

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ και ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Κωστής Καρπόζηλος

Ελληνοαμερικανοί εργάτες, κομμουνιστικό κίνημα και συνδικάτα (1900-1950)

Αναζητώντας τον εργατικό εξαμερικανισμό στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης

Διδακτορική Διατριβή

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρήστος Χατζηιωσήφ

Μέλη: καθηγητής Αλέξανδρος Κιτρορέφ και καθηγητής Χρήστος Λούκος

Ρέθυμνο

Ιούνιος 2010

Εξώφυλλο: Φωτογραφία της Therese Mitchell

από διαδήλωση της Πρωτομαγιάς στη Νέα Υόρκη, δεκαετία 1930.

Το πλακάτ γράφει: «Απαιτείστε από την Ελληνική κυβέρνηση
γενική αμνηστεία όλων των πολιτικών κρατουμένων»

That's thunder, that's lightning, and it's going to surround you!
No wonder those stormbirds seem to circle around you....
Well, you can't climb down, and you can't sit still;
That's a storm that's going to last until the final wind blows...
and when the wind blows...
The cradle will rock!

[Mark Blitzstein, *The Cradle Will Rock*,
Νέα Υόρκη, Random House, 1938, σ. 150.]

Η έρευνα μου γύρω από τα ζητήματα της μεταναστευτικής εργασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες ξεκίνησε το 2003, όταν εντόπισα ορισμένα φύλλα του *Εμπρός*, της εφημερίδας της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου του Σέφιλντ (University of Sheffield), όπου ολοκλήρωσα τις μεταπτυχιακές μου σπουδές, είχα την ευκαιρία να διαβάσω για το κομμουνιστικό κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ προσανατολιζόμουν σε μία παρουσίαση των οργανώσεων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Η εκπόνηση της διατριβής στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης συντέλεσε καθοριστικά στη διεύρυνση της οπτικής μου. Στον καθηγητή Χρήστο Χατζηιωσήφ οφείλω πολλά. Τον ευχαριστώ, όχι μόνο γιατί κοντά του διδάχθηκα την αναγκαιότητα της αμφιβολίας πάνω στις βιβλιογραφικές βεβαιότητες, την αξία του ελεύθερου συνειρμού πάνω στα ιστορικά φαινόμενα, την αναζήτηση των αρμών που συνδέουν τα «μεγάλα γεγονότα» με τις ζωές των ανθρώπων, αλλά και για το γενναιόδωρο ενδιαφέρον και τη φροντίδα του όλα αυτά τα χρόνια. Ο κύριος Χρήστος Λούκος με περιέβαλλε με εμπιστοσύνη και στάθηκε αρωγός, με το παράδειγμα και τη μεθοδικότητά του, στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Ο Αλέξανδρος Κιτρορέφ προχώρησε σε χρήσιμες παρατηρήσεις στα τελικά στάδια της συγγραφής, βοηθώντας στην βελτίωσή της.

Το τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Ρέθυμνο, οι θερινές συναντήσεις των μεταπτυχιακών και οι τακτικές συναντήσεις στη διάρκεια του έτους, η βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου προσφέρουν ένα ευχάριστο και δημιουργικό περιβάλλον έρευνας και εργασίας. Το έμπρακτο ενδιαφέρον των διδασκόντων του τομέα Νεότερης Ιστορίας, οι ερωτήσεις και οι παρεμβάσεις της Έφης Αβδελά, του Σωκράτη Πετμεζά και του Γιάννη Κοκκινάκη, λειτούργησαν βοηθητικά και υποστηρικτικά. Θέματα γύρω από την μεταναστευτική εργατική εμπειρία είχα την ευκαιρία να παρουσιάσω στην Εταιρεία Μελέτης του Νέου Ελληνισμού (Ε.Μ.Ν.Ε.) και στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ευχαριστώ τη Λίνα Βεντούρα, τον Δημήτρη Δημητρόπουλο, τον Θανάση Σφήκα, την Άννα Μαχαίρα και τη Λήδα Παπαστεφανάκη για τις παρατηρήσεις τους.

Οι ανάγκες της έρευνας στο εξωτερικό καλύφθηκαν εν μέρει από την υποτροφία (εσωτερικού) του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών. Το Σεπτέμβριο του 2008 χάρη στην ερευνητική υποτροφία του Tsakopoulos Hellenic Collection και της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου του Σακραμέντο (California State University Sacramento) είχα τη ευκαιρία να εργαστώ στην αρχαιακή συλλογή του Βάσου Βλαβιανού και στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου. Ο George Paganelis, η Sheila O’

Neal και ο Aaron Richardson έκαναν ότι ήταν δυνατό για να εκμεταλλευτώ τον ένα μήνα της παραμονής μου και ταυτόχρονα να έχω τις καλύτερες αναμνήσεις. Στην Ουάσιγκτον ο Earl Haynes στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου υπήρξε αρωγός στην μελέτη της αρχαιακής συλλογής του Κομμουνιστικού Κόμματος, παρά τη διαφορετική μας οπτική. Στη Νέα Υόρκη, ο Dan Georgakas, ο Leandros Parathanasiou και ο στενός κύκλος των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών, προσέφεραν τη βοήθεια, την εμπειρία και τον ενθουσιασμό τους. Οι υπεύθυνοι του Socialist Labor Party φωτοτύπησαν με προθυμία ορισμένες μεταφρασμένες στα ελληνικά κομματικές εκδόσεις της δεκαετίας του 1920. Στην Ελλάδα, στις βιβλιοθήκες και στα ερευνητικά κέντρα συνάδελφοι και φίλοι, όπως ο Δημήτρης Μπαχάρας και η Σοφία Μπόρα στο Ε.Λ.Ι.Α., η Ελένη Κωβαίου στις κλειστές συλλογές της βιβλιοθήκης του Ρεθύμνου, η Ιωάννα Παπαθανασίου στα Α.Σ.Κ.Ι., ο Τάσος Σακελλαρόπουλος, ο Αλέκος Ζάννας και η Μαρία Δημητριάδη στο Μουσείο Μπενάκη, έθεσαν το χρόνο τους και τις γνώσεις τους στη διάθεσή μου. Ο καθηγητής του τμήματος Αγγλικής Φιλολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γιώργος Καλογεράς προσέφερε απλόχερα συμβουλές και υλικό από τις μελέτες του για την πρώτη περίοδο της μεταναστευτικής εγκατάστασης.

Ο Νίκος Τσιβίκης, ο Βασίλης Κουτσούκος και ο Γιώργος Γάσιος με συνόδευσαν όλα αυτά τα χρόνια με τη ζεστή φιλία τους, την κριτική τους ματιά και τις κοινές μας αναζητήσεις στον Όμιλο Μελέτης της Ιστορίας και της Κοινωνίας. Ο Γιώργος Καζαντζίδης και ο Σωτήρης Παρασχάς παραμένουν εδώ και δέκα και κάτι χρόνια συμπαραστάτες και καλοί φίλοι προσφέροντας, μεταξύ άλλων, στέγη στις επισκέψεις μου στην Οξφόρδη. Ο Σάκης Σπυρίδης, η Δήμητρα Βασιλειάδου, και ο Πάρις Παπαμίχος-Χρονάκης πορεύονται σε ανάλογες συγγραφικές περιπέτειες- οπότε οι ευχαριστίες μου συνοδεύονται από την ευχή της περαίωσης του έργου που έχουν αναλάβει. Στην Ελένη Κυραμαργιού αξίζει ένα μεγάλο ευχαριστώ, επειδή άκουσε και ανέχτηκε πολλά, διάβασε και διόρθωσε ακόμα περισσότερα, και κυρίως στήριξε με τον δικό της ιδιαίτερο τρόπο αυτήν την προσπάθεια.

Στο παρελθόν, διαβάζοντας διατριβές συναδέλφων απορούσα με τις ευχαριστίες προς την οικογένεια- το ότι τώρα ξέρω και νιώθω τους λόγους, υπήρξε ένα από τα πιο χρήσιμα μαθήματα των τελευταίων ετών. Το τελευταίο ευχαριστώ, στον Απόστολο, στη Μάρθα και στη Μαρίνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρουσίαση του θέματος 1

Εθνότητα, Ενσωμάτωση και Τάξη 2

Άξονες της έρευνας 10

Οι πηγές της έρευνας: αρχειακό υλικό και τύπος 15

Η διάρθρωση των κεφαλαίων 19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μεταναστεύοντας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής:

Εγκατάσταση, συνθήκες εργασίας και εργατικές κινητοποιήσεις (1900-1920)

Ο «θαυμαστός Νέος Κόσμος»: μετανάστευση προς τις Η.Π.Α. 22

Η μετανάστευση από το ελληνικό κράτος 25

Μετανάστευση και εργασία 29

Πειθάρχηση και αντιπαλότητα 33

Εργάτες εναντίον εργατών ή «Οργάνωση για όλους»; 37

Το παράδειγμα του «αμερικανικού Μάντσεστερ»: Λόουελ 41

Άγρια Δύση και βίαιες απεργίες 45

Συλλογική οργάνωση και το αίτημα του εργατικού εξαμερικανισμού 50

Η εφημερίδα Οργάνωσις

και η εμφάνιση μεταναστευτικών οργανώσεων της αμερικανικής αριστεράς 55

Σοσιαλιστική κίνηση, αστικά κέντρα και εθνοτικές επιχειρήσεις 59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η δεκαετία του 1920: Μεταναστευτικοί μετασχηματισμοί και ελληνοαμερικανική αριστερά

Η πολιτική του εξαμερικανισμού 64

Μεταναστευτικοί μετασχηματισμοί σε μία εποχή αλλαγών 69

«Το μέλλον του ελληνισμού εν Αμερική»: οι νέες οργανώσεις 76

Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση: από το σοσιαλιστικό

στο κομμουνιστικό κίνημα 84

Προλεταριακός εξαμερικανισμός: θεωρία και πράξη 89

«Πρωτοπόροι» της εργατικής τάξης: η κομματική ζωή 95

Αισθήματα και Συνείδηση:

«Ταξισυνειδησία» και Εργατική Μόρφωση 101

Το εργατικό κίνημα: καταστολή και ενσωμάτωση 109

«Organizing the Unorganizable»:

στην «greekland» των εργαστηρίων γούνας 114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η δεκαετία της πώλωσης: η Μεγάλη Ύφεση 1929-1939

Κρίση, ανεργία και κοινωνική εξαθλίωση (1929-1932) 126

«Το μόνο που έχουμε να φοβηθούμε είναι ο ίδιος ο φόβος»:

το πρώτο New Deal (1933-1934) 133

Η αριστερή πτέρυγα του New Deal

και η έλευση του Dr. Win the War (1935-1940) 142

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Στη δίνη της Μεγάλης Ύφεσης: οι ελληνοαμερικανοί την περίοδο 1929-1934

Νιώθοντας την αλλαγή:

«η ύφεση ήταν σαν αυτήν την καταραμένη την αρθρίτιδα που έχω» 150

Κοινότητες και «εθνικοί αγώνες»: τα όρια της υπερβολής 158

Τραπεζιτικοί πανικοί και η αναγκαστική δραχμοποίηση των

ελληνοαμερικανικών καταθέσεων 165

Η κρίση των ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων:

«Αυτά τα μονοπώλια!» 171

Αναζητώντας διέξοδο: New Deal, «οργάνωση»

και National Recovery Act 178

Βιομηχανικοί εργάτες: κρίση, ανεργία και εθνοτική φιλανθρωπία 186

Το κίνημα των ανέργων και εργατική αλληλοβοήθεια 193

Ριζοσπαστικοποίηση και αυθόρμητες απεργίες 198

Η «βιομηχανία τροφίμων»:

οι εργαζόμενοι στα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια και τις καφετέριες 203

«Οι σκλάβοι της κουζίνας»:

εθνοτικές επιχειρήσεις, διεργασίες και National Recovery Act 206

Η απεργία στο Waldorf - Astoria και τα νέα εργατικά σωματεία 212

Εργάτες στη βιοτεχνία της γούνας: συμβιβασμοί και ρήξεις 217

National Recovery Act στα «γουναράδικα»:

προσδοκίες και συγκρούσεις 221

Ελληνοαμερικανική αριστερά:

ανάμεσα στην εσωτερική κρίση και τις αναβαθμισμένες δυνατότητες 226

Δημοκρατικό Κόμμα: «Ξεχασμένοι Άνθρωποι» και ενσωμάτωση 237

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Οι «καιροί της αναστάτωσης» και το ελληνοαμερικανικό Λαϊκό Μέτωπο: 1935-1939

- Η πολιτική του Λαϊκού Μετώπου στις Ηνωμένες Πολιτείες* 245
*«Ενότητα του Εργαζόμενου Ελληνισμού
για τη Δημοκρατία και Εναντίον του Φασισμού»* 253
«Δημοκρατικός Πατριωτισμός»:
«ο Κομμουνισμός είναι ο Αμερικανισμός του εικοστού αιώνα» 259
Ελληνοαμερικανικές ιδεολογικές διεργασίες και αντιθέσεις (1935-1936) 270
*Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση,
το Εμπρός όργανο του Δημοκρατικού Μετώπου* 279
Αντιφασιστικές ιδέες και δράση του «μεταξισμού» 287
Μετωπικές οργανώσεις: Σύνδεσμος Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών 294
*Η ελληνοαμερικανική αριστερά στις κοινότητες: εργατικός πολιτισμός και
«ανεξάρτητα σχολεία»* 298
*Το κίνημα του βιομηχανικού συνδικαλισμού:
Congress of Industrial Organizations (C.I.O.)* 307
Αυθόρμητες Απεργίες:
National Biscuit, General Motors και το εργοστάσιο Λαγανά 316
Η οργάνωση των ελληνοαμερικανών «ατσαλάδων»:
Steel Workers Organizing Committee 323
Εκεί που δενότανε το ατσάλι: Weirton Steel Company 333
Εργαστήρια κατεργασίας γούνας και οι εξελίξεις στο Λόκαλ 70 342
Νέα διοίκηση στο Λόκαλ 70: η εποχή των «προοδευτικών» 352
«Κοντρακτάδικα» και η γενική απεργία του 1938 358
Η «βιομηχανία τροφίμων»: εργάτες και μικροεπιχειρηματίες 367
Συνδικαλιστική οργάνωση και απεργίες στα εστιατόρια και στα ξενοδοχεία 377
*«Vote Labor!»: εργατικά συνδικάτα, προοδευτικό κίνημα,
American Labor Party και το τέλος του New Deal* 383

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η σισύφεια πορεία της αμερικανικής αριστεράς: μεγάλες προσδοκίες και σκληρές απογοητεύσεις

- Η δυναμική της αντιφασιστικής ενότητας* 393
Η συντηρητική στροφή και ο «φιλελεύθερος κορπορατισμός» 401
Αμερικανισμός και Αντικομμουνισμός 408
Αποτιμώντας το «φόρο της κυριαρχίας» 417

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρουσίαση του θέματος

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα τους Έλληνες εργάτες στις Ηνωμένες Πολιτείες, τις συλλογικές δράσεις τους, τη συμμετοχή τους στο αμερικανικό εργατικό κίνημα και σε οργανώσεις σοσιαλιστικού και επαναστατικού προσανατολισμού. Τα χρονολογικά της όρια εκτείνονται από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 έως και το τέλος της δεκαετίας της Μεγάλης Ύφεσης το 1939. Η απαρχή σχετίζεται με τους περιοριστικούς νόμους γύρω από την μετανάστευση (1921 και 1924), οι οποίοι τροποποίησαν καθοριστικά την εξέλιξη των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Η επισκόπηση των μετασχηματισμών που εγκαινίασε το τέλος της μετανάστευσης, συμβάλλει στην κατανόηση των διεργασιών που σχετίζονται με την οικονομική κρίση του 1929. Η εστίαση της πραγμάτευσης στη δεκαετία του 1930 σχετίζεται με την ένταση του κοινωνικού ζητήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και τη δυναμική που προσέλαβε η ιδέα της συνδικαλιστικής οργάνωσης στις τάξεις των ελληνοαμερικανών εργατών. Την ίδια περίοδο στις κοινότητες εμφανίστηκε ένα ισχυρό προοδευτικό κίνημα άμεσα συνδεδεμένο με τάσεις που αναπτύχθηκαν στην αμερικανική κοινωνία και την ενίσχυση της αριστεράς στην εποχή του New Deal. Η ανάλυσή μου τελειώνει με μια σύντομη αναφορά στις αντικομμουνιστικές διώξεις, την περιθωριοποίηση της αριστεράς και τη συντηρητικοποίηση των συνδικάτων στα τέλη της δεκαετίας του 1940, προκειμένου να είναι σαφής η διαδρομή των ιδεών και των μορφών οργάνωσης που είχαν αναπτυχθεί την εποχή της κρίσης.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος σχετίζεται με την εργατική διάσταση της υπερατλαντικής μετανάστευσης και την ανάγνωση των κύριων χαρακτηριστικών των μεταναστευτικών κοινοτήτων στον μεσοπόλεμο. Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εισροή εκατομμυρίων εργατών από την Ευρώπη και την Ασία υπήρξε καθοριστική στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η εκμετάλλευση της φθηνής μεταναστευτικής εργασίας συμβάδισε με την επέκταση της εκβιομηχάνισης, την εντατική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και την εκτατική ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου.¹ Στην εξέλιξη του χρόνου σημαντικές αλλαγές συντελέστηκαν: οι μετανάστες στράφηκαν σε νέα επαγγέλματα,

¹ Βλ. ενδεικτικά John Bodnar, *Immigration and Industrialization, Ethnicity in an American Mill Town, 1870-1940*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1977 για την σύνδεση της εκβιομηχάνισης με την μεταναστευτική παρουσία.

οι συνθήκες εργασίας διαφοροποιήθηκαν και ορισμένοι στράφηκαν προς το εμπόριο και τις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Παρόλα αυτά, η θέση των μεταναστών, των αποκαλούμενων από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 «ξеноγεννημένων» (foreign-born), στην παραγωγή δεν τροποποιήθηκε συνολικά. Οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς αποτελούσαν στο μεσοπόλεμο την πλειονότητα της αμερικανικής εργατικής τάξης.

Οι ελληνοαμερικανοί εργάτες δεν έχουν απασχολήσει την επιστημονική έρευνα γύρω από την ελληνική μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αντίθετα, η έμφαση στις επιχειρηματικές δραστηριότητες ενός τμήματος των κοινοτήτων συχνά επισκιάζει τη μισθωτή εργασία και τα προβλήματά της. Η παρούσα διατριβή επιχειρεί να δείξει τα όρια ορισμένων στερεοτυπικών αναγνώσεων, που παρουσιάζουν τις ελληνοαμερικανικές κοινότητες ως ομοιογενείς οντότητες απρόσβλητες από κοινωνικές εντάσεις και ριζοσπαστικές αντιλήψεις. Τα κίνητρα για την έρευνα αυτή δεν ήταν αμιγώς ιστοριογραφικά· η παροντική διάσταση του φαινομένου της μετανάστευσης διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τις αρχικές μου αναζητήσεις γύρω από τα θέματα της εργασίας και της οργάνωσης των μεταναστών εργατών σε μια περίοδο κρίσης και ανασφάλειας.

Εθνότητα, Ενσωμάτωση και Τάξη

Η γενική διαπίστωση ότι «ο μετανάστης δεν είναι μόνο ένας ξένος, αλλά τις περισσότερες φορές και ένας εργάτης» διαμόρφωσε το κεντρικό ερώτημα της διατριβής, το οποίο έγκειται στο πώς οι δύο ιδιότητες, του εργάτη και του ξένου, σχετίζονται και αλληλεπιδρούν.² Κατά συνέπεια, η έρευνα κινήθηκε ταυτόχρονα προς τη διερεύνηση των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, αλλά και την μελέτη της αμερικανικής κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής και κυρίως των εξελίξεων που αφορούσαν τον κόσμο της μισθωτής εργασίας. Το πώς φαινόμενα όπως η οικονομική ύφεση και οι πολιτικές του εξαμερικανισμού προσλαμβάνονταν, ερμηνεύονταν και διαμόρφωναν τάσεις στις κοινότητες υπήρξε σταθερό ζητούμενο της έρευνας. Ειδικότερα, αναζητήθηκε η συσχέτιση μεταξύ της εθνοτικής διάστασης με τα ζητήματα της κοινωνικής διαφοροποίησης, της ταξικής συνειδητοποίησης και της συλλογικής διαμαρτυρίας. Έτσι, όσο και αν η παρούσα διατριβή δεν φιλοδοξεί να καλύψει το σύνολο των εισέτι ζητούμενων γύρω από τις ελληνοαμερικανικές

² Nancy L. Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σ. 102

κοινοτήτες, αναφέρεται σε αυτές προσπαθώντας να τις παρουσιάσει σε στενή συνάφεια με την ευρύτερη ιστορική συγκυρία.

Η αναφορά στην εθνότητα και στην τάξη καθιστά αναγκαία την αποσαφήνιση του τρόπου με τον οποίον χρησιμοποιούνται στην παρούσα διατριβή. Η έννοια της εθνότητας συνδέεται εδώ με το ιστορικό φαινόμενο της συγκρότησης των μεταναστευτικών κοινοτήτων και περιγράφει τη διατήρηση και προσαρμογή στις συνθήκες των Ηνωμένων Πολιτειών στοιχείων που είχαν τις ρίζες τους στις χώρες καταγωγής των μεταναστών.³ Υπό την έννοια αυτή η εθνότητα «θεμελιώνεται στην πραγματική ζωή και την κοινωνική εμπειρία (...) ως μια διαδικασία κατασκευής ή επινόησης, η οποία συγχωνεύει, προσαρμόζει και διευρύνει την προϋπάρχουσα κοινοτική αλληλεγγύη, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και τις ιστορικές αναμνήσεις».⁴ Οι εθνοτικές κοινότητες (ethnic communities) βασίστηκαν στην αίσθηση της κοινής προέλευσης, σε πολιτισμικούς παράγοντες και στα οξυμένα προβλήματα της μεταναστευτικής εγκατάστασης. Συλλογικές μορφές οργάνωσης, όπως οι κοινότητες και οι διάφοροι σύλλογοι, αλλά και ένα ευρύ φάσμα άλλων παραγόντων, όπως η εκκλησία και ο τύπος, συντηρούσαν και αναπαρήγαγαν τις κοινές ταυτίσεις, που συγκροτούσαν την εθνοτική διάσταση. Ο εθνοτικός προσδιορισμός παρέμεινε συστατικό στοιχείο της αμερικανικής κοινωνικής ζωής υφιστάμενος μετασχηματισμούς μέσα στο χρόνο, που καθιστούν ατελέσφορη την αντιμετώπιση του ως ένα ενιαίο φαινόμενο.

Οι εξελίξεις στις αρχές της δεκαετίας του 1920 οριοθέτησαν μια νέα περίοδο στην ιστορία των κοινοτήτων, υπό τα δεδομένα που δημιουργούσε η απόφαση της μόνιμης παραμονής, η κρατική πολιτική του εξαμερικανισμού και η εμφάνιση της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς. Οι αλλαγές αυτές δεν σήμαναν την εξαφάνιση των εθνοτικών χαρακτηριστικών, αλλά την προσαρμογή των συνηθειών του «παλιού κόσμου» στις συνθήκες και τις απαιτήσεις της αμερικανικής πραγματικότητας.⁵ Η

³ Επαρκής επισκόπηση της ιστοριογραφίας και της κοινωνιολογίας της μετανάστευσης στο Λίνα Βεντούρα, *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1994. Ορισμένα στοιχεία για τη χρήση της «εθνότητας» από την επιστημονική έρευνα στο Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, σ. 72-79.

⁴ Kathleen Neils Conzen, David A. Gerber, Ewa Morawska, George E. Pozzetta and Rudolph J. Vecoli, «The Invention of Ethnicity. A Perspective from the U.S.A.», *Journal of American Ethnic History* 12 (Φθινόπωρο 1992), σ. 4. Το άρθρο αυτό και η συζήτηση που ακολούθησε αποτυπώνουν τον προβληματισμό γύρω από την έννοια της εθνότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη διαπλοκή της με την παροντική διάσταση της μετανάστευσης.

⁵ Βλ. και τη συλλογιστική του Herbert Gutman, «A Note on Immigration History, “Breakdown Models” and the Rewriting of the History of Immigrant Working-Class Peoples», στο Ira Berlin (επιμ.), *Herbert G. Gutman. Power and Culture, Essays on the American Working Class*, Νέα Υόρκη,

έμφαση στην προσαρμογή και τον μετασχηματισμό καταδεικνύει τη δυναμική διάσταση των εθνοτικών κοινοτήτων σε αντίστιξη με τις παρωχημένες αντιλήψεις περί «ξεριζώματος», που εμφάνιζε τους μετανάστες ως παθητικούς δέκτες της ιστορίας.⁶

Στον μεσοπόλεμο, η ελληνοαμερικανική κοινοτική οργάνωση, δηλαδή εκείνη η μορφή συγκρότησης σε τοπικό επίπεδο που κατά κύριο λόγο διασφάλιζε την λειτουργία της εκκλησίας και ορισμένων τάξεων εκμάθησης ελληνικών διατηρήθηκε. Την κοινοτική ζωή πλαισίωσαν οι εφημερίδες, οι οργανώσεις, οι σύλλογοι, οι καλλιτεχνικοί όμιλοι, οι ραδιοφωνικές εκπομπές, τα εκδοτικά προγράμματα, οι προξενικές αρχές και η αρχιεπισκοπή. Η συνέχεια και η αντοχή της εθνοτικής διάστασης δεν σημαίνει ότι οι κοινότητες παρέμειναν αναλλοίωτες μέσα στο χρόνο. Αντίθετα, γνώρισαν σημαντικές μεταβολές σε αντιστοιχία με τις γενικότερες εξελίξεις της αμερικανικής κοινωνίας και τα ειδικότερα προβλήματα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν. Η απόκτηση της αμερικανικής υπηκοότητας, οι πολεοδομικές αλλαγές στις βιομηχανικές πόλεις που περιόρισαν τις εθνοτικές γειτονιές, το ενδιαφέρον για την αμερικανική πολιτική ζωή, η λειτουργία εθνοτικών επιχειρήσεων με πελάτες όχι αποκλειστικά από την κοινότητα, η συμμετοχή στις εργατικές ενώσεις, η αύξηση των μικτών γάμων, η αμερικανική μόρφωση της δεύτερης γενιάς και η παρακμή της ιδέας της αέναης διατήρησης μιας «αμόλυντης» ελληνικότητας καταδεικνύουν τις διαφορές μεταξύ της γενικής κατάστασης των κοινοτήτων το 1939 σε σχέση με το 1919. Οι γενικές αυτές επισημάνσεις, οι οποίες εξειδικεύονται στα οικεία κεφάλαια, αναδεικνύουν τις διαδικασίες ενσωμάτωσης των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, στο πλαίσιο του ευρύτερου μετασχηματισμού της μεταναστευτικής παρουσίας στα χρόνια του μεσοπολέμου.

Το ζήτημα της «ενσωμάτωσης» αποτελεί σταθερά της εξέλιξης των επιστημονικών αποτιμήσεων του φαινομένου της μετανάστευσης, έχοντας προσλάβει διαφορετικές συνδηλώσεις ανά εποχή. Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μια επιστροφή στην έννοια της ενσωμάτωσης, προκειμένου να περιγραφεί η εξέλιξη των

Pantheon Books, 1987, σ. 255-259 και το γνωστό Herbert G. Gutman, «Work, Culture and Society in Industrializing America, 1815-1919», *American Historical Review* 78 (1973), σ. 531-587.

⁶ Oscar Handlin, *The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People*, Βοστώνη, Grosset & Dunlap, 1951. Βλ. και τη διάσημη κριτική του Rudolph J. Vecoli, «Contadini in Chicago. A Critique of the Uprooted», *Journal of American History* 51 (1964), σ. 404-417.

μεταναστευτικών κοινοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες.⁷ Η παρούσα εργασία υιοθετεί τα βασικά πορίσματα της σύγχρονης συζήτησης γύρω από την έννοια της ενσωμάτωσης. Αυτή συνίσταται στην αναγνώριση της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ των εθνοτικών κοινοτήτων και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος και την ύπαρξη μιας διαδικασίας που οδήγησε την αμερικανική κοινωνία σε μεγαλύτερη ομοιογένεια. Η ομοιογένεια στην περίπτωση αυτή δεν σημαίνει εξαφάνιση των εθνοτικών χαρακτηριστικών, αλλά την ανάδυση ευρύτερων κοινών ταυτίσεων που υπερέβαιναν την κοινοτική διάσταση.⁸

Με τον τρόπο αυτόν αποφεύγεται η επιστροφή στις ιδεολογικά φορτισμένες θεωρίες του *melting-pot* και της αφομοίωσης σε ένα αγγλοσαξονικό ιδεώδες, οι οποίες άλλωστε από τη δεκαετία του 1960 έχουν εγκαταλειφθεί οριστικά. Ταυτόχρονα, η επαναδιατύπωση της ιδέας της ενσωμάτωσης βοηθά στην υπέρβαση μιας μονοσήμαντης προσήλωσης στα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, που εμφάνιζε τις εθνοτικές κοινότητες αποκομμένες από την αμερικανική κοινωνική πραγματικότητα. Με αυτά τα δεδομένα, επιλέγω τη συστηματική χρήση του όρου ελληνοαμερικανικός και των παραγώγων του, παρά τα προβλήματα συντακτικής φύσεως που συχνά δημιουργεί, σε αντίστιξη είτε προς προσδιορισμούς που παραπέμπουν σε μια επιμονή στην «ελληνικότητα», όπως για παράδειγμα οι αναφορές στους «Έλληνες στην Αμερική», είτε προς μια θεώρηση που κάνει λόγο για «Αμερικανούς ελληνικής καταγωγής».⁹

Στο πλαίσιο της συζήτησης γύρω από την ενσωμάτωση ορισμένοι ιστορικοί έχουν επιμείνει στη σύνδεση του φαινομένου με την συγκρότηση της αμερικανικής

⁷ Η έννοια του *assimilation* στα ελληνικά έχει μεταφραστεί και ως αφομοίωση και ως ενσωμάτωση. Το όλο ζήτημα ανακύπτει από τη ρευστότητα του αρχικού όρου, αλλά και των διαφορετικών συνδηλώσεών του ανά εποχή. Η επιλογή της μετάφρασής του ως ενσωμάτωση, φιλοδοξεί να περιγράψει μια διαδικασία, όπου τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά δεν εξαφανίζονται με τον τρόπο που μπορεί να εννοεί η «αφομοίωση». Για την ιστορική διαδρομή της συζήτησης και την επιστροφή στην έννοια της ενσωμάτωσης, βλ. Russell A. Kazal, «Revisiting Assimilation. The Rise, Fall and Reappraisal of a Concept in American Ethnic History», *The American Historical Review*, 100.2 (Απρίλιος 1995), σ. 437-471, Nancy L. Green, «Time and the Study of Assimilation», *Rethinking History* 10.2 (Ιούνιος 2006), σ. 239-258. Η Ewa Morawska στο «In Defense of the Assimilation Model», *Journal of American Ethnic History* 13.2 (Χειμώνας 1994), σ. 76-88 αναδεικνύει την αναγκαιότητα εξέτασης της ενσωμάτωσης σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα.

⁸ Οι κοινές ταυτίσεις σχετίζονται με την εξάλειψη της φυλετικής διάκρισης σε βάρος των μεταναστών και την κυριαρχία της ιδέας ενός «λευκού εθνικισμού». Βλ. τον σχετικό προβληματισμό που αναπτύσσει ο David R. Roediger, *Working Toward Whiteness, How America's Immigrants became White, the Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005.

⁹ Βλ. και Αλέξανδρος Κιτρορόφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, ο μεσοπόλεμος 1922-1940*, τ. Β1, Αθήνα, Βιβλιόραμα 2002, σ. 371 που αναφέρει «δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι [στον μεσοπόλεμο] από Έλληνες μετανάστες έγιναν Ελληνοαμερικανοί».

εργατικής τάξης. Ο προβληματισμός αυτός έχει ως αφετηρία τα εργατικά χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών κοινοτήτων και το πώς «άνθρωποι εθνοτικά διαχωρισμένοι εμφάνισαν μια συλλογική συνείδηση του εαυτού τους ως εργάτες».¹⁰ Η κοινή εργατική εμπειρία και οι μορφές οργάνωσης των εργατών προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των μελετητών, οι οποίοι θεωρούν ότι ο εξαμερικανισμός των εθνοτικών κοινοτήτων θα πρέπει να αναζητηθεί και στο επίπεδο της συγκρότησης της αμερικανικής εργατικής τάξης.¹¹ Ο «εργατικός εξαμερικανισμός» σχετίζεται ιδίως με τη δεκαετία της Μεγάλης Ύφεσης εξαιτίας της δυναμικής που προσέλαβε η οργάνωση των εργατών σε κοινές ενώσεις, αλλά και της ενσωμάτωσης των μεταναστευτικών κοινοτήτων.¹²

Η εκτεταμένη συζήτηση γύρω από την έννοια της τάξης καθιστά αναγκαίες ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται και τις ερευνητικές κατευθύνσεις που τροφοδοτεί αυτή η επιλογή.¹³ Η χρήση της ταξικής ανάλυσης στην ιστορική έρευνα από μόνη της δεν λύνει αυτομάτως κανένα πρόβλημα, προσφέρει όμως δυνατότητες κατανόησης του σύνθετου τρόπου διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων. Για να συμβεί αυτό, είναι αναγκαία η παραδοχή ότι η αναζήτηση της τάξης δεν αποσκοπεί στην ανακάλυψη ενός συνόλου ανθρώπων με πανομοιότυπα χαρακτηριστικά. Άλλωστε η τάξη δεν προκαθορίζει τη συμπεριφορά των ιστορικών υποκειμένων βάσει υπολογισμένων από τα πριν διαδρομών και αντανακλαστικών. Η σχετική ευκολία προσδιορισμού ως προς το τι δεν περιγράφουμε ως τάξη, περιορίζεται όταν προσπαθούμε να την ορίσουμε. Η δυσκολία αυτή προκύπτει από την πεποίθηση ότι η τάξη αναφέρεται σε μια ιστορική διαδικασία, η οποία δημιουργείται από την επίγνωση της κοινωνικής διαφοράς και διαπερνά το σύνολο της ανθρώπινης εμπειρίας. Οι εισαγωγικές σελίδες του έργου του Έντουαρτ Τόμπσον (Edward P. Thompson) για την αγγλική εργατική τάξη αποτελούν διαδεδομένη διέξοδο για την κατάδειξη του ατελέσφορου της προσπάθειας ορισμού της τάξης «ως ένα πράγμα» και την έμφαση στην δυναμική της διάσταση, η οποία

¹⁰ Kazal, «Revisiting Assimilation», σ. 465.

¹¹ Την αναζήτηση αυτή περιγράφει το γνωστό άρθρο του James Barrett, «Americanization from the Bottom Up. Immigration and the Remaking of the Working Class in the United States, 1880-1930», *The Journal of American History* 79.3 (Δεκέμβριος 1992), σ. 996-1020.

¹² Βλ. την εισαγωγή Gary Gerstle, *Working-Class Americanism, the Politics of Labor in a Textile City, 1914-1960*, Κέιμπριτζ, Cambridge University Press, 1991, σ. 1-15.

¹³ Για την εξέλιξη της συζήτησης γύρω από την τάξη η βιβλιογραφία είναι αχανής. Επισημαίνουμε εδώ, το Chris Wickham (επιμ.), *Marxist History-writing for the Twenty-first Century*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2008, το οποίο αποτιμά τις ακαδημαϊκές αναζητήσεις του δυτικού κόσμου. Στα ελληνικά, Έφη Αβδελά, «Η κοινωνική τάξη στη σύγχρονη ιστοριογραφία: από το οικονομικό δεδομένο στην πολιτισμική κατασκευή», *Τα Ιστορικά* 22 (Ιούνιος 1995), σ. 173-204.

συνδυάζει τη σχέση με τα μέσα παραγωγής με το πεδίο των πολιτιστικών πρακτικών.¹⁴

Στις Ηνωμένες Πολιτείες η άνθιση του ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος για την τάξη στα τέλη της δεκαετίας του 1960, σχετίστηκε με την προσπάθεια υπέρβασης παραδοσιακών προσεγγίσεων γύρω από την «αμερικανική ιδιαιτερότητα». Η κοινωνική ιστορία είχε να αναμετρηθεί με αντιλήψεις, που επέμεναν στην απουσία ταξικών ανταγωνισμών στην αμερικανική ιστορία, ταύτιζαν το εργατικό κίνημα με τα θεσμικά μετριοπαθή συνδικάτα και χρησιμοποιούσαν την απουσία ενός πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης ως αποδεικτικό της περιθωριακής σημασίας της τάξης στην αμερικανική ιστορία.¹⁵ Η στροφή των ιστορικών προς τα ζητήματα της κοινωνικής διαφοράς κατέδειξε την ανεπάρκεια και τα ιδεολογικά κίνητρα αυτών των αναγνώσεων. Ο θεωρητικός προβληματισμός για την έννοια της τάξης τροφοδοτούνταν από τα νέα ερωτήματα και δεδομένα που δημιουργούσε η έρευνα της «ιστορίας από τα κάτω».

Η έννοια της τάξης υποβοήθησε στην αναζήτηση της κοινής εμπειρίας των ιστορικών υποκειμένων και ανάδειξε την εργατική καθημερινότητα ως πεδίο έκφρασης πολιτιστικών πρακτικών, ηθικών αξιών και ιδεολογικών αναζητήσεων.¹⁶ Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται η συνείδηση της κοινωνικής διαφοροποίησης, δίχως φυσικά αυτή να μεταφράζεται κατ' ανάγκη σε συλλογικές μορφές αντίστασης- ενώ η διερεύνηση της εργατικής καθημερινότητας φωτίζει πρακτικές άρνησης της εργασιακής πειθαρχίας και τη διαπάλη γύρω από τους ρυθμούς της παραγωγής. Η καταφυγή στην τάξη δεν εξαφανίζει τη διαφορετικότητα και την ποικιλομορφία στην

¹⁴ Edward Palmer Thompson, *The Making of the English Working Class*, Λονδίνο, Penguin Books, 1980, σ. 8-13. Εξίσου διαφωτιστικές είναι οι παρατηρήσεις του ιδίου στο κείμενο του «The Peculiarities of the English», όταν αναφέρει ότι «η τάξη δεν είναι το ένα ή το άλλο κομμάτι της μηχανής, αλλά ο τρόπος που δουλεύει η μηχανή όταν τεθεί σε κίνηση- όχι αυτό ή εκείνο το συμφέρον, αλλά η προστριβή μεταξύ των συμφερόντων», Edward Palmer Thompson, «The Peculiarities of the English», *Socialist Register* 2 (1965), σ. 357.

¹⁵ Η γενεαλογία της συζήτησης για την απουσία πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης στις Η.Π.Α. ανάγεται στο έργο του Werner Sombart, *Why is there No Socialism in the United States*, Νέα Υόρκη, McMillan Press, 1976, (πρώτη έκδοση στα γερμανικά το 1906). Βλ. και Seymour Martin Lipset και Gary Marks, *It didn't Happen Here. Why Socialism Failed in the United States*, Νέα Υόρκη, W.W. Norton & Company, 2000, σ. 125-166. Η κριτική στις θέσεις αυτές συνέχει τον συλλογικό τόμο Rick Halpern και Jonathan Morris (επιμ.), *American Exceptionalism? US Working-Class Formation in an International Context*, Νέα Υόρκη, St. Martin's Press, 1997. Για το ζήτημα της κοινωνικής κινητικότητας βλ. James A. Henretta, «The Study of Social Mobility. Ideological Assumptions and Conceptual Bias», *Labor History* 18.2 (1977), σ. 165-178.

¹⁶ Μια στοχαστική αποτίμηση στο David Brody, «The Old Labor History and the New. In Search of the American Working Class», στο Daniel J. Leab (επιμ.), *The Labor History Reader*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1985, σ. 1-27. Τα υπόλοιπα κείμενα του τόμου, αναδημοσιεύσεις από το περιοδικό *Labor History*, συγκροτούν ένα πανόραμα των ενδιαφερόντων της αμερικανικής εργατικής ιστορίας και την αμφισβήτηση των παραδοσιακών θέσεων.

ιστορική εξέλιξη, αλλά αντίθετα μπορεί να συμβάλει στη διερεύνηση των αιτιών που η κοινή εμπειρία παράγει αποκλίνουσες πρακτικές. Στο σημείο αυτό καθίσταται εμφανής η αναγκαιότητα του συνυπολογισμού και άλλων διαστάσεων της κοινωνικής συγκρότησης, όπως η εθνότητα, η φυλή και το φύλο. Η συσχέτιση της μετανάστευσης με το «φτιάξιμο» της αμερικανικής εργατικής τάξης εγγράφεται στην προσπάθεια μιας διττής αναζήτησης. Αφενός, στον πώς η μεταναστευτική εισροή συνετέλεσε στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της αμερικανικής εργατικής τάξης. Αφετέρου, στην κατανόηση των εθνοτικών κοινοτήτων, και των σχέσεων που χαρακτηρίζουν το εσωτερικό τους, εντός ενός ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου.¹⁷ Στην ιστοριογραφία γύρω από τους ελληνοαμερικανούς η ταξική ανάγνωση περιορίζεται στην επισήμανση των χαρακτηριστικών των μεταναστών κατά την αναχώρησή τους από την Ελλάδα ή εμφανίζεται περιθωριακά κυρίως σε σχέση με την πρώτη περίοδο της ελληνικής μετανάστευσης.

Η συστηματικότερη προσέγγιση των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων έγινε από τον Θέοντορ Σαλούτος (Theodore Saloutos) στο έργο του *The Greeks in America*, το οποίο εκδόθηκε το 1964.¹⁸ Ο υπότιτλος του εν λόγω βιβλίου –«από πού ήρθαν οι μετανάστες, τι βρήκαν και τι επέτυχαν»- είναι δηλωτικός για τους προσανατολισμούς του συγγραφέα. Ο Σαλούτος έγραψε μια μονογραφία σε αντιστοιχία με τις κύριες ιστοριογραφικές τάσεις της εποχής του, όταν στην Αμερική κυριαρχούσε η αντίληψη της αφομοίωσης των μεταναστών σε μια πολυεθνική χοάνη (melting-pot). Στο κλίμα αυτό, έκανε λόγο για την εξέλιξη των «Ελλήνων της Αμερικής» σε «Αμερικανούς ελληνικής καταγωγής» και επέμεινε στην ταυτότητα μεταξύ ελληνικών αρετών και αμερικανικών αξιών. Αυτή η σύμπτωση, εν τέλει, καθόρισε και τη δυνατότητα των μεταναστών να ενσωματωθούν σε μια κοινωνία, που αρχικά ήταν επιφυλακτική απέναντί τους. Το αποδεικτικό στοιχείο της προσαρμογής και της επιτυχίας ανιχνεύεται στην κοινωνική κινητικότητα των ελληνοαμερικανών, η οποία τεκμαίρεται μέσα από την εμπορική τους σταδιοδρομία, την ίδρυση επιχειρήσεων και την παραδειγματική ανέλιξη αυτοδημιούργητων επιχειρηματιών, επιστημόνων και καλλιτεχνών.

Η αφήγηση του Σαλούτος επιμένει στο πρότυπο της επιχειρηματικής επιτυχίας και κοινωνικής καταξίωσης, ενώ οι ελληνοαμερικανοί εμφανίζονται ως οι ιδανικοί

¹⁷ Ενδεικτικά, John Bodnar, *The Transplanted. A History of Immigrants in Urban America*, Πίτσμπουργκ, Indiana University Press, 1985.

¹⁸ Theodore Saloutos, *The Greeks in America*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964.

φορείς της προτεσταντικής ηθικής.¹⁹ Στο επίπεδο της πολιτικής και των κοινωνικών σχέσεων, το κύριο βάρος δίνεται στην αναπαραγωγή του «εθνικού διχασμού» στο αμερικανικό έδαφος, στις διακρίσεις των πρώτων χρόνων της μετανάστευσης και του έκδηλου πατριωτισμού των ελληνοαμερικανών, τόσο έναντι της Ελλάδας, όσο και έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών. Τα προβλήματα της μισθωτής εργασίας, η οικονομική κρίση, το New Deal και ο πολιτικός ριζοσπαστισμός εμφανίζονται παρενθετικά και υποβαθμισμένα. Η επιλογή αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον αν αναλογιστούμε ότι ο Σαλούτος στο υπόλοιπο ιστοριογραφικό του έργο φανέρωνε μια ιδιαίτερη ευαισθησία για τα προβλήματα των λαϊκών τάξεων.²⁰ Μια απλουστευτική ανάγνωση θα απέδιδε το γεγονός στην όντως περιορισμένη επιρροή των ζητημάτων αυτών στην ελληνοαμερικανική ζωή. Οι σιωπές του ιστορικού ίσως ερμηνεύονται καλύτερα αν συσχετιστούν με την εγγύτητα γεγονότων, όπως ο ελληνικός εμφύλιος, οι αντικομμουνιστικές διώξεις και η απέλαση από τις Ηνωμένες Πολιτείες ορισμένων ελληνοαμερικανών κομμουνιστών.

Η σχετικά εκτενής αναφορά στο έργο του Σαλούτος σχετίζεται με την αντοχή του βασικού του σχήματος κατά την τελευταία πενήκονταετία τόσο στην επιστημονική έρευνα όσο και στις παρυφές της και βεβαίως στη λαϊκή μυθολογία γύρω από την υπερατλαντική μετανάστευση. Θέσεις για την απειροελάχιστη επιρροή των επαναστατικών ιδεών στις κοινότητες, τον πολιτικό συντηρητισμό των μεταναστών και την αδιαφορία τους για τα συνδικάτα έχουν διατυπωθεί από επιγόνους του Σαλούτος- συνήθως με ελάχιστη τεκμηρίωση.²¹ Αυτό που κυρίως παρατηρείται είναι η αναπαραγωγή ενός βασικού σώματος πληροφοριών, δίχως τεκμηρίωση, διασταύρωση ή περαιτέρω διερεύνηση. Η έρευνα γύρω από την ελληνοαμερικανική ιστορία επηρεάστηκε σε πολύ μικρό βαθμό από τις αναζητήσεις που χαρακτήρισαν την σύγχρονη ιστοριογραφία της μετανάστευσης. Ορισμένες πρώιμες απόπειρες ανανέωσης, που έθεσαν τα θέματα της μισθωτής εργασίας, της εργατικής κουλτούρας και του πολιτικού ριζοσπαστισμού αντιμετωπίστηκαν με σχετική επιφύλαξη, στο όνομα μιας υπόρρητης ελληνοαμερικανικής ιδιαιτερότητας, όπου κυριαρχεί το στερεότυπο του αυτοδημιούργητου επιχειρηματία, οικογενειάρχη, δραστήριου στην κοινοτική ζωή, νοσταλγού της Ελλάδας και εναρμονισμένου με τα

¹⁹ Για μια τεκμηριωμένη αποτίμηση και κριτική βλ. Γιώργος Καλογεράς, *Εθνοτικές γεωγραφίες. Κοινωνικό-πολιτισμικές τατίσεις μιας μετανάστευσης*, Αθήνα, Κατάρτι, 2008, σ. 99-113.

²⁰ Theodore Saloutos, *Farmer Movements in the South, 1865-1933*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1960.

²¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Charles C. Moskos, *Greek-Americans, Struggle and Success*, Νιού Μπρούνσγουικ (New Brunswick), Transaction Publishers, 1989.

ιδεώδη της Αμερικανικής Δημοκρατίας.²² Τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανιστεί ορισμένες συστηματικές προσεγγίσεις που επιχειρούν την αποσύνδεση από το ιδεολογικό πλαίσιο του Σαλούτος. Η ενασχόληση με τη ρευστότητα της μεταναστευτικής ταυτότητας και των εθνοπολιτισμικών χαρακτηριστικών φιλοδοξεί να παρουσιάσει την πολλαπλότητα της μεταναστευτικής εμπειρίας. Παρόλα αυτά, σε μεγάλο βαθμό η έρευνα αυτού του είδους εξαντλείται σε ατομικές περιπτώσεις συγγραφέων και διανοουμένων, ενώ συχνά απουσιάζει η παρουσίαση των ελληνοαμερικανών σε αλληλεπίδραση με την αμερικανική κοινωνία.²³

Άξονες της έρευνας

Η μελέτη των ελληνοαμερικανών εργατών εστιάζει στην εμπειρία της οικονομικής ύφεσης και στις μορφές συλλογικής δράσης που αυτή παρήγαγε στη δεκαετία του 1930. Τα ζητήματα αυτά σχετίζονταν με ειδικότερες διεργασίες στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες, πρωτοβουλίες πολιτικών συσσωματώσεων και τις εξελίξεις στο αμερικανικό εργατικό κίνημα. Στην ιστορία του τελευταίου η δεκαετία της ύφεσης κατέχει μια ξεχωριστή θέση, καθώς εκατομμύρια εργάτες στράφηκαν προς συλλογικές μορφές οργάνωσης πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτόν θα τροποποιούσαν ικανοποιητικά τους όρους διαβίωσής τους. Η σημαντική ανάπτυξη των εργατικών ενώσεων υπήρξε παραδειγματική έκφραση της επιρροής που άσκησαν οι ιδέες της οργάνωσης και της ενότητας στις τάξεις των εργατών. Επιπλέον, η δομή και λειτουργία των νέων βιομηχανικών ενώσεων, που συγκρότησαν την Congress of Industrial Organizations, στηριζόταν σε μια λογική υπέρβασης των ποικίλων κατακερματισμών -εθνοτικών, φυλετικών και ιεραρχικών- του παρελθόντος.

²² Τα ζητήματα αυτά έθεσε ο Dan Georgakas, «Greek-American Radicalism: The Twentieth Century», *Journal of the Hellenic Diaspora* 20.1 (1994), σ. 7-33. Βλ. και τη σχετική ανταλλαγή απόψεων ορισμένα χρόνια πιο πριν: Dan Georgakas, «The Greeks in America», Charles C. Moskos, «Georgakas on Greek Americans: a Response», Dan Georgakas, «Response to Charles C. Moskos», Alexandros Kitroeff, «The Moskos- Georgakas Debate: a Rejoinder», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1&2 (Ανοιξη- Καλοκαίρι 1987), σ. 5-77. Βλ. και τις μελέτες της Helen Papanikolas για τη μεταναστευτική εργασία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, του Zeese Papanikolas για τις απεργίες της δεκαετίας του 1910, του Gunter Peck για το φαινόμενο των «πατρώνων» και της Joanna Karvonides για τους εργάτες στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας. Τα έργα αυτά εξετάζονται στο κυρίως σώμα της διατριβής. Στα Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974, τόμος Β', Μέρος Α' (Από το κοινωνικόν μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ)*, Αθήνα, Γνώση, 1994, σ. 508-512 και Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974, τόμος Γ'. Η εδραίωση του «μαρξισμού-λενινισμού» και οι αποκλίνουσες ή οι ετερογενείς επεξεργασίες (1926-1955)*, Αθήνα, Γνώση, 1993, σ. 699-704, παρουσιάζεται η ελληνοαμερικανική κομμουνιστική κίνηση, πλαισιωμένη από μία πρώτη καταγραφή των εκδόσεών της.

²³ Βλ. για παράδειγμα Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό. Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα, Πόλις, 2006.

Το επίκεντρο αυτής της δραστηριότητας καταγράφηκε στους κλάδους της βαριάς βιομηχανίας, στην αυτοκινητοβιομηχανία και τα χαλυβουργεία στις μεσοδυτικές πολιτείες. Εκεί, η συντριπτική πλειονότητα του εργατικού δυναμικού ήταν μεταναστευτικής καταγωγής, ανάμεσα τους και χιλιάδες ελληνοαμερικανοί εργάτες. Η πραγμάτευση των συνθηκών εργασίας, των αντιθέσεων που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό του χώρου εργασίας και της κοινότητας γύρω από το ζήτημα της συνδικαλιστικής δράσης και η συμμετοχή τμήματος αυτών στα σωματεία και στις διεκδικήσεις της εποχής φανερώνει την ύπαρξη μιας παραγνωρισμένης διάστασης της κοινοτικής ζωής. Πέρα όμως από αυτό, μέσα από την εξέταση των κατά βάση εργατικών κοινοτήτων στις βιομηχανικές πόλεις αναδεικνύεται η ύπαρξη μιας διακριτής εργατικής κουλτούρας, η οποία συνδύαζε την εθνοτική ταυτότητα με την κοινωνική. Οι επιλογές των ελληνοαμερικανών εργατών δεν προέκυπταν αποκλειστικά από την εργασιακή τους εμπειρία της απόλυσης ή της περικοπής του ημερομισθίου, αλλά ανατροφοδοτούνταν από τις δυσκολίες της καθημερινότητας, τη διόγκωση των χρεών στα καταστήματα της γειτονιάς ή της έξωσης από το διαμέρισμα. Η συμμετοχή στις εργατικές ενώσεις, ή στο κίνημα ανέργων, δεν αποτέλεσε μοναδική επιλογή, όπως δείχνουν τα περιστατικά αδιαφορίας ή συμμετοχής σε ποικίλους μηχανισμούς εργοδοτικού ελέγχου.

Το γεγονός αυτό δεν αναιρεί την κοινή εμπειρία και την επαφή των ελληνοαμερικανών εργατών με τους εργάτες από άλλες εθνότητες στο χώρο εργασίας, στο σωματείο, την πολιτική οργάνωση, την κοινωνική εκδήλωση και την πολιτιστική δραστηριότητα. Συνολικά, οι μετασχηματισμοί των μεταναστευτικών κοινοτήτων μετά το 1920 εδράζονταν στη χαλάρωση της κοινοτικής περιχαράκωσης και στην συνύπαρξη των εθνοτικών χαρακτηριστικών με ένα «υπέρ-εθνοτικό κοινό πεδίο αναφοράς».²⁴ Το κοινό πεδίο αναφοράς των εργατών ήταν καταρχήν ο χώρος εργασίας, αλλά όχι μόνο αυτός. Είχε να κάνει με την εμβέλεια της μαζικής κατανάλωσης και τη διαμόρφωση μιας κοινής εργατικής κουλτούρας, την οποία συγκροτούσαν τα ραδιοφωνικά προγράμματα, ο κινηματογράφος, η μουσική, ο αθλητισμός, τα θεάματα, η ίδια η κατανάλωση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αφορά την εμφάνιση στα τέλη της δεκαετίας του 1920 μεγάλων επιχειρήσεων ένδυσης, διατροφής και λιανικής πώλησης στις λαϊκές γειτονιές, που ομογενοποίησαν τις καταναλωτικές συμπεριφορές των εργατικών οικογενειών.

²⁴ Για το ζήτημα βλ. την εξαιρετική ανάλυση της Lizabeth Cohen, *Making a New Deal. Industrial Workers in Chicago, 1919-1939*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1990, ιδίως σ. 53-97.

Η οικονομική κρίση σήμανε παράλληλα την ανάδειξη των κοινωνικών αντιθέσεων στο εσωτερικό των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Οι ελληνοαμερικανοί δεν φάνηκε να επηρεάζονται άμεσα από τη χρηματιστηριακή κατάρρευση του Οκτωβρίου του 1929, ενώ αντίθετα η κρίση των μικρών τραπεζών και η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να δραχμοποιήσει τις καταθέσεις τους σε δολάρια προκάλεσαν ποικίλες αντιδράσεις. Στο ίδιο πνεύμα, η αδυναμία αποπληρωμής των υποθηκών και των δανείων είχε ως αποτέλεσμα πολλές κοινότητες να απολέσουν κτήρια, που είχαν αγοραστεί στην εποχή του επενδυτικού στεγαστικού πυρετού της δεκαετίας του 1920. Φυσικά, δεν αντιμετώπισαν όλες οι κοινότητες τα ίδια προβλήματα και κυρίως με την ίδια ένταση. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι σε μεγάλο βαθμό η αίσθηση της ευημερούσας κοινότητας που είχε καλλιεργηθεί μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε εύθραυστες βάσεις.

Τα φαινόμενα αυτά ανατροφοδότησαν ιδεολογικές διεργασίες στο εσωτερικό της κοινότητας, την υποχώρηση της ιδέας της κοινοτικής αυτάρκειας και του αυτοδημιούργητου επιχειρηματία. Μια νέα προβληματική έκανε σταδιακά την εμφάνισή της, σε στενή συνάφεια με τις γενικότερες αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας, η οποία έδινε έμφαση στην αναγκαιότητα «οργάνωσης» της κοινωνίας και προστασίας του «ανθρώπου στη βάση της πυραμίδας». Η κρίση διαπέρασε πολλές εκφάνσεις της καθημερινής ζωής, επηρέασε τις καταναλωτικές συνήθειες και διέβρωσε παραδοσιακές πρακτικές. Η αδυναμία των αλληλοβοηθητικών μηχανισμών της κοινότητας να απαλύνουν τις συνέπειες της κρίσης οδήγησε στην αναζήτηση βοήθειας εκτός των πλαισίων της: στην πρόνοια, τη φιλανθρωπία, το κίνημα των ανέργων και την εργατική αλληλοβοήθεια. Τέλος, η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης για την υπεξαίρεση μέρους των τραπεζιτικών καταθέσεων επιτάχυνε την αποστασιοποίηση των ελληνοαμερικανών από τις επιλογές του ελληνικού κράτους, διεργασία που είχε ήδη ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η εξέλιξη αυτή, συμβάδιζε με τη σταδιακή συμμετοχή στις αμερικανικές πολιτικές διαδικασίες και την εξαφάνιση των παραρτημάτων των ελληνικών κομμάτων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ζητήματα γύρω από τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις. Τα έντονα προβλήματα που αντιμετώπισαν και τα συχνά φαινόμενα χρεοκοπίας φανερώνουν τα όρια της ανάπτυξής τους κατά την προηγούμενη περίοδο. Ταυτόχρονα, επιτρέπουν τη διερεύνηση των ειδικότερων διαφοροποιήσεων μεταξύ των επιχειρήσεων, αλλά και την αποσαφήνιση των διαστάσεων ενός φαινομένου με δεσπόζουσα θέση στη διαμόρφωση των

ελληνοαμερικανικών σπουδών. Τέλος, οι αναζητήσεις των μικρών επιχειρηματιών και η στροφή τους προς το New Deal αποτυπώνει τους ιδεολογικούς αναπροσανατολισμούς εντός της κοινότητας. Η επέκταση των μεγάλων επιχειρήσεων σε εργατικές γειτονιές και η δυνατότητά τους να συμπιέζουν το κόστος στερώντας πελάτες από τις εθνοτικές μικρές επιχειρήσεις είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη μιας έντονης ρητορικής για τα «μονοπώλια» στις ελληνοαμερικανικές εφημερίδες και την αναζήτηση μορφών οργάνωσης των μικρών επιχειρηματιών. Η συμμετοχή στα προγράμματα της πρώτης περιόδου του New Deal, της ανάδυσης εμπορικών συλλόγων και συντεχνιών και η καταγγελία των chain-stores αναδεικνύουν τις στρατηγικές επιβίωσης που πυροδότησε η κρίση.

Η έρευνα γύρω από τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις σχετίζεται με το σημαντικό ζήτημα της αντίθεσης κεφαλαίου και εργασίας στους ίδιους του κόλπους της κοινότητας.²⁵ Η ανάπτυξη των εθνοτικών επιχειρήσεων στηρίχθηκε μεταξύ άλλων στη διαθεσιμότητα του εργατικού δυναμικού που παρείχε η κοινότητα και τα συγγενικά, οικογενειακά δίκτυα. Η εποχή της ύφεσης σήμαινε περαιτέρω συμπίεση του εργατικού κόστους και εντατικοποίηση της εργασίας, με αποτέλεσμα την πύκνωση των περιστατικών απειθαρχίας και συλλογικής οργάνωσης στο εσωτερικό των επιχειρήσεων. Η εξέταση της εξέλιξης αυτής, φανερώνει τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις εντός των κοινοτήτων, τους τρόπους που η κοινωνική ένταση επισκίασε τους εθνοτικούς δεσμούς, αλλά και τις προσπάθειες τμημάτων της κοινότητας να συντηρήσουν την ιδέα των ενιαίων ελληνοαμερικανικών συμφερόντων.

Δύο κλάδοι προσφέρονται για την μελέτη των θεμάτων αυτών και εξετάζονται έτσι αυτοτελώς σε ξεχωριστά κεφάλαια της διατριβής. Ο πρώτος σχετίζεται με τις επιχειρήσεις εστίασης και συναφών υπηρεσιών, ο οποίος προσέλκυσε πολυάριθμους μετανάστες και αποτέλεσε το κύριο πεδίο δραστηριοποίησης των ελληνοαμερικανών επιχειρηματιών. Επιπλέον, πρόκειται για έναν κλάδο με σημαντικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις τόσο στο μέγεθος και το είδος των επιχειρήσεων, αλλά και στις κατηγοριοποιήσεις του εργατικού δυναμικού. Η μελέτη των εργατών στα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις και τον τρόπο με τον οποίον επιχείρησαν να αντιμετωπίσουν την κρίση

²⁵ Για τη μελέτη των εθνοτικών επιχειρήσεων και τις καθυστερήσεις της ιστορικής έρευνας βλ. Joanna Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity at the workplace», διδακτορική διατριβή, Νέα Υόρκη, City University of New York, 1991, σ. 8-20.

μειώνοντας το εργατικό κόστος. Στο έδαφος αυτό, ιδιαίτερη σημασία αποκτά η διερεύνηση των ενδοεθνικών αντιπαραθέσεων και οι εργατικές διαμαρτυρίες είτε με την μορφή αυθόρμητων πρακτικών, είτε με την ανάδυση συλλογικών αντιστάσεων συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Ο δεύτερος αναφέρεται στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας στη Νέα Υόρκη, έναν κλάδο με αξιοσημείωτη συγκεντροποίηση του ελληνικού στοιχείου. Ελληνοαμερικανοί εργάτες και ιδιοκτήτες εργαστηρίων συγκρότησαν ξεχωριστές οργανώσεις ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1920, υπό την επιρροή που ασκούσε η ισχυρή αριστερή συνδικαλιστική οργάνωση των εβραίων εργατών του κλάδου. Σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, ο έλεγχος της ελληνικής συνδικαλιστικής ένωσης, του Λόκαλ 70, αποτέλεσε αντικείμενο σφοδρής διαμάχης, ενώ ταυτόχρονα συχνές απεργίες και κινητοποιήσεις παρέλυναν την παραγωγή. Η αντιπαραθέση αυτή σχετιζόταν με τη συνολική ένταση μεταξύ εργοδοτών και εργατών στον κλάδο και υπερέβαινε τα στενά κοινοτικά όρια. Τα γεγονότα γύρω από τα εργαστήρια κατεργασίας στη Νέα Υόρκη δείχνουν ότι οι ελληνοαμερικανικές κοινότητες διαπερνούνταν από τις ταξικές αντιθέσεις της αμερικανικής κοινωνίας.

Τα τρία παραδείγματα που έχουν αναφερθεί, δηλαδή οι εργάτες στη βιομηχανία, στις επιχειρήσεις εστίασης και στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας, φέρνουν στο προσκήνιο την επιρροή και τις δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Το «ελληνικό γραφείο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών», οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι, οι ελληνικές οργανώσεις της Αριστερής Αντιπολίτευσης διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών. Οι ειδικότερες επεξεργασίες τους για τις κοινότητες φανερώνουν τους τρόπους με τους οποίους επιχειρήθηκε να συνδυαστούν τα προβλήματα της μισθωτής εργασίας με την εθνοτική εμπειρία. Μέσα από το λόγο και την πρακτική τους αναδεικνύεται η ανάδυση μιας εργατικής κουλτούρας με έμφαση στις μορφωτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, αλλά και μια διακριτή αντίληψη περί του εξαμερικανισμού, ο οποίος συνδέεται με την ταξική συνείδηση, την «ταξισυνειδησία». Η ενδυνάμωση της κομμουνιστικής αριστεράς στα μέσα της δεκαετίας του 1930 συνοδεύτηκε από την εμφάνιση του ελληνοαμερικανικού Λαϊκού Μετώπου με τη μορφή της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης. Στις δραστηριότητες της τελευταίας αποτυπώνεται η διαμόρφωση μιας κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας με ιδιαίτερη επιρροή στις τάξεις των ελληνοαμερικανών σε αντιστοιχία με τα χαρακτηριστικά του προοδευτικού κινήματος στήριξης του New Deal.

Στη δεκαετία του 1930, η δεσπόζουσα θέση του κοινωνικού ζητήματος και η δυναμική των εργατικών ενώσεων λειτούργησαν καθοριστικά στη διαμόρφωση του προγράμματος του New Deal και ειδικότερα της φιλεργατικής του νομοθεσίας. Παράλληλα, εμφανίστηκαν προσπάθειες εμφάνισης πολιτικών συνδυασμών και προγραμμάτων άμεσα συνδεδεμένων με τα εργατικά συνδικάτα, συχνά με αξιοσημείωτα αποτελέσματα. Τα κοινωνικά μέτρα του New Deal είχαν ως αποτέλεσμα την αποδοχή του από τις εθνοτικές κοινότητες, οι οποίες άρχισαν να συμμετέχουν με ενεργό τρόπο στην αμερικανική πολιτική ζωή. Η εξέταση των ζητημάτων αυτών σχετίζεται με τον τύπο εξαμερικανισμού που προέβαλε το New Deal στο πλαίσιο της «νέας δημοκρατικής συμμαχίας» για την διασφάλιση των δικαιωμάτων των «συνηθισμένων αμερικανών».²⁶

Οι πηγές της έρευνας: αρχειακό υλικό και τύπος

Η αναζήτηση αρχειακού υλικού υπήρξε μια ιδιαίτερα σύνθετη διαδικασία, καθώς από πολύ νωρίς κατέστη σαφές ότι ήταν αναγκαία η καταφυγή σε ποικίλες συλλογές φαινομενικά ασύνδετες μεταξύ τους. Εν τέλει, η έρευνα στηρίχτηκε κυρίως στις παρακάτω αρχειακές συλλογές και στην συνεξέταση των περιεχομένων τους:

Η αρχειακή συλλογή του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών προσέφερε πολύτιμα στοιχεία για την ιστορία της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, τα «γλωσσικά γραφεία» του Κομμουνιστικού Κόμματος και τις συνδικαλιστικές δραστηριότητες των μελών του. Ο σημαντικός όγκος του αρχειακού υλικού αναδεικνύει τη δράση των μετωπικών οργανώσεων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, τις εσωτερικές τους διενέξεις, αλλά και τη σύνδεσή τους με τις κοινότητες και τα προβλήματά τους. Οι κομματικές οδηγίες, οι εισηγήσεις σε συλλογικά σώματα και οι αναφορές των καθοδηγητικών οργάνων επιτρέπουν την παρακολούθηση της επιρροής της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, αλλά και τους γενικότερους προβληματισμούς του κομμουνιστικού κινήματος για τις εθνοτικές κοινότητες. Η αρχειακή συλλογή του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών, αφορά κυρίως την περίοδο 1919-1936, προέρχεται από το αρχείο της Κομμουνιστικής Διεθνούς και αρθρώνεται σε 4.313 φακέλους, κατανεμημένους σε 326 ρολά μικροφίλμ, που περιέχουν 435.165 λήψεις. Μελετήθηκε στην Ουάσιγκτον στη

²⁶ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 2. Για τη συζήτηση γύρω από το New Deal βλ. το ιδιαίτερα ενδιαφέρον θεματικό τεύχος του *International Labor and Working-Class History* 74 (Φθινόπωρο 2008).

Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου (Library of Congress) με τη βοήθεια ενός μη αναλυτικού καταλόγου περιεχομένων και οι παραπομπές στο σώμα της διατριβής αναφέρουν τον τίτλο του εγγράφου και την ημερομηνία, τη συλλογή (Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1), το φάκελο (Delo) και τις σελίδες, σύμφωνα με την χειρόγραφη αρίθμηση των εγγράφων.

Δύο προσωπικά αρχεία στελεχών της ελληνοαμερικανικής αριστεράς παρείχαν σημαντικές πληροφορίες για τις συνδικαλιστικές δραστηριότητες των ελληνοαμερικανών εργατών. Το αρχείο του γραμματέα της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας και της οργάνωσης «Παγκυπριακή» Μιχάλη Σαββίδη περιέχει schoinoteneis αναμνήσεις από την περίοδο του μεσοπολέμου, βιογραφικά σημειώματα για ορισμένους συνδικαλιστές και διάσπαρτες πληροφορίες για ειδικότερα ζητήματα. Το αρχείο του στελέχους της Αριστερής Αντιπολίτευσης και συνδικαλιστή Τζον Πούλος (John Poulos) περιείχε πληροφορίες για το συνδικαλισμό στον κλάδο των εστιατορίων στο Newark και τις δραστηριότητες των τροτσκιστικών οργανώσεων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Το αρχείο Σαββίδη σήμερα βρίσκεται υπό παραχώρηση στο California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives. Είχα την ευκαιρία να το μελετήσω στη Νέα Υόρκη με τη βοήθεια του Νταν Γεωργακά (Dan Georgakas) και την προθυμία αγωνιστών του κομμουνιστικού κινήματος. Το αρχείο του Πούλος βρίσκεται στην Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives στο New York University, όπου είχα την ευκαιρία να συμβουλευτώ πλούσιο υλικό (εφημερίδες, δελτία και περιοδικά) γύρω από ζητήματα του εργατικού και επαναστατικού κινήματος.

Το πλουσιώτατο και σε διαδικασία ταξινόμησης αρχείο του Βασίλη Βλαβιανού (Basil J. Vlavianos Papers), εκδότη του *Εθνικού Κήρυκα* από το 1940 έως το 1948, προσέφερε ένα εντυπωσιακό πανόραμα πληροφοριών για τις ελληνοαμερικανικές κοινότητες την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου. Οι επιστολές προς τη σύνταξη της εφημερίδας αποτυπώνουν ιδεολογικές αναζητήσεις, εμπειρίες και πολιτικές συμπεριφορές των ελληνοαμερικανών, την πόλωση γύρω από το ζήτημα του κομμουνισμού και του New Deal, αλλά και τις διεργασίες στο εσωτερικό του ελληνοαμερικανικού προοδευτικού κινήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Παράλληλα, το αρχείο της εφημερίδας προσφέρει πληροφορίες για τη δράση των μεταξικών αρχών, την προσπάθεια προσεταιρισμού του φύλλου και την επιρροή της Ελληνική Δημοκρατικής Ένωσης. Ο όγκος του διαθέσιμου υλικού αναδεικνύει, μεταξύ άλλων, τη διαπλοκή των

δραστηριοτήτων αυτών με τις εξελίξεις στην Ελλάδα, τη λειτουργία των αμερικανικών οργανώσεων αρωγής προς τον ελληνικό λαό, τις δράσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, αλλά και την αντιστροφή του πολιτικού κλίματος στα χρόνια του Δόγματος Τρούμαν. Τέλος, παρέχονται πληροφορίες για ειδικότερα ζητήματα, όπως το κίνημα των Δωδεκανησίων στις Η.Π.Α., οι δραστηριότητες της «Επιτροπής Προστασίας Ξενογεννημένων» και οι ελληνοαμερικανικές οργανώσεις του Δημοκρατικού Κόμματος και του Αμερικανικού Εργατικού Κόμματος, στο οποίο συμμετείχε και το Κομμουνιστικό Κόμμα. Το αρχείο φυλάσσεται και ταξινομείται στο California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives,. Εκτείνεται σε 200 περίπου ταξινομικά κουτιά, τα οποία μελετήθηκαν το Σεπτέμβριο του 2008, σε συνδυασμό με την έρευνα της συλλογής Tsakopoulos Hellenic Collection.

Το Ιστορικό Αρχείο του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών και ειδικά οι φάκελοι των διπλωματικών αρχών στις Ηνωμένες Πολιτείες φώτισαν τις προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων να διατηρήσουν δεσμούς με τους ελληνοαμερικανούς, τα προβλήματα που επέφερε η απόφαση της δραχμοποίησης των καταθέσεων, αλλά και πληροφορίες για τις δραστηριότητες και τα ζητήματα που αντιμετώπισαν οι κοινότητες την εποχή της Ύφεσης. Παράλληλά, ενδιαφέρον παρουσιάζει η συστηματική παρακολούθηση των κομμουνιστικών δραστηριοτήτων στις κοινότητες ήδη από τα χρόνια του μεσοπολέμου και η εντυπωσιακή συστηματοποίηση αυτής στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

Οι εκθέσεις της κυβερνητικής υπηρεσίας διευθέτησης εργατικών διαφορών National Labor Relations Board επέτρεψαν τη διερεύνηση ζητημάτων γύρω από τις συνθήκες εργασίας και τις συνδικαλιστικές δραστηριότητες σε μια σειρά βιομηχανικών μονάδων την περίοδο του New Deal. Οι εργατικές καταθέσεις στις διάφορες πολιτειακές επιτροπές, οι κατάλογοι των απολυμένων για τη συνδικαλιστική δράση και τα παρεχόμενα στοιχεία αποτυπώνουν την ένταση που επικρατούσε στους χώρους εργασίας, αλλά και τις συγκρούσεις στο εσωτερικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων.

Μια σειρά από προσωπικά αρχεία στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο προσέφεραν χρήσιμες πληροφορίες για ειδικότερα ζητήματα. Πιο συγκεκριμένα, εξετάστηκαν οι αρχειακές συλλογές των Νίκου Γιαννιού, Θράσου Καστανάκη, Θεολόγου Νικολούδη, Νικολάου Τσερέπη. Στο πλαίσιο άλλων ερευνητικών δραστηριοτήτων είχα την ευκαιρία να μελετήσω τη συλλογή Σταύρου Καλλέργη στο

Ιστορικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη, ενώ ο συνάδελφος Πάρις Παπαμίχος-Χρονάκης μου παραχώρησε μικροφίλμ με υλικό από τις διπλωματικές αναφορές της πρεσβείας των Ηνωμένων Πολιτειών στην Αθήνα.

Ο τύπος αποτέλεσε τη δεύτερη ευδιάκριτη ενότητα διερεύνησης. Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκε η ημερήσια ελληνοαμερικανική εφημερίδα *Εθνικός Κήρυξ* των ετών 1929-1936 και η επίσης ημερήσια *Ατλαντίς* της περιόδου 1934-1935. Ο ρόλος των δύο αυτών εκδόσεων στην κοινοτική ζωή του μεσοπολέμου υπήρξε πολλαπλός, καθώς αφιέρωναν σημαντικό μέρος της ύλης τους στα νέα των κοινοτήτων και ταυτόχρονα παρείχαν ενημέρωση για τις εξελίξεις στην Ελλάδα, στις Ηνωμένες Πολιτείες και διεθνώς. Η εξέτασή τους βοήθησε στην ανάδειξη των ιδεολογικών αναζητήσεων που πυροδότησε η οικονομική κρίση του 1929 και του γενικότερου προβληματισμού για την κατάσταση των ελληνοαμερικανών στην νέα οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Άλλωστε, οι δύο εφημερίδες λειτούργησαν ως οργανωτές πολιτικών πρωτοβουλιών, οπότε η παρακολούθησή τους συμβάλει καθοριστικά στη διερεύνηση ειδικότερων θεματικών για την ελληνοαμερικανική συμμετοχή στην πολιτική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών, τις σχέσεις με το κομμουνιστικό κίνημα και τις ελληνικές κυβερνήσεις.

Τα έντυπα της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, -η εφημερίδα *Εμπρός*, το όργανο του «ελληνικού γραφείου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών», που κυκλοφόρησε αδιαλείπτως από το 1923 έως το 1939, το *Ελληνοαμερικανικό Βήμα* που τη διαδέχθηκε (1939-1954) και η *Φωνή του Εργάτου* που προηγήθηκε (1918-1923), το λογοτεχνικό περιοδικό *Πρωτοπόρος* της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας (1935-1937), η τροτσκιστική έκδοση *Κομμουνιστής* (1931), φύλλα της οποίας μου παραχώρησε ο συνάδελφος Κώστας Παλούκης, και η πρώιμη *Οργάνωσις* (1917-1924) του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος- περιέχουν άφθονες ειδήσεις, ανταποκρίσεις και άρθρα για τα ζητήματα της ελληνοαμερικανικής μισθωτής εργασίας, την εργατική μεταναστευτική κουλτούρα, τα προγράμματα εργατικής μόρφωσης και «ταξισυνειδησίας». Ταυτόχρονα, φανερώνουν τις ιδεολογικές συντεταγμένες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, την οργανωτική της διάρθρωση, τις εσωτερικές αντιπαράθεσεις και αναζητήσεις. Μέσα από αυτά αναδεικνύεται η λειτουργία της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, αλλά κυρίως τα προβλήματα και οι τάσεις στο εσωτερικό των εργατικών μεταναστευτικών κοινοτήτων. Τέλος, εξετάστηκαν μια σειρά από εφημερίδες, περιοδικά και δελτία εργατικών, σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών οργανώσεων

(π.χ. *Revolutionary Age, The Communist, The Party Organizer*) στην προσπάθεια διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο οι οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς ανέγνωσαν το μεταναστευτικό φαινόμενο και τις πολιτικές που ακολούθησαν. Στη βιβλιογραφία παρατίθενται αναλυτικότερα τα έντυπα της αμερικανικής αριστεράς, ορισμένα εκ των οποίων μελέτησα στο Βερολίνο στο J.F.Kennedy Institute του Frei Univeristat, και στην Οξφόρδη στο Rhothermere American Institute.

Η διάρθρωση των κεφαλαίων

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και εστιάζει στην μετανάστευση προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, την εργασιακή εμπειρία και τις συνθήκες της μεταναστευτικής καθημερινότητας. Αρχικά, παρουσιάζεται σε αδρές γραμμές η ελληνική μετανάστευση προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, ως τμήμα της παγκόσμιας πληθυσμιακής μετακίνησης προς το Νέο Κόσμο, επιμένοντας στα κοινωνικά της χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια περιγράφονται οι συνθήκες εργασίας των μεταναστών και τα ποικίλα προβλήματα που συνόδευαν την είσοδο τους στον κόσμο της μισθωτής εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύονται οι αντιθέσεις στους χώρους εργασίας, η διαβίωση στις εργατικές κοινότητες και οι πρώτες συνδικαλιστικές εκδηλώσεις των μεταναστών. Η επισκόπηση της ελληνικής μεταναστευτικής εμπειρίας επιμένει στη γεωγραφική διασπορά, τις συνθήκες εργασίας και τις επαφές των εργατών με τις ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις, καταλήγοντας στις δραστηριότητες του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος και της εφημερίδας *Οργάνωσις*.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τη δεκαετία του 1920 και περιγράφει τους μετασχηματισμούς που επέφεραν οι αλλαγές στη μεταναστευτική νομοθεσία και η απόφαση των μεταναστών να εγκατασταθούν μόνιμα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ανάδειξη του μετασχηματισμού και της ενσωμάτωσης συνδυάζεται με την ανάδυση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Υπό το πρίσμα αυτό, αναλύεται με αυτοτέλεια το ιδεολογικό της στίγμα και οι δραστηριότητές της στα πεδία της «εργατικής μόρφωσης» και της «ταξισυνειδησίας». Τέλος, οι απεργιακές κινητοποιήσεις των εργατών στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας της Νέας Υόρκης (1926-1927) χρησιμοποιούνται για την κατάδειξη των τρόπων που οι κοινωνικές διεκδικήσεις αμφισβήτησαν την ιδέα των ενιαίων ελληνοαμερικανικών συμφερόντων.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει συνοπτικά τις κύριες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στη δεκαετία της Μεγάλης Ύφεσης, δηλαδή από το χρηματιστηριακό κραχ

του 1929 έως τις παραμονές του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Παρουσιάζονται οι κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και οι διεργασίες της περιόδου, παρέχοντας έτσι ένα γενικό πλαίσιο για τις εξειδικεύσεις των επόμενων κεφαλαίων. Παράλληλα, καταγράφονται οι κύριοι σταθμοί στην εξέλιξη του New Deal, οι νομοθετικές του πρωτοβουλίες και το πνεύμα της νέας πολιτικής φιλοσοφίας που αυτό εξέφρασε.

Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με τις εξελίξεις των ετών 1929-1934, δηλαδή από την έναρξη της οικονομικής κρίσης έως και το τέλος της πρώτης φάσης του New Deal. Η έμφαση δίνεται στον τρόπο που οι κοινότητες αντιλήφθηκαν την κρίση και τις ανακατατάξεις που αυτή παρήγαγε. Ειδικότερα, παρουσιάζονται τα προβλήματα των κοινοτήτων, οι επιπτώσεις από την κρίση των τραπεζών, ο προβληματισμός γύρω από τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις, οι διεργασίες στις τάξεις των εργατών στη βιομηχανία, στις επιχειρήσεις επισιτισμού και στα εργαστήρια της γούνας και η στροφή των ελληνοαμερικανών προς το πρόγραμμα του New Deal.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στη δεύτερη φάση του New Deal (1935-1939) και την υποχώρηση αυτού στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Αναλύονται οι νέες κατευθύνσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς υπό το πνεύμα της πολιτικής του Λαϊκού Μετώπου και η αλληλεπίδραση των ιδεών αυτών με τις κοινοτικές διεργασίες γύρω από τις έννοιες της ενότητας, της οργάνωσης και της προοδευτικότητας. Εξετάζεται η συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών στη βιομηχανία, στα εστιατόρια και τα εργαστήρια γούνας, οι συγκρούσεις στο εσωτερικό των κοινοτήτων και η δυναμική των νέων εργατικών ενώσεων. Τέλος, αναλύεται το προοδευτικό κίνημα που εμφανίστηκε στις κοινότητες, οι δραστηριότητες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και η ανάπτυξη ενός εργατικού πολιτιστικού προγράμματος.

Το έκτο κεφάλαιο λειτουργεί ως επίλογος της διαδρομής των εργατικών ενώσεων και της αμερικανικής αριστεράς. Ειδικότερα, παρουσιάζεται το πώς η αρχική ενθουσιώδης υποδοχή του προγράμματος του E.A.M. από σημαντικό τμήμα της κοινότητας αντικαταστάθηκε από την υιοθέτηση αντικομμουνιστικών θέσεων και την επίδειξη νομιμοφοροσύνης από τις κοινότητες στο πλαίσιο της μεταπολεμικής οικονομικής ευημερίας. Η έμφαση δίνεται στην αντίστιξη μεταξύ των αυξημένων προσδοκιών που δημιουργούσε η προοπτική της μεταπολεμικής διευθέτησης και των εξελίξεων που ακολούθησαν. Οι αντικομμουνιστικές διώξεις, η ενσωμάτωση των συνδικάτων, η εγκατάλειψη της αριστεράς από τους μετριοπαθείς φιλελεύθερους

συντέλεσαν στην περιθωριοποίηση της αριστεράς. Η συντηρητική στροφή της αμερικανικής κοινωνίας στηρίχθηκε στη διαμόρφωση νέων ιδεολογικών προτύπων, νέων δυνατοτήτων κατανάλωσης και την αναβίωση του Αμερικανικού Ονείρου.

Μεταναστεύοντας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής: Εγκατάσταση, συνθήκες εργασίας και εργατικές κινητοποιήσεις (1900-1920)

Ο «θαυμαστός Νέος Κόσμος»: μετανάστευση προς τις Η.Π.Α.

«Τα παλιά έθνη της γης έρπουν με το βήμα του σαλιγκαριού· η Δημοκρατία τα προσπερνάει με την ορμή και την ταχύτητα της αμαξοστοιχίας».¹ Η *Θριαμβεύουσα Δημοκρατία* του Άντριου Κάρνετζυ (Andrew Carnegie) κυκλοφόρησε το 1887, σε μία συγκυρία όπου οι ρυθμοί ανάπτυξης της αμερικανικής οικονομίας προοικονομούσαν την επικείμενη πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής σε παγκόσμια κλίμακα. Ο Κάρνετζυ, ιδρυτής του ομώνυμου χαλυβουργικού κολοσσού, εκπρόσωπος της τάξης των αυτοδημιούργητων επιχειρηματιών, ζωντανή απόδειξη του «αμερικανικού ονείρου» σύμφωνα με το οποίο κάθε άνθρωπος μπορούσε να γίνει ζάπλουτος, ήταν μια από εκείνες τις προσωπικότητες που είχαν συμβάλει στην ανάδυση της «θριαμβεύουσας Δημοκρατίας». Η επιλογή του σιδηροδρόμου, του ταχύτερου μέσου μεταφοράς της εποχής, για την απεικόνιση της δυναμικής του αμερικανικού καπιταλισμού παρέπεμπε στην γεωγραφική εξάπλωση, την οικονομική ενοποίηση, την επέκταση των εμπορευματικών σχέσεων, την παραγωγή και χρήση του χάλυβα, την αδιάκοπη μεταφορά πρώτων υλών, την αέναη κίνηση προς το μέλλον.

Η δυναμική ανάπτυξη των Ηνωμένων Πολιτειών υπήρξε γεγονός παγκόσμιας εμβέλειας, καθώς τροποποίησε την κυριαρχία των παραδοσιακών ευρωπαϊκών δυνάμεων στις διεθνείς πολιτικές και οικονομικές σχέσεις.² Η παρουσία τους στην Καραϊβική και τη Λατινική Αμερική ύστερα από τον πόλεμο του 1898, η διόγκωση του εξαγωγικού εμπορίου και η αμφισβήτηση της βιομηχανικής υπεροχής των ευρωπαϊκών οικονομιών καθιστούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες έναν ισχυρό παράγοντα στη διαμόρφωση των παγκόσμιων εξελίξεων. Ταυτόχρονα, ο εξωτισμός και οι μύθοι γύρω από την χώρα όπου όλα ήταν δυνατό να συμβούν, τροφοδοτούσαν

¹ Andrew Carnegie, *Triumphant Democracy or Fifty Years March of the Republic*, Νέα Υόρκη, C. Scribner's Sons, 1887, σ. 1.

² Ενδεικτικά, Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή του κεφαλαίου, 1848-1875*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1996, σ. 207-224, Paul Baran και Paul. M. Sweezy, *Μονοπωλιακός καπιταλισμός, ανατομία του ιμπεριαλισμού*, Αθήνα, Gutenberg, 1973, σ. 279-295, William Lazonick, *Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 17-25 και George Brown Tindall και David E. Shi, *America, a Narrative History*, Νέα Υόρκη, W. W. Norton, 1989, σ. 490-541.

τις στήλες των ευρωπαϊκών λαϊκών εφημερίδων με ειδήσεις και «παράξενα», έτρεφαν τις σκέψεις ουτοπικών σοσιαλιστών και κοινωνικών αναμορφωτών, γέμιζαν τις σελίδες των Ευρωπαίων ταξιδιωτών, που θεωρούσαν χρέος τους άμα τη επιστροφή τους να δημοσιοποιήσουν τις εντυπώσεις και τις εμπειρίες τους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ο «Νέος Κόσμος», το επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος

Οικονομικοί δείκτες, στατιστικές καταγραφές και δημογραφικά δεδομένα αποτυπώνουν την αντίστιξη μεταξύ της αραιοκατοικημένης και αγροτικής αμερικανικής κοινωνίας του 1800 και της αστικοποιημένης και βιομηχανικής πραγματικότητας μια εκατονταετία αργότερα. Μέσα στον 19^ο αιώνα ο πληθυσμός των Ηνωμένων Πολιτειών τριπλασιάστηκε, ενώ χιλιάδες νέα αστικά κέντρα και παραδειγματικές μητροπόλεις τροποποίησαν τον οικιστικό χάρτη. Οι κάτοικοι των πόλεων αυξήθηκαν από έξι σε 44 εκατομμύρια τροφοδοτώντας με άφθονο εργατικό δυναμικό την εκθετική ανάπτυξη της αμερικανικής βιομηχανίας. Ο εποικισμός των δυτικών πολιτειών συμβάδισε με την επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου από τις ανατολικές πολιτείες έως τις ακτές του ειρηνικού ωκεανού, την τηλεγραφική σύνδεση των πιο απόμακρων περιοχών, την εντατική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Εφευρέσεις και καινοτομίες επιτάχυναν την παραγωγή και τροφοδοτούσαν την αγορά με νέα προϊόντα σε τέτοιο βαθμό, που η αξία των βιομηχανικών ειδών που παρήχθησαν στις Η.Π.Α. το 1894 ισοδυναμούσε με το σύνολο της αντίστοιχης παραγωγής στις χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Ο οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός των Ηνωμένων Πολιτειών στην κατεύθυνση της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης συνδέθηκε με τη σημαντικότερη πληθυσμιακή μετακίνηση στη νεότερη ιστορία. Οι αυξανόμενες ανάγκες της αμερικανικής οικονομίας για εργατικό δυναμικό δημιούργησαν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την συστηματοποίηση της υπερατλαντικής μετανάστευσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η μεταναστευτική εγκατάσταση συνδεόταν με την εξεύρεση εργασίας και το γεγονός αυτό τεκμαίρεται από τον κομβικό ρόλο της μεταναστευτικής εργασίας στην εκθετική ανάπτυξη της αμερικανικής οικονομίας. Η παρουσία των μεταναστών από την Ευρώπη, την Ασία και τη Λατινική Αμερική καθόρισε την ταχύτητα και την ένταση των οικονομικών, δημογραφικών και κοινωνικών αλλαγών, που διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία και τα χαρακτηριστικά του Νέου Κόσμου.

Από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα έως και το 1924, όταν οι αμερικανικές αρχές θεσμοθέτησαν αυστηρά περιοριστικά μέτρα, περισσότεροι από

τριάντα εκατομμύρια άνθρωποι έφτασαν στις Ηνωμένες Πολιτείες.³ Η προσπάθεια τυπολογικού ορισμού του φαινομένου είναι δυνατό να οδηγήσει σε απλουστεύσεις. Η υπερατλαντική μετανάστευση δεν αφορά απλώς μια μετακίνηση από ένα γεωγραφικό σημείο προς ένα άλλο- αντίθετα αναφέρεται σε ένα σύνθετο ιστορικό φαινόμενο, όπου συνυπάρχουν τα κίνητρα και οι σκέψεις της αναχώρησης, οι παράγοντες που καθιστούν αυτήν δυνατή, το ταξίδι το ίδιο, η άφιξη, η εργασία, ο πιθανός επαναπατρισμός, η επικοινωνία ανθρώπων και ιδεών, η διαμόρφωση της μεταναστευτικής καθημερινότητας και εν τέλει η τροποποίηση των οικονομικών και κοινωνικών ισορροπιών στις δύο πλευρές του Ατλαντικού.

Στη διάρκεια του αιώνα της μετανάστευσης, μία ευδιάκριτη τομή σχετίζεται με τη γεωγραφική προέλευση και την εργασιακή ένταξη των μεταναστών. Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, έως και το τέλος του αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου, η πλειονότητα των μεταναστών προερχόταν από τις σκανδιναβικές χώρες, την Γερμανία και την Αγγλία. Οι μετανάστες αυτοί εποίκισαν τις αχανές εκτάσεις των Ηνωμένων Πολιτειών επιδιόμενοι σε γεωργικές εργασίες. Άλλοι από αυτούς, μηχανικοί, τεχνίτες και βιοτέχνες συνέβαλαν στην επέκταση της εκβιομηχάνισης παρέχοντας ειδικευμένη εργασία, κεφάλαια και επιχειρηματική επινοητικότητα. Οι Ευρωπαίοι μετανάστες της περιόδου αυτής μοιράζονταν κοινά πολιτισμικά στοιχεία με τους αγγλοσάξονες «γηγενείς». Ακόμα και οι καθολικοί Ιρλανδοί, οι οποίοι αντιμετώπιστηκαν αρχικά ως κοινωνικά απόβλητοι, ανήκαν στον αγγλόφωνο κόσμο, γεγονός που επέτρεψε την προοπτική εξομάλυνση των σχέσεών τους με τους υπολοίπους.

Η μετανάστευση του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα είχε κοινά χαρακτηριστικά με την παραδοσιακή εγκατάσταση των αγγλοσαξόνων. Το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου και η ανάπτυξη της βιομηχανίας εγκαινίασαν μία νέα περίοδο μεταναστευτικής εγκατάστασης, με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά. Από το 1870 έως το 1924 οι μετανάστες προέρχονταν κατά κύριο λόγο από την Ιταλία, τη βαλκανική χερσόνησο, την κεντρική Ευρώπη, την Ρωσία και την Ασία. Η αλλαγή της γεωγραφικής προέλευσης των μεταναστών συμβάδισε με τη γιγάντωση του φαινομένου, καθώς στα χρόνια αυτά περίπου είκοσι εκατομμύρια άνθρωποι εισήλθαν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι «νέοι» μετανάστες δεν ήταν προτεστάντες και

³ Για αναλυτικά στοιχεία, ανά δεκαετία και ανά χώρα προέλευσης βλ. Leonard Dinnerstein και David M. Reimers, *Ethnic Americans, a History of Immigration and Assimilation*, Νέα Υόρκη, New York University Press, 1977, σ. 162-171.

αγγλοσάξονες, δεν είχαν ως μητρική γλώσσα την αγγλική, δεν ήταν ειδικευμένοι εργάτες. Η εγκατάστασή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες υπήρξε σύμφυτη με την ανειδίκευτη εργασία στα ορυχεία, στις βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, στις σιδηροδρομικές γραμμές και στα καταστήματα των αστικών κέντρων.⁴

Η μετανάστευση από το ελληνικό κράτος

Η υπερατλαντική μετανάστευση από το ελληνικό κράτος εγγράφεται στην δεύτερη περίοδο του φαινομένου, καθώς οι πρώτες ομαδικές αναχωρήσεις προς τις Ηνωμένες Πολιτείες χρονολογούνται στα τέλη της δεκαετίας του 1880. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες είχε προσεγγίσει τις δεκαπέντε χιλιάδες, ενώ λιγότεροι είχαν στραφεί προς τις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Ακολούθησε μια περίοδος εντυπωσιακής πληθυσμιακής εκροής σε κάθε έτος από το 1903 έως το 1917 αναλογούσαν κατά μέσο όρο 25 χιλιάδες μετανάστες. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος επέβαλε την προσωρινή διακοπή των υπερατλαντικών ταξιδιών, αλλά από τη λήξη του έως και την επιβολή των περιοριστικών μέτρων του 1924, άλλοι πενήντα χιλιάδες Έλληνες πέρασαν από το Ellis Island. Συνολικά, από το 1881 έως και το 1924 οι αμερικανικές αρχές καταχώρησαν ως Έλληνες ή «ανήκοντες στην ελληνική φυλή» περίπου πεντακόσιες χιλιάδες μετανάστες.⁵

Τα αριθμητικά αυτά δεδομένα περισσότερο συμβάλλουν στην κατανόηση της δυναμικής του φαινομένου, παρά στην επακριβή απόδοση των μεγεθών της ελληνικής μετανάστευσης. Οι στατιστικές υπηρεσίες δεν υπολόγιζαν τον επαναπατρισμό χιλιάδων μεταναστών, αλλά και την ενδεχόμενη εκ νέου μετανάστευσή τους, ούτε φυσικά τους παρανόμως εισελθόντες ή τους ναυτικούς που εγκατέλειψαν το πλοίο τους σε ένα αμερικανικό λιμάνι. Από την άλλη, ο ρυθμός της

⁴ Η αντίστιξη μεταξύ «παλιών» και «νέων» μεταναστών υπήρξε δημοφιλής στην αμερικανική ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα. Τα τελευταία χρόνια, μελέτες έχουν αναδείξει τη ρατσιστική χρήση των όρων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις ανάλογες συνδηλώσεις τους τα κατοπινά χρόνια. Για μια επισκόπηση του ζητήματος, βλ. David R. Roediger, *Working toward Whiteness, How America's Immigrants Became White, the Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005, σ. 18-21.

⁵ Μια συστηματική προσπάθεια υπολογισμού των μεγεθών της ελληνικής μετανάστευσης ανήκει στον Αλέξανδρο Κιτρορέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, [1999], σ. 128. Σημαντική αύξηση του αριθμού των «ανηκόντων στην ελληνική φυλή» παρατηρείται μετά το 1907-1908, γεγονός που επιτρέπει τη συσχέτιση του φαινομένου με την επέκταση της υποχρεωτικής στράτευσης στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Για τη μετανάστευση αυτή βλ. Γιάννης Παπαδόπουλος, «Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας- 1923). Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλτρωτική πολιτική του ελληνικού κράτους», διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2008, σ. 36-46.

πληθυσμιακής εκροής της περιόδου 1903-1917 και η αναγωγή του στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό της Ελλάδας, μαρτυρούν τις διαστάσεις που προσέλαβε η υπερατλαντική μετανάστευση και ερμηνεύουν την ένταση του δημόσιου διαλόγου γύρω από το «εθνοφελές ή μη» του φαινομένου. Επρόκειτο για μια συζήτηση που σχετιζόταν με την προσπάθεια διασφάλισης του αναγκαίου εργατικού δυναμικού για την εμπέδωση και ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής.⁶

Το 1888, χρονιά που μερικές εκατοντάδες Ελλήνων μετανάστευσαν προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Επαμεινώνδας Εμπειρικός σε ένα από τα πρώτα κείμενα προβληματισμού γύρω από τις προοπτικές της «μακρυνής ταύτης πλουτολογικής εκδρομής» καλούσε την ελληνική κυβέρνηση να περιορίσει την πληθυσμιακή εκροή, η οποία έπληττε την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.⁷ Στα επόμενα χρόνια οι μετωνυμικές αναφορές στη μετανάστευση αντλημένες από την ιατρική ορολογία, ως μια αρρώστια, φλεβοτομία, μολυσματική νόσο, γάγγραινα και πυρετό, παρουσίαζαν το ελληνικό κράτος ως οργανισμό, ο οποίος υπέφερε από την έξοδο δεκάδων χιλιάδων νέων ανδρών.⁸ Παρόλα αυτά, οι νομοθετικές πρωτοβουλίες στα χρόνια των βαλκανικών πολέμων, οι συνεχείς εκκλήσεις και ο υπερτονισμός των προβλημάτων που συναντούσαν οι μετανάστες δεν περιορίσαν τη δυναμική του μεταναστευτικού φαινομένου. Η μεταναστευτική διέξοδος εμφανιζόταν ως απάντηση στις αναζητήσεις χιλιάδων ανθρώπων σε μία περίοδο γενικευμένων αλλαγών στην ελληνική κοινωνία και το γεγονός αυτό περιορίζε τη δυνατότητα της όποιας νομοθετικής ή άλλης απαγόρευσης.

Η επέκταση των εμπορευματικών σχέσεων στον κόσμο της υπαίθρου, οι κοινωνικές ανακατατάξεις που αυτή επέφερε, η κρίση του αγροτικού εισοδήματος και η ύφεση των ευρωπαϊκών οικονομιών το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα συνθέτουν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να αναζητηθούν τα γενικά αίτια της μεταναστευτικής εξόδου. Σε μια σειρά αγροτικών κοινωνιών της νοτιανατολικής Ευρώπης διακρίνονται κοινά χαρακτηριστικά που ενθάρρυναν την εγκατάλειψη του αγροτικού χώρου είτε προς τα αστικά κέντρα, είτε προς την υπερατλαντική

⁶ Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993, σ. 35.

⁷ Ε. Εμπειρικός, «Οι Έλληνες Μετανάστες», *Οικονομική Επιθεώρησης* 141 (Οκτώβριος 1888), σ. 384-390.

⁸ Η ρητορική αυτή χαρακτηρίζει το έργο του Εμμανουήλ Λυκούδη, *Οι μετανάστες*, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1903 και διαπερνά τους σχολιασμούς εφημερίδων της εποχής. Ενδεικτικά, Μ. «Ο χρυσός που εξέρχεται», *Εμπρός*, 10/10/1906, σ. 1 και Ανίδεος, «Οι υπνωτισμένοι», *Σκριπ*, 6/9/1910, σ. 1.

μετανάστευση.⁹ Οι απαρχές της ελληνικής μετανάστευσης στη δεκαετία του 1890 σχετίζονται αναμφίβολα με τη σταφιδική κρίση και τα προβλήματα που δημιούργησε αυτή σε τμήματα του αγροτικού κόσμου της Πελοποννήσου. Τοπικές και περιοδικές κρίσεις αγροτικών προϊόντων είχαν σημαντικό ρόλο στην απόφαση των ανθρώπων να μεταναστεύσουν, όπως δείχνει και το παράδειγμα της Ιρλανδίας όπου η διόγκωση του μεταναστευτικού ρεύματος συνδέεται με την κρίση στην παραγωγή της πατάτας.

Η γεωγραφική εξάπλωση και η διάρκεια του μεταναστευτικού φαινομένου καταδεικνύουν τη σύνδεσή του με ευρύτερες δημογραφικές και κοινωνικές εξελίξεις και τους μετασχηματισμούς που γνώρισε ο ελληνικός αγροτικός κόσμος. Η πτώχευση του ελληνικού κράτους, η κρίση σημαντικών εξαγωγικών προϊόντων και η υποχώρηση του αγροτικού εισοδήματος λειτούργησαν καταλυτικά στην διόγκωση του μεταναστευτικού ρεύματος στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα.¹⁰ Η μείωση του αγροτικού εισοδήματος, οι δομικές ανεπάρκειες και η στασιμότητα της αγροτικής παραγωγής ωθούσαν όλο και περισσότερους στην απόφαση της μετανάστευσης, η οποία σταδιακά εμφανιζόταν ως ο προσφορότερος τρόπος αναπλήρωσης του οικογενειακού εισοδήματος.¹¹ Συνήθως, μια πρώτη ομάδα μετέβαινε στις Ηνωμένες Πολιτείες και την ακολουθούσαν διαδοχικές αποστολές από την ίδια περιοχή, δημιουργώντας έτσι μια αλυσιδωτή διαδικασία μετανάστευσης και εγκατάστασης. Το φαινόμενο απέκτησε ιδιαίτερη δυναμική στους ορεινούς και αραιοκατοικημένους νομούς της κεντρικής και ανατολικής Πελοποννήσου, σε ορισμένα νησιά του Ιονίου και σε θύλακες στη Στερεά Ελλάδα. Η υποθήκευση της μικρής έγγειας ιδιοκτησίας ήταν ο συνήθης τρόπος εξασφάλισης του εισιτηρίου για το υπερατλαντικό ταξίδι, γεγονός που συνδέεται με την εξάπλωση της μετανάστευσης σε περιοχές με υψηλά ποσοστά αγροτικής μικροϊδιοκτησίας· αντίθετα, στους νομούς των μεγάλων

⁹ Ewa Morawska, «The Sociology and Historiography of Immigration» στο Virginia Yans-McLaughlin (επιμ.), *Immigration Reconsidered, History, Sociology and Politics*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1990, σ. 192-196.

¹⁰ Socrates D. Petmezas, «Diverse Responses to Agricultural Income Crisis in a South-Eastern European Economy. Transatlantic Emigration from Greece (1894-1924)», στο Societa degli Storici Italiani- Istituto Italiano per gli Studi Filosofici, *Fra Spazio e Tempo, Studi in Onore di Luigi de Rosa, Il Novecento*, Νάπολη, Edizioni Scientifiche Italiane, 1995, σ. 427-487 και Σωκράτης Πετμεζάς, «Δημογραφία. Η δημογραφική συγκυρία: η δεύτερη φάση της διαδικασίας 'Δημογραφικής Μετάβασης' και η υπερατλαντική μετανάστευση», στο Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ. Α1, σ. 41-51.

¹¹ Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1986, σ. 253. Βλ. και τη σχετική πραγμάτευση του Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», σ. 132-144. Σημαντικές πληροφορίες περιέχει και η συλλογή «ερευνών» φοιτητών για τη μετανάστευση από διάφορους νομούς της χώρας, στο πλαίσιο του «φροντιστηρίου δημόσιας οικονομίας και στατιστικής». Πιο συγκεκριμένα, Ανδρέας Μιχ. Ανδρεάδης (επιμ.), *Η ελληνική μετανάστευση, μελέται των δευτεροετών φοιτητών*, Αθήνα, Τυπογραφείον Παναγ. Α. Πετράκου, 1917.

τσιφλικιών και των χιλιάδων ακτημόνων, όπως η Θεσσαλία, οι μεταναστευτικές τάσεις ήταν σαφώς πιο αδύναμες.

Η απόφαση της μετανάστευσης ήταν συχνά αποτέλεσμα μιας οικογενειακής διαβούλευσης γύρω από τους τρόπους κάλυψης αναγκών που δημιουργούσε η οικονομική συγκυρία. Άλλωστε, η πραγματοποίηση του ταξιδιού προϋπέθετε ένα αρχικό κεφάλαιο, το οποίο μπορούσε να καλυφθεί είτε από οικογενειακές αποταμιεύσεις, είτε από την υποθήκευση περιουσιακών στοιχείων. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα προσφέρει η αλληλογραφία της οικογένειας Καλλέργη στο Ρέθυμνο. Το 1910 η οικογένεια του σοσιαλιστή Σταύρου Καλλέργη προβληματιζόταν για τις επαγγελματικές προοπτικές ενός νεαρού μέλους της. Στο κλίμα της εποχής, διατυπώθηκε η σκέψη της υπερατλαντικής μετανάστευσης, ιδέα που εγκαταλείφθηκε όταν έγινε φανερό ότι η πραγμάτωσή της υπερέβαινε τις οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας.¹²

Ο Έρικ Χόμπσμπάουμ (Eric Hobsbawm) έχει επισημάνει τα όρια της συζήτησης για το ποιοι ήταν αυτοί που κατά κύριο λόγο επέλεξαν να μεταναστεύσουν, σημειώνοντας ότι η μετανάστευση αφορούσε καταρχήν εκείνους που έβλεπαν ότι «ο παραδοσιακός τρόπος βιοπορισμού τους είχε γίνει δύσκολος ή ανύπαρκτος» και παράλληλα διέθεταν τα αναγκαία μέσα για να πραγματοποιήσουν το μακρύ υπερατλαντικό ταξίδι.¹³ Το ότι οι μετανάστες δεν προέρχονταν κατ' ανάγκη από τα φτωχότερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας ήταν κοινός τόπος και στις παρατηρήσεις των σχολιαστών της εποχής. Το 1904 ο Έλληνας πρόξενος στη Νέα Υόρκη παρατηρούσε με ανησυχία την έλευση νέων «εκ των ανεπτυγμένων τάξεων», ορισμένοι εκ των οποίων «εγκατέλειψαν θέσιν υπαλλήλου εμπορικού ή βιομηχανικού καταστήματος».¹⁴ Πιο ψύχραιμος, ο Έρνεστ Χέμινγκγουέι (Ernest Hemingway) λίγους μήνες μετά την μικρασιατική καταστροφή συναντούσε τον κλεισμένο στα ανάκτορα Κωνσταντίνο. Ο νεαρός πολεμικός ανταποκριτής περιέγραψε τις εντυπώσεις του από τη συνάντηση κλείνοντας με τη διαπίστωση «ήταν πολύ ωραία. Μίλησαμε για πολύ ώρα. Όπως όλοι οι Έλληνες, ήθελε να πάει στην Αμερική».¹⁵

¹² Επιστολή (27/3/1910) του Βασιλείου Καλλέργη, εγκατεστημένου στο Ρέθυμνο, προς τον πατέρα του Γεώργιο Καλλέργη στο Χουμέρι της επαρχίας Μυλοποτάμου, συλλογή Σταύρου Καλλέργη, Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη, 950/13/3.

¹³ Hobsbawm, *Η εποχή του κεφαλαίου*, σ. 303.

¹⁴ Δημήτριος Ν. Μπότασης προς Α. Ρωμανό «Υπουργό των Εξωτερικών» (26/5/1904), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 12/B1/1904.

¹⁵ Ernest Hemingway, *in our time*, Παρίσι, Three Mountains Press, 1924, σ. 30. Η συλλογή αυτή κυκλοφόρησε σε 170 αντίτυπα στο Παρίσι, πριν επανεκδοθεί επαυξημένη τον επόμενο χρόνο (1925)

Μετανάστευση και εργασία

Η μετανάστευση πληθυσμών από τα ελληνικά αστικά κέντρα και τις κωμοπόλεις παρουσιάζει ειδικότερο ενδιαφέρον αν εξεταστεί σε συνάρτηση με την ανάληψη κάποιας επιχειρηματικής δραστηριότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το ζήτημα αυτό δεν αφορά τόσο εκείνους τους μεγάλους εμπόρους, που ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα σποραδικά μετέφεραν τμήμα των δραστηριοτήτων τους στο Νέο Κόσμο, αλλά κυρίως τον κόσμο των μικρών επιχειρηματιών και τεχνιτών. Μία μεμονωμένη περίπτωση ομαδικής υπερατλαντικής μεταφοράς επιχειρηματικών δραστηριοτήτων αποτελεί η ίδρυση στη Νέα Υόρκη εργαστηρίων κατεργασίας γουναρικής από τεχνίτες της Καστοριάς. Το φαινόμενο, τοποθετημένο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σχετίζεται με τους εθνικιστικούς ανταγωνισμούς στη Μακεδονία και αναδεικνύει τη συσχέτιση της κοινωνικής προέλευσης των μεταναστών με την κλίση προς επιχειρηματικές δραστηριότητες, που απαιτούσαν περιορισμένα κεφάλαια.

Πιο κοινή ήταν η πρακτική της προσφοράς υπηρεσιών στους ομοεθνείς μετανάστες από εκείνους που γνώριζαν μία τέχνη. Η μεταναστευτική εγκατάσταση συνοδευόταν από την δημιουργία ενός μικρού κόσμου περιορισμένων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Τα καφενεία, τα ραφεία και τα κουρεία ήταν μικρά καταστήματα που απευθυνόταν αποκλειστικά στους ομοεθνείς μετανάστες, λειτουργώντας παράλληλα ως χώροι κοινωνικοποίησης και πληροφόρησης. Οι ιδιοκτήτες τους ήταν συνήθως εκείνοι που διέθεταν ανάλογη επαγγελματική εμπειρία, αλλά και το αναγκαίο κεφάλαιο για την ενοικίαση ενός καταστήματος. Το ακόλουθο παράδειγμα περιγράφει ταυτόχρονα το φαινόμενο της ομαδικής μετανάστευσης από την Ελλάδα, την αλυσιδωτή εγκατάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον τρόπο μεταφοράς των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Τον Μάρτιο του 1910 οι μεταναστευτικές αρχές των Ηνωμένων Πολιτειών κατέγραψαν την άφιξη είκοσι νέων ανδρών από την Κεφαλονιά, οι οποίοι δήλωσαν ως τελικό προορισμό τους την πόλη Σαβάννα (Savannah) της Τζόρτζια (Georgia). Ανάμεσά τους, ο μοναδικός που δεν δήλωσε «εργάτης» (workman), ήταν ο εικοσιπεντάχρονος Μενέλαος Τζάκης, ο οποίος καταχωρήθηκε ως «κουρέας». Δύο χρόνια αργότερα, ο Τζάκης αρθρογραφούσε στη σοσιαλιστική εφημερίδα των Αθηνών *Έρευνα*, περιγράφοντας

στις Ηνωμένες Πολιτείες. Περιλάμβανε σε 32 σελίδες στιγμιότυπα από τη διαδρομή του συγγραφέα στην Ευρώπη και το μικρασιατικό μέτωπο.

πώς οι μετανάστες της περιοχής σύχναζαν στο κουρείο που λειτουργούσε ο ίδιος.¹⁶ Σε ένα άλλο παράδειγμα, στο Σεμπόυγκαν (Sheboygan) του Γουισκόνσιν (Wisconsin) περίπου τετρακόσιοι μετανάστες από τη Μεσσηνία και την Μεγαλόπολη Αρκαδίας εργάζονταν στις βιομηχανικές μονάδες της πόλης.¹⁷

Στις πρώτες δεκαετίες της μετανάστευσης αυτοί που είχαν την ευκαιρία να μεταφέρουν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούσαν μια μικρή μειοψηφία. Η συνήθης διέξοδος για την συντριπτική πλειονότητα, και ιδίως τα εκατομμύρια των αγροτών του Παλαιού Κόσμου, ήταν η ανειδίκευτη μισθωτή εργασία στη βιομηχανία, στα ορυχεία και στην κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών. Η εγκατάστασή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες προοριζόταν να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες του αμερικανικού καπιταλισμού για εργατικό δυναμικό, σε μία περίοδο εντατικών ρυθμών ανάπτυξης, εκμηχάνισης της παραγωγής και απογύμνωσής της από τεχνικές δεξιότητες. Η διόγκωση του κόσμου της μισθωτής εργασίας και η εισροή ενός πολυπληθούς νέου εργατικού δυναμικού αναδιαμόρφωσαν τη σύνθεση της αμερικανικής εργατικής τάξης.¹⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι μέσα στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ο αριθμός των μισθωτών εργατών στις Ηνωμένες Πολιτείες αυξήθηκε κατά 50%, ενώ το 1911 μια κυβερνητική επιτροπή υπολόγιζε ότι τα τρία πέμπτα των μισθωτών εργατών είχε μεταναστευτική καταγωγή.¹⁹

Οι έρευνες του Χέρμπερτ Γκούντμαν (Herbert Gutman) σε μητρώα αμερικανικών επιχειρήσεων έχουν αναδείξει με πλήθος παραδειγμάτων και στατιστικών δεδομένων τον μετασχηματισμό της εργατικής τάξης ήδη από το 1880 και τη σημασία της μεταναστευτικής εργασίας.²⁰ Στα χαλυβουργεία της United States Steel Corporation, ιδρυτής των οποίων ήταν ο συγγραφέας της *Θριαμβεύουσας Δημοκρατίας* Άντριου Κάρνετζ, 11.694 εργάτες σε σύνολο 14.359 κατάγονταν από

¹⁶ Η περίπτωση του Μενέλαου Τζάκη επαληθεύτηκε μέσα από τα αρχεία των μεταναστευτικών αρχών, που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο [www.ellisland.org]. Βλ. καταλόγους αφίξεων Μαρτίου 1910. Ο Τζάκης ήταν επιβάτης του υπερωκεάνιου *Athina* και επιβιβάστηκε στον Πειραιά. Για τις σοσιαλιστικές του δραστηριότητες βλ. ενδεικτικά επιστολή του στην *Έρευνα*, φ. 50, 10/2/1912.

¹⁷ Σεραφείμ Κανουτάς, *Ελληνο-Αμερικανικός Οδηγός*, Νέα Υόρκη, Phoenix Printing Company, 1909, σ. 202.

¹⁸ Για μια σύνοψη, βλ. Melvyn Dubofsky, *Industrialism and the American Worker, 1865-1920*, Άρλινγκτον Χάιτς (Arlington Heights), AHM. Publ. Co. 1985, σ. 16-25. Βλ. και James R. Barrett, «Americanization from the Bottom Up, Immigration and the Remaking of the Working Class in the United States, 1880-1930», *The Journal of American History* 79.3 (Δεκέμβριος 1992), σ. 996-1020.

¹⁹ Seymour Martin Lipset και Gary Marks, *It didn't happen here, Why Socialism Failed in the United States*, Νέα Υόρκη, W.W. Norton & Company, 2000, σ. 127.

²⁰ Herbert Gutman και Ira Berlin, «Class Composition and the Development of the American Working Class, 1840-1890» στο Ira Berlin (επιμ.), *Power and Culture, Essays on the American Working Class*, Νέα Υόρκη, Pantheon Books, 1987, σ. 380-394.

την νοτιοανατολική Ευρώπη. Στην Ford Motor Company το 1908 το εργατικό δυναμικό δεν ξεπερνούσε τις πέντε εκατοντάδες· το 1913 περισσότεροι από δεκατέσσερις χιλιάδες εργάτες στελέχωναν δεκάδες μονάδες παραγωγής στις μεσοδυτικές πολιτείες. Η συντριπτική τους πλειονότητα ήταν ανειδίκευτοι εργάτες στους μίαντες παραγωγής και το 77% του συνόλου καταχωρούνταν ως «ξενογεννημένοι».²¹

Οι στατιστικές καταγραφές, οι οποίες έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1920 συνυπολόγιζαν την παράμετρο της καταγωγής στις επεξεργασίες τους, μαρτυρούν τη σημαντική αριθμητική παρουσία των Ελλήνων μεταναστών στα προπύργια της βιομηχανικής ανάπτυξης. Το 1910 στη Νέα Αγγλία, όπου λειτουργούσαν εκατοντάδες μονάδες μεταποίησης και υφαντουργεία, ο αριθμός των Ελλήνων έφτανε τις δεκατέσσερις χιλιάδες, στις βιομηχανικές μεσοδυτικές, Οχάιο (Ohio), Ιντιάνα (Indiana), Ιλλινόι (Illinois) και Μίσιγκαν (Michigan), υπερέβαινε τις δεκαπέντε χιλιάδες και στις πολιτείες των μεγάλων ορυχείων, Γιούτα (Utah), Νεβάδα (Nevada), Κολοράντο (Colorado), Γουαϊόμινγκ (Wyoming) και Μοντάνα (Montana), τις δέκα χιλιάδες.²²

Σε ορισμένες περιπτώσεις η αρχική αυτή εγκατάσταση αποδεικνυόταν προσωρινή. Η ομαδική εγκατάλειψη της εργασίας, ο εποχιακός χαρακτήρας των κατασκευαστικών έργων, οι επιπτώσεις από τις συγκυριακές κρίσεις της παραγωγής επέτειναν την μεταναστευτική κινητικότητα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αθρόα επιστροφή μεταναστών στην Ελλάδα την περίοδο των βαλκανικών πολέμων. Η κάλυψη σε πολλές περιπτώσεις του εισιτηρίου από την ελληνική κυβέρνηση και πατριωτικές οργανώσεις θα πρέπει να λειτούργησε ελκτικά για πολυάριθμους που «ευρίσκονται εις ουχί ευάρεστον κατάστασιν», η οποία «αποδεικνύεται προ πάντων εκ των προσπαθειών (...) προς παλιννόστησιν, χιλιάδες δε (...) ήθελον αμέσως αναχωρήσει εάν είχαν τα μέσα», όπως σημείωνε το 1911 ο Έλληνας πρόξενος στη Νέα Υόρκη.²³

Το παράδειγμα του Στήλτον (Steeltion), στην Πενσυλβάνια δείχνει τη συσχέτιση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, της μεταναστευτικής εγκατάστασης και της αστικοποίησης, αλλά και τις νέες κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνονταν στην

²¹ Stephen Myer, *The Five Dollar Day. Labor Management and Social Control in the Ford Motor Company, 1908-1921*, Όλμπανυ (Albany), State University of New York Press, 1981, σ. 10 και 77.

²² Μπάμπης Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής, 1528-1948*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1948, σ. 158.

²³ Δημήτριος Ν. Μπότασης προς Υπουργείο Εξωτερικών (3-16/10/1911), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1911. Γ. 175, «Ελληνικά Κοινότητα».

αμερικανική ενδοχώρα. Στο Στήλτον έδρευε από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η χαλυβουργία Pennsylvania Steel Company, η ανάπτυξη της οποίας συνδέθηκε με την επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου στην περιοχή.²⁴ Η γιγάντωση της τοπικής χαλυβουργικής μονάδας είχε ως αποτέλεσμα το μετασχηματισμό του Στήλτον από έναν οικισμό δύο χιλιάδων κατοίκων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα σε μία πόλη δεκαπέντε χιλιάδων. Οι χιλιάδες νέοι κάτοικοι ήταν οι μετανάστες που εργάζονταν ως ανειδίκευτοι εργάτες στην Pennsylvania Steel Company.

Η εγκατάστασή τους σήμανε την οικιστική επέκταση του Στήλτον, τη δημιουργία εργατικών γειτονιών μεταναστευτικής σύνθεσης σαφώς οριοθετημένων σε σχέση με τις αγγλοσαξονικές γειτονίες. Στο εσωτερικό της επιχείρησης οι ειδικευμένοι αγγλοσάξονες εργάτες απολάμβαναν ποικίλα προνόμια και υψηλότερες αμοιβές από τους ανειδίκευτους μετανάστες, γεγονός που επέτεινε τις εθνοτικές διαφοροποιήσεις. Η πόλη στο σύνολό της βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Pennsylvania Steel Company, η οποία χρηματοδοτούσε ποικίλους συλλόγους, ρύθμιζε τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων και ήλεγχε την εκλογή των τοπικών αρχών. Ένα εκτεταμένο δίκτυο παρακολούθησης των εργατών αποσκοπούσε στην προληπτική καταστολή ενδεχόμενης συνδικαλιστικής οργάνωσης, ενώ οι εργατικές κατοικίες ανήκαν στην επιχείρηση, η οποία τις ενοικίαζε στους εργάτες της αφαιρώντας το ανάλογο ποσό από το ημερομίσθιο. Το Στήλτον αποτελούσε ένα τυπικό παράδειγμα «βιομηχανικού φεουδαλισμού», που υπήρξε χαρακτηριστικό στοιχείο της ανάπτυξης του αμερικανικού καπιταλισμού στην περιοχή.

Η μεταναστευτική εργασία έως και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ήταν συνώνυμη με την εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού στα όρια της φυσικής του αντοχής. Η φύση της εργασίας στα ορυχεία, στη βιομηχανία, στις κατασκευές ήταν εξορισμού ιδιαίτερα απαιτητική, αλλά η εντατικοποίηση της εργασίας και η υφαρπαγή του ημερομισθίου με ποικίλους τρόπους προσέδιδε στην εργασιακή εμπειρία χαρακτηριστικά στυγνής εκμετάλλευσης. Η ανάπτυξη του αμερικανικού καπιταλισμού στηρίχθηκε στην ύπαρξη ενός ανεξάντλητου εργατικού δυναμικού, το οποίο ήταν έτοιμο να πουλήσει την εργατική του δύναμη στο μικρότερο δυνατό κόστος. Η αμοιβή με το κομμάτι, η επέκταση της εργάσιμης ημέρας έως και τις δεκαέξι ώρες, η ανεξέλεγκτη παιδική εργασία, η έκθεση σε αυξημένους κινδύνους, η μείωση του πενιχρού ημερομισθίου έναντι υποτυπώδους ασφάλισης και

²⁴ John Bodnar, *Immigration and Industrialization, Ethnicity in an American Mill Town, 1870-1940*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1984.

εγκατάστασης σε ένα παράπηγμα συνιστούσαν συνήθεις εμπειρίες στην εργασιακή καθημερινότητα των μεταναστών. Πολύνεκρα εργατικά ατυχήματα αποκάλυπταν με εκκωφαντικό τρόπο τις συνθήκες εργασίας στα βιοτεχνικά εργαστήρια, στις στοές των ορυχείων, στο εσωτερικό των χαλυβουργικών μονάδων.

Πειθάρχηση και αντιπαλότητα

Ο προβληματισμός γύρω από το κοινωνικό ζήτημα, τις συνέπειες από την εκμηχάνιση της παραγωγής και της πληθυσμιακής συσσώρευσης στις πόλεις συνέβαλε στην διερεύνηση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης των μεταναστών. Πολιτειακές επιτροπές και κοινωνιολογικές έρευνες κατέγραψαν συχνά με αξιοπρόσεκτη λεπτομέρεια τις αλλαγές στην αμερικανική πόλη, τις αμοιβές και τις συνθήκες εργασίας των μεταναστών, εκφράζοντας ταυτόχρονα την ανησυχία μήπως η ένταση της εκμετάλλευσης οδηγήσει σε ενδεχόμενη κοινωνική αναταραχή. Άλλωστε, το τελευταίο τέταρτο του αμερικανικού 19^{ου} αιώνα ήταν η εποχή των τυφλών εξεγέρσεων στις πόλεις, αλλά και των πρώτων οργανωμένων διεκδικήσεων του εργατικού κινήματος, με αποκορύφωμα την πρωτομαγιά του Σικάγο το 1886.

Προσεγγίσεις όπως η θεωρία της «αργόσχολης τάξης» του Βεμπλέν (Thorstein Veblen) και λογοτεχνικά έργα, όπως η *Ζούγκλα* του Σίνκλαιρ (Upton Sinclair), αποτύπωναν την όξυνση της κοινωνικής ανισότητας σε μια περίοδο γρήγορων μετασχηματισμών. Το ρεύμα του «προοδευτισμού», που εξέφραζε την επιθυμία των μεσαίων στρωμάτων για μεταρρυθμίσεις με στόχο την εξομάλυνση των ακραίων συνεπειών της νέας εποχής, άσκησε σημαντική επιρροή στην αμερικανική πολιτική και πνευματική ζωή των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Έχοντας ως συστατικά στοιχεία τη φιλανθρωπία, τον κοινωνικό πατερναλισμό, την ηθικολογία το προοδευτικό κίνημα προπαγάνδισε την ενσωμάτωση των μεταναστών, μέσω του εξαμερικανισμού τους.²⁵

Ο εξαμερικανισμός συνίστατο στην αποτίναξη των εθνοτικών χαρακτηριστικών και την υιοθέτηση των αγγλοσαξονικών προτύπων. Ο εξαμερικανισμός στους χώρους εργασίας εμφανιζόταν ως συνώνυμο με την εμπέδωση της εργασιακής πειθάρχησης και της προσαρμογής στις νόρμες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής περιορίζοντας έτσι τα φαινόμενα απειθαρχίας,

²⁵ Maldwyn A. Jones, *The Limits of Liberty, American History 1607-1992*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1995, σ. 368-392. Ειδικότερα για τις τάσεις των διανοουμένων και τη συσχέτιση με τον αμερικανικό φιλελευθερισμό βλ. Gary Gerstle, «The Protean Character of American Liberalism», *The American Historical Review* 99.4, (Οκτώβριος 1994), σ. 1043-1073.

εγκατάλειψης της εργασίας, αντίστασης κατά των εποπτών και διακοπής της παραγωγής. Μια βιομηχανία στις παραμονές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου εγκαινίασε μαθήματα αγγλικής γλώσσας για τους Πολωνούς εργάτες της. Το κείμενο που συνόδευε το πρώτο μάθημα ξεκινούσε ως εξής: «Ακούω τη σφυρίχτρα. Πρέπει να βιαστώ/ Ακούω τη σφυρίχτρα των 'πέντε λεπτών'/ Είναι η ώρα να μπω στη μονάδα/ (...) / Ετοιμάζομαι να εργαστώ/ Εργάζομαι μέχρι να ακουστεί η σειρήνα της λήξης/ Αφήνω τη θέση μου συγυρισμένη και όμορφη/ Βάζω τα ρούχα μου στον φωριαμό/ Πρέπει να πάω στο σπίτι».²⁶

Στη Ford Motor Company οι εργάτες ανταμείβονταν μισθολογικά σύμφωνα με την προσαρμογή τους σε έναν ηθικό κώδικα, ο οποίος αφορούσε την προσωπική υγιεινή, την αποχή από το αλκοόλ και την υιοθέτηση της αποταμίευσης.²⁷ Παράλληλα, η επιχείρηση επιστράτευσε κοινωνικούς επιστήμονες και εργοδηγούς προκειμένου να περιορίσει το φαινόμενο της εγκατάλειψης της εργασίας- μία κοινή πρακτική μεταξύ των μεταναστών. Το 1914 η επιχείρηση απέλυσε εννιακόσιους Ρώσους και Έλληνες εργάτες επειδή απουσίασαν την ημέρα των χριστουγέννων, καθώς ακολουθούσαν το παλαιό ημερολόγιο. Δικαιολογώντας την απόλυση η εταιρεία δήλωσε ότι «εάν αυτοί οι άνθρωποι πρόκειται να εγκατασταθούν στην Αμερική, θα πρέπει να ακολουθούν τις αμερικανικές εορτές». Οι μισθολογικές παροχές, η παρακολούθηση των εργατών και οι απολύσεις των «ταραχοποιών» στοιχείων κατέστησαν την αυτοκινητοβιομηχανία απρόσβλητη από τις δραστηριότητες των εργατικών συνδικάτων έως και την εποχή της μεσοπολεμικής κρίσης.

Οι θέσεις των κοινωνικών μεταρρυθμιστών για τη δυνατότητα εξαμερικανισμού των μεταναστών βρισκόταν φαινομενικά στον αντίποδα των παραδοσιακών ρατσιστικών αντιλήψεων, που επιζητούσαν την απέλαση των μεταναστών. Η φαινομενική διάσταση της αντιπαλότητας έγκειται ότι το δόγμα του εξαμερικανισμού βασιζόταν και αυτό σε μία ρατσιστική αντίληψη, όπου τα εθνοτικά χαρακτηριστικά ήταν κατώτερης ποιότητας και η υιοθέτηση των αγγλοσαξονικών αρετών εμφανιζόταν ως μία εξελικτική διαδικασία εξύψωσης των μεταναστών. Οι

²⁶ Herbert Gutman, «Work, Culture and Society in Industrializing America, 1815-1919», *American Historical Review* 78 (1973), σ. 533. Στην προσέγγιση αυτή είναι εμφανής η επίδραση των βρετανών μαρξιστών ιστορικών για τις προσπάθειες πειθάρχησης της βρετανικής εργατικής τάξης. Βλ. επίσης, David Montgomery, «Οι μετανάστες εργάτες και η αναδιάρθρωση των διοικητικών μεθόδων», στο Merritt Roe Smith, David Montgomery, Charles Raw, *Οι μάστορες, ο εργατικός έλεγχος πριν τον φορντισμό*, Αθήνα, Λέσχη Κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα, 2007, σ. 75-98.

²⁷ Stephen Meyer, «Adapting the Immigrant to the Line, Americanization in the Ford Factory, 1914-1921», *Journal of Social History* 14.1 (1980), σ. 67-82.

αμιγώς ρατσιστικές θεωρήσεις εκκινούσαν από την κατάταξη των μεταναστών από την νότια Ευρώπη στους «μη λευκούς». Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η ρητορική κατά των μεταναστών συνδυάστηκε με την εμφάνιση δραστήριων οργανώσεων, που επεδίωκαν τη λήψη περιοριστικών μέτρων στο όνομα της διατήρησης του αγγλοσαξονικού χαρακτήρα της χώρας.²⁸

Ο Ντέιβιντ Ρέντιγκερ (David Roediger) έχει αναδείξει πώς ο «εξασπρισμός» των μεταναστών υπήρξε μία διαδικασία σύμφυτη με την σταδιακή κοινωνική τους κατοχύρωση. Στις πρώτες δεκαετίες της μεταναστευτικής εγκατάστασης οι μετανάστες υφίσταντο παρόμοιες διακρίσεις με τους αφροαμερικανούς, καθώς θεωρούνταν «κάτι σαν νέγροι». Το είδος της μεταναστευτικής εργασίας, οι συνθήκες ζωής στις εργατικές γειτονιές, η άγνοια της αγγλικής γλώσσας και η εικόνα της εξαθλίωσης των ανειδίκευτων εργατών συνέτεινε στην αντιμετώπιση των μεταναστών με προκατάληψη και επιφυλακτικότητα. Τα παραδείγματα που σταχυολογεί ο Ρέντιγκερ για την ελληνική περίπτωση είναι δηλωτικά των αποκλεισμών που επέφερε η κατηγοριοποίηση τους ως «μη λευκούς» στην καθημερινότητα. Καταστήματα δεν τους επέτρεπαν την είσοδο, δικαστές και αστυνομικοί τους αντιμετώπιζαν ως επιρρεπείς -στην παραβατικότητα, υποψήφιοι σε τοπικά αξιώματα υπόσχονταν την άμεση εκδίωξή τους από την περιοχή.²⁹

Μια κοινωνιολογική έρευνα της δεκαετίας του 1920 επιβεβαιώνει τις διαπιστώσεις αυτές, καθώς σε μια σειρά ερωτημάτων οι Έλληνες μετανάστες συγκέντρωναν ιδιαίτερα περιορισμένα ποσοστά αποδοχής.³⁰ Βάσει της έρευνας, επτά στους δέκα γηγενείς θεωρούσαν ανεπιθύμητους τους Έλληνες ως γείτονες, εννέα στους δέκα απέρριπταν την ιδέα ενδεχόμενης συγγένειας μέσω γάμου και έξι στους δέκα εξέφραζαν την απροθυμία τους να εργαστούν στο ίδιο περιβάλλον. Ανάλογα ήταν τα ποσοστά και στα υπόλοιπα ερωτήματα, ενώ στο ζήτημα του πλήρους αποκλεισμού των Ελλήνων από τη χώρα συναινούσε το 11.3%. Το ποσοστό αυτό καθιστούσε τους Έλληνες μετανάστες τη δέκατη πιο ανεπιθύμητη εθνότητα από τις συνολικά σαράντα για τις οποίες έγινε η σχετική ερώτηση. Υψηλότερα ποσοστά στο

²⁸ Για το θέμα βλ. John Higham, *Strangers in the Land, Patterns of American Nativism, 1860-1925*, Νέα Υόρκη, Atheneum, 1978. Αν και το έργο εκδόθηκε το 1955, προσφέρει ένα εξαιρετικό πανόραμα αντι-μεταναστευτικών οργανώσεων, της ιδεολογίας τους και της έκφρασης του ρατσισμού στην καθημερινότητα.

²⁹ Roediger, *Working toward Whiteness*, σ. 45-54.

³⁰ Emory S. Bogardus, *Immigration and Race Attitudes*, Βοστόνη και Νέα Υόρκη, D.C. Heath and Company, 1928, σ. 25

ερώτημα του αποκλεισμού από τις Ηνωμένες Πολιτείες συγκέντρωναν οι Ασιάτες, οι «μιγάδες», οι «νέγροι», οι Τούρκοι, οι Μεξικανοί και οι Εβραίοι.

Το πλέον διάσημο περιστατικό οργανωμένης επίθεσης σε βάρος του ελληνικού στοιχείου είναι χαρακτηριστικό για το πώς η προκατάληψη διαπλεκόταν με τα ζητήματα της εργασίας. Στην Σάουθ Όμαχα (South Omaha) της Νεμπράσκα (Nebraska) στις αρχές του 1909, ένας εξαγριωμένος όχλος κατέστρεψε τις ελληνικές επιχειρήσεις, λεηλάτησε οικίες μεταναστών και εκδίωξε από την πόλη περισσότερους από χίλιους Έλληνες που εργαζόνταν στην περιοχή.³¹ Είχε προηγηθεί η δολοφονία ενός αστυνομικού κατά τη διάρκεια συμπλοκής με κάποιον Έλληνα μετανάστη στους δρόμους της πόλης, γεγονός που ηλέκτρισε την κοινή γνώμη της πόλης. Το επεισόδιο της Σάουθ Όμαχα προξένησε μεγάλη αίσθηση στον ελληνικό, μεταναστευτικό και μη, τύπο, οι αναφορές του οποίου αναδεικνύουν ότι η προκατάληψη έναντι των Ελλήνων μεταναστών είχε τις ρίζες της στο ότι είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή ως απεργοσπάστες.

Οι συνθήκες εργασίας, η απομόνωση, η εσωστρεφής εθνοτική καθημερινότητα και οι ρατσιστικές διακρίσεις τοποθετούσαν τους μετανάστες στις παρυφές της αμερικανικής κοινωνίας. Το 1912 ένας επαναπατρισμένος εργάτης δήλωνε στη σοσιαλιστική *Έρευνα* ότι «την θέσιν που έχουν οι τσιγγάνοι μεταξύ μας, έχομεν και ημείς οι Έλληνες εργάται στην Αμερική. Η παρομοίωσις είνε τελείως επιτυχής από άποψιν πραγματικότητος».³² Η κοινωνική περιθωριοποίηση και το αίσθημα μειονεξίας που αυτή δημιουργούσε προσφέρει μία ικανοποιητική αφετηρία για την κατανόηση της αποδοχής που απέκτησε η ιδέα της «ενσωμάτωσης» και του «εξαμερικανισμού» στις τάξεις των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Γύρω από την ιδέα του εξαμερικανισμού αναπτύχθηκαν κυβερνητικές εκστρατείες, πατερναλιστικοί λόγοι, μεταναστευτικές οργανώσεις, ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις. Η δυναμική όμως που προσέλαβε στις τάξεις των μεταναστών το αίτημα της ένταξής τους στην αμερικανική κοινωνία είχε μία κοινή αφετηρία: την επιθυμία να ξεφύγουν από τις πολλαπλές διακρίσεις και την εντατική εκμετάλλευση της πρώτης περιόδου της μεταναστευτικής εγκατάστασης. Η *Ατλαντίδα* σημείωνε σχολιάζοντας την επίθεση στη Σάουθ Ομάχα: «είμαστε εργάτες. Είναι αδύνατο να είμαστε ανεξάρτητοι. Πρέπει

³¹ Για τα γεγονότα, βλ. Theodore Saloutos, *The Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964, σ. 66-70. Για μια θεώρηση που επιμένει στους πολιτιστικούς παράγοντες βλ. ενδεικτικά Paul A. Giljje, *Rioting in America*, Μπλούμινγκτον (Bloomington), Indiana University Press, 1996, σ. 128-129.

³² «Πώς περνούν οι εργάται μας εν Αμερική», *Έρευνα* φ. 72, 22/7/1912.

να αφομοιωθούμε στον πολυπληθή εργατικό κόσμο των Ηνωμένων Πολιτειών. Να γίνουμε πολίτες της χώρας και να εγγραφούμε στα εργατικά συνδικάτα».³³

Οι διαφορετικές εκδοχές του εξαμερικανισμού αναδεικνύουν με τη σειρά τους το ρευστό περιεχόμενο πίσω από την γενική ιδέα της κοινωνικής τους κατοχύρωσης, στοιχείο που πυροδότησε αποκλίνουσες και συγκρουόμενες αντιλήψεις. Οι τρόποι με τους οποίους οι αμερικανικές εργατικές ενώσεις αντιμετώπισαν το ζήτημα της μεταναστευτικής εργασίας και η σύγκρουση στο εσωτερικό τους αναδεικνύουν τους ειδικότερους όρους της μεταναστευτικής εργασίας, αλλά και τις διεργασίες στις κοινότητές τους.

Εργάτες εναντίον εργατών ή «Οργάνωση για όλους»;

Η είσοδος των μεταναστών στην παραγωγική διαδικασία επέφερε σημαντικές αλλαγές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, σε μία περίοδο συνολικότερων αναδιαρθρώσεων που σχετίζονταν με την εκμηχάνιση και την εντατικοποίηση της παραγωγής. Στους κύριους παραγωγικούς κλάδους η αθρόα προσφορά εργατικού δυναμικού επέτρεψε στις επιχειρήσεις να συμπίεσουν το κόστος της εργασίας μειώνοντας τα ημερομίσθια και παρατείνοντας την εργάσιμη μέρα. Η εξέλιξη αυτή έπληττε το εισόδημα και την σταθερότητα της εργασίας των εργατών αγγλοσαξονικής καταγωγής. Το 1909 για παράδειγμα, οι εργολάβοι των σιδηροδρομικών γραμμών στις βορειοδυτικές πολιτείες ζητούσαν Έλληνες και Ιταλούς εργάτες, εκτιμώντας ότι θα ήταν «πειθήνιοι στην εργασία και ευκολότεροι στο χειρισμό».³⁴

Οι προστριβές στο χώρο εργασίας και στις εργατικές πόλεις μεταξύ παλαιών και νέων εργατών ήταν συχνό φαινόμενο. Η αντιπαράθεση αυτή είχε ταυτόχρονα εθνικά χαρακτηριστικά. Η εγκατάσταση μίας νέας ομάδας μεταναστών σε ένα εργοτάξιο τροποποιούσε τις υπάρχουσες συνθήκες, επέτρεπε στην εργοδοσία να προσφέρει εργασία έναντι χαμηλότερης αμοιβής στους νεοφερμένους και πυροδοτούσε συγκρούσεις, που συχνά κλιμακώνονταν με ιδιαίτερη βιαιότητα. Η ένταση που χαρακτηρίζει τη ρητορική, αλλά και τις συμπλοκές, γύρω από την

³³ Το παράθεμα από μετάφραση του Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 68. Ο ίδιος διδακτικός τόνος και η συσχέτιση της προκατάληψης των «γηγενών» με τις απεργοσπαστικές πρακτικές στο I. Γεωργακόπουλος και Ε. Παπαχελάς, «Ο Έλλην εν Αμερική», στο Ανδρεάδης, *Η ελληνική μετανάστευσις*, σ. 15-16 και Αλέξανδρος Κρίκος, *Η θέσις του ελλητισμού εν Αμερική, ελλητισμός- αμερικανική κοινωνία- κατεύθυνσις αυτού*, Αθήνα, Τύποις Αφών Μπλαζουδάκη, 1915, σ. 21.

³⁴ David Montgomery, *The Fall of the House of Labor, the Workplace, the State and American Labor Activism, 1865-1925*, Νέα Υόρκη, Cambridge University Press, 1987, σ. 80.

εγκατάσταση και την εργασία των μεταναστών φανερώνει τη διαπλοκή του διακυβεύματος της εργασίας με την ανάπτυξη ρατσιστικών λόγων και πρακτικών. Οι «σύγχρονοι λευκοί κούληδες», δηλαδή «οι Σλάβοι, Ιταλοί, Έλληνες, Ρώσοι και Αρμένιοι» μετανάστες, υποβάθμιζαν τα ημερομίσθια, εκτόπιζαν τους παλαιότερους εργαζόμενους, επιστρατεύονταν ως απεργοσπαστικοί μηχανισμοί προκαλώντας την αντιπαλότητα του θεσμικού συνδικαλιστικού κινήματος.³⁵

Στο έδαφος αυτό, οι εργατικές ενώσεις αντιμετώπιζαν τους μετανάστες ως εκούσια ή ακούσια όργανα των εργοδοτών, καθώς η παρουσία τους εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του κεφαλαίου. Ο τρόπος ανάπτυξης των αμερικανικών συνδικάτων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} εξέφραζε τις πολλαπλές διαιρέσεις της αμερικανικής εργατικής τάξης και την αλληλοδιαπλοκή της εθνοτικής με την ταξική διάσταση. Στο εσωτερικό των βιομηχανικών μονάδων και των μεγάλων εργοταξίων οι ιεραρχικές διαφοροποιήσεις αναπαρήγαγαν τις εθνοτικές αντιθέσεις. Οι εργοδηγοί και οι επιστάτες προέρχονταν από τις τάξεις των αγγλοσαξόνων, γηγενών και μη, ενώ οι ανειδίκευτοι εργάτες ήταν στη συντριπτική τους πλειονότητα μετανάστες. Οι δύο αυτοί κόσμοι ήταν όχι μόνο διαφορετικοί, αλλά είχαν συγκρουόμενα συμφέροντα, καθώς οι εργοδηγοί και οι επιστάτες ήταν αυτοί που πίεζαν για την αύξηση της παραγωγής, απέλυαν και προσλάμβαναν εργάτες, πρωταγωνιστούσαν στις προσπάθειες πειθάρχησης του νέου εργατικού δυναμικού.

Οι αγγλοσάξονες εργάτες συγκροτούσαν ενώσεις, η δομή των οποίων παρέπεμπε σε συντεχνίες. Στόχος τους ήταν η διασφάλιση της σταθερής εργασίας και ικανοποιητικών αμοιβών για τα μέλη τους, συνάπτοντας συμφωνητικά σύμφωνα με τα οποία η εγγραφή στο σωματείο ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για το δικαίωμα στην εργασία. Η πρακτική αυτή ήταν κυρίως αποτελεσματική σε κλάδους ειδικευμένης εργασίας, όπως οι σιδηροδρομικοί. Τα υψηλά τέλη εγγραφής, η εξέταση των υποψηφίων μελών και η συντεχνιακή κατανομή της εργασίας απέκλειαν εξ ορισμού τους μετανάστες από την συνδικαλιστική οργάνωση. Η ρητορική που διάνθιζε τις επιλογές αυτές προερχόταν από την «αναγκαιότητα υπεράσπισης των εργατικών δικαιωμάτων των γηγενών» και δεν είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς την επιρροή ρατσιστικών αντιλήψεων και πρακτικών.³⁶

³⁵ Οι χαρακτηρισμοί προέρχονται από ομιλία ενός γερουσιαστή στη βουλή των αντιπρόσωπων το 1911, Lipset και Marks, *It didn't happen here*, σ. 155.

³⁶ Τα ζητήματα αυτά αποτέλεσαν την αφετηρία των προσεγγίσεων του David Roediger, *The Wages of Whiteness, Race and the Making of the American Working Class*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Verso, 1991.

Ο Σάμιουελ Γκόμπερς (Samuel Gompers), ο επί μακρόν πρόεδρος της American Federation of Labor (Αμερικανική Εργατική Ομοσπονδία - A.F.L.), δήλωνε το 1902 ότι η θέσπιση εξετάσεων για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες «δεν θα απέκλειε σχεδόν κανέναν από την Μεγάλη Βρετανία, την Ιρλανδία, τη Γερμανία, τη Γαλλία ή τη Σκανδιναβία. Θα άφηνε έξω σημαντικό αριθμό νότιο-Ιταλών και Σλάβων και άλλους εξίσου, ή ακόμα περισσότερο, ανεπιθύμητους και επιβλαβείς».³⁷ Ανάλογες αντιλήψεις είχαν επιρροή και στις τάξεις του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του σημαντικότερου φορέα της αμερικανικής αριστεράς την περίοδο εκείνη.³⁸ Το 1908, στο ετήσιο συνέδριο των αμερικανών σοσιαλιστών, η έλευση των μεταναστών χαρακτηριζόταν ως πρόβλημα «τόσο σοβαρό για την εργατική τάξη του έθνους, όσο θα ήταν μια ένοπλη εισβολή για το έθνος το ίδιο».³⁹ Το ζήτημα των μεταναστών έμελε να διαδραματίσει σοβαρό ρόλο στην αντιπαράθεση εντός του αμερικανικού σοσιαλιστικού κινήματος και τη διαμόρφωση των πρώτων κομμουνιστικών οργανώσεων, που ξεπήδησαν από τις τάξεις του μετά το 1919.

Η American Federation of Labor, η θεσμική συνομοσπονδία των αμερικανικών εργατικών ενώσεων, εκπροσωπούσε τα τμήματα της εργατικής τάξης, που έβλεπαν στο πρόσωπο των μεταναστών την προοπτική της υποβάθμισής τους.⁴⁰ Τα σωματεία που την απάρτιζαν ήταν οργανωμένα σε αυστηρά κλαδική βάση, συσπειρώνοντας κυρίως τα ειδικευμένα τμήματα των αγγλοσαξόνων εργατών. Η πίστη στον «ανόθευτο και απλό συνδικαλισμό» (pure and simple trade-unionism) και η αποκήρυξη της πολιτικής δράσης υπήρξαν στοιχεία δηλωτικά της απόστασης από το σοσιαλιστικό κίνημα και τις ιδέες της κοινωνικής αλλαγής. Οι πολιτικές

³⁷ Παρατίθεται από τον David Brody, *In Labor's Cause, Main Themes on the History of the American Worker*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1993, σ. 117. Βλ. και Julie Greene, *Pure and Simple Politics, the American Federation of Labor and Political Activism, 1881-1917*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1998, σ. 40-41.

³⁸ Το Σοσιαλιστικό Κόμμα ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, συσπειρώνοντας ένα ετερόκλητο δυναμικό κοινωνικών αναμορφωτών, σοσιαλιστών, ριζοσπαστών και συνδικαλιστών. Ηγέτης του κόμματος ήταν ο Eugene Debs, ο οποίος στις προεδρικές εκλογές του 1912 συγκέντρωσε το 6% του εκλογικού σώματος. Για τις σχέσεις του κόμματος με τους μετανάστες βλ. David A. Shannon, *The Socialist Party of America, a History*, Νέα Υόρκη, Quadrangle Paperbacks, 1967, σ. 47-50 και Ira Kipnis, *The American Socialist Movement*, Νέα Υόρκη, Greenwood Press, 1968, 276-288 και κυρίως Sally M. Miller, *Race, Ethnicity and Gender in Twentieth Century American Socialism*, Νέα Υόρκη, Garland Press, 1996, όπου και κείμενα από την αντιπαράθεση στο εσωτερικό του.

³⁹ Miller, *Race, Ethnicity and Gender*, σ. 220. Τις τριβές που δημιουργούσαν οι θέσεις αυτές στις σχέσεις του κόμματος με τη Σοσιαλιστική Διεθνή και τις σχετικές αποφάσεις του συνεδρίου του Άμστερνταμ συνοψίζει ο Ουίλιαμ Ζ. Φόστερ, *Ιστορία των Τριών Διεθνών, το σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα από το 1848 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Γνώσεις, 1975, σ. 260-262.

⁴⁰ Για την American Federation of Labor και εν γένει για μία επισκόπηση της ιστορικής πορείας των συνδικάτων βλ. Philip Taft, *Organized Labor in American History*, Νέα Υόρκη, Harper & Row, 1964. Η ίδρυση της A.F.L. σ. 107-122, για τη σχέση της με τους μετανάστες, σ. 299-308.

δραστηριότητες της A.F.L. είχαν πρωτίστως εκλογικό χαρακτήρα, μέσω της υποστήριξης υποψηφίων με «φιλεργατικές» θέσεις- όπως η εκδίωξη των μεταναστών και η επιβολή περιορισμών στην είσοδό τους στην αγορά εργασίας.

Στον αντίποδα της λογικής αυτής κινούνταν ορισμένες ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις, οι οποίες εκφράζονταν από την οργάνωση Industrial Workers of the World (Βιομηχανικοί Εργάτες του Κόσμου- I.W.W.).⁴¹ Η ίδρυσή τους το 1906 υπήρξε μία τομή στην ιστορία του αμερικανικού εργατικού κινήματος, καθώς η δράση της οργάνωσης ταυτίστηκε με την ανάδυση νέων μορφών εργατικής διαμαρτυρίας και κυρίως την είσοδο των μεταναστών στον κόσμο της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Η οικονομική ύφεση του 1907-1908 και η συσσωρευμένη δυσαρέσκεια για τις σκληρές συνθήκες εργασίας λειτούργησαν ενισχυτικά στην διάδοση των θέσεων και των πρακτικών των I.W.W., οι οποίοι προπαγάνδιζαν την «άμεση δράση» των εργατών και στήριζαν δυναμικές μορφές κινητοποίησης, οι οποίες ποίκιλαν από το σαμποτάζ της παραγωγής έως την απεργία.

Οι I.W.W. εμφορούνταν από την ιδέα της ενότητας και της αλληλεγγύης της εργατικής τάξης, ανεξαρτήτως καταγωγής, θρησκείας και φυλής. Η αντιπαλότητά τους με την A.F.L. στηριζόταν στην διαφορετική αντίληψη για το χαρακτήρα και τον προσανατολισμό του εργατικού κινήματος. Οι I.W.W. προωθούσαν την ίδρυση βιομηχανικών συνδικάτων, στα οποία θα ανήκαν όλοι οι εργάτες κάθε κλάδου, ανεξαρτήτως ειδικότητας, ιεραρχίας και αμοιβής. Η ιδέα της βιομηχανικής οργάνωσης των εργατών στηριζόταν στην ένταξη των ανειδίκευτων μεταναστών στα συνδικάτα, τα οποία έτσι θα ενοποιούσαν την εργατική τάξη πολλαπλασιάζοντας τη δύναμή της. Τα βιομηχανικά συνδικάτα εμφανίζονταν στο λόγο των I.W.W. ως κύτταρα κοινωνικού μετασχηματισμού, καθώς η συντονισμένη απεργιακή τους δράση θα οδηγούσε στην κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος, την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και την ανάδυση μιας «βιομηχανικής συμπολιτείας». Οι ομοιότητες της ρητορικής τους με τις ιδέες του ευρωπαϊκού επαναστατικού συνδικαλισμού και με ορισμένες τάσεις του αναρχο-συνδικαλισμού είναι εμφανείς. Από την άλλη, οι I.W.W. δεν προσδιόριζαν ιδεολογικά τη δράση τους παραπέμποντας σε κάποια από τις γνωστές κατηγοριοποιήσεις του παγκόσμιου

⁴¹ Για τους Industrial Workers of the World η βιβλιογραφία είναι εκτεταμένη. Ενδεικτικά, Philip S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States, vol. 4, The Industrial Workers of the World*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1965 και Melvyn Dubofsky, *We Shall Be All, a History of The Industrial Workers of the World*, Σικάγο, Quadrangle Books, 1969. Το «προοίμιό τους» στο Patrick Renshaw, *The Wobblies, the Story of Syndicalism in the United States*, Γκάρντεν Σίτυ (Garden City), Doubleday, 1967 στη σελίδα τίτλου.

συνδικαλιστικού κινήματος, ενώ στις τάξεις τους συνυπήρχαν αναρχικά, σοσιαλιστικά, ριζοσπαστικά και συνδικαλιστικά ρεύματα σκέψης.

Η άμεση και μαχητική πρακτική των Industrial Workers of the World είχε ιδιαίτερη απήχηση στους εργάτες των ορυχείων στην αμερικανική δύση και σε κλάδους ανειδίκευτης εργασίας. Ο Λούις Φράινα (Louis Fraina), στέλεχος του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος, σε μια έκθεση προς την Κομμουνιστική Διεθνή το 1921 αναγνώριζε ότι οι I.W.W. είχαν συντελέσει καθοριστικά «στην έκφραση της διαμαρτυρίας των ανοργάνωτων, ανειδίκευτων προλεταριακών μαζών στις βασικές βιομηχανίες της χώρας».⁴² Το σύνθημά τους «η αδικία στον καθένα, είναι αδικία σε όλους μας» (an injury to one, is an injury to all) ταίριαζε στις αυθόρμητες διαμαρτυρίες για τις κακές συνθήκες εργασίας, τα συχνά εργατικά ατυχήματα και τις μισθολογικές διακρίσεις. Οι Industrial Workers of the World επέδειξαν μεγάλη ικανότητα στον μετασχηματισμό της εργατικής δυσαρέσκειας σε απεργιακή δράση, γεγονός που τους επέτρεψε να επικοινωνήσουν με τάσεις της μεταναστευτικής ριζοσπαστικοποίησης.

Το παράδειγμα του «αμερικανικού Μάντσεστερ»: Λόουελ

Η πόλη Λόουελ (Lowell) στη Μασαχουσέτη αποτελούσε ένα από τα πολυάριθμα βιομηχανικά κέντρα της Νέας Αγγλίας, που είχαν ως κύρια παραγωγική δραστηριότητα την υφαντουργεία και την μεταποίηση. Η πυκνότητα των εργοστασίων γύρω από τους ποταμούς της περιοχής, η ανάπτυξη των εργατικών οικισμών γύρω από αυτά, η συρροή χιλιάδων εργατών και οι υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης προσέδιδαν σε πόλεις όπως το Λόουελ το προσωνύμιο «αμερικανικό Μάντσεστερ». Το παράδειγμα του Λόουελ προσφέρεται για την ανάδειξη των σύνθετων τρόπων διαπλοκής της μεταναστευτικής με την εργατική διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνεται ο τρόπος με τον οποίο η εθνοτική συγκρότηση αποτελούσε το κύριο πεδίο αναφοράς των μεταναστών, αλλά ταυτόχρονα πώς η εργατική καθημερινότητα κινητοποιούσε προς την αναζήτηση συλλογικών μορφών δράσης.

Η μαζική ελληνική εγκατάσταση στο Λόουελ χρονολογείται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο πλαίσιο της επέκτασης των κυρίων μονάδων νηματουργίας και βαμβαουργίας της πόλης. Οι επτά χιλιάδες μετανάστες από την Ελλάδα που

⁴² Louis Fraina, «The American Movement (1921)», Records of the Communist Party of the United States of America, Fond 515, Opis 1, Delo, 33, σ. 80-81.

κατοικούσαν στο Λόουελ το 1911 ήταν κατά κύριο λόγο βιομηχανικοί εργάτες, συγκεντρωμένοι σε μεγάλες μονάδες, όπως η βαμβαουργία Trenton-Suffolk στην οποία εργάζονταν 425 μετανάστες και 75 μετανάστριες από την Ελλάδα. Η εργατική διάσταση της κοινότητας τεκμαίρεται από την εξέλιξή της μέσα στο χρόνο, καθώς στα χρόνια της μεσοπολεμικής οικονομικής κρίσης χιλιάδες ήταν οι ελληνοαμερικανοί μισθωτοί εργάτες σε διάφορες επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή. Οι έντονες κοινωνικές αντιθέσεις που παρήγαγαν οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης προσέελκυσαν το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων και ερευνητών της εποχής. Παράλληλα, η έντονη παρουσία του ελληνικού στοιχείου κατέστησε το Λόουελ σταθερό σημείο αναφοράς στους σχολιαστές της ελληνικής μετανάστευσης, ενώ η ίδια η κοινοτική ζωή άφησε ποικίλα τεκμήρια από την πρώτη περίοδο της μεταναστευτικής εγκατάστασης.⁴³

Οι εργάτες κατοικούσαν στο κέντρο της πόλης σε ξύλινες, παλιές κατασκευές και αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα. Η συνύπαρξη πολλών ανθρώπων σε ένα διαμέρισμα, ο ελλιπής φωτισμός και αερισμός, η απουσία αποχωρητηρίων και αποχετευτικού δικτύου είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη μεταδοτικών ασθενειών και της φυματίωσης. Το 1906, οι αρχές της πόλης θορυβημένες από τα φαινόμενα φυματίωσης εξέδωσαν ενημερωτικό υλικό στα ελληνικά, αποσκοπώντας στη βελτίωση των όρων υγιεινής στα εργατικά καταλύματα.

Οι συνθήκες εργασίας των μεταναστών ήταν ιδιαίτερα σκληρές. Οι ώρες εργασίας στα βαφεία των βαμβαουργείων και στα βυρσοδεψεία έφταναν τις 58 την εβδομάδα, ενώ 56 ώρες ήταν το σύνηθες στις κύριες υφαντουργικές μονάδες. Εν γένει, η εργασία στις υφαντουργικές επιχειρήσεις ήταν κατεξοχήν συνδεδεμένη με παθήσεις του αναπνευστικού, ενώ οι κυβερνητικές εκθέσεις φάνερωναν ότι οι βιομηχανικές πόλεις της Μασαχουσέτης εμφάνιζαν υψηλούς δείκτες θνησιμότητας και μέσο όρο ηλικίας αισθητά μικρότερο του παναμερικανικού.⁴⁴ Η αμοιβή για την εβδομαδιαία εργασία κυμαινόταν από έξι έως εννέα δολάρια, ενώ οι διακυμάνσεις της παραγωγής και οι εποχιακές κρίσεις συρρίκνωναν περαιτέρω το εργατικό εισόδημα.⁴⁵ Το μέσο ετήσιο εισόδημα των Ελλήνων μεταναστών στην πολιτεία της

⁴³ Ενδεικτικά, The Commonwealth of Massachusetts- The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report on the Statistics of Labor for the year 1912*, Βοστώνη, Wright & Potter Printing Co., χ.χ., Henry Pratt Fairchild, *Greek Immigration to the United States*, Νιού Χέιβεν (New Haven), Yale University Press, 1911, σ. 133-147, *Οι Έλληνες εν Αμερική, η ελληνική παροικία Lowell, Mass.*, Λόουελ, Εκ του Τυπογραφείου «Η Πατρίς», χ.χ [1917-1920].

⁴⁴ The Commonwealth of Massachusetts- The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report*, σ. 39-40 και Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, vol. 4, σ. 311-313.

⁴⁵ Fairchild, *Greek Immigration*, σ. 139 και Κανουτάς, *Ελληνο-Αμερικανικός Οδηγός*, σ. 171.

Μασαχουσέτης το 1912 έφτανε τα 350 δολάρια, τοποθετώντας τους στη βάση της μισθολογικής πυραμίδας. Τα συγκεντρωτικά στοιχεία της σχετικής πολιτειακής έκθεσης αποτυπώνουν την απόσταση μεταξύ των «γηγενών» και των μεταναστών, καθώς οι πρώτοι είχαν μέσο ετήσιο εισόδημα 573 δολάρια και οι δεύτεροι 384 δολάρια.⁴⁶ Τα εισοδήματα αυτά απείχαν σημαντικά από τα προσδιορισμένα όρια της φτώχειας για μία τετραμελή οικογένεια.⁴⁷ Η γυναικεία και η παιδική εργασία ήταν ο προσφορότερος τρόπος για την συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος.

Μία ενδιαφέρουσα παράμετρος της καταγραφής των εισοδημάτων ανά εθνοτική ομάδα έγκειται στις σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των μεταναστών. Έτσι, για παράδειγμα, το μέσο ετήσιο εισόδημα των Ιρλανδών πλησίαζε αυτό των «γηγενών», ενώ οι σχετικά νεοφερμένοι Σύριοι, Έλληνες και Ιταλοί μετανάστες απείχαν ακόμα και από τους μεταναστευτικούς μέσους όρους. Η στατιστική αυτή παρατήρηση σχετίζεται με τις αλλαγές που επέφερε η είσοδος μίας νέας ομάδας μεταναστών στην παραγωγή. Ο τρόπος που κατοχύρωναν οι νεοφερμένοι την παρουσία τους ήταν μέσω της αποδοχής συμπιεσμένων ημερομισθίων, είτε της προσφοράς δωρεάν εργασίας για ένα ικανό διάστημα χρόνου.

Το στοιχείο αυτό παρήγαγε σημαντικές εντάσεις. Στο λεύκωμα της ελληνικής «παροικίας» του Λόουελ η αναφορά στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των μεταναστών κυρίως εξιστορεί τα καθημερινά περιστατικά επιθέσεων και βιαιοπραγίας από παλαιότερους μετανάστες σε βάρος των Ελλήνων.⁴⁸ Οι εικόνες της ομαδικής εξόδου από τα εργοστάσια «εν περιπτώσει αιφνιδίας επιθέσεως», της καθημερινότητας των συμπλοκών και κυρίως της κορύφωσης της έντασης με την γενικευμένη σύρραξη Καναδών και Ελλήνων μεταναστών κορυφώνονται με την διαπίστωση ότι η κατοχύρωση του ελληνικού στοιχείου επήλθε εξαιτίας «του εμφύτου φόβου των βορείων λαών προς το εγχειρίδιον». Τα γεγονότα αυτά εμφανίζονται συνδεδεμένα με τη δημιουργία της ελληνικής κοινότητας και του πρώτου ελληνικού συλλόγου της πόλης.

Στην περίοδο των ρατσιστικών επιθέσεων και της αντιπαράθεσης γύρω από την κατοχύρωση στο χώρο εργασίας η κοινοτική ζωή και η εθνοτική καθημερινότητα

⁴⁶ The Commonwealth of Massachusetts- The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report on the Statistics of Labor*, σ. 29.

⁴⁷ Βλ. τους υπολογισμούς που εκτιμούσαν ότι το κατώτατο όριο διαβίωσης για μια οικογένεια το 1907 κυμαινόταν από 800 έως 900 δολάρια το έτος, E. G. Routzahn, «Social and Economic Conditions», στο Alexander Trachtenberg (επιμ.), *The American Labor Year Book, 1919-1920*, Νέα Υόρκη, Rand School of Social Science, 1921, σ. 255-261.

⁴⁸ *Οι Έλληνες εν Αμερική, η ελληνική παροικία Lowell, Mass*, σ. 21-41.

παρείχαν προστασία στους μετανάστες. Ο εθνοτικός κατακερματισμός και η εσωστρέφεια ήταν χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία λειτουργούσαν ανασταλτικά στην ανάπτυξη συλλογικών εργατικών δράσεων. Ταυτόχρονα όμως η ιδέα της εθνοτικής αλληλεγγύης, η οποία αναπαράγοταν από την καθημερινή εμπειρία, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις λειτουργούσε ως αφετηρία για την εκδήλωση απεργιακών κινητοποιήσεων. Ένα τυχαίο περιστατικό, ένα εργατικό ατύχημα, μια εξόφθαλμη αδικία σε βάρος ενός μέλους της κοινότητας μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πυροκροτητές για την εργατική διαμαρτυρία. Ο εξισωτικός και οραματικός λόγος των ριζοσπαστικών εργατικών ενώσεων επιτάχυνε συχνά τις διεργασίες στην κατεύθυνση της ομαδικής εγκατάλειψης της εργασίας και την ανάληψη απεργιακής δράσης. Στην εξέλιξη αυτή, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτιζε η στάση των υπόλοιπων μεταναστών, καθώς η συμπόρευσή τους εξασφάλιζε την εξάπλωση της κινητοποίησης. Το απεργιακό κίνημα του 1912 στη Μασαχουσέτη παρουσίασε αυτά τα χαρακτηριστικά.

Στις αρχές του 1912, η απόφαση της πολιτείας να επιβάλλει τη μείωση των ωρών εργασίας για τις εργάτριες και τους ανήλικους από 56 σε 54 προκάλεσε γενικευμένη αναταραχή. Το νέο μέτρο σήμαινε ότι οι εργαζόμενες και οι ανήλικοι, που αμείβονταν με το κομμάτι, θα έπρεπε σε λιγότερες ώρες εργασίας να καλύπτουν την προηγούμενη παραγωγή, προκειμένου να μην υφίστανται μισθολογικές μειώσεις. Εργάτες σε ορισμένες μονάδες του Λόρενς (Lawrence) αποφάσισαν να απέχουν από την εργασία τους, εξέλιξη που συμβάδισε με την οργάνωση συγκεντρώσεων από τους Industrial Workers of the World. Σύντομα οι τελευταίοι, βρέθηκαν επικεφαλής ενός γενικευμένου ξεσηκωμού χιλιάδων μεταναστών, οι οποίοι διεκδικούσαν μισθολογικές αυξήσεις και την κατάργηση της αμοιβής με το κομμάτι. Η απεργία των εργατών του Λόρενς διήρκησε δύο μήνες, σηματοδεύτηκε από σοβαρά επεισόδια και συλλήψεις μεταναστών, πριν διευθετηθεί με την υπογραφή μιας νέας σύμβασης, που όριζε μισθολογικές αυξήσεις, επαναπρόσληψη των απεργών και διασφάλιση της αμοιβής για την υπερωριακή εργασία.⁴⁹

Τα γεγονότα του Λόρενς είχαν άμεσο αντίκτυπο και στις υπόλοιπες βιομηχανικές πόλεις της περιοχής, όπως μαρτυρά η εξάπλωση της απεργίας στο Λόουελ την άνοιξη του ίδιου χρόνου. Η εθνοτική διάσταση υπήρξε κρίσιμος

⁴⁹ Αναλυτικά στοιχεία για την απεργία The Commonwealth of Massachusetts- The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report*, σ. 182-203. Βλ. και Dubofsky, *We Shall Be All*, σ. 277 κ.ε., Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, vol. 4, σ. 305-342.

παράγοντας για την ανάπτυξη της απεργιακής δράσης και για το λόγο αυτό οι απεργιακές επιτροπές αποτελούνταν από εκπροσώπους όλων των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Στο Λόρενς τα γεγονότα ξεκίνησαν όταν μία ομάδα Ιταλών εργατών αποφάσισε να απέχει από την εργασία της, ενώ στο Λόουελ οι I.W.W. οργάνωσαν μια μεγάλη συγκέντρωση των Ελλήνων εργατών στον ορθόδοξο ναό, όπου μεταφράστηκε το μήνυμα της ριζοσπαστικής εργατικής ένωσης στους παρευρισκόμενους. Διάσπαρτες πληροφορίες επιβεβαιώνουν τον ενεργό ρόλο των Ελλήνων εργατών στην απεργία του Λόουελ, ενώ οι στίχοι ενός εργατικού τραγουδιού αποτυπώνουν τη διαπλοκή της μεταναστευτικής καταγωγής με την εργατική διαμαρτυρία: «Στην ‘παλιά καλή’ απεργιακή φρουρά/ οι εργάτες προέρχονται από κάθε μέρος, από σχεδόν κάθε κλίμα/ οι Έλληνες και οι Πολωνοί είναι εδώ δυνατοί και οι Γερμανοί είναι πάντοτε παρόντες/ αλλά θέλουμε να δούμε περισσότερους Ιρλανδούς στην ‘παλιά καλή’ απεργιακή φρουρά».⁵⁰

Άγρια Δύση και βίαιες απεργίες

Οι κινητοποιήσεις των εργατών στα ορυχεία στην αμερικανική δύση εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά με τις απεργίες στη Νέα Αγγλία, καθώς μεταναστευτική δυσαρέσκεια λειτούργησε καθοριστικά στην εκδήλωση των εργατικών αντιστάσεων. Στην περιοχή υπήρχαν ισχυρές παραδόσεις ριζοσπαστικών σωματείων και θύλακες υποστήριξης των Industrial Workers of the World, η δύναμη των οποίων στηριζόταν στις ενώσεις των εργατών στα ορυχεία (Western Federation of Miners). Η σκληρότητα των συνθηκών στα εργοτάξια φανερώνεται και στις μορφές της εργατικής διαμαρτυρίας, στις ένοπλες συμπλοκές μεταξύ απεργών και των δυνάμεων της τάξης, των πρακτόρων της εργοδοσίας και των απεργοσπαστών. Το επίκεντρο της «βιομηχανικής βίας» υπήρξαν οι πολιτείες της Γιούτα, της Νεβάδα και του Κολοράντο, όπου εργάζονταν χιλιάδες «νέοι μετανάστες» στα έργα εξόρυξης πρώτων υλών και στις γραμμές του σιδηροδρόμου.

Η ελληνική παρουσία στην περιοχή ήταν αισθητή. Η προοπτική της άμεσης πρόσληψης στα πολυάριθμα εργοτάξια και η δράση διάφορων πρακτόρων εργασίας

⁵⁰ «In the good old picket line, in the good old picket line/the workers are from every place, from nearly every clime/the Greeks and Poles are out so strong and the Germans all the time/but we want to see more Irish in the good old picket line». Οι στίχοι του τραγουδιού δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Solidarity* τον Ιούνιο του 1912 και αναδημοσιεύονται από Joyce L. Kornbluh, *Rebel Voices, an I.W.W. Anthology*, Άνν Άρμπορ (Ann Arbor), University of Michigan Press, 1964, σ. 179-180. Για την ελληνική συμμετοχή, βλ. κυρίως Elizabeth Gurley Flynn, *Rebel Girl, an Autobiography, My First Life (1906-1926)*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1973, σ. 133-145.

αποτελούσαν καθοριστικούς παράγοντες στην διόγκωση του αριθμού των Ελλήνων στην αμερικανική δύση. Σε πολλές περιπτώσεις, οι αρχικοί τόποι της μεταναστευτικής εγκατάστασης εγκαταλείφθηκαν όταν τελείωσαν τα έργα κατασκευής του σιδηροδρόμου και σημαντικό τμήμα των εργατών προσανατολίστηκε προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της Καλιφόρνια. Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα κύρια στοιχεία της μεταναστευτικής εργασίας στην περιοχή ήταν η γεωγραφική διασπορά στις αχανείς πολιτείες και η κινητικότητα των εργατών ανάλογα με την πρόοδο των έργων. Αυτό κυρίως ισχύει για τα έργα στο σιδηρόδρομο, όπου οι Έλληνες αποτελούσαν, σύμφωνα με έναν υπολογισμό, το 5% του εργατικού δυναμικού.⁵¹ Επιπλέον, οι ανειδίκευτοι εργάτες, νέοι, δίχως οικογένεια και δεσμεύσεις εγκατέλειπαν συχνά την εργασία τους προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών, γεγονός που εξηγεί γιατί στην εξέλιξη του χρόνου καταγράφονται συνεχείς μετακινήσεις μεταξύ εργοταξίων της ίδιας πολιτείας.

Μια προξενική έκθεση για την κατάσταση των Ελλήνων στο Κολοράντο και του Γουαϊόμινγκ αποτυπώνει το είδος των εργασιών, που είχαν προσελκύσει τους μετανάστες και τη γεωγραφική τους διασπορά: ενδεικτικά, στο Πουέμπλο (Pueblo) οι οχτακόσιοι Έλληνες «ήσαν και είναι εργάται» στην Colorado Fuel and Iron Company, στο Τσεγιένν (Cheyenne) 350 εργάζονταν στην Union Pacific Railroad Company, στο Σάνραϊζ (Sunrise) διακόσιοι στα ορυχεία σιδήρου της Colorado Fuel and Iron Company, στην κωμόπολη Χάννα (Hannah) εκατό στα ανθρακωρυχεία της Union Pacific Coal Company.⁵² Τα ημερομίσθια παρουσίαζαν διακυμάνσεις ανάλογα με την επικινδυνότητα της εργασίας, ενώ η μέση αμοιβή κυμαινόταν στα 1.60 δολάρια για δώδεκα ώρα δουλειάς, δηλαδή σχεδόν δέκα δολάρια την εβδομάδα.⁵³ Το ημερομίσθιο για όσους κατέβαιναν στις στοές ξεπερνούσε τα δύο δολάρια την ημέρα, αλλά μετά από ένα σημείο η επέκταση των «ανοιχτών ορυχείων» (open pits) περιόρισε τις μισθολογικές διαφοροποιήσεις. Κρατήσεις, έναντι των παραπηγμάτων στα οποία διαβιούσαν οι εργάτες, της προμήθειας με τα αναγκαία της εξόρυξης και μιας υποτυπώδους ιατρικής κάλυψης, μείωναν περαιτέρω το εργατικό εισόδημα.

⁵¹ Jeremiah W. Jenks και W. Jett Lauck, *The Immigration Problem, a Study of American Conditions and Needs*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο, Funk & Wagnalls Company, 1926, σ. 180-181.

⁵² Νικίας Κ. Καλογεράς προς το «Υπουργείον των Εξωτερικών της Ελλάδος» (21/7/1920), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1921/B/45(2), Β' Πολιτική- Περί μεταναστεύσεως και ελληνικών κοινοτήτων εξωτερικού, σ. 7-8.

⁵³ «Freaks of Race Prejudice», *The Nation*, (21/1/1909), σ. 54 αναφέρει αμοιβή 1.60 δολαρίων για τους Έλληνες στην Southern Pacific Railway, ενώ παρόμοια στοιχεία εκθέτουν οι Γεωργακόπουλος και Παπαχελάς, «Ο Έλλην εν Αμερική», στο Ανδρεάδης, *Η ελληνική μετανάστευση*, σ. 9.

Η εργασία «υπό την γην» προξένησε το ενδιαφέρον της δημοσιογράφου Μαρίας Σαραντοπούλου - Οικονομίδου, η οποία περιόδευσε το 1915 στις δυτικές πολιτείες.⁵⁴ Η πλούσια, και διανθισμένη από φωτογραφίες, περιγραφή της αναδεικνύει τις ασθένειες και τα εργατικά ατυχήματα, την καθημερινότητα στα παραπήγματα, την νομαδική ζωή και την ομαδική συμβίωση των Ελλήνων εργατών. Το κείμενο παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς επιμένει στην αδιαφορία των προξενικών αρχών και των θεσμικών παραγόντων για τις συνθήκες εργασίας των μεταναστών, ενώ παράλληλα στηλιτεύει τα φαινόμενα εκμετάλλευσης στο εσωτερικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων.

Το ζήτημα αυτό, συνδέεται με τη δράση των πρακτόρων εργασίας, των λεγόμενων «πατρώνων» (*padrones*) οι οποίοι δραστηριοποιούνταν κυρίως στην αμερικανική δύση.⁵⁵ Οι πάτρωνες ήταν μετανάστες που αναλάμβαναν τη στρατολόγηση εργατών από τις τάξεις των ομοεθνών τους για λογαριασμό αμερικανικών επιχειρήσεων. Λειτουργώντας ως ενδιάμεσοι, εξασφάλιζαν στην εργοδοσία αθρόο εργατικό δυναμικό και στους μετανάστες την άμεση εύρεση θέσης εργασίας, εκμεταλλευόμενοι τις δυσκολίες που δημιουργούσαν η άγνοια των αγγλικών και η ελλιπής γνώση για τις συνθήκες ζωής στην αμερικανική δύση. Ο μετανάστης προκειμένου να υπογράψει το σχετικό συμφωνητικό κατέβαλε ένα εφάπαξ ποσό και συμφωνούσε να υπόκειται σε ανάλογες κρατήσεις από το ημερομίσθιό του. Ορισμένοι πάτρωνες ήταν ταυτόχρονα έμμισθοι των εταιρειών, ενώ διέθεταν καταστήματα και γραφεία, τα οποία εξυπηρετούσαν τους μετανάστες συχνά έναντι υπέρογκου αντίτιμου. Η εξουσία των πατρώνων, συμβολική και πραγματική, έγκειτο στο ότι ήλεγχαν τις δυνατότητες πρόσληψης στα εργοτάξια μιας περιοχής, οπότε η κινητικότητα των εργατών αύξανε τα έσοδά τους, καθώς αυτοί έπρεπε να υπογράψουν νέο συμφωνητικό και να καταβάλουν εκ νέου την πρώτη εισφορά.

Οι πάτρωνες εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των ορυχείων και των κατασκευαστικών έργων για φτηνό, ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την ενθάρρυνση των δραστηριοτήτων τους. Όπως έχει αναδείξει ο Γκούντερ Πεκ (Gunther Peck) το σύστημα της πατρωνίας αποτελούσε μια πρόιμη μορφή των πρακτικών πρόσληψης, που επικράτησαν στις μεγάλες επιχειρήσεις την

⁵⁴ Μαρία Σαραντοπούλου Οικονομίδου, *Οι Έλληνες της Αμερικής όπως τους είδα*, Νέα Υόρκη, Τύποις Καταστημάτων D. C. Divry, 1916, σ. 48-87.

⁵⁵ Για το θέμα αυτό η πιο ολοκληρωμένη μελέτη ανήκει στον Gunther W. Peck, *Reinventing Free Labor, Padrones and Immigrant Workers in the North American West, 1880-1930*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2000.

εποχή της διοικητικής τους αναδιάρθρωσης.⁵⁶ Στην ουσία, επιτελούσε το ρόλο ενός κεντρικού επιτελικού γραφείου προσλήψεων, μεταφέροντας τη διαδικασία αυτή από την εξουσία του εργοδηγού σε μια πιο διοικητική και τεχνοκρατική δομή. Η μετάβαση αυτή ολοκληρώθηκε όταν πλέον το σύστημα της πατρωνίας είχε παρακμάσει, υπό την πίεση των εργατικών κινητοποιήσεων, αλλά και των δικαστικών αποφάσεων, που θεωρούσαν ότι αντιστρατεύονταν την ελεύθερη πώληση της εργατικής δύναμης. Το σύνθετο ζήτημα των πατρώνων αναδεικνύει τις διαφοροποιήσεις εντός των μεταναστευτικών κοινοτήτων, αλλά και ταυτόχρονα τον τρόπο που οι αντιθέσεις αυτές έφεραν τους εργάτες σε επαφή με τα αμερικανικά ριζοσπαστικά συνδικάτα.

Ο Λεωνίδα Σκληρής (Leon Skliris), γιος του δημάρχου Βρεσθενών, υπήρξε ένας από τους επιφανέστερους πάτρωνες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, έχοντας εκτείνει τις δραστηριότητές του στο ελληνικό έδαφος και διατηρώντας γραφεία ευρέσεως εργασίας στα κύρια κέντρα συγκέντρωσης των Ελλήνων μεταναστών.⁵⁷ Ο Σκληρής δραστηριοποιήθηκε στις δυτικές πολιτείες αρχικά ως εργοδηγός, εκτόπισε άλλους πάτρωνες, ήλεγχε την πρόσληψη στα εργοτάξια και τα ορυχεία της Γιούτα, του Κολοράντο και της Νεβάδα και θεωρούνταν ο «Τσάρος των Ελλήνων»- ένα προσωνύμιο που αναφερόταν στην οικονομική του επιφάνεια, αλλά και τον έλεγχο που ασκούσε στη ζωή των συμπατριωτών του. Τα εισοδήματά του προέρχονταν από τις εφάπαξ εισφορές ύψους είκοσι δολαρίων για το δικαίωμα της πρόσληψης, τις μηνιαίες κρατήσεις και τον κύκλο εργασιών από καταστήματα που διατηρούσε ο ίδιος ή μέλη της οικογένειάς του.

Το Μπίνγκχαμ (Bingham) ήταν η έδρα της Utah Copper Company με την οποία ο Σκληρής διατηρούσε προνομιακές σχέσεις από πολύ νωρίς, καθώς της είχε προμηθεύσει σε διαδοχικά κύματα περισσότερους από χίλιους Έλληνες εργάτες. Αυτοί, αποτελούσαν το ένα πέμπτο του εργατικού δυναμικού στο καινοτόμο ανοιχτό ορυχείο της Utah Copper Company, όπου το ημερομίσθιο για τους ανειδίκευτους εργάτες ήταν 1.75 δολάρια. Από τις αρχές του 1911 ορισμένοι μετανάστες διατύπωσαν τα παράπονά τους για τις πρακτικές του «Τσάρου των Ελλήνων» με ένα υπόμνημα διαμαρτυρίας προς τον κυβερνήτη της πολιτείας.⁵⁸ Η εκδήλωση αυτή πιθανόν να προκλήθηκε από τα διαδοχικά ατυχήματα στα ορυχεία και την

⁵⁶ Peck, *Reinventing Free Labor*, σ. 78-81.

⁵⁷ Για βιογραφικό και τις δραστηριότητες, βλ. Peck, *Reinventing Free Labor*, σ. 31-40.

⁵⁸ Το κείμενο του υπομνήματος στο Louis Cononelos, *In Search of Gold Paved Streets, Greek Immigrant Labor in the Far West, 1900-1920*, Νέα Υόρκη, AMS press, 1989, σ. 259.

συνειδητοποίηση των εργατών ότι είχαν δεσμευτεί με δυσβάσταχτα συμφωνητικά, που καθιστούσαν ιδιαίτερα δύσκολη την εγκατάλειψη της εργασίας. Το προηγούμενο διάστημα η συνδικαλιστική ένωση των εργατών στα ορυχεία, η Western Federation of Miners, είχε επιχειρήσει να «οργανώσει» τους Έλληνες εργάτες, εκδίδοντας σχετικό προπαγανδιστικό υλικό και θεσπίζοντας μαθήματα αγγλικών για τους ενδιαφερόμενους.

Η διαμαρτυρία των μεταναστών επέτεινε τις επαφές τους με το σωματείο και από το 1912 αυξήθηκαν σημαντικά τα μέλη του από τις τάξεις των μεταναστών. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου οι Έλληνες εργάτες πρωταγωνίστησαν σε μια παρατεταμένη απεργιακή κινητοποίηση με αίτημα την κατοχύρωση του συνδικαλιστικού δικαιώματος, τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την απομάκρυνση του Σκληρή.⁵⁹ Η απεργία εξαπλώθηκε στα ορυχεία της Γιούτα και της Νεβάδα με τη συμμετοχή μεταναστών από την Ιταλία, την Ιαπωνία και τη Σερβία και παρότι δεν είχε θετική έκβαση για τους απεργούς ως προς τα υπόλοιπα αιτήματά τους εγκαινίασε το τέλος της κυριαρχίας των πατρώνων στην περιοχή.

Σημαντικές ομοιότητες με τα γεγονότα του Μπίνγκχαμ παρουσιάζει η απεργία των εργατών στα ορυχεία της περιοχής του Λάντλουου (Ludlow) στο Κολοράντο.⁶⁰ Το Σεπτέμβριο του 1913 οι εργάτες αποφάσισαν να απέχουν από την παραγωγή, διεκδικώντας μισθολογικές αυξήσεις, βελτίωση των όρων διαβίωσης, αναγνώριση της συνδικαλιστικής τους ένωσης και περιορισμό των εργοδοτικών παρεμβάσεων στην καθημερινότητά τους. Η απεργία εξελίχθηκε σε μια παρατεταμένη σύγκρουση, με ανταλλαγή πυρών σε πολυάριθμα περιστατικά, η λήξη της οποίας επήλθε τον Απρίλιο του 1914 με τον εμπρησμό των εργατικών παραπηγμάτων και το θάνατο δεκάδων ανθρώπων. Η «σφαγή του Λάντλουου» υπήρξε η αφετηρία για σημαντικές κυβερνητικές παρεμβάσεις στον τρόπο λειτουργίας των ορυχείων και αναδείχθηκε σε ορόσημο του αμερικανικού εργατικού κινήματος. Η δυναμική της απεργίας στηρίχθηκε στην ενεργή συμμετοχή χιλιάδων μεταναστών, ανάμεσα στους οποίους πρωταγωνιστικό ρόλο είχε το ελληνικό στοιχείο. Ο ηγέτης των Ελλήνων εργατών

⁵⁹ Για την απεργία βλ. Peck, *Reinventing Free Labor*, σ. 31-40 και 204-223 και Helen Papanikolas, «The Great Bingham Strike of 1912», *Utah Historical Quarterly* 38 (1968), σ. 121-133.

⁶⁰ Πλήρης καταγραφή των γεγονότων της απεργίας και σκιαγράφηση της μυθιστορηματικής βιογραφίας του Τίκας στο βιβλίο του Zeese Papanikolas, *Buried Unsung, Louis Tikas and the Ludlow Massacre*, Λίνκολν (Lincoln), University of Nebraska Press, 1991. Ο ρόλος του Τίκας αναδεικνύεται και από την ιστορική μορφή του αμερικανικού εργατικού κινήματος, Μάνα Τζόουνς, *Αυτοβιογραφία*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1981, σ. 142-152. Η επιρροή των γεγονότων αυτών είναι ιδιαίτερα αισθητή σε μεταγενέστερες ελληνοαμερικανικές ιστορικές καταγραφές, βλ. χαρακτηριστικά Μαλαφούρης, *Οι Έλληνες της Αμερικής*, σ. 131-138.

Λούις Τίκας (Louis Tikas, ψευδώνυμο του Νικόλαου Σπαντιδάκη), ο οποίος δολοφονήθηκε από τις δυνάμεις της πολιτοφυλακής, ήταν «οργανωτής» της United Mine Workers of America, της τοπικής εργατικής ένωσης. Η περίπτωση του, όπως και του Λούις Θεός (Louis Theos ή Θεοδωρόπουλος) στο Μπίνγκχαμ, είναι χαρακτηριστική για το πώς η δυσαρέσκεια από τις συνθήκες εργασίας οδηγούσε μετανάστες σε επαφές με κύκλους συνδικαλισμένων εργατών και πώς μέσα από τη διεργασία αυτή αναδεικνύονταν οι επικεφαλής των μεταναστών εργατών.

Συλλογική οργάνωση και το αίτημα του εργατικού εξαμερικανισμού

Οι απεργίες στο Λόουελ, στο Μπίνγκχαμ και στο Λάντλοου αποτελούν ορισμένα γνωστά παραδείγματα της εργατικής ριζοσπαστικοποίησης στα χρόνια πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Την περίοδο αυτή καταγράφεται μία αξιοσημείωτη πύκνωση στην εμφάνιση περιστατικών συλλογικής μεταναστευτικής διαμαρτυρίας, η οποία προσέλαβε διάφορες μορφές. Οι απεργιακές εξάρσεις προσελκύουν το ενδιαφέρον εξαιτίας της βιαιότητας που της περιβάλλει και της εμφάνισης του πνεύματος της εργατικής αλληλεγγύης, αλλά είναι σαφές ότι πρόκειται για στιγμές στην ιστορική εξέλιξη. Οι «άγριες απεργίες» ήταν τις περισσότερες φορές ένα βίαιο ξέσπασμα της συσσωρευμένης μεταναστευτικής αγανάκτησης, το οποίο εκδηλωνόταν στην εγκατάλειψη της εργασίας και στην φυσική επίθεση στα σύμβολα της εξουσίας στο εργοτάξιο.

Το ζήτημα που αναδεικνύουν οι πρακτικές αυτές είναι αυτό της εμφάνισης μορφών συλλογικής οργάνωσης, στις οποίες συνυπήρχε το εθνοτικό και το ταξικό στοιχείο. Οι αλληλοβοηθητικοί μεταναστευτικοί σύλλογοι αποτελούν ένα παραγνωρισμένο παράδειγμα για τους τρόπους με τους οποίους οι μετανάστες προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το καθεστώς των διακρίσεων και τον επισφαλή χαρακτήρα της εργασίας τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι εθνοτοπικές συσσωματώσεις των Ελλήνων μεταναστών είχαν συχνά εργατικό και αλληλοβοηθητικό χαρακτήρα. Στον σχετικό κατάλογο που δημοσίευε ο Σεραφείμ Κανουτάς στους περιοδικούς *Οδηγούς* του, στις εργατικές κωμοπόλεις διακρίνεται η ύπαρξη τέτοιων «συλλόγων και αδελφοτήτων», όπως για παράδειγμα η «Μακεδονική Αδελφότης Αλληλοβοήθεια» στο Τζέιμσταουν (Jamestown), η «Αδελφότης και

Αλληλοβοήθεια» του Μπρίτζπορτ (Bridgeport) ή ο «Αλληλοβοηθητικός Σύνδεσμος» στην Οκλαχόμα (Oklahoma).⁶¹

Στο καταστατικό του παραρτήματος της Πανελληνίου Ενώσεως στη Βοστώνη διαβάζουμε μεταξύ των στόχων την «παροχή βοήθειας εις τα μέλη (...) και [την] κατά τα ενόντα αυτή μέσα προστασία των Ελλήνων μεταναστών και εργατών». Η οργάνωση κάλυπτε τις εργατικές πόλεις της Μασαχουσέτης, γεγονός που εξηγεί τη διατυπωμένη επιδίωξη των «αγαθών σχέσεων μεταξύ των ημετέρων και Αμερικανών πολιτών, μάλιστα δε μεταξύ των ημετέρων εργατικών τάξεων και των αμερικανικών εργατικών συνδέσμων». ⁶² Η εξειδίκευση της αλληλοβοηθητικής λειτουργίας αναδεικνύει τον τρόπο που οι μεταναστευτικοί σύλλογοι αναπλήρωναν την απουσία δομών κοινωνικής πρόνοιας. Κάθε μέλος της Ένωσης δικαιούνταν δεκαπέντε δολάρια το έτος για νοσηλεία στο σπίτι, έως εκατό δολάρια για νοσηλεία στο νοσοκομείο και «βοηθήματα» σε περίπτωση θανάτου -με κλίμακες αναλόγως των ετών εγγραφής-, συσσίτια σε εποχές «οικονομικής κρίσεως» και νομική βοήθεια για εργατικά ζητήματα. Αν και φυσικά είναι άγνωστος ο βαθμός εφαρμογής του συνόλου των διατάξεων, η οργάνωση λειτουργούσε και ως ασφαλιστικός οργανισμός.

Στην ιστορική εξέλιξη της μεταναστευτικής παρουσίας άρχισαν να παγιώνονται διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των κοινοτήτων, εξέλιξη που δημιούργησε νέου τύπου εντάσεις γύρω από το ζήτημα της οργάνωσης των εργατών. Η περίπτωση των πατρώνων αποτελεί την πιο κραυγαλέα και χαρακτηριστική περίπτωση δοκιμασίας της ιδέας της εθνοτικής συνοχής. Στην περίπτωση του Σκληρή δεν έλειπαν οι παρεμβάσεις από τους «επιφανείς» κοινοτικούς παράγοντες, που συνιστούσαν μετριοπάθεια έναντι του ομοεθνή πατρώνα. Τα στοιχεία που παραθέτει ο Πεκ στην ανάλυσή του για το φαινόμενο της πατρωνίας δείχνουν ότι οι απεργοί χαρακτήρισαν τις προσπάθειες αυτές «προδοτικές», δίνοντας έτσι διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια της εθνοτικής αλληλεγγύης. Στην περιπετειώδη έμμετρη διαδρομή του Μήτσου Καραμίχαλου στα «ξένα» η εμπειρία της εργασίας στις «λουστραρίες» ενός «Έλληνα προστάτη» παρουσιάζεται με μελανά χρώματα, ενώ «ο φίλος του ο Γιάννης σαν το έμαθε/ το πάθημά του τον επαρηγόρησε (...) δεν

⁶¹ Κανουτάς, *Ελληνο-Αμερικανικός Οδηγός*, σ. 126-140.

⁶² *Καταστατικόν Πανελληνίου Ενώσεως εν Βοστώνη*, [Νέα Υόρκη], Τύποις Χρωμο-Τυπογραφείου «Ο Κόσμος», 1910, σ. 3, 14-15 και 37-39. Η Πανελληνίος Ένωση έχει εξεταστεί κυρίως ως μια πατριωτική οργάνωση, πεδίο σύγκρουσης αντικρουόμενων αντιλήψεων για το ρόλο «του ελληνισμού εν Αμερική». Ενδεικτικά, Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 98-101 και Παπαδόπουλος, «Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική», σ. 160-185. Για την μεταναστευτική αλληλοβοήθεια, βλ. τις παρατηρήσεις του Eric Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2000, σ. 240-241.

σκέπτονται όμως πόσα κερδίζουνε/ απ' τον ιδρώτα των λευκών των σκλάβων των/ (...) ούτε πως δεν τα κάνουν απ' αξία τους/ τα μαγαζιά, αλλ' από τύχη οι πλειότεροι».⁶³ Στο ίδιο πνεύμα, η Μαρία Σαραντοπούλου - Οικονομίδου στο οδοιπορικό της στηλίτευε τους εύπορους «ομογενείς» ως αδιάφορους έναντι των «αδερφών» τους που εργάζονταν στα ορυχεία και τα κατασκευαστικά έργα.

Η συζήτηση αυτή εγγράφεται σε ένα συνολικότερο, προς διερεύνηση, ζήτημα της συγκρότησης των ελληνικών κοινοτήτων και των αντιθέσεων στο εσωτερικό τους. Η κοινοτική οργάνωση ήταν κατά τεκμήριο στα χέρια των «επιφανών» μεταναστών, δηλαδή των επιχειρηματιών και των διανοουμένων. Η εγκατάλειψη της εργασίας, η απουσία εξαιτίας κοινωνικών και θρησκευτικών εορτών, η εξαπάτηση των εργοδοτών και η βία έναντι των επιστατών, προξενούσαν συχνά αμηχανία στους εκπροσώπους της κοινότητας, που κατέφευγαν σε συμβουλές και παραινήσεις. Η ανησυχία μήπως οι εργάτες «παρασυρθούν» από τις ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις και τις οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς υπήρξε σταθερό μοτίβο στα κατοπινά χρόνια. Από την άλλη, η κυβερνητική καταδίωξη των πατρώνων και της παιδικής εργασίας στα στιλβωτήρια δημιουργούσε την ανάγκη στους σχολιαστές της επικαιρότητας να αποστασιοποιηθούν από τις «επιζήμιες» πρακτικές των ομοεθνών τους.

Για να περιοριστούμε στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, τα θέματα αυτά, όπως και παρεμφερή για την παραβατικότητα, την κοινωνική ζωή, την αποταμίευση, τον επαναπατρισμό, τις σχέσεις με άλλες μεταναστευτικές κοινότητες ή τους αφροαμερικανούς, παραμένουν ζητούμενα της ιστορικής έρευνας. Στην διερεύνησή τους, πολύτιμη πηγή θα μπορούσαν να σταθούν οι βραχύβιες μεταναστευτικές εκδόσεις. Ποια θέματα καταλάμβαναν τις σελίδες των εφημερίδων, όπως ο *Δαιμόνιος* (1909) και ο *Λαός* στο Λύνν (Lynn), ο *Έλεγχος* (1905) και η *Ένωση* στο Πίτσμπουργκ (Pittsburgh), ο *Μετανάστης* (1908) και η *Αναγέννηση* στο Λόουελ, ο *Παρθενώνας* στο Κάντον (Canton), ο *Εργάτης* στη Γιούτα και η *Νέα Γενεά* στο Γιανγκστάουν (Youngstown); Οι εφημερίδες αυτές μνημονεύονται ως τίτλοι σε πηγές της εποχής, για παράδειγμα στους οδηγούς του Σεραφείμ Κανουτά, δίχως όμως να έχουν αποτελέσει αντικείμενο αυτοτελούς μελέτης.

⁶³ Μιχαήλ Ι. Θεοδωρόπουλος, *Η μοίρα του μετανάστου, έμμετρον ελληνο-αμερικανικόν διήγημα*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1915, σ. 44. Ο συγγραφέας, δικηγόρος ο ίδιος στη Νέα Υόρκη, διεκτραγωδεί το βίο του χειρώνακτα εργάτη Μήτσου Καραμίχαλου, προτρέποντας τους αναγνώστες του να επιστρέψουν στην Ελλάδα, όπου θα μπορούσαν να εφαρμόσουν τα όσα χρήσιμα τους δίδαξε ο «Νέος Κόσμος».

Τα περιστατικά της συλλογικής εργατικής δράσης των μεταναστών αναδεικνύουν την αναγκαιότητα συνεξέτασης με τις διεργασίες του αμερικανικού εργατικού κινήματος. Με την πάροδο του χρόνου η μεταναστευτική παρουσία γνώρισε τροποποιήσεις και μετασχηματισμούς σε αντιστοιχία με τις ευρύτερες τάσεις της αμερικανικής κοινωνίας. Οι ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο για την εξέλιξη της μεταναστευτικής διαμαρτυρίας και οι αντιθέσεις στο εσωτερικό του αμερικανικού εργατικού κινήματος καθόρισαν συχνά την έκβαση των απεργιακών εκδηλώσεων. Συχνά, οι αντιθέσεις αυτές προέκυπταν από τις εθνοτικές διαιρέσεις στους χώρους εργασίας, οι οποίες με τη σειρά τους σχετίζονταν με την διαφορετική θέση στην παραγωγή, τις διαφορετικές αμοιβές, τη γνώση ή όχι «των κανόνων του παιχνιδιού».

Τα στοιχεία αυτά χαρακτήρισαν την εξέλιξη μίας απεργίας στο Γκρέις Χάρμπορ (Grays Harbor) στην πολιτεία της Ουάσινγκτον (Washington) στο δυτικό άκρο των Ηνωμένων Πολιτειών.⁶⁴ Εκεί, από το 1911 στα δάση του Χόκουιαμ (Hoquiam) εκατοντάδες Έλληνες μετανάστες ζούσαν μια κοινοβιακή καθημερινότητα εγκατεστημένοι σε παραπήγματα και δουλεύοντας ως υλοτόμοι σε μικρές ομάδες. Η άφιξή τους στην περιοχή, όπως και άλλων μεταναστών, συνοδεύτηκε από την απόλυση των «οργανωμένων» εργατών και τη μείωση των ημερομισθίων σε 1.75 δολάρια. Η δράση των Industrial Workers of the World στις τάξεις των μεταναστών είχε ως αποτέλεσμα την παράλληλη ενεργοποίηση του τοπικού παραρτήματος της συντηρητικότερης International Shingle Weaver's Union of America.

Τον Μάρτιο του 1912 οι εργάτες του Γκρέις Χάρμπορ αποφάσισαν να απεργήσουν διεκδικώντας την αύξηση των ημερομισθίων στα 2.50 δολάρια, έχοντας τη στήριξη των I.W.W. και της I.S.W.U.A. Η ελληνική συμμετοχή τεκμαίρεται από την σύσταση της πολυεθνικής απεργιακής επιτροπής, όπου συμμετείχαν δύο Έλληνες, τέσσερεις σκανδιναβοί και δύο «αγγλόφωνοι», αλλά και τα δημοσιεύματα του τοπικού τύπου, που έκαναν λόγο για την «ελληνική απεργία των I.W.W.». Στον ελληνικό σοσιαλιστικό τύπο, μια ανταπόκριση έκανε λόγο για τη ριζοσπαστικοποίηση των Ελλήνων εργατών, οι οποίοι εμφανίζονταν να συμμετέχουν σε συνελεύσεις με ομιλητές από τους I.W.W., τοπικούς σοσιαλιστές και οπαδούς του

⁶⁴ Για το θέμα, βλ. Philip J. Dreyfus, «The I.W.W. and the Limits of Inter-Ethnic Organizing. Red, Whites and Greeks in Grays Harbor, Washington, 1912», *Labor History* 38.4 (Φθινόπωρο 1997), σ. 450-470.

Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος.⁶⁵ Η κατάληξη των γεγονότων υπενθυμίζει τις σύνθετες σχέσεις, που διαμόρφωσε η ετερογένεια των εργατών. Στις αρχές Απριλίου εργοδοτικοί κύκλοι οργάνωσαν επιτροπές πολιτών που στράφηκαν κατά των μεταναστών με αποτέλεσμα τη σύλληψη και απομάκρυνση από την περιοχή των Φιλανδών και Ελλήνων απεργών. Ταυτόχρονα, εξαπολύθηκε κύμα συλλήψεων και εμπρηστικών δημοσιευμάτων κατά της παρουσίας των «αναρχικών» της I.W.W., ενώ δημοσιοποιήθηκε η πρόθεση των εργοδοτών να προσφέρουν νέο συμφωνητικό με όρους την αποκλειστική χρήση «λευκών» εργατών και αύξηση του ημερομισθίου στα 2.25 δολάρια. Έως τα μέσα του μήνα οι περισσότεροι απεργοί είχαν επιστρέψει στις θέσεις τους και το Χόκνυαμ είχε κηρυχθεί «λευκή πόλη».

Οι εργατικές κινητοποιήσεις της περιόδου συνιστούν ένδειξη της όσμωσης των μεταναστών με τις ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις, αλλά και του μετασχηματισμού της μεταναστευτικής παρουσίας στην κατεύθυνση της μόνιμης παραμονής στις Ηνωμένες Πολιτείες. Από την άποψη αυτή, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική η ρητορική και οι συμβολισμοί της μεταναστευτικής διαμαρτυρίας, που επέμεναν στην προβολή της ιδιότητας του πολίτη των Ηνωμένων Πολιτειών, ο οποίος θα έπρεπε να απολαμβάνει ανάλογα δικαιώματα. Ταυτόχρονα, καταγράφεται η επίκληση της ιδέας των Ηνωμένων Πολιτειών σε αντίστιξη με τον δεσποτισμό της Ευρώπης. Μεμονωμένα στιγμιότυπα είναι δηλωτικά των τάσεων αυτών. Στην απεργία του Λόουελ φωτογραφίες δείχνουν διαδηλωτές να προσεγγίζουν τους έφιππους πολιτοφύλακες έχοντας στα χέρια τους αμερικανικές σημαίες. Το 1923, ένας Έλληνας κομμουνιστής για να υποδηλώσει το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση την περίοδο των κατασταλτικών διώξεων σε βάρος των εργατικών ενώσεων κρατούσε μια αμερικανική σημαία, πράγμα που δεν απέτρεψε στη σύλληψή του.⁶⁶ Η διαμαρτυρία των εργατών του Μπίνγκχαμ το 1911 για το καθεστώς που είχαν επιβάλλει οι πατρώνες τόνιζε «που βρισκόμαστε; Στην ελεύθερη χώρα της Αμερικής ή σε μια χώρα που την εξουσιάζει μια δεσποτική κυβέρνηση;».⁶⁷ Ο Σκληρής ήταν ο «Τσάρος των Ελλήνων», ενώ οι καπιταλιστές ονομάζονταν στα εργατικά έντυπα της εποχής «βαρόνοι», χαρακτηρισμοί που παρέπεμπαν στην ανελευθερία του παλιού κόσμου.

⁶⁵ «Ειδήσεις από τους κλάδους του Συνδέσμου», *Έρευνα* 65, (3/6/1912).

⁶⁶ «Pennsylvania Justice», *The Nation*, (10/10/1923), σ. 381-382.

⁶⁷ Peck, *Reinventing Free Labor*, σ. 1.

Η εργατική ριζοσπαστικοποίηση επικοινωνούσε με την έννοια του εξαμερικανισμού, προσδίδοντάς της μία ταξική διάσταση. Η ιδέα της ταξικής ενοποίησης των μεταναστών υπεράνω εθνοτικών κατακερματισμών βασιζόταν στην ιδέα ενός εργατικού εξαμερικανισμού, όπου όλοι ήταν ισότιμοι και ταυτόχρονα δικαιούνταν την έξοδό τους από το περιθώριο της αμερικανικής κοινωνικής ζωής. Είναι αυτό που ο Τζέιμς Μπάρετ (James Barrett) έχει περιγράψει ως «εξαμερικανισμός από τα κάτω».⁶⁸ Οι ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις και τα πολιτικά κόμματα της αριστεράς λειτουργούσαν ως χώροι συνάντησης των εργατών, ενώ προσέφεραν ένα ικανοποιητικό ερμηνευτικό πλαίσιο για την κατανόηση των νόμων της καπιταλιστικής οικονομίας. Η εμφάνιση ριζοσπαστικών μεταναστευτικών οργανώσεων μαρτυρά την ύπαρξη διεργασιών στο εσωτερικό των κοινοτήτων και την συσχέτισή τους με τις εξελίξεις στο αμερικανικό εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα.

Η εφημερίδα Οργάνωσις

και η εμφάνιση μεταναστευτικών οργανώσεων της αμερικανικής αριστεράς

Η συγκρότηση ριζοσπαστικών μειοψηφιών, γύρω από τους Industrial Workers of the World και τα κόμματα της αμερικανικής αριστεράς στις δεκαετία του 1910 υπήρξε ένα νέο φαινόμενο στην εξέλιξη της ελληνικής μεταναστευτικής παρουσίας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι πρώτοι σχετικοί πυρήνες καταγράφονται την περίοδο των εργατικών κινητοποιήσεων, όπως μαρτυρούν οι μεταφράσεις ορισμένων φυλλαδίων στα ελληνικά, οι πληροφορίες για τους «οργανωτές» των εργατικών ενώσεων, η σποραδική αρθρογραφία στο περιοδικό των I.W.W.-*Industrial Pioneer*, οι ανταποκρίσεις μεμονωμένων μελών του αμερικανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος στον ελληνικό σοσιαλιστικό τύπο.⁶⁹ Συχνά οι υπογράφοντες τα σχετικά κείμενα είχαν σχέσεις με τις ελληνικές σοσιαλιστικές και κοινωνιστικές κινήσεις πριν την αναχώρησή τους για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνει η καταγωγή ορισμένων από τα Επτάνησα και περιοχές της Πελοποννήσου, όπου υπήρχαν δραστήριοι πυρήνες ριζοσπαστικού προσανατολισμού.

⁶⁸ Barrett, «Americanization from the Bottom Up», σ. 996-1020.

⁶⁹ Ενδεικτικά, βλ. τις επιστολές του Γεωργίου Λίβα, συγγραφέα ενός σοσιαλιστικού εγχειριδίου στην *Έρευνα* το 1911-1912 και συστηματικότερα στην *Κοινωνία* το 1919 και τις τακτικές ανταποκρίσεις στην *Έρευνα* από διάφορα σημεία των Ηνωμένων Πολιτειών. Αναδρομικές αναφορές μελών της κομμουνιστικής αριστεράς για τα πρώτα στάδια ριζοσπαστικοποίησής τους συχνά είχαν ως αφετηρία τις δραστηριότητες των I.W.W. Βλ. ενδεικτικά και την μπροσούρα, *Τι είναι το I.W.W., οι αρχαί, οι σκοποί, οι μέθοδοί του*, χ.ε., [1923;] που εκδόθηκε στο Σικάγο και το άρθρο των Giorgos Katsiolis και Joe Marko, «The Labor Movement of Greece», *Industrial Pioneer* (Σεπτέμβριος 1921), σ. 38-40.

Το 1914, στο περιοδικό *International Socialist Review* εμφανίστηκε το πρώτο γνωστό σήμερα κείμενο Έλληνα εργάτη σε έντυπο της αμερικανικής αριστεράς.⁷⁰ Ο εργάτης Αναστάσιος Παπάς, ο οποίος υπέγραφε ως Anastasios Papas, περιέγραφε τις απεργοσπαστικές πρακτικές των ομοεθνών του, αλλά και τα πρόσφατα επεισόδια της ταξικής τους συνειδητοποίησης με κορυφαίο τα γεγονότα του Λάντλου, προκειμένου να καταδείξει, παραπέμποντας στον Μαρξ, ότι «ο ίδιος ο καπιταλισμός δημιουργεί τους νεκροθάφτες του». Η ρητορική του αυτοδίδακτου εργάτη προδίδει την επιρροή των I.W.W., ενώ ταυτόχρονα αποτελεί τεκμήριο της εμφάνισης εργατικών κύκλων συνδεδεμένων με το αμερικανικό σοσιαλιστικό και εργατικό κίνημα.

Από το 1910 μεταναστευτικές σοσιαλιστικές οργανώσεις άρχισαν να κάνουν πιο αισθητή την παρουσία τους στην αμερικανική αριστερά. Στο εσωτερικό του Σοσιαλιστικού Κόμματος λειτουργούσαν πολυάριθμες «γλωσσικές ομοσπονδίες», ορισμένες, όπως η Φιλανδική, η Λιθουανική και η Εβραϊκή με χιλιάδες μέλη. Ανάλογα, αναρχικοί κύκλοι, κυρίως Ιταλών μεταναστών, είχαν συνδεθεί με τους Industrial Workers of the World. Δεκάδες μη αγγλόφωνες σοσιαλιστικές, ριζοσπαστικές και αναρχικές εφημερίδες κυκλοφορούσαν στις μεταναστευτικές κοινότητες, ενώ παράλληλα λειτουργούσαν εργατικές-μεταναστευτικές λέσχες με διαφωτιστικό χαρακτήρα.⁷¹ Η πρώτη οργανωμένη ελληνική κίνηση στις τάξεις του αμερικανικού σοσιαλιστικού κινήματος καταγράφεται το 1917 με την κυκλοφορία της εφημερίδας *Οργάνωσις* στο Σινσινάτι (Cincinnati), στην πολιτεία του Οχάιο. Έως τότε, οι περιορισμένες σοσιαλιστικές δραστηριότητες εμφανίζονταν συνδεδεμένες με τις ομαδοποιήσεις του Νίκου Γιαννιού και του Πλάτωνα Δρακούλη, παρά με τους φορείς της αμερικανικής αριστεράς. Η μετατόπιση που σηματοδοτεί η *Οργάνωσις* υπό αυτήν την έννοια έχει ενδιαφέρον, ανεξαρτήτως της περιορισμένης της εμβέλειας

Στο Οχάιο και τις όμορες μεσοδυτικές πολιτείες η μεταναστευτική εγκατάσταση συνδεόταν με την εργασία στις χαλυβουργικές και βιομηχανικές μονάδες, που αποτελούσαν τον σκληρό πυρήνα της αμερικανικής οικονομίας. Η φύση της εργασίας στη χαλυβουργία αναλύεται εκτενέστερα στα κεφάλαια της παρούσας

⁷⁰ Anastasios Papas, «Greek Workers in America», *The International Socialist Review* 15.2 (Αύγουστος, 1914), σ. 112-113. Φωτοτυπία του άρθρου αυτού μου παραχωρήθηκε από τον Ζήση Παπανικόλας (Zeese Papanikolas), τον οποίον ευχαριστώ. Για τον Αναστάσιο Παπά, βλ. και την επιστολή του στη σοσιαλιστική Έρευνα, 27/11/1911.

⁷¹ Για μια πλήρη επισκόπηση των μεταναστευτικών εκδόσεων βλ. τους δύο τόμους Dirk Hoerder και Christiane Harzig, *The Immigrant Labor Press in North America, 1840s-1970s. An Annotated Bibliography*, Νέα Υόρκη, Greenwood Press, 1987.

εργασίας για τη δεκαετία του 1930, εποχή κατά την οποία το εργατικό κίνημα επιχείρησε να τροποποιήσει τις συνθήκες εργασίας στον κλάδο. Στα βιομηχανικά κέντρα του Οχάιο, της Ιντιάνα, του Ιλλινόι, της Πενσυλβάνια (Pennsylvania) και της Δυτικής Βιρτζίνια (West Virginia) εργαζόνταν χιλιάδες μετανάστες, προερχόμενοι κατά κύριο λόγο από την νοτιοανατολική Ευρώπη. Οι Έλληνες μετανάστες στις μεσοδυτικές πολιτείες εγκαταστάθηκαν σε πόλεις όπως το Γκάρυ (Gary) της Ιντιάνα, το Γουίρτον (Weirton) στη Δυτική Βιρτζίνια, το Άκρον (Akron), το Κλήβελαντ (Cleveland) και το Κάντον του Οχάιο, το Πίτσμπουργκ και το Μακήσπορτ (McKeesport) της Πενσυλβάνια.

Οι ριζοσπαστικές και σοσιαλιστικές οργανώσεις στις περιοχές αυτές είχαν ως κύριο μέλημα την «εργατική μόρφωση», ως αναγκαία συνθήκη της ταξικής συνειδητοποίησης των εργατών. Η επιλογή αυτή προέκυπτε σε μεγάλο βαθμό από την αδυναμία ανάπτυξης των εργατικών ενώσεων, καθώς ο εργοδοτικός έλεγχος της παραγωγής λειτουργούσε αποτρεπτικά για κάθε συνδικαλιστική δραστηριότητα. Η προτεραιότητα της μορφωτικής εργασίας χαρακτήριζε για παράδειγμα το Socialist Labor Party (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα- S.L.P.).⁷² Το πολιτικό πρόγραμμα του κόμματος συνίστατο σε μια ιδιότυπη προσαρμογή των θεωριών του Λασσάλ, σύμφωνα με την οποία η εργατική τάξη εγκαθιδρύοντας βιομηχανικά συμβούλια θα αντικαθιστούσε προοπτικά την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και έτσι θα κατακτούσε και την πολιτική εξουσία. Έτσι, οι «εσελεπιστές» χαρακτήριζαν ανώφελες και επιζήμιες τις οικονομικές διεκδικήσεις της εργατικής τάξης, εφόσον δεν άνοιγαν το δρόμο στο συνολικότερο κοινωνικό μετασχηματισμό. Η θεωρητική αυτή κατασκευή λειτουργούσε ως ένα καταφύγιο από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι αμερικανοί σοσιαλιστές στην καθημερινότητα της πολιτικής τους δράσης.

Προοπτικά, το S.L.P. κατέληξε μια περιθωριακή εκδοχή της αμερικανικής αριστεράς, αλλά για ένα διάστημα ο διαφωτιστικός χαρακτήρας των δραστηριοτήτων του άσκησε επιρροή σε μεταναστευτικούς κύκλους, στις μεσοδυτικές πολιτείες. Μικροί πυρήνες εργατών στις βιομηχανικές πόλεις και κωμοπόλεις, συχνά έβρισκαν στο λόγο του κόμματος το ανάλογο των ριζοσπαστικών τους καταβολών και την

⁷² Για το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα, βλ. την κομματική ιστορία των Frank Girard και Ben Perry, *The Socialist Labor Party, 1876-1991, a Short History*, Φιλαδέλφεια, Livra Books, 1993. Πιο αντικειμενική η αποτίμηση των Paul Buhle και Frank Girard «Socialist Labor Party» στο *Encyclopedia of the American Left*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1998, σ. 760-766 και η εκτίμηση του Daniel Bell, *Marxian Socialism in the United States*, Ίθακα (Ithaca), Cornell University Press, 1996, σ. 24-37.

απάντηση στην ελλιπή συνείδηση των ομοεθνών τους: η απουσία εργατικής μόρφωσης και διαπαιδαγώγησης δεν επέτρεπε την ταξική συνειδητοποίησή τους. Η αντίληψη αυτή είναι δεσπόζουσα στην εφημερίδα *Οργάνωσις* που εξέδωσαν οι «εσελεπιστές» στο Σινσινάτι του Οχάιο τον Αύγουστο του 1917. Η έκδοση της εφημερίδας ήταν προϊόν της όσμωσης μιας ομάδας εργατών από την Μακεδονία με βούλγαρους και σέρβους σοσιαλιστές, οι οποίοι είχαν ήδη συνδεθεί με το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα και εξέδιδαν αντίστοιχα έντυπα, τις εφημερίδες *Radnicka Borba* (*Εργατικός Αγώνας*) και *Rabotnicheska Prosveta* (*Εργατική Μόρφωση*). Ο Πέτρος Τσιστίνας, εργάτης από την Καστοριά, στις αρχές της δεκαετίας του 1910 μετέφραζε από τα έντυπα αυτά για τον ελληνικό σοσιαλιστικό τύπο, συμμετείχε σε ποικίλους εράνους για τον Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος, ενώ είχε εκδώσει και ένα φυλλάδιο του Πλάτωνα Δρακούλη σε 3.000 αντίτυπα.⁷³ Στη συνέχεια πρωταγωνίστησε στη συγκρότηση ενός σοσιαλιστικού πυρήνα στο Σινσινάτι και στην έκδοση της *Οργάνωσης*.

Οι συχνές διακυμάνσεις στην περιοδικότητα του εντύπου επιβεβαιώνουν την αίσθηση ενός εκδοτικού εγχειρήματος περιορισμένης απήχησης. Η *Οργάνωσις* κατά καιρούς εκδόθηκε σε διαφορετικές πόλεις, πριν εγκατασταθεί στην Νέα Υόρκη στις αρχές της δεκαετίας του 1920, οπότε και σταθεροποιήθηκε ως ένα μηνιαίο – και κατά περίπτωση δεκαπενθήμερο- τετρασέλιδο έντυπο. Στην εφημερίδα δημοσιεύονταν ειδήσεις από τις δραστηριότητες των «εσελεπιστών», μεταφράσεις από την αγγλική έκδοση, σχόλια και ανταποκρίσεις γύρω από την μεταναστευτική καθημερινότητα. Δυστυχώς, το σώμα των φύλλων που διασώζεται είναι κυρίως από την ύστερη περίοδο της έκδοσης, μην επιτρέποντας έτσι την άντληση πληροφοριών για τα πρώτα της βήματα στο Σινσινάτι. Κύριοι πυρήνες των αναγνωστών της εντοπίζονται στα αστικά κέντρα και στις μικρές βιομηχανικές κοινότητες των μεσοδυτικών πολιτειών, όπως το Ζάιγκλερ (Zeigler), το Γιανγκστάουν και το Μακήσπορτ, όπου είχε κυκλοφορήσει για πρώτη φορά.⁷⁴ Ο αριθμός των συνδρομητών δεν πρέπει να υπερέβαινε τις μερικές εκατοντάδες, ενώ σημαντικά μικρότερος ήταν ο αριθμός των οργανωμένων μελών. Κύρια δραστηριότητα των Ελλήνων υποστηρικτών του

⁷³ Επιστολή Πέτρου Τσιστίνια προς Γιαννιό (Μάρτιος 1916), Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αρχείο Νίκου Γιαννιού, Α.Ε. 6/97. Το εκδοθέν φυλλάδιο ήταν: Πλάτων Δρακούλης, *Η κοινωνία του μέλλοντος*, [Νέα Υόρκη], 1916. Για τις επαφές του με την *Ερευνα* βλ. ενδεικτικά, Π. Γ. Τσιστίνιας, «Ο διεθνής αγών της εργασίας- από σερβικών βιβλιάριον», *Ερευνα*, 9/12/1912. Τέλος, νεκρολογία του Τσιστίνια εμφανίστηκε το 1960 στις στήλες της εφημερίδας του S.L.P., *The Weekly People*.

⁷⁴ Είναι χαρακτηριστικό ότι τα συνέδρια των «Ελλήνων του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Αμερικής» πραγματοποιούνταν στο Γιονγκστάουν, βλ. «Σύγκλισις συνεδρίου», *Οργάνωσις*, 1/12/1923, σ. 1.

Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος ήταν η μετάφραση και έκδοση φυλλαδίων για ζητήματα τακτικής του σοσιαλιστικού κινήματος και ανάλυσης του τρόπου λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος- συχνά του ιδρυτή του κόμματος Ντάνιελ Ντε Λεόν (Daniel DeLeon).⁷⁵ Η προτεραιότητα της σοσιαλιστικής μόρφωσης και η πίστη στην αναγκαιότητα μιας μικρής, κλειστής ομάδας συνειδητών επαναστατών αποτελούσαν το περίβλημα των ιδεολογικών συντεταγμένων των «εσελεπιστών».⁷⁶ Η πορεία της *Οργάνωσης* ακολούθησε εν πολλοίς τη φθίνουσα διαδρομή του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος στο μεσοπόλεμο.

Σοσιαλιστική κίνηση, αστικά κέντρα και εθνοτικές επιχειρήσεις

Η κρίση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος συνδέεται με ευρύτερους μετασχηματισμούς στο αμερικανικό σοσιαλιστικό κίνημα, την ανάδυση του Κομμουνιστικού Κόμματος και την μετατόπιση του κέντρου των σοσιαλιστικών δραστηριοτήτων στις μεγάλες πόλεις. Η Νέα Υόρκη και το Σικάγο αποτέλεσαν εργαστήρια διεργασιών και ζυμώσεων μεταξύ των φιλελεύθερων διανοουμένων, επαναστατικών κύκλων, πολιτικών εξορίστων, ριζοσπαστικών συνδικάτων και μεταναστευτικών οργανώσεων. Εκεί, ήταν τα προπύργια της Αριστερής Τάσης του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ο τόπος έκδοσης των επαναστατικών εφημερίδων με τα νέα από την επανάσταση στη Ρωσία, οι δρόμοι της κίνησης ανθρώπων και ιδεών. Η εξέταση της ελληνικής εγκατάστασης στα μεγάλα αστικά κέντρα, αναδεικνύει τις διαφοροποιήσεις εντός των κοινοτήτων και τη διαμόρφωση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, η κύρια οργάνωση της οποίας, η Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση, ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη το 1917.

Η μεταναστευτική παρουσία στις αμερικανικές μητροπόλεις αποτελούσε κύριο χαρακτηριστικό της γιγάντωσης και εξάπλωσής τους. Ειδικότεροι λόγοι εξηγούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εγκατάστασης στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο και στο Σαν Φραντσίσκο. Στην απογραφή του 1910 ο αριθμός των Ελλήνων

⁷⁵ Την περίοδο 1915-1925 μεταφράστηκαν και κυκλοφόρησαν από το εκδοτικό της *Οργάνωσης* τα παρακάτω φυλλάδια και βιβλία: *Το μανιφέστο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος*, Δ. Ντε Λεόν, *Η σοσιαλιστική ανοικοδόμησις της κοινωνίας*, Δ. Ντε Λεόν, *Τι σημαίνει αυτή η απεργία*, Δ. Ντε Λεόν, *Μεταρρύθμισις ή Επανάστασις;*, Δ. Ντε Λεόν *Βιομηχανική Ενότης*, Ευγένιος Σύης, *Ο αργυρούς σταυρός ή ο ξυλοργός της Ναζαρέτ- διήγημα της Ιερουσαλήμ*, 1923 και *Ο προλετάριος δια μέσου των αιώνων*. Τις δραστηριότητες των Ελλήνων «εσελεπιστών» σημείωνε και ο γραμματέας του κόμματος Άρνολντ Πίτερσεν (Arnold Petersen), «The Socialist Labor Party» στο *The American Labor Yearbook 1921-1922*, Νέα Υόρκη, The Rand School of Social Science, 1923, σ. 418.

⁷⁶ Βλ. χαρακτηριστικά, Δ. Σ. Κοτσώνης, «Αριθμούς ή οργάνωσιν», *Οργάνωσις*, Σεπτέμβριος 1923, σ. 1.

μεταναστών στη Νέα Υόρκη και στο Σικάγο πλησίαζε αθροιστικά τις είκοσι χιλιάδες· μια δεκαετία αργότερα ο αριθμός αυτός είχε διπλασιαστεί, με τους Έλληνες στη Νέα Υόρκη να ξεπερνούν τις εικοσιπέντε χιλιάδες.⁷⁷ Οι μετανάστες στα αστικά κέντρα εγκαθίσταντο σε υποβαθμισμένες γειτονίες, όπως γλαφυρά περιγράφεται στις κοινωνιολογικές μελέτες της εποχής. Δύο από αυτές για την περιοχή του Hull House στο Σικάγο αφορούσαν και την ελληνική παρουσία, καθώς μεταξύ των δέκα χιλιάδων κατοίκων υπήρχαν περισσότεροι από χίλιοι Έλληνες.⁷⁸

Η έρευνα της Νάταλι Γουόκερ (Natalie Walker) το 1915 προσφέρει ένα πανόραμα της μεταναστευτικής εγκατάστασης στην περιοχή, τοπογραφικά σχέδια, φωτογραφίες και άφθονα στατιστικά δεδομένα. Οι μετανάστες νοίκιαζαν δωμάτια σε συνήθως διώροφα οικήματα, τα οποία έβλεπαν σε μια μικρή, κοινή, αυλή, ενώ η εγγύτητα των κτιρίων δεν επέτρεπε τον επαρκή φωτισμό και αερισμό τους. Περίπου τα μισά διαμερίσματα δε διέθεταν αποχωρητήρια, πολλά ήταν παντελώς τυφλά, ενώ τα αποχετευτικά προβλήματα και τα απορρίμματα στους ακάλυπτους χώρους είχαν προφανείς επιπτώσεις στη δημόσια υγεία. Η εικόνα παραπέμπει στις ανάλογες πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης στο Λόουελ. Αυτό που κυρίως εντυπωσιάζει είναι η υπέρμετρη συσσώρευση των μεταναστών. Στην περιοχή του Hull House, δέκα χιλιάδες μετανάστες κατοικούσαν σε μόλις δεκαέξι οικοδομικά τετράγωνα.

Την τοιογραφία της ελληνικής εργασίας στα αστικά κέντρα αποτυπώνει η έρευνα της Γκρέις Άμποτ (Grace Abbott), η οποία στο Σικάγο κατέγραψε μεταξύ άλλων, 195 «εργάτες» δίχως περαιτέρω προσδιορισμό, 178 μικροπωλητές, 105 σερβιτόρους και μαγείρους, 79 αχθοφόρους, 31 υπαλλήλους και 11 χτίστες.⁷⁹ Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνουν την γενική αίσθηση ότι η ελληνική ανδρική μεταναστευτική εργασία στις πόλεις διοχετεύτηκε σε τρεις κύριες κατευθύνσεις. Ένα ποσοστό εργαζόταν σε ξενοδοχεία ή εστιατόρια, βιοτεχνικές επιχειρήσεις και βιομηχανικές μονάδες, συχνά μεταποιητικές ή παραγωγής βασικών καταναλωτικών αγαθών. Οι εργασίες του δρόμου, η πώληση φρούτων, γλυκών και λουλουδιών, αποτελούσαν μια δημοφιλή επιλογή για αρκετούς, που φιλοδοξούσαν να μετατρέψουν τις περιθωριακές τους δραστηριότητες σε μια μικρή επιχείρηση. Η

⁷⁷ Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 158.

⁷⁸ Grace Abbott, «A Study of Greeks in Chicago», *The American Journal of Sociology* 15.3 (Νοέμβριος 1909), σ. 379-393 και Natalie Walker, «Chicago Housing Conditions. Greeks and Italians in the Neighborhood of Hull House», *The American Journal of Sociology* 21.3 (Νοέμβριος 1915), σ. 285-316.

⁷⁹ Abbott, «A Study of Greeks in Chicago», σ. 386. Βλ. και την προσέγγιση του Michael Contopoulos, *The Greek Community of New York City, Early Years to 1910*, Νέα Υόρκη, Aristide D. Caratzas Publisher, 1992, σ. 75-90, αν και απουσιάζει η συστηματοποίηση των στοιχείων.

εργασία σε εθνοτικές επιχειρήσεις, στα στιλβωτήρια, τα ανθοπωλεία και τα εστιατόρια, με εργοδότες συχνά συγγενείς ή καταγόμενους από την ίδια περιοχή αποτελούσε μια ευδιάκριτη κατηγορία, η οποία σχετίζεται με το ζήτημα των μεταναστευτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Ποιος ο χαρακτήρας, η εμβέλεια, οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και σε ποιο βαθμό αποτελούσαν έναν κανόνα στην ελληνική μεταναστευτική παρουσία αποτελούν ερωτήματα, που δεν μπορούν να απαντηθούν εδώ με επάρκεια. Οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τις ελληνικές επιχειρήσεις είναι συγκεχυμένες και συχνά διαστρεβλωμένες από την επιθυμία των σχολιαστών να εμφανίσουν την εικόνα του ευημερούντος «αποδήμου ελληνισμού». Κατά συνέπεια, με επιφύλαξη θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στοιχεία όπως του προξένου στο Σικάγο, που έκανε το 1925 λόγο για 7.000 επιχειρήσεις ελληνικής ιδιοκτησίας.⁸⁰ Ανάλογα, η επιλογή των κύριων ελληνοαμερικανικών εφημερίδων να παρουσιάζουν τα νέα των κοινοτήτων εστιάζοντας στις δραστηριότητες των «εξεχόντων» μελών τους, δημιουργεί ουσιαστικούς κινδύνους παραγνώρισης της κοινοτικής κοινωνικής διάρθρωσης.

Το κύριο στοιχείο των μεταναστευτικών αυτών δραστηριοτήτων ήταν ο προσανατολισμός προς επιχειρήσεις, που δεν απαιτούσαν σημαντικό κεφάλαιο επένδυσης. Το γεγονός αυτό εξηγεί την πληθώρα των καταστημάτων υπηρεσιών, όπως τα καφενεία, τα μικρά εστιατόρια, τα ανθοπωλεία και τα παντοπωλεία. Ακόμα και η κύρια βιοτεχνική δραστηριότητα του ελληνικού στοιχείου, η κατεργασία των γουναρικών, προϋπέθετε περιορισμένο εξοπλισμό και την αυτοαπασχόληση του επιχειρηματία και μια μικρή ομάδα συνεργατών, συχνά από την ίδια οικογένεια. Αυτή η διαπίστωση, ισχύει ιδίως για την πρώτη περίοδο της μεταναστευτικής παρουσίας, καθώς από τη δεκαετία του 1920 εμφανίζονται περισσότερες εύρωστες και μεγαλύτερης εμβέλειας επιχειρήσεις. Ένας κατάλογος στον *Ελληνο-Αμερικανικό Οδηγό* του Κανουτά προσφέρει μια εικόνα των κύριων ελληνικών επιχειρήσεων στη Νέα Υόρκη.⁸¹ Περίπου 150 εστιατόρια, 126 ανθοπωλεία, 90 ζαχαροπλαστεία, 48 εργαστήρια κατεργασίας γούνας, 52 στιλβωτήρια, 62 μανάβικα, 33 καφενεία συνυπήρχαν με 38 εισαγωγείς ελληνικών προϊόντων, 18 χρονδρέμπορους φρούτων και πέντε εμπόρους. Οι οικογενειακές επιχειρήσεις, τα εστιατόρια με εργαζόμενους

⁸⁰ Γ. Δεπάστας προς «την εν Ουασιγκτόνι Πρεσβείαν» (23/1/1925), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1925 Β/49.1 Πεπραγμένα ελληνικών κοινοτήτων.

⁸¹ Κανουτάς, *Ελληνο-Αμερικανικός Οδηγός*, σ. 361-404. Ανάλογα στοιχεία, με μικρότερο δείγμα, παρουσιάζει ο Πεκ για την Γιούτα, Peck, *Reinventing Free Labor*, σ. 240.

από το ίδιο χωριό με τον ιδιοκτήτη, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι παραδειγματικές περιπτώσεις σημαντικής επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι προφανές ότι είχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Τα ζητήματα αυτά θα μας απασχολήσουν εκτενέστερα σε σχέση με τις συνδικαλιστικές δραστηριότητες των εργατών στις ελληνικές επιχειρήσεις, κυρίως τα εστιατόρια και τα βιοτεχνικά εργαστήρια γουναρικής.

Η αθρόα προσφορά εργατικών χεριών υπήρξε παράμετρος καθοριστική για τη δυνατότητα λειτουργίας και επιβίωσης των εθνοτικών επιχειρήσεων, καθώς επέτρεπε τη συμπίεση του εργατικού κόστους και την ένταση της εργασίας, συχνά υπό το πρόσχημα της μαθητείας, της συγγένειας ή της κοινής καταγωγής. Μια ακραία, αλλά χαρακτηριστική περίπτωση, αποτελεί η διαδεδομένη πρακτική της παιδικής εργασίας στα στιλβωτήρια, όπου οι αμοιβές ήταν πενιχρές για εργασία δέκα και πλέον ωρών.⁸² Στα «ελληνικά» εργαστήρια κατεργασίας της γούνας τα ημερομίσθια ήταν μικρότερα από τις ανάλογες αμοιβές στα συνδικαλισμένα «εβραϊκά» καταστήματα. Ανάλογες συνθήκες επικρατούσαν στις επιχειρήσεις σίτισης, όπως φαίνεται από τα παράπονα για την εκμετάλλευση μεταξύ ομοεθνών και σποραδικές πληροφορίες για συλλογικές διαμαρτυρίες. Συνολικά, οι συνδικαλιστικές πρακτικές απουσίαζαν από το εσωτερικό των εθνοτικών επιχειρήσεων. Το μικρό τους μέγεθος, η ανυπαρξία συνδικαλιστικών οργανώσεων, ο οικογενειακός χαρακτήρας των επιχειρήσεων και το αίσθημα της υποχρέωσης προς τον εργοδότη λειτουργούσαν ανασταλτικά προς κάθε μορφή συλλογικής διαμαρτυρίας.

Η ανάδειξη των προβλημάτων της μισθωτής εργασίας και των αντιθέσεων στο εσωτερικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων υπήρξαν καθοριστικά στοιχεία στην διαμόρφωση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης, που ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη το φθινόπωρο του 1917. Ο χρόνος εμφάνισής της φανερώνει την επιρροή των γεγονότων της Ρωσίας και τη σύνδεση με την Αριστερή Τάση του Σοσιαλιστικού Κόμματος, με το οποίο συνδέθηκε ως το «ελληνικό τμήμα» του. Η συμπόρευση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης με τις οργανώσεις του κομμουνιστικού κινήματος, ύστερα από τη διάσπαση του αμερικανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος το 1919, αποτέλεσε εξέλιξη ταυτόχρονη με την καταγγελία των ιδεών του Γιαννιού και του Δρακούλη,

⁸² Abbott, «A Study of Greeks in Chicago», σ. 391-392. Το ζήτημα απασχόλησε επανειλημμένα τις προξενικές αρχές, αλλά και τις αμερικανικές υπηρεσίες. Βλ. χαρακτηριστικά, την περιγραφή της «σωματεμπορίας» στην αναφορά του γενικού πρόξενου Νέας Υόρκης, Δημητρίου Ν. Μπότση προς «την Α.Ε. τον κύριον Ιω. Γρυπάρην, Υπουργόν των Εξωτερικών (3-16/10/1911)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1911, φακ. Γ.175- Ελληνικά Κοινότητα.

που έως τότε ασκούσαν επιρροή στα ιδρυτικά της στελέχη. Η Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση προώθησε την ιδέα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των μεταναστών, αναδεικνύοντας τα ζητήματα της μισθωτής εργασίας και των συνθηκών εργασίας στις εθνοτικές επιχειρήσεις. Ο εργατικός προσανατολισμός της νεοπαγούς οργάνωσης αποτυπώθηκε στον τίτλο της εφημερίδας της, την *Φωνή του Εργάτου*, η οποία κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1918 και εξακολούθησε να εκδίδεται με τον ίδιο τίτλο, έως την μετονομασία της σε *Εμπρός* το καλοκαίρι του 1923. Τα ζητήματα αυτά θα τα παρακολουθήσουμε στο κεφάλαιο για τις αναλύσεις και τις πρωτοβουλίες της κατά τη διάρκεια του 1920, όταν είχε μετασχηματιστεί στην «ελληνική ομοσπονδία» του Εργατικού Κόμματος Αμερικής (1922-1925) και στην «ελληνική φράξια» του Εργατικού Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής (1925-1929).

Η διαμόρφωση του ιδεολογικού προσανατολισμού της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης εκτός από μια συζήτηση γύρω από τις κατευθύνσεις του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος αντανακλά και τις διεργασίες γύρω από τα ζητήματα της μεταναστευτικής καθημερινότητας. Ως προς το ζήτημα αυτό, αναμφίβολα ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνδεση με το συνολικότερο κοινοτικό μετασχηματισμό. Η ίδια η ύπαρξη και λειτουργία της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης υπήρξε υπό την έννοια αυτή μια μαρτυρία της σύνδεσης με την αμερικανική πραγματικότητα, καθώς η νεοπαγής οργάνωση υπήρξε προϊόν της αμερικανικής εμπειρίας και όχι ένα υπερατλαντικό παράρτημα του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος. Προφανώς, το γενικό αυτό σχήμα δεν αναιρεί αντιφάσεις, όπως αποτυπώνονται για παράδειγμα στην συνεχή προβολή ειδήσεων από την Ελλάδα στη *Φωνή του Εργάτου*, ενώ η σύνταξη της εφημερίδας ζητούσε από τους αναγνώστες να προσανατολίσουν τις ενέργειές τους στην ενίσχυση του αμερικανικού σοσιαλιστικού ζητήματος. Σε κάθε περίπτωση όμως, είναι εμφανής μέσα στο χρόνο η αλλαγή προς την κατεύθυνση της μόνιμης παραμονής στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο μετασχηματισμός αυτός και η διαμόρφωση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, είναι τα κύρια θέματα του επόμενου κεφαλαίου, που εξετάζει την περίοδο έως και την οικονομική κρίση του 1929.

Η δεκαετία του 1920: Μεταναστευτικοί μετασχηματισμοί και ελληνοαμερικανική αριστερά

Η πολιτική του εξαμερικανισμού

Η εποχή της μαζικής υπερατλαντικής μετανάστευσης διήρκησε από τις αρχές του 19^{ου} έως τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Το 1924 το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών τροποποίησε ριζικά τη νομοθεσία γύρω από τα θέματα της μετανάστευσης, θέτοντας τέλος στην μεταναστευτική ροή. Η εξέλιξη αυτή συμβάδισε με την ένταση των κυβερνητικών προσπαθειών για τον εξαμερικανισμό των μεταναστών, οι οποίοι κλήθηκαν να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα και να εκδηλώσουν την νομιμοφροσύνη τους προς την νέα τους πατρίδα. Οι κοινότητες των «νέων μεταναστών» βρέθηκαν αντιμέτωπες με ζητήματα και προβληματισμούς, που σχετίζονταν με την απόφαση της πλειονότητας των μελών τους να παραμείνουν μόνιμα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι παράλληλες αυτές διαδικασίες εγκαίνιασαν ουσιαστικούς μετασχηματισμούς της μεταναστευτικής παρουσίας ύστερα από το 1920. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο, η πολιτική του εξαμερικανισμού, η μόνιμη εγκατάσταση οριοθετούν μία νέα περίοδο στην ενσωμάτωση των μεταναστών στην αμερικανική κοινωνία.

Η ενσωμάτωση δεν αναφέρεται σε μια τελεολογική και γραμμική πορεία υποταγής σε ένα κυρίαρχο πρότυπο, καθώς χαρακτηρίζεται από ποικίλους ρυθμούς, αντιφάσεις και αποκλίνουσες αντιλήψεις. Περιγράφει τη δυναμική προσαρμογή της εθνοτικής διάστασης στις νέες συνθήκες, την μεταβολή των σχέσεων με τις ευρωπαϊκές πατρίδες, την εμφάνιση τάσεων και πρακτικών που τροποποίησαν την μεταναστευτική παρουσία, τις αλλαγές που σήμανε η απόφαση της εγκατάστασης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πρόκειται για μια διαδικασία αλληλένδετη με τις κοινωνικές μεταβολές της περιόδου, καθώς η δεκαετία του 1920 υπήρξε περίοδος σχετικής οικονομικής ανάπτυξης, διάδοσης της μαζικής κουλτούρας, γενίκευσης της κατανάλωσης και ανάδυσης κοινών παραστάσεων για σημαντικά τμήματα του κόσμου της μισθωτής εργασίας.

Σύμφωνα με την νομοθεσία του 1924 (Johnson-Reed Act) οι Ηνωμένες Πολιτείες θέσπιζαν αυστηρούς περιορισμούς στη δυνατότητα εισόδου και εγκατάστασης, μέσω ενός ετήσιου ανώτατου ορίου για κάθε εθνικότητα. Ο προσδιορισμός του ετήσιου αυτού πλαφόν στηριζόταν στην απογραφή του 1890. Πιο

συγκεκριμένα, ο αριθμός των δεκτών μεταναστών προέκυπτε από το 2% της παρουσίας κάθε μεταναστευτικής κοινότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1890.¹ Ο αλγόριθμος αυτός τροποποιούσε σε πιο περιοριστική κατεύθυνση την προηγούμενη νομοθετική ρύθμιση του 1921. Στην πράξη αποσκοπούσε στην δραστική μείωση του μεταναστευτικού ρεύματος από την νοτιοανατολική Ευρώπη, εφόσον το 1890 η «νέα μετανάστευση» ήταν ακόμα στις απαρχές της. Έτσι, από το 1925 οι Ηνωμένες Πολιτείες δέχονταν κάθε χρόνο, αθροιστικά, λιγότερο από είκοσι χιλιάδες άτομα από τις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης –μερικές εκατοντάδες από την Ελλάδα-, ενώ ο αντίστοιχος αριθμός για τη δυτική Ευρώπη υπερέβαινε τις 120.000. Οι ποσοστά για την κάθε χώρα τροποποιήθηκαν ελαφρά με την πάροδο του χρόνου, δίχως όμως να αλλάξει η ουσία της αμερικανικής μεταναστευτικής πολιτικής έως και τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Η τροποποίηση της μεταναστευτικής νομοθεσίας των Ηνωμένων Πολιτειών σχετίζεται καταρχήν με μία σειρά αλλαγών που επέφερε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας.² Η διάδοση του φορντισμού στη βιομηχανική παραγωγή είχε ως αποτέλεσμα την σχετική μείωση των αναγκών για εργατικά χέρια, ενώ ανάλογα αποτελέσματα είχε η εισαγωγή νέων μεθόδων εξόρυξης στα ορυχεία. Παράλληλα, τα χρόνια του πολέμου δημιούργησαν πρόσφορες συνθήκες για την είσοδο τμημάτων της αμερικανικής κοινωνίας στην μισθωτή εργασία, περιορίζοντας ακόμα περισσότερο την ανάγκη για εισαγόμενο εργατικό δυναμικό. Η γυναικεία εργασία αναπλήρωσε σε μεγάλο βαθμό τις αυξημένες ανάγκες της βιομηχανίας, ενώ η μηχανοποίηση της αγροτικής παραγωγής και άλλοι επιμέρους παράγοντες είχαν οδηγήσει αγροτικούς πληθυσμούς στην αναζήτηση μισθωτής εργασίας στις πόλεις. Η μετανάστευση των εργαζομένων από τους αγρούς του αμερικανικού νότου προς το βορρά αφορούσε δεκάδες χιλιάδες αφροαμερικανούς, αλλά και μεξικανούς μετανάστες. Έως τα τέλη της δεκαετίας του 1920 υπολογίζεται ότι οι αφροαμερικανοί που είχαν εγκατασταθεί στα αστικά κέντρα πλησίαζαν το ένα

¹ Για μια σύνοψη της μεταναστευτικής νομοθεσίας του 1924, βλ. ενδεικτικά Maldwyn A. Jones, *The Limits of Liberty, American History 1607-1992*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1995, σ. 439. Για μια γενικότερη θεώρηση, βλ. David Roediger, *Working Toward Whiteness. How America's Immigrants Became White, the Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005, σ. 139-156.

² Για τις αλλαγές στην αμερικανική οικονομία βλ. Peter Fearon, *War, Prosperity and Depression. The U.S. Economy 1917-1945*, Οξφόρδη, Philip Allan, 1987, σ. 7-27. Melvyn Dubofsky, *Industrialism and the American Worker, 1865-1920*, Άρλινγκτον Χάιτς (Arlington Heights), AHM. Publ. Co. 1985.

εκατομμύριο -μόνο στο Σικάγο ο πληθυσμός τους το 1930 ήταν πενταπλάσιος του ανάλογου το 1910.³

Τα περιοριστικά μέτρα του 1924 αποτελούσαν μία επιτυχία των αντιπάλων της μετανάστευσης, καθώς σε μεγάλο βαθμό απηχούσαν την ιδέα της φυλετικής διάκρισης. Ο ρατσιστικός τους χαρακτήρας διαφαίνεται, μεταξύ άλλων, από την θέσπιση μέτρων «αποκλεισμού των Ασιατών», εξαιρώντας τους από την έτσι και αλλιώς επιλεκτική ρύθμιση του ετήσιου πλαφόν ανά εθνικότητα. Η εμπειρία του πολέμου είχε προσδώσει νέα δυναμική στις ξενοφοβικές αντιλήψεις και στην καχυποψία έναντι των «ξενογεννημένων», οι οποίοι αντιμετωπίζονταν ως δυνάμει πράκτορες του εχθρού.⁴ Στα χρόνια του πολέμου πολλές μεταναστευτικές εφημερίδες λειτουργούσαν σε καθεστώς προληπτικής λογοκρισίας και παρακολούθησης, εξαιτίας της αντιπολεμικής τους στάσης. Ιδιαίτερες δυσκολίες αντιμετώπιζαν οι μετανάστες, που προέρχονταν από χώρες με τις οποίες οι Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση, καθώς καλούνταν να αποκηρύξουν την καταγωγή τους σε δημόσιες εκδηλώσεις.⁵

Η ιδέα της φυλετικής αλλοίωσης του αγγλοσαξονικού χαρακτήρα της χώρας συμβάδιζε με τον φόβο μίας εισαγόμενης κοινωνικής αναταραχής. Η Οκτωβριανή Επανάσταση και οι μεγάλες απεργίες του 1919 στα χαλυβουργεία των Ηνωμένων Πολιτειών ενίσχυσαν την επιχειρηματολογία των ρατσιστικών και συντηρητικών οργανώσεων, όπως η Αμερικανική Λεγεώνα και η Κου-Κλουξ-Κλαν, που θεωρούσαν τους μετανάστες φορείς ανατρεπτικών και «αντι-αμερικανικών» θεωριών. Αναπαράγοντας τη σχετική επιχειρηματολογία ένας Έλληνας διπλωμάτης σημείωνε ότι «μετά των φιλησύχων μεταναστών εισέρχονται εις Αμερικήν, μη επιθυμητοί ξένοι, οίτινες αποτελούσι τα διαδίδοντα τας θεωρίας του Μπολσεβικισμού εις τας εργατικές τάξεις αναρχικά στοιχεία».⁶

Το απεργιακό κίνημα του 1919 έδωσε το έναυσμα σε μια γενικευμένη εκστρατεία απαγόρευσης και καταστολής της αμερικανικής αριστεράς και των ριζοσπαστικών εργατικών ενώσεων. Οι διώξεις του εισαγγελέα Πάλμερ (Α.Μ.

³ Roediger, *Working Toward Whiteness*, σ. 150-151.

⁴ John Higham, *Strangers in the Land, Patterns of American Nativism*, Νέα Υόρκη, Atheneum, 1978, σ. 194-299.

⁵ David Montgomery, «Nationalism, American Patriotism and Class Consciousness among Immigrant Workers in the United States in the Epoch of World War I», στο Dirk Hoerder (επιμ.), *Struggle a Hard Battle, Essays on Working-Class Immigrants*, Ντεκάλμπ (DeKalb), Northern Illinois University Press, 1986.

⁶ Γ. Μ. Δρακόπουλος προς «το επί το των Εξωτερικών Β. Υπουργείον» (8/2/1921), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1921/B45 1, Β' Πολιτική.

Palmer), τα Palmer Raids, στράφηκαν κατά των μεταναστευτικών ριζοσπαστικών οργανώσεων και χιλιάδες μέλη τους φυλακίστηκαν.⁷ Εκατοντάδες απελάθηκαν, κυρίως προς τη Σοβιετική Ένωση, εργατικές λέσχες έκλεισαν και «ανατρεπτικές» εκδόσεις απαγορεύτηκαν. Στις αρχές του 1921 ο Κώστας Παπαδογιάννης, γραμματέας της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης απελάθηκε στην Ελλάδα, ενώ η αστυνομία εισέβαλε στα γραφεία της οργάνωσης στο κέντρο της Νέας Υόρκης. Ο νεαρός τότε Χούβερ (John Edgar Hoover), υπεύθυνος του τμήματος ασφαλείας του υπουργείου Δικαιοσύνης, δημιούργησε ένα εκτεταμένο δίκτυο πληροφοριοδοτών και η υπηρεσία του διατηρούσε ονομαστικές καρτέλες για περίπου τετρακόσιες χιλιάδες άτομα. Βομβιστικές επιθέσεις με αδιόρατους δράστες δημιουργούσαν πρόσφορο έδαφος για τη νομιμοποίηση των κατασταλτικών πρακτικών. Η καταδίκη σε θάνατο των αναρχικών μεταναστών Σάκο και Βαντσέτι (Nicola Sacco και Bartolomeo Vanzetti) τον Ιούλιο του 1921 είναι δηλωτική του κλίματος της περιόδου.

Η αντιμετώπιση του μεταναστευτικού ριζοσπαστισμού ως εισαγόμενου κοινωνικού νοσήματος διαπλεκόταν με την επίσημη πολιτική γύρω από τον εξαμερικανισμό των μεταναστών. Ο πόλεμος και η απαγόρευση της μετανάστευσης λειτούργησαν ενισχυτικά στην προώθηση ενός γενικευμένου κυβερνητικού προγράμματος, το οποίο αποσκοπούσε στον εξαμερικανισμό των μεταναστών. Στις νέες συνθήκες, οι μετανάστες καλούνταν να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα και να αποδεχθούν τις κυρίαρχες αξίες της αμερικανικής κοινωνίας. Η αναγνώριση αυτού του δικαιώματος θεμελιωνόταν στις θυσίες τους στην περίοδο του πολέμου, όταν χιλιάδες στελέχωσαν τα αμερικανικά στρατεύματα, και στην αναντίρρητες αλλαγές που επέφερε η πολυετής παραμονή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην εθνική επέτειο της 4^{ης} Ιουλίου του 1918 το προεδρικό ζεύγος δεξιώθηκε επιφανείς εκπροσώπους από περίπου τριάντα μεταναστευτικές κοινότητες στο κατάστρωμα ενός ποταμόπλοιου με το χαρακτηριστικό όνομα *Mayflower*, σε μία κίνηση συμβολικής αναγνώρισης της μεταναστευτικής συνεισφοράς και εμπέδωσης κλίματος εθνικής ομοψυχίας.

Η κυρίαρχη πολιτική γύρω από τον εξαμερικανισμό στηριζόταν στην παρουσίαση των Ηνωμένων Πολιτειών ως μίας ανεκτικής και δημοκρατικής κοινωνίας, της οποίας η ξεχωριστή θέση προέκυπτε από τη σύζευξη των καλύτερων

⁷ Για τις απελάσεις μεταναστών ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Louis Freeland Post, *The Deportation Delirium of Nineteen-Twenty. A Personal Narrative of an Historic Official Experience*, Σικάγο, C. H. Kerr, 1923. Για τα Palmer Raids, βλ. Joel Kovel, *Red Hunting in the Promised Land, Anticommunism and the Making of America*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1994, σ. 14-22.

παραδόσεων και χαρακτηριστικών των εθνών της γης. Στα εργοστάσια της Ford Motor Company το πρόγραμμα εξαμερικανισμού της εταιρείας κορυφώθηκε με ένα συμβολικό εορτασμό κατά τον οποίο οι μετανάστες εισέρχονταν ενδεδυμένοι με παραδοσιακές ενδυμασίες σε μια χοάνη από την οποία αναδύονταν στη συνέχεια ντυμένοι «αμερικανικά» κρατώντας την αστερόεσσα.⁸ Η σκηνογραφία της τελετής παρέπεμπε ευθέως στη θεωρία του *melting pot*, σύμφωνα με την οποία η αμερικανική κοινωνία «είναι το μεγάλο χωνευτήρι, όπου όλες οι φυλές της Ευρώπης λιώνουν και ξαναμορφοποιούνται».⁹ Η αντίληψη αυτή, διατυπωμένη εδώ το 1919 από τον αγγλοεβραίο συγγραφέα του θεατρικού έργου με τίτλο *The Melting Pot*, δημιούργησε μια σχολή επιστημονικής σκέψης και πρακτικής. Στα πανεπιστημιακά τμήματα οι κοινωνιολογικές μελέτες του μεταναστευτικού φαινομένου χαρτογραφούσαν τα στάδια εξαμερικανισμού σύμφωνα με μια εξελικτική πορεία, που οδηγούσε στη συνοχή της κοινωνίας και την ενδυνάμωση της αμερικανικής δημοκρατίας με τις καλύτερες ευρωπαϊκές παραδόσεις.¹⁰

Η δεσπόζουσα αντίληψη περί του εξαμερικανισμού των μεταναστών βασιζόταν στην αναγκαιότητα προσαρμογής τους στις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες. Η εργατικότητα, η νομιμοφροσύνη, η απόδειξη της φιλοπατρίας λειτουργούσαν ως διαβατήρια για την κοινωνική κατοχύρωση του μετανάστη μέσω της απόκτησης νόμιμων δικαιολογητικών παραμονής και της υπηκοότητας. Οι εργαζόμενοι στη Ford Motor Company ανταμείβονταν μισθολογικά για την προσαρμογή τους στις «αμερικανικές» συνήθειες της απόκτησης λογαριασμού καταθέσεων, της φροντίδας της στοματικής υγιεινής, της αγοράς καταναλωτικών αγαθών για το σπίτι και της αποχής από το αλκοόλ. Όπως ορθά σημειώνει ο Αλέξανδρος Κιτροέφ ο εξαμερικανισμός προβαλλόταν ως μια πολιτική μορφή ομογενοποίησης, στην οποία η εθνική κουλτούρα μπορούσε να επιβιώσει ως ανάμνηση και φολκλορικό στοιχείο στο βαθμό που δεν έθετε υπό αμφισβήτηση τα κυρίαρχα αμερικανικά ιδεώδη.¹¹

⁸ James R. Barrett, «Americanization from the Bottom Up. Immigration and the Remaking of the Working Class in the United States, 1880-1930», *The Journal of American History* 79. 3 (Δεκέμβριος 1992), σ. 996.

⁹ Το παράθεμα στο Nancy L. Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης, σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σ. 75.

¹⁰ Βλ. Λίνα Βεντούρα, *Μετανάστευση και Έθνος: μετασηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα, Μνήμων, 1994, σ. 12-19, βλ. και Russell A. Kazal, «Revisiting Assimilation. The Rise, Fall and Reappraisal of a Concept in American Ethnic History», *The American Historical Review*, 100.2 (Απρίλιος 1995), σ. 437-471.

¹¹ Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος, 1922-1940*, τ. Β1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002, σ. 365.

Μεταναστευτικοί μετασχηματισμοί σε μία εποχή αλλαγών

Η δεκαετία του 1920 υπήρξε εποχή αλλαγών για τους μετανάστες.¹² Μία κύρια εξέλιξη έγκειτο στην μόνιμη εγκατάσταση δεκάδων χιλιάδων μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πολλοί είχαν πάρει τη σχετική απόφαση νωρίτερα, ενώ άλλοι προσανατολίστηκαν προς αυτήν στις αρχές της δεκαετίας του 1920, όταν η μεταναστευτική νομοθεσία καθιστούσε αδύνατη την εποχιακή μετακίνηση από και προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Συνήθως δεν επρόκειτο για μια ξαφνική επιλογή, αλλά απότοκο της πολυετούς παρουσίας των μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες και των αλλαγών που είχε επιφέρει αυτή στη συνείδησή τους. Ύστερα από το 1923 καταγράφεται μία σημαντική πτώση στον αριθμό όσων αναχώρησαν προς την Ελλάδα, στοιχείο που δείχνει την υποχώρηση της ιδέας του επαναπατρισμού.¹³

Η τάση προς την εγκατάσταση με μονιμότερους όρους στις Ηνωμένες Πολιτείες διαφαίνεται ήδη από τη δεκαετία του 1910. Μία ισχυρή ένδειξη προσφέρουν τα μεγέθη της γυναικείας μετανάστευσης από την νοτιοανατολική Ευρώπη και η κατακόρυφη αύξησή τους στα χρόνια πριν την επιβολή των περιορισμών.¹⁴ Το 1903 η γυναικεία υπερατλαντική μετανάστευση από την Ελλάδα ήταν μόλις στο 3% επί του συνολικού αριθμού· στα μέσα της δεκαετίας του 1910 διακρίνεται η σταδιακή τους αύξηση, ενώ στα τέλη της εποχής των μεταναστεύσεων, όταν ο συνολικός αριθμός αναχωρήσεων ήταν ιδιαίτερα υψηλός, οι μετανάστριες ήταν περισσότερες από τους μετανάστες.¹⁵

Τα δεδομένα ύστερα από το τέλος του παγκοσμίου πολέμου λειτούργησαν ενισχυτικά στην μονιμοποίηση της μεταναστευτικής εγκατάστασης. Κατά τη διάρκεια του τα ημερομίσθια είχαν βελτιωθεί, ενώ μειώθηκε η εποχιακή απασχόληση εξαιτίας των ειδικών παραγωγικών αναγκών. Η οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του 1920 –συνεχής ύστερα από μία προσωρινή ύφεση το 1921- σήμαινε για σημαντικά

¹² Τον μετασχηματισμό περιγράφει, προσφέροντας ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες κατευθύνσεις έρευνας η Lizabeth Cohen, *Making a New Deal, Industrial Workers in Chicago, 1919-1939*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1990, σ. 53-97.

¹³ Στην περίοδο 1923-1932 ο αριθμός των αναχωρήσεων προς την Ελλάδα ήταν στο ήμισυ του αντίστοιχου για την περίοδο 1918-1922, Evangelos C. Vlachos, *The Assimilation of Greeks in the United States, with Special Reference to the Greek Community of Anderson, Indiana*, Αθήνα, National Centre of Social Researches, 1968, σ. 70.

¹⁴ Για τα δεδομένα της γυναικείας μετανάστευσης πίνακες και στοιχεία, βλ. Donna Gabaccia, «Women of the Mass Migrations. From Minority to Majority, 1820-1930» στο Dirk Hoerder και Leslie Page Moch (επιμ.), *European Migrants, Global and Local Perspectives*, Βοστόνη, Northeastern University Press, 1996, σ. 90-111.

¹⁵ Στατιστικά δεδομένα στο Αλέξανδρος Κιτρούφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, [1999], σ. 141.

τμήματα του κόσμου της μισθωτής εργασίας σταθερές εργασιακές σχέσεις και κατά συνέπεια σταθερότερα εισοδήματα. Η ευμενής συγκυρία της μεταπολεμικής αμερικανικής οικονομίας δημιουργούσε την αίσθηση στους μετανάστες ότι είχαν παρέλθει οι εποχές της νομαδικής εργασίας, της ανασφάλειας και της εκμετάλλευσης στα όρια της φυσικής τους αντοχής. Η ολοκλήρωση του σιδηροδρομικού δικτύου και η εισαγωγή νέων μεθόδων εξόρυξης οδήγησαν χιλιάδες μετανάστες στην εγκατάσταση στα αστικά κέντρα, κυρίως της δυτικής ακτής, τερματίζοντας έτσι μία μακρά εμπειρία επώδυνης και επικίνδυνης εργασίας.

Η ενίσχυση του εργατικού εισοδήματος και η επέκταση των εργοδοτικών στεγαστικών προγραμμάτων δημιουργούσαν πρόσφορες συνθήκες για την αγορά ιδιόκτητης στέγης. Το ιδιόκτητο, έστω και υποθηκευμένο, σπίτι φάνταζε ως η οριστική έξοδος από τις δυσκολίες του παρελθόντος. Η γενίκευση της κατανάλωσης εξασφάλισε σε χιλιάδες εργάτες ένα ικανοποιητικότερο σε σχέση με προηγούμενες εποχές επίπεδο διαβίωσης και την πρόσβαση σε περισσότερα αγαθά. Την ίδια περίοδο οι χώρες της Ευρώπης αντιμετώπιζαν έντονα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, ενώ οι καταστροφές του πολέμου και οι αλλαγές των συνόρων ακύρωναν την δυνατότητα επιστροφής, όπως στην περίπτωση των Ελλήνων μεταναστών από την Μικρά Ασία. Συνολικά, ο επαναπατρισμός φάνταζε μια επιστροφή στο παρελθόν, την ώρα που οι μετανάστες ένιωθαν ότι είχαν εξοικειωθεί με τη ζωή στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Οι νέοι τρόποι αυτοπροσδιορισμού των μεταναστών είναι δηλωτικοί της αλλαγής που συντελούνταν, καθώς η προσπάθεια περιγραφής του μετασχηματισμού οδηγούσε στη συστηματικότερη χρήση όρων που παρέπεμπαν στην ελληνική και στην αμερικανική ιδιότητα. Η κομμουνιστική εφημερίδα *Εμπρός* εκτιμούσε ότι ύστερα από τον πόλεμο και την εγκατάλειψη των σκέψεων περί επαναπατρισμού ο μετανάστης «αν και δεν έγινε ακόμη, ούτε μπορεί να γίνει καθαρώς Αμερικανός, όμως έπαυσε και να είναι καθαρώς Έλλην». ¹⁶ Οι δύο μεταναστευτικές οργανώσεις που ιδρύθηκαν το 1922, η American Hellenic Educational Progressive Association (ΑΧΕΠΑ) και η Greek American Progressive Association (ΓΚΑΠΑ), εξέφραζαν στον τίτλο τους και στο πρόγραμμά τους την προσπάθεια σύζευξης της «ελληνικής» καταγωγής με το «αμερικανικό» παρόν.

¹⁶ Ξ., «ΑΗΕΡΑ, τα αίτια της γενέσεώς της», *Εμπρός*, 6/11/1926, σ. 4.

Η απόκτηση της αμερικανικής υπηκοότητας επισημοποιούσε τη μετάβαση από το status του μετανάστη σε αυτό του Αμερικανού πολίτη. Κατά συνέπεια, εμφανιζόταν ως εχέγγυο προστασίας και κατοχύρωσης, ενώ ταυτόχρονα η πολιτική του εξαμερικανισμού δεν απαιτούσε την απάρνηση της χώρας καταγωγής. Στο έδαφος αυτό διαμορφώθηκε η ρητορική για τις δύο πατρίδες, οι οποίες παραλληλιζόνταν με δύο μητέρες: η Ελλάδα ήταν η φυσική και η Αμερική η θετή. Ο Λεωνίδας Στελλάκης, συντάκτης της σατιρικής εφημερίδας *Καμπάνα*, χρησιμοποιούσε τη διαδεδομένη εικόνα της «μεγάλης θετής μας πατρίδας (...) Αγαπήσωμεν την Αμερική με όλη την καρδιά μας. Και για να αγαπήση κανείς αληθινά τη μητριά του, πρέπει να έχη αγαπήση τη Μάννα του. Οι Έλληνες της Αμερικής ξεύρουν πώς να αγαπούν και για αυτό ευημερούν και προοδεύουν».¹⁷

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας, την αμερικανική υπηκοότητα απέκτησε σημαντικό τμήμα των «νέων μεταναστών». Στην ελληνική περίπτωση, το ποσοστό αυτών πλησίασε το 50% το 1930, ενώ το 1920 μόλις υπερέβαινε το 15%.¹⁸ Η πολιτογράφηση αφορούσε τους μετανάστες που είχαν γεννηθεί εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών και είχαν μια σχετικά σταθερή εργασία, καθώς ο νόμος απαιτούσε τη συμπλήρωση μιας πενταετίας σε μια πολιτεία. Πολλοί δεν ικανοποιούσαν τις τυπικές προϋποθέσεις για την έναρξη της διαδικασίας, αδυνατούσαν να καλύψουν τα σχετικά έξοδα ή να ανταποκριθούν στις ανάγκες των συνεντεύξεων, που στάθμιζαν την προσαρμογή του υποψηφίου στις αμερικανικές συνθήκες. Παρόλα αυτά, είναι σαφής η αύξηση των ρυθμών πολιτογράφησης, συχνά υπό την πίεση που δημιουργούσε το νομικό πλαίσιο ή οι φήμες για μαζικές απελάσεις των «ξενογεννημένων».

Η απόκτηση της υπηκοότητας ήταν αναγκαία προϋπόθεση για την «πρόσκληση» συγγενικών προσώπων από την Ευρώπη. Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 τα τρία τέταρτα όσων είχαν υποβάλει αιτήσεις για την παροχή βίζας σε συγγενικά τους πρόσωπα είχαν αποκτήσει πρόσφατα την αμερικανική υπηκοότητα.¹⁹ Σε πολλές πολιτείες οι μετανάστες δίχως υπηκοότητα δεν είχαν δικαιώματα πρόσληψης σε δημόσια έργα, ενώ συναντούσαν σημαντικά εμπόδια στις συναλλαγές τους με τις κυβερνητικές υπηρεσίες. Η δράση των ρατσιστικών οργανώσεων, ιδίως της Κου-Κλουξ-Κλαν, ήταν ένας επιπρόσθετος παράγοντας, που οδηγούσε πολλούς

¹⁷ Λεωνίδας Ν. Στελλάκης, *Γλυκοκολοκύθα*, Νέα Υόρκη, Έκδοσις «Καμπάνας», 1924, σ. 33.

¹⁸ Helen H. Balk, «Economic Contributions of the Greeks to the United States», *Economic Geography* 19.3 (Ιούλιος 1943), σ. 271, Theodore Saloutos, *Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964, σ. 239 και Βασίλειος Βαλαώρας, *Ο ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, Αθήνα, χ.ε., 1937, σ. 38-39.

¹⁹ Roediger, *Working Toward Whiteness*, σ. 152.

μετανάστες στις υπηρεσίες πολιτογράφησης προκειμένου να αποτινάξουν το στίγμα του «ξеноγεννημένου». Στις εκθέσεις Ελλήνων προξένων από τις πολιτείες του Κολοράντο και της Γεωργίας (Georgia) η δράση της Κου-Κλουξ-Κλαν ιεραρχούνταν ως ένα από τα βασικότερα προβλήματα, που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες.²⁰ Διάχυτη ήταν η προκατάληψη έναντι των μεταναστών που δεν εκμεταλλεύονταν την «ευκαιρία» που τους προσέφερε η αμερικανική δημοκρατία και αναρίθμητα τα περιστατικά διακρίσεων. Το 1924 στη Νέα Υόρκη ένας μετανάστης οδηγήθηκε στο δικαστήριο επειδή ρύπαινε το πεζοδρόμιο μπροστά από το εστιατόριο στο οποίο δούλευε και καταδικάστηκε σε πρόστιμο ίσο με τις εβδομαδιαίες του απολαβές. Σύμφωνα με τον σχολιαστή του περιοδικού *The Nation* η αυστηρή απόφαση προέκυψε από τη δυσφορία του δικαστή για το ότι ο Έλληνας κατηγορούμενος δεν είχε ξεκινήσει μετά από πέντε χρόνια παραμονής τη διαδικασία των «πρώτων χαρτιών».²¹

Η πολιτογράφηση των μεταναστών συνδυάστηκε με δημογραφικές αλλαγές, η σημαντικότερη των οποίων αφορούσε την εμφάνιση της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς. Το 1930 οι αμερικανικές στατιστικές υπηρεσίες κατέγραψαν 130.000 άτομα «ελληνικής καταγωγής», που είχαν γεννηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η «ελληνική καταγωγή» σήμαινε ότι τουλάχιστον ένας από τους γονείς είχε γεννηθεί στην Ελλάδα. Οι σχετικές πληροφορίες επιβεβαιώνουν την ύπαρξη ενός σημαντικού ποσοστού μεικτών γάμων, καθώς περίπου τριάντα χιλιάδες παιδιά ανήκαν σε οικογένειες, όπου υπήρχε μόνο ένας «Έλληνας» γονέας, κατά κανόνα ο πατέρας.²² Τα γεννημένα στις Ηνωμένες Πολιτείες παιδιά αποκτούσαν αυτόματα την αμερικανική υπηκοότητα, ήταν ισόρροπα κατανομημένα στα δύο φύλα και η πλειονότητά τους είχε ηλικία στην εποχή της απογραφής (1930) κάτω από τα δεκατέσσερα έτη. Αυτό σήμαινε ότι επρόκειτο για παιδιά που είχαν γεννηθεί μετά το 1915, μια ακόμα ένδειξη της απόφασης για μόνιμη εγκατάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η δεύτερη μεταναστευτική γενιά πήγαινε σε αμερικανικά σχολεία, κοινωνικοποιούνταν με συνομηλικούς από άλλες μεταναστευτικές κοινότητες και συχνά περιφρονούσε τα στοιχεία της εθνοτικής καταγωγής, που συνιστούσαν στίγμα διάκρισης στην καθημερινότητα. Στο έδαφος αυτό, ανατροφοδοτήθηκε για χρόνια η

²⁰ Ενδεικτικά, Νικίας Καλογεράς προς «την Σεβ. Πρεσβείαν εν Ουσιγκτώνι» (27/1/1925), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1925 Β' / 49.1.

²¹ Μονόστηλο σχόλιο στο *The Nation*, 4/6/1924, σ. 627.

²² Βαλαώρας, *Ο ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, σ. 21, 30 και 46. Ο συγγραφέας αναπαρήγαγε τις δημοσιευμένες καταγραφές της αμερικανικής στατιστικής υπηρεσίας.

δημόσια συζήτηση για τον «αφελληνισμό της νέας γενιάς» και το ρόλο της κοινοτικά οργανωμένης σχολικής εκπαίδευσης. Οι τάξεις εκμάθησης ελληνικών λειτουργούσαν για ορισμένες ώρες το απόγευμα σε συνθήκες ελάχιστα ελκτικές για τους νεαρούς ελληνοαμερικανούς, ενώ οι σημαντικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της αρχιεπισκοπής δεν επέτρεπαν τη συστηματοποίηση της κοινοτικής εκπαίδευσης.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920, οι ελληνοαμερικανικές εφημερίδες άρχισαν να αφιερώνουν συστηματικά στήλες ή σελίδες στη «νέα γενιά», γραμμένες κατά κύριο λόγο στα αγγλικά, μια εξαίρεση σε σχέση με την υπόλοιπη ύλη. Παράλληλα, έκαναν την εμφάνισή τους σειρές εικονογραφημένων περιπετειών (comic-strips), οι οποίες αναδημοσιεύονταν αυτούσιες από αμερικανικές εφημερίδες. Οι περιπέτειες του αεικίνητου επαναστάτη πιτσιρικά Little Lefty στο *Εμπρός* και οι παροιμιώδεις γκάφες ενός διδύμου τυχοδιωκτών στον *Εθνικό Κήρυκα* αποτελούσαν καινοτόμα στοιχεία στις σελίδες του ελληνοαμερικανικού τύπου. Οι εφημερίδες υιοθέτησαν μια σειρά από αλλαγές, προκειμένου να διατηρήσουν το ενδιαφέρον του αναγνωστικού τους κοινού στις νέες συνθήκες. Η στροφή της ειδησεογραφίας προς τις εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες και η εμφάνιση στηλών για τη νεολαία, τις γυναίκες, τους μικρούς επιχειρηματίες φανερώνουν την μετατόπιση από την ελληνική ειδησεογραφία προς θέματα πιο κοντά στην ελληνοαμερικανική πραγματικότητα.

Οι μετανάστες εξακολουθούσαν να ανήκουν σε συλλόγους, να διαβάζουν μη αγγλόφωνες εφημερίδες, να παρακολουθούν με ενδιαφέρον τα τεκταινόμενα στον «παλιό κόσμο», να εορτάζουν θρησκευτικές και εθνικές επετείους. Αυτό που άλλαξε μέσα στη δεκαετία του 1920 ήταν το περιεχόμενο αυτών των πρακτικών, το οποίο συχνά προέκυπτε από τη σύζευξη εθνοτικών παραδόσεων με σύγχρονες τάσεις. Έτσι για παράδειγμα, σε σημαντικές θρησκευτικές εορτές οι ελληνοαμερικανοί πραγματοποιούσαν «πικ νικ» στην εξοχή, όπου η μουσική δεν ήταν αποκλειστικά ελληνική. Στην περίπτωση της μεταναστευτικής αριστεράς μια χοροεσπερίδα του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου στο Σικάγο μπορούσε να περιλαμβάνει «μανδολινάτα» και τσάρλεστον, «κρητικό μονόλογο» και παραστάσεις εργατικών ερασιτεχνικών θιάσων στα αγγλικά ή στα ελληνικά, με θέματα από την καθημερινότητα της αμερικανικής εργατικής τάξης.²³ Μία ματιά στις ηχογραφήσεις ελληνόφωνων δίσκων δείχνει ότι εκτός από ρεμπέτικα, δημοτικά και πατριωτικά

²³ Ενδεικτικά, «Το παμβαλκανικόν πικ νικ της Διεθνούς Εργατικής Αμόνης Σικάγου», *Εμπρός*, 21/8/1926, σ. 5 και «Όλοι εις την χοροεσπερίδα του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου Σικάγου», 30/10/1926, σ. 6.

άσματα, οι ελληνοαμερικανοί στις αρχές του 1929 μπορούσαν να ακούσουν «Το Φοξ-Τροτ του Μποέμ» και να επιδοθούν σε «Τρέλες και χορούς».²⁴

Η ανάπτυξη της μαζικής κουλτούρας στη δεκαετία του 1920 στηρίχθηκε στη διάχυσή της στους εργατικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς των πόλεων. Τα λαϊκά περιοδικά, οι κινηματογραφικές προβολές, η μουσική, ο αθλητισμός, οι ραδιοφωνικές εκπομπές συγκινούσαν μεγάλα ακροατήρια, εξέλιξη που συνδεόταν με την δυνατότητά τους να καταναλώνουν το πολιτιστικό προϊόν. Το πρόγραμμα του ραδιοφώνου, που δημοσίευε καθημερινά ο *Εθνικός Κήρυξ*, περιείχε πλάι στις ενημερωτικές και ψυχαγωγικές εκπομπές των πολυάριθμων σταθμών της Νέας Υόρκης, τις εμβόλιμες «ελληνικές ώρες», εκπομπές για τους μετανάστες με χορηγούς κυρίως ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις.²⁵ Αντίστοιχα, μπορεί κανείς εύλογα να υποθέσει ότι οι μετανάστες που κατέκλυζαν τους συνοικιακούς κινηματογράφους των εργατικών συνοικιών, αποτελούσαν ταυτόχρονα το ακροατήριο των ταινιών ελληνικής προέλευσης, όπως *Το Λάβαρον του 21*, που προβάλλονταν από κοινότητα σε κοινότητα. Η αγορά ενός ραδιοφώνου ή ενός γραμμοφώνου, η παρακολούθηση μιας ταινίας από το Χόλυγουντ, το ενδιαφέρον για τους πυγμαχικούς αγώνες, δεν αποτελούσαν φυσικά πολιτισμικές κολυμπήθρες, ανάλογες με τις χοάνες της Ford Motor Company. Η σημασία τους έγκειται στο ότι αναδεικνύουν τους πολλαπλούς τρόπους δημιουργίας νέων κοινών παραστάσεων, οι οποίες υπερέβαιναν τα όρια της περιχαρακωμένης κοινοτικής ζωής της αρχικής περιόδου της μεταναστευτικής εγκατάστασης.

Οι διαφημίσεις στον μεταναστευτικό τύπο αντανακλούν τις νέες καταναλωτικές συνήθειες στο έδαφος ευρύτερων μετασχηματισμών της αμερικανικής κοινωνίας. Το ζήτημα της κατανάλωσης στη δεκαετία του 1920 συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη γενικευμένη αίσθηση ότι τα χρόνια πριν την οικονομική κρίση «ήταν μια πολύ καλή εποχή για την Αμερική».²⁶ Τα όρια της ευημερίας αυτής διαφάνηκαν μετά

²⁴ Richard Keith Spottswood, *Ethnic Music on Records, a Discography of Ethnic Recordings Produced in the United States, 1893-1942, Volume 3, Eastern Europe*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1990, σ. 1138. Βλ. και τις παρατηρήσεις του Steve Frangos, «Marika Papagika and the Transformations in Modern Greek Music», *Journal of the Hellenic Diaspora* 20.1 (1994), σ. 43-63.

²⁵ Τα ραδιοφωνικά προγράμματα, οι δισκογραφικές εταιρείες και οι κινηματογραφικές παραγωγές που απευθύνονταν στους ελληνοαμερικανούς δεν έχουν έως τώρα μελετηθεί ως επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ενδεικτικά, σημειώνουμε την ύπαρξη άφθονων σχετικών καταχωρίσεων, τα γνωστά «ρεμπέτικα της Αμερικής», ορισμένες ταινίες που λανθάνουν, όπως «Η γροθειά του σακάτη» (1931) και την επιβίωση των ραδιοφωνικών εκπομπών στα μεταπολεμικά χρόνια. Σχετικό υλικό για τα ραδιοφωνικά προγράμματα στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 6.

²⁶ Τζον Κένεθ Γκαλμπρεϊθ, *Το μεγάλο κραχ του 1929*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 2000, σ. 23.

το 1929, ενώ μελέτες έχουν αναδείξει ότι η πρόσβαση στα καταναλωτικά αγαθά δεν ήταν καθολική.²⁷ Η ορθότητα των επισημάνσεων αυτών δεν αναιρεί το γεγονός ότι στη δεκαετία του 1920 περισσότεροι κάτοικοι των Ηνωμένων Πολιτειών είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν περισσότερα αγαθά, ορισμένα εκ των οποίων θεωρούνταν έως τότε πολυτελείας. Το παράδειγμα του αυτοκινήτου είναι χαρακτηριστικό, καθώς στη δεκαετία 1919-1929 τετραπλασιάστηκε ο αριθμός των ιδιωτικών οχημάτων στους αμερικανικούς δρόμους. Ανάλογα αυξητική ήταν η διείσδυση των οικιακών συσκευών στην καθημερινότητα περισσότερων οικογενειών, εξέλιξη που συμβάδιζε με την επέκταση του δικτύου ηλεκτροδότησης.

Οι σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* στα τέλη της δεκαετίας περιλάμβαναν καταχωρίσεις από τις εταιρείες παροχής ρεύματος και τηλεφωνικών υπηρεσιών της πολιτείας της Νέας Υόρκης, προσφορές από αντιπροσωπείες πώλησης αυτοκινήτων, αγγελίες πιστωτικών ιδρυμάτων, φιγουρίνια καταστημάτων «μοντέρνας» ένδυσης και εικονογραφημένες διαφημίσεις για τη χρησιμότητα των οικιακών συσκευών. Προφανώς, δεν είχαν όλοι οι αναγνώστες της εφημερίδας τη δυνατότητα να αγοράσουν τα εικονιζόμενα και είναι πιθανό ότι το ενδιαφέρον πολλών θα προσέλκυαν οι παραδοσιακές ανακοινώσεις των εισαγωγέων ελληνικών ειδών. Από την άλλη, οι μεγάλες καμπάνιες, συχνά μεταφρασμένες στα ελληνικά, δείχνουν ότι τα διαφημιστικά γραφεία που τις σχεδίαζαν επέλεγαν την επαφή με το μεταναστευτικό κοινό, εκτιμώντας προφανώς την δύναμη αγοραστική του ικανότητα.

Η πυκνή παρουσία διαφημίσεων αμερικανικών τραπεζών, η δημιουργία τα χρόνια αυτά δύο ιδρυμάτων ελληνικών συμφερόντων στις Ηνωμένες Πολιτείες και η μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων συντείνουν στην εκτίμηση ότι οι ελληνοαμερικανοί με την πάροδο του χρόνου είχαν διαμορφώσει νέες αποταμιευτικές συνήθειες. Η Λίζαμπεθ Κοέν (Lizabeth Cohen) θεωρεί ότι η κοινή τάση των μεταναστών προς την αποταμίευση συνδέεται με την εμπειρία του πολέμου και της γενικευμένης αγοράς ομολόγων.²⁸ Το γεγονός αυτό, καθώς και η συμπερίληψη της τραπεζιτικής αποταμίευσης στα τεκμήρια του εξαμερικανισμού, εγκαινίασε μια νέα αντίληψη στους μετανάστες για τη δυνατότητα αποταμίευσης και επένδυσης των χρημάτων τους. Στην περίπτωση των ελληνοαμερικανών το στοιχείο αυτό συνδέεται με τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες, καθώς το ευνοϊκό οικονομικό κλίμα

²⁷ Ενδεικτικά, Frank Stricker, «Affluence for Whom? Another Look at Prosperity and the Working Classes in the 1920s» στο Daniel J. Leab (επιμ.), *The Labor History Reader*, Ουρμπάνα (Urbana) και Σικάγο, University of Illinois Press, 1985, σ. 288-316.

²⁸ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 75-83.

καθιστούσε εύκολη υπόθεση τη δανειοδότηση από περιορισμένης εμβέλειας πιστωτικά ιδρύματα. Ανάλογη τακτική ακολούθησαν οι ελληνοαμερικανικές κοινότητες στην προσπάθειά τους για την απόκτηση ιδιόκτητων ναών.

Πολλές από αυτές τις επιλογές αποδείχθηκαν επισφαλείς και ζημιογόνες στα χρόνια της οικονομικής κρίσης. Ταυτόχρονα η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης την δεκαετία του 1920 επέτεινε την κοινωνική δυσφορία για τις νέες συνθήκες που επέβαλε η πραγματικότητα μετά το 1929. Στις αφηγήσεις των μεταναστών στα χρόνια της κρίσης διακρίνεται συχνά ένα μοτίβο νοσταλγίας για τις «προόδους» της προηγούμενης δεκαετίας. Όσο και αν δεν απουσιάζει το στοιχείο της υπερβολής, οι απολογισμοί αυτοί δίνουν μία παραστατική εικόνα για τις νέες δυνατότητες που είχε δημιουργήσει για πολλούς η περίοδος του μεταναστευτικού μετασχηματισμού. Στην κορύφωση της οικονομικής ύφεσης, τον δύσκολο χειμώνα του 1932, ένας αναγνώστης του *Εθνικού Κήρυκα* περιγράφει τις επώδυνες επιπτώσεις της ξαφνικής προλεταριοποίησής του: «Είχα ένα μικρό μαγαζί και έβγαζα αρκετά. Η γυναίκα μου (...) άρχισε κατά πρώτον να κόβει τα μαλλιά της και να πηγαίνει συχνά εις το Beauty Shop και να θέλει ουκ ολίγα (...) Όλα της τα αγόρασα επειδή ήμουν καλώς εγκατεστημένως και από το μαγαζί εκέρδιζα αρκετά και δεν μου αποφαινότανε. (...) Δεν ξεύρω πώς με κατάφερε και επήρα αυτοκίνητο, διότι έχουμε και δύο παιδάκια και πάμε περίπατο. Αλλά τώρα που ήλθεν η κρίσις εγώ δεν έκαμνα μπίζινες και έτσι το έχασα το μαγαζί μου και εργάζομαι ως μάγειρος με 25 δολάρια την εβδομάδα και καθώς έχει μάθει η γυναίκα μου δεν μας φθάνουν να περάσουμε».²⁹

«Το μέλλον του ελληνισμού εν Αμερική»: οι νέες οργανώσεις

Οι συντελούμενες αλλαγές στην μεταναστευτική ζωή τροποποίησαν σε μεγάλο βαθμό τα ερωτήματα και τα προβλήματα που απασχολούσαν τους μετανάστες. Το γεγονός αυτό διαφαίνεται στο περιεχόμενο της δημόσιας συζήτησης γύρω από τις νέες συνθήκες που δημιουργούσε η μεταναστευτική εγκατάσταση και τη δυνατότητα προσαρμογής των μεταναστών. Δάσκαλοι ελληνικών, ιερωμένοι, διανοούμενοι και δημοσιογράφοι εξέφραζαν έντονους προβληματισμούς για το «μέλλον του ελληνισμού», αναδεικνύοντας ως κύριο ζητούμενο τη διατήρηση των «ελληνικών τρόπων». Ο κινδυνολογικός τόπος αποδυναμώνει το ενδιαφέρον των παρεμβάσεων αυτών, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει την έντονη ανησυχία όσων διαχειρίζονταν την

²⁹ «Αι σημεριναί ερωταποκρίσεις μας», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/12/1932, σ. 8.

κοινοτική ζωή μήπως οι νέες πραγματικότητες απομάκρυναν τους μετανάστες από την επιρροή τους.

Το παρακάτω απόσπασμα, από την αναφορά ενός ιερωμένου είναι ενδεικτικό αυτού του κλίματος: «Ο υλισμός και ηδονισμός έχουν περισφίγξει μέχρι πνιγμονής τον εν Αμερική Ελληνισμόν, αι επιμιξίαι μετά ξένων, τα μετά αμερικανίδων ή άλλων συνοικ[έ]σια, αι μετά ελευθέρων γυναικών συναναστροφαί, η χαρτοπαιξία, αι διανυκτερεύσεις εν καπηλείοις και καφωδείοις, η εις ασέμνους μυθιστορίας εντρύφησις, η ακολασία, η τάσις της χώρας εις απορρόφησιν των άλλων λαών, η οριστική εγκατάστασις και εξοικείωσις προς τα αμερικανικά ήθη και έθιμα, η δια της ανατροφής και εκπαιδύσεως εν τοις αμερικαν. σχολείοις και [η] κατά το αμερικανικόν πνεύμα αφομοίωσις της νέας γενεάς αποτελούσι φλεγμένουςαν πληγήν των ημετ[έ]ρων]. παροικιών, αν μη ανίατον, δυσθεράπευτον».³⁰ Την ίδια περίοδο ένας ραββίνος στο Σικάγο αναρωτιόταν «τι θα απογίνουν τα παιδιά μας; Θέλουμε να μεγαλώσουν και να γίνουν χαρτοπαίκτες ή θέλουμε να ενηλικιωθούν άνδρες και γυναίκες με κατανόηση των προβλημάτων της ζωής, που ξέρουν την ιστορία των προγόνων τους και θα είναι περήφανοι Εβραίοι (...); Τα παιδιά φεύγουν από κοντά μας (...). Ας φτιάξουμε λατρευτικούς ναούς, κοινωνικά κέντρα, Εβραϊκά σχολεία και ας παρέχουμε στην επόμενη γενιά τα αναγκαία μέσα για να μάθει και να καταλάβει».³¹

Η ρητορική για τη διατήρηση μίας ιδεατής «αγνής ελληνικότητας» είναι σαφές ότι βρισκόταν σε δυσαρμονία με τις καθημερινές εμπειρίες και τις επιθυμίες των μεταναστών. Στο πλαίσιο αυτό, το κυρίαρχο παράδειγμα στη δεκαετία του 1920 στηριζόταν στην δυνατότητα προσαρμογής της «ελληνικότητας» στις συνθήκες και τις απαιτήσεις της «Αμερικής». Ο ιδεότυπος του ελληνοαμερικανού πραγματωνόταν στο πρόσωπο του ήρωα του αμερικανικού στρατού κατά τον παγκόσμιο πόλεμο και παρασημοφορημένου μετά θάνατον, Γεωργίου Ντιλμπόυ (George Dilboy).³² Το παράδειγμά του λειτουργούσε ως η απόδειξη της ενσωμάτωσης των μεταναστών και της συνάντησης των ελληνικών αρετών της ανδρείας με την αφοσίωση στη νέα πατρίδα. Για την ηγεσία της ΑΧΕΠΑ και τον διευθυντή του *Εθνικού Κήρυκα*

³⁰ «Αναφορά» (1921), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1921/26/6.

³¹ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 54.

³² Ενδεικτικές είναι οι αποφάσεις ετησίων συνεδρίων της ΑΧΕΠΑ, όπως και η πρωτοβουλία για την ανέγερση σχετικού μνημείου σε διάφορες κοινότητες, George J. Leber, *The History of the Order of AHEPA, 1922-1972, Including the Greeks in the New World and Immigration to the United States*, Ουάσιγκτον, The Order of AHEPA, 1972, σ. 225 και 260 και γενικότερα Μπάμπης Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής, 1528-1948*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1948, σ. 210-211.

Δημήτριο Καλλίμαχο ο ελληνοαμερικανός πολίτης αποτελούσε σημείο συνάντησης των αρετών της επιχειρηματικότητας, της νομιμοφροσύνης και της φιλοτιμίας, προϊόν της ζωογόνου επίδρασης των αγγλοσαξονικών προτύπων της εργατικότητας και της νοικοκυροσύνης.³³ Ο Καλλίμαχος στο βιβλίο του *Πώς και γιατί θριαμβεύουν οι Αμερικανοί* εξυμνούσε τα αγγλοσαξονικά χαρακτηριστικά παροτρύνοντας τους αναγνώστες να τα αφομοιώσουν προκειμένου να προοδεύσουν και να ευημερήσουν.³⁴

Οι θέσεις του Καλλίμαχου εγγράφονται στη προσπάθεια ηγετικών προσωπικοτήτων και οργανώσεων να προβάλλουν τη δυνατότητα συνύπαρξης των εθνοτικών μεταναστευτικών χαρακτηριστικών με τις κυρίαρχες αξίες της αμερικανικής κοινωνίας.³⁵ Το κύριο αποδεικτικό τεκμήριο της διαδρομής αυτής ήταν για τον Καλλίμαχο η εμπορική δραστηριότητα των ομοεθνών του, η οποία συμβόλιζε μια γραμμική πορεία κοινωνικής κινητικότητας και καταξίωσης και από δείκτη της προσαρμογής στο οικονομικό κλίμα της χώρας των ευκαιριών. Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες τεκμηρίωναν την χρησιμότητα του ελληνικού στοιχείου στην αμερικανική κοινωνία, της έμπρακτης ενσωμάτωσης και της απόστασης από την εικόνα του ταλαιπωρημένου μετανάστη των αρχών του εικοστού αιώνα. Για τις ελληνοαμερικανικές εφημερίδες της εποχής ο ιδεότυπος της επιτυχίας παρέπεμπε στον μετανάστη, ο οποίος με σκληρή εργασία και στερήσεις μετατρέποταν από μισθωτός σε ιδιοκτήτη ατομικής επιχείρησης.

Οι αναφορές στις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από υπερβολές και εξάρσεις, που συχνά παραμορφώνουν την εικόνα της κοινωνικής σύνθεσης των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Η Τζοάννα Καρβονίδης (Joanna Karvonides) χρησιμοποιώντας ενδεικτικά στοιχεία της πολιτείας της Νέας Υόρκης για το έτος 1925 αναφέρει ότι οκτώ στους δέκα από όσους «είχαν ελληνοπρεπή ονόματα και δήλωναν ως τόπο γέννησης την Ελλάδα και την Τουρκία» δήλωναν

³³ Ο Δημήτριος Καλλίμαχος είχε μακρά προϋπηρεσία ως ιεροκήρυκας πριν αναλάβει το 1914 τη διεύθυνση του *Εθνικού Κήρυκα*. Συγγραφέας πολυάριθμων βιβλίων, διδάκτωρ θεολογίας και κάτοχος του τιμητικού τίτλου «Διδάσκαλος του Οικουμενικού Θρόνου» άσκησε σημαντική επιρροή. Για μια παρουσίαση, βλ. Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό, η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα, Πόλις, 2006, σ. 281-291.

³⁴ Δημήτριος Καλλίμαχος, *Πώς και γιατί θριαμβεύουν οι Αμερικανοί. Το πνεύμα, οι αρχαί και ο ηθικός κώδικας των αμερικανικών επιχειρήσεων*, Νέα Υόρκη, «Εκ των καταστημάτων του 'Εθνικού Κήρυκος'», 1934.

³⁵ Βλ. σχετικά, Kathleen Neils Conzen, David A. Gerber, Ewa Morawska, George E. Pozzetta and Rudolph J. Vecoli, «The Invention of Ethnicity. A Perspective from the U.S.A.», *Journal of American Ethnic History* 12 (Φθινόπωρο 1992), σ. 6.

μισθωτοί εργάτες.³⁶ Παρόλα αυτά, ο κόσμος της μισθωτής εργασίας και οι χιλιάδες εργαζόμενοι στις εθνοτικές επιχειρήσεις εμφανιζόταν σποραδικά στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* και της *Ατλαντίδας*, καθώς η έμφαση δινόταν στους επιχειρηματίες.

Η αύξηση του αριθμού των εθνοτικών επιχειρήσεων και η επέκταση της εμβέλειας ορισμένων στη δεκαετία του 1920 συνδέεται με τη βελτίωση της οικονομικής θέσης ενός τμήματος της κοινότητας. Η εξέλιξη αυτή βασίστηκε στην αποταμίευση της πολεμικής περιόδου όταν τα ημερομίσθια ήταν υψηλότερα, στα επιδόματα που δικαιούνταν όσοι είχαν βρεθεί στο μέτωπο και στη ευνοϊκό οικονομικό κλίμα. Οι μικρές τράπεζες που προσέλκυαν τους μικροκαταθέτες και τους μετανάστες παρείχαν δάνεια με μεγάλη ευκολία, ενώ η κινητικότητα στον κτηματομεσιτικό τομέα προσέφερε αυξημένες δυνατότητες ενοικίασης ενός μικρού καταστήματος. Η αύξηση των εθνοτικών επιχειρήσεων τροφοδότησε εκδηλώσεις επίδειξης και κοινοτικές αντιπαλότητες, ενώ οι δοκιμασίες της περιόδου της οικονομικής ύφεσης είναι συχνά αποκαλυπτικές για τα περιορισμένα όρια των προβεβλημένων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Ένα σημαντικό ποσοστό των νέων επιχειρηματιών προερχόταν από τις τάξεις των εργατών των πρώτων μεταναστευτικών χρόνων. Το 1923 το τμήμα Νέας Υόρκης της Ελληνικής Ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος είχε εξαγγείλει μια διάλεξη για το κατά πόσο «επιτρέπεται εις κομμουνιστάς να επιχειρούν ή να σκέπτονται για μπήζινες».³⁷ Δεν γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενο της ομιλίας, αλλά διαφημίσεις που φιλοξενούσε η *Φωνή του Εργάτου* την ίδια περίοδο φανερώνουν ότι ορισμένα μέλη είχαν στο μεταξύ απαντήσει καταφατικά: «Όταν περάσετε από το Νιούαρκ επισκεφθήτε το καφενείο του σ. Ηρακλέους Νικολάου *Ο κήπος της Εδέμ*», «Σύντροφοι της Νέας Υόρκης και του Εσωτερικού όταν θέλετε Λάδι αγνό, Εληές, Τυριά και Αλμυρά καθώς και άπαντα τα ελληνικά προϊόντα, θα τα εύρητε στου σ. Νικογιάννη».³⁸ Ως προς το είδος των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων δεν διαφαίνεται κάποια σημαντική αλλαγή σε σχέση με τις τάσεις που είχαν διαμορφωθεί στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα: εστιατόρια, καφενεία, μικρά ξενοδοχεία, στιλβωτήρια, ανθοπωλεία, ζαχαροπλαστεία και εργαστήρια κατεργασίας γουναρικών.

³⁶ Joanna Electra Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity at the Workplace» διδακτορική διατριβή, City University of New York, 1991, σ. 450-451.

³⁷ «Αι διαλέξεις του τμήματος Ν. Υόρκης», *Φωνή του Εργάτου*, 3/2/1923, σ. 4.

³⁸ Οι παραπάνω διαφημίσεις δημοσιεύονταν στη *Φωνή του Εργάτου*, βλ. για παράδειγμα 26/5/1923, σ. 4 και 19/5/1923, σ. 4.

Η προσπάθεια της ελληνοαμερικανικής αριστεράς να διατηρήσει διαύλους με τους μικρούς αυτοαπασχολούμενους επιχειρηματίες, τους «βιοπαλαιστές» είναι δηλωτική των τάσεων στις κοινότητες. Οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές διαβλέποντας την αύξηση των εθνοτικών επιχειρήσεων αντιλαμβάνονταν ότι έπρεπε να τροποποιήσουν τις γενικές κομματικές κατευθύνσεις, που επέμεναν στη διαρκή χειροτέρευση των συνθηκών ζωής των μισθωτών εργατών. Προϊόν αυτής της προσαρμοστικότητας ήταν η εκτίμηση για το «παράδοξο φαινόμενο ενός μικροαστικοποιημένου προλεταριάτου. Εργάτες που ήρθαν σε αυτήν την χώρα δούλεψαν για χρόνια πολύ σκληρά, αποταμίευσαν κάποια λεφτά και πέτυχαν να ‘γίνουν αφεντικά του εαυτού τους’ με το να αποκτήσουν έναν πάγκο, ένα στιλβωτήριο, ένα μικρό εστιατόριο κλπ. Η κατάστασή τους, εντούτοις, είναι τόσο επισφαλής που με το που νομίζουν ότι εργάζονται για τα δικά τους συμφέροντα εξαναγκάζονται να επιστρέψουν στις τάξεις του προλεταριάτου».³⁹ Είναι πιθανό ότι η σχετική ευελιξία έναντι των στρωμάτων αυτών έθεσε τις βάσεις για τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές συμμαχίες που καταγράφονται εντός των κοινοτήτων στην περίοδο των μετωπικών πολιτικών στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930.

Ο κόσμος των μικρών επιχειρηματιών και των μισθωτών αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά των νέων μεταναστευτικών οργανώσεων, η ίδρυση των οποίων συμβάδιζε με τον κοινοτικό μετασχηματισμό. Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα οι πολυάριθμοι σύλλογοι και οργανώσεις, με την εξαίρεση της Πανελληνίου Ένωσης, είχαν ως κύριο χαρακτηριστικό την τοπική διάσταση. Η τοπικότητα αφορούσε το παρελθόν, δηλαδή την κοινή προέλευση από ένα σημείο του ελλαδικού χώρου, αλλά και το μεταναστευτικό παρόν, καθώς η λειτουργία των συλλόγων σπάνια εκτεινόταν πέραν μιας πόλης. Η ΑΧΕΠΑ (American Hellenic Educational Progressive Association) και η ΓΚΑΠΑ (Greek American Progressive Association) που ιδρύθηκαν το 1922 και το 1923 αντίστοιχα είχαν ως στόχο την παναμερικανική οργάνωση των ελληνοαμερικανών.⁴⁰ Επιπλέον, η συνοχή τους δεν βασιζόταν τόσο στην αναπαραγωγή των εθνοτικών χαρακτηριστικών, αλλά περισσότερο στη διαχείριση της εθνοτικής διάστασης στο πλαίσιο του εξαμερικανισμού.

³⁹ Επιστολή της κομματικής επιτροπής Νέας Υόρκης προς τον γενικό γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος Charles Ruthenberg (12/5/1926), Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 689, σ. 19. Βλ. ενδεικτικά και Ένας νυχτομάγειρας, «Οδηγία προς τους Έλληνας επιχειρηματίες», *Εμπρός*, 23/10/1926, σ. 5.

⁴⁰ Η ιστορία των δύο οργανώσεων δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο αυτοτελούς πραγμάτευσης. Κατά συνέπεια, βλ. κυρίως Saloutos, *The Greeks in the United States*. Για την ΑΧΕΠΑ υπάρχει μια έκδοση της ίδιας της αδελφότητας, που όμως -παρά το εκτενές μέγεθός της- περιορίζεται στην αναπαραγωγή δεδομένων από τα τακτικά συνέδριά της, Leber, *The History of the Order of AHEPA*.

Η ιδρυτική διακήρυξη της ΑΧΕΠΑ ξεκινούσε με τη φράση «εμείς, Αμερικανοί πολίτες ελληνικής καταγωγής» και συνέχιζε με τους κύριους στόχους της οργάνωσης που ήταν η «πλήρης και αρμονική κατανόηση», «η προώθηση της νομιμοφροσύνης και του πατριωτισμού για την χώρα στην οποία ζούμε», «η επιδίωξη του πνεύματος της καλής γειτονίας και της συνεργασίας και της παροχής βοήθειας για την επίλυση των κοινωνικών και πολιτικών (civic) προβλημάτων».⁴¹ Το καταστατικό κείμενο της οργάνωσης είναι δηλωτικό του προσανατολισμού της ομάδας των επιχειρηματιών, που είχαν πρωταγωνιστήσει στην ίδρυσή της. Η ΑΧΕΠΑ ιδρύθηκε και λειτούργησε εκφράζοντας το πνεύμα και την ουσία του κρατικού εξαμερικανισμού, σε απόσταση από τις παλαιότερες πρακτικές των εξαρτημένων από την ελληνική κυβέρνηση οργανώσεων. Εξέφραζε την επιθυμία των ελληνοαμερικανών να δηλώσουν την προσαρμογή τους στις απαιτήσεις της αμερικανικής κοινωνίας. Ο Γιώργος Αναγνώστου (Yorgos Anagnostou) έχει αναδείξει τους τρόπους διαχείρισης της εθνοτικής καταγωγής από την ΑΧΕΠΑ, προκειμένου να συμμορφωθεί με το κυρίαρχο «λευκό» πρότυπο.⁴² Άλλωστε, η οργάνωση ιδρύθηκε στην Ατλάντα (Atlanta), εκεί όπου κυριαρχούσε η Κου-Κλουξ-Κλαν.

Οι ψυχαγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητες της ΑΧΕΠΑ, ο αλληλοβοηθητικός της χαρακτήρας και η συμπόρευσή της με το κυρίαρχο πρότυπο εξαμερικανισμού συντέλεσαν στην ανάπτυξή της. Στα τέλη της δεκαετίας τα μέλη της πλησίαζαν τις είκοσι χιλιάδες, ενώ τμήματά της, τα οποία ονομάζονταν «στοές», λειτουργούσαν σχεδόν σε κάθε ελληνοαμερικανική κοινότητα. Στο εσωτερικό της ΑΧΕΠΑ υπήρξε έντονη συζήτηση για το ποιος ήταν ο πρόσφορος τρόπος επίδειξης του εξαμερικανισμού των μεταναστών.⁴³ Η οργάνωση χρησιμοποιούσε αποκλειστικά την αγγλική γλώσσα στις επίσημες εργασίες της, τα μέλη της φορούσαν φέσι στις δημόσιες εκδηλώσεις, ενώ η δομή της παρέπεμπε στις αμερικανικές λέσχες με εμφανή την επιρροή του τεκτονικού προτύπου. Στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της πολλοί επέμεναν στην ανάγκη της αποτίναξης της εθνοτικής διάστασης, προτείνοντας

⁴¹ Leber, *The History of the Order of AHEPA*, σ. 147.

⁴² Yorgos Anagnostou, «Forget the Past, Remember the Ancestors! Morednity, 'Whiteness', American Hellenism and the Politics of Memory in Early Greek America», *Journal of Modern Greek Studies* 22, (2004), σ. 25-71.

⁴³ Βλ. για παράδειγμα το δίγλωσσο φυλλάδιο *Προπαρασκευαστική κατήχησις των αξιωματούχων και μελών της ΑΧΕΠΑ δια την γενικήν συνέλευσιν του 1929*, το οποίο υπογράφεται από την «μεγάλη συντηρητική μερίς των εν Αμερική ομογενών» και προπαγάνδιζε την χρήση της ελληνικής στις εργασίες της οργάνωσης. Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, συλλογή φυλλαδίων.

την εγκατάλειψη της ελληνικής από τις ελληνοαμερικανικές εφημερίδες, που θα έπρεπε να «εκπαιδεύουν» τους αναγνώστες τους στα αγγλικά. Ο ελληνοαμερικανικός τύπος αντιμετώπισε με οργή τις απόψεις αυτές και σύντομα επινοήθηκε ο κοροϊδευτικός όρος «χαντρετπερσεντιστές» για τους κήρυκες του «100% Americanism»- με ανάλογο τρόπο που οι Εβραίοι της ανατολικής Ευρώπης έκαναν λόγο για τους «allrightniks» (εκ του «all right»), για όσους αρνούσαν την καταγωγή τους.

Από τα μέσα της δεκαετίας οι προτάσεις αυτές υποχώρησαν προς όφελος μιας πιο μετριοπαθούς ανάγνωσης του εξαμερικανισμού, ανάλογη με τις θέσεις του Καλλίμαχου για την ιδανική συνάντηση των στοιχείων από τους δύο πολιτισμούς. Ο αναπροσανατολισμός αυτός δεν αναιρούσε το ότι η ΑΧΕΠΑ απείχε από τους παραδοσιακούς ελληνικούς συλλόγους, γεγονός που φαίνεται στη σύγχυση που επικρατούσε γύρω από τις δραστηριότητές της. Μια φιλοβασιλική εφημερίδα στην Ελλάδα το 1929 αναρωτιόταν με αφορμή την επίσκεψη χιλίων μελών της οργάνωσης, αν το ελληνικό κράτος γνώριζε ότι η ΑΧΕΠΑ δημιουργήθηκε «καθ' υπόδειξιν της Κλουξ Κλου Κλαν της Αμερικής και ότι τα μέλη της ΑΧΕΠΑ εκόντα άκοντα είναι υποχρεωμένα ν' απαρνώνται κάθε τι το Ελληνικόν».⁴⁴ Στο ίδιο κλίμα, το 1925 ο Έλληνας πρόξενος στην Ατλάντα χαρακτήριζε το νεοπαγές «σωματεϊόν (...) έτι μάλλον επικίνδυνον» και απέδιδε την εξάπλωσή του στην άγνοια των μεταναστών για τους σκοτεινούς σκοπούς που εξυπηρετούσε.⁴⁵

Η επιφυλακτικότητα των ελληνικών προξενικών αρχών πιθανότατα θα πρέπει να συσχετιστεί με την αποστασιοποίηση της ΑΧΕΠΑ από την ελληνική πολιτική ζωή. Το ζήτημα αυτό σχετίζεται με την υποχώρηση ύστερα από το 1922 της ταύτισης των μεταναστών με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα και τις δράσεις τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Για χρόνια, πολιτικοί παράγοντες και προξενικές αρχές αντιμετώπιζαν τους μετανάστες ως πηγή οικονομικής στήριξης ποικίλων «πατριωτικών» σκοπών, αλλά και ως μια δύναμη εφεδρεία στην άσκηση πίεσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες για υποστήριξη των «ελληνικών δικαιών».⁴⁶ Η εθνικιστική έξαρση και η προσπάθεια επηρεασμού της αμερικανικής κοινής γνώμης είναι γνώρισμα όχι μόνο της ελληνοαμερικανικής περίπτωσης, όπως δείχνουν ανάλογες

⁴⁴ Ν.Π.Ε., «ΑΧΕΠΑΝΣ», *Η Ελληνική*, 15/4/1929, σ. 1.

⁴⁵ Λ. Χρυσανθόπουλος, «προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείων (2/2/1925)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1925 Β/49.1, Πεπραγμένα Ελληνικών Κοινοτήτων.

⁴⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η περιοδεία του Ν. Γ. Κυριακίδη . Βλ. σχετικά Ν. Γ. Κυριακίδη, *Εθνική οδοιπορία εις την Αμερικήν 1918-1919*, Αθήνα, Τύποις Π. Γ. Μακρή, 1924.

οργανώσεις στις τάξεις των Πολωνών και Τσέχων μεταναστών. Οι προσδοκίες που είχαν δημιουργήσει τα εικοσιένα σημεία του Ουίλσον αποτυπώνονται στις πολυάριθμες μεταναστευτικές οργανώσεις διεκδίκησης «εθνικών δικαίων», που προσπαθούσαν να επηρεάσουν την αμερικανική εξωτερική πολιτική.

Ο ανταγωνισμός του *Εθνικού Κήρυκα* και της *Ατλαντίδας*, η κυκλοφορία του φιλοβασιλικού *Νομοταγούς* και του εβδομαδιαίου *Δελτίου των Φιλελευθέρων* περιγράφουν την αναπαραγωγή του «εθνικού διχασμού» στο μεταναστευτικό ακροατήριο.⁴⁷ Υπερατλαντικά τμήματα του Κόμματος Φιλελευθέρων και των βασιλοφρόνων λειτουργούσαν στις κοινότητες, γεγονός που συνέτεινε στον κατακερματισμό και την ίδρυση ανταγωνιστικών εκκλησιών. Ο ελληνικός προσανατολισμός των δραστηριοτήτων αυτών αποτυπώνεται στο καταστατικό της «Ομοσπονδίας των Ελλήνων Δημοκρατικών Φιλελεύθερων Αμερικής» για την οργάνωση «του Ελληνισμού της Αμερικής προς εξυπηρέτησιν των εθνικών σκοπών και εγκαθίδρυσιν εν Ελλάδι αβασιλεύτου Δημοκρατίας» και δευτερευόντως την επιδίωξη πολιτικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ του ελληνικού κράτους και των Ηνωμένων Πολιτειών.⁴⁸

Η Μικρασιατική Καταστροφή οριοθετεί μια νέα περίοδο, καθώς υποχώρησε η επιρροή της ελληνικής πολιτικής στην μεταναστευτική καθημερινότητα. Η ΑΧΕΠΑ και η ΓΚΑΠΑ τροποποίησαν το περιεχόμενο του «πατριωτισμού» αρνούμενες τη συσχέτιση με τις ελληνικές πολιτικές αντιθέσεις. Το ενδιαφέρον των μεταναστών για την Ελλάδα διατηρήθηκε και γνώρισε εξάρσεις μέσα στις επόμενες δεκαετίες σε μεγαλύτερη συνάφεια όμως με την κατάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες και τις επικρατούσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, όπως θα φανεί στο παράδειγμα του προοδευτικού κινήματος στη δεκαετία του 1930. Τον Νοέμβριο του 1920 τα πρωτοσέλιδα του *Εθνικού Κήρυκα* ήταν διάστικτα με παραινέσεις προς τους αναγνώστες του να τηλεγραφήσουν στην Ελλάδα και να παροτρύνουν «συγγενείς και φίλους (...) να ασπρίσουν τους βενιζελικούς συνδυασμούς».⁴⁹ Τον ίδιο μήνα, οι προεδρικές εκλογές στις Η.Π.Α. παρουσιάζονταν ως ένα γεγονός δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος, δίχως καμία ουσιαστική επίδραση στη ζωή των ελληνοαμερικανών.

⁴⁷ Για το ζήτημα, Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 138-209. Για τις εφημερίδες βλ. Victor Papacosma, «The Greek Press in America», *Journal of the Hellenic Diaspora* 5.4 (Χειμώνας 1979), σ. 45-61 και ιδίως, σ. 49-53. Υλικό από τις δραστηριότητες των τοπικών επιτροπών στο Ιστορικό Αρχείο Υπουργείο Εξωτερικών, ενδεικτικά «Πρόσκλησις Ελλήνων Νομοταγών Λόουελλ», 1921/26/6.

⁴⁸ «Το αναθεωρημένον καταστατικόν», *Δελτίον των Φιλελευθέρων* 25 (Απρίλιος 1922), σ. 6-7.

⁴⁹ Οι σχετικές καταχωρίσεις δημοσιεύονταν πρωτοσέλιδες και εντός πλαισίου στον *Εθνικό Κήρυκα* τον Νοέμβριο του 1920.

Μέσα στη δεκαετία, η εικόνα αυτή τροποποιήθηκε, καθώς εμφανίστηκαν μικροί σύλλογοι συνδεδεμένοι με τα αμερικανικά πολιτικά κόμματα, ενώ στα χρόνια της κρίσης οι μετανάστες συμμετείχαν ενεργά στην πολιτική και κοινωνική συμμαχία του New Deal.

Στις οργανώσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς το ζήτημα της στάσης έναντι των ελληνικών και των αμερικανικών πολιτικών εξελίξεων δημιούργησε ποικίλες τριβές, τις οποίες θα εξετάσουμε στη συνέχεια. Η πολιτικοποίηση και η ριζοσπαστικοποίηση για τους περισσότερους σχετιζόνταν με τις εμπειρίες τους στις Ηνωμένες Πολιτείες και όχι εξαιτίας της επαφής τους με ελληνικούς σοσιαλιστικούς κύκλους. Η ελληνοαμερικανική κομμουνιστική οργάνωση υπήρξε εξ αρχής συνδεδεμένη με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών και δεν λειτούργησε ως υπερατλαντικό τμήμα του Κ.Κ.Ε. Υπό την οπτική αυτή, οι οργανώσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς δείχνουν τη μετατόπιση του μεταναστευτικού ενδιαφέροντος προς τα τεκταινόμενα στις Ηνωμένες Πολιτείες, εξέλιξη που συνδέεται με την απόφαση της μόνιμης παραμονής και την προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων της εργατικής καθημερινότητας. Η πορεία της ελληνοαμερικανικής αριστεράς αποτελεί ένδειξη των νέων τάσεων που εμφανίστηκαν στις κοινότητες τη δεκαετία του 1920.

Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση: από το σοσιαλιστικό στο κομμουνιστικό κίνημα

Η Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση, το «ελληνικό τμήμα» του αμερικανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη το φθινόπωρο του 1917, τις μέρες της Οκτωβριανής Επανάστασης. Είναι άγνωστο κατά πόσο τα γεγονότα της Ρωσίας συντέλεσαν άμεσα στην εμφάνιση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης, αλλά η απήχησή τους υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση της πορείας της. Τα τμήματα της νεοπαγούς οργάνωσης, στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο και στο Σαν Φραντσίσκο, αρχικά οργάνωναν διαλέξεις γύρω από το περιεχόμενο του σοσιαλισμού και διακινούσαν την μηνιαία εφημερίδα *Φωνή του Εργάτου*, που κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 1918. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούσαν μερικές δεκάδες οργανωμένα μέλη, κυρίως εργατών, οι οποίοι συχνά προέρχονταν από τις τάξεις των Industrial Workers of the World. Στη Νέα Υόρκη ένας μικρός κύκλος «διανοουμένων» του κινήματος, ο Δημοσθένης Βαλάκος, ο Ιάκωβος Καζαβής και ο Στρατής Φωτεινός,

συντόνιζε την έκδοση της εφημερίδας και βρισκόταν σε επικοινωνία με τις σοσιαλιστικές οργανώσεις της Ελλάδας και κυρίως τον Νίκο Γιαννιό.⁵⁰

Την περίοδο εκείνη στο αμερικανικό σοσιαλιστικό κίνημα δέσποζε η αντιπαράθεση μεταξύ της ηγεσίας του Σοσιαλιστικού Κόμματος και της ισχυρής εσωκομματικής αντιπολίτευσης με το όνομα Αριστερή Πτέρυγα (Left Wing). Η αποσαφήνιση της στάσης του κόμματος έναντι των εξελίξεων στη Ρωσία και η ανταπόκρισή του στο προσκλητήριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς δημιούργησαν ένα αγεφύρωτο χάσμα, το οποίο οδήγησε στην διάσπαση του Σοσιαλιστικού Κόμματος τον Σεπτέμβριο του 1919. Η Αριστερή Πτέρυγα συντασσόμενη με τον πνεύμα της Οκτωβριανής Επανάστασης εξέφραζε την πλειονότητα των «γλωσσικών τμημάτων», ιδίως τις ισχυρές ρωσικές, φιλανδικές και «νοτιοσλαβικές» οργανώσεις. Η Αριστερή Πτέρυγα καταδίκασε τη συμβιβαστική στάση της American Federation of Labor, υποστήριξε τη λογική των Industrial Workers of the World, προσέβλεπε στην επαναστατική εμπειρία των Ευρωπαίων μεταναστών και ενθάρρυνε τη συμμετοχή τους στην εσωτερική ζωή του κόμματος. Τα έντυπά της μετέφεραν στις Ηνωμένες Πολιτείες τον επαναστατικό ενθουσιασμό, ενώ το μανιφέστο της το καλοκαίρι του 1919 κατέληγε στην υποστήριξη της Κομμουνιστικής Διεθνούς, που είχε ιδρυθεί τον Μάρτιο, και στην αποδοχή του προγράμματός της για την «κομμουνιστική ανοικοδόμηση της κοινωνίας».⁵¹ Ύστερα από τη δημοσίευση του κειμένου η μετριοπαθής ηγεσία του Σοσιαλιστικού Κόμματος προχώρησε στη διαγραφή ορισμένων «γλωσσικών τμημάτων» και στη λήψη οργανωτικών μέτρων σε βάρος των υποστηρικτών της Αριστερής Πτέρυγας, γεγονός που επιτάχυνε τις διεργασίες για τη δημιουργία «τμήματος» της Κομμουνιστικής Διεθνούς στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η πρώτη περίοδος του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος είναι ιδιαίτερα περιπλεγμένη, καθώς χαρακτηρίζεται από φραξιονιστικές αντιπαραθέσεις, μυστικές διαβουλεύσεις, διασπάσεις και συγκολλήσεις σε συνθήκες ουσιαστικής

⁵⁰ Ο Δημοσθένης Βαλάκος είχε εκδώσει μια ποιητική συλλογή (Δημοσθένης Βαλάκος, *Τραγούδια της ζηνητείας*, Νέα Υόρκη, D. C. Divry, 1912) και η εφημερίδα του Socialist Labor Party, *Οργάνωσις* τον κατηγορούσε σε τακτά διαστήματα ότι εργαζόταν στην Αρχιεπισκοπή. Ενδεικτικά, βλ. την ανταλλαγή επιστολών επί του θέματος, «Αλληλογραφία», *Οργάνωσις*, 1/5/1924, σ. 3. Ο Ιάκωβος Καζαβής ήταν φαρμακοποιός, συγγραφέας αργότερα έργων για το «δωδεκανησιακό ζήτημα» και συνδρομητής της σοσιαλιστικής *Έρευνας*, (1913), σ. 192.

⁵¹ «Manifesto-Left Wing of the Socialist Party (21/6/1919)», στο Albert Fried, *Communism in America, a History in Documents*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, 1997, σ. 28-31. Χαρακτηριστικά, η εφημερίδα *Revolutionary Age*, που κυκλοφόρησε τη διετία 1918-1919 από μια τοπική οργάνωση του Σοσιαλιστικού Κόμματος, είχε τον υπότιτλο «Χρονικό και Ερμηνεία των Γεγονότων της Ευρώπης». Ενδεικτικά, «To our Dead Comrades», *Revolutionary Age*, 25/1/1919, σ. 1 για τη δολοφονία Λίμπκνεχτ και Λούξεμπουργκ.

παρανομίας.⁵² Στις 31 Αυγούστου του 1919 σε δύο διαφορετικές αίθουσες στο Σικάγο, ιδρύθηκαν δύο οργανώσεις που διεκδικούσαν την αναγνώριση της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Αμερικής (Communist Party of America) και το Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα (Communist Labor Party) σύντομα διασπάστηκαν σε επιμέρους ομαδοποιήσεις, ορισμένες εκ των οποίων δημιούργησαν το 1920 το Ενωμένο Κομμουνιστικό Κόμμα (United Communist Party) και άλλες μικρότερες συσσωματώσεις, όπως το Προλεταριακό Κόμμα (Proletarian Party). Ακολούθησε η δημιουργία ενός νέου Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής (Communist Party of America [1921]), το οποίο μετεξελίχθηκε το 1923 στο Εργατικό Κόμμα Αμερικής (Workers Party of America). Το Εργατικό Κόμμα έγινε δεκτό από την Κομμουνιστική Διεθνή, μετονομάστηκε το 1925 σε Εργατικό (Κομμουνιστικό) Κόμμα (Workers (Communist) Party) και στη συνέχεια αποτέλεσε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών (Communist Party of the United States of America).

Οι διαδοχικές μεταλλάξεις μαρτυρούν την κινητικότητα, αλλά και την αναστάτωση που επικρατούσε στο νεαρό αμερικανικό κομμουνιστικό κίνημα. Τα αίτια σχετίζονται με τις αλληπάλληλες διαψεύσεις της προσδοκίας της επικείμενης επανάστασης και την ταυτόχρονη πεποίθηση των Αμερικανών κομμουνιστών ότι επωμίζονταν την ευθύνη να δημιουργήσουν επαναστατικές συνθήκες στην ατμομηχανή του παγκόσμιου καπιταλισμού. Η καταστολή του εργατικού κινήματος και οι διώξεις της διετίας 1919-1921 κατέστησαν τις κομμουνιστικές οργανώσεις μικρούς θύλακες, στο εσωτερικό των οποίων αναπτύσσονταν έριδες και διασπάσεις. Είναι χαρακτηριστικό, ότι από το 1919 έως το 1921 κυκλοφόρησαν ταυτόχρονα έξι έντυπα με τον τίτλο *The Communist*, έχοντας το καθένα την βεβαιότητα ότι εκπροσωπούσε πιστότερα τις κατευθύνσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Οι σελίδες τους καταλαμβάνονταν από σχοινοτενείς κριτικές στις αντιλήψεις των άλλων τάσεων και από ειδήσεις για την εξέλιξη του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος. Χαρακτηριστικό για τη σύγχυση που επικρατούσε την περίοδο αυτή είναι το ακόλουθο, σχεδόν ευτράπελο, επεισόδιο. Τον Απρίλιο του 1920 ένας ελληνοαμερικανός κομμουνιστής έστειλε μια επιστολή στο περιοδικό *Communist* του Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής για την κατάσταση του κινήματος στην Ελλάδα, καταγγέλλοντας παράλληλα τη σύνταξη για τη δημοσίευση ενός

⁵² Για την πρώτη περίοδο του αμερικανικού κομμουνισμού βασικό έργο αναφοράς παραμένει -παρά τον έκδηλο αντικομμουνιστικό της χαρακτήρα- η μελέτη του Theodore Draper, *The Roots of American Communism*, Νέα Υόρκη, Viking Press, 1957, που διακρίνεται για την τεκμηριωτική της προσέγγιση.

εγκωμιαστικού σχολίου για τον «κίτρινο» Γιαννιό. Η σύνταξη δημοσίευσε την επιστολή, σημειώνοντας διακριτικά ότι κανονικά αυτή προοριζόταν για το ομόνυμο έντυπο του Κομμουνιστικού Εργατικού Κόμματος και ότι ο αναγνώστης είχε μπερδευτεί.⁵³

Οι διασπάσεις και οι κρατικές διώξεις πιθανόν ερμηνεύουν την απόφαση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης να παραμείνει «ανεξάρτητος» ύστερα από την αποχώρησή της από το Σοσιαλιστικό Κόμμα το 1920. Στο πρώτο της συνέδριο, τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, διακήρυξε την απόφασή της να συνταχθεί με το πρόγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς, με στόχο την «κατάλυση του καπιταλιστικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση της Παγκόσμιας Κομμουνιστικής Κοινωνίας».⁵⁴ Παράλληλα, η οργάνωση δήλωνε την προθυμία της να ενταχθεί στο αμερικανικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς, όταν οι συνθήκες το επέτρεπαν, ενώ στο μεταξύ, μεμονωμένα μέλη της φαίνεται ότι είχαν οργανωθεί στις κομμουνιστικές οργανώσεις.⁵⁵

Η συμπόρευση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης με τις κατευθύνσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς πρέπει να συσχετιστεί με την ισχυρή επιρροή του κομμουνιστικού κινήματος στις μεταναστευτικές ριζοσπαστικές οργανώσεις. Οι διακηρύξεις για την ενότητα των εργατών και την υπέρβαση των εθνικών διαχωρισμών έγιναν δεκτές με ενθουσιασμό από τους μετανάστες των σοσιαλιστικών οργανώσεων, που είχαν γνωρίσει την καχυποψία και τις διακρίσεις ακόμα και στο εσωτερικό του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η απόφαση των μεταναστών να οργανωθούν στο Σοσιαλιστικό Κόμμα, στους Industrial Workers of the World, ή και στις υπόλοιπες οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς, στηριζόταν στο όραμα της επαναστατικής κοινωνικής αλλαγής. Το παράδειγμα των μπολσεβίκων πρόσφερε ένα αποτελεσματικό υπόδειγμα για τη δυνατότητα μίας ριζικής κοινωνικής αλλαγής.

Η Οκτωβριανή επανάσταση τροποποίησε το συσχετισμό στο εσωτερικό του παγκόσμιου σοσιαλιστικού κινήματος, δίνοντας ώθηση στη δημιουργία ενός νέου τύπου επαναστατικής οργάνωσης, το Κομμουνιστικό Κόμμα. Ο Πέρυ Άντερσον (Perry Anderson) διακρίνει στην «μετατόπιση της πίστης» από τα σοσιαλιστικά στα

⁵³ M. P., «A Protest Protested», *The Communist* 3.1, (Απρίλιος 1921), σ. 12-13.

⁵⁴ Το σχετικό ψήφισμα (Δεκέμβριος 1920), στα αγγλικά, εστάλη στην Κομμουνιστική Διεθνή και βρίσκεται στο Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 37, σ. 8. Μια παραπλήσια εκδοχή στο «Αι λεπτομέρειαι του συνεδρίου, αι ληφθείσαι αποφάσεις», *Φωνή του Εργάτου*, 18/12/1920, σ. 1-4.

⁵⁵ Βλ. ενδεικτικά «Fifth District Materials, 1921 (Chicago)», όπου σημειώνεται η ύπαρξη 16 μελών ελληνικής καταγωγής. Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 206, σ. 10.

κομμουνιστικά κόμματα μία ξεχωριστή ιστορική συγκυρία υπό την επίδραση του παγκοσμίου πολέμου και της Οκτωβριανής Επανάστασης.⁵⁶ Στις Ηνωμένες Πολιτείες οι παραδοσιακές εκδοχές του σοσιαλιστικού κινήματος έχασαν σημαντικό μέρος της δύναμης και της δυναμικής τους, καθώς οι νεαροί ριζοσπαστικοποιημένοι εργάτες στρέφονταν προς τους κομμουνιστές. Με τα λόγια ενός Σέρβου μετανάστη «ενώ το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα μιλούσε συνέχεια για τον σοσιαλισμό, οι κομμουνιστές φαίνονταν να τον επιδιώκουν στην πράξη».⁵⁷ Οι εξελίξεις αυτές οριοθετούν την παρακμή των ελληνοαμερικανικών συσσωματώσεων γύρω από τους Industrial Workers of the World. Ανάλογα, η εφημερίδα των «εσελεπιστών» *Οργάνωσις* εξακολούθησε να εκδίδεται έως το 1923 ασκώντας σφοδρή κριτική στη *Φωνή του Εργάτου*, αλλά με περιορισμένη απήχηση.

Το κλίμα των ιδεολογικών διεργασιών της περιόδου περιγράφει μία επιστολή του Γεώργιου Λίβα, μέλους του Σοσιαλιστικού Κόμματος από τη δεκαετία του 1910, αρθογράφου στις ελληνικές σοσιαλιστικές εφημερίδες και «διοργανωτή» της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης στο Σικάγο, προς τον Νίκο Γιαννιό: «εις τας ιδέας απέχομεν παρασάγγας. Δυστυχώς ή ευτυχώς τα τελευταία γεγονότα εις τας καπιταλιστικάς χώρας, η σπουδαία εξέγερσις των συντρόφων της Ρωσσίας συγχρόνως κατά του Τσαρικού και Καπιταλιστικού ζυγού, (...) η κίβδηλος, άτιμος, ιδιοτελής και άκρον διαβολική συμπεριφορά των Αμερικανών Σοσιαλιστών τους οποίους γνωρίζω, εγνώριζα, εγνώρισα και απεκήρυξα, με έκαμαν να ταχθώ με το μέρος των Κομμουνιστών (...) Σας εκτιμώ ως σύντροφον ειλικρινή αλλά σφάλοντα κατά την ιδέαν μου πάντοτε».⁵⁸

Η ίδρυση του Εργατικού Κόμματος στα τέλη του 1921 και η αναγνώρισή του από την Κομμουνιστική Διεθνή οδήγησε την Ελληνική Σοσιαλιστική Ένωση να προσχωρήσει σε αυτό και να μετονομαστεί σε «ελληνική ομοσπονδία του Εργατικού Κόμματος Αμερικής». Στο δεύτερο συνέδριο του κόμματος το Δεκέμβριο του 1922 η παρουσία δύο αντιπροσώπων της «ελληνικής ομοσπονδίας» επιβεβαίωσε την οργανική της πλέον σύνδεση με το αμερικανικό κομμουνιστικό κίνημα.⁵⁹ Οι εξελίξεις αυτές οριοθετούν μια νέα περίοδο στις σχέσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς με

⁵⁶ Perry Anderson, «Communist Party History», στο Raphael Samuel (επιμ.), *People's History and Socialist Theory*, Λονδίνο, Routledge, 1981, σ. 152-153.

⁵⁷ Steve Nelson, James Barrett και Rob Ruck, *Steve Nelson. American Radical*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1981, σ. 19.

⁵⁸ Γ. Λίβας προς Γιαννιό (1/2/1921). Αρχείο Νίκου Γιαννιού, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο.

⁵⁹ «List of Delegates (1922)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 38, σ. 104.

το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Είχε προηγηθεί η αποδοκιμασία των θέσεων του Γιαννιού ως εχθρικών «δια τα συμφέροντα των εργατικών μαζών της Ελλάδος» και η ταύτιση της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης με το νεαρό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας.⁶⁰

Στην τριτοδιεθνιστική περίοδο, οι σχέσεις της ελληνοαμερικανικής κομμουνιστικής οργάνωσης με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας περιορίζονταν στην ανταλλαγή ενημερωτικού υλικού και αμοιβαίας συνεργασίας, δίχως όμως εκατέρωθεν παρεμβάσεις στην πολιτική τακτική ή την εσωτερική λειτουργία.⁶¹ Το πλαίσιο για την οριοθέτηση αυτή το προσέφερε το οργανωτικό μοντέλο του κομμουνιστικού κινήματος, αλλά η μεταβολή της σχέσης των μεταναστών με την πολιτική ζωή των ευρωπαϊκών τους πατρίδων. Το γεγονός αυτό, δεν αναιρεί την διάδοση των εντύπων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς στην Ελλάδα, την ανάπτυξη κοινών πρωτοβουλιών και της ύπαρξης διαύλων επικοινωνίας, κυρίως μέσω των ναυτεργατικών κομματικών οργανώσεων.⁶²

Προλεταριακός εξαμερικανισμός: θεωρία και πράξη

Το τοπίο στο αμερικανικό κομμουνιστικό κίνημα το 1923 διέφερε από την ατμόσφαιρα του ενθουσιασμού και της δυναμικής που χαρακτήριζαν την περίοδο της αποχώρησης από το Σοσιαλιστικό Κόμμα. Το Εργατικό (Κομμουνιστικό) Κόμμα στηριζόταν σε περίπου δεκαπέντε χιλιάδες μέλη, που ήταν συγκεντρωμένα στα κύρια αστικά κέντρα της χώρας. Η πλειονότητα των μελών προερχόταν από τις δεκαοχτώ «γλωσσικές ομοσπονδίες», εκ των οποίων η μεγαλύτερη ήταν η φιλανδική με περισσότερα από πέντε χιλιάδες μέλη και την ακολουθούσαν η γιουγκοσλαβική (1.000), η εβραϊκή (1.000), η ρωσική (900), η λιθουανική (800) και η ουκρανική

⁶⁰ «Τα υποβληθέντα ψηφίσματα: Αποδοκιμασία του σ. Γιαννιού», *Φωνή του Εργάτου* 18/12/1920, σ. 4.

⁶¹ Για παράδειγμα, τα ελληνοαμερικανικά τμήματα της Διεθνούς Εργατικής Άμυνας (International Labor Defense) δραστηριοποιούνταν στην υποστήριξη πολιτικών κρατουμένων στην Ελλάδα. Βλ. ενδεικτικά, ευχαριστήρια με φωτογραφίες εξόριστων, όπως «Οι εξόριστοι [Άμοργού] ευχαριστούν τους Έλληνες εργάτες Αμερικής», *Εμπρός*, 14/8/1926, σ. 1. Βλ. και δύο επιστολές του «ελληνικού γραφείου» του Κ.Κ.Η.Π.Α. προς την Κομμουνιστική Διεθνή με τις οποίες γίνεται προσπάθεια επανασύνδεσης με το Κ.Κ.Ε. για την ανταλλαγή εντύπων κλπ. Η πρώτη με ημερομηνία 30/9/1931, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2531, σ. 53 και η δεύτερη 1/6/1932, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2753, σ. 14.

⁶² Ειδήσεις από την Ελλάδα δημοσιεύονταν σταθερά στη *Φωνή του Εργάτου* και στο *Εμπρός*. Επίσης, τα έντυπα της ελληνοαμερικανικής αριστεράς έφταναν στην Ελλάδα με διάφορους τρόπους. Βλ. ενδεικτικά, τις ενέργειες του μηχανισμού ασφαλείας, Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1927. 4.3. Κομμουνιστική-Χιλιαστική Προπαγάνδα Ελλήνων στην Αμερική και Άγιος Στίνας, *Αναμνήσεις. Εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης*, Αθήνα, Ύψιλον, 1985, σ. 115. Τέλος, συχνή ήταν η ανταλλαγή πληροφοριών γύρω από τις αιτήσεις μελών να επιστρέψουν στην Ελλάδα και να ενταχθούν στο Κ.Κ.Ε. Βλ. ενδεικτικά την έγκριση της αίτησης του Dennis Kokalis (Μάρτιος 1925), Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 499, σ. 75-76.

(600). Οι «γλωσσικές ομοσπονδίες» εξέδιδαν εφημερίδες και περιοδικά στη γλώσσα τους και παράλληλα είχαν αυτοτελή οργανωτική διάρθρωση με πυρήνες σε διάφορες πόλεις. Οι γηγενείς Αμερικανοί δεν ξεπερνούσαν το 10% των μελών του κόμματος και είναι χαρακτηριστικό ότι έως και το 1924, όταν κυκλοφόρησε η *Daily Worker*, δεν υπήρχε καθημερινή αγγλόφωνη κομματική εφημερίδα.⁶³ Ο αριθμός των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας, όταν οι υπηρεσίες του κόμματος κατέγραφαν την δύναμη των «εθνικών ομοσπονδιών» δεν υπερέβαινε τις τέσσερις εκατοντάδες, με σημαντικές αυξομειώσεις αυξομειώσεις κατά τη διάρκεια κάθε έτους, ενώ η *Φωνή του Εργάτου* στηριζόταν σε περίπου χίλιους σταθερούς συνδρομητές.⁶⁴

Τα εντεταλμένα στελέχη της Κομμουνιστικής Διεθνούς αντιμετώπισαν την μεταναστευτική σύνθεση του κόμματος, ως ανασταλτικό παράγοντα στην ισχυροποίησή του στην αμερικανική πολιτική ζωή και στο εργατικό κίνημα. Ο προβληματισμός συνδεόταν με την εκτίμηση ότι η λειτουργία των «γλωσσικών ομοσπονδιών» ενέτεινε τον κατακερματισμό της εργατικής τάξης, αναπαρήγαγε μια εθνοτικά προσανατολισμένη πολιτικοποίηση και καθιστούσε το κομμουνιστικό κίνημα «ξένο» στους αγγλοσάξονες εργάτες.⁶⁵ Η διάγνωση του μεταναστευτικού μετασχηματισμού και η παράλληλη διαπίστωση ότι οι «ξενογεννημένοι (foreign-born) εργάτες αποτελούν το τμήμα της εργατικής τάξης που υφίσταται τη μεγαλύτερη εκμετάλλευση και καταπίεση» οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι οι μετανάστες, ιδίως από τη στιγμή που η εγκατάστασή τους έπαιρνε μόνιμο χαρακτήρα, έπρεπε να αντιληφθούν εαυτούς ως τμήμα της αμερικανικής εργατικής τάξης.⁶⁶

⁶³ Draper, *The Roots of American Communism*, σ. 205-379 και Glazer, *The Social History*, σ. 38-89.

⁶⁴ Πιο συγκεκριμένα οι μέσοι όροι ανά έτος: 142 μέλη το 1923, 203 το 1924 και 256 το 1925. «Membership Series by Language Federation for the Workers Party of America (1923)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 206, σ. 10 και «Membership Series by Language Federation for the Workers Party of America (1924)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 341, σ. 22. Βλ. και Nathan Glazer, *The Social Basis of American Communism*, Γουέσπορτ (Westport), Greenwood Press, 1974, σ. 86. Ο αριθμός αυτός προκύπτει από την πρόσθεση των ανά φύλλο αναγραφόμενων συνδρομητών και συγκλίνει με τις εισπράξεις της εφημερίδας από συνδρομές. Βλ. «Οικονομική Έκθεσις», *Φωνή του Εργάτου*, 9/6/1923, σ. 4.

⁶⁵ Βλ. το άρθρο του αντιπροσώπου της Κομμουνιστικής Διεθνούς στις Ηνωμένες Πολιτείες, John Pepper (ψευδώνυμο του Joseph Pogany), «Problems of the Party IV: Be American!», *The Worker* 6, 26/5/1923, σ. 5. Ενδεικτικά: «How Communists Work Amongst the Foreign Born (1927)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 1221, σ. 4-5, «Statutes of the department for language work (1929)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 1682, σ. 8-22, «Instructions for our work in non-party language organizations (1930)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 2018, σ. 170-179. Για το ζήτημα συνολικά, βλ. Jacob A. Zumoff, «The Americanization of the American Communist Party in the Early 1920s», *Cercles* 19 (2009), σ. 183-195.

⁶⁶ Clarissa Ware, *The American Foreign-Born Workers*, Νέα Υόρκη, Workers Party, 1923, σ. 2-3.

Η πρόταση του κομμουνιστικού κινήματος συνίστατο στον «προλεταριακό εξαμερικανισμό», μια διττή διαδικασία συνειδητοποίησης. Ο «ξενογεννημένος» εργάτης έπρεπε να συνειδητοποιήσει ότι άνηκε στην εργατική τάξη και ταυτόχρονα ότι το πεδίο των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών του διεκδικήσεων ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή η διαδικασία συμβάδιζε με την οργάνωσή του στο αμερικανικό εργατικό κίνημα. Ο «προλεταριακός εξαμερικανισμός» εδραζόταν στην βασική θέση του κομμουνιστικού κινήματος για την ενότητα της εργατικής τάξης, υπεράνω εθνικών διαχωρισμών. Αν και η Κομμουνιστική Διεθνής δεν προέβη σε αυτοτελείς επεξεργασίες για τα ζητήματα της μετανάστευσης, οι Αμερικανοί κομμουνιστές μπορούσαν να στηριχτούν στις θέσεις του Λένιν για την «προοδευτική σημασία» του μεταναστευτικού φαινομένου, εφόσον συντελούσε στην εγκατάλειψη της «απονεκρωμένης τοπικής ζωής» και στη συνένωση των εργατών στις «τεράστιες φάμπρικες και τα μεταλλεία».⁶⁷

«Το πρόσωπο στραμμένο προς την Αμερική» ήταν μια στερεότυπη παραίνεση προς τα «γλωσσικά γραφεία» του κόμματος, τα οποία καλούνταν να συμβάλλουν στην συμμετοχή του ακροατηρίου τους στα αμερικανικά συνδικάτα.⁶⁸ Το αίτημα του «προλεταριακού εξαμερικανισμού» απηχούσε τον προσανατολισμό των μεταναστευτικών ριζοσπαστικών οργανώσεων, που είχαν ιδρυθεί με στόχο την οργάνωση των ομοεθνών τους στις νέες συνθήκες, που δημιουργούσε η μεταναστευτική εγκατάσταση. Είναι ενδιαφέρον, ότι η *Φωνή του Εργάτου* στο πρώτο της φύλλο το 1918 δήλωνε ότι απευθυνόταν στους «Ελληνικής καταγωγής κατοίκους των Ηνωμένων Πολιτειών». Η κατακλείδα ενός άρθρου της το 1923 συμπυκνώνει τη σχετική συλλογιστική: «Οι εργάτες της Ελλάδος ας πολεμήσουν αυτοί τον Έλληνα καπιταλιστήν, ημείς δε ας βοηθήσουμε και ας εργασθούμε με όλες τις δυνάμεις μας για την δημιουργία του Αμερικανικού εργατικού κινήματος. (...) Κάθε ξένος εργάτης, και το τονίζουμε αυτό ιδιαίτερα στους Έλληνες συντρόφους, οφείλει από τη πρώτη στιγμή που θα πατήση το Αμερικανικό έδαφος, να προσανατολισθή με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες του τόπου στον οποίον αγωνίζεται για την

⁶⁷ Β.Ι. Λένιν, «Ο καπιταλισμός και η μετανάστευση των εργατών», *Απαντα*, τομ.24, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1979, σ. 90. Βλ. και Β.Ι. Λένιν, «Κριτικά σημειώματα για το εθνικό ζήτημα», *Απαντα*, τομ. 24, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1980, σ. 126.

⁶⁸ «The Work of the Communist Fractions in Fraternal Organizations (1929)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 1682, σ. 22. Βλ. και Theodore Draper, *American Communism and Soviet Russia. The Formative Period*, Νέα Υόρκη, The Viking Press, 1963, σ. 190-192

συντήρησίν του. Πρέπει να συνταυτίσει την τύχη του με τους εντόπιους εργάτες και αφιερώσει όλη την προσοχή του στο Αμερικανικό εργατικό κίνημα».⁶⁹

Το Κομμουνιστικό Κόμμα συχνά υπέρβαλλε στις εκτιμήσεις του ως προς την ταχύτητα και το περιεχόμενο του μεταναστευτικού μετασχηματισμού, προκειμένου να διαγνώσει την ενοποίηση της αμερικανικής εργατικής τάξης. Έτσι, διατυπώθηκαν κατά καιρούς βεβαιότητες για την πλήρη αποτίναξη των εθνοτικών παραδόσεων εκ μέρους των μεταναστών εργατών, διαπιστώσεις που έρχονταν συχνά σε αντίθεση με τις εμπειρίες των ίδιων των κομμουνιστών από τις κοινότητές τους. Ταυτόχρονα, η έμφαση στην προτεραιότητα της ταξικής ενότητας οδηγούσε στην καχύποπτη αντιμετώπιση των επιβιώσεων της «εθνοτικής κουλτούρας». Οι επιδείξεις αυτής και η αναπαραγωγή της στις μεταναστευτικές οργανώσεις αντιμετώπιζονταν ως ένδειξη «εθνικισμού» και «ελλιπούς ενδιαφέροντος για την οικονομική και πολιτική πάλη της εργατικής τάξης στις Ηνωμένες Πολιτείες».⁷⁰ Στο έδαφος αυτό, αναπτύχθηκαν σημαντικές τριβές στα κομματικά «γλωσσικά γραφεία», όπως μαρτυρεί η πύκνωση των σχετικών επεισοδίων από τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Η υποτίμηση των «εθνοτικών παραδόσεων», όπως και συνολικά η αντιπαλότητα προς κάθε τι που παρέπεμπε στην έννοια του «εθνικού» τροποποιήθηκε ριζικά ύστερα από το έβδομο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1935, καθορίζοντας ανάλογα την τακτική του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος στις μεταναστευτικές κοινότητες.

Το 1925 το τέταρτο συνέδριο του Εργατικού Κόμματος αποφάσισε τη διάλυση των «γλωσσικών ομοσπονδιών», γεγονός που σήμανε το τέλος της σχετικά αυτόνομης λειτουργίας τους: «οι υπάρχουσες αγγλικές και ξένες γλωσσικές ομοσπονδίες σταματούν να λειτουργούν ως τμήματα του Κόμματος. Οι τελευταίες δεν θα πρέπει να διαλυθούν, αλλά να αναδιαταχθούν ως Εργατικές Λέσχες που θα κάνουν μέλη τους όχι μόνο κομματικά μέλη, αλλά και εξωκομματικούς εργάτες της ίδιας εθνικότητας, που αποδέχονται την αντίληψη της ταξικής πάλης».⁷¹ Η σχετική απόφαση συνδυάστηκε με μια συνολική οργανωτική αναδιάρθρωση, όπου για κάθε παλιά «γλωσσική ομοσπονδία» δημιουργήθηκε ένα καθοδηγητικό όργανο, το οποίο λογοδοτούσε στο νεοϊδρυθέν «Γλωσσικό Τμήμα» της Κεντρικής Επιτροπής. Τα νέα

⁶⁹ Δ.Π., «Αλλοδαποί εργάτες», *Φωνή του Εργάτου*, 28/4/1923, σ. 3.

⁷⁰ *Thesis and Resolutions for the Seventh National Convention of the Communist Party of the United States of America by Central Committee Plenum, March 31-April 4 1930*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1930, σ. 79.

⁷¹ Οι κύριες αποφάσεις του συνεδρίου στο Fried, *Communism in America*, σ. 42-45, το παράθεμα στη σ. 44. Βλ. και τον προβληματισμό του Paul Buhle, *Marxism in the United States. Remapping the History of the American Left*, Λονδίνο, Verso, 1991, σ. 121-136.

«γλωσσικά γραφεία» είχαν ως αρμοδιότητα την έκδοση προπαγανδιστικού υλικού και εφημερίδων στις αντίστοιχες γλώσσες και την εποπτεία των μετωπικών μεταναστευτικών εργατικών οργανώσεων.

Έτσι, το «ελληνικό γραφείο» εξέδιδε το *Εμπρός*, συντόνιζε τη λειτουργία των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων και καθοδηγούσε τις κομματικές «φράξιες» που δραστηριοποιούνταν στις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις. Τα μέλη του κόμματος, ανεξαρτήτως εθνικότητας, όφειλαν να συμμετέχουν στις νέες οργανώσεις βάσης, οι οποίες δομούνταν στους εργασιακούς χώρους και στις συνοικίες των πόλεων, και όπου η γλώσσα των συνεδριάσεων ήταν η αγγλική. Στο εσωτερικό του κόμματος ελεγκτικοί μηχανισμοί αποδελτίωναν τις μη αγγλόφωνες εκδόσεις για να πιστοποιήσουν σε ποιο βαθμό η ύλη τους ενσωμάτωνε τις κεντρικές κομματικές κατευθύνσεις για ζητήματα της αμερικανικής πολιτικής.⁷²

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1920 έντονες διαφωνίες γύρω από τα ζητήματα αυτά οδήγησαν σε διαδοχικές κρίσεις στο φιλανδικό, το εβραϊκό, το αρμενικό, το λιθουανικό και το ελληνικό κομματικό γραφείο.⁷³ Κοινή αφετηρία των επεισοδίων ήταν η ύπαρξη διαφορετικών στάσεων και αντιλήψεων στο εσωτερικό των μεταναστευτικών οργανώσεων σε σχέση με το αίτημα του εξαμερικανισμού. Για πολλούς μετανάστες η συμμετοχή στο κομμουνιστικό κίνημα ήταν ταυτόσημη με μια καθημερινότητα γύρω από τις εργατικές εθνοτικές οργανώσεις. Η απαίτηση να συμμετάσχουν σε κομματικές οργανώσεις όχι αμιγώς μεταναστευτικές σήμαινε τη διακοπή μιας εμπεδωμένης συνήθειας, γεγονός που προκάλεσε πολυάριθμες αποχωρήσεις ύστερα από το 1925. Για πολλούς μετανάστες, κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας, οι εορταστικές εκδηλώσεις, οι διαφωτιστικές ομιλίες, οι θεατρικές παραστάσεις και η ταύτιση με το επαναστατικό κίνημα της χώρας προέλευσης είχαν μεγαλύτερη σημασία από τις προτεραιότητες του αμερικανικού κινήματος.

⁷² Ενδεικτικά: «To what extent do the language press reflect the party campaigns? (1930)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2003, σ.20.

⁷³ Auvo Kostiaainen, «For or Against Americanization? The Case of the Finnish Immigrant Radicals», στο Dirk Hoerder (επιμ.), *American Labor and Immigration History, 1877-1920s, Recent European Research*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1983, σ. 258-275. Για τα επεισόδια στις φιλανδικές συνεταιριστικές οργανώσεις βλ. , Peter Kivisto, «The Decline of the Finnish American Left, 1925-1945», *International Migration Review*, 17.1 (Ανοιξη, 1983), σ. 72-74. Βλ. επίσης «On the right wing opposition in the Lithuanian publishing associations (13/3/1931)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2247, σ. 72 και «Central Control Commission resolution on factional situation in the Armenian fraction in New York (1931)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2338, σ. 78. Τέλος, «Language Fractions or Sections in our Party», *Party Organizer*, 2.6 (Ιούνιος 1928), σ. 22-24, «Shortcomings of Party Fractions», *The Party Organizer*, 2.7-8 (Ιούλιος-Αύγουστος 1928), σ. 16, «Away with Group Psychology» *The Party Organizer*, 3.2 (Μάρτιος 1930).

Στο εσωκομματικό δελτίο *The Party Organizer* τακτικά έβρισκαν θέση ανταποκρίσεις που στηλίτευαν έντονα τις συνήθειες των «βετεράνων». Για παράδειγμα ακόμα και το 1934, σε μια αναφορά από το Γιονγκστάουν ο κομματικός υπεύθυνος κάνοντας σαρκαστικά λόγο για «‘απλά’, ‘μικρά’ καθημερινά επεισόδια», όπως την άρνηση του γιουγκοσλάβου γραμματέα να παραβρεθεί σε μια συνεδρίαση εξαιτίας του κρύου που επικρατούσε στην αίθουσα και στην πρόταση αναβολής μιας συνεδρίασης προς όφελος μίας θεατρικής παράστασης, εντόπιζε ότι: «οι δραστηριότητες του γλωσσικού τομέα δεν συνδέονται με τα βασικά καθήκοντα του Κόμματος» και ότι οι μετανάστες ενδιαφέρονταν αποκλειστικά για τις κοινωνικές δραστηριότητές τους.⁷⁴

Η αντίσταση στις προσπάθειες υπαγωγής των εφημερίδων στον κεντρικό κομματικό έλεγχο ή η άρνηση των φιλανθικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων να αποδώσουν τμήμα των εσόδων τους στο κόμμα, είναι φαινόμενα που σχετίζονταν με τις παραδόσεις αυτονομίας της μεταναστευτικής αριστεράς. Ταυτόχρονα όμως υποδεικνύουν τις αντιθέσεις και τις αποκλίνουσες τακτικές εντός των ίδιων των μεταναστευτικών κοινοτήτων γύρω από το ζήτημα του εξαμερικανισμού. Η περίπτωση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς επιβεβαιώνει την αίσθηση αυτή. Από το 1927 έως και το 1932 διαδοχικές κρίσεις και έντονες αντιπαραθέσεις χαρακτήρισαν την λειτουργία του «ελληνικού γραφείου». Ορισμένες ανάγονταν στις διαφωνίες στο εσωτερικό του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος και την αποχώρηση της «αριστερής αντιπολίτευσης» στα τέλη της δεκαετίας. Με την εξαίρεση αυτή, οι υπόλοιπες αφορούσαν την ύπαρξη αντιθετικών απόψεων για τα ζητήματα του εξαμερικανισμού των κομματικών δραστηριοτήτων.

Το πρόβλημα έγκειτο στην διχογνωμία για το ποια ζητήματα και ποια τακτική θα μπορούσαν να κινητοποιήσουν τους ελληνοαμερικανούς εργάτες και θα συντελούσαν στην αύξηση της κυκλοφορίας του *Εμπρός*. Διαφαίνεται, συχνά με αντιφατικούς τρόπους, ότι ορισμένα στελέχη του «ελληνικού γραφείου» επέμειναν στην ενασχόληση με τις εσωτερικές αντιθέσεις των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, τις εκκλησιαστικές έριδες και την επιρροή των ελληνικών πολιτικών εξελίξεων.⁷⁵ Στο

⁷⁴John Roman, «Language Work in Youngstown Section. Language Forces Should Be Made Instrumental in Rooting the Party in the Factories and Basic Industries», *The Party Organizer* 8, no. 4, April 1934, σ. 15-19.

⁷⁵Ενδεικτικά, «το γραφείο πρέπει να αντιπαρατεθεί με τη λανθασμένη γραμμή ορισμένων συντρόφων του γραφείου ότι η επιμονή στα σκάνδαλα της ελληνικής αστικής τάξης είναι ο καλύτερος τρόπος προσέγγισης των μαζών», «Report Submitted by the Greek Buro of the C.C. on the Basis of the

πνεύμα αυτό, για παράδειγμα, το *Εμπρός* ορισμένες φορές δεν δημοσίευε αποφάσεις των κομματικών οργάνων, ενώ οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι πραγματοποιούσαν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας για τις ελληνικές εξελίξεις, όπως το βενιζελικό ιδιώνυμο, δίχως να επιδεικνύουν ανάλογη μαχητικότητα για ζητήματα της αμερικανικής πολιτικής ζωής.⁷⁶

Στον αντίποδα, από το 1925 και εξής τα νέα πρόσωπα που εμφανίζονται στα πρακτικά των συνεδριάσεων του «ελληνικού γραφείου» εξέφραζαν ένα διαφορετικό πνεύμα σε μεγαλύτερη αρμονία με τις κομματικές κατευθύνσεις. Είναι σαφές άλλωστε ότι τα στελέχη αυτά είχαν την υποστήριξη των κεντρικών καθοδηγητικών οργάνων και εν τέλει ανέλαβαν την ηγεσία της ελληνοαμερικανικής αριστεράς από τις αρχές της δεκαετίας του 1930. Τα νέα στελέχη, όπως ο Π. Χαρισιάδης και ο Χ. Φιλιππίδης ήταν ταυτόχρονα εκπρόσωποι των πιο δυναμικών τάσεων του μεταναστευτικού μετασχηματισμού. Το στοιχείο αυτό διαφαίνεται ακόμα και σε μικρές λεπτομέρειες. Ο Χαρισιάδης συμμετείχε σε κομματικές συνεδριάσεις μιλώντας αγγλικά, ήταν παντρεμένος με αμερικανίδα, υπέγραφε συχνά ως Peter Harisson ή Panos Harissiades, συμπλήρωνε με σχετική άνεση τα ερωτηματολόγια της Κεντρικής Επιτροπής για την κατάσταση του «ελληνικού γραφείου». Την ίδια περίοδο, στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μια νέα γενιά εργατών εντάχθηκε στους Ελληνικούς Εργατικούς Εκπαιδευτικούς Συνδέσμους και στο Κομμουνιστικό Κόμμα.

«Πρωτοπόροι» της εργατικής τάξης: η κομματική ζωή

Το πρώτο φύλλο της *Φωνής του Εργάτου*, τον Ιούλιο του 1918, διακήρυσσε ότι εκπροσωπούσε τα συμφέροντα εκείνων, που έως τότε δεν είχαν μέσο έκφρασης και έτσι αυτοσυστηνόταν ως η εφημερίδα «των εργατών, γιατί εργάται την βγάζουν, εργάται την γράφουν, εργάται την διαβάζουν, με χρήματα εργατών συντηρείται (...) Σε κανένα δεν θα υποταχθή, καμμίαν υποχρέωση δεν θα χρωστά σε κανένα, ούτε ηθική, ούτε υλική, εκτός μόνο σε κείνους στους οποίους ανήκει ολοκληρωτικά' στο Ελληνικό προλεταριάτο της Αμερικής. Η Φωνή του Εργάτου είναι με λίγα λόγια εφημερίς των εργατών, που αποτελείται προς τους εργάτας για τα συμφέροντα των

Questionnaire of the C.C. (1934)» Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3491, σ. 3.

⁷⁶ Βλ. για παράδειγμα την επιστολή του ελληνοαμερικανού Έλις Χρυσός (Ellis Chryssos) προς τον Λόβστοουν το 1927, στην οποία περιγράφει την άρνηση της πλειοψηφίας του ελληνικού γραφείου να δημοσιευτεί κείμενο της Κομμουνιστικής Διεθνούς στο *Εμπρός* με τη δικαιολογία ότι «θα έκανε ζημιά στην κυκλοφορία της εφημερίδας». Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1049, σ. 54-55.

εργατών».⁷⁷ Τα επόμενα χρόνια, η ρουμπρίκα του *Εμπρός* πλαισιωνόταν σταθερά από την υπόμνηση «τα συμφέροντα των Εργατών και των Καπιταλιστών είναι ασυμβίβαστα. Ο ισχυριζόμενος το εναντίον είναι ή απατεών ή αμαθής» και τις καταληκτικές προτάσεις του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* «εργάται του κόσμου ενωθήτε. Δεν έχετε να χάσετε τίποτε, παρά τις αλυσίδες σας, αλλά έχετε να κερδίσετε έναν κόσμον ολόκληρον».

Η κεντρικότητα της πάλης των τάξεων, η «εξυπηρέτησις» των συμφερόντων της εργατικής τάξης, η εξύμνηση της Σοβιετικής Ένωσης και η πίστη ότι η επαναστατική διαδικασία θα ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης υπήρξαν οι βάσεις, πάνω στις οποίες συγκροτήθηκε η ελληνοαμερικανική κομμουνιστική κίνηση. Η διαδρομή της ταυτίζεται με την πορεία του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος. Υπό την έννοια αυτή, θα ήταν δόκιμο να αναφερθεί κανείς στις κεντρικές πολιτικές εκστρατείες, εκλογικές διαδικασίες, συνδικαλιστικές δραστηριότητες, εσωτερικές διεργασίες και συνέδρια της δεκαετίας του 1920 θεωρώντας ότι αυτά και μόνο αποτελούν τους κύριους σταθμούς στην εξέλιξη του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών και κατ' επέκταση του «ελληνικού γραφείου».⁷⁸

Τα θέματα αυτά διαπερνούν τις σελίδες του ελληνοαμερικανικού κομματικού τύπου, τις εκθέσεις του «ελληνικού γραφείου» προς τα αρμόδια κομματικά όργανα, τις εισηγήσεις για την κατάσταση και τη δράση των «εθνικών γραφείων», τα εσωτερικά σημειώματα και τα πρακτικά από τις συνεδριάσεις και τις αποφάσεις της περιόδου. Ταυτόχρονα όμως, οι πηγές αυτές αναδεικνύουν τον τρόπο λειτουργίας της ελληνοαμερικανικής κομμουνιστικής οργάνωσης, τις αξίες και τις αντιλήψεις που αυτή διαμόρφωσε, τη λειτουργία της ως μια σχολή σκέψης για τα μέλη και τους υποστηρικτές της. Ο τρόπος με τον οποίο οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές ερμήνευαν τις αντιδράσεις του ακροατηρίου τους, δηλαδή των ελληνοαμερικανών

⁷⁷ Το παράθεμα από το πανηγυρικό άρθρο του Θ. Γκέλλου, «*Η Φωνή του Εργάτου και το Εμπρός*», *Εμπρός*, 20/7/1938, σ. 11.

⁷⁸ Για την πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος στη δεκαετία του 1920, βλ. κυρίως Draper, *American Communism and Soviet Russia*, Irving Howe και Lewis Coser, *The American Communist Party, a Critical History*, Νέα Υόρκη, Frederic Praeger, 1962, σ. 96-174 και Harvey Klehr και John E. Haynes, *The American Communist Movement, Storming Heaven Itself*, Νέα Υόρκη, Twayne Publishers, 1992, σ. 8-58. Στοιχεία και αναμνήσεις περιέχει η κομματική ιστορία του William Foster, *History of the Communist Party of the United States*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1968. Για την πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς, τα κείμενα των συνεδρίων και τις ενδιάμεσες αποφάσεις βλ. Jane Degras (επιμ.), *The Communist International 1919-1943, Documents, Volume II, 1923-1928*, Λονδίνο, Frank Cass Publishers, 1971. Τέλος, Ουίλιαμ Φόστερ, *Ιστορία των τριών διεθνών*, Αθήνα, Γνώσεις, χ.χ. σ. 375-466.

εργατών και η στάση τους έναντι των εξελίξεων στις κοινότητες προσφέρουν ταυτόχρονα μια εικόνα του κομμουνιστικού κινήματος της εποχής, αλλά και των διαύλων ριζοσπαστικοποίησης τμημάτων του κόσμου της μισθωτής εργασίας.

Η ένταξη στο κομμουνιστικό κίνημα σήμαινε την είσοδο σε ένα συγκεκριμένο σύστημα σκέψης και οργάνωσης της καθημερινότητας.⁷⁹ Ένα κύριο χαρακτηριστικό ήταν η ένταση, αυτό που ο Ράφαελ Σάμιουελ (Raphael Samuel) έχει περιγράψει ως την «αίσθηση του κατεπείγοντος», που περιέβαλλε τις κομματικές δραστηριότητες. Η ατμόσφαιρα αυτή προέκυπτε από την έξαψη που δημιουργούσε η προσδοκία της επικείμενης επαναστατικής ανατροπής. Οι μονόστηλες ειδήσεις στη *Φωνή του Εργάτου* και κυρίως στο *Εμπρός*, όπως και τα πρακτικά των συνεδριάσεων του «ελληνικού γραφείου», επιβεβαιώνουν ότι η συμμετοχή στο Κομμουνιστικό Κόμμα απαιτούσε αυξημένο βαθμό αυταπάρνησης. Οι αλληπάλληλες συνεδριάσεις -της κομματικής οργάνωσης, της συνδικαλιστικής παράταξης, της μεταναστευτικής εργατικής λέσχης, του καθοδηγητικού οργάνου- οι επαναλαμβανόμενες οικονομικές εξορμήσεις -για τη *Daily Worker*, το *Εμπρός*, τους πολιτικούς κρατούμενους, τις ανάγκες του κόμματος- οι περιοδείες, οι συσκέψεις και οι εκδηλώσεις, οι διαδηλώσεις και οι δημόσιοι εορτασμοί αποτελούσαν συνήθεις δραστηριότητες. Για πολλούς, το γεγονός αυτό λειτουργούσε καθοριστικά στην απόφασή τους να απομακρυνθούν, ύστερα από ένα μικρό διάστημα παρακολούθησης. Οι εσωτερικές εκθέσεις της περιόδου είναι διάστικτες από επισημάνσεις για τη ρευστότητα του αριθμού των οργανωμένων μελών, καθώς η υπόθεση της κομματικής στράτευσης για πολλούς ήταν ένα σύντομο πέραςμα.

Οι συνεδριάσεις των κομματικών και των μετωπικών οργανώσεων βασίζονταν σε μια σταθερή τυπολογία. Το καταστατικό της «ελληνικής ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος» ύστερα από την παράθεση των διάφορων άρθρων συμπληρωνόταν με έναν πολυσέλιδο «οδηγό διεξαγωγής συνεδριάσεων».⁸⁰ Το κείμενο παρουσίαζε βήμα προς βήμα την πραγματοποίηση μιας συνεδρίασης, παραθέτοντας παραδειγματικούς διαλόγους, προκειμένου να είναι πιο εύληπτες οι σχετικές οδηγίες. Η διαδικασία αρθρωνόταν σε είκοσι σημεία, τα οποία περιλάμβαναν το «πώς πρέπει ν' αρχίζωμεν την συνεδρίασιν», «πώς πρέπει να δέχεται τις προτάσεις ο Πρόεδρος», «πώς αποσύρωμεν και αλλάζωμεν μίαν

⁷⁹ Τα ζητήματα αυτά αναδεικνύει με ξεχωριστή ικανότητα ο Raphael Samuel, *The Lost World of British Communism*, Λονδίνο, Verso, 2006, ιδίως, σ. 164-183.

⁸⁰ *Καταστατικόν του Εργατικού Κόμματος της Αμερικής και εσωτερικοί κανονισμοί της Ελληνικής Ομοσπονδίας*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1924.

πρότασιν» και «πώς γράφονται τα πρακτικά». Η πρώτη φράση του σύντομου εισαγωγικού σημειώματος συμπύκνωνε μια βαθιά πεποίθηση του κομμουνιστικού κινήματος: «Αι συνεδριάσεις των Εργατικών Ενώσεων αποτελούν ένα μεγάλο σχολείο».⁸¹ Ο ρόλος του επαναστατικού κόμματος ως «σχολείου» της εργατικής τάξης, προκειμένου αυτή να αντιληφθεί την ιστορική της αποστολή υπήρξε βασικό γνώρισμα της συγκρότησης του κομμουνιστικού κινήματος.

Η συστηματοποίηση της συζήτησης, ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων στο εσωτερικό των οργανώσεων, η απογραφή των αριθμητικών δεδομένων –μέλη, κυκλοφορίες, συνδρομές, οικονομικές ενισχύσεις- και η συνεχής σύγκριση αυτών, η συνέπεια στην έναρξη και στη λήξη των συζητήσεων, η προετοιμασία για τη συζήτηση –«η καλλιτέρα συμβουλή που μπορούμε να δώσουμε είναι να σκέπτεσαι πριν να ομιλής» ήταν η σχετική παραίνεση - αποτελούσαν ιεραρχημένες αξίες στην εσωκομματική καθημερινότητα. Το κόμμα δημιουργούσε σε εμβρυακή μορφή, το υπόδειγμα της κοινωνίας που οραματιζόταν με κυρίαρχες τις αξίες της οργάνωσης, του σχεδιασμού, της άμιλλας και της προσπάθειας.⁸² Στην κομματική ιδιόλεκτο η έννοια της «αποτελεσματικότητας» επανέρχεται πλαισιωμένη από τις υποδείξεις για τον «σωστό τρόπο δουλειάς» και την ένταση των προσπαθειών. Η λέξη που βρισκόταν παντού ήταν αυτή της «οργάνωσης»- από το εσωκομματικό δελτίο *The Party Organizer* έως τη μόνιμη επωδό των κομματικών κειμένων που καλούσαν τους εργάτες να «οργανωθούν». Τα χαρακτηριστικά αυτά συνέθεταν τον ιδεότυπο του κομματικού μέλους: συνεπές, τακτικό, οργανωτικό, σταθερό και επίμονο, όπως φανέρωναν οι παραδειγματικές δημοσιεύσεις για τον «πρωτοπόρο ρόλο συντρόφων», που παρέπεμπαν στο σοβιετικό κίνημα του «σταχανοβιτισμού». Στο περιοδικό της Διεθνούς Εργατικής Βοήθειας η φωτογραφία της νεαρής Θεανώς Παπάζογλου πλαισιωνόταν από τους χαρακτηρισμούς «ιδιαίτερα δραστήρια», «ακούραστη» και «οργανωτική», ενώ ένα χρόνο μετά το «χρυσό μετάλλιο» της οργάνωσης κατέκτησε ο «σύντροφος Theodore Tiriris» για την εγγραφή 79 συνδρομητών στο περιοδικό.⁸³

⁸¹ *Καταστατικόν του Εργατικού Κόμματος της Αμερικής*, σ. 23.

⁸² Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνδεση των χαρακτηριστικών αυτών, όπως και της ίδιας της καθετοποιημένης δομής του κόμματος, με τις κυρίαρχες τάσεις στην οργάνωση των αμερικανικών επιχειρήσεων την περίοδο εκείνη. Στο πλαίσιο αυτό, βλ. Ιωσήφ Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμού*, χ.ε., χ.χ. [1924], σ. 99, όπου η «ουσία του λενινισμού στην κομματική (...) δουλειά» ταυτίζεται με τη «σύνδεση της ρωσικής επαναστατικής έξαρσης με το αμερικανικό πραχτικό πνεύμα [που] είναι η ουσία του. Μονάχα αυτή η σύνδεση μας δίνει τον τέλειο τύπο του λενινιστή-στελέχους».

⁸³ «Helps Victims of White Terror in Greece», *Labor Defender*, Μάρτιος 1929, σ. 61 και «Comrade Theodore Tiriris», *Labor Defender*, Ιούνιος 1930, σ. 48.

Η συμμετοχή στο κομμουνιστικό κίνημα συνιστούσε μια εμπειρία εξαμερικανισμού, καθώς υπερέβαινε τα όρια του εθνοτικού πλαισίου. Η παρακολούθηση των συνεδριάσεων και οι κομματικές εκστρατείες έφερναν σε επαφή μετανάστες, αφροαμερικανούς και αγγλοσάξονες, που μοιράζονταν έναν κοινό σκοπό. Η πολιτική του «προλεταριακού εξαμερικανισμού» επέβαλε την απόκτηση της αμερικανικής υπηκοότητας και την εκμάθηση της αγγλικής, ως προληπτικό μέσο για ενδεχόμενες διώξεις. Οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι ιδρύθηκαν με κύριο στόχο την ταξική συνειδητοποίηση των μεταναστών και την ταυτόχρονη προώθηση του «προλεταριακού εξαμερικανισμού».⁸⁴

Οι Σύνδεσμοι αποτέλεσαν την μετεξέλιξη των «ομάδων αναγνώστων του *Εμπρός*», σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του τέταρτου συνεδρίου του Εργατικού (Κομμουνιστικού) Κόμματος το 1925. Αποτέλεσαν στο μεσοπόλεμο τον κύριο διάλογο επικοινωνίας των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών με τους εργάτες των κοινοτήτων. Στη δεκαετία του 1920 λειτουργούσαν Σύνδεσμοι στη Νέα Υόρκη (με την επωνυμία «Σπάρτακος»), στο Ντιτρόιτ, στο Σικάγο, στο Κάντον, στο Γκάρντ και στο Σαν Φραντσίσκο, ενώ κατά καιρούς έκαναν την εμφάνισή τους παραρτήματα σε μικρές βιομηχανικές κωμοπόλεις. Οι Σύνδεσμοι στεγάζονταν σε εργατικές περιοχές των αστικών κέντρων και λειτουργούσαν ως χώροι κοινωνικοποίησης και φιλοξενίας ποικίλων εκδηλώσεων, διαλέξεων και συσκέψεων με εκπροσώπους συνδικάτων. Το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα περιλάμβανε μαθήματα αγγλικής, ενώ στο μηνιαίο πρόγραμμά τους συνυπήρχαν διαλέξεις για την οργανική εξέλιξη των ειδών, την υγιεινή των φύλων, τις εξελίξεις στις φυσικές επιστήμες, εκδηλώσεις για την οργάνωση της εργατικής τάξης, αναλύσεις της συγκυρίας και θέματα ιστορίας του επαναστατικού κινήματος. Από τα τέλη της δεκαετίας λειτούργησαν πιο συστηματικά εργατικές θεατρικές ομάδες και μουσικά σύνολα, που διάνθιζαν τις κεντρικές εκδηλώσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Ταυτόχρονα η κομματική ζωή δημιουργούσε μια καθημερινότητα, εντός της οποίας αναπτύσσονταν σχέσεις και φιλικές δραστηριότητες. Οι χοροεσπερίδες, οι εορτασμοί επαναστατικών επετείων και τα «εργατικά πικ νικ» απευθύνονταν στα κομματικά μέλη, δίχως εθνοτικούς διαχωρισμούς. Τα αγγελτήρια για τους «κόκκινους γάμους», όπως στην περίπτωση

⁸⁴ Βλ. ένα προσχέδιο καταστατικού χρονολογημένο το 1925. «Constitution of the Greek Workers Club», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 560, σ. 45-49.

του «σ. Ι. Σπηλιώτη» και της «συμπαθούσης των αγώνα μας Μάρθας Ποητάσεφ», φανερώνουν την ταύτιση της κοινωνικότητας με την κομματικότητα.⁸⁵

Οι Σύνδεσμοι στις βιομηχανικές πόλεις, όπως στην περίπτωση του Κάντον και του Γκάρντ στο Οχάιο και στην Ιντιάνα αντίστοιχα, συνιστούν περιπτώσεις όπου οι δράσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς βρισκόταν σε άμεση επικοινωνία με την κοινοτική ζωή. Εκεί, μέλη τους δραστηριοποιούνταν, για παράδειγμα, σε εθνοτοπικούς συλλόγους –όπως των Καλύμνιων στο Γκάρντ-, οι οποίοι διοργάνωναν εκδηλώσεις από κοινού με τους Συνδέσμους. Στο Κλήβελαντ, για παράδειγμα, το 1927 στην επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου «η επιτροπή των ελληνικών σωματείων» προσκάλεσε τον Γ. Λιάκο, «γραμματέα του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Εργατικής Αμύνης» ανάμεσα στους υπόλοιπους ομιλητές. Ο Λιάκος αναπαρήγαγε την επιχειρηματολογία της *Νεοελληνικής Πολιτικής Ιστορίας* του Κορδάτου και σύμφωνα με τη σχετική ανταπόκριση συνεπήρε το εργατικό ακροατήριο.⁸⁶ Οι θέσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς για τα κοινοτικά ζητήματα συνίσταντο στην αφενός στην άρνηση υπαγωγής στις επιδιώξεις της αρχιεπισκοπής και αφετέρου στην ενίσχυση της δημοκρατικής τους λειτουργίας. Η αντίληψη του κομμουνιστικού κινήματος για τις «εθνοτικές παραδόσεις» οδηγούσε συχνά στην υποτίμηση των κοινοτικών ζητημάτων και στην προβολή μιας ριζικά διαφορετικής θεματολογίας, που δεν έβρισκε πάντα την ανάλογη ανταπόκριση.

Έτσι, οι δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς συχνά είχαν εσωστρεφή χαρακτήρα, προσφέροντας μια ιδιότυπη ασφάλεια στα μέλη της, που βρίσκονταν ανάμεσα σε ομοϊδεάτες. Ο Σάμιουελ αναθυμούμενος την εμπειρία του ως παιδί κομματικής οικογένειας κάνει λόγο για «έναν μικρό ιδιωτικό κόσμο» ή «μια δεμένη (...) αυτοαναφορική ομάδα».⁸⁷ Αυτό το αίσθημα αναδύεται στις εκθέσεις του ελληνικού γραφείου, πίσω από τις διατυπώσεις για το «σεχταρισμό των συντρόφων», τα παράπονα για τα κομματικά μέλη που «κάθονται ολόκληρον την ημέραν και νύκτα γύρω στη στόφα φιλολογούντες και φιλοσοφούντες» και τις επισημάνσεις για την περιορισμένη επιρροή στην κοινοτική ζωή.⁸⁸

⁸⁵ Δημητρακόπουλος, «Κόκκινος γάμος», *Εμπρός*, 6/5/1926, σ. 5.

⁸⁶ Γ. Ματθαίος, «Ο εορτασμός της 25 Μαρτίου στο Κλήβελαντ», *Εμπρός*, 9/4/1927, σ. 4.

⁸⁷ Samuel, *The Lost World*, σ. 13.

⁸⁸ «Greek Buro of the Central Committee (5/9/1931)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2531, σ. 50 και *Φωνή του Εργάτου*, 31/3/1923, σ. 3.

Αισθήματα και Συνείδηση: «Ταξισυνειδησία» και Εργατική Μόρφωση

Στο *Εμπρός* η σελίδα «Έλληνες Προλετάριοι ανά τον Κόσμο» φιλοξενούσε «εργατικές ανταποκρίσεις». Ορισμένες από αυτές ήταν γραμμένες από την ίδια τη σύνταξη της εφημερίδας, άλλες από σταθερούς ανταποκριτές και λιγότερες από περιστασιακούς αλληλογράφους. Ο ρόλος της σελίδας αυτός ήταν κομβικός στο πλαίσιο της εκδοτικής πολιτικής των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών, καθώς επιφορτιζόταν με την μεταφορά της άμεσης εργατικής εμπειρίας, η οποία θα παρακινούσε τον αναγνώστη, μέσα από τις αναγκαίες ταυτίσεις, να αντιληφθεί τα ταξικά του συμφέροντα.⁸⁹ Οι ανταποκρίσεις αυτές παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο δημιουργούν ένα ιδεότυπο ταξικής συνειδητοποίησης, ενώ ταυτόχρονα αναπαριστούν ένα συγκεκριμένο σύμπαν. Είναι η καθημερινότητα της συνάθροισης στο καφενείο ή στο περιθώριο της εργασίας, της κουβέντας για τα «πολιτικά», της ρητορικής αντιπαράθεσης και της τελικής επιβεβαίωσης, από την εμπειρία και την «ίδια τη ζωή», της ορθότητας των απόψεων που είχαν διατυπώσει οι κομμουνιστές. Η προφορικότητα, ο σαρκασμός και η μεταναστευτική εργατική ιδιόλεκτος διανθίζουν τις ιστορίες για τις αυθαιρεσίες των «μπόσηδων» -«τον έδιωξε γιατί έφαγε δύο αυγά και ένα ποτήρι γάλα»-, για τους αγώνες του «γιούνιο» (union) και τα πρόβλημα της ανεργίας, της εκμετάλλευσης και της εργασιακής περιπλάνησης.

Η παρακάτω αφήγηση είναι χαρακτηριστική του περιεχομένου και της δομής των ανταποκρίσεων αυτών. Ο Ευάγγελος Διολέτης περιγράφει τις συνθήκες εργασίας των εργαζομένων στα εστιατόρια του Μπρούκλιν: «(...) Οι μαγειροσερβιτόροι σήμερα δεν θεωρούνται άνθρωποι, αλλά ζώα. Σου λεν ‘τόσα χέρια χρειάζομαι για το μαγαζί’ (...) Πηγαίνουμε στα εργοδοτικά γραφεία, στις εργατικές αυτές μαρκέτες που παλιούνται κορμιά και χέρια εργατικά και όπου εξαγοράζουμε την πώληση της εργατικής μας δυνάμεώς μας, πληρώνοντας τον πράκτορα (...) για να βρούμε πως η δουλειά που «αγοράσαμε» είναι για τα ζωντόβολα μόνο (...) Έπαθα σοβαρό ατύχημα στην ώρα της δουλειάς. Πήγα στο νοσοκομείο και έκαμα εγχείρηση. Όταν έγινα λίγο καλά (...) επήγα και δούλεψα, μα δεν μπόρεσα να δουλέψω παραπάνω από δύο εβδομάδες (...) Αυτά παθαίνουμε ημείς οι σκλάβοι της κουζίνας, γιατί είμαστε ανοργάνωτοι (...) Μόνον με την οργάνωσή μας θα μπορέσουμε να επιβάλουμε στους

⁸⁹ Βλ. σχετικά και «Instructions for our work in non-party language organizations (1930)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2018, σ. 177-178. Η σημασία των εργατικών ανταποκρίσεων είχε τονιστεί, Βλαδίμηρος Ίλιτς Λένιν, «Γράμμα προς τους Συντρόφους (με την ευκαιρία της έκδοσης του οργάνου της πλειοψηφίας του κόμματος)», *Άπαντα*, τ. 9, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1980, σ. 105.

μπόσηδες μας να μας θεωρούν ανθρώπους και να μας δίδουν περισσότερο μισθό και περισσότερες ώρες ανάπαυση (...) και όχι με τις παρακαλιές'.⁹⁰

Οι «εργατικές ανταποκρίσεις» απηχούν ταυτόχρονα την αγανάκτηση των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών για την αδιαφορία ή την καχυποψία μεγάλου τμήματος των ελληνοαμερικανών εργατών έναντι των επαναστατικών ιδεών. «Μπα στραβωμάρα! (...) Μέγας είσαι καπιταλισμέ και θαυμαστά τα έργα σου, που κατορθώνεις και κρατάς τον εργάτη τόσο στραβό και αναίσθητο!» αναφωνούσε ένας τακτικός συνεργάτης της *Οργάνωσης*, ύστερα από μια επίσκεψη στο καφενείο, όπου οι εργάτες έπαιζαν χαρτιά και αδιαφορούσαν για τα επαναστατικά κηρύγματα.⁹¹ Στα φύλλα των ελληνοαμερικανικών ριζοσπαστικών εκδόσεων είναι ευδιάκριτο το αίσθημα της υπερηφάνειας των «πρωτοπόρων» εργατών, για το ότι αποτελούσαν τμήμα μιας παγκόσμιας πρωτοπορίας, όντας οι «ταξισυνειδητοί», δηλαδή οι ταξικά συνειδητοποιημένοι, σε αντιπαράθεση με τους «αφελείς», τους «δουλικούς» και «εν αγνοία τελούντες» συναδέλφους τους. Στο έδαφος αυτό διαφαίνεται η θεμελίωση ενός λόγου, όπου η «ταξισυνειδησία», αντιπαραβαλλόταν με την «καθυστερήση».

Ο Ιάκωβος Καζαβής παρατηρούσε σχετικά: «Πάρε την πλειονότητα της εργατικής τάξεως σήμερα, της Ελληνικής εργατικής τάξεως, και τόλμησε να αποκαλέσης αυτήν δούλον τάξιν. Διαμαρτυρίας, επιπλήξεις, προσβολάς, θυμούς, θα συναντήσης από τα μέλη της. 'Δούλος Εγώ;' θα είναι το χλευαστικόν ερώτημα που θα ακούσης από παντού (...) Αυτοί ουδέν απολύτως διαφέρουν -εκτός εξωτερικώς- από τον δούλον των βαμβακοφυτειών της Γεωργίας, ο οποίος εθεώρει προδότας και κατεδίωκεν εκείνους που εθυσιάζοντο δια να του χαρίσουν την ελευθερίαν του».⁹² Από τα κείμενα των «εργατικών ανταποκρίσεων» διακρίνεται ο αντίλογος που εισέπρατταν οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές από τον περίγυρό τους. Η επιφύλαξη έναντι των «ερυθρών» εξαιτίας των αντιπατριωτικών και αντιθρησκευτικών τους θέσεων, η προσδοκία της κοινωνικής ανόδου μέσω της σκληρής εργασίας και ο φόβος ότι η ενασχόληση με το συνδικαλισμό θα οδηγούσε στην απέλαση είναι τα θέματα στα οποία επανέρχονταν οι «εργατικές ανταποκρίσεις».⁹³ Το καλοκαίρι του 1923 η σύνταξη της *Φωνής του Εργάτου* αποφάσισε την μετονομασία της εφημερίδας, γιατί «οι Έλληνες εργάτες είτε δεν το παραδέχονται, είτε δεν το ξέρουν,

⁹⁰ Ευάγγελος Διολέτης, «Οι εργάται της Κουζίνας και των εστιατορίων μόνον με την οργάνωσιν των θα επιτύχουν την καλλιτέρευσιν της θέσεώς των», *Εμπρός* 11/6/1927, σ. 5.

⁹¹ Φαραίος, «Καθρέπτες», *Οργάνωσις*, 15/9/1923, σ. 2.

⁹² Ιάκωβος Καζαβής, *Ο σοσιαλισμός έρχεται*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1924, σ. 12.

⁹³ «Για τους ανοργάνωτους εργάτες της Αμερικής», *Φωνή του Εργάτου*, 17/3/1923, σ. 1 και Κ. Καραβάς, «Το καθήκον των Ελλήνων εργατών για το ημερήσιον *Εμπρός*», *Εμπρός*, 29/1/1927, σ. 2.

πως είναι εργάτες» και έτσι «για να πλησιάσουμε και να τους το πούμε [ότι είναι εργάτες], πρέπει να μη τους προδιαθέσουμε με τον τίτλο μας».⁹⁴

Η «ταξισυνειδησία» αναφερόταν στην κατάσταση, όπου ο εργάτης είχε επεξεργαστεί τις εμπειρίες του και είχε αντιληφθεί την αναγκαιότητα να αντιπαλέψει το καπιταλιστικό σύστημα μέσα από τις γραμμές του επαναστατικού κινήματος. Στον αντίποδά της βρίσκονταν τα «αισθήματα», τα οποία οι υπερασπιστές του κυρίαρχου συστήματος χρησιμοποιούσαν και εκμεταλλεύονταν για να συσκοτίζουν την εργατική αυτοσυνειδησία. Το δίπολο της συνείδησης και των αισθημάτων διαπερνά το λόγο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Το «πατριωτικό αίσθημα», το «θρησκευτικό αίσθημα» και οι «προλήψεις» εμφανίζονταν σταθερά ως οι ανασταλτικοί παράγοντες στην ριζοσπαστικοποίηση των εργατών. Το *Εμπρός* απευθυνόταν στη συνείδηση του εργάτη και «όχι στα αισθήματα βασιζόμενα επί αφηρημένων εννοιών» που ήταν «εγκεντρισμένα εις το μυαλό πολλών ειλικρινών εργατών».⁹⁵ Ο αστικός τύπος, η εκκλησία, οι αστικές οργανώσεις θεωρούνταν οι κύριοι φορείς, που κρατούσαν τον εργάτη μακριά από τον νομοτελειακό του προορισμό. Στον αντίποδα, η «εφημερίδα των εργατών» διαφώτιζε και αποκάλυπτε το πραγματικό νόημα των γεγονότων, αφυπνίζοντας τον αναγνώστη. «Χάλασε πέντε σέντσια (...) για να διαβάσης την εφημερίδα σου εργάτη, η οποία σου λέγει ποια είναι η αιτία όπου φορείς μπαλωμένο βρακί» καλούσε τους συμπατριώτες του ένας αναγνώστης από το Σάουθ Μπεντ (South Bend) το 1923.⁹⁶

Η καταπολέμηση της επιρροής των «εθνικιστικών» αισθημάτων και των «προλήψεων» της θρησκευτικής πίστης υπήρξαν κύρια στοιχεία του προγράμματος της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Τα «εθνικιστικά αισθήματα» αναφέρονταν στην προσκόλληση των μεταναστών στις επιδιώξεις του ελληνικού αστισμού, αλλά και στην ιδέα της αλληλεγγύης μεταξύ των ελληνοαμερικανών υπεράνω κοινωνικών διαφοροποιήσεων. Το κομμουνιστικό κίνημα αντιπαρέβαλλε έναν έντονα ταξικά φορτισμένο λόγο για το πώς η ιδέα του έθνους συσκοτίζει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα του κεφαλαίου και της εργασίας. Είτε επρόκειτο για την 25^η Μαρτίου, είτε για την Μικρασιατική Εκστρατεία, είτε για τους εράνους των εφημερίδων για τον ελληνικό στρατό η ελληνοαμερικανική αριστερά βρισκόταν στον αντίποδα

⁹⁴ Δ. Ασημάκης, «Ζητούνται «Νονοί», *Φωνή του Εργάτου*, 26/5/1923, σ. 2.

⁹⁵ «Το σύνθημά μας: Πρωτομαγιά με ημερήσιον *Εμπρός*», *Εμπρός*, 1/1/1927, σ. 1 και Ι. Γιακουμής, «Μια απάντησις εις τον σ. Κολλύβαν», *Φωνή του Εργάτου*, 10/2/1923, σ. 3.

⁹⁶ «Η *Φωνή* στο South Bend», *Φωνή του Εργάτου*, 13/1/1923, σ. 3.

ερωτώντας «τι εκέρδισαν οι εργάται;».⁹⁷ Ο πόλεμος και οι καταστροφικές του επιπτώσεις χρησιμοποιούνταν ως απόδειξη της χρήσης των «εθνικιστικών αισθημάτων» από τις αστικές τάξεις και τους πολεμοκάπηλους. Η ιστορία της ρωσικής επανάστασης, όπου η εμπειρία των χαρακωμάτων επιτάχυνε τις διεργασίες της «ταξισυνειδησίας» είναι εμφανές ότι λειτουργούσε ως υπόδειγμα. «Τέτοια πατρίδα, στο διάβολο!» κατέληγε το διήγημα ενός ελληνοαμερικανού εργάτη που αναλογιζόταν ότι «σαν σκοτωθώ εγώ και μείνη η γυναίκα μου και το παιδί μου στους δρόμους, καμιά πατρίδα δεν θα τους κυτάξει».⁹⁸ Παράλληλα, για την ελληνοαμερικανική αριστερά η αντίθεση στη Μικρασιατική Εκστρατεία και στους μεταπολεμικούς εράνους των ελληνικών προξενικών αρχών συνδεόταν με την προσπάθειά της να εντείνει το ενδιαφέρον των εργατών για τα τεκταινόμενα στις Ηνωμένες Πολιτείες

Η ελληνοαμερικανική αριστερά από τα πρώτα βήματά της επιχείρησε να καταγραφεί ως ο κύριος φορέας «συγχρονισμού» των εργατών με τις συνθήκες και τις αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας και ειδικά των εργατικών ενώσεων. Οι επιθέσεις της *Φωνής του Εργάτου* και του *Εμπρός* στις εθνικές δραστηριότητες των ελληνοαμερικανικών εφημερίδων και των υπερατλαντικών εκπροσώπων του ελληνικού πολιτικού κόσμου υπερτόνιζαν τις αλλαγές που συντελούνταν στην μεταναστευτική παρουσία στις Ηνωμένες Πολιτείες, προκειμένου να φανεί ο παρωχημένος χαρακτήρας των «Ελλήνων εθνικιστών». Υπό το πρίσμα αυτό, η εμφάνιση της ΑΧΕΠΑ δημιούργησε έντονη ανησυχία στους ελληνοαμερικανούς κομμουνιστές, καθώς η νεοπαγής οργάνωση εκπροσωπούσε με δυναμικό τρόπο το αίτημα των μεταναστών για κατοχύρωση στις Ηνωμένες Πολιτείες, δίχως όμως να το συνδέει με οικονομικές και πολιτικές διεκδικήσεις.⁹⁹

Η προσπάθεια οριοθέτησης της ταξικής αντίληψης περί εξαμερικανισμού από αυτή της ΑΧΕΠΑ υπήρξε σταθερό μοτίβο των σχετικών αναλύσεων στο *Εμπρός*. Οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές δεν δυσκολεύονταν να αναγνωρίσουν ότι η ίδρυση της ΑΧΕΠΑ επιβεβαίωνε τις αλλαγές που είχαν συντελεστεί μετά τον παγκόσμιο πόλεμο και τους περιοριστικούς μεταναστευτικούς νόμους. Επίσης διέκριναν στο πρόγραμμα της οργάνωσης την υπέρβαση των αναχρονιστικών αντιλήψεων του

⁹⁷ Για παράδειγμα, «Τι εκέρδισαν οι εργάται από την επανάστασιν του 21;», *Εμπρός*, 26/3/1927, σ. 1.

⁹⁸ Σωκράτης Γεωργαντέας, «Τέτοια πατρίδα...», *Εμπρός*, 25/9/1926, σ. 4.

⁹⁹ Βλ. Σχετική συζήτηση στο «Minutes of the Greek Bureau of the Workers Communist Party of America (3/10/1925)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 560, σ. 43. Στο πνεύμα της απόφασης δημοσιεύτηκαν στο *Εμπρός* έξι διαδοχικά άρθρα (16/10/1926 έως 27/11/1926) αφιερωμένα στις δραστηριότητες της ΑΧΕΠΑ.

Εθνικού Κήρυκα και της *Ατλαντίδας*, των εκκλησιαστικών αρχών και των προξένων. Η ΑΧΕΠΑ εξέφραζε την κυρίαρχη αντίληψη περί εξαμερικανισμού, προωθώντας στους μετανάστες τις ιδέες της κοινωνικής συναίνεσης και της εξύμνησης της αμερικανικής δημοκρατίας, εξυπηρετώντας έτσι τα συμφέροντα του κόσμου της «κεφαλαιοκρατίας». Πίσω από τις σχηματικές αναλύσεις των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών διακρίνεται η ανησυχία για το έντονο ενδιαφέρον των εργατών για τις δραστηριότητες μίας οργάνωσης, στην οποία επικεφαλής ήταν επιχειρηματίες και έμποροι. Η αντίληψη των ενιαίων ελληνοαμερικανικών συμφερόντων εμπόδιζε την «ταξισυνειδησία» των εργαζομένων στις εθνοτικές επιχειρήσεις, ενώ οι δραστηριότητες της οργάνωσης τους διαπαιδαγωγούσαν στη συνεργασία με τους εργοδότες τους. Είναι χαρακτηριστικές οι εργατικές ανταποκρίσεις που αναφέρονται στο ζήτημα αυτό, «μάθαμε ένα καλό μάθημα που ενδιαφέρει όλους τους Έλληνες εργάτες: ότι όταν πρόκειται για την εκμετάλλευσιν του εργάτου από τον εργοδότην δεν έχει σχέσιν αν ανήκουν στην ιδίαν εθνικότητα, ή στο ίδιον 'πατριωτικόν σωματεϊόν'. Ο μπόσης είναι πάντοτε έτοιμος να καταπιέση και να υποδουλώση τον ομοεθνή εργάτην άλλο τόσον όσον και τον ξένον και μάλιστα τον ομοεθνή περισσότερον».¹⁰⁰ Στο πνεύμα αυτό, τα στελέχη του «ελληνικού γραφείου» διέβλεπαν την ανάγκη να αντιμετωπιστεί η επιρροή της, ενισχύοντας την «ταξική εργατική μόρφωση» των εργατών.¹⁰¹

Η «εργατική μόρφωση» εμφανιζόταν ως πρόσφορο μέσο για την πολιτική ριζοσπαστικοποίηση των εργατών. Η έμφαση στη μορφωτική διαδικασία προκειμένου η εργατική τάξη να ερμηνεύσει τα κοινωνικά φαινόμενα και να συνειδητοποιήσει την ιστορική της αποστολή ανάγεται στις θεωρητικές παραδόσεις του σοσιαλιστικού κινήματος και αποτέλεσε κύριο στοιχείο του κομμουνιστικού κινήματος.¹⁰² Ειδικότερα, οι ριζοσπαστικές μεταναστευτικές οργανώσεις είχαν μακρά εμπειρία οργάνωσης μαθημάτων και έκδοσης εντύπων, πρακτικές που συνδέονταν με την ανάλυση των συνθηκών ζωής στις Ηνωμένες Πολιτείες και τους νόμους του

¹⁰⁰ Ένας Απεργός, «Προς του Έλληνες εργάτες ξενοδοχείων και λωντς ρουμς. Πρέπει να μιμηθούν τους συναδέλφους των του Newark και Wilmington», *Εμπρός*, 26/2/1927, σ. 5.

¹⁰¹ Ξ., «ΑΗΕΡΑ. Συμπεράσματα. Η ΑΗΕΡΑ και η εργατική τάξις», *Εμπρός*, 27/11/1926, σ. 3, βλ. και Κ. «Εργατική Εκπαίδευσις. Η αναγκαιότης ξεχωριστής Εργατικής Εκπαιδεύσεως», *Εμπρός*, 6/11/1926, σ. 6.

¹⁰² Βλ. την προσέγγιση του Παναγιώτη Νούτσου για την «δυναμική της μορφωτικής εργασίας» στο κομμουνιστικό κίνημα, Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974, τόμος Γ'. Η εδραίωση του «μαρξισμού-λενινισμού» και οι αποκλίνοσες ή οι ετερογενείς επεξεργασίες (1926-1955)*, Αθήνα, Γνώση, 1993, σ. 68-80. Επίσης, Βλαδίμηρος Ι. Λένιν, *Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματός μας*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2002, σ. 31-54, όπου ο προβληματισμός για την διαμόρφωση της ταξικής συνείδησης «από έξω» και το ρόλο της διανόησης.

αναπτυγμένου καπιταλισμού. Η «εργατική μόρφωση» στόχευε να προσφέρει τις απαντήσεις στις ερωτήσεις που δημιουργούσε στον εργάτη η καθημερινή εμπειρία της εκμετάλλευσης. Στις εκδόσεις του ελληνοαμερικανικού Εργατικού Βιβλιοπωλείου τη δεκαετία του 1920 τα οπισθόφυλλα κοσμούνταν από το σύνθημα «διάβαζε σήμερα - κυβέρνησε αύριο». Την ίδια περίοδο, η συνδικαλιστική παράταξη του Κομμουνιστικού Κόμματος ονομαζόταν Trade Union Educational League και οι μετωπικές οργανώσεις της μεταναστευτικής αριστεράς Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι.

Από το 1923 διαδοχικές οικονομικές εξορμήσεις εξασφάλισαν την αγορά δύο λινοτυπικών μηχανών και την δημιουργία το 1925 μιας μετοχικής εκδοτικής επιχείρησης με την επωνυμία «Greek Workers' Press Inc.».¹⁰³ Το κομματικό τυπογραφείο στελεχώθηκε με ελληνοαμερικανούς τυπογράφους, επικεφαλής των οποίων ήταν ένα παλαιό μέλος του Σοσιαλιστικού Κόμματος, με το επώνυμο Κόκκαλης. Διάσπαρτες πληροφορίες μαρτυρούν ότι στις τάξεις των ελληνοαμερικανών τυπογράφων η αριστερά είχε ισχυρά ερείσματα. Άλλωστε από τη δεκαετία του 1920 η συνδικαλιστική ένωση του κλάδου, η International Typographical Union, διέθετε εθνοτικά παραρτήματα στη Νέα Υόρκη, ανάμεσά τους και ένα ελληνικό. Είναι χαρακτηριστική, αν και πρόδρομη, η περίπτωση του Κ. Σ. Παπαδογιάννη, ο οποίος ήταν βασικό στέλεχος της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης μέχρι το 1921 όταν απελάθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες για τις πολιτικές του δραστηριότητες. Ερχόμενος στην Ελλάδα, δραστηριοποιήθηκε στο χώρο των εκδόσεων και το τυπογραφείο του λειτούργησε συνδεδεμένο με τις δραστηριότητες του Κ.Κ.Ε.¹⁰⁴

Η «Greek Workers' Press» εκτός από εκδοτική επιχείρηση περιλάμβανε το Εργατικό Βιβλιοπωλείο, το οποίο διακινούσε τις εκδόσεις των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών και βιβλία που εξυπηρετούσαν την υπόθεση της εργατικής μόρφωσης. Ο προσδιορισμός της αξίας του στοκ του Εργατικού Βιβλιοπωλείου στις πέντε χιλιάδες δολάρια τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, μαρτυρά ότι δεν επρόκειτο για μια περιορισμένης εμβέλειας επιχείρηση. Τα βιβλία που εκδόθηκαν στα ελληνικά στις

¹⁰³ Για την ίδρυση της Greek Workers' Press Inc. βλ. «Το τυπογραφείο μας», *Φωνή του Εργάτου*, 16/6/1923, σ. 3. Τα στοιχεία για τον μηχανολογικό εξοπλισμό αντλούνται από τις ετήσιες εκθέσεις του «ελληνικού γραφείου», βλ. «Questionnaire to Language Fraction Bureaus, (1927)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 1179, σ. 13.

¹⁰⁴ Για την περίπτωση του Κ.Σ. Παπαδογιάννη βλ. τις επιστολές του προς τον Γιαννιό, Αρχείο Νίκου Γιαννιού, Ε.Λ.Ι.Α., Ελευθέριος Σταυρίδης, *Τα παρασκήνια του Κ.Κ.Ε. από της ιδρύσεώς του μέχρι του συμμοριοπόλεμου*, Αθήνα, χ.ε., 1953, σ. 110 και τις εκδόσεις με την επωνυμία του.

Ηνωμένες Πολιτείες από την κομμουνιστική αριστερά αποτελούσαν κατά κύριο λόγο κείμενα της μαρξιστικής και επαναστατικής θεωρίας. *Η κριτική του προγράμματος του Γκόθα* του Μαρξ, το *Διάγραμμα του Κομμουνισμού*, η μελέτη της Αλεξάντρας Κολοντάι *Οικογένεια και Κομμουνιστικό Πολίτευμα*, τα έργα του Α. Λοζόβσκυ *Ψωμί και Ελευθερία* και *Ο Λένιν ο μέγας στρατηγός του πολέμου των τάξεων*, αποτελούσαν ορισμένους από τους τίτλους που κυκλοφόρησαν τη δεκαετία του 1920 στη σειρά «Εργατική Βιβλιοθήκη».¹⁰⁵ Η πρώτη σχετική προσπάθεια από το «εκδοτικό τμήμα της Ελληνικής Ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος Αμερικής» αφορούσε το έργο του Λένιν *Κράτος και Επανάστασις*, το οποίο κυκλοφόρησε στις αρχές του 1923 σε πέντε χιλιάδες αντίτυπα.¹⁰⁶ Είναι ενδιαφέρον, ότι οι εκδόσεις αυτές αποτελούσαν τις πρώτες μεταφράσεις των έργων στα ελληνικά, γεγονός που εξηγεί τη διάθεσή τους από το κομματικό βιβλιοπωλείο των Αθηνών.¹⁰⁷

Οι τίτλοι που διακινούσε το Εργατικό Βιβλιοπωλείο συνιστούν ένα αξιόπιστο πανόραμα του περιεχομένου της «εργατικής μόρφωσης», των βιβλίων που περιείχαν «επαναστατικές ιδέες» και «την σημερινή επιστήμη», όπως επισημαίνονταν στο οπισθόφυλλο των εκδόσεων της «Greek Workers' Press». Ένα από τα βιβλία με τη μεγαλύτερη διάδοση, όπως μαρτυρούν οι συνεχείς καταχωρίσεις και οι επανεκδόσεις του, ήταν του «πατρός Μπράουν» *Κομμουνισμός και Χριστιανισμός*, το οποίο συνδύαζε την επαναστατική προοπτική με την επίκληση της επιστήμης.¹⁰⁸ Το

¹⁰⁵ Οι τίτλοι αναφέρονται, όπως μεταφράστηκαν στις εκδόσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Στοιχεία για το τιράζ στο απογραφικό δελτίο «Greek Section (1927)» Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1179, σ. 19. Ορισμένα έργα, του Τρότσκι και των οπαδών του, αποσύρθηκαν από τις λίστες του Εργατικού Βιβλιοπωλείου ύστερα από τις εξελίξεις στο εσωτερικό του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Τα έργα που αναφέρονται εδώ έχουν εντοπιστεί σε διάφορες βιβλιοθήκες και αρχειακές συλλογές. Ορισμένοι άλλοι τίτλοι που καταγράφονται στους καταλόγους του Εργατικού Βιβλιοπωλείου λανθάνουν.

¹⁰⁶ Η έκδοση του 1923 αναπαρήχθη πολυάριθμες φορές στην εξέλιξη του χρόνου, έως και το 1975 από τις «Επίκαιρες Εκδόσεις». Μεταφραστής ήταν ο Αντώνης Δούμας, μέλος το 1916 της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Αθηνών καταγόμενος από την Αίγυπτο, αδερφός του Γιώργου Δούμα και γιος του «παλαίμαχου σοσιαλιστή» Νικολάου Δούμα, ο οποίος μετέφρασε επίσης έργα του Ένγκελς και της Τσέκιν, που κυκλοφόρησαν στην Αθήνα. Για τις εκδόσεις αυτές και τα μέλη της οικογένειας Δούμα βλ. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974, τόμος Γ'*, σ. 369-370 και Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974, τόμος Β', Μέρος Α' (Από το κοινωνικό μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ)*, Αθήνα, Γνώση, 1994, σ. 448-460.

¹⁰⁷ Το γεγονός αυτό πιστοποιείται από τους τίτλους που διακινούσε το Εργατικό Βιβλιοπωλείο και σχετικές αναφορές στα ντοκουμέντα του «ελληνικού γραφείου», όπως για παράδειγμα την παραγγελία πέντε τίτλων από το Κ.Κ.Ε. έναντι 100 δολαρίων, «Minutes of the G.B.C.E.C. (6/5/1933)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3122, σ. 4. Βλ. και τον κατάλογο των βιβλίων που παραθέτει ο Άγγελος Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, Κ.Κ.Ε. και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1976, σ. 153-154.

¹⁰⁸ William Montgomery Brown, *Κομμουνισμός και Χριστιανισμός, ανάλυση και αντιπαραβολή τους από την άποψη του Μαρξ και του Λαβίνου*, Νέα Υόρκη, «Έκδοση του Εκδοτικού Τμήματος της Ελληνικής Ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος της Αμερικής, τυπογραφείο «Ηπειρος»», 1923 [;]. Μεταφραστής ήταν το μέλος του «ελληνικού γραφείου» Χρίστος Χρυσοβέργης. Ο Μπράουν υπήρξε

εξώφυλλο της ελληνικής έκδοσης περιείχε τα συνθήματα «Εξορία οι Θεοί από τα Ουράνια και οι Καπιταλιστές από τη γής (sic)», τα οποία πλαισίωνε μια σύνθεση του σφυροδρέπανου με έναν ανατέλλοντα ήλιο. Το έργο προσφέρονταν για διάδοση στις τάξεις των εργατών, καθώς ένας ιερωμένος αποδείκνυε ότι ο κομμουνισμός αποτελούσε την ενσάρκωση των εξισωτικών στοιχείων του χριστιανικού κηρύγματος.

Εκλαϊκευτικά έργα για επιστημονικά ζητήματα και θέματα πρακτικής υγιεινής, όπως *Η Σύφιλις και αι Συνέπειά* της του ελληνοαμερικανού γιατρού Α. Μαράντη, κείμενα που αμφισβητούσαν τις θρησκευτικές αντιλήψεις, όπως του Δαρβίνου, μελέτες γύρω από κοινωνικά προβλήματα, όπως *Ο Εγκληματίας Άνθρωπος* του Λομπρόζο, φιλοσοφικές πραγματείες και κωδικοποιημένες αναλύσεις απάρτιζαν μια ευδιάκριτη κατηγορία των διακινούμενων βιβλίων. Ιδιαίτερα δημοφιλείς επιλογές φαίνεται ότι ήταν τα έργα του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, όπως τα *Σύγχρονα Προβλήματα του Ελληνισμού* του Σκληρού το οποίο διακινούνταν στις Ηνωμένες Πολιτείες από τη δεκαετία του 1910 και οι ιστορικές μελέτες του Κορδάτου.¹⁰⁹ Η λογοτεχνία και τα «σοσιαλιστικά δράματα» περιλάμβαναν τα έργα των Ρώσων και Γάλλων κλασικών, που διακρίνονταν για το ρεαλισμό στην αποτύπωση των συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης. Είναι χαρακτηριστικό, ότι η τελευταία έκδοση των μελών του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος ήταν ο *Αργυρός Σταυρός* του Ευγένιου Σύη. Οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές διακινούσαν επίσης εκδόσεις των συνεργατών των ελληνικών σοσιαλιστικών περιοδικών της εποχής, όπως ο Πέτρος Πικρός και ο Κώστας Παρορίτης. Αργότερα, στη δεκαετία του 1930 εμφανίστηκαν οι πρώτες εκδόσεις ελληνοαμερικανικής εργατικής λογοτεχνίας με τη μορφή θεατρικών έργων.

Η σύνδεση της πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης με τη μορφωτική διαδικασία είναι κοινό στοιχείο στις αναμνήσεις μεταναστών, που δραστηριοποιήθηκαν στο αμερικανικό επαναστατικό κίνημα. Σε μια αυτοβιογραφική έκθεση της εποχής, ένα μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Εμμανουήλ Φωτεινάκης (Emmanuel Fotinakis), αναφερόταν αναλυτικά σε μια αργόσυρτη διαδικασία απεγκλωβισμού από

αγγλικανός επίσκοπος, ο οποίος στράφηκε προς το μαρξισμό στα τέλη της δεκαετίας του 1910. Έγραψε διάφορα βιβλία, καταδικάστηκε ως αιρετικός το 1925, συμμετείχε σε επιμορφωτικές δραστηριότητες των εργατικών συνδικάτων στο Οχάιο, όπου διέμενε, και πέθανε το 1937 σε ηλικία 82 ετών. Για περισσότερα βλ. το περιγραφικό άρθρο του Ron Carden, «The Trial and Deposal of Bishop William Montgomery Brown, 1921-1925», *Ohio History* 114 (2007), σ. 132-150.

¹⁰⁹ Βλ. την επιστολή του Σκληρού προς τον Στέφανο Πάργα (7/7/1919), στο Λουκάς Αξελός (επιμ.), *Γ. Σκληρού, Έργα*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1977, σ. 572, όπου αναφέρεται σχέδιο διάθεσης του βιβλίου στις Ηνωμένες Πολιτείες.

την επιρροή των αστικών εφημερίδων που του «δηλητηρίαζαν το μυαλό».¹¹⁰ Στις έξι, γραμμένες στα αγγλικά, σελίδες ο Φωτεινάκης αναθυμόταν τη γνωριμία του με εργάτες που του έδιναν φυλλάδια και εφημερίδες, στην διαδρομή του σε διάφορα εργοτάξια των μεσοδυτικών πολιτειών. Στο Σικάγο, έπεσε στα χέρια του ένα εκλαϊκευτικό φυλλάδιο για τη μεσαιωνική ιστορία, που κλόνισε τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, ενώ η ανάγνωση μιας ιστορίας της γαλλικής επανάστασης τον οδήγησε στη σύγκριση με τα γεγονότα της Ρωσίας: «Μα, ρώτησα τον εαυτό μου, γιατί εξυμνούν την γαλλική επανάσταση τώρα και την πολεμούσαν τότε;». Τα περιστατικά αυτά τον οδήγησαν στην απόφαση να οργανωθεί στο Κομμουνιστικό Κόμμα «μέχρι να εγκαθιδρυθεί μια εργατική και αγροτική κυβέρνηση σε όλο τον κόσμο».

Είναι φυσικά αδύνατο να παρακολουθήσει κανείς σε ποιο βαθμό η «μορφωτική εργασία» συντέλεσε στη ριζοσπαστικοποίηση ελληνοαμερικανών εργατών. Τα βιβλία της «Εργατικής Βιβλιοθήκης» κυκλοφορούσαν σε δύο έως έξι χιλιάδες αντίτυπα, αλλά δεν διαθέτουμε συστηματικότερα στοιχεία για τις πωλήσεις. Το ζήτημα αυτό άλλωστε συνδέεται με το ευρύτερο θέμα των εκδοτικών προγραμμάτων στις Ηνωμένες Πολιτείες και την εργατική φιλαναγνωσία. Το γεγονός ότι ο *Εθνικός Κήρυξ* και η *Ατλαντίς* διέθεταν εκδοτικούς μηχανισμούς που παράλληλα λειτουργούσαν ως σημεία πώλησης βιβλίων συνιστά μια ένδειξη. Το 1926 μια βιβλιοθηκάριος της New York Public Library εξέδωσε, στα πλαίσια ενός ευρύτερου προγράμματος, ένα εγχειρίδιο για την πλαισίωση των αμερικανικών βιβλιοθηκών με ελληνικές εκδόσεις, καθώς «το ενδιαφέρον για τα βιβλία είναι γενικευμένο στους Έλληνες».¹¹¹ Εκεί, μεταξύ άλλων, πληροφορούμαστε την ύπαρξη δύο επιπλέον ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων διάθεσης βιβλίων στη Νέα Υόρκη (Atlas Book Co. και Greek American Book Co.). Μια συστηματικότερη προσέγγιση των ελληνικών τυπογραφείων στις Ηνωμένες Πολιτείες και των ανάλογων εκδοτικών προγραμμάτων θα μπορούσε να διερευνήσει τη διεισδυτικότητα των τίτλων στο εργατικό αναγνωστικό κοινό.

¹¹⁰ Emanuel Fotinakis, «Why I Joined the Communist Party (1932)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2945, σ. 11-16. Για το ζήτημα της εργατικής ριζοσπαστικοποίησης μέσω της ανάγνωσης «συντηρητικών» έργων βλ. την προσέγγιση του Jonathan Rose, *The Intellectual Life of the British Working Classes*, Νιου Χέιβεν, Yale University Press, 2001, σ. 39-48. Συνολικά, το έργο του Rose ανοίγει ερευνητικές κατευθύνσεις γύρω από τις αναγνωστικές πρακτικές και συνήθειες της εργατικής τάξης και το πρότυπο του «αυτοδίδακτου εργάτη».

¹¹¹ Alison B. Allesios, *The Greek Immigrant and his Reading*, Σικάγο, American Library Association, 1926, σ. 8.

Το εργατικό κίνημα: καταστολή και ενσωμάτωση

Στη δεκαετία του 1920 οι εργατικές ενώσεις που συνδύαζαν την μαχητική διεκδίκηση με ευρύτερους στόχους κοινωνικής αλλαγής είχαν μικρή επιρροή. Ο τίτλος «Συνδικάτα σε υποχώρηση» περιγράφει τη γενική κατάσταση στο συσχετισμό δύναμης μεταξύ κεφαλαίου και οργανωμένης εργασίας.¹¹² Η εξέλιξη αυτή προέκυψε από την ήττα των εργατικών ενώσεων το 1919, έτος κορύφωσης του διεκδικητικού κινήματος. Η εργατική αναταραχή του 1919 είχε βίαια χαρακτηριστικά, παρέπεμπε στις «ανεξέλεγκτες» απεργίες των αρχών της δεκαετίας, διανθίστηκε από την πρώτη εμφάνιση «εργατικών σοβιέτ» στην περίπτωση της γενικής απεργίας του Σηάτλ (Seattle) και αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερα δυναμικό τρόπο.¹¹³ Η τετράμηνη απεργία 250.000 εργατών στη χαλυβουργία ηττήθηκε υπό το βάρος της καταστολής, της αδιαφορίας της American Federation of Labor και της αποφασιστικότητας των εργοδοτικών ενώσεων. Παρόμοια κατάληξη είχαν απεργιακές εκδηλώσεις και εργατικές διαμαρτυρίες σε όλη τη χώρα.

Το τέλος των απεργιών του 1919 ακολούθησε η προσπάθεια οργάνωσης των κύριων εργοδοτικών ενώσεων γύρω από την κοινή επιδίωξη του περιορισμού του συνδικαλιστικού δικαιώματος. Το American Plan περιγράφει την συντονισμένη επέκταση των ιδιωτικών συμφωνητικών που υποχρεούνταν να υπογράψει ο εργαζόμενος, στα οποία δήλωνε ότι δεν ήταν και δεν επρόκειτο να γίνει μέλος κάποιας εργατικής ένωσης. Ενδεχόμενη παραβίαση του συμφωνητικού σήμαινε αυτόματα και νομότυπη απόλυση του. Η ίδρυση της National Open Shop Association, τα συνέδρια εργοδοτικών ενώσεων και η πίεση προς τις κυβερνητικές υπηρεσίες για τον νομοθετικό περιορισμό του συνδικαλιστικού δικαιώματος φωτίζουν την επιδίωξη των εργοδοτών να αποφύγουν τις εμπειρίες του 1919.

Η διετία των Palmer Raids, όταν οι ριζοσπαστικές εργατικές οργανώσεις κηρύχθηκαν παράνομες και τα μέλη τους γνώρισαν ποικίλες διώξεις, εγγράφεται στο ίδιο πλαίσιο. Οι Industrial Workers of the World, καθώς και τα ριζοσπαστικά συνδικάτα, γνώρισαν σημαντική μείωση της δύναμής τους, ενώ εκατοντάδες μέλη

¹¹² Αυτός είναι ο τίτλος του κεφαλαίου για την περίοδο, Philip Taft, *Organized Labor in American History*, Νέα Υόρκη, Harper & Row, 1964, σ. 398-410. Βλ. και σ. 361-371 για το American Plan.

¹¹³ Ο συνολικός αριθμός των απεργών το 1919 ξεπέρασε τα τέσσερα εκατομμύρια, γεγονός που επαναλήφθηκε ξανά μόνο το 1937. Βλ. ενδεικτικά Dubofsky, *Industrialism*, σ. 127-131. Για την απεργία των εργατών στη χαλυβουργία βλ. David Brody, *Labor in Crisis, the Steel Strike of 1919*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1987 και William Z. Foster, *The Great Steel Strike and Its Lessons*, B. W. Νέα Υόρκη, Huebsch, Inc, 1920. Στο διάστημα 1920-1925 ο αριθμός των συνδικαλισμένων εργατών μειώθηκε από τέσσερα εκατομμύρια σε λιγότερο από τρία εκατομμύρια, Foster, *History of the Communist Party*, σ. 201.

τους φυλακίστηκαν, κακοποιήθηκαν και απελάθηκαν. Η φοβία της κοινωνικής αναταραχής, η επίκληση του κομμουνιστικού κινδύνου και το σχήμα των υποκινούμενων «από τους ερυθρούς» απεργιών, οδήγησαν στη σκλήρυνση του νομοθετικού πλαισίου.¹¹⁴ Η προσπάθεια αμφισβήτησης των εξατομικευμένων συμφωνητικών μεταξύ εργοδοτών και εργατών χαρακτηρίστηκε εγκληματική πράξη από το ανώτερο συνταγματικό δικαστήριο, ενώ ανάλογες καταδικαστικές αποφάσεις περιόρισαν τις δυνατότητες δράσης των εργατικών ενώσεων. Σε πολλές πολιτείες, οι «εγκληματικές» και «ανατρεπτικές» εργατικές ενώσεις τέθηκαν εκτός νόμου, συχνά με την υποστήριξη της American Federation of Labor.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα αντλούσε την αυτοπεποίθησή του ότι εκπροσωπούσε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης των Ηνωμένων Πολιτειών από τη θεωρητική του κατασκευή παρά από την πραγματική επιρροή του. Η συμμετοχή στο κομμουνιστικό κίνημα αφορούσε ένα μικρό τμήμα της αμερικανικής εργατικής τάξης, ενώ συχνά οι κομμουνιστές απείχαν από τις διαδικασίες του εργατικού κινήματος θεωρώντας τες ατελέσφορες και εκ προοιμίου ρεφορμιστικές. Το γεγονός αυτό δημιουργούσε ποικίλες εντάσεις στο εσωτερικό του κόμματος, οι οποίες συχνά διαπλέκονταν με τις πιέσεις προς την κατεύθυνση του «προλεταριακού εξαμερικανισμού» των μελών. Τα κείμενα της ελληνοαμερικανικής αριστεράς επανέφεραν διαρκώς το αίτημα της σύνδεσης των μεταναστών με τις εργατικές ενώσεις, «δεν είμεθα –είτε το θέλομεν είτε όχι- ξένοι προς τα συμβαίνοντα εις τον τόπον τούτον. Αν όχι ως μέλη της παγκοσμίου εργατικής τάξεως αλλά τουλάχιστον της Αμερικανικής εργατικής τάξεως, έχομεν καθήκον να είμεθα ενήμεροι των τεκταινομένων εις βάρος μας και να γνωρίζομεν την θέσιν μας».¹¹⁵ Αρχικά, οι αμερικανοί κομμουνιστές συμμετείχαν στην American Federation of Labor, υιοθετώντας τις αντιλήψεις του Λένιν για την αναγκαιότητα παρουσίας στα «αντιδραστικά συνδικάτα». Η στάση αυτή τροποποιήθηκε στο πνεύμα των αποφάσεων του έκτου συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς, οπότε ιδρύθηκαν αυτοτελή «ερυθρά» συνδικάτα και ανάλογη πανεθνική ομοσπονδία, η Trade Union Unity League (T.U.U.L.).

Το πρόβλημα των αμερικανών κομμουνιστών ήταν κατεξοχήν πολιτικό και όχι οργανωτικό, όπως άφηναν να εννοηθεί οι διαδοχικές κομματικές εξορμήσεις και

¹¹⁴ Ενδεικτικές δικαστικές αποφάσεις στο Jerold S. Auerbach (επιμ.), *American Labor, the Twentieth Century*, Ιντιανάπολις και Νέα Υόρκη, The Bobbs-Merrill Co., 1969, σ. 203-222.

¹¹⁵ «Το άμεσον καθήκον μας», *Εμπρός* 2/4/1927, σ. 2.

οι παραινήσεις να βελτιωθεί η «ταξική σύνθεση» των οργανωμένων δυνάμεων. Η αδυναμία του Κομμουνιστικού Κόμματος να συνδεθεί με ευρύτερα τμήματα της αμερικανικής εργατικής τάξης σχετιζόταν εν πολλοίς με τη συνολική υποχώρηση των διεκδικήσεών της στη δεκαετία του 1920, αλλά και την ατμόσφαιρα της κοινωνικής συναίνεσης, που δημιουργούσε η σχετική οικονομική ανάπτυξη της περιόδου.¹¹⁶ Στο εσωτερικό των βιομηχανικών μονάδων, οι συνδικαλιστικές ενώσεις συχνά βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της εργοδοσίας και των προϊσταμένων στις γραμμές παραγωγής. Ο ρόλος τους εξαντλούνταν στην εμπέδωση κλίματος αρμονίας, στην καταδίκη ενεργειών που στρέφονταν κατά της επιχείρησης και στην προώθηση των ποικίλων εργοδοτικών προγραμμάτων.

Η διαχείριση της εργατικής δύναμης οδήγησε στην άνθιση των εργοδοτικών παρεμβάσεων. Απώτερος στόχος ήταν η ικανοποίηση των άμεσων εργατικών αναγκών, η πρόσδεση του εργάτη στην επιχείρηση, η δημιουργία κλίματος συνεργασίας και η πρόληψη τυχόν αναταραχών. Η Λίζαμπεθ Κοέν συνοψίζει τις παρεμβάσεις αυτές σε πέντε κατευθύνσεις: ανταμοιβή των εργατών μέσω μισθολογικών αυξήσεων και προαγωγών, πειραματισμοί γύρω από την εργατική αντιπροσώπευση σε ποικίλες επιτροπές, ίδρυση προγραμμάτων πρόνοιας, χρηματοδότηση της κοινότητας από την επιχείρηση και προώθηση πρακτικών για την επικοινωνία του εργατικού δυναμικού.¹¹⁷ Η παροχή επιδομάτων παραγωγικότητας, η οικονομική στήριξη ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, η παροχή άτοκων δανείων για την απόκτηση στέγης, η διανομή μετοχών στους εργαζόμενους σκιαγραφούν το περιεχόμενο του «πατερναλιστικού καπιταλισμού» της δεκαετίας του 1920.

Τα εργοδοτικά προγράμματα ενίσχυαν την γενική πεποίθηση ότι ύστερα από τον πόλεμο οι κεφαλαιούχοι ήταν πρόθυμοι να μοιραστούν ένα μικρό τμήμα των κερδών τους με τους εργαζόμενους στις επιχειρήσεις τους. Το πνεύμα αυτό συμβάδιζε με την αισιοδοξία που δημιουργούσε η οικονομική ανάπτυξη, η αύξηση των ημερομισθίων, η σταθερότητα των τιμών στα είδη πρώτης ανάγκης και η μείωση της τιμής των βιομηχανικών αγαθών. Εν μέρει, η ριζοσπαστικοποίηση στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης σχετίζεται με τις προσδοκίες και τις συνήθειες που είχαν αποκτήσει τμήματα του κόσμου της μισθωτής εργασίας την δεκαετία του 1920. Η δυναμική του

¹¹⁶ Για μια σύνοψη της δεκαετίας βλ. James R. Green, *The World of the Worker. Labor in Twentieth-Century America*, Νέα Υόρκη, Hill and Wang, 1980, σ. 100-132.

¹¹⁷ Cohen, *Making a Deal*, σ. 162-183. Βλ. και την ένταξη των πρακτικών αυτών στη συνολικότερη αναδιάρθρωση των αμερικανικών επιχειρήσεων και την ανάδυση του «διευθυντικού καπιταλισμού» στον William Lazouck, *Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 44-47.

αμερικανικού καπιταλισμού δημιουργούσε ένα αίσθημα σιγουριάς, καθώς φαινόταν ότι προσέφερε σταθερή εργασία και ικανοποιητικές αμοιβές σε αντάλλαγμα της εργατικής πειθαρχίας και παραγωγικότητας. Είναι χαρακτηριστικό, ότι εντός του κομμουνιστικού κόμματος προς τα τέλη της δεκαετίας είχε διαμορφωθεί μια ομάδα, που θεωρούσε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες συνιστούσαν μια ιδιότυπη περίπτωση ανεμπόδιστης οικονομικής ανάπτυξης. Η αποχώρηση της τάσης αυτής, υπό την ηγεσία του Τζέι Λόβστοουν (Jay Lovestone), είναι δευτερεύουσας σημασίας εδώ. Το κύριο έγκειται στις ιδεολογικές διεργασίες που προκαλούσαν τα μεγέθη και η ευρωστία της αμερικανικής οικονομίας την περίοδο πριν από την κρίση.

Για πολλούς μετανάστες τα εργοδοτικά προγράμματα σήμαιναν την δυνατότητα μετακόμισης σε ένα καλύτερο σπίτι. Η γενικότερη τάση των μεταναστών προς την ιδιόκτητη κατοικία συνδεόταν με το τέλος της νομαδικής εργασίας. Το ιδιόκτητο σπίτι ενέπνεε σιγουριά και εξασφάλιση στους κατοίκους του, που επί χρόνια διαβιούσαν ομαδικά με άλλους μετανάστες και ταλαιπωρούνταν από απαιτητικούς ιδιοκτήτες. Η υποχώρηση της πολυκατοικίας με τους δεκάδες μετανάστες σε κάθε διαμέρισμα, συνδέεται με έναν ευρύτερο μετασχηματισμό της μεταναστευτικής εγκατάστασης και το τέλος των σχετικά αμιγώς «εθνικών γειτονιών». Οι τελευταίες επιβίωσαν για χρόνια περισσότερο ως μια φαντασική ανάμνηση, καθώς οι μεταναστευτικές γειτονιές, ήταν κατά τεκμήριο πολυεθνικές, όπως πιστοποιούν καταγραφές της εποχής.¹¹⁸ Η κοινωνιολόγος Μαίρυ Αντωνίου (Mary Antoniou) στο Λος Άντζελες στα τέλη της δεκαετίας του 1930 σημείωνε την ύπαρξη περιοχών με σχετική μεγαλύτερη πυκνότητα «ελληνικών» κατοικιών και καταστημάτων, αλλά αναγνώριζε ότι «Στο Λος Άντζελες δεν υπήρχε ποτέ μια ‘Ελληνική πόλη’ με την έννοια μιας συμπαγούς οικιστικής περιοχής. Η μικρή λωρίδα γης που ονομάζεται ‘Ελληνική πόλη’ (...) δεν είναι αντιπροσωπευτική».¹¹⁹ Παρόμοιες ήταν οι παρατηρήσεις του Μιχαήλ Τσούκας (Michael Choukas) για τις «ελληνικές γειτονιές» στο Σικάγο και στη Νέα Υόρκη, όπου επισημαίνονταν η ουσιαστική ανυπαρξία εθνοτικά προσδιορισμένων περιοχών.¹²⁰

¹¹⁸ Roediger, *Working Toward Whiteness*, σ. 158-177. Ο Ρέντιγκερ αναδεικνύει την τάση των μεταναστών προς την ιδιόκτητη κατοικία, τον πολυεθνικό χαρακτήρα των μεταναστευτικών γειτονιών και την αντίστιξη με τα μόνα ουσιαστικά «γκέτο», τα οποία ήταν οι περιοχές των αфроαμερικανών.

¹¹⁹ Mary Antoniou, «Welfare Activities Among the Greek People in Los Angeles» διπλωματική εργασία, University of South California, 1939, σ. 30.

¹²⁰ Michael Choukas, «Greek Americans» στο Francis J. Brown και Joseph S. Roucek (επιμ.), *Our Racial and National Minorities, their History, Contribution and Present Problems*, Νέα Υόρκη, Prentice Hall Inc., 1937, σ. 343.

Οι μετανάστες παρέμεναν εκτός των συνδικαλιστικών οργανώσεων, παρότι αποτελούσε την πλειονότητα των εργατών στους βασικούς βιομηχανικούς κλάδους.¹²¹ Η απεργιακή έξαρση της δεκαετίας του 1910, η οποία είχε στηριχθεί στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των μεταναστών, υποχώρησε στα χρόνια του πολέμου για να καταπνιγεί οριστικά με την καταστολή των απεργιών του 1919. Στις μεγάλες βιομηχανικές μονάδες η εμπειρία των μεταναστευτικών απεργιών της προηγούμενης περιόδου έδωσε ώθηση σε εργοδοτικές πρακτικές διάσπασης της εθνοτικής συνοχής των εργατών. Αυτό μεταφραζόταν σε αναδιάταξη του εργατικού δυναμικού, προκειμένου να μην συγκεντρώνονται σε ένα τμήμα της παραγωγής εργάτες από μια και μόνο μεταναστευτική κοινότητα. Μακροπρόθεσμα, η αλλαγή συντέλεσε στην ενοποίηση της αμερικανικής εργατικής τάξης, αλλά στις αρχές της δεκαετίας του 1920 επέτεινε τον κατακερματισμό και τις αντιθέσεις μεταξύ των εργατών. Η American Federation of Labor εξακολουθούσε να εκπροσωπεί κυρίως τμήματα ειδικευμένων εργατών. Σε σημαντικούς κλάδους της παραγωγής, όπως η χαλυβουργία, οι ανειδίκευτοι μετανάστες και οι αφροαμερικανοί εργάτες ήταν αποκλεισμένοι από τις συνδικαλιστικές ενώσεις των ειδικευμένων μηχανικών. Στη δεκαετία του 1920 η American Federation of Labor ενδιαφερόταν κυρίως για τη διασφάλιση των προνομίων των μελών της και την καταπολέμηση των ρίζοσπαστικών εργατικών ενώσεων.

«Organizing the Unorganizable»: στην «greekland» των εργαστηρίων γούνας

Οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι επιχείρησαν να προωθήσουν την οργάνωση των ελληνοαμερικανών εργατών, κυρίως στα αστικά κέντρα, όπου υπήρχαν δραστήριοι πυρήνες κομμουνιστών συνδικαλιστών. Οι εξελίξεις στα εργοτάξια της αμερικανικής δύσης και η μετακίνηση των εργατών προς τις πόλεις της δυτικής ακτής, εξηγεί την περιθωριακή θέση που είχε η περιοχή στις δράσεις των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών. Ένας κλάδος στον οποίο αναπτύχθηκαν διεργασίες συνδικαλιστικής οργάνωσης στη δεκαετία του 1920 ήταν αυτός της «βιομηχανίας τροφίμων», η οποία περιλάμβανε τους εργαζομένους στα εστιατόρια, τα αναψυκτήρια και τα ξενοδοχεία. Οι αποσπασματικές πληροφορίες δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων, αλλά είναι σαφές ότι η κινητικότητα αυτή συνδεόταν με την παρουσία χιλιάδων ελληνοαμερικανών εργατών στον δυναμικά

¹²¹ Για ειδικότερα στοιχεία βλ. τους πίνακες της Cohen για το Σικάγο και της Ware για το σύνολο της χώρας. Cohen, *Making a New Deal*, σ. 18-19 και Ware, *The American Foreign-Born Workers*, σ. 2-6.

αναπτυσσόμενα κλάδο, όπως μαρτυρά η ανάπτυξη σημαντικών συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων στην εποχή της Μεγάλης Ύφεσης.¹²²

Τα γεγονότα στα ελληνικά εργαστήρια κατεργασίας γούνας στη Νέα Υόρκη συνιστούν μία ξεχωριστή περίπτωση, καθώς εκεί αναπτύχθηκαν ιδιαίτερες διεργασίες συνδικαλιστικής οργάνωσης υπό την επιρροή της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Η γεωγραφική συγκέντρωση των εργαστηρίων στη Νέα Υόρκη, η ειδικευμένη φύση της εργασίας και οι αλλαγές στον κλάδο ύστερα από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ερμηνεύουν εν μέρει τις εξελίξεις στην οργάνωση των ελληνοαμερικανών εργατών. Καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος των μαχητικών συνδικαλιστών του Κομμουνιστικού Κόμματος, οι οποίοι προώθησαν την ιδέα των κοινών εργατικών συμφερόντων επιστρατεύοντας παράλληλα μορφές οργάνωσης των εργατών, οι οποίες στηρίζονταν στην εθνοτική καταγωγή. Το παράδειγμα των εργατών στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας αναδεικνύει τους πολλαπλούς τρόπους επικοινωνίας της εθνοτικής διάστασης με την ταξική συγκρότηση, αλλά και τις αντιθέσεις στο εσωτερικό των εθνοτικών επιχειρήσεων.

Ο κλάδος της κατεργασίας δερμάτων και γουναρικών γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ταυτόχρονη με την διεύρυνση της αγοράς έτοιμων ενδυμάτων, αρχικά πολυτελείας και στη συνέχεια λαϊκής κατανάλωσης.¹²³ Τα εργαστήρια κατεργασίας γούνας ήταν μικρές βιοτεχνικές μονάδες, που αναλάμβαναν την μεταποίηση των ακατέργαστων γουναρικών. Η πλειονότητα των εργαστηρίων είχε κατά συνέπεια έναν ενδιάμεσο ρόλο στην παραγωγή των ενδυμάτων. Ο ιδιοκτήτης αγόραζε ακατέργαστα γουναρικά, τα οποία ύστερα από την αναγκαία επεξεργασία παραδίδονταν σε μονάδες παραγωγής ενδυμάτων. Οι καθετοποιημένες μονάδες που παρήγαγαν έτοιμα ενδύματα, κυρίως παλτά, ήταν λίγες, συνήθως όχι ιδιοκτησίας μεταναστών και συνήθως εγκατεστημένες εκτός της πόλης της Νέας Υόρκης. Στη Νέα Υόρκη ήταν το κύριο κέντρο της λειτουργίας των μικρών βιοτεχνικών εργαστηρίων, που απασχολούσαν συνήθως πέντε έως δέκα εργάτες. Το 96% των σχετικών επιχειρήσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες απασχολούσε

¹²² Η *Οργάνωση* το 1924 αναφερόταν συστηματικά σε μία απεργία εργατών ξενοδοχείων στη Νέα Υόρκη και την ύπαρξη τριακοσίων συνδικαλισμένων ελληνοαμερικανών εργατών. Ενδεικτικά, «Η εν Νέα Υόρκη απεργία», *Οργάνωση*, Απρίλιος 1924, σ. 1. Ανάλογες πληροφορίες στον κομμουνιστικό τύπο, όπου μνημονεύεται και ένα λανθάνον δελτίο για τον κλάδο με τίτλο «Εργατικός Αγών».

¹²³ Για το ζήτημα δυο είναι οι βασικές εργασίες. Η αδημοσίευτη διατριβή της Joanna-Electra Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity at the Workplace», City University of New York, 1991 και Philip S. Foner, *The Fur and Leather Workers Union. A Story of Dramatic Struggles and Achievements*, Νέα Υόρκη, Nordan Press, 1950.

κάτω από είκοσι άτομα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η παραγωγή ήταν υπόθεση μιας οικογένειας. Καταστήματα, στα ισόγεια δρόμων και σε ορόφους πολυκατοικιών, συγκεντρωμένα σε μια ακτίνα στο κέντρο του Μπρόντγουεϊ, συνέθεταν τον κόσμο των βιοτεχνικών εργαστηρίων. Τα εργαστήρια αυτά λειτουργούσαν βάσει παραγγελιών και συχνά σε καθεστώς εργολαβικής ανάθεσης κατεργασίας των γουναρικών.

Οι εργάτες και οι εργάτριες στα βιοτεχνικά εργαστήρια ήταν ειδικευμένοι σε συγκεκριμένα στάδια της παραγωγής. Η κατεργασία της γούνας υπόκειτο σε ποικίλες διαδικασίες, αναλόγως του είδους της και της μελλοντικής της χρήσης. Η ειδίκευση του εργατικού δυναμικού προέκυπτε από την ακατέργαστη φύση του υλικού, το κόστος αγοράς της πρώτης ύλης –που μείωνε το περιθώριο για λάθη και κακοτεχνίες– και την απουσία μηχανημάτων στην παραγωγική διαδικασία, με την εξαίρεση της ραπτομηχανής, που χρησιμοποιούνταν στο ράψιμο των κομματιών της γούνας. Ένας εργάτης που χειριζόταν φτηνά προϊόντα, όπως η γούνα των κουνελιών, συνήθως δεν μπορούσε να πιάσει στα χέρια του τις ακριβές γούνες των άγριων ζώων. Οι βασικές ειδικότητες ήταν τέσσερις: οι *cutters* αναλάμβαναν το κόψιμο των γουναρικών, οι *nailers* το κάρφωμα, που τέντωνε τα κομμάτια, οι *operators* το ράψιμο, και οι *finishers* το τελικό γάζωμα και την ενδεχόμενη προσθήκη δαντελών κλπ. Συνολικά, μεσολαβούσαν είκοσι τουλάχιστον «ενέργειες» στην διαδρομή της ακατέργαστης γούνας έως την τελική της παράδοση. Το γεγονός αυτό δημιουργούσε νέες ειδικεύσεις υπαγόμενες στις βασικές κατηγορίες. Σημαντικό τμήμα του εργατικού δυναμικού ήταν γυναίκες- κυρίως εργάτριες ειδικευμένες στο τελικό στάδιο της παραγωγής.

Τη δεκαετία του 1920 η μόδα του γούνινου παλτού, οι γούνινες επενδύσεις στα μανίκια και στους γιακάδες των γυναικείων ενδυμάτων, η παραγωγή για τον αμερικανικό στρατό, η πτώση των τιμών στα θεωρούμενα είδη πολυτελείας είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης και συνακόλουθα του αριθμού των εργαστηρίων και του εργατικού δυναμικού. Το 1927 στη Νέα Υόρκη οι εργάτες στα εκατοντάδες εργαστήρια της πόλης υπερέβαιναν τις δεκατέσσερις χιλιάδες. Το παράδειγμα των εργαστηρίων ελληνικής ιδιοκτησίας επιβεβαιώνει τις γενικές τάσεις του κλάδου. Το 1925 στη Νέα Υόρκη υπήρχαν 144 εργαστήρια ελληνικής ιδιοκτησίας και το 1926 έφταναν τα 189, έναντι μόλις 25 το 1915. Στις παραμονές της

οικονομικής κρίσης ο αριθμός τους είχε φτάσει τα 250 και οι εργάτες σε αυτά ξεπερνούσαν τους δύο χιλιάδες.¹²⁴

Η ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα είχε την αφετηρία της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα όταν εγκαταστάθηκαν στη Νέα Υόρκη μετανάστες από την περιοχή της Καστοριάς, μεταφέροντας τις επαγγελματικές τους δεξιότητες. Η δημιουργία ενός εργαστηρίου δεν απαιτούσε ιδιαίτερο κεφάλαιο, καθώς δεν χρειαζόταν η αγορά μηχανημάτων και σημαντικού εξοπλισμού. Στην πραγματικότητα, η λειτουργία ενός μικρού βιοτεχνικού εργαστηρίου προϋπέθετε την αγορά της ακατέργαστης γούνας, την ενοικίαση ενός μικρού χώρου και την ύπαρξη μιας μικρής ομάδας εργατών. Η ελληνική παρουσία στον κλάδο περιορίστηκε στην κατεργασία της γούνας και όχι για παράδειγμα στο χονδρικό εμπόριο αυτής, ακριβώς επειδή κάτι τέτοιο θα απαιτούσε διαφορετική οικονομική επιφάνεια. Στην αρχική ανάπτυξη των εργαστηρίων βοήθησε καθοριστικά η έλευση φθηνού εργατικού δυναμικού από τις τάξεις των χιλιάδων Ελλήνων μεταναστών, που συχνά είχαν συγγενικούς δεσμούς ή κοινή καταγωγή με τους ιδιοκτήτες των εργαστηρίων. Η συμπίεση του εργατικού κόστους μέσω της εντατικής εκμετάλλευσης της μεταναστευτικής εργασίας, η ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής, μέσω της απόλυσης των εργατών σε περιόδους μειωμένης ζήτησης και η ανάληψη παραγγελιών σε εποχές που οι υπόλοιποι εργάτες του κλάδου απεργούσαν συντέλεσαν στην κατοχύρωση των ελληνικών εργαστηρίων στην αγορά.

Τα ελληνικά εργαστήρια, έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1920, αποτελούσαν ένα σχετικά αυτόνομο σύμπαν σε σχέση με τον υπόλοιπο κλάδο. Η αναφορά στην περιοχή που λειτουργούσαν ως «greekland» περιγράφει την αίσθηση αυτή. Μια κύρια διαφοροποίηση έγκειτο στους όρους εργασίας και την παντελή απουσία συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, σε αντίθεση με τις συνθήκες που επικρατούσαν στα εργαστήρια της πόλης. Οι υπόλοιποι εργάτες του κλάδου ήταν οργανωμένοι στην ένωση New York Joint Board, που αποτελούσε το τοπικό παράρτημα του πανεθνικού συνδικάτου International Fur Workers Union. Τα συνδικάτα της μεταποίησης και παραγωγής ενδυμάτων είχαν σημαντικές ριζοσπαστικές παραδόσεις και μακρά ιστορία διεκδικήσεων. Στον κλάδο της γούνας η πλειονότητα των εργατών είχε εβραϊκή καταγωγή γεγονός που δημιουργούσε μια ταύτιση της εθνοτικής με την εργατική διάσταση. Το New York Joint Board αποτελούσε σημείο αναφοράς των εργατών, έχοντας αναγνωριστεί από τους

¹²⁴ Karvonides, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry», σ. 305.

εργοδότες ύστερα από μια μεγάλη απεργία το 1912. Οι δραστηριότητές του κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα ψυχαγωγικών, κοινωνικών και εκπαιδευτικών λειτουργιών.

Στις αρχές της δεκαετίας το New York Joint Board βρισκόταν σε περίοδο ανασυγκρότησης. Είχε προηγηθεί μια αποτυχημένη απεργία των εργατών το 1920, που είχε ως αποτέλεσμα την ύφεση των δραστηριοτήτων του.¹²⁵ Στο εσωτερικό του, μια νέα ηγεσία, η οποία στηριζόταν στη συνεργασία κομμουνιστών και «προοδευτικών» είχε αντικαταστήσει την παλιά φρουρά των μετριοπαθών σοσιαλιστών της εφημερίδας *Freiheit*.¹²⁶ Επικεφαλής του συνδικάτου μετά το 1925 αναδείχθηκε ένας νέος συνδικαλιστής από τις τάξεις του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Μπεν Γκολντ (Ben Gold). Ο Γκολντ διέθετε ιδιαίτερες ικανότητες και ταυτόχρονα εξέφραζε την αυξημένη επιρροή του κομμουνιστικού κινήματος στους νέους ηλικιακά εργάτες εβραϊκής καταγωγής. Η νέα διοίκηση του συνδικάτου έθεσε σε κύριο στόχο της την «οργάνωση» των ελληνικών εργαστηρίων, ως αναγκαία προϋπόθεση για την εκδήλωση μιας επιτυχημένης απεργιακής κινητοποίησης σε όλο τον κλάδο.¹²⁷

Το πρόγραμμα διεκδικήσεων του σωματείου προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί τη συγκυρία της ανάπτυξης και ευημερίας των εργαστηρίων προς όφελος των εργατών. Η μείωση των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας στις σαράντα και η ίση κατανομή της εργασίας κατά τη διάρκεια του έτους υπήρξαν αιτήματα δηλωτικά αυτής της κατεύθυνσης.¹²⁸ Με τον τρόπο αυτό το σωματείο επιχειρούσε να εξασφαλίσει σταθερή εργασία σε όλη τη διάρκεια του έτους, τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας για τα μέλη του και την ταυτόχρονη μείωση της εντατικοποίησης στους μήνες αιχμής, πριν την χειμερινή σαιζόν. Οι στόχοι αυτοί προσέκρουαν στην ύπαρξη της ελληνικής επιχειρηματικής ζώνης, η οποία σε ενδεχόμενη απεργιακή κινητοποίηση θα μπορούσε να λειτουργεί απεργοσπαστικά, καλύπτοντας σημαντικό μέρος των αναγκών της αγοράς, καθώς τα ελληνικά εργαστήρια είχαν στο μεταξύ αυξηθεί σημαντικά.

Οι απόπειρες του New York Joint Board να οργανώσει τους ελληνοαμερικανούς εργάτες είχαν ορατά αποτελέσματα, καθώς ενεγράφησαν περίπου

¹²⁵ Nathan Fine, «Left and Right in the Needle-Trades Unions», *The Nation*, 4/6/1924, σ. 639-640, όπου αναφέρεται εργοδοτικό lock-out 28 εβδομάδων και η πτώση της δύναμης του Joint Board.

¹²⁶ David M. Schneider, *The Workers (Communist) Party and American Trade Unions*, Βαλτιμόρη, John Hopkins Press, 1928, σ. 76-77.

¹²⁷ Ben Gold, *Memoirs*, Νέα Υόρκη, William Howard Publishers, 1984, σ. 40-41 οι συζητήσεις για την «οργάνωση» των «μη οργανώσιμων Ελλήνων».

¹²⁸ Για το πρόγραμμα διεκδικήσεων, βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 153.

επτακόσιοι μέσα σε ένα τρίμηνο. Το συνδικάτο είχε θεσπίσει χαμηλά τέλη εγγραφής (28 δολάρια έναντι 140), ενώ φαίνεται ότι είχε δημιουργήσει μια «ελληνική επιτροπή» αποτελούμενη από δραστήρια μέλη της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Η σύγκριση των συνθηκών εργασίας στα «ελληνικά καταστήματα» και στα «οργανωμένα» προσέφερε μία ορατή απόδειξη των πλεονεκτημάτων της συνδικαλιστικής διεκδίκησης.

Τα αίτια της στροφής των εργατών προς το Joint Board συνδέονται με τις αλλαγές που είχαν συντελεστεί στα βιοτεχνικά εργαστήρια από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η διεύρυνση του κύκλου εργασιών είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των εργαζομένων ανά εργαστήριο, γεγονός που σήμαινε την υποχώρηση της αυστηρά οικογενειακής δομής τους. Το γεγονός αυτό συνοδεύτηκε από την είσοδο στην παραγωγή μεταναστών από τη Μικρά Ασία, οι οποίοι προοπτικά υπερείχαν αριθμητικά έναντι των καταγόμενων από την Καστοριά. Η εξέλιξη αυτή τροποποίησε τις σχέσεις μεταξύ εργατών και εργοδοτών, καθώς εξέλιπε το στοιχείο της κοινής εθνοτοπικής και συχνά συγγενικής καταγωγής. Ο καταμερισμός εργασίας δημιουργούσε συνθήκες μονιμότητας του εργατικού δυναμικού, που αντιλαμβανόταν την εξάρτηση των εργοδοτών από τις δεξιότητές του. Άλλωστε, στις νέες συνθήκες, ορισμένοι εργοδότες έπαυσαν να δραστηριοποιούνται μέσα στο εργαστήριο, καθώς η διεύρυνση του κύκλου εργασιών τους δημιουργούσε διαφορετικές προτεραιότητες.¹²⁹

Στις 27 Οκτωβρίου του 1925 η «Ελληνική Επιτροπή του Joint Board» κήρυξε την πρώτη απεργία στις ελληνικές επιχειρήσεις με κύριο αίτημα την αναγνώριση της συνδικαλιστικής ένωσης και την υπογραφή συλλογικής σύμβασης ανάλογης με αυτήν που επικρατούσε στα υπόλοιπα εργαστήρια. Η συλλογική σύμβαση προέβλεπε τη μείωση των ωρών εργασίας στις 44 ανά εβδομάδα και την παροχή μισθολογικών αυξήσεων. Στην κινητοποίηση οι κομμουνιστές συνδικαλιστές είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο. Σε μια έκθεση προς την Κομμουνιστική Διεθνή ο Λόβστοουν ανέφερε ότι στο New York Joint Board είχαν εγγραφεί χίλιοι ελληνοαμερικανοί εργάτες υπό την επιρροή των κομματικών δυνάμεων.¹³⁰

¹²⁹ Τα αίτια της αλλαγής συνοψίζει η Karvonides, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry», σ. 434-443.

¹³⁰ Για την απεργία βλ. τηλεγράφημα του Μπεν Γκολντ προς τον γραμματέα του κόμματος Τσαρλς Ρούθενμπεργκ (Charles Ruthenberg) με ημερομηνία 1/11/1925, σχετικά με την έκδοση έκτακτου φύλλου του *Εμπρός*, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 514, σ. 183. Η επιστολή Λόβστοουν προοριζόταν προς την Κομμουνιστική Διεθνή, όπως φανερώνουν τα σχετικά ψευδώνυμα, «Jay to John (17/11/1925)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 443, σ. 52.

Η κινητοποίηση διήρκησε εννέα μέρες και έληξε με πλήρη ικανοποίηση των απεργών. Ο χρόνος εκδήλωσης της απεργίας δημιουργούσε τεράστια προβλήματα στους εργοδότες, καθώς αν παρατεινόταν χρονικά θα έχαναν τις μεγάλες παραγγελίες της χειμερινής σαιζόν. Η πλειονότητα των ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να υποστούν μια τέτοια ζημιά, όπως φανερώνει η εσπευσμένη υπογραφή της συμφωνίας τις πρώτες μέρες του Νοεμβρίου εκ μέρους δεκάδων εργοδοτών. Η συμφωνία είχε περιορισμένη χρονική ισχύ, έως τον Ιανουάριο του 1926, όταν το σύνολο του κλάδου θα ξεκινούσε διαπραγματεύσεις για μία νέα συλλογική σύμβαση. Μια εβδομάδα μετά την υπογραφή της συμφωνίας του Νοεμβρίου οι ελληνοαμερικανοί επιχειρηματίες ίδρυσαν την United Fur Manufacturers Association, μια ξεχωριστή εργοδοτική ένωση.¹³¹

Η ίδρυση της χωριστής εργοδοτικής ένωσης αποτελούσε απάντηση στην οργάνωση των εργατών και ταυτόχρονα ένδειξη της επιθυμίας διατήρησης ειδικών συνθηκών στα ελληνοαμερικανικά εργαστήρια. Η United Fur Manufacturers Association βασιζόταν σε μια αντίληψη εθνοτικής αυτονομίας, καχυποψίας για τους Εβραίους εργοδότες και αντιπαλότητας με τους κομμουνιστές συνδικαλιστές. Στον αντίποδα, το εργατικό κίνημα προωθούσε την ιδέα των κοινών εργατικών συμφερόντων ανεξαρτήτως εθνικότητας και της ενιαίας διαπραγμάτευσης με τους εργοδότες. Υπό την οπτική αυτή, η δημιουργία της United Fur Manufacturers Association συνιστούσε σημαντικό πρόβλημα, καθώς επέτεινε τον διαχωρισμό των εργαζομένων σύμφωνα με την εθνικότητα του ιδιοκτήτη.

Στις αρχές του 1926 το Joint Board υπέβαλε τις προτάσεις του προς τις εργοδοτικές οργανώσεις της πόλης αξιόνοντας την υπογραφή νέας συλλογικής σύμβασης. Τα αιτήματά περιλάμβαναν την καθιέρωση της εργάσιμης εβδομάδας των σαράντα ωρών, με το όριο να κατέρχεται στις 32 για τις περιόδους χαμηλής παραγωγής, την ίση κατανομή της εργασίας μέσα στο έτος, τη δημιουργία ασφαλιστικού ταμείου με εργοδοτικές εισφορές, μισθολογικές αυξήσεις και σήμανση των παραγόμενων προϊόντων με την σφραγίδα του σωματείου.¹³² Οι εργοδοτικές ενώσεις προχώρησαν τον Φεβρουάριο σε lock-out, προκειμένου να πιέσουν τους εργάτες να αποκηρύξουν τα αιτήματα του Joint Board. Η εξέλιξη αυτή συμβάδισε με την όξυνση της αντιπαράθεσης μέσα στο συνδικάτο, καθώς η εβραϊκή σοσιαλιστική

¹³¹ Για τις σχέσεις της με τις υπόλοιπες εργοδοτικές ενώσεις βλ. Karvonides, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry», σ. 477-479.

¹³² Schneider, *The Workers (Communist) Party*, σ. 80.

εφημερίδα *Freiheit* και ο *Εθνικός Κήρυξ* καταδίκασαν τις ενέργειες των «ερυθρών». Η πλειονότητα των εργατών συνέχισε να υποστηρίζει την ηγεσία του Joint Board και ενέκρινε την πρόταση για γενική απεργία με ψήφους 6.702 έναντι 629.¹³³

Για τους επόμενους τέσσερις μήνες, έως τον Ιούνιο του 1926 οι εργάτες του κλάδου απήργησαν, πραγματοποιώντας καθημερινές περιπολίες για την αντιμετώπιση απεργοσπαστών. Η κινητοποίηση των γουνεργατών υπήρξε ιδιαίτερα επεισοδιακή, καθώς συχνές ήταν οι συγκρούσεις με την αστυνομία και εργοδοτικά μισθωμένες συμμορίες. Στις συγκρούσεις αυτές διακρίθηκαν ομάδες ελληνοαμερικανών εργατών, ενώ παράλληλα λειτουργούσε ειδική επιτροπή συντονισμού της απεργίας στα «ελληνικά καταστήματα».¹³⁴ Οι διαπραγματεύσεις, με άφθονα επεισόδια εκατέρωθεν καταγγελιών, αποχωρήσεων και παρασκηνιακών διαβουλεύσεων, κατέληξαν στην υπογραφή συμφωνίας τον Ιούνιο του 1926, η οποία προέβλεπε μισθολογικές αυξήσεις, τη μείωση των ωρών εργασίας στις σαράντα ανά εβδομάδα, περιορισμό των υπερωριών, την απόλυση των απεργοσπαστών και την μείωση του αριθμού των ειδικευομένων εισακτέων στο επάγγελμα.¹³⁵ Έναν μήνα αργότερα, στις 19 Ιουλίου η American Federation of Labor ενεργοποίησε διαδικασίες καθαίρεσης της ηγεσίας του Joint Board, σε μια εμφανή προσπάθεια περιορισμού της επιρροής των «ερυθρών», που χρησιμοποιούσαν το αποτέλεσμα της απεργίας των γουνεργατών ως υπόδειγμα για τον προσανατολισμό του εργατικού κινήματος.

Στη συμφωνία του Ιουνίου του 1926 δεν είναι γνωστό αν συναίνεσε η ελληνική εργοδοτική ένωση. Διάσπαρτες πληροφορίες οδηγούν στο συμπέρασμα πώς έως και το τέλος της απεργίας χρησιμοποιούσε παρελκυστική τακτική. Μια

¹³³ Η απεργία είχε οργανωθεί από τους κομμουνιστές συνδικαλιστές, βλ. «Meeting of the C.E.C. Needle Trades Committee (4/2/1926)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 814, σ. 57 και «Report (6/1/1926)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 816, σ. 1, όπου μνημονεύεται η ύπαρξη 1.500 οργανωμένων στο συνδικάτο Ελλήνων εργατών.

¹³⁴ Το στοιχείο αυτό υπερτονίζει στις αναμνήσεις του ο Μπένγιαμιν Γκίτλου (Benjamin Gitlow), στέλεχος τότε του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο οποίος στη συνέχεια υπήρξε έμμισθος των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών. «Η ραχοκοκαλιά της απεργιακής επιτροπής ήταν μέλη της Ελληνικής Ομοσπονδίας, ατρόμητοι και ικανοί μαχητές, που ήταν παραδειγματικοί στο χειρισμό του μαχαιριού, της φαλτσέτας και άλλων όπλων (...) τα κομματικά μέλη της επιτροπής περιφρούρησης, ιδίως οι Έλληνες, ήταν πιστοί κομμουνιστές», Benjamin Gitlow, *Confess. The truth about American Communism*, Νέα Υόρκη, E. P. Dutton & Co., 1940, σ. 347-348. Ανάλογο παράθεμα και στο Benjamin Gitlow, *The Whole of their Lives. Communism in America: A Personal History and Intimate Portrayal of its Leaders*, Νέα Υόρκη Charles Scribner's Sons, 1948, σ. 134. Για μια πιο ψύχραιμη αποτίμηση της ελληνικής συμμετοχής στην απεργιακή επιτροπή, βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 187. Το βιβλίο του Foner περιλαμβάνει πλούσιο φωτογραφικό υλικό από διάφορες στιγμές των απεργιακών κινητοποιήσεων του κλάδου. Βλ. και Labor Research Department of the Rand School of Social Science, *The American Labor Year Book 1927*, Rand Book Store, 1927, σ. 110.

¹³⁵ Για το πλήρες κείμενο της συμφωνίας, η οποία κωδικοποιούνταν σε δέκα σημεία, βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 240-241.

προκήρυξη του «Ελληνικού Τμήματος της Ενώσεως των Εργατών Γουναρικών Νέας Υόρκης» στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1926 σημειώνει ότι με τις πρόσφατες εξελίξεις οι ελληνοαμερικανοί εργάτες, που ήταν μέλη του Joint Board, μπορούσαν να εργαστούν σε όποιο εργαστήριο επιθυμούσαν και όχι υποχρεωτικά στα «ελληνικά καταστήματα».¹³⁶ Η έμφαση στην προοπτική απασχόλησης σε «ξένα καταστήματα» συνοδευόταν από την παρατήρηση «οι Έλληνες εργοστασιάρχαι αρνούνται να υπογράψουν! Η νίκη δεν είναι πλήρης! Η θέση μας δεν είναι τελείως ασφαλής!». Από την άλλη, ο *Εθνικός Κήρυξ* καλούσε τους εργάτες να μην εγκαταλείπουν τις θέσεις τους στα ελληνικά εργαστήρια, των οποίων οι εργοδότες δεν είχαν υπογράψει την συμφωνία. Τα στοιχεία αυτά ενισχύουν την εντύπωση ότι η επιτυχία της γενικής απεργίας του 1926 δεν αφορούσε το σύνολο των ελληνικών εργαστηρίων.

Η United Fur Manufacturers Association χρησιμοποίησε την κρίση στο Joint Board για να επανακτήσει τον έλεγχο των ελληνικών εργαστηρίων. Το καλοκαίρι του 1926, όταν η American Federation of Labor ξεκίνησε τη διαδικασία καθαίρεσης των «ερυθρών» του Joint Board, εμφανίστηκε μια νέα συνδικαλιστική οργάνωση με στόχο την εκπροσώπηση των ελληνοαμερικανών εργατών. Η Αδελφότητα των Ελλήνων Εργατών Γούνας (Brotherhood of Greek Fur Workers) εξέφραζε τους συντηρητικούς εργάτες που δυσανασχετούσαν με την επιρροή των «ερυθρών», ενώ ταυτόχρονα στο λόγο της τόνιζε την αναγκαιότητα αυτοτελούς ρύθμισης των ζητημάτων στα «ελληνικά εργαστήρια». Η Αδελφότητα συμφωνούσε με τη διαδικασία καθαίρεσης του Joint Board και δήλωνε τη νομιμοφροσύνη της προς την American Federation of Labor. Η United Fur Manufacturers Association αναγνώρισε σχεδόν αυτόματα την Αδελφότητα, ως αρμόδια για διαπραγματεύσεις, επιτείνοντας έτσι τις υποψίες των κομμουνιστών συνδικαλιστών ότι είχε συμβάλλει στην δημιουργία της.

Η διαπλοκή της εργοδοτικής ένωσης με την νέα εργατική οργάνωση φαίνεται ότι βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην κοινή καταγωγή εργατών και εργοδοτών από την περιοχή της Καστοριάς και τους συγγενικούς δεσμούς, που είχαν μεταξύ τους. Το στοιχείο αυτό επανέρχεται στο λόγο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, που προειδοποιούσε τους εργάτες για τις διασπαστικές ενέργειες της Αδελφότητας.¹³⁷ Η μελέτη της Καρβονίδης παρέχει άφθονα στοιχεία προς επιβεβαίωση της υπόθεσης

¹³⁶ «Προκήρυξις του Ελληνικού Τμήματος της Ενώσεως των Εργατών Γουναρικών Νέας Υόρκης. Έλληνες εργάται προσοχή! Φυλαχθήτε από τας παγίδας των μπόσηδων!», *Εμπρός*, 18/9/1926, σ. 1.

¹³⁷ Ενδεικτικά, Θωμάς Κρανιώτης, «Προς εκ τους εκ Κοζάνης γουναράδες απεργούς Νέας Υόρκης», 13/3/1926, σ. 5.

αυτής, καθώς τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στη δημιουργία της Αδελφότητας συνδέονταν με τους εργοδότες τους με ποικίλους τρόπους.¹³⁸ Το αποτέλεσμα ήταν η διάσπαση των ελληνοαμερικανών εργατών μεταξύ των υποστηρικτών του Joint Board και των υποστηρικτών της Αδελφότητας. Για ένα διάστημα οι δύο οργανώσεις λειτουργούσαν παράλληλα, ενώ ο Μπεν Γκολντ υπολόγιζε ότι ακόμα και τον Μάρτιο του 1927 τα μέλη της Αδελφότητας δεν ξεπερνούσαν τα πεντακόσια, ενώ διέκρινε τη δυνατότητα της διαπραγμάτευσης με την United Fur Manufacturers Association.¹³⁹

Στο έδαφος αυτών των εξελίξεων αναπτύχθηκε μια έντονη αντιπαράθεση, παρούσα και στα δημοσιεύματα του *Εμπρός* και του *Εθνικού Κήρυκα*, που υπερασπίζονταν το Joint Board και την Αδελφότητα αντίστοιχα. Το κύριο ζήτημα αφορούσε την συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών. Η εργοδοτική ένωση, η Αδελφότητα και ο *Εθνικός Κήρυξ* θεωρούσαν ότι η κοινή ελληνική καταγωγή ήταν σημαντικότερη της αντίθεσης κεφαλαίου και εργασίας. Η προκειμένη αυτής της συλλογιστικής αφορούσε το μέλλον των ελληνικών εργαστηρίων, καθώς οι απεργίες και οι όροι που επέβαλαν οι «ερυθροί» θα οδηγούσαν τα «ελληνικά καταστήματα» στην χρεοκοπία και τους εργάτες στην ανεργία. Η ρητορική αυτή διανθίζονταν από αναφορές στο ρόλο του «εβραϊκού στοιχείου» στις εξελίξεις και στην συντονισμένη προσπάθεια Εβραίων εργατών και εργοδοτών να εξοντώσουν τους Έλληνες ανταγωνιστές προκειμένου να κυριαρχήσουν στην αγορά. Ένα μέλος της Αδελφότητας δήλωνε χαρακτηριστικά ότι «η συμφιλίωση των Ελλήνων εργοδοτών με τους Έλληνες εργάτες (...) είναι ο μόνος τρόπος να αντιπαρατεθούμε στους Εβραίους, που από πάντα νομίζουν ότι μόνο αυτοί, και κανείς άλλος, θα πρέπει να δραστηριοποιούνται στον κλάδο».¹⁴⁰

Οι διακηρύξεις της Ελληνικής Επιτροπής του Joint Board, οι εργατικές ανταποκρίσεις και τα κείμενα των στελεχών της ελληνοαμερικανικής αριστεράς που δημοσιεύονταν στο *Εμπρός* επέμεναν στις υλικές κατακτήσεις των Ελλήνων εργατών μέσα από τη συνδικαλιστική τους οργάνωση. Παράλληλα η αριστερή πτέρυγα του κλάδου επιχειρούσε να αποδομήσει τα «εθνικιστικά» επιχειρήματα της εργοδοσίας. Έτσι, για παράδειγμα, σε μια ανταπόκριση ο Γκολντ εμφανίζεται να εμποδίζει τη διεξαγωγή εράνου για ασθενή εργάτη τονίζοντας ότι τα έξοδα νοσηλείας θα

¹³⁸ Karvonides, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry», σ. 488-490.

¹³⁹ «Minutes of National Committee of Needle Trades (3/3/1927)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1200, σ. 7 και «Meeting of Needle Trades Committee (5/4/1927)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1200, σ. 23.

¹⁴⁰ Christine Philliou, «Greek Local 70 of the International Fur and Leather Workers' Union. 1925-1966: Crossing the Lines», διπλωματική εργασία, New York University, 1994, σ. 19.

καλυφθούν από το σωματείο. Με αφορμή αυτό το περιστατικό ο εργάτης-ανταποκριτής του *Εμπρός* σημείωνε: «πατριωτισμός σημαίνει πενήντα ώρες δουλειά και μισθό ίσο για μάσημα. Ένωσις υπό την σημαία της πάλης των τάξεων σημαίνει 40 ώρες δουλειά, εννέα γιορτές το χρόνο, διπλάσιους μισθούς... και το κεφάλι μας ψηλά (...) ο πατριωτισμός δεν γεμίζει την άδεια κοιλιά». ¹⁴¹ Στην πορεία, και όσο οξυνόταν η αντιπαράθεση του Joint Board με τη Διεθνή Ένωση, γινόταν σαφές ότι η Αδελφότητα δεν θα παρέμενε μια περιθωριακή οργάνωση, αλλά θα διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο.

Την καθαίρεση της διοίκησης του Joint Board ακολούθησε η αναγνώριση της Αδελφότητας από την International Fur Workers Union. Η επιθυμία των εργοδοτών για μια αυτόνομη «ελληνική» εργατική ένωση, με την οποία θα διαπραγματευόταν, πραγματοποιήθηκε, καθώς η Αδελφότητα μετονομάστηκε σε «ελληνικό Λόκαλ 70» (Greek Local 70) και ως τέτοιο συνέχισε να υπάρχει έως και τη δεκαετία του 1950. Η συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ Αδελφότητας και United Fur Manufacturers Association προέβλεπε ότι όσοι εργαζόμενοι απασχολούνταν σε ελληνικές επιχειρήσεις όφειλαν να αποχωρήσουν από το Joint Board και να εγγραφούν στην νέα συνδικαλιστική ένωση, στο Λόκαλ 70. Τα γεγονότα αυτά εγκαινίασαν μια δεκαετή κυριαρχία των συντηρητικών συνδικαλιστών της Αδελφότητας, καθώς πολλοί υποστηρικτές της αριστεράς έφυγαν από τα ελληνικά εργαστήρια ή σιώπησαν, προκειμένου να διατηρήσουν την εργασία τους. ¹⁴²

Η συνδικαλιστική οργάνωση των ελληνοαμερικανών εργατών εγκαινίασε μία μακρά περίοδο έντασης στο εσωτερικό των εργαστηρίων του κλάδου, η οποία έμελλε να έχει ποικίλες και πυκνές διακυμάνσεις στις επόμενες δεκαετίες. Η αντιπαράθεση του 1925, όταν για πρώτη φορά δοκιμάστηκε τόσο γενικευμένα η σχέση εργοδοτών και εργατών στις εθνοτικές επιχειρήσεις, μπορεί να αναγνωσθεί ως ένα επεισόδιο επιβεβαίωσης των μετασχηματισμών της μεταναστευτικής παρουσίας. Η ιδέα των κοινών εθνοτικών συμφερόντων υπεράνω ταξικών διαφορών αποδείχθηκε ανεπαρκής σε μία συγκυρία συνολικής όξυνσης των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας στον κλάδο. Παράλληλα, η επιλογή των «ερυθρών» συνδικαλιστών να δημιουργήσουν μία εργατική ένωση με εθνοτικό πρόσημο αναδεικνύει τους τρόπους επικοινωνίας της ταξικής ενότητας με την μεταναστευτική καταγωγή. Η προσπάθεια σύζευξης αυτών

¹⁴¹ Κώστας Πετρολάτης, «Τι σημαίνει η Ένωσις για τους εργάτες», *Εμπρός*, 25/9/1926, σ. 5. Γ. Αρβανίτης, «Ένωσις Γουναράδων Εργατών. Αι σχέσεις Brotherhood και ελληνικού Association. Έλληνες Εργάται Γουναρικών», *Εμπρός*, 23/10/1926, σ. 2.

¹⁴² «Το συλλαλητήριο των Ελλήνων γουναράδων απεργών στο Bryant Hall», *Εμπρός*, 18/6/1927, σ. 5

των δύο δεν ήταν φυσικά πάντα επιτυχής, ούτε προδιαγεγραμμένη. Οι συντηρητικοί συνδικαλιστές της Αδελφότητας διεκδίκησαν την ιδέα της εθνοτικής αλληλεγγύης και επέτυχαν, ενθαρρυσμένοι από τις γενικές εξελίξεις στις συνδικαλιστικές ενώσεις του κλάδου. Ακόμα και έτσι όμως, η δημιουργία του Λόκαλ 70 εισήγαγε με σαφή τρόπο την αναγκαιότητα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, ενθαρρύνοντας εν πολλοίς παράλληλες εξελίξεις σε άλλους κλάδους.

Η δεκαετία της πώλωσης: η Μεγάλη Ύφεση 1929-1939

Κρίση, ανεργία και κοινωνική εξαθλίωση (1929-1932)

«Δεν έχουμε ακόμα επιτύχει αυτόν τον στόχο, αλλά αν έχουμε την ευκαιρία να συνεχίσουμε την πορεία των τελευταίων οκτώ ετών, σύντομα, με τη βοήθεια του Θεού, θα είμαστε σε θέση να δούμε τη μέρα που η φτώχεια σε αυτό το έθνος θα εξαφανιστεί».¹ Με τα λόγια αυτά αποδέχτηκε ο Χέρμπερτ Χούβερ (Herbert Hoover) το χρίσμα του υποψηφίου του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος για τις προεδρικές εκλογές του 1928, στις οποίες επικράτησε με ιδιαίτερη ευκολία έναντι του υποψηφίου των Δημοκρατικών Άλφρεντ Σμιθ (Alfred E. Smith). Η οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του 1920, οι θεωρίες για την «εποχή της ευημερίας» και η δεσπόζουσα θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στην παγκόσμια οικονομία συντέλεσαν καθοριστικά στην εκλογική νίκη του Χούβερ. Το κλίμα της οικονομικής ευφορίας και οι ευοίωνες εκτιμήσεις των οικονομικών παραγόντων για το μέλλον νομιμοποιούσαν τις υπερφίαλες προφητείες του για την εξαφάνιση της φτώχειας.

Σήμερα, η επίγνωση των καταστροφικών επιπτώσεων της χρηματιστηριακής κρίσης του 1929 προσδίδει στις διαβεβαιώσεις του Χούβερ μια χροιά τραγικής ειρωνείας. Η δεκαετία της Μεγάλης Ύφεσης (Great Depression) σήμανε την δραστική χειροτέρευση των όρων διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων σε ολόκληρο τον πλανήτη και ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες.² Η κοινωνική εξαθλίωση κυριάρχησε στην ατμομηχανή του παγκόσμιου καπιταλισμού, πυροδοτώντας μια δεκαετία αβεβαιότητας, πώλωσης, αναταραχής και αναζήτησης εναλλακτικών μέσων διαχείρισης της κρίσης και των επιπτώσεών της. Ο κύκλος που άνοιξε το 1929

¹ Dixon Wecter, *The Age of the Great Depression. 1929-1941*, Νέα Υόρκη, The MacMillan Company, 1948, σ. 1.

² Για μια ανάγνωση της κρίσης, η οποία επιμένει στο διεθνή χαρακτήρα των αιτιών της, βλ. Charles P. Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1986. Βλ. επίσης Dietmar Rothermund, *The Global Impact of the Great Depression, 1929-1939*, Νέα Υόρκη, Routledge, 1996, όπου υπάρχουν αυτοτελή κεφάλαια για τις επιπτώσεις της κρίσης στις κύριες ευρωπαϊκές οικονομίες, τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας. Για την έννοια της ύφεσης βλ. την παρατήρηση του γάλλου Ζαν Λεσούρ (Jean Lescure) ήδη από τη δεκαετία του 1930 ότι τα χαρακτηριστικά της κρίσης του 1929 διέφεραν σε τέτοιο βαθμό από προηγούμενα παρόμοια φαινόμενα, που καλό θα ήταν να γίνεται λόγος για «παγκόσμια ύφεση παρά για παγκόσμια κρίση», John A. Garraty, «The New Deal, National Socialism and the Great Depression», *The American Historical Review* 78.4 (Οκτώβριος 1973), σ. 935. Τέλος, ιδιαίτερα κατατοπιστική είναι η κατηγοριοποίηση των κυρίαρχων ρευμάτων, βλ. Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, «Σύγχρονες ερμηνείες της κρίσης του 1929. Επισκόπηση της βιβλιογραφίας» στο *Οι Λειτουργίες του Κράτους σε Περίοδο Κρίσης. Θεωρία και Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1994, σ. 78-97.

έκλεισε οριστικά στα χρόνια του παγκοσμίου πολέμου, όταν οι ανάγκες της πολεμικής προσπάθειας και άλλες ειδικότερες αλλαγές εγκαινίασαν μία νέα εποχή δυναμικής του αμερικανικού καπιταλισμού. Παρόλα αυτά, όπως σημειώνει ο Eric Hobsbawm «είναι αδύνατο να καταλάβουμε τον κόσμο στο δεύτερο ήμισυ του εικοστού αιώνα αν δεν κατανοήσουμε την επίδραση της οικονομικής κατάρρευσης».³

Είναι γνωστό, ότι η απαρχή της Μεγάλης Ύφεσης τοποθετείται στην κατάρρευση του χρηματιστηριακού δείκτη της Νέας Υόρκης στα τέλη Οκτωβρίου του 1929. Η αύξηση των χρηματιστηριακών αξιών στη δεκαετία του 1920 συμβόλιζε τη δυναμική της αμερικανικής οικονομίας, τροφοδοτούσε οράματα γενικευμένης κοινωνικής κινητικότητας και αποτέλεσε πεδίο ευρύτατης κερδοσκοπίας. Η σύνδεση της ύφεσης αποκλειστικά με τις εξελίξεις στο χρηματιστήριο συνιστά μια διαδεδομένη αντίληψη, η οποία όμως δεν είναι επαρκής, όπως έχει καταδείξει πειστικά ο Γκάλμπρεϊθ (John K. Galbraith) στην μελέτη του για το «μεγάλο κραχ του 1929».⁴ Το κραχ, παρά τη συμβολική σημασία της Μαύρης Τρίτης της 29^{ης} Οκτωβρίου, λειτούργησε μόνο ως ο πυροκροτητής για μια γενικευμένη και πρωτοφανή οικονομική ύφεση. Ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας των επενδύσεων, το επισφαλές πλαίσιο των διεθνών συναλλαγών και η καίρια σημασία της ανισομερούς κατανομής του εισοδήματος, που επηρέαζε ανάλογα την αγοραστική δυνατότητα της κοινωνικής πλειονότητας, φανερώνουν ότι οι αιτίες της κρίσης σχετίζονται με τα δομικά χαρακτηριστικά της αμερικανικής οικονομίας, η οποία άλλωστε είχε γνωρίσει σημαντικές κρίσεις στο παρελθόν. Τα όρια της «εποχής της αφθονίας» καταφαίνονται αναμφίβολα από το γεγονός ότι τις παραμονές της κρίσης, στην ακμή του επενδυτικού πυρετού, μόλις ενάμιση εκατομμύριο Αμερικανών πολιτών διέθεταν χρηματιστηριακούς τίτλους.⁵

Η σοβαρή δοκιμασία εκατοντάδων μικρών πιστωτικών ιδρυμάτων αποδείχθηκε καθοριστική στη μεταφορά της χρηματιστηριακής κρίσης στο σύνολο της αμερικανικής κοινωνίας. Η κρίση των τραπεζών οφειλόταν στην ιδιοτυπία του αμερικανικού πιστωτικού συστήματος, καθώς αναρίθμητα και ανεξάρτητα ιδρύματα λειτουργούσαν δίχως να υπάγονται σε μια κεντρική ρυθμιστική αρχή. Σε τρεις

³ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων, ο σύντομος εικοστός αιώνας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σ. 117.

⁴ Τζον Κένεθ Γκάλμπρεϊθ, *Το μεγάλο κραχ του 1929*, Αθήνα, Νέα Γράμματα, 2000, σ. 285-325. Βλ. επίσης, Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Crisis of the Old Order, 1919-1933*, Βοστώνη, Houghton Mifflin Company, 2002, σ. 159-160. Για μια σύνοψη των κυρίαρχων αντιλήψεων γύρω από το ζήτημα βλ. Robert S. McElvaine, «Causes of the Great Depression» στο Robert S. McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, τ. 1, 2004, σ. 151-156.

⁵ Γκάλμπρεϊθ, *Το μεγάλο κραχ*, σ. 142.

διαδοχικές φάσεις «τραπεζιτικοί πανικοί» οδήγησαν στην αναστολή της λειτουργίας και στην πτώχευση εκατοντάδων πιστωτικών ιδρυμάτων. Οι πελάτες τους, συνήθως μικροί επιχειρηματίες και εργάτες, έχασαν τις καταθέσεις τους, εξέλιξη που επέτεινε καθοριστικά την διάχυτη αβεβαιότητα και ανησυχία. Από τους πρώτους μήνες του 1930, η κρίση μεταφέρθηκε στο χώρο της βαριάς βιομηχανίας. Η συρρίκνωση της κατανάλωσης, η μείωση των εξαγωγών και το δυσμενές επενδυτικό κλίμα επέβαλαν αρχικά περιορισμούς στην παραγωγή και στη συνέχεια το κλείσιμο μεγάλων βιομηχανικών μονάδων. Οι δείκτες της βιομηχανικής παραγωγής του 1932 μετά βίας έφταναν το 50% των ανάλογων του 1929, ενώ το ύψος των επενδύσεων είχε καταβαραθρωθεί από δεκαέξι δισεκατομμύρια δολάρια σε περίπου ενάμιση δισεκατομμύριο, μέσα σε μία μόλις τριετία.⁶

Το παράδειγμα της αυτοκινητοβιομηχανίας προσφέρεται ιδιαίτερα για την κατανόηση του αλυσιδωτού χαρακτήρα των εξελίξεων ύστερα από το χρηματιστηριακό κραχ του 1929. Η ανάπτυξη του οδικού δικτύου τη δεκαετία του 1920 και η διεύρυνση της δυνατότητας απόκτησης ενός αυτοκινήτου είχαν συντελέσει καθοριστικά στην συνολική ανάπτυξη της αμερικανικής οικονομίας. Η απόφαση των μεγάλων αυτοκινητοβιομηχανιών να περιορίσουν την παραγωγή είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την κρίση σε μια σειρά εξαρτώμενων βιομηχανιών κατασκευής εξαρτημάτων και κατεργασίας των πρώτων υλών, όπως η χαλυβουργία και η βιομηχανία ελαστικών. Η παραγωγή αυτοκινήτων μειώθηκε στο ένα τέταρτο, εξέλιξη που επέφερε την μείωση του εργατικού προσωπικού στο ήμισυ και την δραστική πτώση του ημερομισθίου των «προνομιούχων» που διατήρησαν την εργασία τους. Παρόμοιες ήταν οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στη συντριπτική πλειοψηφία των κλάδων της βιομηχανίας, γεγονός που αντανακλάται στην αλματώδη αύξηση του αριθμού των ανέργων.

Στην χειρότερη χρονιά της Μεγάλης Ύφεσης, το 1932, οι αμερικανικές στατιστικές υπηρεσίες ανέφεραν την ύπαρξη δεκαεφτά εκατομμυρίων ανέργων,

⁶ Τα συγκεκριμένα στοιχεία από το Michael French, «Effects of the Great Depression on Industry» στο McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, τ. 1, σ. 507. Για ανάλογα στοιχεία βλ. επίσης Peter Fearon, *War, Prosperity and Depression. The U.S. Economy 1917-1945*, Οξφόρδη, Philip Allan, 1987, σ. 89-126, όπως και *Recent History of the Labor Movement in the United States 1918-1939*, Μόσχα, Progress Publishers, 1977, σ. 178-208. Το τελευταίο έργο αποτελεί έκδοση του αγγλόφωνου εκδοτικού μηχανισμού της Σοβιετικής Ένωσης και διακρίνεται για την πιστή παράθεση οικονομετρικών δεδομένων από τις στατιστικές υπηρεσίες των Ηνωμένων Πολιτειών. Βλ. και *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970*, Part 1, Ουάσιγκτον, U.S. Department of Commerce, 1975, ιδίως σ. 121-182 για τα ζητήματα της ανεργίας, των μισθών και της παραγωγικότητας της αμερικανικής οικονομίας.

περίπου το 35% του ενεργού οικονομικά πληθυσμού. Το καλοκαίρι του 1929 ο αριθμός τους δεν υπερέβαινε το μισό εκατομμύριο. Η σύγκριση αυτών των δύο αριθμών καταδεικνύει την ένταση του κοινωνικού προβλήματος, που επέφερε η καθήλωση της βιομηχανικής παραγωγής και η γενικευμένη ύφεση που καταγράφηκε σε κάθε σφαίρα της οικονομικής δραστηριότητας. Στις αρχές του 1930, όταν άρχισαν οι πρώτες μαζικές περικοπές στις θέσεις εργασίας, οι άνεργοι υπερέβησαν τα τέσσερα εκατομμύρια και στα τέλη του έτους αριθμούσαν περίπου δέκα εκατομμύρια. Στα παραπάνω δεδομένα πρέπει να προστεθεί η ύπαρξη εκατομμυρίων εργατών που απασχολούνταν περιστασιακά και δεν καταγράφονταν ως άνεργοι και η δραστική μείωση των ημερομισθίων, ώστε να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της κοινωνικής εξαθλίωσης στην εποχή της ύφεσης.

Η αμερικανική κοινωνία βρέθηκε αντιμέτωπη με μια καινοφανή πραγματικότητα, καθώς οι παλαιότερες κυκλικές κρίσεις δεν είχαν ποτέ οδηγήσει σε φαινόμενα τόσο παρατεταμένης και εκτεταμένης ανεργίας. Η πείνα και η ανέχεια διέψευσαν τις αρχικές κυβερνητικές διαβεβαιώσεις για τον παροδικό χαρακτήρα του φαινομένου. Οι φωτογραφίες των χιλιάδων ανέργων μπροστά στις πύλες των εργοστασίων, των ανδρών που κουβαλούσαν επιγραφές κοινοποιώντας το αδιέξοδό τους και των ρακένδυτων που περίμεναν υπομονετικά στα σημεία διανομής συσσιτίων αποτυπώνουν όψεις της καθημερινότητας του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Ανάλογες ήταν και οι κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης: το αίσθημα της απελπισίας και της αβεβαιότητας αντανακλάται στη μείωση των γάμων και των γεννήσεων, ενώ η νεανική παραβατικότητα, η αύξηση του αριθμού των ορφανών και νέες μορφές περιθωριοποίησης έκαναν την εμφάνισή τους.⁷ Το 1940 από τα δύο εκατομμύρια Αμερικανών που παρουσιάστηκαν για κατάταξη στη στρατολογία, περίπου οι μισοί αντιμετώπιζαν προβλήματα υγείας σχετιζόμενα με τον υποσιτισμό τους τη δεκαετία του 1930.⁸

Το δράμα των φτωχών στα αστικά κέντρα μόνο με τη δραματική χειροτέρευση των συνθηκών ζωής στις δυτικές και μεσοδυτικές αγροτικές πολιτείες μπορεί να συγκριθεί. Ο αμερικανικός αγροτικός κόσμος δοκιμάστηκε από τη γενική ύφεση, αλλά και από απρόσμενα κλιματολογικά φαινόμενα, που είχαν ως

⁷ Οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της κρίσης υπήρξαν αντικείμενο μελέτης για τους κοινωνικούς επιστήμονες ήδη από τη δεκαετία του 1930. Βλ. ενδεικτικά, Irving Bernstein, *A Caring Society. The New Deal, the Worker, and the Great Depression*, Βοστόνη, Houghton Mifflin Company, 1985, σ. 17-22.

⁸ Maldyn A. Jones, *The Limits of Liberty. American History 1607-1992*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1995, σ. 466.

αποτέλεσμα την ερημοποίηση ολόκληρων περιοχών. Η αξία των αγροτικών προϊόντων μειώθηκε κατά 40% μέσα στην πρώτη τριετία της ύφεσης, γεγονός που δυσχέραινε σημαντικά τη δυνατότητα αποπληρωμής δανείων και υποθηκών. Παράλληλα, η σχετική σταθερότητα των τιμών των βιομηχανικών προϊόντων καθιστούσε απαγορευτική την πρόσβαση των αγροτών σε βασικά καταναλωτικά αγαθά. Σύμφωνα με ένα παραστατικό παράδειγμα του Άρθουρ Σλέσινγκερ (Arthur Schlesinger) ένας αγρότης έπρεπε να πουλήσει σιτάρι που αντιστοιχούσε στην ετήσια παραγωγή ενός εκταρίου, δηλαδή δέκα στρεμμάτων, για να μπορέσει να αγοράσει ένα ζευγάρι παιδικά παπούτσια αξίας τεσσάρων δολαρίων.⁹ Οι κατεστραμμένες σοδειές, η μη απορρόφηση των προϊόντων και οι κατασχέσεις της αγροτικής γης για συσσωρευμένα χρέη πυροδότησαν το σημαντικότερο ρεύμα εσωτερικής μετανάστευσης στην ιστορία της χώρας. Στις παρυφές των πόλεων εμφανίστηκαν παραγκουπόλεις -οι γνωστές και ως Hoovervilles- στεγάζοντας τους απόκληρους του αγροτικού κόσμου.

Απέναντι στις κατακλυσμιαίες αυτές εξελίξεις, ο πρόεδρος Χούβερ, το οικονομικό του επιτελείο και η πλειοψηφία των γεροϋσιαστών παρέμεναν αμετακίνητοι στα δόγματα της αυτορρύθμισης της ελεύθερης οικονομίας. Στο πνεύμα αυτό, οι όποιες κυβερνητικές πρωτοβουλίες της περιόδου 1930-1932 αποσκοπούσαν στη διασφάλιση του ισοσκελισμένου πληθωρισμού, τη ρύθμιση των δασμών και τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών. Η ιδέα μιας γενικευμένης κρατικής παρέμβασης στην οικονομία ή της δημιουργίας ενός κρατικού συστήματος ασφάλισης προξενούσαν το φόβο και την αποστροφή των θιασωτών του οικονομικού φιλελευθερισμού, όπως φάνηκε από την διαδοχική καταψήφιση σχετικών προτάσεων στο Κογκρέσο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέμειναν ακόμα και μεσούσης της Μεγάλης Ύφεσης η μόνη χώρα του προηγμένου καπιταλιστικού κόσμου δίχως δομές κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας. Η περίθαλψη των απόρων, η παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και η φροντίδα των ηλικιωμένων επαφίονταν αποκλειστικά σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες και αλληλοβοηθητικές ενώσεις.¹⁰ Για τους εκπροσώπους του μεγάλου κεφαλαίου, όπως ο Χένρυ Φορντ, η θέσπιση επιδόματος ανεργίας συμβόλιζε το τέλος της αμερικανικής δημοκρατίας, καθώς θα διαιώνιζε την ανεργία και θα υπέσκαπτε τις παραδοσιακές προτεσταντικές αρχές της

⁹ Schlesinger, *The Crisis of the Old Order*, σ. 175.

¹⁰ Edward Berkowitz και Kim McQuaid, «Businessman and Bureaucrat. The Evolution of the American Social Welfare System, 1900-1940», *The Journal of Economic History* 38.1 (Μάρτιος 1978), σ. 120-142.

εργατικότητας και της αυτάρκειας. Ακόμα και εν όψει των προεδρικών εκλογών του 1932, σε μια προεκλογική εκστρατεία που πολύ λίγο θύμιζε την προηγούμενη το 1928, ο πρόεδρος Χούβερ διακήρυσσε με συνέπεια ότι «δεν πρέπει να στραφούμε προς ένα κρατικά ελεγχόμενο ή κρατικά σχεδιασμένο οικονομικό σύστημα για να θεραπεύσουμε τα δεινά μας. Αυτό δεν είναι φιλελεύθερο. Είναι τυραννικό».¹¹

Παρόμοιες αντιλήψεις διαπερνούσαν την ηγεσία του επίσημου συνδικαλιστικού κινήματος, δηλαδή της American Federation of Labor. Η στάση της στα πρώτα χρόνια της κρίσης καταδεικνύει το βαθμό ενσωμάτωσής της στο αστικό πολιτικό σύστημα, αλλά και την εμβέλεια των ιδεών του οικονομικού φιλελευθερισμού. Η American Federation of Labor εξακολουθούσε να είναι προσανατολισμένη στην εκπροσώπηση των ειδικευμένων εργατών, ενώ απέρριπτε τα αιτήματα κοινωνικής ασφάλισης και παροχής επιδομάτων, που κέρδιζαν έδαφος στις τάξεις ορισμένων εργατικών ενώσεων, όπως των εργατών ορυχείων. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των θεσμικών εκπροσώπων της αμερικανικής εργατικής τάξης, ενδεχόμενα μέτρα κρατικού παρεμβατισμού περιόριζαν το δικαίωμα της ελεύθερης διάθεσης της εργατικής δύναμης. Η περίοδος 1929-1932 εκτός από την πρωτοφανή χειροτέρευση των όρων εργασίας σηματοδεύτηκε από την απουσία εργατικών διεκδικήσεων, υπό το φάσμα της ανεργίας, της φοβίας της απόλυσης και της εργοδοτικής αυθαιρεσίας. Μόνο τον Ιούλιο του 1932, στο ετήσιο συνέδριό της, η American Federation of Labor υιοθέτησε τελικά το αίτημα της κρατικής ασφάλισης και επιδότησης των εκατομμυρίων ανέργων. Η μετατόπιση αυτή προέκυψε από την πίεση που άσκησαν συνδικάτα και ομοσπονδίες με ριζοσπαστικές παραδόσεις και η γενικευμένη όξυνση της κοινωνικής πόλωσης, που πλέον εκδηλωνόταν στην καρδιά των αμερικανικών μεγαλουπόλεων.

Τις ίδιες εκείνες ημέρες του Ιουλίου του 1932, στην έδρα της ομοσπονδιακής κυβέρνησης δυνάμεις του πεζικού επικουρούμενες από ελαφρά άρματα μάχης επιτέθηκαν σε έναν καταυλισμό βετεράνων του παγκοσμίου πολέμου με αποτέλεσμα τον θάνατο δύο διαδηλωτών. Οι βετεράνοι είχαν εγκατασταθεί στην Ουάσιγκτον διαμαρτυρόμενοι με τον τρόπο αυτόν για την άρνηση του προέδρου Χούβερ να καταβληθούν πρώιμα τα τιμητικά επιδόματα, που τους αναλογούσαν από τη συμμετοχή τους στον πόλεμο. Η συμβολική σημασία της ένοπλης καταστολής μιας σχετικά ήπιας διαμαρτυρίας στην ίδια την πρωτεύουσα των Ηνωμένων Πολιτειών,

¹¹ *Herbert Hoover: Campaign Speeches of 1932*, Γκάρντεν Σίτυ (Garden City), Doubleday, 1933, σ. 9.

επιτείνονταν από το γεγονός ότι η επιχείρηση στρεφόταν κατά των ηρώων της αμερικανικής δημοκρατίας. «Εάν χρειάζεται να καλείται ο στρατός να διεξάγει πόλεμο ενάντια σε μη οπλισμένους πολίτες, αυτή δεν είναι πια η Αμερική» σχολίαζε με σκεπτικισμό η *Washington News* αποπνέοντας την αίσθηση ότι η χώρα βρισκόταν στα πρόθυρα μιας γενικευμένης κοινωνικής αναταραχής με απρόβλεπτες επιπτώσεις.¹²

Το κίνημα των βετεράνων του πρώτου παγκοσμίου πολέμου είναι μια από τις νέες μορφές κοινωνικής διαμαρτυρίας, που αναδύθηκαν στην πρώτη περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης. Στα χρόνια αυτά, το κίνημα των ανέργων, το οποίο διεκδικούσε κυβερνητικά προγράμματα απασχόλησης, θέσπιση επιδόματος ανεργίας και διασφάλιση αξιοπρεπών όρων διαβίωσης προσέλαβε ιδιαίτερα σημαντικές διαστάσεις. Οι «πορείες πείνας» (hunger marches), οι κινητοποιήσεις και δράσεις σε παναμερικανικό και σε τοπικό επίπεδο, οι παραστάσεις διαμαρτυρίας στις συνεδριάσεις των δημοτικών συμβουλίων, η αποτροπή των εξώσεων και η διεκδίκηση μειώσεων στο νοίκι στις εργατικές γειτονιές συνθέταν το περιεχόμενο του κινήματος των ανέργων, το οποίο συντονίζονταν μέσα από τοπικές ποικίλες επιτροπές.¹³ Τον Μάρτιο του 1930 εκατοντάδες χιλιάδες άνεργοι διαδήλωσαν ταυτόχρονα στα κυριότερα αστικά κέντρα, γεγονός πρωτοφανές από πολλές απόψεις για τα αμερικανικά δεδομένα. Συχνά, οι πορείες των ανέργων έρχονταν αντιμέτωπες με κυβερνητικές απαγορεύσεις και αστυνομικές επιθέσεις με αποτέλεσμα την κλιμάκωση της βίας στους δρόμους. Το φθινόπωρο του 1931 καταγράφηκαν πέντε νεκροί σε σχετικές κινητοποιήσεις, ενώ τον επόμενο Μάρτιο η αναχαίτιση των διαδηλωτών με πραγματικά πυρά στις πύλες της αυτοκινητοβιομηχανίας Ford Motor Company στο Σικάγο είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο τεσσάρων ανέργων.

Ένα μήνα μετά από την πρώτη «εθνική μέρα δράσης» για την αντιμετώπιση της ανεργίας, το Κογκρέσο ενεργοποίησε εξεταστική επιτροπή για τη διερεύνηση των δραστηριοτήτων του Κομμουνιστικού Κόμματος, αναγνωρίζοντας έτσι τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην οργάνωση του κινήματος.¹⁴ Το κλίμα της αβεβαιότητας και της αστάθειας τροφοδοτούσε ευφάνταστα σενάρια για

¹² Schlesinger, *The Crisis of the Old Order*, σ. 265.

¹³ Για το κίνημα των ανέργων, βλ. Roy Rosenzweig, «Organizing the Unemployed: The Early Years of the Great Depression, 1929-1933», *Radical America* 10.4 (Ιούλιος-Αύγουστος 1976) σ. 37-60 και Daniel J. Leab, «'United We Eat'. The Creation and Organization of the Unemployed Councils in 1930», *Labor History* 8 (1967), σ. 300-315.

¹⁴ Για την εμπλοκή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών στο κίνημα των ανέργων βλ. Harvey Klehr, *The Heyday of American Communism: The Depression Decade*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1984, σ. 49-68.

εξελισσόμενη κομμουνιστική συννομωσία και την προοπτική της επαναστατικής αποσταθεροποίησης του καθεστώτος. Για πολλοστή φορά στην αμερικανική ιστορία, η ρητορική αυτού του είδους χρησιμοποιήθηκε για τη νομιμοποίηση της καταστολής ενός κινήματος κοινωνικής διαμαρτυρίας. Η ανάμνηση της ρωσικής εμπειρίας και οι παράλληλες εξελίξεις στη Γερμανία ενέτειναν την αβεβαιότητα, ενώ η αμερικανική κοινωνία όδευε προς τις προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1932 μέσα σε συνθήκες διαρκούς χειροτέρευσης των όρων διαβίωσης της πλειονότητας και εντυπωσιακής αδράνειας του κυβερνητικού επιτελείου.

«Το μόνο που έχουμε να φοβηθούμε είναι ο ίδιος ο φόβος»:

Το πρώτο New Deal (1933-1934)

Οι προεδρικές εκλογές του 1932 συνιστούν μία καίρια τομή στη δεκαετία της Μεγάλης Ύφεσης, καθώς σήμαναν ένα ριζικό αναπροσανατολισμό στην πολιτική και την κοινωνική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών. Η άνετη επικράτηση του υποψηφίου του Δημοκρατικού Κόμματος Φραγκλίνου Ντελεάνο Ρούζβελτ οφειλόταν στην προφανή αποτυχία του Χούβερ, αλλά και στην επιλογή του νικητή να απευθύνεται στον «ξεχασμένο άνθρωπο στην βάση της οικονομικής πυραμίδας», σε όλους εκείνους που βίωναν τις επιπτώσεις της κρίσης. Η πρόταση του Ρούζβελτ για ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο -το περίφημο New Deal-, περιέγραφε έναν προσανατολισμό, όχι πάντα επαρκώς καθορισμένο, αλλά σε σαφή αντιπαράθεση με την αδράνεια και την καρτερική υπομονή που υποστήριζε ο αντίπαλός του. Ύστερα από μια σύντομη περίοδο αναμονής, ο νέος αμερικανός πρόεδρος ανέλαβε τα καθήκοντά του τον Μάρτιο του 1933, ένα μήνα ύστερα από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Στην εναρκτήρια ομιλία της θητείας του επιχείρησε να ανυψώσει το ηθικό του αμερικανικού λαού και να καταδείξει τις δυνατότητες ανάκαμψης της οικονομίας, μέσω της οποίας θα διασφαλιζόταν ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης για το σύνολο των πολιτών.¹⁵

Οι στόχοι του New Deal ήταν: εξασφάλιση της οικονομικής ανάκαμψης, περιορισμός της ανεργίας, ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών και ρύθμιση των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας. Ασάφεια επικρατούσε για τα μέσα, που θα οδηγούσαν στην ευόδωση αυτών των εξαγγελιών. Θα ήταν εσφαλμένο να

¹⁵ Για το πλήρες κείμενο της ομιλίας αυτής -όπου και η περίφημη φράση «The only thing we have to fear is fear itself»- βλ. Samuel Rosenman, (επιμ.), *The Public Papers of Franklin D. Roosevelt, the year of crisis, 1933*, τ. 2, Νέα Υόρκη, Random House, 1938, σ. 11-16.

περιέγραφε κανείς το New Deal ως μια συνεκτική πολιτική με ενιαία και σταθερά χαρακτηριστικά, καθώς συχνή ήταν η συνύπαρξη αντιθετικών τάσεων στα κυβερνητικά κλιμάκια. Επιπλέον, το περιεχόμενο του New Deal τροποποιήθηκε σημαντικά στην διάρκεια της δεκαετίας του 1930, αποκτώντας πιο συγκεκριμένες κατευθύνσεις και υιοθετώντας, προοπτικά, ένα σαφέστερο χαρακτήρα αντιπαράθεσης με τμήματα του μεγάλου κεφαλαίου. Ανεξαρτήτως πάντως των όποιων ανακολουθιών ή αντιφάσεων του New Deal, γεγονός παραμένει ότι εισήγαγε στην αμερικανική κοινωνία ένα νέο ρεύμα πολιτικής φιλοσοφίας, συστατικό στοιχείο του οποίου ήταν η αναγνώριση της αναγκαιότητας ενεργητικής παρέμβασης του κράτους στην οικονομική ζωή της χώρας.

Η ένταση της ύφεσης ύστερα από το 1929 και η αποτυχία των παραδοσιακών οικονομικών πολιτικών, είχαν αποδυναμώσει σημαντικά την πίστη στην αυτορρύθμιση της ελεύθερης αγοράς. Η διογκούμενη κοινωνική δυσαρέσκεια προκαλούσε διεργασίες στους κύκλους των πιο διορατικών παρατηρητών, οι οποίοι επιχειρούσαν να συνδεθούν με την παράδοση της «μεταρρυθμιστικής» σκέψης των αρχών του αιώνα. Ο «φιλελεύθερος πραγματισμός» των νεαρών οικονομολόγων της δεκαετίας του 1930 αντανάκλούσε την απόπειρα συγκερασμού της οικονομίας της αγοράς με την αντίληψη του κρατικού παρεμβατισμού σε κρίσιμους τομείς και την υιοθέτηση μέτρων κοινωνικής πρόνοιας.¹⁶ Η έκδοση, το 1936, του έργου του Κέϋνς (John Maynard Keynes) *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος* αποτέλεσε τη θεωρητική βίβλο του νέου συστήματος οικονομικής σκέψης, που επιχειρούσε να προστατεύσει την σταθερότητα της αστικής δημοκρατίας μέσα από τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.¹⁷ Η ιδέα μιας ενεργητικής κρατικής παρουσίας στην σφαίρα της παραγωγής ανατροφοδοτούνταν από το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία εμφάνιζε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, μηδενική ανεργία και είχε επηρεαστεί ελάχιστα από την κρίση του 1929. Η απήχηση της

¹⁶ Για την εξέλιξη του «αμερικανικού φιλελευθερισμού» βλ. το πολύ κατατοπιστικό άρθρο του Gary Gerstle, «The Protean Character of American Liberalism», *The American Historical Review*, 99.4 (Οκτώβριος 1994), σ. 1043-1073.

¹⁷ John Maynard Keynes, *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος*, Αθήνα. Παπαζήσης, 2001. Στο έργο αυτό ο Κέϋνς κάνει ελάχιστες συγκεκριμένες αναφορές στην πολιτική του New Deal και στην ίδια την κρίση του 1929. Για τις σχέσεις του με το New Deal και τον πρόεδρο Ρούζβελτ, βλ. Donald Moggridge (επιμ.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Activities 1931-1939. World Crises and Policies in Britain and America*, τ. 21., Λονδίνο και Νέα Υόρκη, MacMillan και Cambridge University Press, 1982, σ. 289-339, όπου καταχωρούνται επιστολές και δημόσιες παρατηρήσεις του διάσημου οικονομολόγου. Βλ. και Richard P. Adelstein, «'The Nation as an Economic Unit'. Keynes, Roosevelt and the Managerial Ideal», *The Journal of American History* 78.1 (Ιούνιος, 1991), σ. 160-187.

επιτυχίας των πενταετών πλάνων εκτεινόταν πολύ πέρα από τους παραδοσιακούς θύλακες της αριστεράς. «Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Μόσχα» κατέληγε η αυτοβιογραφία ενός διάσημου δημοσιογράφου της εποχής, ενώ η διακήρυξη του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου Εκκλησιών (Federal Council of Churches) δεν δίσταζε να κάνει λόγο για την αναγκαιότητα κρατικού οικονομικού σχεδιασμού.¹⁸

Τα μέτρα της κυβέρνησης του Ρούζβελτ είχαν εξ αρχής ως στόχο τη σχετική σταθεροποίηση της οικονομίας, την ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και τον περιορισμό της ανεργίας. Στις πρώτες εκατό ημέρες, το Κογκρέσο ενέκρινε νομοθετικές ρυθμίσεις ριζοσπαστικού περιεχομένου, δίχως ιδιαίτερες αντιδράσεις, καθώς διάχυτη ήταν η αίσθηση ότι μόνο έκτακτα μέτρα θα μπορούσαν να αντιστρέψουν την κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη νομοθετική πράξη της νέας κυβέρνησης αποσκοπούσε στη στήριξη των τραπεζών και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των πολιτών στα πιστωτικά ιδρύματα. Το κράτος ανέλαβε τη στήριξη των χρεοκοπημένων τραπεζών με την παροχή δανείων προκειμένου να επαναλειτουργήσουν, διαδικασία που συνδέθηκε με την υπαγωγή τους στο Federal Reserve System. Ύστερα από μια πανεθνική τραπεζιτική αργία, ανακοινώθηκε ποια ιδρύματα πληρούσαν τους όρους εξασφαλίζοντας έτσι αδεία λειτουργίας. Ο Ρούζβελτ επίσης ανακοίνωσε την εγκατάλειψη του «χρυσού κανόνα» σε μια προσπάθεια να απελευθερώσει την αμερικανική οικονομία από εξωτερικές δεσμεύσεις, ενώ ενδεικτική του νέου κλίματος ήταν η απόφαση να τερματιστεί η ποτοαπαγόρευση, προκειμένου να εξασφαλιστούν επιπλέον έσοδα από τη φορολογία του αλκοόλ.

Οι κινήσεις ανασυγκρότησης της οικονομίας συνοδεύτηκαν από μια προσπάθεια αύξησης των εσόδων, προκειμένου να εξασφαλιστούν επιπλέον κεφάλαια για την αύξηση των δημοσίων επενδύσεων. Η πρώτη δέσμη μέτρων ενεργητικής κρατικής παρέμβασης είχε αμφίβολα αποτελέσματα, αλλά κατοχύρωσε μια νέα αντίληψη διαχείρισης της ύφεσης. Τον Ιούνιο του 1933 το Κογκρέσο ενέκρινε το Home Owners' Loan Act, σύμφωνα με το οποίο κρατικές υπηρεσίες αναλάμβαναν την αποπληρωμή ιδιωτικών δανείων προκειμένου να περιοριστούν οι κατασχέσεις σπιτιών και κτημάτων από τις τράπεζες. Επίσης, για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία θεσπίστηκαν επιδοτήσεις για τους αγρότες με στόχο τον περιορισμό της παραγωγής και την άνοδο της τιμής των αγροτικών προϊόντων. Το νέο κλίμα δημοσίων επενδύσεων αποτυπώθηκε στο μεγαλεπήβολο πρόγραμμα

¹⁸ Schlesinger, *The Crisis of the Old Order*, σ. 208-213.

ανάπτυξης της περιοχής γύρω από τον ποταμό Τενεσί (Tennessee), όπου προβλέπονταν, μεταξύ άλλων, η δημιουργία εγγειοβελτιωτικών έργων και υδροηλεκτρικών εργοστασίων με στόχο την επέκταση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και την παροχή φτηνού ηλεκτρικού ρεύματος στις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες.

Ο περιορισμός του αριθμού των ανέργων αποτελούσε κεντρικό ζητούμενο της πολιτικής του Ρούζβελτ, καθώς συνδεόταν με την ενίσχυση της καταναλωτικής δύναμης των πολιτών και κατά συνέπεια με την αύξηση της παραγωγικότητας. Το New Deal εισήγαγε τη λογική της δημιουργίας κρατικών προγραμμάτων απασχόλησης των ανέργων, διαθέτοντας εκατομμύρια δολάρια για το σκοπό αυτό. Η ίδρυση των Civilian Conservation Corps χρηματοδότησε την εργασία των ανέργων σε δημόσιες επενδύσεις ανάδειξης και εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου. Με τον τρόπο αυτόν εγκαινιάστηκε η κρατικά σχεδιασμένη προσπάθεια αντιμετώπισης της ανεργίας. Στην πορεία, δύο κύριοι φορείς διαχείρισης των δημοσίων έργων ανέλαβαν την απορρόφηση του άνεργου εργατικού δυναμικού: το Public Works Administration και το Civil Works Administration. Κύρια αποστολή τους υπήρξε η χρηματοδότηση προγραμμάτων για την κατασκευή δρόμων, ενεργειακών μονάδων, λιμανιών, πολεμικών πλοίων, σχολείων και αεροδρομίων. Το εκτεταμένο πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων είχε ως αποτέλεσμα την μερική καταπολέμηση της ανεργίας και την δημιουργία ενός εκτεταμένου δικτύου υποδομών, που υποβοήθησαν την οικονομική ανάκαμψη. Για παράδειγμα, στη διετία 1933-1934 στα προγράμματα του Civil Works Administration απασχολήθηκαν περισσότεροι από τέσσερα εκατομμύρια άνεργοι σε τετρακόσιες χιλιάδες έργα κατασκευάζοντας σαράντα χιλιάδες σχολεία, χίλια αεροδρόμια και μεγάλο μέρος του πανεθνικού οδικού δικτύου.¹⁹

Η πλέον φιλόδοξη πρωτοβουλία της κυβέρνησης Ρούζβελτ της πρώτης περιόδου σχετίζεται με την παρέμβασή της στο πεδίο της βιομηχανίας και των σχέσεων μισθωτής εργασίας και εργοδοσίας. Ήταν σαφές ότι κάθε απόπειρα οικονομικής σταθεροποίησης είχε ως προαπαιτούμενο την ανάκαμψη της βιομηχανικής παραγωγής. Το National Industrial Recovery Act προβλήθηκε ως το μέτρο εκείνο που ταυτόχρονα θα εξασφάλιζε τα δικαιώματα των εργατών, τα συμφέροντα των εργοδοτών και την επάνοδο της παραγωγής στα προ της κρίσης

¹⁹ Gary B. Nash και Julie Roy Jeffrey (επιμ.), *The American People. Creating a Nation and a Society. Volume Two: Since 1865*, Νέα Υόρκη, Pearson- Longman, 2004, σ. 824.

επίπεδα.²⁰ Το NIRA προέβλεπε τη σύνταξη κωδίκων, οι οποίοι θα αποτελούσαν προϊόν επεξεργασίας και συναίνεσης των κυβερνητικών υπηρεσιών, των εργοδοτικών και των εργατικών ενώσεων. Η τελική διαμόρφωση των κωδίκων για κάθε κλάδο της οικονομίας υπήρξε μια μακρά και σύνθετη διαδικασία ερευνών, ακροάσεων και διαπραγματεύσεων. Το τελικό αποτέλεσμα σπάνια ικανοποιούσε τους κοινωνικούς εταίρους. Οι κυβερνητικές υπηρεσίες, μέσω του National Recovery Administration, επιθυμούσαν την κεντρική ρύθμιση των μισθών και των ωρών εργασίας, τον περιορισμό του ανταγωνισμού και την επέκταση της απασχόλησης. Η προσπάθεια κρατικής παρέμβασης στο πεδίο του οικονομικού ανταγωνισμού προξενούσε την αντίδραση των μεγάλων εργοδοτικών ενώσεων, ενώ η διατήρηση των τιμών σε υψηλά επίπεδα δυσχερανούσε τους καταναλωτές.

Το σχέδιο της βιομηχανικής ανάκαμψης επεφύλασσε σημαντικό ρόλο στα εργατικά συνδικάτα, τα οποία τυπικά θα συμμετείχαν από κοινού με τις εργοδοτικές και τις κυβερνητικές υπηρεσίες στην χάραξη της οικονομικής πολιτικής. Ένα εδάφιο του National Industrial Recovery Act -πιο συγκεκριμένα το 7^α- όριζε ότι οι εργάτες είχαν το δικαίωμα της συνδικαλιστικής οργάνωσης και της συλλογικής διαπραγμάτευσης με τους εργοδότες. Η νομοθετική αναγνώριση, για πρώτη φορά στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών, του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι για τους εργάτες υπήρξε γεγονός τεράστιας σημασίας. Από το σημείο αυτό όμως έως την πρακτική εφαρμογή του μέτρου μεσολαβούσε μεγάλη απόσταση, καθώς στην πλειονότητα των βιομηχανιών είτε λειτουργούσαν εργατικά συνδικάτα ελεγχόμενα από την εργοδοσία, είτε οι εργάτες συναντούσαν τεράστια εμπόδια στην συνδικαλιστική τους οργάνωση. Κατά συνέπεια, το εδάφιο 7^α δεν σήμανε μια άμεση αλλαγή στην εργασιακή καθημερινότητα. Παρόλα αυτά όμως δημιούργησε σημαντικές προσδοκίες στους εργαζομένους, παρέχοντας το θεσμικό πλαίσιο για την συνδικαλιστική τους οργάνωση και συμβάλλοντας έτσι στην ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος μετά το 1933. Συνολικά το National Industrial Recovery Act απέτυχε στους κύριους στόχους του, καθώς επιχείρησε να ρυθμίσει τη βιομηχανική παραγωγή σε συνθήκες αναστάτωσης και συρρίκνωσης. Το αποτέλεσμα ήταν η αποτελμάτωσή του ύστερα από το 1934, έως την τελική απόρριψη του από το Ανώτατο Δικαστήριο που αποφάνθηκε ότι το μέτρο ήταν αντισυνταγματικό και αντέβαινε στην ελεύθερη ρύθμιση της αγοράς. Πάντως, η ιδέα της κεντρικής

²⁰Για το N.R.A. βλ. John Kennedy Ohl, «National Industrial Recovery Act» στο McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, τ. 2, σ. 676-678.

ρύθμισης της βιομηχανικής παραγωγής αποτέλεσε μια σημαντική παρακαταθήκη, που λειτούργησε ενισχυτικά για τα ριζοσπαστικότερα μέτρα της κυβέρνησης Ρούζβελτ στη δεύτερη περίοδο του New Deal.

Ανάλογης σημασίας πρωτοβουλία, με πιο έμπρακτα αποτελέσματα, υπήρξε η έγκριση το 1935 ενός παναμερικανικού προγράμματος κοινωνικής ασφάλισης ύστερα από διετείς διεργασίες και αντιπαραθέσεις για τον χαρακτήρα και τη χρηματοδότησή του.²¹ Το Social Security Act προέβλεπε δομές υποστήριξης για τους ηλικιωμένους, τη θέσπιση συστήματος συνταξιοδότησης και την παροχή επιδομάτων ανεργίας, αναπηρίας και μητρότητας. Η χρηματοδότηση των συντάξεων βασιζόταν σε εργοδοτικές εισφορές και κρατήσεις από τους μισθούς των εργαζομένων, ενώ υπήρχε η πρόβλεψη για κρατική επιχορήγηση των μέτρων κοινωνικής πρόνοιας σε συνεργασία με τις πολιτειακές αρχές. Κύριος στόχος της κυβέρνησης ήταν η ανακούφιση των ηλικιωμένων, που ζούσαν σε συνθήκες εξαθλίωσης όντας αβοήθητοι, λόγω των συνθηκών, από το άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον. Η τρίτη ηλικία δοκιμάστηκε σκληρά την εποχή της κρίσης και η απελπισία οδηγούσε συχνά στην υποστήριξη ουτοπικών σχεδίων, όπως το Townsend Plan.²² Αναμφίβολα, το Social Security Act παρείχε άμεση ανακούφιση σε εκατομμύρια αμερικανούς και κυρίως την αίσθηση ότι δεν ήταν αβοήθητοι στη δύσκολη εκείνη περίοδο. Από την άλλη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι αρχικές ρυθμίσεις του 1935 δεν είχαν καθολική ισχύ, βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στις εργατικές εισφορές και κυρίως δεν ικανοποιούσαν πλήρως το αίτημα για επιδόματα ανεργίας, σε όλους όσους ήταν εκτός εργασίας.

Η απόπειρα κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και η εισαγωγή της κοινωνικής ασφάλισης προκάλεσαν το πρώτο σημαντικό ρεύμα αμφισβήτησης του New Deal από τη συντηρητική πτέρυγα του Κογκρέσου και τμήματα της αστικής τάξης. Η Εθνική Ένωση Βιομηχάνων υποδέχτηκε την ψήφιση του Social Security Act ως ένα ακόμα βήμα προς τον «σοσιαλιστικό έλεγχο της ζωής και της οικονομίας», το NIRA κρίθηκε αντισυνταγματικό, κατηγορία που όλο και συχνότερα εκτοξευόταν ενάντια στα μέτρα του New Deal. Αν στους πρώτους μήνες μετά τις εκλογές του

²¹ Bernstein, *A Caring Society*, σ. 43-71, Berkowitz και McQuaid, «Businessman and Bureaucrat», σ. 132-135.

²² Το Townsend Plan προέβλεπε την παροχή υψηλών επιδομάτων στους ηλικιωμένους, οι οποίοι όμως θα ήταν υποχρεωμένοι να το καταναλώσουν εντός ενός μήνα, με αποτέλεσμα έτσι την αναζωογόνηση της οικονομίας μέσω της αύξησης της ζήτησης. Το όραμα του ιατρού Τάουνσεντ (Townsend) δεν ήταν το μοναδικό λαϊκιστικό σχέδιο της εποχής, καθώς μια σειρά δημαγωγών, όπως ο αντισημίτης ιερωμένος Τσαρλς Κόλιν (Charles E. Coughlin), ηγήθηκαν ποικίλων εκστρατειών με σημαντική απήχηση.

1932 ο οικονομικός κόσμος ήταν έτοιμος για ορισμένες παραχωρήσεις, υπό το βάρος της κρίσης, πολύ σύντομα κάθε νέο μέτρο φάνταζε ως ο προθάλαμος μιας κρατικά σχεδιασμένης οικονομίας. Με επικεφαλής τον Χένρυ Φορντ, η αυτοκινητοβιομηχανία του οποίου δεν είχε κάνει δεκτές τις μετριοπαθείς ρυθμίσεις του NIRA, άρχισε να διαμορφώνεται μια συντηρητική αντιπολίτευση, με κύριο στόχο την επιστροφή στα κυρίαρχα οικονομικά δόγματα και τον περιορισμό του κρατικού παρεμβατισμού.²³

Η επανεμφάνιση του εργατικού κινήματος ενέτεινε τις ανησυχίες της πτέρυγας αυτής, που συνέδεε την εξέλιξη αυτή με το New Deal και θεωρούσε ότι οι παρεμβάσεις του άνοιγαν το δρόμο στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Το 1933 καταγράφηκαν διπλάσιες εργατικές κινητοποιήσεις σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο, ενώ το 1934 υπήρξε έτος σημαντικής απεργιακής δραστηριότητας, που παράλληλα έδωσε ώθηση στην ανάδυση νέων μορφών οργάνωσης της εργατικής τάξης σε αντιπαράθεση με τις πρακτικές της American Federation of Labor. Η ανάπτυξη του εργατικού κινήματος σχετίζεται αναμφίβολα με τις αυξημένες προσδοκίες που δημιουργούσαν οι νομοθετικές ρυθμίσεις του New Deal και η ένταση της εργοδοτικής αυθαιρεσίας την πρώτη περίοδο της κρίσης. Όταν ύστερα από το 1933 άρχισε να αντιστρέφεται το οικονομικό κλίμα και να μειώνεται ο αριθμός των ανέργων, μαχητικές κινητοποιήσεις και αλληπάλληλα απεργιακά κύματα έθεσαν το ζήτημα της βελτίωσης των συνθηκών εργασίας, αύξησης των ημερομισθίων και αναγνώρισης του συνδικαλιστικού δικαιώματος.

Τον Μάιο του 1934 τρεις απεργιακές κινητοποιήσεις σε διαφορετικά σημεία των Ηνωμένων Πολιτειών φανέρωσαν την εξάπλωση των κινητοποιήσεων, ενώ η σφοδρότητα των συγκρούσεων κατά τη διάρκειά τους χαρακτηρίζουν τις μορφές δράσης του εργατικού κινήματος στην εποχή του New Deal. Στο Τολέδο (Toledo) της πολιτείας του Οχάιο οι εργάτες σε μια βιομηχανία ηλεκτρικών εξαρτημάτων για αυτοκίνητα απαίτησαν την αναγνώριση του συνδικάτου και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Υπό την καθοδήγηση των στελεχών μιας μικρής τροτσκιστικής οργάνωσης, η απεργιακή επιτροπή διευρύνθηκε με κινήσεις ανέργων με στόχο την κήρυξη γενικής απεργίας στην πόλη, έχοντας διαμορφώσει ανάλογα αιτήματα. Η τήρηση της τάξης ανατέθηκε από τον κυβερνήτη σε ένοπλους πολιτοφύλακες με αποτέλεσμα στην κορύφωση των κινητοποιήσεων να δολοφονηθούν δύο απεργοί,

²³ James T. Patterson, «A Conservative Coalition Forms in Congress, 1933-1939», *The Journal of American History*, 4 (Μάρτιος 1966), σ. 757-772.

γεγονός που προκάλεσε κυβερνητική παρέμβαση και την ικανοποίηση μέρους των αιτημάτων των απεργών.

Στη Μινεάπολη (Minneapolis), ανάλογες ήταν οι διεκδικήσεις των εργαζομένων στις μεταφορές, όταν κινητοποιήθηκαν ενάντια στο ελεγχόμενο από την εργοδοσία συνδικάτο τους, με στόχο την αναγνώριση του συνδικαλιστικού τους δικαιώματος. Η σύγκρουση προσέλαβε ταχύτατα ανεξέλεγκτες διαστάσεις, καθώς επιχειρηματικοί κύκλοι οργάνωσαν ένοπλες ομάδες αντιμετώπισης των απεργών, με αποτέλεσμα την εκατέρωθεν ύπαρξη απωλειών. Η πολύμηνη αντιπαράθεση έληξε με την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου και την αναγνώριση του σωματείου των Teamsters. Τέλος, στο Σαν Φραντσίσκο, το ριζοσπαστικό και ελεγχόμενο από το Κομμουνιστικό Κόμμα σωματείο των φορτοεκφορτωτών, πρωταγωνίστησε στην κήρυξη γενικής απεργίας στα λιμάνια του Ειρηνικού ωκεανού. Έξι απεργοί έχασαν τη ζωή τους στη διάρκεια των κινητοποιήσεων, ενώ μια γενική απεργία παρέλυσε την οικονομική ζωή της πόλης οδηγώντας στην αναγνώριση του σωματείου. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου στην εργατούπολη Χόνεϋ Παθ (Honea Path) της Νότιας Καρολίνας επτά εργάτες δολοφονήθηκαν κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης γενικής απεργίας των εργαζομένων στην υφαντουργία, ενώ πολλές άλλες κινητοποιήσεις συντηρούσαν την γενική εικόνα της εργατικής αναταραχής.²⁴

Είναι εμφανές ότι η οικονομική κρίση είχε οδηγήσει στη συσσώρευση της κοινωνικής δυσαρέσκειας, η οποία έβρισκε ποικίλους τρόπους έκφρασης. Την ένταση επέτεινε η τακτική της καταστολής των απεργιών, που υποστήριζαν οι εργοδοτικές ενώσεις και στην οποία συχνά κατέφευγαν οι συνδεδεμένες με αυτές πολιτειακές αρχές. Στο σύνολό τους, οι απεργίες του έτους έθεταν για πρώτη φορά με τόσο εμφανικό τρόπο την απαίτηση της αναγνώρισης του συνδικαλιστικού δικαιώματος και της υπογραφής συλλογικών συμβάσεων εργασίας και όχι ατομικών συμφωνητικών. Η επιρροή που άσκησε το άρθρο 7^α του National Industrial Recovery Act και η καταστρατήγησή του από την πλευρά των εργοδοτών, ερμηνεύει το περιεχόμενο των κινητοποιήσεων. Η άρνηση των βιομηχανικών ενώσεων να συναινέσουν στο κρίσιμο αυτό ζήτημα καταδεικνύει τη σημασία που απέδιδαν στον έλεγχο του εργατικού κινήματος και τη διατήρηση των συνθηκών «φεουδαλικού καπιταλισμού», που χαρακτήριζαν παραδοσιακά την αμερικανική βιομηχανία.

²⁴ William E. Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940*, Νέα Υόρκη, Harper Torchbooks, 1963, σ. 111-115.

Οι απεργίες της διετίας 1933-1934 πυροδότησαν σημαντικές εξελίξεις στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος, καθώς αμφισβήτησαν την πρωτοκαθεδρία και τις μεθόδους της American Federation of Labor. Η συζήτηση για τη δομή των εργατικών συνδικάτων, αποτέλεσε το κύριο σημείο αντιπαράθεσης, καθώς η A.F.L. επέμενε στην παραδοσιακή οργάνωση των εργατών με βάση την ειδικότητά τους στην παραγωγή. Στον αντίποδα, ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις, όπως των εργατών ορυχείων και της αυτοκινητοβιομηχανίας, πρέσβευαν την βιομηχανική οργάνωση των εργατών, ανεξαρτήτως ειδικότητας. Το ζήτημα αυτό δεν είχε οργανωτικό χαρακτήρα, αλλά αφορούσε ταυτόχρονα τον προσανατολισμό του εργατικού κινήματος. Η αντίληψη της βιομηχανικής οργάνωσης βασιζόταν στην οργάνωση των ανειδίκευτων εργατών, που κυρίως ήταν μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς, την ενοποίηση της εργατικής τάξης βάσει του χώρου παραγωγής και τη διατύπωση ριζοσπαστικών αιτημάτων. Αυτός ήταν ο χαρακτήρας των κυριότερων απεργιών της εποχής του New Deal και αποτέλεσμά τους ήταν η αναζωογόνηση των εργατικών συνδικάτων, όπου επικρατούσε η λογική της βιομηχανικής οργάνωσης.

Το 1935 οι βιομηχανικές ενώσεις των εργατών στα ορυχεία, στη μεταποίηση ενδυμάτων και την κατεργασία γούνας είχαν να επιδείξουν αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων εργατών κατά 132% σε αντίθεση με μόλις 12% των παραδοσιακών σωματείων.²⁵ Ύστερα από το 1934 μια άτυπη κίνηση των βιομηχανικών σωματείων, με επικεφαλής την ένωση των εργατών στα ορυχεία, κατήγγειλε την ηγεσία της American Federation of Labor για παρατυπίες και πραξικοπηματικές ενέργειες σε βάρος των συνδικάτων που κινούνταν σε διαφορετική από αυτήν κατεύθυνση. Η αντιπαράθεση αυτή κορυφώθηκε στο συνέδριο της American Federation of Labor το 1935, όταν μια σειρά σωματείων και ομοσπονδιών αποχώρησαν συγκροτώντας το Congress of Industrial Organizations.²⁶ Το C.I.O. απέκτησε σύντομα πρωτοφανή δυναμική αναλαμβάνοντας «σταυροφορίες» συνδικαλιστικής οργάνωσης των βασικών βιομηχανιών και πρωταγωνιστώντας σε μια σειρά μαχητικών απεργιών κατά τη διετία 1936-1937. Το 1937, τα σωματεία του C.I.O. εκπροσωπούσαν τέσσερα εκατομμύρια οργανωμένους εργάτες, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων προέρχονταν από τη βαριά βιομηχανία. Με σαφώς ριζοσπαστικότερα αιτήματα, δυναμικές μορφές δράσης και την ενεργητική παρουσία της κομμουνιστικής

²⁵ *Recent History of the Labor Movement in the United States*, σ. 245.

²⁶ Το έργο του Robert H. Zieger, *The CIO, 1935-1955*, Τσάπελ Χίλ (Chapel Hill), University of North Carolina Press, 1995, αποτελεί τον καλύτερο οδηγό για τις δραστηριότητες της C.I.O σε συνάρτηση με τις εξελίξεις στην αμερικανική εργατική τάξη.

αριστεράς το C.I.O. αναδείχτηκε σε δεσπόζουσα δύναμη στο συνδικαλιστικό κίνημα και σε καθοριστικό παράγοντα συγκρότησης της αριστερής πτέρυγας του New Deal.

Η αριστερή πτέρυγα του New Deal και η έλευση του Dr. Win the War (1935-1940)

Ύστερα από το 1934 η κοινωνική πόλωση στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν εμφανής. Στο Κογκρέσο είχε διαμορφωθεί μια ιδιότυπη συντηρητική συμμαχία Ρεπουμπλικάνων και Δημοκρατικών γερουσιαστών με σημείο συνάντησης την αποστροφή τους προς το εργατικό κίνημα και τα προοδευτικά στοιχεία του New Deal.²⁷ Τα μεγάλα εκδοτικά συγκροτήματα επιδίδονταν σε συστηματικές επιθέσεις εναντίον του Ρούζβελτ, επισείοντας διαρκώς τον κίνδυνο της συνταγματικής εκτροπής. Το Ανώτατο Δικαστήριο παρενέβαινε στην ίδια κατεύθυνση, απορρίπτοντας βασικά νομοθετικά διατάγματα ως αντιβαίνοντα στις θεμελιώδεις αξίες του αμερικανικού έθνους, ήτοι το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας και της ελεύθερης οικονομικής δραστηριότητας. Στον αντίποδα, το ανασυγκροτημένο εργατικό κίνημα εξέφραζε τις προσδοκίες της κοινωνικής πλειοψηφίας και συμβόλιζε την είσοδο των «ξεχασμένων ανθρώπων» στην πολιτική ζωή της χώρας. Σημαντικά τμήματα της μισθωτής διανοήσης και της μεσαίας τάξης τάσσονταν με ενεργητικότερο τρόπο υπέρ του New Deal, συνδέοντας το όραμα της κοινωνικής αναμόρφωσης με την απόκρουση του διεθνούς φασισμού. Στην πορεία προς τις προεδρικές εκλογές του 1936 ο Φραγκλίνος Ρούζβελτ όλο και συχνότερα καταδίκαιζε τους «μεγάλους βιομήχανους» και τα συγκροτήματα του κεφαλαίου.

Το 1935 οριοθετεί την έναρξη της δεύτερης φάσης του New Deal. Στο επίπεδο των κρατικά επιδοτούμενων προγραμμάτων απασχόλησης ένας νέος φορέας, το Works Progress Administration, απορρόφησε τεράστια ποσά για δημόσιες επενδύσεις. Μια απαρίθμηση όλων των προγραμμάτων υπό την αιγίδα του WPA θα συμπεριλάμβανε ένα ευρύ φάσμα δράσεων. Τα προγράμματα περιλάμβαναν «από την κατασκευή δρόμων, έως την εξολόθρευση τρωκτικών· από την οικοδόμηση γηπέδων, έως την ταρίχευση πτηνών· από την βελτίωση αεροδιαδρόμων, έως την έκδοση βιβλίων σε σύστημα Μπράιγ· από την κατασκευή πάνω από ένα εκατομμύριο δημόσιων αποχωρητηρίων, έως την εκτέλεση των σημαντικότερων μουσικών συμφωνιών».²⁸ Το WPA αποσκοπούσε στην μείωση της ανεργίας, την κατασκευή έργων υποδομής και τη βελτίωση της καθημερινότητας των πολιτών, διευκολύνοντας

²⁷ Patterson, «A Conservative Coalition Forms in Congress», σ. 757-772.

²⁸ Παρατίθεται στο Bernstein, *A Caring Society*, σ. 150.

την πρόσβασή τους σε αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Ερευνητές και συγγραφείς επιδοτήθηκαν για να συλλέξουν προφορικές μαρτυρίες και να συγγράψουν εκλαϊκευτικά εγχειρίδια, καλλιτέχνες διακόσμησαν δημόσια κτίρια, μουσικοί έδωσαν χιλιάδες δωρεάν συναυλίες και προσέφεραν μαθήματα σε υποβαθμισμένες περιοχές, ενώ δώδεκα χιλιάδες ηθοποιοί απάρτιζαν θιάσους που περιόδευαν δίνοντας δωρεάν παραστάσεις. Ανεξαρτήτως των προβλημάτων διαφθοράς και κατάχρησης που συνόδευσαν ένα τόσο εκτεταμένο πρόγραμμα, γεγονός παραμένει ότι το W.P.A. αποτέλεσε ένα από τα πλέον επιτυχή μέτρα του New Deal μισθοδοτώντας κατά μέσο όρο περίπου δύο εκατομμύρια πολίτες το μήνα.

Την απόρριψη του National Industrial Relations Act από το Ανώτατο Δικαστήριο ακολούθησε η έγκριση από το Κογκρέσο του National Labor Relations Act, το οποίο έμεινε γνωστό ως Wagner Act. Επρόκειτο για τη σημαντικότερη προσπάθεια ρύθμισης των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς εξειδίκευε τις γενικές διακηρύξεις του NIRA και έθετε εκτός νόμου τις εργατικές ενώσεις, που ελέγχονταν από την εργοδοσία. Η σαφής αναγνώριση του συνδικαλιστικού δικαιώματος και η θέσπιση κυβερνητικών επιτροπών υπεράσπισης αυτού, συνιστούσαν ιδιαίτερα τολμηρές μεταρρυθμίσεις, δεδομένης της εργοδοτικής επίθεσης κατά την προηγούμενη διετία. Συγκεκριμένα, ιδρύονταν ένα εποπτικό όργανο το National Labor Relations Board με στόχο τη διαμόρφωση συλλογικών συμβάσεων εργασίας και την προάσπιση του συνδικαλιστικού δικαιώματος. Τα κίνητρα του κυβερνητικού επιτελείου έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης συζήτησης.²⁹ Η νομοθετική ρύθμιση του 1935 υπήρξε ευνοϊκή για τις δυνάμεις του κόσμου της μισθωτής εργασίας σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη συγκυρία για το New Deal, που είχε ανάγκη από τη μεγαλύτερη δυνατή κοινωνική υποστήριξη ενόψει και των εκλογών του 1936. Είναι ακριβώς την ίδια εποχή που ο Ρούζβελτ κλιμάκωνε την ρητορική του ενάντια στη «δικτατορία των μεγάλων επιχειρήσεων», ενώ ήταν σαφές ότι το απεργιακό κύμα του 1934 καθιστούσε αναγκαία μια θεσμική ρύθμιση του συνδικαλιστικού δικαιώματος, προκειμένου να αποτραπεί μια συνολικότερη αποσταθεροποίηση της οικονομίας.

²⁹ Βλ. Michael Goldfield, «Worker Insurgency, Radical Organization and New Deal Labor Legislation», *The American Political Science Review*, 83. 4 (Δεκέμβριος 1989), σ. 1257-1282, ο οποίος ισχυρίζεται ότι η νομοθεσία του 1935 στόχευε στην ενσωμάτωση του κοινωνικού ρεύματος διαμαρτυρίας του 1934. Την ίδια άποψη διατύπωσε και ο Mike Davies, *Prisoners of the American Dream. Politics and Economy in the History of the US Working Class*, Λονδίνο, Verso, 1986, σ. 52-73, όπως και η πλειονότητα των ιστορικών της Νέας Αριστεράς. Ο αντίλογος στο Theda Skocpol και Kenneth Finegold, «Explaining New Deal Labor Policy», *The American Political Science Review*, 84.4 (Δεκέμβριος 1990), σ. 1297-1304 και η ανταπάντηση του Goldfield στο ίδιο 1304-1312.

Η έγκριση του Wagner Act οδήγησε τις μεγάλες εργοδοτικές ενώσεις στην ανοικτή ρήξη με το New Deal. Συντονισμένα αρνήθηκαν να εφαρμόσουν τις διατάξεις του και να δεχθούν την αναγνώριση των εργατικών σωματείων και την υπογραφή συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Τα εργοστάσια παραγωγής αυτοκινήτων, τα χαλυβουργεία και τα ορυχεία αποτέλεσαν πεδίο σκληρών και παρατεταμένων συγκρούσεων, οργανωτικών εκστρατειών των συνδικάτων και απεργιακών κινητοποιήσεων σε συνθήκες πώλωσης και καταστολής. Οι βιομηχανικές απεργίες της διετίας 1936-1937 διέθεταν δύο νέα στοιχεία: αφενός προκηρύσσονταν σε παναμερικανικό επίπεδο, λόγω της δομής της C.I.O. και αφετέρου το εργατικό κίνημα για πρώτη φορά αποτολμούσε την κατάληψη των εργοστασίων, προκειμένου να εμποδίσει τη λειτουργία τους με απεργοσπαστικούς μηχανισμούς. Αστυνομικές δυνάμεις, απεργοί, απεργοσπάστες και ένοπλες συμμορίες στην υπηρεσία της εργοδοσίας πρωταγωνίστησαν στο σημαντικότερο απεργιακό κύμα της δεκαετίας. Ορόσημο της πραγματικότητας αυτής υπήρξε η δολοφονία δέκα εργατών στις πύλες της Republic Steel Company στο Σικάγο τον Μάιο του 1937. Από την άλλη, οι καταλήψεις των εργοστασίων της General Motors οδήγησαν τελικά για πρώτη φορά στην αναγνώριση του πανεθνικού συνδικάτου αυτοκινητοβιομηχανίας και την υπογραφή συλλογικής σύμβασης.³⁰ Η έκβαση των απεργιακών κινητοποιήσεων της περιόδου δεν ήταν πάντα τόσο επιτυχής για τις εργατικές ενώσεις, ενώ συχνά οι κατακτήσεις τους είχαν προσωρινό χαρακτήρα.

Οι καταλήψεις των εργοστασιακών μονάδων, η ενίσχυση της αριστερής πτέρυγας του New Deal, η άνοδος των κυβερνήσεων του Λαϊκού Μετώπου στην Ευρώπη και τα νομοθετικά μέτρα του Ρούζβελτ δημιουργούσαν στην συντηρητική αντιπολίτευση την αίσθηση ότι βρισκόταν σε ένα πολιορκημένο φρούριο από όπου υπεράσπιζε τις παραδοσιακές αξίες του αστικού φιλελευθερισμού. Στη συζήτηση για το National Labor Relations Act στο Κογκρέσο οι εκπρόσωποι των εργοδοτικών ενώσεων, το παρουσίασαν ως την υλοποίηση της μαρξιστικής αντίληψης για την κοινωνικοποίηση της παραγωγής, ενώ η νομοθετική απαγόρευση της παιδικής εργασίας καταγγέλλθηκε, ως μέτρο που θα στερούσε από τη νέα γενιά τη δυνατότητα να αναπτύξει το επιχειρηματικό της ένστικτο και τη δυνατότητα επιβίωσης σε

³⁰ Για τις μεγάλες απεργίες στην αυτοκινητοβιομηχανία βλ. Sidney Fine, *Sitdown. The General Motors Strike of 1936-1937*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1969. Για τη συνολική ενδυνάμωση των εργατικών σωματείων βλ. Irving Bernstein, «The Growth of American Unions», *The American Economic Review* 44.3 (Ιούνιος, 1954), σ. 301-318, όπου γίνεται μια συνοπτική παράθεση στοιχείων και δεδομένων.

δυσμενείς συνθήκες.³¹ Ο μεγαλοτραπεζίτης Τζάκ Μόργκαν (J. P. Morgan) απαντώντας στην αποκάλυψη ότι την περίοδο 1930-1932 είχε καταβάλει σχεδόν μηδενικούς φόρους εισοδήματος δήλωσε ότι «ο αφανισμός της εύπορης τάξης (leisure class) θα σήμανε το τέλος του πολιτισμού»: σε αυτήν την τάξη ανήκαν όσοι «είχαν τη δυνατότητα να απασχολούν μια καμαριέρα».³² Μια χαρακτηριστική γελοιογραφία της εποχής εμφάνιζε τον αμερικανό πρόεδρο ως αγαθό νοικοκύρη να ταΐζει τα σκυλιά του, τα οποία μη ικανοποιημένα από την τροφή (τα κυβερνητικά προγράμματα) ετοιμάζονταν να κατασπαράξουν τον ίδιο. Την αγέλη των σκύλων αποτελούσε το Κομμουνιστικό Κόμμα, οι διανοούμενοι, τα συνδικάτα και οι τεχνοκράτες των κυβερνητικών υπηρεσιών. Ο Άλφρεντ Σμιθ, ο υποψήφιος των Δημοκρατικών στις προεδρικές εκλογές του 1928, πρωταγωνίστησε το 1934 στην ίδρυση της Liberty League, μιας οργάνωσης που είχε ως κύριο στόχο την υπεράσπιση του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας, λειτουργώντας ως σημείο συνάντησης δυσαρεστημένων συντηρητικών πολιτικών και οικονομικών παραγόντων.³³

Η απόδοση στο επιτελείο του Ρούζβελτ κατηγοριών για σχέδια κομμουνιστικής ανταρσίας ήταν μια προφανής τερατολογία, που εξυπηρετούσε το σχέδιο αποδυνάμωσης της πολιτικής φιλοσοφίας του New Deal. Επιπλέον καταδεικνύει το μέγεθος της ανησυχίας που είχε καταλάβει τμήματα του μεγάλου κεφαλαίου, που έβλεπαν για πρώτη φορά μια ομοσπονδιακή κυβέρνηση να στοχεύει στον μετριασμό της παντοδυναμίας τους. Το κλίμα αυτό, όπως και η ένταση της καταστολής των εργατικών κινητοποιήσεων, είναι δηλωτικά της απροθυμίας του επιχειρηματικού κόσμου να αποδεχτεί περιορισμό της κερδοφορίας του, έστω και ως αντάλλαγμα για τη βραχυπρόθεσμη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Το γεγονός πάντως είναι ένα: η ανατροπή του καπιταλισμού απείχε μακράν ακόμα και από τις πλέον ριζοσπαστικές αντιλήψεις στο εσωτερικό των κυβερνητικών υπηρεσιών. Η διασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας, η προώθηση της κοινωνικής πολιτικής, ο σεβασμός στην αστική δημοκρατία και η σημασία της ενεργητικής παρέμβασης του κράτους υπήρξαν οι πυλώνες του προγράμματος του New Deal.

Ακόμα και η αριστερή πτέρυγα του New Deal ήταν ιδιαίτερα διστακτική στη διατύπωση αιτημάτων ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού. Εμφανέστερη απόδειξη

³¹ Ορισμένες από τις εργοδοτικές αντιδράσεις στο NLRA καταγράφονται επιγραμματικά στο Goldfield, «Worker Insurgency», σ. 1274.

³² Arthur M. Schlesinger, *The Coming of the New Deal, 1933-1935*, Βοστόνη, Houghton Mifflin Company, 2003, σ. 479.

³³ Frederic Rudolph, «The American Liberty League, 1934-1940», *The American Historical Review* 56.1 (Οκτώβριος, 1950), σ. 19-33.

για αυτό συνιστούν οι θέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών, ύστερα από το 1936. Στο πλαίσιο της αντίληψης του Λαϊκού Μετώπου οι κομμουνιστές των Ηνωμένων Πολιτειών υποστήριξαν το New Deal, προβάλλοντας αιτήματα ενίσχυσης του ριζοσπαστισμού του, μεταθέτοντας σε υστερότερο χρόνο την προοπτική της σοσιαλιστικής επανάστασης. Η ενίσχυση των κρατικών προγραμμάτων απασχόλησης και της κοινωνικής πρόνοιας, η αναγνώριση του εργατικού κινήματος, η κατοχύρωση των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, ο περιορισμός της κεφαλαιοκρατικής ασυδοσίας και η αντιπαράθεση με τον φασισμό συγκροτούσαν τους άξονες της αριστερής τάσης του New Deal. Εργατικά συνδικάτα, θεματικές πρωτοβουλίες, μεμονωμένοι γερουσιαστές και πολιτειακοί κυβερνήτες, οργανώσεις της αριστεράς, μεταρρυθμιστές και διανοούμενοι συμμετείχαν σε αυτήν την άτυπη πτέρυγα μέσα από ποικίλες μετωπικές οργανώσεις, ομάδες πίεσης και κινήσεις.

Στην περίοδο αυτή, η αριστερά και το προοδευτικό κίνημα γνώρισαν τη σημαντικότερη ακμή τους στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών. Συνολικότερα, η εδραίωση του New Deal στις εκλογές του 1936 βασίστηκε σε ένα διευρυμένο κοινωνικό συμβόλαιο με την πλειοψηφία της εργατικής τάξης, των μεσαίων στρωμάτων της πόλης, τους μικροεπιχειρηματίες και τη διάνοηση, που προσέφεραν την ενεργητική τους συμμετοχή και υποστήριξη. Οι «ξεχασμένοι άνθρωποι» αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά αυτής της δυναμικής, στελεχώνοντας εργατικές ενώσεις, πρωτοβουλίες και οργανώσεις, εκλέγοντας προοδευτικούς πολιτειακούς και δημοτικούς συνδυασμούς, που είχαν στην προμετωπίδα τους την υπεράσπιση του κόσμου της μισθωτής εργασίας και την διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων. Στα πανεπιστήμια και στους καλλιτεχνικούς κύκλους ο αντιφασιστικός αγώνας και οι εμπειρίες από την οικονομική κρίση δημιούργησαν τους όρους για την ισχυρή επιρροή της αριστεράς στις τάξεις της διάνοησης και της βιομηχανίας του κινηματογράφου. Για εκατομμύρια μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς η εποχή του New Deal υπήρξε, μεταξύ άλλων, το διαβατήριο για την οργανική τους ένταξη στην αμερικανική πραγματικότητα, μέσω της συμμετοχής τους στα εργατικά συνδικάτα, στις επιτροπές υπεράσπισης της δημοκρατικής Ισπανίας, στις τοπικές κινήσεις στήριξης του Δημοκρατικού Κόμματος. Εκατομμύρια αμερικανοί απάντησαν στους στίχους του διάσημου τραγουδιού της εποχής «Which side are you on?» με την συμμετοχή τους στην καθημερινότητα του κινήματος που περιγράφηκε ως «ριζοσπαστισμός της βάσης».

Η άνοδος του προοδευτικού και αριστερού κινήματος μετριάστηκε στο τέλος της δεκαετίας από έναν συνδυασμό εξελίξεων στις Ηνωμένες Πολιτείες και διεθνώς. Το τέλος του μεγάλου απεργιακού κινήματος του 1937 συνοδεύτηκε από την περαιτέρω σκλήρυνση της συντηρητικής αντιπολίτευσης και τη σταδιακή υποχώρηση του κυβερνητικού επιτελείου σε μετριοπαθέστερες θέσεις, προκειμένου να επιτευχθεί ένας συμβιβασμός. Καθοριστικής σημασίας αναδείχτηκε η αποτυχημένη απόπειρα του Ρούζβελτ να αλλάξει τη σύνθεση του ανώτατου δικαστηρίου, έτσι ώστε τα νομοθετικά μέτρα να μην προσκρούουν στο σκόπελο της κήρυξής τους ως αντισυνταγματικών. Η προσπάθεια αντικατάστασης των υπέργηρων συντηρητικών δικαστών θεωρήθηκε από την πλειοψηφία του Κογκρέσου ως μια αντισυνταγματική πράξη, που έθετε σε κίνδυνο τον θεμέλιο λίθο του πολιτεύματος και άνοιγε το δρόμο προς δικτατορικές λύσεις. Στο έδαφος αυτό, η συντηρητική αντιπολίτευση στο Κογκρέσο διευρύνθηκε και επέτυχε την καταψήφιση ή τον ευνουχισμό μιας σειράς προτάσεων.³⁴ Το 1938 κατατέθηκε το Fair Labor Standards Bill, που προέβλεπε τη νομοθετική θέσπιση της οκτάωρης και πενθήμερης εργασίας για τη βιομηχανία και τη θέσπιση ενιαίων κατώτατων μισθολογικών ορίων. Το νομοσχέδιο αυτό δεν απορρίφθηκε μεν, αλλά οι διαδοχικές τροποποιήσεις και παρεμβάσεις στο περιεχόμενό του το κατέστησαν στην ουσία ανενεργό.

Η ήττα της δημοκρατικής Ισπανίας και οι τακτικοί ελιγμοί της Σοβιετικής Ένωσης το καλοκαίρι του 1939 (σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ), αποδυνάμωσαν την αριστερή πτέρυγα, καθώς δοκιμάστηκαν οι σχέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος με τους μετριοπαθείς προοδευτικούς. Ο επαπειλούμενος πόλεμος απαιτούσε την αποκατάσταση της κοινωνικής συναίνεσης και τη διασφάλιση της παραγωγικότητας, με αποτέλεσμα την βαθμιαία επαναπροσέγγιση του Ρούζβελτ με τον αμερικανικό οικονομικό κόσμο. Είχε προηγηθεί ένας εξαμηνιαίος κύκλος οικονομικής ύφεσης -το δεύτερο εξάμηνο του 1937-, που είχε εξασθενήσει τη δυναμική της κυβέρνησης και υπενθύμιζε ότι η χώρα βρισκόταν ακόμα υπό τη βαριά σκιά του 1929. Στο ετήσιο διάγγελμά του προς το Κογκρέσο, το 1939, ο Ρούζβελτ για πρώτη φορά δεν εξήγγειλε νέα μέτρα, αλλά αντ' αυτού επεσήμανε την ανάγκη θωράκισης της χώρας ενόψει της έντασης του διεθνούς κλίματος. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά σημείωσε ο «Dr. New Deal αντικαθίσταται από τον Dr. Win the

³⁴ Patterson, «A Conservative Coalition Forms in Congress», σ. 760-761.

War» και η δήλωση αυτή θέτει ένα συμβολικό τέρμα στην εποχή της σημαντικότερης αναμορφωτικής προσπάθειας που γνώρισαν οι Ηνωμένες Πολιτείες.³⁵

Η απόπειρα συνολικής αποτίμησής του New Deal παραμένει αντικείμενο έντονων συζητήσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, δείγμα και αυτό του βαθμού της επιρροής του στη διαμόρφωση της πρόσφατης ιστορίας της χώρας. Με κριτήριο τα κύρια ζητούμενα της εποχής, την μείωση της ανεργίας και τη σταδιακή οικονομική ανάκαμψη, το New Deal υπήρξε επιτυχές, εισάγοντας θεσμούς πρόνοιας και μια συνολική πολιτική φιλοσοφία, η παράδοση της οποίας συνόδευσε την αμερικανική κοινωνία έως τις αρχές του 1980.³⁶ Σε αυτό το συμπέρασμα συγκλίνουν οι περισσότερες ψυχραιμες αποτιμήσεις της προεδρίας του Ρούζβελτ, αλλά η συμφωνία αυτή δεν σημαίνει και μια ανάλογη συναίνεση γύρω από τους στόχους και το περιεχόμενο της πολιτικής του. Οι ιστορικοί που προήλθαν από το κίνημα των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων της δεκαετίας του 1960 επιχείρησαν - τουλάχιστον στα πρώτα τους βήματα- να καταδείξουν ότι ο προγραμματικός ρεφορμισμός του New Deal λειτούργησε μακροπρόθεσμα υπέρ του αμερικανικού κεφαλαίου, ενώ παράλληλα ενσωμάτωσε την προοπτική μιας περαιτέρω λαϊκής ριζοσπαστικοποίησης.³⁷ Πρόκειται προφανώς για μια κριτική, η οποία προϋποθέτει

³⁵ Garraty, «The New Deal, National Socialism and the Great Depression», σ. 916. Για τη μετεξέλιξη του New Deal βλ. και τη βιβλιοκρισία του William R. Brock, «From New Deal to New Liberalism», *Review in American History*, 23.4, (Δεκέμβριος 1995), σ. 710-715.

³⁶ Για τη διανοητική κληρονομιά του New Deal και τις προσαρμογές της στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου, βλ. Alonzo L. Hamby, «The Vital Center, the Fair Deal and the Quest for a Liberal Political Economy», *The American Historical Review*, 77.3 (Ιούνιος 1972), σ. 653-678. Βλ. επίσης, το συλλογικό τόμο Steve Fraser και Gary Gerstle (επιμ.), *The Rise and Fall of the New Deal Order, 1930-1980*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1989. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το πρόσφατο αφιέρωμα «The New Deal [Re]Turns 75», *The Nation*, 7/4/2008. Στη συζήτηση γύρω από το New Deal είναι αφιερωμένο και το τεύχος του *International Labor and Working-Class History* (Φθινόπωρο 2008). Βλ. ιδίως την θέση ότι το New Deal υπήρξε μια «εξαίρεση» στην αμερικανική ιστορία του «ατομικισμού» και γι' αυτό και απέτυχε των Jefferson Cowie και Nick Salvatore, «The Long Exception. Rethinking the Place of the New Deal in American History», *International Labor and Working-Class History* 74, (Φθινόπωρο 2008), σ. 3-32. Η απάντηση της Nancy McLean, «Getting New Deal History Wrong», σ. 49-55, επιμένει στην ανάγκη ένταξης του New Deal στο διεθνές πλαίσιο της περιόδου και στις συνεισφορές των κοινωνικών κινημάτων. Το σύνολο των κειμένων, δημοσιευμένα την περίοδο των προεδρικών εκλογών του 2008 στις Η.Π.Α., αναδεικνύουν τον τρόπο που η σημερινή πολιτική συγκυρία επηρεάζει την ανάγνωση του New Deal.

³⁷ Ενδιαφέρον παρουσιάζουν αναφορές σε ιστορικά άρθρα του *Radical America*, όπου είναι εμφανής η προσπάθεια αποτίμησής του New Deal και της στάσης του κομμουνιστικού κινήματος στο μεσοπόλεμο από τη σκοπιά των εξελίξεων της δεκαετίας του 1970. Βλ. το κείμενο του Ronald Radosh, «The Myth of the New Deal» στο Ronald Radosh και Murray Rothbard (επιμ.) *A New History of Leviathan. Essays on the Rise of the American Corporate State*, Νέα Υόρκη, E. P. Dutton & Co., 1972, σ. 146-187, όπου υπάρχει μια σύνοψη και εμβάθυνση της ριζοσπαστικής κριτικής στο New Deal. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι «η κατανόηση του πώς δούλεψε το New Deal θα μας επιτρέψει να αντισταθούμε σε πολιτικές επέκτασης του κοινωνικού κράτους και αντίθετα να δεσμευτούμε στην προσπάθεια για τη δημιουργία μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας στην Αμερική», σ. 187. Ο Ρόναντ Ράντος (Ronald Radosh) είναι πλέον ένας από τους επιφανέστερους εκπροσώπους της

την ιδεολογική συμφωνία για την αναγκαιότητα ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και εγκαθίδρυση νέων σχέσεων παραγωγής. Οι ένθερμοι υποστηρικτές της κληρονομιάς του New Deal, πολλοί εκ των οποίων διαμορφώθηκαν μέσα στην προοδευτική ατμόσφαιρα του 1930, εμφορούνταν από σαφώς πιο μετριοπαθείς φιλοδοξίες και συντηρητικές θέσεις.³⁸

Το New Deal δεν υπήρξε ανακόλουθο προς τις εξαγγελίες του, καθώς ποτέ δεν ευαγγελίστηκε έναν ριζικό κοινωνικό μετασχηματισμό, παρά τις λανθάνουσες ελπίδες της αριστεράς ή τις φοβίες της συντηρητικής παράταξης. Στο φύλλο των *New York Times* της 31^{ης} Δεκεμβρίου του 1933 ο Τζον Μείναρντ Κέυνς απηύθυνε μια ανοιχτή επιστολή προς τον πρόεδρο Ρούζβελτ, κάνοντας μια αποτίμηση των πρώτων μηνών της εξουσίας του. Ο Βρετανός οικονομολόγος χαρακτήριζε τον Αμερικανό πρόεδρο «εγγυητή για εκείνους που σε κάθε χώρα επιδιώκουν να διορθώσουν τα δεινά της κατάστασής μας, μέσω ενός ορθολογικού πειράματος, το οποίο θα κινείται εντός του πλαισίου του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος».³⁹ Το παράθεμα αυτό περιγράφει νομίζω με επάρκεια τις κύριες συντεταγμένες του New Deal, καθώς αναγνωρίζει την υπηρεσία που προσέφερε αυτό στη σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος και της αστικής δημοκρατίας.

Οι κοινωνικές διεργασίες στο έδαφος της οικονομικής κρίσης του 1929 και η διαμόρφωση στα χρόνια του New Deal μίας ευρείας κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας τροποποίησαν την ισορροπία δυνάμεων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ανασυγκρότηση των εργατικών ενώσεων, η δυναμική τους ανάπτυξη και η είσοδός τους στην κεντρική πολιτική ζωή στο πλευρό του Δημοκρατικού Κόμματος υπήρξαν εξελίξεις συνδεδεμένες με τις μεταβολές και τις αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας. Η διερεύνηση της εξέλιξης αυτής αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους οι «μεγάλες» κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές αλληλεπιδρούν με τα προβλήματα, τις επιδιώξεις και τις δράσεις των μεταναστών, των εργατών, των ανέργων, των «ξεχασμένων ανθρώπων» που έκαναν αισθητή την παρουσία τους στα χρόνια της δεκαετίας του 1930.

νεοσυντηρητικής σκέψης των Ηνωμένων Πολιτειών, διατηρώντας ασίγαστο το πάθος του ενάντια στην κοινωνική πρόνοια.

³⁸ Η τριλογία του Arthur M. Schlesinger, *The Age of Roosevelt*, το σύνολο του έργου του Ίρβινγκ Μπερνστάιν (Irving Bernstein), όπως και του Γουίλιαμ Λόυχτενμπεργκ (William E. Leuchtenburg) αποτελούν παραδείγματα αυτής της σχολής.

³⁹ «Open Letter to President Roosevelt», *The New York Times*, 31/12/1933, στο Moggridge (επιμ.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, τ. 21, σ. 289.

Στη δίνη της Μεγάλης Ύφεσης: οι ελληνοαμερικανοί την περίοδο 1929-1934

Νιώθοντας την αλλαγή:

«η ύφεση ήταν σαν αυτήν την καταραμένη την αρθρίτιδα που έχω»

Η μελέτη των επιπτώσεων της κρίσης στους ελληνοαμερικανούς φανερώνει κυρίως το ανώφελο της αναζήτησης ιδιαιτεροτήτων και εξαιρέσεων. Οι μετανάστες δοκιμάστηκαν σκληρά στη δεκαετία του 1930, καθώς η δεκαετής ύφεση έπληξε τον κόσμο της μισθωτής εργασίας και τους μικρούς επιχειρηματίες. Φυσικά, δεν επηρεάστηκαν όλοι το ίδιο και με τους ίδιους τρόπους. Οι εργάτες της βαριάς βιομηχανίας που έμειναν για μήνες άνεργοι αντιμετώπισαν διαφορετικές καταστάσεις από τους συναδέλφους τους που διατήρησαν τη θέση τους, έστω και με σημαντικές περικοπές αποδοχών. Ανάλογα, ο ιδιοκτήτης της εθνοτικής επιχείρησης που εξαιτίας χρεών έχανε το κατάστημά του, είχε άλλες έγνοιες από εκείνον που έβλεπε τον κύκλο των εργασιών του να μειώνεται, αλλά διατηρούσε τη θέση του στην αγορά. Οι υπαρκτές διαφοροποιήσεις δεν αναιρούν το γεγονός ότι η οικονομική κρίση τροποποίησε τη ζωή των μεταναστών, ενεργοποίησε ιδεολογικές διεργασίες και αναζητήσεις, επέφερε τομές και διαιρέσεις στο εσωτερικό των κοινοτήτων.

Συχνά, είναι δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς τις επιπτώσεις της κρίσης στις τάξεις των ελληνοαμερικανών. Η αμερικανική στατιστική υπηρεσία χρησιμοποιούσε την παράμετρο της εθνότητας και της καταγωγής μόνο στα πεδία που αφορούσαν τις δημογραφικές εξελίξεις.¹ Στις στατιστικές καταγραφές για τους ανέργους, για τη διακύμανση των εισοδημάτων και για τις συνθήκες ζωής δεν συνυπολογιζόταν η εθνοτική διάσταση. Η μέθοδος των αμερικανικών υπηρεσιών είναι ταυτόχρονα δηλωτική μιας πραγματικότητας: οι μετανάστες την εποχή της Μεγάλης Ύφεσης δεν ήταν κάτι ξεχωριστό στην αμερικανική κοινωνία- ήταν οι εργάτες, οι αγρότες, οι μικροί και μεσαίοι επιχειρηματίες που είδαν τους όρους της διαβίωσής τους να τροποποιούνται προς το χειρότερο.²

¹ Οι μόνες εγγραφές που μνημόνευαν τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς αφορούσαν τους ρυθμούς πολιτογράφησης αυτών και την μεταναστευτική κίνηση από και προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ενδεικτικά βλ. *Statistical Abstract of the United States, 1931, Fifty-Third Number*, Ουάσινγκτον, Government Printing Office, 1931, σ. 95-108.

² Για τους μετανάστες στη δεκαετία της κρίσης, βλ. Vernon J. Williams, Jr. «Race and Ethnic Relations», *Encyclopedia of the Great Depression*, τ. 2, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, σ. 789-792, και Richard Weiss, «Ethnicity and Reform. Minorities and the Ambience of the Depression Years», *The Journal of American History* 66. 3 (Δεκέμβριος, 1979), σ. 566-585. Ιδιαίτερα

Στις αρχές του 1929 η κατάσταση των Ελλήνων στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ριζικά διαφορετική από ό,τι μια δεκαετία πριν. Στις παραμονές της οικονομικής κρίσης περίπου οι μισοί από τους μετανάστες είχαν αποκτήσει την αμερικανική υπηκοότητα, ενώ καθοριστικής σημασίας στον μεταναστευτικό μετασχηματισμό ήταν η εμφάνιση της δεύτερης γενιάς, για την οποία η Ελλάδα ήταν μεν ένα σημείο αναφοράς δίχως όμως βιωματικούς δεσμούς. Οι ετήσιες εκδρομές στην Ελλάδα -τα «προσκυνήματα»- της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ φανερώνουν τις τροποποιήσεις στη σχέση των ελληνοαμερικανών με την χώρα καταγωγής τους. Στο ίδιο κλίμα, οι περισσότερες εφημερίδες και οργανώσεις σταδιακά επεδείκνυαν ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική και κοινωνική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών.

Οι ελληνικές πολιτικές διαιρέσεις διαδραμάτιζαν προοπτικά μικρότερο ρόλο στη διαμόρφωση της ελληνοαμερικανικής κοινοτικής οργάνωσης. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε στην επίλυση του περιώνυμου «εκκλησιαστικού ζητήματος», το οποίο είχε καθορίσει τα κοινοτικά πράγματα στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.³ Η εμπλοκή της ορθόδοξης εκκλησίας στον εθνικό διχασμό είχε μεταφερθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου αντιπαρατιθέμενοι εκκλησιαστικοί παράγοντες έριζαν για τον έλεγχο της Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής. Η ταύτιση των ελληνοαμερικανών με τις αντιμαχόμενες πολιτικές μερίδες επέτεινε την κοινοτική διαίρεση και τον κατακερματισμό, καθώς συχνά στην ίδια πόλη λειτουργούσαν δύο κοινότητες με διαφορετική εκκλησία και ιερέα.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, το εκκλησιαστικό ζήτημα όδευε προς διευθέτηση του μέσα από μια σύνθετη και μακρόσυρτη διαδικασία, απότοκο των ρυθμών της εκκλησιαστικής γραφειοκρατίας. Η έλευση του μητροπολίτη Δαμασκηνού στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1930 και ο διορισμός τον επόμενο χρόνο του μητροπολίτη Κερκύρας Αθηναγόρα στη θέση του αρχιεπισκόπου Βορείου και

τεκμηριωμένη είναι η προσέγγιση της Lizabeth Cohen, *Making a New Deal: Industrial Workers in Chicago. 1919-1939*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1990, όπως και του Gary Gerstle, *Working-Class Americanism: The Politics of Labor in a Textile City, 1914-1960*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1989. Επίσης, David Roediger, *Working Toward Whiteness: How America's Immigrants Became White. The Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005.

³ Για το εκκλησιαστικό ζήτημα βλ. Theodore Saloutos, *The Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964, σ. 281-309 και το άρθρο του ίδιου «The Greek Orthodox Church in the United States and Assimilation», *International Migration Review* 7.4 (Χειμώνας 1973), σ. 395-407. Ο Γιάννης Παπαδόπουλος, «Η Μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19^{ος} αιώνας-1923). Οι Ελληνικές Κοινότητες της Αμερικής και η Αλυτρωτική Πολιτική της Ελλάδας» διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2008, κάνει λόγο για «αυτονόμηση» της Αρχιεπισκοπής από την ελληνική πολιτική, σ. 477-491.

Νοτίου Αμερικής, σήμαναν το ουσιαστικό τέλος της εκκλησιαστικής διαίρεσης. Η ηγεμονική παρουσία του Αθηναγόρα συνοδεύτηκε από την προσπάθεια ανασυγκρότησης του αρχιεπισκοπικού κύρους και της συστηματοποίησης της κοινοτικής οργάνωσης υπό εκκλησιαστικό έλεγχο. Στο έδαφος αυτό, επιχειρήθηκε να επαναπροσδιοριστεί η σχέση της αρχιεπισκοπής με τις κοινότητες, καθώς αυτές κλήθηκαν να αναγνωρίσουν την πρωτοκαθεδρία του Αθηναγόρα. Νέοι θεσμοί, όπως τα «κληρικολαϊκά» συνέδρια και η δημιουργία της Φιλόπτωχου Αδελφότητας, εξέφρασαν τη διάθεση της αρχιεπισκοπής να «συγχρονιστεί» με αμερικανικές πρακτικές, καθολικής και προτεσταντικής προέλευσης. Η υπαγωγή της αρχιεπισκοπής στο νομοθετικό πλαίσιο των Ηνωμένων Πολιτειών ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 λειτούργησε στην κατεύθυνση του εξαμερικανισμού του οργανισμού της, σε αντιστοιχία και με την κατάσταση του ποιμνίου της.⁴

Η ίδρυση ελληνοαμερικανικών πολιτικών λεσχών αποτέλεσε μια ακόμα ένδειξη της ενσωμάτωσης των μεταναστών και της προσπάθειας ορισμένων κοινοτικών παραγόντων να αναδειχθούν ως εκπρόσωποι της κοινότητας.⁵ Οι «λέσχες» δεν ήταν πια τα παραρτήματα των ελληνικών κομμάτων, αλλά ελληνοαμερικανικές οργανώσεις, που θύμιζαν τα αμερικανικά *clubs*, με χοροεσπερίδες, εορτασμούς και έντονη δράση πριν τις εκλογές.⁶ Στη δεκαετία του 1920 οι νέες πολιτικές λέσχες ήταν κυρίως οργανωμένες σε τοπικό επίπεδο, δίχως σαφή σύνδεση με το Δημοκρατικό ή το Ρεπουμπλικανό κόμμα, αλλά καθόριζαν την επιλογή τους αναλόγως του υποψηφίου. Αυτός ο τρόπος λειτουργίας ήταν διαδεδομένος εξαιτίας της πολυκεντρικής φύσης του αμερικανικού πολιτικού συστήματος. Στα πρώτα χρόνια της κρίσης, η τάση ίδρυσης ελληνοαμερικανικών πολιτικών συλλόγων γενικεύτηκε, αποκτώντας πιο ιδεολογικά χαρακτηριστικά, καθώς φανερώνει η πύκνωση των οργανώσεων του Δημοκρατικού κόμματος. Σε ορισμένες πόλεις, όπως στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο και στο Ντιτρόιτ, ο αριθμός των ελληνοαμερικανών ψηφοφόρων ήταν σημαντικός, καθιστώντας την στάση τους

⁴ Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η δημιουργία μηχανισμού αναπαραγωγής του κλήρου στις Ηνωμένες Πολιτείες, Saloutos, «The Greek Orthodox Church in the United States», σ. 402.

⁵ Για μια συνοπτική παρουσίαση, βλ. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 243-245. Βλ. επίσης και τη δημόσια συζήτηση στην *Ατλαντίδα* με θέμα «Το πολιτικόν μέλλον των Ελλήνων της Αμερικής». Ενδεικτικά, Νέστορ Βενιόπουλος, «Το πολιτικόν μέλλον των Ελλήνων της Αμερικής», *Ατλαντίς*, 10/2/1935, σ. 4.

⁶ Για τους κοινωνιολόγους της εποχής η ένταξη σε μια «λέσχη» συμβόλιζε τη νομοτελειακή μετάβαση προς την ενσωμάτωση. Βλ. Mary Bosworth Treudley, «Formal organization and the Americanization process, with special reference to the Greeks of Boston», *American Sociological Review* 14.1 (Φεβρουάριος 1949), σ. 46.

υπολογίσιμο παράγοντα εκ μέρους των υποψηφίων για τα τοπικά αξιώματα. Η οικονομική κρίση και το New Deal ενέτειναν το μεταναστευτικό ενδιαφέρον για την πολιτική, καθώς πλέον η διαχείριση της κεντρικής εξουσίας επηρέαζε άμεσα τις ζωές εκείνων που έως τότε θεωρούσαν ότι η Ουάσιγκτον ήταν πολύ μακριά από την καθημερινότητά τους. Η σημαντική αυτή εξέλιξη, συνοδεύτηκε από την ανάδειξη μεταναστών σε πολιτικά αξιώματα και την ταύτισή τους με το Δημοκρατικό Κόμμα. Ο μεταναστευτικός τύπος εξακολουθούσε να συντηρεί τους δεσμούς με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, αλλά αυτές πλέον δεν δημιουργούσαν τις ταυτίσεις και τις εξάρσεις του παρελθόντος, όπως δείχνει η εξαφάνιση των υπερατλαντικών τμημάτων του Φιλελεύθερου και Λαϊκού κόμματος.

Η ύφεση της αντιπαράθεσης γύρω από τις ελληνικές πολιτικές αντιθέσεις και η σταδιακή διευθέτηση των εκκλησιαστικών ζητημάτων υπήρξαν εξελίξεις παράλληλες με τη σταδιακή προσέγγιση του ελληνοαμερικανικού τύπου, και κυρίως του *Εθνικού Κήρυκα*, με την ΑΧΕΠΑ. Στα τέλη της δεκαετίας του 1920 οι αναφορές στον «γενιτσαρισμό» της ΑΧΕΠΑ ήταν σαφέστερα πιο σποραδικές σε σχέση με τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της οργάνωσης.⁷ Οι επικριτές της επικέντρωναν κυρίως στην επιλογή της να χρησιμοποιεί τα αγγλικά στις εργασίες της, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ελληνομάθεια της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς. Στη διάρκεια της δεκαετίας, η οργάνωση κινήθηκε προς μετριοπαθέστερες θέσεις, που αναγνώριζαν ότι ο επιθυμητός εξαμερικανισμός επέτρεπε την αναπαραγωγή της εθνοτικής διάστασης και την διατήρηση ορισμένων πολιτισμικών μεταναστευτικών χαρακτηριστικών. Ο *Εθνικός Κήρυξ* αναγνώρισε το «νέον πνεύμα υπό του οποίου εμφορείται [η ΑΧΕΠΑ], με την ωριμάσασσαν αντίληψίν της» και στο έδαφος αυτό διαμορφώθηκε μία σταθερή συμπόρευση της εφημερίδας και της οργάνωσης.⁸ Η νέα κατεύθυνση επισημοποιήθηκε με την εκλογή του Χάρη Τζ. Μπούρα στην ηγεσία της οργάνωσης το 1931, ενώ το 1933 ο νέος ιδιοκτήτης του *Εθνικού Κήρυκα* ήταν ο Ευριπίδης Κεχαγιάς, επιφανής επιχειρηματίας και στέλεχος της ΑΧΕΠΑ.

Η αύξηση των εθνοτικών επιχειρήσεων, η εμφάνιση της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς, οι περιπτώσεις ανάδειξης ελληνοαμερικανών σε πολιτειακά αξιώματα, η αναγνώριση της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ από αμερικανούς πολιτικούς παράγοντες συνιστούσαν εξελίξεις που ενέπνεαν αισιοδοξία στις ελληνοαμερικανικές

⁷ Ενδεικτικά βλ., «Γύρω από τον αγώνα του Σικάγου. Δια της διατηρήσεως της ελληνικής μας γλώσσης θα εξυπηρετήσωμεν και τον αμερικανισμόν», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/2/1929, σ. 4.

⁸ «Επιβάλλεται η ένωση των δύο μεγάλων αδελφοτήτων», *Εθνικός Κήρυξ*, 30/7/1930, σ. 4.

εφημερίδες. Οι «πρόοδοι» και οι «επιτυχίες» των ελληνοαμερικανών ήταν βασικά θέματα στον μεταναστευτικό τύπο. Στο θριαμβολογικό ύφος τους διακρίνουμε τις απηγήσεις του κλίματος της περιόδου, όπου κυριαρχούσε η αίσθηση μίας γενικής ευημερίας- ακόμα και αν τα πραγματικά της όρια ήταν σαφώς πιο περιορισμένα. Ο ιδρυτής της εφημερίδας Πέτρος Τατάνης στο πρωτοχρονιάτικο πρωτοσέλιδο του 1929 πανηγύριζε, καθώς «ο Ελληνισμός της Αμερικής (...) έχει να παρουσιάσει ένα ενεργητικόν εν τη όλη εθνική και άλλη ζωή του, κατ' ουδέν υπολειπόμενον οιοδήποτε τμήματος του εν διασπορά Ελληνισμού και κατά πολλά υπερτερούν αυτά. (...) Αποτελεί την μεγαλειτέραν οικονομική δύναμη εν τω πανελληνίω και μίαν κολοσσιαίαν σύνθεσιν Κοινοτήτων, Σχολείων, Εκκλησιών, Σωματείων. Από τον Ελληνισμόν αυτόν, τον χθες ακόμη ψηλαφούντα εις το σκότος μιας αγνώστου δι' αυτόν χώρας, μη δυνάμενον να ιδή ούτε τας ευκαιρίας της, ούτε τα υλικά και ηθικά αγαθά της, εξήλθον πρώτης γραμμής επιχειρηματία, επιστήμονες, ηγέται εις κάθε κλάδον της ζωής».⁹

Η ρητορική των ελληνοαμερικανικών εφημερίδων αναδεικνύει την προσπάθεια τμημάτων της κοινότητας να κατοχυρωθούν ως οι εκφραστές μίας δυναμικής μεταναστευτικής κοινότητας. «Εφθάσαμεν εις το σημείον να είμεθα οι Έλληνες της Αμερικής όχι πλέον μετανάσται, κρυμμένοι στο περιθώριο της Αμερικανικής ζωής. Ευρισκόμεθα εντός του πλαισίου της» διακήρυττε έμπλεος ενθουσιασμού σε κύρια στήλη του ο *Εθνικός Κήρυξ* στα τέλη του 1930 όταν ακόμα η κρίση δεν είχε αποκτήσει τα χαρακτηριστικά της παρατεταμένης ύφεσης.¹⁰ Την αφορμή γι' αυτήν την διαπίστωση την παρείχαν οι παλαιστικοί θρίαμβοι του Τζιμ Λόντου, ο οποίος παρουσιαζόταν ως η ενσάρκωση της ελληνοαμερικανικής κατοχύρωσης. Ο λόγος της ελληνοαμερικανικής επιτυχίας προωθούσε την ιδέα του μεταναστευτικού εξαμερικανισμού υπό τον έλεγχο των οικονομικών παραγόντων και των θεσμικών εκπροσώπων της κοινότητας.

Στο πνεύμα αυτό, ο *Εθνικός Κήρυξ* το 1929 πρόβαλλε μια στερεότυπη εικόνα των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, όπου βασίλευε η αισιοδοξία και η ευταξία και τα όποια προβλήματά τους άπτονταν αποκλειστικά της διαχείρισης εσωτερικών ζητημάτων. Οι δύο σελίδες της εφημερίδας που ήταν αφιερωμένες στην κοινοτική ζωή βρίθουν από ανταποκρίσεις «αξιωματούχων», στις οποίες κυριαρχούσε η

⁹ Πέτρος Π. Τατάνης, «Δια της συνεργασίας θα δημιουργήσωμεν την καλλιτέραν μας αύριον», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/1/1929, σ. 1.

¹⁰ «Δεν είμεθα πλέον μετανάσται», *Εθνικός Κήρυξ*, 31/12/1930, σ. 4.

γαλήνια και αρμονική καθημερινότητα των κοινωνικών εκδηλώσεων, εορτασμών και αρχαιρεσιών. Οι συντάκτες τους ήταν κατά τεκμήριο επικεφαλής κοινοτήτων και οργανώσεων, που επαίρονταν για τις δραστηριότητές τους. Την ειδυλλιακή ατμόσφαιρα σκίαζαν ενίοτε ορισμένες εγκληματικές πράξεις ομογενών, το «δρέπανο του χάρου» που στερούσε την κοινότητα από επιφανή μέλη της και ο προβληματισμός για το μέλλον του ελληνισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το ύφος των ανταποκρίσεων ήταν πλήρως εναρμονισμένο με το κλίμα της «εποχής της αφθονίας», καθώς πολύ σπάνια υπήρχαν φευγαλέες αναφορές στα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της μεταναστευτικής καθημερινότητας. Έτσι, στο πρωτοχρονιάτικο φύλλο όπου ο Τατάνης διατύπωνε τις αισιόδοξες εκτιμήσεις του, ένας ανταποκριτής από το Ντιτρόιτ πληροφορούσε ότι η «η εκκλησιαστική διαμάχη έπαυσε» και επικρατούσε «γενική συνεργασία δια το γενικόν καλόν», «οι εργάται αμείβονται πολύ καλώς», οι «έμποροι κάμνουν πολύ καλάς εργασίας» και «η ελληνική παροικία ευρίσκεται σήμερον εις πολύ καλλιτέραν κατάστασιν ή κατά τα παρελθόντα έτη».¹¹ Είναι χαρακτηριστικό, ότι επί ένα ολόκληρο έτος, το 1929, στον *Εθνικό Κήρυκα* δεν εμφανίστηκε ούτε ένα άρθρο για τα ζητήματα της ελληνοαμερικανικής μισθωτής εργασίας, εκτός από ορισμένες πληρωμένες καταχωρήσεις του Λόκαλ 70, της ένωσης των εργατών στα βιοτεχνικά εργαστήρια κατεργασίας γουναρικών. Το 1936 ο Δημήτριος Χριστοφορίδης σημείωνε αυτοκριτικά ««Μολονότι ο ομογενής εργατικός κόσμος αποτελεί τουλάχιστον τα 6/7 του Αμερικανικού Ελληνισμού, όλως περιέργως, ημείς οι άλλοι –επιχειρηματίαι, επιστήμονες, διανοούμενοι- πολύ ολίγην προσοχήν δίδομεν εις αυτόν (...) Όταν ομιλούμεν περί Ελληνισμού της Αμερικής, ενθουμούμεθα μόνον τους επιχειρηματίας, τους επιστήμονας, μερικούς γραφιάδες (...)».¹² Η διαπίστωση του Χριστοφορίδη αποτυπώνει την αναβάθμιση του ενδιαφέροντος γύρω από τα προβλήματα της μισθωτής εργασίας στην εποχή της Μεγάλης Ύφεσης

Η μεταφορά της κρίσης από την αίθουσα του χρηματιστηρίου στην παραγωγή τους πρώτους μήνες του 1930 επέφερε τροποποιήσεις στο ύφος και στα ενδιαφέροντα του ελληνοαμερικανικού τύπου. Οι ειδήσεις από το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης τον χειμώνα του 1929 καταλάμβαναν περιφερειακή θέση στις σελίδες της μεταναστευτικής ειδησεογραφίας, καθώς δεν πρέπει να ήταν πολλοί οι αναγνώστες,

¹¹ Τακτικός ανταποκριτής, «Προς την αναγέννησιν», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/1/1929, σ. 2.

¹² Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Οι Έλληνες εργάται της Αμερικής υπήρξαν οικονομικοί απελευθερωταί των οικογενειών των εις την Ελλάδα», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/7/1936, σ. 2.

που διέθεταν τα αναγκαία κεφάλαια και τη σχετική τεχνογνωσία για να επιδοθούν στην χρηματιστηριακή κερδοσκοπία. Η πύκνωση των ειδήσεων για την ύφεση και τις αλλαγές στην μεταναστευτική καθημερινότητα φανερώνουν τη διαβρωτική επίδραση των εξελίξεων, καθώς σταδιακά νέες λέξεις, όπως το «ντηπρέσσιον», εμφιλοχωρούσαν στην ύλη του *Εθνικού Κήρυκα*. Τον Μάρτιο του 1930 οι βεβαιότητες για τον προσωρινό χαρακτήρα της κρίσης και οι καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις του Χούβερ είχαν εγκαταλειφθεί.¹³

Η κρίση ήταν πλέον αισθητή στην αμερικανική οικονομία και οι βιομηχανίες άρχισαν να ανακοινώνουν μισθολογικές περικοπές, απολύσεις και τροποποιήσεις στην παραγωγή τους.¹⁴ Τότε, εμφανίστηκαν οι κινητοποιήσεις των ανέργων, οι πορείες των οποίων μονοπώλησαν την ειδησεογραφική ενημέρωση. Οι σταθερές στήλες του *Εθνικού Κήρυκα* απηχούσαν βαθμηδόν το αίσθημα μιας βαθιάς ανησυχίας, μήπως η ενδεχόμενη παράταση της κρίσης θα μπορούσε να σημάνει τη ριζική αμφισβήτηση του κοινωνικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, άρχισε να προβάλλεται ο κίνδυνος της κομμουνιστικής επανάστασης, γεγονός που φανερώνει το βαθμό της επικρατούσας σύγχυσης. Σε ένα δεκαήμερο, τα πρωτοσέλιδα του *Εθνικού Κήρυκα* παρουσίαζαν τις «αιματηρές ταραχές εν Νέα Υόρκη», τη «μεγάλη συνωμοσία των πρακτόρων της Μόσχας» προκειμένου να καταλάβουν την Αθήνα, τον «συναγερμό των ερυθρών», τις διαδηλώσεις «κατά της ανεργίας» με βασικό μοτίβο την ικανότητα των κομμουνιστών να εκμεταλλεύονται την κοινωνική δυσπραγία για τους ιδιοτελείς τους στόχους.¹⁵ Η κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας ανάμεσα στις φωτογραφίες αυτοκρατόρων, φερέλπιδων ντεμπουτάντ σε αποκαλυπτικά ενστανανέ και διαβόητων κακοποιών φιλοξενούσε σκηνές από τις μεγάλες διαδηλώσεις για την ανεργία, τις συλλήψεις των επικεφαλής κομμουνιστών, αλλά και τις ουρές στα συσσίτια που εμφανίζονταν στις βιομηχανικές πόλεις.

Την ίδια περίοδο, οι σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* άρχισαν να φιλοξενούν σχόλια, ειδήσεις και ανταποκρίσεις για τις επιπτώσεις της κρίσης στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες. Η πρώτη σχετική ανταπόκριση, στις 6 Μαρτίου του 1930, από την κοινότητα του Τολέδο (Toledo) στην πολιτεία του Οχάιο διαπίστωνε

¹³ Βλ. ενδεικτικά: «Η βιομηχανική κρίσις παρήλθεν», *Εθνικός Κήρυξ*, 22/1/1930, σ. 2, «Γάσις ελαττώσεως της ανεργίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 23/1/1930, σ. 2

¹⁴ Ο Μάρτιος του 1930 ήταν ο μήνας που για πρώτη φορά οι απολύσεις ήταν περισσότερες από τις προσλήψεις, ενώ μεγάλες βιομηχανικές μονάδες ανακοίνωσαν προγράμματα μισθολογικών περικοπών, βλ. Martha K. Olney, «Avoiding Default. The Role of Credit in the Consumption Collapse of 1930», *The Quarterly Journal of Economics* 114.1 (Φεβρουάριος 1999), σ. 325.

¹⁵ Διάφορες ειδήσεις από τον *Εθνικό Κήρυκα* από τις 27/2/1930 έως 7/3/1930.

τον κίνδυνο περιθωριοποίησης των εθνοτικών επιχειρήσεων και την ταυτόχρονη χειροτέρευση των συνθηκών ζωής των εργατών στις βιομηχανίες της περιοχής.¹⁶ Σύντομα, οι ειδήσεις και ανταποκρίσεις αυτού του κλίματος πολλαπλασιάστηκαν διαμορφώνοντας μια ριζικά διαφορετική θεματολογία, όπου κυριαρχούσαν τα οικονομικά προβλήματα και το αίσθημα ανασφάλειας. Αν και οι αρχαιρεσίες των συλλόγων, οι θρησκευτικές τελετές, οι εθνικοί εορτασμοί και τα κοινωνικά νέα εξακολουθούσαν να αποτελούν το κύριο μέρος των ελληνοαμερικανικών ανταποκρίσεων, ορισμένες φορές ακόμα και πίσω από αυτές τις ουδέτερες ειδήσεις διαβλέπει κανείς τους νέους εκφραστικούς τόπους. Έτσι για παράδειγμα, συχνά η περιγραφή ενός εορτασμού συνοδεύεται από την επισήμανση ότι το γεγονός προσέφερε ιδιαίτερη χαρά στους παρευρισκόμενους στους «χαλεπούς αυτούς καιρούς» ή ότι το κέφι ήταν εξαιρετικό «παρά τις ελλείψεις ένεκα της δυσπραγίας».

Στις μονόστηλες ειδήσεις, στις ανταποκρίσεις, στις διαφημίσεις η ύφεση ήταν παρούσα με διάφορους τρόπους, υπενθυμίζοντας τις κοινωνικές της επιπτώσεις. Ένας γιατρός πληροφορούσε ότι «εις τας σημερινάς στιγμάς της γενικής οικονομικής καχεξίας, τας οποίας διερχόμεθα (...) δέχεται δωρεάν τους απόρους ασθενείς εις το γραφείον του».¹⁷ Μια διαφήμιση αρτοποιίας στα τέλη του 1932 ευχόταν ότι το νέο έτος θα ξαναέφερνε τους «καλούς καιρούς» και τις «γελαστάς ημέρας». Συχνά τα αγγελτήρια θανάτου ανακοίνωναν αυτοκτονίες, πίσω από τις οποίες κρύβονταν η κρίση και όχι ανεκπλήρωτοι έρωτες: ο «αυτόχειρ απελπισθείς διότι έβλεπε ότι απώλεσε πολλών ετών κόπους και μόχθους έθεσε τέρμα εις την ζωήν του», «είχε χάσει όλα του τα χρήματα εις τας επιχειρήσεις των εστιατορίων» ή «ήτο εργάτης των ανθρακωρυχείων (...) ελάμβανεν αποζημίωσιν (...) αλλά τελευταίως το επίδομα τούτο είχε κοπή και είχεν αποθαρρυνθή μεγάλως».¹⁸ Πρόκειται για μια πορεία προοδευτικής συνειδητοποίησης των συνθηκών της κρίσης και πύκνωσης των έμμεσων και άμεσων αναφορών, που αποτυπώνουν την σταδιακή παρουσία της στην ελληνοαμερικανική καθημερινότητα. Η ακόλουθη αναμνηστική αφήγηση μίας ηλικιωμένης ελληνοαμερικανίδας περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο πώς η κρίση έγινε κομμάτι της μεταναστευτικής καθημερινότητας: «Ήταν η Ύφεση που τα άλλαξε όλα (...) Ελπίζω να μην χρειαστεί κανείς να περάσει κάτι τέτοιο, ποτέ ξανά. Για τους

¹⁶ Σ. Καλατζιδάκης, «Οι ομογενείς εκτοπίζονται από τας επιχειρήσεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/3/1930, σ. 4.

¹⁷ «Δήλωσις», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/11/1930, σ. 5.

¹⁸ Ενδεικτικά βλ. «Detroit, Mich. Αυτοκτονία ομογενούς», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/5/1931, σ. 4, «Passaic, N. J. Έλλην αυτοκτόνησε δια φωταερίου. Ο Γεώργιος Σφακιανός έδωσε πέρας εις την ζωήν του, απελπισθείς από την κατάστασίν του», *Εθνικός Κήρυξ*, 23/6/1931, σ. 4, «Έλλην εφονεύθη πεσών από το τρίτον πάτωμα. Ο φονευθείς Ιω. Μπαζόρμας ήτο μεταλλωρύχος», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/4/1931, σ. 2.

περισσότερους από εμάς που ήμασταν φτωχοί, η Ύφεση ήταν σαν αυτήν την καταραμένη την αρθρίτιδα που έχω. Κανείς δεν εντυπωσιάστηκε από αυτήν, γιατί δεν ήρθε εντελώς ξαφνικά, όπως μια καρδιακή προσβολή. Ήρθε αργά-αργά και πάντα ήλπιζες ότι θα φύγει. Πονούσες αφόρητα και υπέφερες σιωπηλά γιατί ήσουν εγκλωβισμένος και δεν μπορούσες να ξεφύγεις».¹⁹

Κοινότητες και «εθνικοί αγώνες»: τα όρια της υπερβολής

Η κρίση των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων υπήρξε εξέλιξη με σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της κοινοτικής οργάνωσης των μεταναστών, καθώς συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές στη διάρθρωσή τους υπό το βάρος των νέων εξελίξεων. Τα γεγονότα γύρω από τις κοινότητες αναδεικνύουν τον προβληματικό τρόπο ανάπτυξής τους στη δεκαετία του 1920, ενώ ταυτόχρονα φανερώνουν την οικονομική δυσπραγία των μεταναστών. Η κρίση της κοινοτικής ζωής, όπως και της κοινοτικής φιλανθρωπίας, ενίσχυσε τις τάσεις αυτονομησης από τον έλεγχο των «επιφανών» ελληνοαμερικανών. Η αποτυχία του «εθνικού εράνου» και η γενικότερη απροθυμία των ελληνοαμερικανών να επωμισθούν τα βάρη της κοινοτικής διαχείρισης επιβεβαιώνουν την εκτίμηση του Σαλούτος (Theodore Saloutos) ότι «η επιβίωση σε μια οικονομική κρίση είχε αναδειχθεί σε μεγαλύτερο πρόβλημα από αυτό της διατήρησης της εθνικής ταυτότητας».²⁰

«Υστερα από τριών και πλέον ετών κρίσιν, το όλον Κοινοτικόν, σχολικόν, οργανωσιακόν συγκρότημα των Ελλήνων της Αμερικής κλονίζεται εκ θεμελίων» ήταν το συμπέρασμα μίας δημοσιογραφικής έρευνας στον *Εθνικό Κήρυκα* το 1933.²¹ Η παρατήρηση αυτή περιέγραφε την ανησυχία των σύγχρονων παρατηρητών για την αποσταθεροποίηση της κοινοτικής λειτουργίας, καθώς στα πρώτα χρόνια της ύφεσης οι κοινότητες αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες, ορισμένες χρεοκόπησαν και μερικές ανέστειλαν τη λειτουργία τους. Η οικονομική διάσταση της κοινοτικής οργάνωσης ήταν σχετικά απλή.²² Τα έσοδα προέρχονταν από τις εισφορές των μελών, τις έκτακτες καταβολές για την τέλεση ορισμένων θρησκευτικών μυστηρίων, τις τακτικές χοροεσπερίδες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, τα επιτόκια των

¹⁹ Constance M. Constant, *Austin Lunch. Greek-American Recollections*, Ρίβερ Βέλ (River Vale), Cosmos Publishing, 2004, σ. 32.

²⁰ Saloutos, «The Greek Orthodox Church in the United States», σ. 400.

²¹ Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Η χθές, η σήμερα και η αύριον των Ελλήνων των Ηνωμένων Πολιτειών», *Εθνικός Κήρυξ*, 16/2/1933, σ. 4.

²² Ενδεικτικά, βλ. «Κοινότης Αστόριας Άγιος Δημήτριος, γενικός ισολογισμός λήξαντος έτους 1930», *Εθνικός Κήρυξ*, 10/4/1931, σ. 4.

κοινοτικών καταθέσεων και τις δωρεές προς την κοινότητα. Τα τακτικά έξοδα αυτής περιλάμβαναν τη μισθοδοσία ενός ιερέα, ενός δασκάλου –όταν οι δύο ρόλοι δεν ταυτίζονταν-, την κάλυψη λειτουργικών εξόδων και την αποπληρωμή ενός, συχνότατα, υποθηκευμένου χώρου, που χρησιμοποιούνταν ως εκκλησία, σχολείο και κοινοτικό κέντρο.

Τα κύρια προβλήματα που αντιμετώπισαν οι κοινότητες σχετιζόταν με την επιλογή τους να αποκτήσουν ιδιόκτητους χώρους στη δεκαετία του 1920, καθώς στις νέες συνθήκες αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τις υποθήκες και τα εκκρεμή δάνεια προς τις τράπεζες.²³ Οι υποθήκες προέκυπταν από την καταφυγή στον τραπεζιτικό δανεισμό, προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η αγορά ή η ανέγερση των «κοινοτικών καταστημάτων»- συνήθως μιας εκκλησίας με ορισμένους βοηθητικούς χώρους. Η αγορά ενός ιδιόκτητου οικοδομήματος συνιστούσε το επιστέγασμα των κοινοτικών δραστηριοτήτων. Αποτελούσε μια πράξη επίδειξης και προβολής, αποδεικτικό της ευρωστίας των «κοινοτικών παραγόντων» και συμβολικής κατοχύρωσης της ελληνοαμερικανικής παρουσίας στο χώρο. Η πρακτική της ενυπόθηκης αγοράς ακινήτων ήταν διαδεδομένη τη δεκαετία του 1920, όταν ο κτηματομεσιτικός τομέας γνώρισε σημαντική άνθιση. Με τον τρόπο αυτό χρηματοδοτήθηκαν πολυάριθμα φιλόδοξα και μεγαλεπήβολα κοινοτικά σχέδια.

Οι ειδήσεις για την αγορά «περίλαμπρων οικημάτων και εκκλησιών» υπέκρυπταν την ύπαρξη τεράστιων χρεών προς τις τράπεζες, γεγονός που ναρκοθέτησε την εύρυθμη κοινοτική λειτουργία την εποχή της ύφεσης. Ένα μεταγενέστερο παράδειγμα καταδεικνύει τη δυσανάλογη σχέση μεταξύ του καταβαλλόμενου ποσού και της συνολικής αξίας των ακινήτων. Η ελληνική κοινότητα του Μπρονξ (Bronx) στη Νέα Υόρκη εκμεταλλεύτηκε το 1933 την πτώση των τιμών και αποφάσισε να επενδύσει τα έσοδα που της είχε αποφέρει η ενοποίηση διάφορων μικρότερων κοινοτήτων στην αγορά ενός «μεγαλοπρεπούς κτιρίου» τριών ορόφων «αντί μόνον 42.500 δολλαρίων». Για την αγορά του η κοινότητα κατέβαλλε μόλις 1.500 δολάρια και το κτίριο υποθηκεύτηκε με ετήσιο τόκο 4% μέχρι την αποπληρωμή του υπολοίπου.²⁴

²³ «Η κρίσις η μαστίζουσα τον Ελληνισμόν είναι μεγίστη και πάσαι ανεξαιρέτως αι Κοινότητες αντιμετώπιζουσι μεγίστας δυσχερείας διότι δυστυχώς εισί βεβαρυμένοι με υποθήκας». Αναφορά του πρέσβη Χαράλαμπου Σιμόπουλου προς το Υπουργείο Οικονομικών (21.12.1933), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1934/B/10/BA.

²⁴ «Προς ενιαίον μέτωπον εις το Bronx», *Εθνικός Κήρυξ*, 24/10/1933, σ. 4.

Η αδυναμία των κοινοτήτων να αποπληρώσουν τα χρέη τους οφειλόταν στους δυσβάστακτους, πλέον, όρους του τραπεζιτικού δανεισμού, την απώλεια σε ορισμένες περιπτώσεις των καταθέσεών τους στις τραπεζιτικές κρίσεις και στην μείωση των εσόδων τους εξαιτίας της δυσπραγίας των ελληνοαμερικανών. Στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* δημοσιεύτηκαν ειδήσεις για κατασχέσεις, όπως στο Σπρίνγκφιλντ (Springfield), όπου «επήλθε το μοιραίο, η πλήρης καταστροφή», εξαιτίας της ανεργίας των εργατών και της κακής κατάστασης των ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων.²⁵ Στο Σαν Φραντσίσκο «είχε δημιουργηθεί πλέον οικονομικό αδιέξοδο, γιατί τα χρήματα που έπαιρναν από το δίσκο και άλλες εισφορές δεν έφθαναν ούτε για το μισθό του ιερέως και των ψαλτών της εκκλησίας. Και η Κοινότης, μη έχοντας πόρους, δεν πλήρωνε όχι πλέον τα κεφάλαια που χρεωστούσε, αλλά ούτε τον τόκο! (...) Ο αντιπρόεδρος και οι διευθύνοντες την Τράπεζα [Bank of America] δέχτηκαν να κηρύξουν σε πτώχευσι την Κοινότητα και να βγάλουν σε δημοπρασία την κτηματική περιουσία της συμπεριλαμβανομένης και της εκκλησίας».²⁶ Ορισμένες κοινότητες, μικρού μεγέθους, ανέστειλαν τη λειτουργία τους, καθώς οι ελληνοαμερικανοί είτε δεν μπορούσαν να καλύψουν τα πάγια έξοδα, είτε εγκατέλειπαν την περιοχή σε αναζήτηση εργασίας.²⁷ Ακόμα και στη Νέα Υόρκη υπήρξαν περιπτώσεις κατασχέσεων και χρεοκοπίας, δείχνοντας έτσι ότι η ύφεση επηρέασε ακόμα και τις πλέον προβεβλημένες κοινότητες.

Η προσπάθεια αντιμετώπισης της νέας πραγματικότητας συνοδεύτηκε από την ανασυγκρότηση της κοινοτικής οργάνωσης σε διαφορετικές βάσεις. Η πρώτη εξέλιξη αφορούσε την υπαγωγή των κοινοτήτων στην αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής. Οι κοινότητες στην συντριπτική τους πλειονότητα αποδέχθηκαν τον νέο καταστατικό χάρτη που πρότεινε η αρχιεπισκοπή τερματίζοντας έτσι μία μακρά παράδοση εκκλησιαστικών διαιρέσεων.²⁸ Στο νέο καθεστώς οι κοινότητες αναγνώριζαν την υποχρέωση της καταβολής ενός ποσοστού των ετήσιων εσόδων τους και η αρχιεπισκοπή αναλάμβανε την μισθοδοσία των ιερέων. Η ρύθμιση

²⁵ «Μετά την καταστροφίν. Χάριν των παιδιών σας», *Εθνικός Κήρυξ*, 5/12/1932, σ. 2.

²⁶ Άγγελος Παπούλιας, *Αναμνήσεις, από τη ζωή του ελληνισμού της Καλιφόρνιας*, Άγιος Φραγκίσκος, χ.ε., 1960, σ. 83-84.

²⁷ Ενδεικτικά, «Η παροικία Waterbury, Conn. έκλεισε την εκκλησίαν», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/6/1933, σ. 4.

²⁸ Ενδεικτικά, «Ψηφίζομεν υπακοήν και σεβασμόν εις τας αποφάσεις της μεγάλης εκκλησίας, Η ανδρική στάσις και της κοινότητος Ουάσιγκτων», *Εθνικός Κήρυξ*, 18/6/1930, σ. 4. Για έναν ενδεικτικό κατάλογο των κοινοτήτων που αποδέχτηκαν την παρουσία του Δαμασκηνού παρότι μέχρι πρότινος βρισκόταν στο αντίπαλο στρατόπεδο, βλ. «Η ανάστασις από την κατάρρευσιν», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/6/1930, σ. 4.

καθυστερήσε να εφαρμοστεί στην εντέλεια, καθώς οι κοινότητες αδυνατούσαν να καταβάλουν το οφειλόμενο ποσοστό και η αρχιεπισκοπή αντιμετώπιζε η ίδια σοβαρά οικονομικά προβλήματα, κυρίως εξαιτίας των υποχρεώσεών της έναντι της αγοράς της έδρας της στην Αστόρια της Νέας Υόρκης.²⁹ Παρόλα αυτά, η επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος δρομολόγησε μία πιο ορθολογική με οικονομικούς όρους λειτουργία των κοινοτήτων, καθώς ενισχύθηκαν οι τάσεις ενοποίησης και υπέρβασης των ποικίλων κατακερματισμών του παρελθόντος.

Η κρίση της κοινοτικής οργάνωσης κατέδειξε τα όρια των μεγαλεπήβολων προσκλήσεων των προηγούμενων δεκαετιών, οι οποίες βασίζονταν σε υπεραισιόδοξες εκτιμήσεις. Ταυτόχρονα, συντέλεσε στην ανάπτυξη του προβληματισμού για τη δομή της ελληνοαμερικανικής κοινοτικής οργάνωσης. Στο Σικάγο, στα τέλη του 1932, κατασχέθηκαν διαδοχικά από πιστωτές και τράπεζες σημαντικά κοινοτικά κτήρια, όπως ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Βασιλείου και το σχολικό μέγαρο «Σόλων». Σύμφωνα με τις καταγραφές του *Εθνικού Κήρυκα* στην πόλη λειτουργούσαν εννέα «ελληνικές» ορθόδοξες εκκλησίες και αντίστοιχος αριθμός κοινοτήτων, τα έξοδα των οποίων υπερέβαιναν κατά πολύ τις πενιχρές δυνατότητες της περιόδου.³⁰ Σ' αυτό το πλαίσιο, στο Σικάγο, αλλά και αλλού, καταγράφηκε μια τάση προς αναδιοργάνωση, εξέλιξη που υποβοηθήθηκε σημαντικά και από τη διευθέτηση του «εκκλησιαστικού ζητήματος» και τις νέες κατευθύνσεις της αρχιεπισκοπής.³¹ Η διαδικασία αυτή συχνά συμβάδιζε με την θέσπιση νέων όρων λειτουργίας των κοινοτήτων.

Η ελληνική κοινότητα του Γκραντ Ράπιντς (Grand Rapids) στο Μίσιγκαν αριθμούσε 42 ορθόδοξες οικογένειες, 38 οικογένειες «μετ' Αμερικανίδων ανηκουσών εις δεκατέσσερα διάφορα δόγματα» και πενήντα άγαμους. Οι 130 ενήλικοι άνδρες της κοινότητας περιγράφονται ως «πτωχοί και υποφέροντες οικονομικώς», με αποτέλεσμα η γενική συνέλευση της κοινότητας να αποφασίσει την κατάργηση του συστήματος των εισφορών και της ανάθεσης της κοινοτικής διαχείρισης σε μια μικρή

²⁹ Μικτό Συμβούλιον Αρχιεπισκοπής Αμερικής, «Εις περίοδον δυσπραγίας. Η οικονομική κατάσταση της αρχιεπισκοπής», *Εθνικός Κήρυξ*, 5/7/1933, σ. 4. Βλ. σχετικά και αναφορά της «Ελληνικής Πρεσβείας εν Ουασινγκτόνι» προς το Υπουργείο Εξωτερικών (11/10/1935), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1935/Α.Α.Κ.1 Πρεσβεία Ουασινγκτόνος. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναμνήσεις του ελληνοαμερικανού συγγραφέα Harry Mark Petrakis, ο οποίος σημειώνει την μείωση του μισθού του ιερέα πατέρα του, την εποχή της ύφεσης, Harry Mark Petrakis, *Reflections. A Writer's Life, a Writer's Work*, Σικάγο, Lake View Press, 1983, σ. 28-33.

³⁰ «Πλήρης Απορραϊσμός», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/12/1932, σ. 4 και «Τα ιδρύματα του Σικάγου καταρρέουν», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/2/1933, σ. 4.

³¹ Βλ. ενδεικτικά την απόφαση των τριών κοινοτήτων του Λόουελλ να ενοποιηθούν σε μια «κεντρική Ορθόδοξον Ελληνικήν εκκλησίαν», «Δια το ενοτικόν κίνημα των κοινοτήτων του Λόουελλ», *Εθνικός Κήρυξ*, 8/1/1934, σ. 3. Επίσης, «Detroit, Mich. Αι προσπάθειαι δια την ένωση της κοινότητος», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/2/1934, σ. 4.

ομάδα ατόμων. Αποφασίστηκε επίσης η σημαντική περικοπή των εξόδων και η καθιέρωση ενός συστήματος εθελοντικής συνδρομής, «καθώς η εκκλησία δεν είναι ενός μόνου ατόμου, ούτε ανήκει εις τους ολίγους (...), ανήκει εις όλους (...) και πάντες οι βεβαπτισμένοι (...) έχουν ίσα δικαιώματα. Πάντες δε οι νόμιμον ηλικίαν φέροντες έχουν δικαίωμα ψήφου, εκλέγειν και εκλέγεσθαι εις τα αξιώματα (...) ανεξαρτήτως του τι πληρώνει έκαστος, αρκεί μόνον να ευρίσκηται εν τάξει πνευματικώς απέναντι της Εκκλησίας του».³²

Στη Νέα Υόρκη λειτουργούσαν περίπου δεκαπέντε ενορίες και κοινότητες, ενώ σημαντικές αντιπαραθέσεις χαρακτήρισαν την προσπάθεια ίδρυσης ενός κεντρικού κοινοτικού οργανισμού. Στο παρελθόν τη διοίκηση αυτού του κεντρικού κοινοτικού οργανισμού αναλάμβανε μια ολιγάριθμη ομάδα επιφανών επιχειρηματιών σύμφωνα με ένα λανθάνον καταστατικό. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 οι διευθύνοντες την οργάνωση επιχείρησαν να εμποδίσουν την δήλωση νομιμοφροσύνης των κοινοτήτων της Νέας Υόρκης προς τον νέο αρχιεπίσκοπο Αθηναγόρα. Ο *Εθνικός Κήρυξ* ξεκίνησε μια συστηματική εκστρατεία κατά των επιλογών αυτών, κάνοντας λόγο για «πατρικίους και πληβείους» και ολιγαρχικές πολιτικές, που κατέπνιγαν τη λαϊκή συμμετοχή. Η αντίθεση προς το «αποστεωμένο καταστατικό» και η ρητορική προάσπιση της δημοκρατικής λειτουργίας του κοινοτικού οργανισμού με «παλλαϊκή [συμμετοχή] και με παροχήν δικαιωμάτων ψήφου, εκλέγειν και εκλέγεσθαι, εις όλους» εγγράφεται στις γενικότερες τάσεις που επικράτησαν την περίοδο της κρίσης.³³ Οι αντιδράσεις του *Εθνικού Κήρυκα* γνώρισαν διάφορες κλιμακώσεις και αναζωπυρωθήκαν ύστερα από την απόφαση της κοινοτικής επιτροπής να ανεγείρει νέα εκκλησία σε μια υποβαθμισμένη περιοχή της Νέας Υόρκης.

Η ρητορική της ελληνοαμερικανικής εφημερίδας για τα «γύφτικα», δηλαδή την υποβαθμισμένη περιοχή ανέγερσης του ναού, παραπέμπει στις διαπιστώσεις του Ντέινιντ Ρέντιγκερ (David Roediger) για την προσπάθεια των μεταναστών να διαχωριστούν από τους αφροαμερικανούς και να ενσωματωθούν στην «λευκή» πλειονότητα των αστικών κέντρων.³⁴ Η ένσταση των κύριων συντακτών του *Εθνικού Κήρυκα*, ιδίως του Δημήτριου Καλλιμάχου, για το ζήτημα της τοποθεσίας του νέου

³² «Grand Rapids, Michigan. Νέον σχέδιον προς αντιμετώπισιν των αναγκών της κοινότητας», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/10/1932, σ. 5.

³³ Ενδεικτικά βλ. «Γύρω από τα πραξικοπήματα της ολιγαρχικής απολυταρχίας. Πατρικίοι και πληβίοι εις την κοινότητα της Νέας Υόρκης», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/5/1930, σ. 4 και «Ο απολυτρωτικός μας αγών αποβλέπει να καταρρίψη την Βαστίλλην της Ολιγαρχίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/5/1931, σ. 4.

³⁴ Roediger, *Working toward Whiteness*, σ. 157-177.

ναού, μπορεί να θεωρηθεί μια ένδειξη αυτών των τάσεων. Η εφημερίδα εν τέλει συγκάλυψε συλλαλητήριο διαμαρτυρίας με επικεφαλής ελληνοαμερικανούς επιχειρηματίες και πολιτευτές, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την ακύρωση του σχεδίου.³⁵ Η μεροληψία των διαθέσιμων πηγών καθιστά επισφαλείς τις παραπάνω πληροφορίες. Είναι λογικό, όμως, να υποθέσουμε ότι η χαοτική δομή της κοινοτικής οργάνωσης στη Νέα Υόρκη και το ασαφές πλαίσιο λειτουργίας του κεντρικού οργανισμού, δεν θα μπορούσαν να εγγυηθούν σε καμία περίπτωση την ανεπηρέαστη πορεία των κοινοτικών υποθέσεων.

Οι ειδήσεις για την κρίση των κοινοτήτων συμβάλλουν στη διερεύνηση των αντικειμενικών διαστάσεων της εικόνας της οικονομικής ευημερίας της δεκαετίας του 1920. Πέρα όμως από αυτό, η κρίση των κοινοτήτων συντέλεσε στην υπέρβαση των παλαιών διαιρέσεων, που δεν αντιστοιχούσαν στα σύγχρονα προβλήματα των μεταναστών, και την αναζήτηση λύσεων σε συγχρονισμό με τις αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας. Οι συχνές αναφορές στην ανάγκη δημοκρατικής λήψης των αποφάσεων πιθανόν απηχούν την αμφισβήτηση της πρωτοκαθεδρίας των «ταλλαράδων», αλλά και τις ιδέες της κοινωνικής συμμετοχής της εποχής του New Deal. Η αποτυχία του «εθνικού εράνου» φανερώνει τις αλλαγές στην κοινωνική συμπεριφορά, στις οικονομικές δυνατότητες και τον προσανατολισμό των μεταναστών στις νέες συνθήκες.

Το 1932, ο *Εθνικός Κήρυξ* με τη στήριξη της αρχιεπισκοπής, της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ πρωταγωνίστησε σε μια μεγάλη οικονομική εκστρατεία για την απόκτηση ενός «πανελληνίου Εκπαιδευτηρίου μετά Οικοτροφείου της Αρχιεπισκοπής μας, δια τα παιδιά όλων των Ελληνικών παροικιών».³⁶ Η προσπάθεια αυτή, εντασσόταν με έναν έμμεσο τρόπο στην κοινοτική αντιπαράθεση της Νέας Υόρκης, ως αντίρροπο στις «καταστροφικές επιλογές» των αντιπάλων της εφημερίδας. Η «πανελλήνιος εκστρατεία υπέρ βωμών και εστιών» συμπύκνωνε τη θέση της εφημερίδας για την αναγκαιότητα διαίονισης της ελληνικής γλώσσας στο αμερικανικό περιβάλλον, δίχως να αμφισβητείται ο εξαμερικανισμός και η μεταναστευτική ενσωμάτωση. Γύρω από το στόχο αυτό συσπειρώθηκαν ο

³⁵ «Ο λαός αποδοκιμάζει τους ενταφιαστάς. Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/9/1931, σ. 4. «Αι συνέπειαι της κοινοτικής ολιγαρχίας. Πώς εξανείσθη μια περιουσία 800.000 δολλαρίων. Τους είχομεν προειδοποίησιν εγκαίρως», *Εθνικός Κήρυξ*, 4/6/1932, σ. 5, πβλ. και 25/6/32.

³⁶ «Η φωνή της μητρός εκκλησίας και της πατρίδος. Πανελλήνιος εκστρατεία υπέρ βωμών και εστιών. Από εν μόνον δολλάριον υπέρ της μορφώσεως και σωτηρίας των νέων γενεών. Ιδρύεται το πρώτον πανελλήνιον εκπαιδευτήριον της αρχιεπισκοπής μας. Σταυροκοπηθήτε όλοι οι πιστοί και αρχίσατε τον αγώνα της τιμής», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/2/1932, σ. 4.

αρχιεπίσκοπος Αθηνάγορας, ο οποίος ήταν ο επικεφαλής της σχετικής επιτροπής που συγκροτήθηκε, ο Έλληνας πρέσβης, ο πρόξενος στη Νέα Υόρκη, ο αρχισυντάκτης του *Εθνικού Κήρυκα*, διάφοροι κοινοτικοί αξιωματούχοι, οι πρόεδροι της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ, οι διευθυντές των ελληνικών τραπεζών και επιχειρηματικές προσωπικότητες του ελληνοαμερικανικού κόσμου.

Τις αρχικές θριαμβικές διακηρύξεις ακολούθησε ένας διάχυτος σκεπτικισμός για το ρυθμό συγκέντρωσης του επιδιωκόμενου ποσού των εξήντα χιλιάδων δολαρίων. Ύστερα από ένα εξάμηνο καθημερινής πρωτοσέλιδης προβολής από τον *Εθνικό Κήρυκα* και αφού είχαν καταβληθεί σημαντικά ποσά από τους χορηγούς της εκστρατείας, το ύψος των εισφορών δεν υπερέβαινε το ένα έκτο του αρχικού στόχου. Η αναλυτική δε εξέταση των εισφορών φανερώνει ότι η πλειονότητα των συμμετεχόντων περιοριζόταν σε συμβολικές καταθέσεις. Το γεγονός αυτό σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα*, σε επιστολές αναγνωστών, σε άρθρα για την «πικρή αλήθεια» της οικονομικής κατάστασης των ελληνοαμερικανών και την απορία για το «πού κρύβονται οι διάφοροι ταλλαράδες;».³⁷

Οι περισσότερες κοινότητες και τα εθνοτοπικά σωματεία συναθροίζονταν στην τελευταία κλίμακα των «σκαπανέων του αγώνος» με εισφορές που δεν ξεπερνούσαν τα σαράντα δολάρια, ενώ οι ατομικές εισφορές ήταν ακόμα μικρότερες. Όταν τελείωσε η οικονομική εξόρμηση, στα μέσα του 1933, ο *Εθνικός Κήρυξ* ανακοίνωσε τη συλλογή περίπου σαράντα χιλιάδων δολαρίων, εκ των οποίων όμως το ένα τέταρτο προερχόταν από δεσμευμένες καταθέσεις της Πανελληνίου Ενώσεως, της παναμερικανικής οργάνωσης που είχε διαλυθεί το 1924, ενώ ανάλογα σημαντική ήταν και η συνεισφορά της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ. Εάν προστεθούν και οι εισφορές των ελληνικών τραπεζών, της ίδιας της εφημερίδας και της αρχιεπισκοπής καθίσταται σαφής η περιορισμένη εμβέλεια της εκστρατείας στις τάξεις των ελληνοαμερικανών. Η μελλοντική χρήση του πολυτελούς ακινήτου, που αγοράστηκε εν τέλει στο Πόμφρετ (Pomfret) επιβεβαιώνει ότι η ιδέα ενός «πανελληνίου Εκπαιδευτηρίου» δεν συγκινούσε τους ελληνοαμερικανούς. Από το 1937 και ύστερα εκεί στεγάστηκε η θεολογική σχολή του Τιμίου Σταυρού (Holy Cross), η οποία εξασφάλιζε στην αρχιεπισκοπή την αναπαραγωγή του ιερατικού μηχανισμού.³⁸

³⁷ Ενδεικτικά, «Πού βαδίζομεν; Πικρές αλήθειες. Ημείς οι ξενιτευμένοι βαδίζομεν προς τα εμπρός ή οπισθοδρομούμεν;», *Εθνικός Κήρυξ*, 13/7/1932, σ. 4.

³⁸ Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 186.

Τραπεζιτικοί πανικοί

και η αναγκαστική δραχμοποίηση των ελληνοαμερικανικών καταθέσεων

Το ζήτημα της διαχείρισης των μεταναστευτικών αποταμιεύσεων είχε από πολύ νωρίς συνδεθεί με συμβολικές και πρακτικές προεκτάσεις. Η απόκτηση ενός τραπεζιτικού λογαριασμού συνιστούσε έμπρακτο δείγμα εξαμερικανισμού, ενώ η προοπτική μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων προς την Ευρώπη φάνερωνε την μόνιμη εγκατάσταση των μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η προσέλκυση των μεταναστευτικών καταθέσεων είχε τροφοδοτήσει την ανάπτυξη μικρών πιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία διαφήμιζαν στον μεταναστευτικό τύπο υψηλές αποδόσεις και την ύπαρξη ελληνοαμερικανών υπαλλήλων για διευκόλυνση των συναλλαγών. Οι μικρές, πολιτειακής εμβέλειας, τράπεζες στηρίζονταν στις εργατικές και μεταναστευτικές καταθέσεις, παρέχοντας πιστώσεις και στεγαστικά δάνεια, δίχως να απαιτούν ιδιαίτερες εγγυήσεις ή να εξετάζουν λεπτομερώς το ποινικό και επιχειρηματικό παρελθόν του αιτούντος.

Οι τράπεζες αυτές αποδείχθηκαν οι πλέον ευάλωτες στους τέσσερεις διαδοχικούς «τραπεζιτικούς πανικούς» της τριετίας 1930-1933, οι οποίοι είχαν ως αποτέλεσμα την αναστολή λειτουργίας του ενός τρίτου των ιδρυμάτων που λειτουργούσαν το 1929.³⁹ Ο πρώτος «τραπεζιτικός πανικός» ενέσκηψε στα τέλη του 1930 και στα επόμενα χρόνια σημειώθηκαν άλλες τρεις περιπτώσεις μαζικών τραπεζιτικών πτωχεύσεων. Οι τράπεζες που έκλεισαν δραστηριοποιούνταν σε πόλεις με εργατικό και μεταναστευτικό πληθυσμό, όπως το Σικάγο, το Τολέδο και το Πίτσμπουργκ, ενώ συχνά είχαν συνεταιριστικό χαρακτήρα. Η κρίση των τραπεζών, υπήρξε για χιλιάδες μετανάστες, προφανώς και για τους ελληνοαμερικανούς, μια σοβαρή δοκιμασία, καθώς η απουσία εποπτικών και εγγυητικών μηχανισμών είχε ως αποτέλεσμα οι καταθέτες να χάνουν άξαφνα το σύνολο ή σημαντικό τμήμα των αποταμιεύσεών τους.

Στη συγκυρία της κρίσης, η απώλεια αυτή επέτεινε καθοριστικά τη δυσπραγία των μεταναστών, που έβλεπαν να εξανεμίζονται όσα είχαν συγκεντρώσει με μεγάλες στερήσεις. Ο εφημέριος της κοινότητας του Νιού Χέιβεν (New Haven) έγραφε ότι το κλείσιμο επτά τραπεζών της περιοχής είχε προκαλέσει «ανεμοζάλη», καθώς σε αυτές

³⁹ Elmus Wicker, «Banking Panics (1930-1933)», *Encyclopedia of the Great Depression*, τ. 1, σ. 88-93 και Cohen, *Making a New Deal*, σ. 230-231.

«είχαν τας οικονομίας των οι περισσότεροι των ομογενών».⁴⁰ Στο ίδιο κλίμα, ενάμιση μήνα πριν, μια ανταπόκριση από το Νιούρκ (Newark) ανέφερε: «Την παρελθούσαν εβδομάδα έκλεισε τας πύλας της η Τράπεζα New Jersey National Bank, καθαρώς Ιουδαϊκόν ίδρυμα, μια καθαρή Χάβρα οικονομολόγων εκτιμωμένων ιδιαίτερος εκ μέρους των ενταύθα Ελλήνων. Η πτώσις της παρέσυρε σύμπαντα σχεδόν τον Ελληνικόν εμπορικόν κόσμον της ενταύθα παροικίας μας. (...) Εις ομογενής παρεφρόνησε».⁴¹

Η κρίση των αμερικανικών τραπεζών και η εντεινόμενη ανησυχία των ελληνοαμερικανών για το μέλλον των καταθέσεών τους αναβάθμισαν την παρουσία των ελληνικών τραπεζών που λειτουργούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο μεταναστευτικός τύπος, ο οποίος διατηρούσε στενούς δεσμούς με τις διοικήσεις των τραπεζών, προέβαλλε την κατάθεση σε συνάλλαγμα ως μία σίγουρη επιλογή. ⁴² Ο ταξιδιωτικός πράκτορας και οικονομικός σύμβουλος του *Εθνικού Κήρυκα*, Νικόλαος Κασσαβέτης συμβούλευε όσους ελληνοαμερικανούς δεν είχαν ανάγκη την παροχή πιστώσεων να καταθέτουν στις «πολύ ασφαλείς και ισχυράς Ελληνικάς Τράπεζας αίτινες εδρεύουν εν Νέα Υόρκη (...) οι δε καταθέσεις να γίνονται πάντοτε εις δολλάρια, διότι ένεκεν της εκρύθμου καταστάσεως της χρηματικής αγοράς, παρά το στέρεον της Ελληνικής δραχμής, δεν είναι φρόνιμον να έχη ο πτωχός κόσμος τα χρήματά του εις άλλο τι εκτός εις δολλάρια».⁴³

Η ένταση της σχετικής αρθογραφίας συνδέεται με την διάχυτη αίσθηση ανασφάλειας που επικρατούσε στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αποταμίευση στα ελληνικά πιστωτικά ιδρύματα φαινόταν να εξυπηρετεί την ανάγκη των μεταναστών να έχουν καταθέσεις σε ισχυρό νόμισμα, το οποίο δεν θα έχανε την αξία του στην Ελλάδα. Για την εξυπηρέτηση άλλωστε αυτής της τάσης, είχαν ιδρυθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες δύο τράπεζες ελληνικών συμφερόντων: η συνδεδεμένη με την Τράπεζα Αθηνών Athens Trust Company και η Hellenic Bank Trust Company της Εθνικής Τράπεζας.⁴⁴ Όταν ενέσκηψε η αποσταθεροποίηση του αμερικανικού

⁴⁰ Ευάγγελος Τριανταφυλλίδης, «Οραματίζομαι από τώρα το ιερό, το θρυλικό Παλάτι της Φυλής μας», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/8/32, σ. 4.

⁴¹ «Newark, N. J. Η πτώχευσις μιας τραπεζής κατεπόντισε τα χρήματα πολλών Ελλήνων», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/6/1932, σ. 4.

⁴² «Διατί εστάλη εις την Αμερικήν η θυγατέρα της μητέρας Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/8/1931, σ. 3.

⁴³ Ν. Ι. Κασσαβέτης, «Ο Ελληνισμός της Αμερικής και αι εκ των πτωχευσασών τραπεζών απώλειαι του», *Κυριακάτικος Εθνικός Κήρυξ*, 18/10/1931, σ. 11.

⁴⁴ Η ίδρυση της Hellenic Bank Trust Company ανακοινώθηκε τον Οκτώβριο του 1929 και το κεντρικό κατάστημα της Νέας Υόρκης λειτούργησε τον Μάρτιο του 1930- η σχετική άδεια εκδόθηκε από την πολιτεία της Νέας Υόρκης στις 4/3/1930. Λίγο αργότερα λειτούργησε υποκατάστημα στο Σικάγο. Η

πιστωτικού συστήματος, τα ελληνικά ιδρύματα επιχείρησαν να εντείνουν τη ροή των ελληνοαμερικανικών καταθέσεων προς την Ελλάδα, προσαρμόζοντας ανάλογα και τη διαφημιστική τους εκστρατεία: «Αποφεύγετε τας κερδοσκοπίας! Έγιναν αίτια καταστροφής πολλών οικογενειάρχων. Το να φυλάξη κανείς τα χρήματά του, πολλάκις είναι δυσκολώτερον παρά να τα αποκτήση. Πάντοτε να επιδιώκετε την ασφάλειαν και ιδίως κατά την σημερινήν εποχήν».

Η εμπιστοσύνη των ελληνοαμερικανών στις ελληνικές τράπεζες -στο «σπίτι, σύμβουλο και προστάτη τους»- δεν είχε ευοίωνη κατάληξη. Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου είχε αποτελέσματα παρόμοια με αυτά της αμερικανικής τραπεζιτικής κρίσης, καθώς οι ελληνοαμερικανοί απώλεσαν σημαντικό τμήμα των καταθέσεών τους. Η ελληνική κυβέρνηση εγκατέλειψε την χρυσή βάση τον Απρίλιο του 1932 και προχώρησε στην υποτίμηση της δραχμής, σε μία προσπάθεια αναζήτησης νομισματικής σταθερότητας. Τα μέτρα αυτά δεν επέλυσαν το διογκούμενο πρόβλημα της κατακρήμνισης των συναλλαγματικών αποθεμάτων της Τράπεζας της Ελλάδος. Η εξέλιξη αυτή σχετιζόταν με τη σημαντική μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων (το 1932 είχαν υποδιπλασιαστεί σε σχέση με το 1931), μια επιπλέον απόδειξη της οικονομικής στενότητας που επικρατούσε στις τάξεις των ελληνοαμερικανών.⁴⁵

Ύστερα από έντονες αντιπαραθέσεις στις τάξεις του οικονομικού επιτελείου, η κυβέρνηση Βενιζέλου κατέφυγε σε ένα καινοφανές μέτρο εξασφάλισης συναλλαγματικών αποθεμάτων. Πιο συγκεκριμένα στις 29 Ιουλίου του 1932 δημοσιεύτηκε στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* Νομοθετικό Διάταγμα «περί μετατροπής εις δραχμάς των εις ξένον νόμισμα ή συνάλλαγμα οφειλών».⁴⁶ Σύμφωνα

απουσία σχετικών εγγράφων στο αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, ίσως ερμηνεύει και τις σποραδικές και μόνο αναφορές σε αυτήν, βλ. Κώστας Κωστής και Γιώργος Κωστελένος, *Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1914-1940*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2003, σ. 485. Για τα σχετικά έγγραφα, βλ. Ευτυχία Λιάτα, *Γενικό Ευρετήριο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1980.

⁴⁵ Για το ζήτημα των εμβασμάτων βλ. *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπέζης της Ελλάδος, 1928-1978*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σ. 102, Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1993, σ. 415 και Κώστας Κωστής, *Οι τράπεζες και η κρίση, 1929-1932*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1986, σ. 33. Πίνακας με το ύψος των εμβασμάτων ανά έτος στο Βασίλειο Βαλαώρας, *Ο ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, Αθήνα, χ.ε., 1937, σ. 59. Πιο συγκεκριμένα (σε εκατομμύρια «σταθεροποιημένων δραχμών»), 1930: 3.134, 1931: 2.504, 1932: 1.154, 1933: 1.085, 1934: 677.

⁴⁶ Για μια γενική επισκόπηση, με παρενθετικές αναφορές στο ζήτημα, βλ. Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002, σ. 195-267. Βλ. Ιωάννα Πεπελάση Μίνογλου, «Ο Βενιζέλος και το ξένο κεφάλαιο (1918-1932)» στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, *Συμπόσιο για τον Ελευθέριο Βενιζέλο*, Αθήνα, Γνώση, 1988, σ. 167,

με αυτό «αι οφειλαί εις συνάλλαγμα τόσον δια το κεφάλαιον όσον και τον τόκον, αίτινες οφειλαί έχουσι γεννηθή προ της 26^{ης} Απριλίου 1932 (δηλαδή από τότε που η χώρα αποσυνδέθηκε από τον κανόνα του χρυσού) λογίζονται μετατραπείσαι εις οφειλάς δραχμών επί τιμή εκατόν δραχμών κατά δολλάριον». ⁴⁷ Το αμφιλεγόμενης αποτελεσματικότητας μέτρο της κυβέρνησης Βενιζέλου επηρέαζε άμεσα τις ελληνοαμερικανικές καταθέσεις σε δολάρια, καθώς η τρέχουσα τιμή του δολαρίου έφτανε τις 155 δραχμές και η αναγκαστική μετατροπή, προς 100 δραχμές, σήμαινε αυτόματη απώλεια του εν τρίτου της αξίας των καταθέσεων.

Ο αντίκτυπος της εφαρμογής του νομοθετικού διατάγματος υπήρξε έντονος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο βενιζελικός *Εθνικός Κήρυξ* βρέθηκε σε ιδιαίτερα αμήχανη θέση, καθώς παρότρυνε συστηματικά τους μετανάστες να έχουν συναλλαγματικές καταθέσεις στις ελληνικές τράπεζες, ενώ ταυτόχρονα διαβεβαίωνε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν θα έθιγε τις αποταμιεύσεις τους. Η *Ατλαντίς*, είχε μια εξαιρετική ευκαιρία επίδειξης του αντιβενιζελισμού της κάνοντας λόγο για «αρπαγή» και «λωποδυσία». Οι τράπεζες ελληνικών συμφερόντων στις Ηνωμένες Πολιτείες τροποποίησαν άμεσα τις διαφημιστικές καταχωρίσεις τους, υπερτονίζοντας το γεγονός ότι υπόκειντο στην αμερικανική νομοθεσία και ότι οι καταθέσεις γίνονται «εις δολλάρια εν Αμερική». Το αμερικανικό υπουργείο Εξωτερικών εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του για τον αναγκαστικό χαρακτήρα του μέτρου, από το οποίο δεν εξαιρούνταν οι αμερικανοί υπήκοοι –μετανάστες και μη- που για διάφορους λόγους διατηρούσαν λογαριασμούς στην Ελλάδα. Την περιρρέουσα ατμόσφαιρα περιέγραφε ο Έλληνας πρεσβευτής στην Ουάσιγκτον, κοινοποιώντας παράλληλα αιτήσεις συλλόγων, σωματείων και ιδιωτών που ευελπιστούσαν να εξαιρεθούν:

«Αποστέλλω υμίν διαφόρους επιστολάς περιελθούσας τη Πρεσβεία, παρά διαφόρων ομογενών διαμαρτυρομένων εντόνως εναντίον του ληφθέντος μέτρου. Η εφημερίς *Ατλαντίς* δημοσιεύει καθ' εκάστην επιστολάς διαμαρτυριών, ας επιφυλάσσεται εν συνόλω, ως ανέγραψε να αποστείλη εις την Κυβέρνησιν. Επίσης διάφοροι ομογενείς επισκεπτόμενοι την πρεσβείαν διαμαρτύρονται μετ' αγανακτήσεως και δυστυχώς και άνευ της προσηκούσης ψυχραιμίας εναντίον του ληφθέντος μέτρου, εκτρεπόμενοι ενίοτε εις λίαν δυσάρεστα σχόλια. Εκ πληροφοριών

όπου και επισκόπηση των οικονομικών μέτρων της περιόδου. Βλ. επίσης, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπεζίης της Ελλάδος*, σ. 92.

⁴⁷ *Το έργο της κυβέρνησεως Βενιζέλου κατά την τετραετίαν 1928-1932. Τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι επραγματοποίησε*, Αθήνα, «Τύποις Πυρσού», 1932, σ. 436-437. Βλ. και την αντίδραση του Κ.Κ.Ε., «Τα μέτρα απελπισίας της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας. Ένα καινούργιο λωποδύτικο αναγκαστικό διάταγμα», *Ο Νέος Ριζοσπάστης*, 31/7/1932, σ. 4.

περιελθουσών μοι από τας εν Νέα Υόρκη δύο ελληνικάς τραπεζάς, οι καταθέται και οι περισσότεροι είναι οι της Εθνικής Τραπέζης καταφέρονται κατ' αυτής δριμύτατα. Επληροφορήθην προς τούτοις ότι το Υπουργείον των Εξωτερικών εν Ουασινγκτόν λαμβάνον πλείστας διαμαρτυρίας παρ ομογενών αμερικανών υπηκόων προέβη εις διάβημα δια της εν Αθήναις αμερικανικής πρεσβείας παρά τω υπουργείω και αναμένει την δοθησομένην αυτώ απάντησιν. Ως φιλικώς μοι ανακοίνωσεν ο αρμόδιος τμηματάρχης το ζήτημα τούτο απασχολεί σοβαρώς την προσοχήν του υπουργείου διότι θεωρούσι τούτο ως δημευτικόν».⁴⁸

Η αναγκαστική δραχμοποίηση των ελληνοαμερικανικών καταθέσεων πρέπει να επηρέασε σημαντικό αριθμό μεταναστών, όπως φανερώνουν οι επιστολές αναγνωστών στον τύπο της εποχής και η εν γένει δημόσια συζήτηση γύρω από το ζήτημα. Επρόκειτο για μια επώδυνη εξέλιξη σε μια δύσκολη συγκυρία, ενώ οι όποιες προσπάθειες για εξαίρεση έπεφταν συστηματικά στο κενό. Η περικοπή του «30% των οικονομιών των Ελλήνων του εξωτερικού» και η ανελαστικότητα της ελληνικής κυβέρνησης ναρκοθέτησε την εμπιστοσύνη των μεταναστών στην ελληνική πολιτεία, κίνδυνο τον οποίο συστηματικά επεσήμανε ο τύπος και οι προξενικές αρχές.⁴⁹ Η υπόθεση της «δραχμοποίησης» υπήρξε έτσι ένα σημαντικό επεισόδιο, που συνετέλεσε στην περαιτέρω αποστασιοποίηση των ελληνοαμερικανών από την ελληνική πολιτική. Επιπλέον, οι ελληνικές κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1930 επέβαλαν τέτοιους περιορισμούς στην εξαγωγή συναλλάγματος, ώστε πρακτικά οι καταθέσεις των ελληνοαμερικανών παρέμεναν δεσμευμένες στην Ελλάδα. Το 1939 ο απεσταλμένος της κυβέρνησης Μεταξά, Βασίλειος Παπαδάκης ανέφερε ότι γινόταν συχνά αποδέκτης σχετικών παραπόνων από τους μετανάστες.⁵⁰

Οι αντιδράσεις εναντίον του μέτρου ήταν εκ προοιμίου καταδικασμένες, εφόσον οι αμερικανικές δικαστικές αρχές δεν μπορούσαν να εκτείνουν τη δικαιοδοσία τους στο νομικό καθεστώς και στην απόφαση μιας κυβέρνησης άλλης χώρας. Παρόλα αυτά, μέσω των δικαστικών διεκδικήσεων γύρω από το ζήτημα αναδείχθηκε η εξαπάτηση των μεταναστών από τις τράπεζες των ελληνικών

⁴⁸ Αναφορά Χαράλαμπος Σιμόπουλου προς το Υπουργείο Εξωτερικών (15/9/1932), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1930-1934/A/14/1: Δραχμοποίηση καταθέσεων Αμερικανών υπηκόων. Στο φάκελο αυτό βρίσκονται ποικίλα έγγραφα για τις αντιδράσεις στο αναγκαστικό διάταγμα.

⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά, «Η δραχμοποίησις των εις χρυσόν καταθέσεων εις την Ελλάδα. Αι ενέργειαι του Εθνικού Κήρυκος όπως εξαιρεθούν οι Έλληνες της Αμερικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 4/8/1932, σ. 1 και το «Υπόμνημα του εν Αθήναις ελληνοαμερικανικού συνδέσμου προς την κυβέρνησιν δια το ζήτημα της δραχμοποίησεως», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/1/1933, σ. 4.

⁵⁰ Βασίλειος Παπαδάκης, «Τα πορίσματα της υπηρεσιακής μου αποστολής εις Β. Αμερικήν (14 Ιουλίου-23 Αυγούστου 1939)», Αρχείο Νικολάου Τσερέπη, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο.

συμφερόντων. Ιδιώτες και σύλλογοι, όπως η «αδελφότητα Μηλιατών η Αθηνά», στράφηκαν κατά της Hellenic Bank Trust Company και διεκδίκησαν την καταβολή των καταθέσεων τους στο ακέραιο και σε δολάρια. Η δικαστική αυτή διαμάχη εκτυλίχθηκε στη Νέα Υόρκη τη διετία 1937-1939, συγκεντρώνοντας το ενδιαφέρον του ελληνοαμερικανικού τύπου και ειδικά του *Εμπρός*. Η ελληνοαμερικανική αριστερά είχε καταγγείλει εξ αρχής το Αναγκαστικό Διάταγμα, είχε επιχειρήσει το 1932 να ενεργοποιήσει τους καταθέτες σε μία βραχύβια επιτροπή και το 1937 στήριξε τους ενάγοντες προσφέροντας πολιτική κάλυψη στις διεκδικήσεις τους.⁵¹

Ως προς την ουσία, δηλαδή την επιστροφή των χρημάτων, ήταν σαφές ότι καμία νομική απόφαση δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει την αποζημίωση για τις απώλειες που προήλθαν από το ελληνικό νομοθετικό διάταγμα «περί μετατροπής εις δραχμάς των εις ξένον νόμισμα ή συνάλλαγμα οφειλών». Από την άλλη, η διερεύνηση της υπόθεσης ανέδειξε σημαντικές παραβιάσεις της αμερικανικής νομοθεσίας από την πλευρά των ελληνικών τραπεζών. Οι ενστάσεις της Hellenic Bank Trust Company ότι αποτελούσε ίδρυμα παντελώς ανεξάρτητο από την Εθνική Τράπεζα και κατά συνέπεια δεν είχε ευθύνη για τις καταθέσεις της τελευταίας απορρίφθηκαν στο σύνολό τους. Οι αμερικανικές δικαστικές αρχές απέρριψαν τις ενστάσεις της τράπεζας και παράλληλα φάνηκαν να υιοθετούν τις κατηγορίες περί εξαπάτησης, εφόσον η τράπεζα στις διαφημίσεις της δεν διευκρίνιζε ότι έστελνε τα δολάρια των καταθετών στο εξωτερικό.

Το 1940 στο νομικό περιοδικό *Fordham Law Review*, δημοσιεύτηκε ένα άρθρο σχετικά με τις σχέσεις του αμερικανικού δημοσίου με τις τράπεζες ξένων συμφερόντων που λειτουργούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το άρθρο χρησιμοποιούσε ως αφετηρία την υπόθεση του ελληνοαμερικανού Βασίλειου Ηλιόπουλου (Vassileios Pioroulos). Σε βάρος του εν λόγω μετανάστη είχε ασκηθεί δίωξη για προσπάθεια εξαπάτησης του αμερικανικού δημοσίου. Η υπόθεση ήταν απλή. Ο Ηλιόπουλος είχε αιτηθεί της παροχής ενός επιδόματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, δηλώνοντας άπορος, γεγονός που θεωρήθηκε προσπάθεια εξαπάτησης, εφόσον διατηρούσε καταθέσεις στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Ο κατηγορούμενος επικαλέστηκε τη δραχμοποίηση και τη δέσμευση των καταθέσεων

⁵¹ Πολυάριθμα είναι τα δημοσιεύματα στο *Εμπρός*, το οποίο συνέδεε τη δίκη με την καταγγελία της μεταξικής δικτατορίας και την απληστία των τραπεζιτικών ιδρυμάτων, βλ. ενδεικτικά «Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος ελήστευσε \$25.000.000 από τους Έλληνας της Αμερικής», 12/11/1937, σ. 1. Βλ. και τις σχετικές αποφάσεις του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος τη διετία 1932-1933, ενδεικτικά Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2753, σ. 52.

του για να δικαιολογήσει την πράξη του και ο συντάκτης του άρθρου παρατηρούσε σχετικά: «Ο Ηλιόπουλος έλεγε αλήθεια. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος είχε δεχθεί καταθέσεις στη Νέα Υόρκη με παράνομο τρόπο. Ο κατηγορούμενος ήταν ένας από τους χιλιάδες Ελλήνων στις Ηνωμένες Πολιτείες που είχαν εμπιστευτεί τις αποταμιεύσεις τους σε αυτήν την τράπεζα. Οι τραπεζίτες, διοχέτευαν τις καταθέσεις στην Ελλάδα, όπου αυτές παραμένουν δεσμευμένες υπό συναλλαγματικούς περιορισμούς. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων -που υπολογίζονται σε 25 εκατομμύρια δολάρια- δεν έχουν ακόμα καταβληθεί».⁵²

Η υπόθεση της αναγκαστικής δραχμοποίησης επέτεινε την αποστασιοποίηση των μεταναστών έναντι των ελληνικών κυβερνήσεων του μεσοπολέμου. Η αίσθηση της εξαπάτησης ενίσχυσε την πεποίθηση των ελληνοαμερικανών ότι το επίσημο ελληνικό κράτος τους χρησιμοποιούσε για τους δικούς του σκοπούς, δίχως να προσφέρει κάτι το ιδιαίτερο σε αντάλλαγμα. Το αίσθημα σιγουριάς που ενέπνευσε στον τραπεζιτικό τομέα ο Ρούζβελτ μετά το 1933 και την κήρυξη της «τραπεζιτικής αργίας» δημιουργούσε ένα διαφορετικό παράδειγμα από τις σπασμωδικές επιλογές των ελληνικών κυβερνήσεων. Η κρίση των αμερικανικών τραπεζών νομιμοποίησε στην κοινωνία την αναγκαιότητα της κρατικής εποπτείας του χρηματοπιστωτικού τομέα. Οι διεργασίες γύρω από το ποιος ευθύνεται για την κρίση ανατροφοδοτούσαν την δυσαρέσκεια για τους «τραπεζίτες», δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μία ευμενή υποδοχή της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Το παράδειγμα των μικρών επιχειρηματιών, οι οποίοι επλήγησαν καίρια από τις τραπεζιτικές κρίσεις και την δραχμοποίηση, είναι πολλαπλά ενδεικτικό για τις κοινωνικές αναζητήσεις στην εποχή της ύφεσης.

Η κρίση των ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων: «Αυτά τα μονοπώλια!»

Η ανάπτυξη των εθνοτικών επιχειρήσεων τη δεκαετία του 1920 υπήρξε εξέλιξη συνδεδεμένη με τους μετασχηματισμούς της μεταναστευτικής παρουσίας. Η απόφαση της εγκατάστασης στις Ηνωμένες Πολιτείες για πολλούς μετανάστες ταυτιζόταν με την απόφαση να επιδοθούν σε περιορισμένης εμβέλειας επιχειρηματικές δραστηριότητες. Οι αποταμιεύσεις από τα χρόνια της σκληρής μισθωτής εργασίας χρηματοδότησαν την λειτουργία εκατοντάδων μικρών καταστημάτων, ενώ το ευνοϊκό

⁵² Joseph L. Abraham, «State Regulation of Foreign Banks», *Fordham Law Review* 9 (1940), σ. 343. Βλ. και τη σχετική δημοσιογραφική κάλυψη της δίκης, όπως «Hellenic Bank Head Questioned», *The New York Times*, 8/12/1937, σ. 6 και «Greek Bank Loses Plea. Plea to Dismiss \$25.000.000 Action Here is Dismissed», *The New York Times*, 11/1/1938, σ. 38.

οικονομικό κλίμα καθιστούσε σχετικά εύκολη την προσφυγή σε κάποια τράπεζα για την χρηματοδότηση του επιχειρηματικού εγχειρήματος. Το σύμπαν των εθνοτικών επιχειρήσεων ήταν ανομοιογενές- όπως ακριβώς ήταν και στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Παρόλα αυτά, η συστηματική ανάδειξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων ως αποδεικτική της κοινωνικής ενσωμάτωσης και ανέλιξης των μεταναστών συσκοτίζε τα όρια μεταξύ μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων, αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών, εμπόρων και μικροπωλητών.⁵³ Η τάση των ανταποκριτών του *Εθνικού Κήρυκα* να κατηγοριοποιούν ως «επιχειρηματίες» όλους όσους δεν ήταν μισθωτοί εργάτες, οδήγησε τη σύνταξη της εφημερίδας στην διευκρίνιση ότι «ένας φτωχός πηνοτσάς που γυρνά με το πουσκάρο 18 ώρας το ημερονύκτιο δια να κερδίσει ολιγότερα από ένα εργάτην, είναι μεν εμπορευόμενος, όχι όμως με την ορθόδοξην έννοιαν της λέξεως».⁵⁴

Οι ελληνοαμερικανικές επιχειρηματικές δραστηριότητες αφορούσαν κυρίως την παροχή υπηρεσιών, τον επισιτισμό και την λιανική πώληση. Οι λιγιστές εστιασμένες έρευνες επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι οι μετανάστες προσανατολίζονταν προς δραστηριότητες που δεν απαιτούσαν ιδιαίτερο κεφάλαιο επένδυσης. Η κοινωνιολόγος Μαίρυ Αντωνίου (Mary Antoniou) στο Λος Άντζελες στις αρχές της δεκαετίας του 1930 κατέγραψε 139 εστιατόρια, 45 παντοπωλεία, 21 ζαχαροπλαστεία και 17 οπωροπωλεία, ενώ ακολουθούσαν τσαγκάρικα και κουρεία.⁵⁵ Είναι προφανές, ότι ανάμεσα στις επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου υπήρχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις, ανάλογα με το που λειτουργούσαν, την ύπαρξη υποκαταστημάτων, τον αριθμό των εργαζομένων, την απήχυσή τους πέρα από τα όρια της κοινότητας.

Η κρίση των εθνοτικών επιχειρήσεων σχετιζόταν με τη συρρίκνωση της κατανάλωσης, την ύπαρξη χρεών προς τις τράπεζες, αλλά και την ευρύτερη αλλαγή του πεδίου της λιανικής πώλησης στις Ηνωμένες Πολιτείες στη δεκαετία του 1930. Εκατοντάδες χρεοκόπησαν, άλλες αναγκάστηκαν να αναπροσαρμόσουν την δραστηριότητά τους, ορισμένες συγχωνεύτηκαν και χιλιάδες αντιμετώπισαν

⁵³ Χαρακτηριστικά, Michael Choukas, «Greek Americans» στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Rousek (επιμ.), *Our Racial and National Minorities. Their History, Contribution and Present Problems*, Νέα Υόρκη, Prentice Hall, Inc., 1937, σ. 339-357. Τις εκτιμήσεις του Choukas αναπαράγει με ορισμένες προσθήκες και μια εκτεταμένη παράθεση περιπτώσεων ο Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 249-292.

⁵⁴ «Αι ελληνικάί επιχειρήσεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/4/1931, σ. 2. Ο «πηνοτσάς» (πρβλ. peanut) ήταν ο πωλητής ξηρών καρπών, ο οποίος είχε το εμπόρευμα σε καρότσι («πούσκαρο» εκ του push και του car).

⁵⁵ Mary Antoniou, «Welfare Activities Among the Greek People in Los Angeles» διπλωματική εργασία, University of South California, 1939, σ. 34.

σημαντικά προβλήματα επιβίωσης. Οι μικρές επιχειρήσεις δε διέθεταν τα αναγκαία κεφάλαια για να αντέξουν τον παρατεταμένο χαρακτήρα της ύφεσης. Το ενοίκιο του καταστήματος ή το δάνειο προς την τράπεζα, τα λειτουργικά έξοδα, το εργατικό κόστος για τους μη αυτοαπασχολούμενους, ήταν απαγορευτικά σε μία περίοδο μείωσης της κατανάλωσης. Στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* οι ανταποκρίσεις για τον «κίνδυνο των επιχειρήσεων» και την «κρίση των Ελλήνων εμπόρων» άρχισαν να εμφανίζονται από τις αρχές του 1930 όταν η ύφεση άρχισε να κάνει αισθητή την παρουσία της στην καταναλωτική συμπεριφορά του κοινού. Στο Σπρίνγκφιλντ (Springfield) οι ελληνικές επιχειρήσεις «κλονίζονται, φθίνουν και εξαφανίζονται», στο Γκάλβεστον (Galveston) του Τέξας «εξηφανίσθησαν εντελώς», στη Μινεάπολη (Minneapolis) υπέστησαν «αξιολύπητο ήττα», στο Τολέδο (Toledo) στο Οχάιο «τα πράγματα δεν είναι ρόδινα», ενώ συνολικά λίγοι Έλληνες «θα δυνηθούν να κρατήσουν ανοικτάς τας επιχειρήσεις των» υπό τις συνθήκες της «φοβεράς εμπορικής κρίσεως».⁵⁶

Τα χρέη, οι υποθήκες και τα δάνεια, που είχαν χρηματοδοτήσει την ανάπτυξη της προηγούμενης δεκαετίας, καθιστούσε ιδιαίτερα επισφαλή τη θέση των μικρών εθνικών επιχειρήσεων, όπως μαρτυρούν τα συχνά περιστατικά κατασχέσεων και χρεοκοπίας. Η ίδρυση των μικρών επιχειρήσεων είχε στηριχθεί στην δανειοδότηση, ενώ τα ιδιόκτητα καταστήματα, για τα οποία περηφανεύονταν οι ελληνοαμερικανικές εφημερίδες, ήταν συνήθως υποθηκευμένα. Το περιορισμένο κεφάλαιο, η αγορά οικιακών συσκευών και αυτοκινήτων με δόσεις, η απουσία εμπειριών επιχειρηματικής πρακτικής, αλλά και οι τάσεις νεοπλουτισμού και επίδειξης που είχαν κυριαρχήσει πριν την κρίση καθόρισαν τη μοίρα των επιχειρήσεων αυτών. Οι αποτυχημένοι επιχειρηματίες δύσκολα μπορούσαν να βρουν άλλη εργασία, ενώ τα χρέη τους ακολουθούσαν και μετά την έξοδο από τον κόσμο της ελεύθερης αγοράς. Η κατακρήμνιση από τον ορισμό της ελληνοαμερικανικής επιτυχίας ήταν μια επώδυνη διαδικασία επιστροφής στην αφετηρία της μεταναστευτικής εμπειρίας. Ορισμένοι, δεν μπορούσαν να αποδεχτούν το γεγονός αυτό, όπως δείχνουν τα περιστατικά αυτοκτονίας, αλλά και η αύξηση των αναχωρήσεων προς την Ελλάδα τη διετία 1932-1933.⁵⁷

⁵⁶ Παραθέματα από διάφορα άρθρα: «Galveston, Texas. Αι ελληνικά επιχειρήσεις υποφέρουν εις το Texas», *Εθνικός Κήρυξ*, 8/2/1930, σ. 4. Σ. Καλλατζιδάκης, «Toledo, Ohio. Οι ομογενείς εκτοπίζονται από τας επιχειρήσεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/3/1930, σ. 4. Ηλίας Τζαναετής, «Αι αμερικανικά οργανώσεις και ο ελληνισμός εν Αμερική», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/5/1930, σ. 4.

⁵⁷ Ενδεικτικά, «Χθεςινή αυτοκτονία ομογενούς εμπόρου γουναρικών», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/3/1933, σ. 4.

Οι εθνοτικές επιχειρήσεις απευθύνονταν κυρίως στα λαϊκά στρώματα των πόλεων και στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, καθώς δείχνει η συγκέντρωσή τους στις εργατικές γειτονιές και στις παλιές μεταναστευτικές συνοικίες. Η εξάρτηση των εθνοτικών επιχειρήσεων από την αγοραστική δυνατότητα των μισθωτών εργατών, που πλήττονταν κατεξοχήν από την κρίση, είχε ορατά αποτελέσματα όταν οι εργατικές οικογένειες μείωναν τα έξοδά τους. Τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, τα οποία τροποποιούσαν τις καταναλωτικές τους συνήθειες και μείωναν στο ελάχιστο τις αγορές.⁵⁸ Ταυτόχρονα, αναζητούσαν τη φτηνότερη τιμή και προσφορές στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Οι εθνοτικές επιχειρήσεις είχαν κατοχυρώσει την παρουσία τους στη δεκαετία του 1920 προσφέροντας πίστωση στους πελάτες, διακριτικό γνώρισμα που επέτρεπε τον ανταγωνισμό με τα πολυκαταστήματα, παρότι τα τελευταία είχαν κατά κανόνα χαμηλότερη διατίμηση στα προϊόντα. Στις νέες συνθήκες, οι καταναλωτές αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τα χρέη τους, με αποτέλεσμα οι έμποροι να βρίσκονται σε ένα πραγματικό αδιέξοδο, καθώς η πρακτική του βερεσέ μεταφραζόταν σε περιορισμένες εισπράξεις, ενώ η διακοπή της πίστωσης, ενείχε τον κίνδυνο να χάσουν τους παραδοσιακούς τους πελάτες. Το 1932 τα ελληνοαμερικανικά εστιατόρια του Ντιτρόιτ προχώρησαν δύο φορές σε από κοινού μείωση των τιμών της μερίδας του φαγητού, ευελπιστώντας στην διατήρηση της πελατείας τους που προερχόταν κυρίως από τους βιομηχανικούς εργάτες της πόλης.⁵⁹

Η ανησυχία για τον «κίνδυνο εξαφανίσεως των ελληνικών επιχειρήσεων» υπήρξε ένα από τα κύρια θέματα του ελληνοαμερικανικού τύπου στην περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης. Ο προβληματισμός γύρω από τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μικρές εθνοτικές επιχειρήσεις έδωσε ώθηση στην αναζήτηση τρόπων υπέρβασης των συνεπειών της κρίσης. Ποικίλες πραγματείες, επιστολές και σχόλια μοιράζονταν μια κοινή αφετηρία προβληματισμού. Η κρίση έθετε υπό αίρεση τη θεμέλιο λίθο της ελληνοαμερικανικής «προόδου», υποσκάπτοντας το στερεότυπο του τίμιου, ικανού και νομιμόφρονος μετανάστη, ο οποίος ανταμείβονταν για την εργατικότητα και την υπομονή του με την απόκτηση μιας επιχείρησης. Κοινό σημείο συμφωνίας των περισσότερων σχολιαστών ήταν η ανάγκη του «συγχρονισμού» της ελληνικής επιχείρησης με το αμερικανικό κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Οι

⁵⁸ Για το πώς η κρίση επηρέασε τις καταναλωτικές συνήθειες των λαϊκών κυρίως στρωμάτων, βλ. Olney, «Avoiding Default. The Role of Credit in the Consumption Collapse of 1930», σ. 319-335.

⁵⁹ «Υπεβίβασαν τας τιμάς», *Εθνικός Κήρυξ*, 16/1/32, σ. 4 και «Το Ντητρόιτ πάσχει από την δυσπραγίαν περισσότερο από άλλας πόλεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/8/1932, σ. 4.

στερεότερες συμβουλές προς τον Έλληνα εστιάτορα, ο οποίος θα έπρεπε να πάψει να «φαίνεται θυμωμένος όλην την ώρα, αζύριστος και τα λινά του [να] είναι ακάθαρτα», οι διαφημίσεις εντομοκτόνων, -«μια κατσαρίδα στο κατάστημα διώχνει ένα πελάτη» υπενθύμιζε η «γερμανική σκόνη Pyx-Lax Liquid»- και οι υπομνήσεις για τις αυξημένες απαιτήσεις της «αμερικανικής πελατείας» εγγράφονταν στη ρητορική αυτή.⁶⁰

Ο εξαμερικανισμός της επιχείρησης παρουσιαζόταν έτσι ως ο διάυλος για τη διεύρυνση της πελατείας και το αντιστάθμισμα των συνεπειών της κρίσης. Μία ουσιαστικότερη παράμετρος αυτής της συζήτησης αφορούσε την αναζήτηση τρόπων προστασίας των μικρών επιχειρήσεων και τη δυναμική που προσέλαβε η ιδέα της «οργάνωσης» των επιχειρηματιών, προκειμένου να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Οι διεργασίες αυτές οδήγησαν στην ταύτιση των επιχειρηματιών με το πρόγραμμα του New Deal, ενώ η επιλογή τους να συμπίσουν το κόστος εργασίας υπήρξε κρίσιμη παράμετρος στην ανάπτυξη εντάσεων στο εσωτερικό των εθνοτικών επιχειρήσεων και στην αμφισβήτηση της ιδέας των ενιαίων ελληνοαμερικανικών συμφερόντων.

Το κύριο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις σχετιζόταν με την αδυναμία τους να ανταποκριθούν στην πίεση των μεγάλων επιχειρηματικών αλυσίδων και των πολυκαταστημάτων, των «τσέιν στορς» (chain-stores) και των «οργανωμένων καταστημάτων». Η δυναμική επέκταση του μεγάλου κεφαλαίου σε κλάδους όπως της εστίασης και της παροχής υπηρεσιών είχε τροποποιήσει την αγορά ήδη από τη δεκαετία του 1920. Η καταναλωτική άνθιση, την οποία είχαν εκμεταλλευτεί οι εθνοτικές επιχειρήσεις για να εδραιωθούν, στηρίχθηκε στην αυξανόμενη παρουσία των πολυκαταστημάτων στην αμερικανική αγορά, η οποία τροποποίησε τις καταναλωτικές πρακτικές εκατομμυρίων ανθρώπων.⁶¹ Ανάμεσα στο 1920 και το 1927 τα πολυκαταστήματα πολλαπλασιάστηκαν, επεκτάθηκαν στο σύνολο των Ηνωμένων Πολιτειών, εμφανίστηκαν σε μικρά αστικά

⁶⁰ «Ο φόνος της κατσαρίδας με τη γερμανική σκόνη Pyx-Lax Liquid», *Εθνικός Κήρυξ*, 16/6/1933, σ. 3.

⁶¹ Για το ζήτημα βλ. Godfrey M. Lebar, *Chain Stores in America, 1859-1950*, Chain Store Publishing Corporation, 1952, ιδίως σ. 56-95 και 99-112. Το βιβλίο παραθέτει αναλυτικά στατιστικά δεδομένα για την επέκταση των πολυκαταστημάτων και επιχειρηματικών αλυσίδων στις Η.Π.Α., ενώ περιέχει χρήσιμες πληροφορίες και για τη δημόσια συζήτηση γύρω από τις δραστηριότητές τους. Βλ. και Theodore N. Beckman, «Large versus Small Business after the War», *The American Economic Review* 34.1 (Μάρτιος 1944), σ. 94-106.

κέντρα και κωμοπόλεις, ενώ ο κύκλος εργασιών τους τριπλασιάστηκε.⁶² Τα πολυκαταστήματα προσέλκυαν τους καταναλωτές προσφέροντας ένα διαφορετικό περιβάλλον από τις μικρές επιχειρήσεις, προσφορές, συνδυασμένες υπηρεσίες και την αίσθηση εισόδου σε ένα διαφορετικό καταναλωτικό, σύγχρονο και λειτουργικό, σύμπαν. Σε ένα πολυκατάστημα ο καταναλωτής μπορούσε να προμηθευτεί τρόφιμα, γλυκά, άνθη, τσιγάρα, ενώ ειδικά τμήματα αναλάμβαναν την επιδιόρθωση των υποδημάτων του ή τον καθαρισμό του καπέλου του. Τα εθνοτικά παντοπωλεία, ανθοπωλεία και τσαγκάρικα αντιπαρέβαλλαν την προσωπική επαφή και την πίστωση, προκειμένου να αντισταθμίσουν τη διαρροή των πελατών τους.

Η Κοέν στην παραδειγματική της εργασία για την εργατική τάξη στο Σικάγο του μεσοπολέμου, παρατηρεί ότι έως το 1929 η επέκταση των πολυκαταστημάτων είχε περιορισμένες επιπτώσεις στις μεταναστευτικές κοινότητες. Οι τελευταίες εξακολουθούσαν να εμπιστεύονται τα μικρά καταστήματα της γειτονιάς, απολαμβάνοντας και το προνόμιο του βερεσέ, ενώ από την άλλη οι επιχειρηματικοί όμιλοι αποσκοπούσαν κυρίως στην προσέλκυση των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων. Η κατάσταση τροποποιήθηκε σημαντικά στην εποχή της Μεγάλης Ύφεσης. Τότε παρατηρήθηκε η συστηματική επέκταση των μεγάλων επιχειρήσεων προς τις γειτονιές της εργατικής τάξης, με στόχο τον ολοκληρωτικό έλεγχο της αγοράς.⁶³

Ο πρόεδρος της ΓΚΑΠΑ, έναν μήνα πριν το χρηματιστηριακό κραχ, απηχούσε την αυξανόμενη ανησυχία των εστιατόρων του Ντιτρόιτ: «Μας απειλούν να μας σκουπίσουν οι οργανωμένοι εταιρείαι των εστιατορίων. Έχουν εισβάλει με πολλά κεφάλαια δια να κατακτήσουν το Ντιτρόιτ και εις τον κύκλον των εστιατορίων εκτοπίζουν βαθμηδόν τους Έλληνας. Οι εταιρείαι αυταί, όπως γίνεται και εις άλλα είδη επιχειρήσεων, δημιουργούν αλύσεις εστιατορίων. Και φυσικά εφ' όσον οι ανταγωνισταί ούτοι των ιδρώτων των Ελλήνων προβάλλουν με νέο πνεύμα και με νέας μεθόδους και απολαμβάνουν όλων των πλεονεκτημάτων που παρέχει το οργανωμένον σύστημα, επικρατούν καθ' όλην την γραμμήν».⁶⁴ Τον Μάιο του 1931 ο ύπατος πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ και δύο επιφανείς επιχειρηματίες παραχώρησαν

⁶² Lizabeth Cohen, «The class experience of mass consumption. Workers as consumers in interwar America», στο Daniel Miller (επιμ.), *Consumption, critical concepts in the social sciences*, Λονδίνο, Routledge, 2001, σ. 198.

⁶³ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 101-120.

⁶⁴ Δημήτριος Καλλίμαχος, «Δυόμισυ χιλιάδες ελληνικά εστιατόρια εις το Detroit κινδυνεύουν να σαρωθούν από τον οδοστρωτήρα των οργανωμένων», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/8/1929, σ. 4. Το άρθρο φιλοξενούσε απόψεις διάφορων επιχειρηματιών και παραγόντων του Ντιτρόιτ.

συνέντευξη στον *Εθνικό Κήρυκα* με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Αι ελληνικάί επιχειρήσεις εις την Αμερικάν διατρέχουν σωβαρότατον κίνδυνον. Το απειλητικόν φάσμα εκ μέρους των Τσαιην Στορς». ⁶⁵ Ο Βασίλειος Τσιμπίδης, εκ μέρους της ΑΧΕΠΑ, ανέφερε: «ο κλάδος των ζαχαροπλασθειών και εστιατορίων πιέζεται από τσαιήν στορς, όπως το Γούλγουορθ (five and ten cents) και από τα φαρμακεία, τα οποία σερβίζουν και λάιτ λώντς. Τα παντοπωλεία και τα οπωροπωλεία πιέζονται από μεγάλας επιχειρήσεις, όπως το Α&Ρ και τα Αμέρικαν στορς».

Το 1933 στην κορύφωση της κρίσης οι επιχειρηματικές αλυσίδες κατέγραψαν το υψηλότερο ποσοστό επί των συνολικών πωλήσεων φτάνοντας στο 32%, ενώ το 1929 ήταν στο 26%. Τα επιμέρους δεδομένα επιβεβαιώνουν το συμπέρασμα ότι η επέκταση των επιχειρηματικών ομίλων περιόρισε σημαντικά το μερίδιο αγοράς των μικρών επιχειρήσεων. Το 1929 σύμφωνα με τις καταγραφές της αμερικανικής στατιστικής υπηρεσίας οι αλυσίδες αντιπροσώπευαν το 12% των καταστημάτων πώλησης τροφών (παντοπωλεία, ζαχαροπλασθεία, μανάβικα κλπ) με μερίδιο αγοράς που ξεπερνούσε το 32%. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τα εστιατόρια έδειχναν ότι με μόλις 2.5% επί του συνολικού αριθμού των καταστημάτων οι αλυσίδες εισέπρατταν το 14% των συνολικών εσόδων. ⁶⁶ Στα αστικά κέντρα είναι λογικό να υποθέσουμε ότι το μερίδιο αγοράς των πολυκαταστημάτων και των αλυσίδων θα πρέπει να ήταν ακόμα μεγαλύτερο. Στο Σικάγο, οι αλυσίδες εστιατορίων αντιπροσώπευαν το 7%, αλλά τα έσοδα τους ανέρχονταν στο ένα τέταρτο των συνολικών. Στα καταστήματα πώλησης τροφών το 50% του τζίρου κατέληγε στα πολυκαταστήματα και τις αλυσίδες, τα καταστήματα των οποίων στις παραμονές της κρίσης αντιπροσώπευαν ήδη το 25%. ⁶⁷ Τα παραπάνω δεδομένα αφορούν το 1929, δηλαδή πριν την ουσιαστική επέκταση των πολυκαταστημάτων στις εργατικές συνοικίες και παρουσιάζονται εφώ επειδή αφορούν τομείς με σημαντική ελληνοαμερικανική δραστηριοποίηση.

Την πίεση ενέτειναν οι προσφορές των μεγάλων καταστημάτων, οι επιπλέον υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα η παράδοση των επιδιορθωμένων υποδημάτων στο σπίτι, οι παράταξη των εκπτώσεων και οι μεγάλες διαφημιστικές εκστρατείες. Οι πρακτικές αυτές φάνταζαν απρόσιτες για τις μικρές μεταναστευτικές επιχειρήσεις,

⁶⁵ «Αι ελληνικάί επιχειρήσεις εις την Αμερικάν διατρέχουν σωβαρότατον κίνδυνον. Το απειλητικόν φάσμα εκ μέρους των Τσαιην Στορς», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/5/1931, σ. 4.

⁶⁶ Lebharg, *Chain Stores in America*, σ. 63, 64 και 71. Τα στοιχεία του Lebharg είναι σε δεκαετή βάση (1929-1939), γεγονός που δεν επιτρέπει ειδικότερες παρατηρήσεις για την περίοδο 1929-1934.

⁶⁷ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 108.

ενώ οι χαμηλότερες τιμές των πολυκαταστημάτων, τα καθιστούσαν πόλο έλξης για τα λαϊκά εισοδήματα. Ένας τακτικός ανταποκριτής του *Εθνικού Κήρυκα* περιέγραφε τα Χριστούγεννα του 1931 τη συνάντησή του με τον απελπισμένο ιδιοκτήτη «ενός εκ των καλλίτερων ζαχαροπλαστείων στην πόλιν μας [τη Βοστώνη]» που τον βρήκε «γερμένον πίσω από τον μπάγκο με ένα δάκρυ στα μάτια του»: «Το σπίτι μου το έχασα. Στις μπίζινες χάνω καθημερινώς. Αυτά τα μονοπάγια! Περιμένω τα Χριστούγεννα να πωλήσω μερικά γλυκά, από χθες όμως το στόρ που είναι πλησίον μου και ανήκει εις το Συνδικάτο των Σιγάρ και Σιγαρέτς έβαλε τσοκολάτες και γλυκά. Και τι νομίζετε πως κάνει; Πωλεί τα μπόξια με τις τσοκολάτες 21 σεντς φθηνότερα από μένα. Και τι; Τσοκολάταν αναγνωρισμένων Εταιρειών και πολύ γνωστής μάρκας. (...) Δηλαδή η εταιρεία κατασκευάζει τα μπόξια να πωλώνται προς ένα δολλλάριον το έκαστον, δίδουσα τριάντα πέντε τοις εκατόν προμήθεια στους καταστηματάρχας. Ένα ζαχαροπλαστέιον πρέπει να βγάλη 35 σεντς στο κουτί δια να αντεπεξέλθη και να πληρώση τα έξοδά του και το ενοίκιον. Το σιγαράτικο στηρίζεται επάνω στα σιγάρα. Τα γλυκά τα βάζει για περιθώριον υπολογίζον ότι ό,τι θα βγάλη από τα γλυκά θα είναι κάτι έξτρα. (...) Οι ομογενείς ουδέποτε θα μπορέσουν να τα πωλήσουν προς 79 σεντς διότι τα κέρδη δεν θα είναι αρκετά να πληρώσουν το ηλεκτρικό».⁶⁸

Αναζητώντας διέξοδο:

New Deal, «οργάνωση» και National Recovery Act

Οι αναζητήσεις των ελληνοαμερικανών επιχειρηματιών στα χρόνια της ύφεσης κινούνταν προς δύο κατευθύνσεις: την συσπείρωση των ομοειδών επιχειρήσεων, προκειμένου να αναμετρηθούν με τα πολυκαταστήματα και την επιδίωξη μίας ενεργητικής κυβερνητικής παρέμβασης στο πεδίο της αγοράς. Η εμφάνιση των τάσεων αυτών φανερώνει τους τρόπους με τους οποίους η οικονομική κρίση ενεργοποίησε ιδεολογικές και κοινωνικές διεργασίες. Το προεκλογικό πρόγραμμα του Δημοκρατικού Κόμματος το φθινόπωρο του 1932 δημιούργησε προσδοκίες στους μικρούς επιχειρηματίες, οι οποίοι αναγνώριζαν τον εαυτό τους στις αναφορές του Ρούζβελτ στους «ξεχασμένους ανθρώπους».

Η δυναμική που απέκτησε η ιδέα της οργάνωσης των επιχειρηματιών σε συλλόγους αποτελεί ένδειξη των ιδεολογικών μετατοπίσεων που συντελούνταν στην

⁶⁸ Δήμος Κακρυδάς, «Boston, Mass. Οι Έλληνες έμποροι της Αμερικής απειλούνται από εξόντωση», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/12/1931, σ. 4.

αμερικανική κοινωνία. Η αναζήτηση συλλογικών μορφών δράσης διαπλεκόταν με την κοινωνική πόλωση, στο έδαφος μίας σχηματικής αντιπαράθεσης των «ξεχασμένων ανθρώπων» με το μεγάλο κεφάλαιο. Οι ελληνοαμερικανοί επιχειρηματίες υιοθετούσαν μία έως τότε ξένη ρητορική, περιγράφοντας τα «μονοπώλια» και την «απληστία του μεγάλου Κεφαλαίου» στις στήλες του *Εθνικού Κήρυκα*.⁶⁹ Η αλλαγή στο λόγο της εφημερίδας περιγράφει ιδεολογικές μετατοπίσεις στο εσωτερικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων και κυρίως την υποχώρηση της εικόνας του ανεξάρτητου επιχειρηματία, την ευημερία του οποίου εξασφάλιζε η σκληρή δουλειά και η υιοθέτηση των αγγλοσαξονικών επιχειρηματικών αρετών. Η κρίση αναδείκνυε τα όρια των παλαιότερων προσεγγίσεων· ο Ευριπίδης Κεχαγιάς, όταν το καλοκαίρι του 1933 ανέλαβε πρόεδρος της εκδοτικής εταιρίας του *Εθνικού Κήρυκα* έκανε λόγο για την ανάγκη μιας νέας αντίληψης, καθώς «το κυριώτερο δίδαγμα της τετραετούς κρίσεως δι' ημάς τους Έλληνας, όπως και δια τον άλλον κόσμο, είναι το δίδαγμα της ομαδικής δράσεως (...) Ο ατομισμός εξύψωσε τον Έλληνα εις το παρελθόν, ημπορεί να τον βλάψη εις το μέλλον, μη συνδυαζόμενος με πνεύμα συμπράξεως».⁷⁰

Η χρονική συγκυρία ανάπτυξης των αντιλήψεων αυτών είναι παράλληλη με την ανασυγκρότηση των εργατικών ενώσεων το 1933 και την διατύπωση των ιδεών του New Deal στις συγκεντρώσεις του Δημοκρατικού Κόμματος. Η λογική της «οργάνωσης» εμφανιζόταν ως το αντίρροπο στην αναρχία και τις επιπτώσεις της ελεύθερης αγοράς. Ταυτόχρονα, αναφερόταν στην ιδέα της συνεργασίας βάσει κοινών ταξικών συμφερόντων, καθώς οι μικροί επιχειρηματίες διέκριναν την ανάγκη να οριοθετηθούν από τις διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος και την πίεση των πολυκαταστημάτων. Ένας από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της λογικής αυτής ήταν ο Παντελής Σιόρης, ο οποίος είχε διατελέσει στο παρελθόν συνδικαλιστής της American Federation of Labor: «Είμεθα οικονομικώς ασθενείς και έχομεν ανάγκην του οικονομικού ιατρού. Ο ιατρός αυτός είναι η οργάνωσις, ήτις θα θέση φραγμόν εις τον ανταγωνισμόν. Θα σε τονώση ηθικώς απέναντι των πιστωτών σου, θα αγοράζης

⁶⁹ Ηλίας Τζανετής, «Η αχαλίνωτος ελευθερία και απληστία του μεγάλου Κεφαλαίου», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/2/1933, σ. 4.

⁷⁰ Ευριπίδης Κεχαγιάς, «Ο *Εθνικός Κήρυξ* οργανούται με νέας οικονομικές και ηθικές δυνάμεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 29/8/1933, σ. 1.

ευθυνότερα, θα κανονίσει τας τιμάς και θα μας προστατεύεις από το Γκραφτ [craft] των διαφόρων Ρακετήρη [rocketeers]». ⁷¹

Φιλόδοξα σχέδια προέβλεπαν την ίδρυση αλληλοβοηθητικών οργανώσεων, οι οποίες θα διασφάλιζαν τη μείωση του κόστους μέσω μαζικών παραγγελιών, θα διέθεταν πιστωτικό κεφάλαιο με προνομιακούς όρους και θα επέβαλαν ενιαία διατίμηση των προϊόντων. ⁷² Οι πλέον διορατικοί σχολιαστές αντιλαμβάνονταν, ότι μια ενδεχόμενη ένωση των ελληνοαμερικανών επιχειρηματιών ενός κλάδου θα είχε νόημα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διευθέτησης των συνθηκών ανταγωνισμού και επιβολής περιορισμών στους μεγάλους επιχειρηματικούς ομίλους. Από τις αρχές του 1932 καταγράφεται μία πύκνωση των αναφορών γύρω από την ίδρυση ομοιοεπαγγελματικών ενώσεων, κυρίως στο χώρο των εστιατορίων και ξενοδοχείων στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο και στο Ντιτρόιτ. Οι ανθοπώλες της Νέας Υόρκης και οι επιχειρηματίες της γούνας διέθεταν ανάλογες ενώσεις πριν από την εκδήλωση της κρίσης, παρέχοντας ένα σχετικό παράδειγμα οργάνωσης. Η ίδρυση των επιχειρηματικών συλλόγων εξέφραζε περισσότερο μια λογική συνεύρεσης και συνεργασίας, δίχως ένα ιδιαίτερα επεξεργασμένο σχέδιο ή ουσιαστικές πρωτοβουλίες. Η στήριξη του Δημοκρατικού Κόμματος στις προεδρικές εκλογές, οι επαφές με πολιτειακούς παράγοντες, οι ενημερωτικές εκδηλώσεις και αρχαιρεσίες περιγράφουν την δράση τους στην περίοδο αυτή.

Η ουσιαστική τους ενεργοποίηση συμπίπτει με την ανάληψη της εξουσίας από τον Ρούζβελτ στις αρχές του 1933 και την ανακοίνωση του National Recovery Act, της πρώτης προσπάθειας κεντρικής ρύθμισης της αμερικανικής οικονομίας. . Κύρια λογική του κυβερνητικού προγράμματος ήταν η θέσπιση «κωδίκων», δηλαδή μιας τριμερούς συμφωνίας κυβέρνησης, εργοδοτών και εργατών, η οποία θα ίσχυε με διαφορετικούς όρους ανά κλάδο. Η ρύθμιση των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας, η διατίμηση των προϊόντων, η λειτουργία του ανταγωνισμού, περιλαμβάνονταν στα κύρια ζητήματα που έθιγαν οι «κώδικες». Το όλο αυτό εγχείρημα παρουσίαζε εγγενείς και ευνόητες δυσκολίες, οι οποίες διαφάνηκαν ακόμη περισσότερο στην πορεία υλοποίησής του. Παρόλα αυτά το NRA υπήρξε μία καινοτόμος προσπάθεια του New Deal να παρέμβει με ενεργητικό τρόπο στις απαράβατες σφαίρες της

⁷¹ Παντελής Σιόρης, «Η σημερινή οικονομική κατάσταση. Depression και οργάνωσις», *Εθνικός Κήρυξ*, 11/7/1932, σ. 4.

⁷² Βλ. το παράδειγμα της επιχειρηματικής αλληλοβοηθητικής ένωσης Alpha Finance Corporation στο Σπρίνγκφιλντ, η οποία παρείχε χαμηλότοκα δάνεια για να αποφεύγεται η προσφυγή σε τοκογλύφους. Σ. Μπαγετάκος, «Springfield, Mass. Μια εξυπηρετική των Ελλήνων επιχείρησις», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/12/1931, σ. 4.

ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αν και το τελικό αποτέλεσμα σε πολύ μικρό βαθμό ανταποκρίθηκε στις αρχικές προσδοκίες.

Για τους ελληνοαμερικανούς ιδιοκτήτες μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων το NRA ενσάρκωσε την ελπίδα μιας ιδανικής διευθέτησης των σχέσεών τους με τις μεγάλες επιχειρηματικές αλυσίδες. Στο πνεύμα αυτό έγινε δεκτό με διθυραμβικό τρόπο από τον *Εθνικό Κήρυκα*. Ο ενθουσιασμός εντάθηκε μετά τη διαμόρφωση του πρώτου κώδικα για τα καταστήματα λιανικών πωλήσεων, ο οποίος απαγόρευε την τιμολόγηση προϊόντων κάτω του κόστους, «μέτρον [που] προστατεύει εκ βεβαίας εξαφανίσεως εκατοντάδας χιλιάδων μικροκαταστημάτων, αδυνατούντων να συναγωνισθούν τα τσαίην στορς».⁷³ Το γεγονός αυτό ερμηνεύει την αρχική υποστήριξη προς το NRA και την απόφαση εκατοντάδων ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων να υιοθετήσουν τον κώδικα, αναρτώντας το σήμα του «κυανού αετού» στις προθήκες τους. Άλλωστε, η προπαγανδιστική εκστρατεία του κυβερνητικού προγράμματος απέδιδε μεγάλη σημασία στην υιοθέτησή του από τις μεταναστευτικές κοινότητες. Ραδιοφωνικά προγράμματα σε διάφορες γλώσσες –και στα ελληνικά–, παρελάσεις και εορτασμοί, συναντήσεις με τους εκδότες του «ξενόγλωσσου τύπου» εξασφάλιζαν τη διάδοση της λογικής του NRA.⁷⁴ Η εκστρατεία του National Recovery Act ήταν μία κεντρικά σχεδιασμένη λαϊκή κινητοποίηση, η συμμετοχή στην οποία συνιστούσε καινοφανή εμπειρία για τους μικρούς επιχειρηματίες, που έως τότε είχαν ως κύριο πεδίο δράσης τους εθνοτοπικούς συλλόγους και τις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις.

Ο *Εθνικός Κήρυκας* παράλληλα με τα τακτικά επεξηγηματικά άρθρα για τη διαμόρφωση των κωδίκων και την τοποθέτηση του εμβλήματος του NRA σε εμφανή θέση στο πρωτοσέλιδό του, εγκαινίασε μια τακτική στήλη για τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις, οι οποίες συμμορφώνονταν με τις διατάξεις του προγράμματος. Η αρχιεπισκοπή Νοτίου και Βορείου Αμερικής, οι δύο τράπεζες ελληνικών συμφερόντων και εκατοντάδες ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις και καταστήματα έσπευσαν να καταχωρηθούν στους τιμητικούς καταλόγους «αυτών που κάνουν το καθήκον τους». Ο Δημήτριος Χριστοφορίδης παρομοίαζε τη σημασία και τη λειτουργία των μέτρων με την αρχαιοελληνική σεισάχθεια, ενώ οι στήλες της εφημερίδας κατακλύζονταν από καταχωρήσεις των κυβερνητικών υπηρεσιών,

⁷³ «Ο κώδιξ καταστημάτων λιανικής πωλήσεως. Ενδιαφέρει χιλιάδας Ελλήνων εργοδοτών και εργατών», *Εθνικός Κήρυξ*, 24/10/1933, σ. 1.

⁷⁴ Ν. Δ. Γκ., «Detroit, Mich. Η παρέλασις υπέρ της NRA. Οργανώσεις και έμποροι όπισθεν του κινήματος», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/9/1933, σ. 3.

παραινέσεις και ενθαρρυντικά νέα. Το φθινόπωρο του 1933 η λέξη που επανέρχεται διαρκώς είναι αυτή της οργάνωσης, όπου εν όψει της υπογραφής των κωδίκων οι Έλληνες επιχειρηματίες καλούνταν να διαμορφώσουν τις προτάσεις τους και να οργανωθούν ακολουθώντας «το ρεύμα της ζωής». Οι διατυπώσεις αυτές φανερώνουν την ταύτιση της ιδέας της «οργάνωσης» με το σύγχρονο και το σωτήριο, ενώ ο ατομισμός και η ιδιοτέλεια φάνταζαν ως αναποτελεσματικές και παρωχημένες επιλογές.

Στο πνεύμα αυτό, οι αποσπασματικές προσπάθειες οργάνωσης των ελληνοαμερικανών εμπόρων και επιχειρηματιών απέκτησαν μια νέου τύπου δυναμική. «Η αποκατάσταση του λεγομένου δικαίου ανταγωνισμού και η τερμάτιση του αλληλοκτονικού ανταγωνισμού, ο οποίος υποβιβάζει μαζί με τις τιμές την ποιότητα των φαγητών και της υπηρεσίας» συνιστούσαν τους στόχους της νεοπαγούς Ένωσης Ελλήνων Εστιάτορων Νέας Υόρκης, η οποία πραγματοποιούσε εκδηλώσεις ενημέρωσης για το νέο νομοθετικό πλαίσιο.⁷⁵ Γενικές συνελεύσεις, συναντήσεις με επιχειρηματικές ενώσεις, διαφωτιστικές πληροφορίες, νέες ομοιοεπαγγελματικές ενώσεις, συχνά με αμφίβολη πορεία όπως ο Αλληλοβοηθητικός Σύλλογος Ελλήνων Μικροεπιχειρηματιών, γνώρισαν άνθηση την περίοδο αυτή.⁷⁶ Την ίδια περίοδο σε καθημερινή βάση ο *Εθνικός Κήρυκας* παρουσίαζε τις διατάξεις του NRA, προέτρεπε στη δημιουργία οργανώσεων, εκλαϊκευε τα συμφωνηθέντα άρθρα και προειδοποιούσε για τις συνέπειες παραβίασης αυτών. Στη Νέα Υόρκη, η ελληνοαμερικανική Quality Restaurateurs Association διεκδικούσε για τα μέλη της άδειες πώλησης οινοπνευματωδών, πραγματοποιούσε επαφές με αντίστοιχες ενώσεις και εμφάνιζε μια σημαντική δραστηριότητα. Ανάλογη είναι η εικόνα της περιόδου από άλλες πόλεις.

Οι πληροφορίες γύρω από τους «επιδιορθωτές υποδημάτων» σκιαγραφούν τις διεργασίες που συντελέστηκαν ύστερα από το 1929 και την επικράτηση της λογικής της οργάνωσης των μικρών επιχειρηματιών. Η έντονη ελληνική παρουσία στον κλάδο σχετίζεται πιθανά με την προηγούμενη παράδοση του «ελληνικού στιλβωτηρίου», το οποίο υπήρξε χώρος σημαντικής εκμετάλλευσης παιδικής εργασίας και χαρακτήρισε ποικιλότροπα την πρώτη περίοδο της μεταναστευτικής παρουσίας. Στη Νέα Υόρκη,

⁷⁵ Ένωσις Ελλήνων Εστιάτορων, «Γενική Συνέλευσις των Ελλήνων Εστιάτορων», *Εθνικός Κήρυξ*, 11/7/1933, σ. 4

⁷⁶ Οι ενώσεις αυτές, όπως και των επιχειρηματιών της γούνας και των ανθοπωλών, λειτουργούσαν έως και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, M. J. Politis, «Greek-Americans» στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Roucek (επιμ.), *One America. The History, Contributions and Present Problems of Our Racial and National Minorities*, Νέα Υόρκη, Prentice-Hall, Inc., 1946, σ. 253.

την εποχή της ύφεσης λειτουργούσαν εκατοντάδες ελληνικά τσαγκάρικα και στιλβωτήρια. Είναι προφανές ότι ο κλάδος ήταν ιδιαίτερα ανομοιογενής, καθώς άλλα καταστήματα ανήκαν σε αυτοαπασχολούμενους και σε άλλα εργαζόνταν ένας μικρός αριθμός, υπό την εποπτεία του εργοδότη. Κατά συνέπεια, οι προσπάθειες οργάνωσης και συντονισμού των ελλήνων «επιδιορθωτών υποδημάτων» παραπέμπουν στις ομοιοεπαγγελματικές συντεχνίες, όπου συνυπήρχαν αυτοαπασχολούμενοι, εργοδότες και σε ορισμένες περιπτώσεις και εργαζόμενοι. Το 1932 ιδρύθηκε η Master Shoe Rebuilders and Hat Renovators Association of America με κύριο στόχο την εύρεση τρόπων περιορισμού του ανταγωνισμού μεταξύ των μελών και την εγκαθίδρυση ενιαίων τιμών για τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Η πρωτοβουλία για τη συγκρότηση της ένωσης ανήκε σε Ιταλούς τσαγκάρηδες, οι οποίοι κυριαρχούσαν στον κλάδο και διέθεταν παραδόσεις συντεχνιακής οργάνωσης.

Η νεοπαγής οργάνωση έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ελληνοαμερικανούς και από το καλοκαίρι του 1932 καταγράφονται οι συνεδριάσεις «αποκλειστικώς δια τους Έλληνας ομοτέχνους της Μείζονος Νέας Υόρκης».⁷⁷ Από τις τοποθετήσεις των Ιταλών διοικούντων της οργάνωσης και τις καταχωρίσεις της στον ελληνοαμερικανικό τύπο διαφαίνεται η λογική της συνεργασίας των μικρών επιχειρήσεων έναντι του κοινού αντιπάλου, των «ντεπάρτμεντ στορς [που] είνε ο μεγαλείτερος εχθρός».⁷⁸ Το προϊόν αυτών των διεργασιών υπήρξε η συγκρότηση από τα τέλη Αυγούστου του 1932 μιας ελληνικής επιτροπής -στην οποία προΐστατο ο Παντελής Σιόρης- με στόχο την περαιτέρω διάδοση της ένωσης και την εγγραφή νέων μελών.

Στην περίοδο πριν την άνοδο του Φραγκλίνου Ρούζβελτ, οι κύριες πρωτοβουλίες της ένωσης αφορούσαν τη θέσπιση ενός ενιαίου τιμολογίου υπηρεσιών, την απαγόρευση των διαφημίσεων και προσφορών, καθώς και αποσπασματικές προσπάθειες για την συλλογική προμήθεια υλικών. Οι αποφάσεις αυτές ήταν υποχρεωτικές μόνο για τα μέλη της ένωσης και πρωτίστως δεν επέλυαν το πρόβλημα του ανταγωνισμού με τις επιχειρηματικές αλυσίδες. Οι κυβερνητικές εξαγγελίες για το NRA πυροδότησαν ένα νέο κύκλο διεργασιών, συνελεύσεων και οργανωτικών εξορμήσεων, καθώς αναμένετο η θέσπιση υποχρεωτικών διατάξεων για τον κλάδο. Αντικείμενο αυτών των διαδικασιών ήταν η διαμόρφωση των αιτημάτων

⁷⁷ «Μια καλή αρχή. Οι επιδιορθωταί υποδημάτων και καθαρισταί καπέλων. Οι Έλληνες προσέρχονται προθύμως», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/7/1932, σ. 4.

⁷⁸ «Τα ελληνικά καταστήματα εις την Νέαν Υόρκην», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/7/1932, σ. 4.

προκειμένου να υποβληθούν στις αρχές και να αποκτήσουν στη συνέχεια καθολική ισχύ. Στην τελική συνδιάσκεψη, στην οποία συμμετείχαν περίπου δέκα Έλληνες αντιπρόσωποι, αποφασίστηκε αφενός η προσχώρηση στην πανεθνική οργάνωση εκπροσώπησης του κλάδου (International Shoe Rebuilders and Hat Cleaners Association) και αφετέρου οι προτάσεις της ένωσης προς το NRA. Αυτές περιλάμβαναν την απαγόρευση της διαφήμισης, τη θέσπιση ενιαίου ωραρίου, την επιβολή υψηλότατου προστίμου για τυχόν παραβίαση των όρων, την απαγόρευση της παιδικής εργασίας, την επιβολή διατίμησης για τις προσφερόμενες υπηρεσίες, αλλά και τη θέσπιση κατώτατων ορίων για τα εργατικά ημερομίσθια.

Την ίδια περίοδο πληθαίνουν οι ειδήσεις, που φανερώνουν το αυξημένο ενδιαφέρον των ελλήνων επαγγελματιών για τις εξελίξεις, όπως διαφαίνεται από την παρουσία τους στα διοικητικά συμβούλια τοπικών επιτροπών της ένωσης. Στις αρχές του 1934 η ένωση ενημέρωσε τα μέλη της ότι ο κώδικας είχε εγκριθεί και «του λοιπού η εφαρμογή του εξαρτάται από την ευσυνειδησίαν της συντεχνίας», ενώ είχε προηγηθεί η τμηματική ενεργοποίηση ορισμένων διατάξεων. Εκφράζοντας τη διάχυτη αισιοδοξία της πρώτης περιόδου του NRA ο δημοσιογράφος του *Εθνικού Κήρυκα* που παρακολούθησε τις διαδικασίες της ένωσης κατέληγε: «δεν ξεύρω αν σας αρέση ή όχι η νέα διευθέτησις των πραγμάτων, αν όμως εφαρμοσθή, τότε ο μπαλωματής και ο στιλβωτής που ήταν σκλάβος από το πρωί έως τα μεσάνυκτα στο εργαστήριο, θα έχη την ευκαιρία να αναπνεύση, να έβγη έξω και βλέποντας τα τακούνια των κοριτσιών να βροντούν στο πεζοδρόμιον να υποτονθορίση: το τακουνάκι που βροντάς/ το' χω εγώ μπαλώση/ με μπρόκες το εκάρφωσα/ μην εύκολα παληώση».⁷⁹

Στην πράξη, το National Recovery Act σε μικρό βαθμό επηρέασε την πορεία των μικρών επιχειρήσεων, καθώς το κύριο βάρος των κυβερνητικών προσπαθειών κατευθύνθηκε στο πεδίο της βιομηχανικής παραγωγής. Οι κύριες ρυθμίσεις του προέβλεπαν τη μείωση των ωρών εργασίας και τη θέσπιση ενιαίου κατώτατου μισθολογίου για τους εργαζόμενους στις επιχειρήσεις, την υποχρέωση διάθεσης των προϊόντων σε τιμές αυξημένες κατά τουλάχιστον 10% από την τιμή χονδρικής και την τιμωρία της παραπλανητικής διαφήμισης.⁸⁰ Οι μικρές επιχειρήσεις που είχαν καταφέρει να επιβιώσουν μέσω της εντατικοποίησης της εργασίας και της συμπίεσης

⁷⁹ Β. «Από την συνέλευσιν των επιδιορθωτών υποδημάτων», *Εθνικός Κήρυξ*, 2/9/1933, σ. 4, όπου και στοιχεία για τις αμοιβές των διαφόρων εργασιών.

⁸⁰ Για μια αναλυτική παράθεση των ρυθμίσεων βλ. Kenneth Dameron, «Retailing Under the N.R.A.», *The Journal of Business of the University of Chicago* 8.1 (Ιανουάριος 1935), σ. 1-26 και σ. 188-212.

του εργατικού κόστους αντιμετώπισαν σημαντικά προβλήματα στην πορεία προσαρμογής στην νέα πραγματικότητα. Σε πολλές περιπτώσεις, εθνοτικές επιχειρήσεις βρέθηκαν υπόλογες για την παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας, ενώ στα ελληνοαμερικανικά εστιατόρια, το NRA σηματοδότησε την απαρχή της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργαζομένων. Οι εξελίξεις αυτές θορύβησαν τις ενώσεις των εστιάτορων και ξενοδόχων και στο πνεύμα αυτό, προοπτικά καταγράφονται σποραδικές διαμαρτυρίες για τις «αδικίες» της νέας νομοθεσίας. Ως προς το φλέγον ζήτημα του ανταγωνισμού με τις μεγάλες αλυσίδες, τα κυβερνητικά μέτρα δεν περιόρισαν την παντοδυναμία των επιχειρηματικών ομίλων. Οι θεσπισμένοι «κώδικες» και τα μέτρα της διατίμησης των προϊόντων δεν επέφεραν ουσιαστική αλλαγή στο συσχετισμό δύναμης και στη δυναμική που είχαν αναπτύξει τα πολυκαταστήματα. Συμπερασματικά, το NRA δεν ανταποκρίθηκε στις αυξημένες και υπερβολικές προσδοκίες του ελληνοαμερικανικού επιχειρηματικού κόσμου, γεγονός που διαφαίνεται ήδη από τις αρχές του 1934, όταν άλλωστε ανεστάλησαν διατάξεις που αφορούσαν την διασφάλιση όρων «δίκαιου ανταγωνισμού».

Από την άλλη, η σχετική οικονομική σταθεροποίηση ύστερα από το 1933 λειτούργησε ευεργετικά για τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις, οι οποίες είχαν καταφέρει να επιβιώσουν την προηγούμενη περίοδο. Η διαπίστωση αυτή, δε σημαίνει φυσικά ότι το φάσμα της ύφεσης εξαφανίστηκε. Ακόμα και στα τέλη της δεκαετίας, όταν τα χειρότερα είχαν παρέλθει, ο Έλληνας πρόξενος στο San Francisco, Ηλίας Πηχίων σημείωνε ότι «τα πλείστα των ελληνικών καταστημάτων δεν εργάζονται ως πας τις θα ήρχετο. Παρ' όλην την εντατικήν εργασίαν τούτων επί δεκατετράωρον και άνευ Κυριακής αναπαύσεως αρκετά των ελληνικών ενταύθα καταστημάτων μόλις καλύπτουν τα έξοδά των. Υπάρχουν βεβαίως και τα ευδοκιμήσαντα και καλώς εργαζόμενα, ταύτα όμως είναι σχετικώς ολίγα αναλόγως του όλου αριθμού».⁸¹

Οι ειδήσεις γύρω από τις εθνοτικές επιχειρήσεις συμβάλλουν στη διερεύνηση της δυναμικής που προσέλαβε η ιδέα της συλλογικής οργάνωσης και διεκδίκησης στην εποχή της κρίσης. Σε μία ανάλυσή του, ο Δημήτριος Χριστοφορίδης παρατηρούσε ότι η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου και η επέκταση των πολυκαταστημάτων «ενδιαφέρει τους Έλληνας, όχι ως Έλληνας, αλλ' ως

⁸¹ Έκθεση του προξένου Ηλία Πηχίων με ημερομηνία 25/5/1939 για το κληρικολαϊκό συνέδριο επισκοπικής περιφέρειας Αγίου Φραγκίσκου (8-9/5/1939), σ. 13. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1939/B/10β/BA.

οικονομικήν τάξιν».⁸² Οι μικροί επιχειρηματίες συμμετείχαν στην εκστρατεία του National Recovery Act, συγκρότησαν συλλόγους, στήριξαν στην πλειονότητά τους το Δημοκρατικό Κόμμα στις προεδρικές εκλογές του 1932. Ταυτόχρονα, η νέα οικονομική συγκυρία τροποποίησε τις εργασιακές σχέσεις εντός των εθνοτικών επιχειρήσεων, γεγονός που συντέλεσε στην ένταση των σχέσεων εργοδοτών και εργατών, αποδυναμώνοντας τα ιδεώδη της κοινωνικής και κοινοτικής συνεργασίας.

Βιομηχανικοί εργάτες:

κρίση, ανεργία και εθνοτική φιλανθρωπία

«Τι θα κάνουμε βρε φίλοι, στην κατάστασιν αυτή/ που χαμένοι πάμε όλοι, εδώ στην Αμερική/ όπου φτώχεια έχει πέσει και δεν έχουμε δουλειά/ και τα έξοδα δε βγαίνουν και τραβούμε συμφορά/ που θυμάμαι τις ημέρες που' χαμε τα τάλιρα/ που ετρώγαμε μπριτζόλες και τώρα τρώμε λάχανα/ που πηγαίναμε στους γάμους κι ηφωνάζαμε 'τεξί'/ τώρα πάμε με τα πόδια έξω εις την εξοχή (...)/ με τα μούτρα κρεμασμένα, με τις τσέπες αδειανές/ περπατούμε μες στους δρόμους, μα με σκέψες, συλλογές/ με τα μούτρα κρεμασμένα, με τις τσέπες αδειανές/ περπατούμε μες στους δρόμους, Χούβερ τι μας έκανε».⁸³

Το τραγούδι «Με τις τσέπες αδειανές» του Γιώργου Κατσαρού (Θεολογίτη) γράφτηκε και κυκλοφόρησε το 1934 στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι εύλωτοι στίχοι του αναπαράγουν ένα κοινό μοτίβο στις εργατικές αφηγήσεις της εποχής, στο οποίο η εξιδανίκευση του παρελθόντος χρησιμοποιείται ως μέτρο σύγκρισης με την απελπιστική κατάσταση της εποχής της ύφεσης. Ο κόσμος της μισθωτής εργασίας μπορεί να μην έχασε τόσα πολλά όσα υπονοούν οι αναφορές του συνθέτη στις «μπριτζόλες», τα «τεξί» και τα «τάλιρα». Στη δεκαετία του 1920 το τέλος της εργασίας στις σιδηροδρομικές γραμμές, η ανάπτυξη της βιομηχανίας και τα εργοδοτικά προγράμματα σήμαναν το τέλος της εντατικής υπερεκμετάλλευσης των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, γεγονός που για τους μετανάστες εργάτες συνιστούσε μία σημαντική αλλαγή προς το καλύτερο. Η οικονομική κρίση του 1929 εγκαινίασε μία νέα εποχή οικονομικής δυσπραγίας, αβεβαιότητας και ανασφάλειας.

⁸² Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Απειλεί τας ελληνικάς επιχειρήσεις», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/2/1933, σ. 4.

⁸³ Γιώργος Κατσαρός, «Με τις τσέπες αδειανές», στο *Γεια σου περήφανη κι αθάνατη εργατιά! Μια διαδρομή στο εργατικό-κοινωνικό τραγούδι*, Αθήνα, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων, Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, Αθήνα, 2000, σ. 135. Για έναν αναλυτικό κατάλογο ηχογραφήσεων, όπου και ορισμένα τραγούδια με εργατικό περιεχόμενο βλ. *Εθνικός Κήρυξ*, 26/12/1934, σ. 4. Ανάμεσά τους και το «Τι έπαθε ο Τζίμης με το Ντιπρέσιον» του Γ. Καμβύση.

Οι μετανάστες μισθωτοί εργάτες είχαν να αντιμετωπίσουν νέου τύπου προβλήματα, διαφορετικής έντασης από τις παλαιότερες εμπειρίες τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τότε, οι δυνατότητες εύρεσης εργασίας ήταν άφθονες, οι ίδιοι ήταν νεότεροι σε ηλικία, συνήθως δίχως δεσμεύσεις και οικογένειες, καταναλωτικά έξοδα και υποχρεώσεις. Το 1930 όλα ήταν διαφορετικά. Η προσφορά εργασίας ήταν ελάχιστη, οι αμοιβές συρρικνωμένες, οι ανάγκες και τα έξοδα για τη συντήρηση μίας οικογένειας πολλαπλάσια. Οι ελληνοαμερικανοί εργάτες βίωσαν τραυματικά την οικονομική ύφεση. Οι «ατσαλάδες», οι ανθρακωρύχοι και οι βιομηχανικοί εργάτες στις μεσοδυτικές πολιτείες, οι εργάτες των κλωστηρίων και των υποδηματοποιείων στη Νέα Αγγλία, οι εργαζόμενοι στις εθνικές επιχειρήσεις στα αστικά κέντρα, οι τεχνίτες κατεργασίας γούνας στη Νέα Υόρκη αντιμετώπισαν παρόμοια προβλήματα και συχνά αναζήτησαν κοινές διεξόδους.

Οι επιπτώσεις της κρίσης στην παραγωγή άρχισαν να διαφαίνονται από τον Μάρτιο του 1930. Τότε ανακοινώθηκαν τα πρώτα προγράμματα περικοπών και οι αποφάσεις σημαντικών βιομηχανικών μονάδων να αναπροσαρμόσουν την παραγωγή τους. Οι αλλαγές δεν ανακοινώθηκαν σε μια μέρα, ούτε ταυτόχρονα σε όλους τους κλάδους, αλλά έως τα τέλη του 1930 η αμερικανική βιομηχανία βρισκόταν σε κατάσταση ύφεσης. Στο Σικάγο το 1931 το 57% των ανειδίκευτων εργατών της βιομηχανίας ήταν άνεργοι και το 1933 ο δείκτης της απασχόλησης ήταν στο μισό του 1929. Τα ημερομίσθια είχαν συρρικνωθεί στο ένα τέταρτο σε σχέση με την δεκαετία του 1920, ενώ οι καταγραφές των στατιστικών υπηρεσιών φανερώνουν ότι ανάλογες τάσεις επικρατούσαν στο σύνολο των βιομηχανικών πόλεων της χώρας.⁸⁴ Οι απολύσεις, η μερική απασχόληση, η συμπίεση του κόστους εργασίας είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών περιθωριοποίησης, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι μετανάστες αρχικά στράφηκαν προς γνώριμους τρόπους υπέρβασης των προβλημάτων, αλλά η ένταση της ύφεσης περιόριζε τη δυνατότητα της κοινοτικής αλληλοβοήθειας ή της συγγενικής υποστήριξης. Η Μεγάλη Ύφεση είχε παρατεταμένα χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα την εξάντληση των οικονομικών αποταμιεύσεων, εξέλιξη την οποία επιτάχυνε η κρίση των τραπεζών και οι υποχρεώσεις που δημιουργούσαν τα στεγαστικά δάνεια. Η κοινή κατάσταση των

⁸⁴ Για το Σικάγο βλ., Cohen, *Making a New Deal*, σ. 241 και 243. Συνολικά, U.S. Department of Commerce, *Statistical Abstract of the United States 1933*, Ουάσινγκτον, Government Printing Office, 1933, σ. 290 κ.ε.

εργατών περιόριζε δραστικά τη δυνατότητα οικονομικής στήριξης από το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Στις συνθήκες αυτές, πολύ συχνά, ένα απρόβλεπτο έξοδο μπορούσε να σημάνει την εκποίηση τυχόν περιουσιακών στοιχείων, την αναγκαστική έξωση από το σπίτι και την κοινωνική έκπτωση.

«Τώρα παρακαλώ όπως απαντήσετε εις την ερωτησίν μου: ποίος πταίει δια την σημερινήν μου κατάστασιν και τι πρέπει να κάμω» αναρωτιόταν ο Γ. Α., επιστολογράφος του *Εθνικού Κήρυκα* από το βιομηχανικό κέντρο του Γιόρκβιλ (Yorkville) στο Οχάιο. Είχε προηγηθεί η εξιστόρηση της καθημερινότητας του: «Είμαι εργάτης εργοστασίων σιδήρου επί δεκαπενταετίαν. Ήλθον εδώ με πρόγραμμα 'εργασία και οικονομία'. Κατόρθωσα να αποκτήσω μερικά χρήματα, ούτως ώστε να συντηρώ τους γονείς μου. Κατόπιν ενυμφεύθην Ελληνίδα δια να δώση ελληνοπρεπή μόρφωσιν εις τα τέκνα μας. Από τας οικονομίας αυτάς έδωσα χίλια δολλάρια και ηγόρασα ένα οικόπεδον βασιζόμενος εις τας αγγελίας του ελληνικού τύπου και το οποίον σήμερα δεν αξίζει ούτε τους φόρους που πληρώνω. Κατόπιν ασθενεί η σύζυγός μου και δαπανώ 700 δολλάρια δι' εγχείρησιν. Πάσχω εγώ από κήλην και δαπανώ 300 δολλάρια δι' άλλη εγχείρησιν. Από όλα αυτά τα επεισόδια είχα 3000 δολλάρια κατατεθειμένα εις την Τράπεζαν της πόλεως μας, η οποία εχρεοκόπησε και μου έδωσε μόνον 47½% απέναντι των χρημάτων μου και δεν έχω ελπίδα πλέον να μου δώση άλλα. Σήμερα είμαι ηλικίας 45 ετών και πατήρ τριών τέκνων, και συμφώνως με το πρόγραμμα των εταιρειών δεν δέχονται εργάτας άνω των 45 ετών και με έβγαλαν άχρηστον».⁸⁵

Η παραπάνω επιστολή αποτυπώνει μια κοινή μεταναστευτική εμπειρία την εποχή της ύφεσης, στην οποία συνυπάρχουν οι επιπτώσεις της τραπεζικής κρίσης, η απουσία κοινωνικής ασφάλισης, η ανεργία στη βιομηχανία μετάλλου και ο αποκλεισμός των μεγαλύτερων σε ηλικία εργατών. Επί χρόνια χιλιάδες μετανάστες είχαν πορευτεί με το «πρόγραμμα 'εργασία και οικονομία'» των εργοδοτικών προγραμμάτων εξαμερικανισμού και των παραινήσεων του μεταναστευτικού τύπου. Η ένταση των προβλημάτων της εργατικής καθημερινότητας έθετε υπό αίρεση την ορθότητα των θεωριών αυτών, δημιουργούσε ερωτήματα για το «ποιος πταίει» αλλά και για το «τι πρέπει να κάμω», έδινε ώθηση σε κοινωνικές διεργασίες και ιδεολογικές μετατοπίσεις.

⁸⁵ Επιστολή στη στήλη «Ελεύθερον Βήμα», *Εθνικός Κήρυξ*, 29/9/1930, σ. 8.

Η αλλαγή της θεματολογίας της στήλης «Ελεύθερον Βήμα» στην τελευταία σελίδα του *Εθνικού Κήρυκα* συνιστά ένδειξη των διαφορετικών ερωτημάτων που απασχολούσαν τη δημόσια συζήτηση. Η στήλη πριν την κρίση φιλοξενούσε επιστολές με απορίες εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα, διαμάχες του καφενείου και πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής για απελάσεις, προσκλήσεις συγγενών και πολιτογραφήσεις. Από τις αρχές του 1930 μια νέα ενότητα θεμάτων εμφανίζεται. Απίθανες φήμες, για την έλευση πλοίων από την Ελλάδα προς περισυλλογή και επιστροφή των αναξιοπαθόντων, ανεφάρμοστες ιδέες και οικογενειακά δράματα, ιστορίες της ανεργίας και της φτώχειας αναδύονται από τις βιωματικές αυτές καταγραφές, που θυμίζουν εν μέρει τις εργατικές ανταποκρίσεις του ελληνοαμερικανικού κομμουνιστικού τύπου. Ακόμα και αν οι επιστολές των αναγνωστών δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά προϊόν ενός ευφάνταστου συντάκτη η διαφοροποίηση του περιεχομένου τους μέσα στα χρόνια επισημαίνει προβληματισμούς και καταστάσεις μίας νέας πραγματικότητας.

«Άνεργος όλον τον χειμώνα μόνον τέσσαρες εβδομάδες εργάσθηκα. Χρεωστώ άφθονα εδώ και εκεί, νοίκι έναν χρόνο πίσω. Τούτον τον μήνα Μάρτιον, ο ιδιοκτήτης με πετά έξω με εννέα παιδιά. Πού να πάγω; Πεντάρα δεν έχω. Ο μόνος τρόπος για μένα είναι ο δρόμος, και να είναι και απόκεντρος (...) Κύριε Συντάκτα, η κατάστασίς μου είναι αξιοθρήνητος, ουδείς όμως δίνει πεντάρα. Μόνον το Relief Committee που μας δίνει ελάχιστα φαγώσιμα.(...) Δημοσιεύσατε, παρακαλώ την επιστολήν μου άνευ ονόματος και χωρίου».⁸⁶ Στο ίδιο κλίμα: «είμεθα αρκετοί Έλληνες και μάλιστα μερικοί αρκετά μορφωμένοι, από διμήνου όλοι χωρίς εργασίαν και τα λεπτά μας πλησιάζουν να τελειώσουν. Ζητούμεν εργασίαν σ' ανατολή και δύσι. Γυρίζομεν νύκτα και μέρα και δεν καταφθάνουμε να εξοικονομήσουμε ούτε το ξερό ψωμί κάθε ημέρα (...) Στο breadline αναγκαζόμεθα να πηγαίνωμε. Εντρεπόμεθα, αλλά τι να κάνουμε! Δεν θα είναι καλό η Ελληνική κυβέρνησις να στείλη όσον είναι δυνατόν γληγορότερα ένα βαπόρι να μας πάρη, και μαζί μ' εμάς, πολλούς άλλους ομογενείς;»⁸⁷

Οι επιστολές των αναγνωστών έθιγαν ένα ευαίσθητο ζήτημα, αυτό της αναζήτησης βοήθειας και της καταφυγής στην πρόνοια. Οι εκπρόσωποι των μεταναστευτικών κοινοτήτων συχνά ισχυρίζονταν ότι οι ομοεθνείς τους δεν

⁸⁶ Ανώνυμη επιστολή από το New Jersey στη στήλη «Ελεύθερον Βήμα», *Εθνικός Κήρυξ*, 29/3/1932, σ. 8.

⁸⁷ Επιστολή Π.Π., Νέα Υόρκη στη στήλη «Ελεύθερον Βήμα», *Εθνικός Κήρυξ*, 28/2/1931, σ. 8.

αναγκάστηκαν να καταφύγουν στις αμερικανικές φιλανθρωπικές οργανώσεις, καθώς οι αναξιοπαθούντες έβρισκαν παρηγοριά στο πλαίσιο της κοινότητας. Η ρητορική αυτή, ήταν σε μεγάλο βαθμό παραπλανητική και αποσκοπούσε στη διατήρηση της κοινοτικής συνοχής. Δείγματά της απαντώνται και στον ελληνοαμερικανικό τύπο, παράλληλα με πομπώδεις διαβεβαιώσεις για τις «εμφύτους αρετάς της Φυλής», που διασφάλιζαν ότι οι «Έλληνες εν συγκρίσει [με άλλους μετανάστες] υποφέρουν ολιγώτερον».⁸⁸ Οι ίδιες οι ανταποκρίσεις του *Εθνικού Κήρυκα* διέψευδαν αυτές τις γενικότητες, καθώς για παράδειγμα στο Κλήβελαντ του Οχάιο «δια πρώτην δε φοράν εν τη πόλει μας παρατηρείται πολλοί εκ των ομογενών μας να ευρίσκονται εις την ανάγκην της περιθάψεως παρά των διαφόρων Αμερικανικών φιλοπτώχων και άλλων οργανώσεων».⁸⁹

Τα περιθώρια της ελληνοαμερικανικής φιλανθρωπικής δράσης την εποχή της κρίσης ήταν εμφανώς περιορισμένα, καθώς οι συνήθεις χρηματοδότες βίωναν και οι ίδιοι -με διαφορετική ένταση- τις συνέπειες της κρίσης. Η ΑΧΕΠΑ, παρά τις καταστατικές της διακηρύξεις που παρέπεμπαν σε αλληλοβοηθητική ένωση, στα συνέδρια της περιόδου δεν έλαβε καμία σχετική απόφαση για την συντονισμένη προώθηση φιλανθρωπικού έργου, επισιτισμού των ανέργων και του εφοδιασμού τους με τα αναγκαία. Οι διάφορες τοπικής εμβέλειας πρωτοβουλίες τις περισσότερες φορές συνδέονταν με τις συγκυριακές συνθήκες των εορτών των Χριστουγέννων και σε καμία περίπτωση δεν εμφανίζουν αξιοσημείωτη διάρκεια.⁹⁰ Μόνο μετά το 1934 θεσπίστηκε ένα έκτακτο ταμείο αρωγής για τα μέλη της. Είναι προφανές ότι η περιστασιακή διανομή φαγητού από ελληνοαμερικανούς επιχειρηματίες και δραστήριους ιερωμένους δεν αρκούσε για την αναχαίτιση των συνεπειών της κρίσης. Η αρχιεπισκοπή δεν διέθετε έναν κεντρικό μηχανισμό, παρά μόνο μετά το 1931 όταν δραστηριοποιήθηκε η «Φιλόπτωχος Αδελφότητα Ελληνίδων Αρχιεπισκοπής Αμερικής». Η τελευταία περιορίστηκε σε χοροεσπερίδες και βραχύβιες τοπικές πρωτοβουλίες, οι οποίες δεν μπορούσαν να απαλύνουν τα οξύτατα προβλήματα. Οι εκκλήσεις της αρχιεπισκοπής «δια τους ασθενείς και τους ανέργους, δια τας πάσχουσας οικογενείας, τα θύματα της μεγάλης δοκιμασίας» συνοδεύτηκαν από ορισμένους εράνους με πενιχρά αποτελέσματα, όπως το 1933 που συγκεντρώθηκαν

⁸⁸ «Η ελληνική αντοχή κατά την παρούσαν παγκόσμιον κρίσιν», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/1/1931, σ. 1.

⁸⁹ «Cleveland, Ohio. Από την ζωήν της παροικίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 3/11/1932, σ. 4, «Buffalo, N.Y. Η ανεργία εις την παροικίαν», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/1/1932, σ. 4 και «Η πείνα εν Νέα Υόρκη», *Εθνικός Κήρυξ*, 11/2/1933, σ. 3.

⁹⁰ George J. Leber, *The History of the Order of AHEPA, 1922-1972, Including the Greeks in the New World and Immigration to the United States*, Ουάσιγκτον, The Order of AHEPA, 1972, σ. 262-266.

μόλις 380 δολάρια.⁹¹ Την αδυναμία των ελληνοαμερικανικών φιλανθρωπικών οργανώσεων σημείωνε και ο Έλληνας πρέσβης σε αναφορά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, όπου έκανε λόγο για χιλιάδες ορφανά και άπορα παιδιά, την περίθαλψη των οποίων αναλάμβαναν αμερικανικές -συχνά αλλόδοξες- οργανώσεις.⁹²

Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 μια ελληνοαμερικανίδα φοιτήτρια κοινωνιολογίας κατέγραψε τις φιλανθρωπικές δραστηριότητες και την προσφυγή στις υπηρεσίες αρωγής στην πόλη του Λος Άντζελες.⁹³ Η μελέτη της Μαίρυ Αντωνίου παραθέτει άφθονα στοιχεία, προσωπικές ιστορίες και πληροφορίες για την κατάσταση των ελληνοαμερικανών, προσφέροντας παράλληλα μια εποπτεία των αλληλοβοηθητικών πρακτικών. Στο Λος Άντζελες λειτουργούσαν τέσσερα φιλανθρωπικά και αλληλοβοηθητικά σωματεία (δύο εθνοτοπικά, το παράρτημα της φιλοπτώχου και μία «Ελληνική Αλληλοβοηθητική Ένωση»), καθώς και τα τοπικά παραρτήματα της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ. Η εξέτασή τους αναδεικνύει τον τρόπο δημιουργίας των αλληλοβοηθητικών ενώσεων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τις παροχές που προσέφεραν και τον τρόπο με τον οποίο αναπλήρωναν την απουσία κρατικών δομών πρόνοιας. Όλες οι εθνοτικές οργανώσεις που παρουσιάζονται είχαν μείωση των εσόδων τους στα χρόνια της κρίσης, γεγονός που καθόρισε εν τέλει και τις περιορισμένες δυνατότητες αλληλοβοηθητικών δραστηριοτήτων.

Η ισχυρή «Αλληλοβοηθητική Ένωση» στην περίοδο 1931-1937 δεν συνεισέφερε σε καμία κεντρική εκστρατεία, προκειμένου να μπορέσει να ανταποκριθεί στις άμεσες υποχρεώσεις έναντι των μελών της. Οι δύο εθνοτοπικοί σύλλογοι, ο ένας των καταγόμενων από τον Μαρμαρά της Μικράς Ασίας και ο άλλος από το χωριό Σουδενά της Αχαΐας (σήμερα Κάτω Λουσοί), είχαν περιορισμένη δράση, συντηρώντας έναν μικρό αριθμό ηλικιωμένων μελών. Τα έσοδα της τοπικής «λέσχης κυριών», που προσχώρησε στην Φιλόπτωχο, μετά το 1930 γνώρισαν σημαντική μείωση, με αποτέλεσμα να συντηρεί περιστασιακά ορισμένες οικογένειες.

Σαφώς περισσότερες ήταν οι ελληνοαμερικανικές οικογένειες, «ελληνικές» και «μεικτές», που είχαν καταφύγει σε αμερικανικές φιλανθρωπικές οργανώσεις και στις κρατικές δομές της εποχής του New Deal. Η Αντωνίου κατέγραψε 71

⁹¹ «Ενώ άλλοτε ήσαν οι ίδιοι δωρηταί σήμερα αντιμετωπίζουν την απόγνωσιν και δυστυχίαν. Βοηθήσατε τα θύματα της μεγάλης δοκιμασίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 8/12/1932, σ. 4 και «Ημείς και οι Εβραίοι», *Εθνικός Κήρυξ*, 31/1/1933, σ. 4.

⁹² Αναφορά του πρέσβη Σισιλιάνου προς το υπουργείο Εξωτερικών (14.10.1936), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1937/60/3.

⁹³ Mary Antoniou, «Welfare Activities Among the Greek People in Los Angeles» διπλωματική εργασία, University of South California, 1939.

οικογένειες, που είχαν απασχολήσει το International Institute, την Children Protection Association, την State Relief Administration και το Bureau of Indigent Relief. Στο International Institute το διάστημα 1930-1933 είχαν καταφύγει για «σταθερή περίθαλψη» 61 οικογένειες και για «περιστασιακή» άλλες 77, όταν οι ανάλογοι αριθμοί των εθνοτικών οργανώσεων δεν ξεπερνούσαν την μία δεκάδα. Η ανάλυση των περιπτώσεων και των ατομικών φακέλων φανερώνει ότι η αναζήτηση πρόνοιας δεν συνδεόταν αποκλειστικά με την περίθαλψη και την οικονομική στήριξη, αλλά και τις κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης, την ανησυχία των γονέων για την συμπεριφορά των τέκνων τους και άλλα προβλήματα οικογενειακής συνοχής.

Τα συμπεράσματα της Αντωνίου, η οποία ασχολήθηκε κυρίως με τα περιστατικά του 1938 όταν είχαν παρέλθει τα πιο δύσκολα χρόνια της ύφεσης, παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Καταρχήν, η συγγραφέας προσπαθούσε να εμφανίσει την καταφυγή στις αμερικανικές υπηρεσίες ως μια προσωρινή λύση, που δεν έχει «γίνει συνήθεια» στους ελληνοαμερικανούς. Εδώ, βλέπουμε την επιβίωση της ρητορικής για την αυτάρκεια των μεταναστών, αλλά πιθανότατα και μία απάντηση στην αντιμεταναστευτική έξαρση της περιόδου για τους μετανάστες «που συντηρούνται από την πρόνοια, δίχως να εργάζονται». Ταυτόχρονα, η Αντωνίου απέδιδε στην αύξηση των μεικτών γάμων την ευκολία με την οποία προσέγγιζαν οι ελληνοαμερικανικές οικογένειες τις υπηρεσίες αρωγής. Το ερώτημα ίσως θα έπρεπε να τεθεί διαφορετικά: κατά πόσον η καταφυγή στις υπηρεσίες αρωγής φανέρωνε την αποστασιοποίηση των μεταναστών από τους παραδοσιακούς τρόπους αλληλοβοήθειας;

Η ανεπάρκεια των θρησκευτικών και κοινοτικών μηχανισμών στην περίοδο της κρίσης αποτέλεσε κοινή εμπειρία στις μεταναστευτικές κοινότητες. Η Λίζαμπεθ Κοέν με πλήθος παραδειγμάτων συνδέει την εξέλιξη αυτή με την αποδέσμευση των μεταναστών από τον έλεγχο των παραδοσιακών μηχανισμών της κοινότητάς τους και την ενίσχυση τάσεων ριζοσπαστικοποίησης και πολιτικοποίησης.⁹⁴ Οι πενήντα ελληνοαμερικανοί άνεργοι που το 1933 επισκέφτηκαν στον *Εθνικό Κήρυκα* ζητώντας την μεσολάβησή του για την πρόσληψή τους σε εθνοτικές επιχειρήσεις επιχείρησαν να επιλύσουν το πρόβλημα της ανεργίας μέσω της κοινότητας.⁹⁵ Η αποτυχία προσπαθειών τέτοιου είδους ενέτειναν τους προβληματισμούς για τα όρια της

⁹⁴ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 218-238.

⁹⁵ Οι άνεργοι διατύπωσαν τα παράπονά τους και ζήτησαν «όπως διευκολύνωμεν την επικοινωνία μεταξύ Ελλήνων εργοδοτών και εργατών», «Δια την διευκόλυνσιν των ανέργων», *Εθνικός Κήρυξ*, 22/4/1933, σ. 4.

εθνοτικής αυτάρκειας και την ισχύ των ενιαίων ελληνοαμερικανικών συμφερόντων. Η σύνταξη του *Εθνικού Κήρυκα* διέκρινε τον κίνδυνο η απογοήτευση των εργατών να οδηγούσε στην ενίσχυση των «ερυθρών». Από το 1931 με συστηματικό τρόπο η εφημερίδα τροποποίησε το λόγο της και άρχισε να νουθετεί τους αναγνώστες της για την αξία της συνδικαλιστικής οργάνωσης, τονίζοντας παράλληλα τους κινδύνους που δημιουργούσε ο συγχρωτισμός με τους κομμουνιστές. Η αναβάθμιση του δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος για τα προβλήματα των ελληνοαμερικανών εργατών φανερώνει την έκδηλη ανησυχία για τις τάσεις ριζοσπαστικοποίησης που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Φυσικά, ούτε όλοι οι άνεργοι συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις, τις πορείες πείνας και τα συμβούλια των ανέργων, ούτε όσοι είχαν μια τέτοια δράση συμμερίζονταν κατ' ανάγκη τους επαναστατικούς στόχους των οργανώσεων της αριστεράς. Το αναντίρρητο γεγονός όμως είναι ότι η οικονομική κρίση και οι σφοδρές της επιπτώσεις έφεραν το κοινωνικό ζήτημα στο προσκήνιο τροποποιώντας την οπτική και τη στάση εκατομμυρίων ανθρώπων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το κίνημα των ανέργων και εργατική αλληλοβοήθεια

Η κινητικότητα των ελληνοαμερικανικών επιτροπών ανέργων και η πυκνωση των ειδήσεων για τη δημιουργία παραρτημάτων της αλληλοβοηθητικής ένωσης International Workers Order (I.W.O.) συνιστούν ενδείξεις των εργατικών αναζητήσεων στα χρόνια της ύφεσης. Οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι αποτέλεσαν χώρους συνάντησης των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών με ένα ευρύτερο ακροατήριο, το οποίο αναζητούσε άμεσες λύσεις στα προβλήματά του ή απλά ήθελε να γνωστοποιήσει το αδιέξοδό του. Η ρευστή οργανωτική μορφή του κινήματος των ανέργων δεν επιτρέπει την επακριβή χαρτογράφηση του ελληνοαμερικανικού ενδιαφέροντος για τις επιτροπές των ανέργων.

Παρόλα αυτά, μέσα από την κινητικότητα αυτής της περιόδου διαμορφώθηκαν σχέσεις και συνάψεις, οι οποίες εκδηλώθηκαν με εμφανέστερο τρόπο στις εργατικές ενώσεις ύστερα από το 1933. Η εμπειρία της συμμετοχής στις επιτροπές των ανέργων, της σύγκρουσης με την αστυνομία, της διεκδίκησης άμεσων μέτρων υπήρξε παρακαταθήκη εμφανή στους τρόπους ανάπτυξης του εργατικού κινήματος. Οι νέες μορφές συνδικαλιστικής οργάνωσης, όπως εκφράστηκαν στην ένωση των βιομηχανικών σωματείων της Congress of Industrial Organizations (C.I.O.), έφεραν στοιχεία της εμπειρίας αυτής, καθώς πρυτάνευε η ενότητα της

εργατικής τάξης και οι πρακτικές της άμεσης δράσης. Στα χρόνια του New Deal ορισμένες επιτροπές ανέργων μετεξελίχθηκαν σε συνεργαζόμενες οργανώσεις με τις κυβερνητικές υπηρεσίες καταπολέμησης της ανεργίας. Στην περίπτωση της «ελληνικής επιτροπής» στη συνοικία Τσέλσυ της Νέας Υόρκης, η συνεργασία αυτή περιλάμβανε την οργάνωση μαθημάτων κατάρτισης, παροχή επιδομάτων και διάφορες προνοιακές δράσεις για τους κατοίκους.

Η ανάπτυξη του κινήματος των ανέργων βασίστηκε στη διεκδίκηση μέτρων ανακούφισης και κοινωνικής πρόνοιας εκ μέρους της κεντρικής και πολιτειακής εξουσίας.⁹⁶ Τα αιτήματα αυτά ήταν εύληπτα και συγκεκριμένα, ενώ τα συμβούλια των ανέργων σε τοπικό επίπεδο είχαν να επιδείξουν σημαντικές επιτυχίες. Διαμαρτυρίες σε τοπικά συμβούλια, καταλήψεις δημοσίων κτηρίων, η υπεράσπιση με ποικίλους τρόπους των οικογενειών που κινδύνευαν από εξώσεις και οι «απεργίες ενοικίου» καταγράφονται ανάμεσα στις επιμέρους μορφές δράσης.⁹⁷ Έχοντας επιτροπές σε επίπεδο γειτονιάς, προσφέροντας νομική κάλυψη και διεκπεραίωση γραφειοκρατικών διαδικασιών, τα συμβούλια των ανέργων συσπείρωσαν σημαντικά τμήματα της μεταναστευτικής εργατικής τάξης, που δε διέθεταν προηγούμενους δεσμούς με το διεκδικητικό κίνημα. Χοροεσπερίδες, ολοήμερες εκδρομές συνδυασμένες με συγκεντρώσεις, πανηγυρικές εκδηλώσεις και συνελεύσεις αποτελούσαν αφορμές κοινωνικοποίησης και εξόδου από την παθητικότητα, που επέφερε η στασιμότητα της ανεργίας. Για χιλιάδες μετανάστες το κίνημα των ανέργων υπήρξε μια εμπειρία διεξόδου από την περιθωριοποίηση που δημιουργούσε η κρίση.

Οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι επέδειξαν σημαντική δραστηριότητα στην οργάνωση επιτροπών ανέργων. Τα αποτελέσματα ήταν αξιοσημείωτα, αν τα αντιπαραβάλλει κανείς με την επιρροή της ελληνοαμερικανικής αριστεράς στη δεκαετία του 1920. Ο υπεύθυνος του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών για τις μεσοδυτικές πολιτείες κατέγραφε την ύπαρξη επιτροπών σε μία σειρά βιομηχανικών πόλεων και προαστίων, όπως το Μιλγουόκι (Milwaukee), το Χέγκεγουις (Hegewisch) και το Πούλμαν

⁹⁶ Για το κίνημα των ανέργων βλ. κυρίως Roy Rosenzweig, «Organizing the Unemployed. The Early Years of the Great Depression, 1929-1933», *Radical America* 10.4 (Ιούλιος-Αύγουστος 1976), σ. 37-60 και Daniel J. Leab, «United We Eat, The Creation and Organization of the Unemployed Councils in 1930», *Labor History* 8 (1967), σ. 300-315. Για τη σχέση του κινήματος με το Κομμουνιστικό Κόμμα, Harvey Klehr, *The Heyday of American Communism: The Depression Decade*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1984, σ. 49-68.

⁹⁷ Mark D. Nailson, «The Rent Strikes in New York», *Radical America* 1.2 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1967), σ. 13-16.

(Pullman). Στο Σικάγο, η επιτροπή ανέργων που στεγαζόταν στον τοπικό Ελληνικό Εργατικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο συσπείρωνε περισσότερα από εξακόσια άτομα.⁹⁸ Ο Σύνδεσμος του Σικάγο βρισκόταν στην περιοχή του Χάλστεντ (Halsted), μία πληττόμενη από την ύφεση εργατική γειτονιά με υψηλή μεταναστευτική συγκέντρωση.

Στις αναμνήσεις του ο Στηβ Νέλσον (Steve Nelson), που ήταν επιφορτισμένος με την καθοδήγηση των συμβουλίων ανέργων, αναφέρεται εκτενώς στις ελληνοαμερικανικές δραστηριότητες στο κίνημα των ανέργων. Η πρώτη του ομιλία στο Σικάγο πραγματοποιήθηκε στον Ελληνικό Εργατικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο, όπου ο ελληνοαμερικανός γραμματέας τον συμβούλευσε να περιοριστεί στα ζητήματα της ανεργίας, καθώς «εδώ δεν χρειάζεται να τους μιλήσουμε για τη διαγραφή του Λόβστοουν (Lovestone). Αυτοί οι άνθρωποι δεν ξέρουν τίποτα για το θέμα αυτό και έχουμε πιο σοβαρά πράγματα να συζητήσουμε».⁹⁹ Το μεμονωμένο αυτό περιστατικό επιβεβαιώνει την αίσθηση ότι στο κίνημα των ανέργων η ελληνοαμερικανική αριστερά βρέθηκε μπροστά σε ένα ευρύτερο ακροατήριο, το οποίο είχε διαφορετικές προτεραιότητες από τις εσωτερικές εξελίξεις του κομμουνιστικού κινήματος.

Η επέκταση του κινήματος των ανέργων στην περιοχή γύρω από το Σικάγο και στα ανθρακωρυχεία του Πίτσμπουργκ βασίστηκε στο δίκτυο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Ο Νέλσον διανθίζει την αφήγησή του με διάφορα ανεκδοτολογικά περιστατικά, όπως για τον Γκας (Gus), τον ελληνοαμερικανό χαρτοπαίκτη που αναδείχθηκε σε πολύτιμο βοηθό του Νέλσον, καθώς επιστράτευσε το διευρυμένο κοινωνικό του δίκτυο στην περιοχή, κληρονομιά του προηγούμενου βίου του, προκειμένου να πραγματοποιηθούν ιδρυτικές συναντήσεις των συμβουλίων.¹⁰⁰ Οι αναμνήσεις του γηραιού κομμουνιστή, μετανάστη ο ίδιος από τη Σερβία, επιμένουν στην λαϊκή ενεργοποίηση στις επιτροπές και την παρουσία των μεταναστών, που έως τότε δεν είχαν σχέση με το οργανωμένο εργατικό κίνημα. Οι περιφερειακές συναντήσεις των ανέργων, με τις θεατρικές παραστάσεις, τις μουσικές εκδηλώσεις και την κοινή κουζίνα, θύμιζαν περισσότερο λαϊκό πανηγύρι, παρά κλασική εργατική διαμαρτυρία.

⁹⁸ Βλ. επιστολή του Ν. Economos προς το «ελληνικό γραφείο» της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών (30/3/1932), Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2753, σ. 4.

⁹⁹ Steve Nelson, James Barrett και Rob Ruck, *Steve Nelson. American Radical*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1981, σ. 75.

¹⁰⁰ *Steve Nelson. American Radical*, σ. 113.

Οι «ελληνικές επιτροπές ανέργων» επιχείρησαν να συνδεθούν με ελληνοαμερικανικούς συλλόγους, κοινότητες και οργανώσεις στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο και στο Ντιτρόιτ. Τα κείμενά τους περιορίζονταν στα άμεσα προβλήματα των ανέργων, προκειμένου να αποφύγουν την στερεότυπη κατηγορία ότι ήταν όργανα των «ερυθρών». Έτσι η «προσωρινή επιτροπή ανέργων Ντιτρόιτ» διαπίστωνε ότι «η σημερινή οικονομική κρίσις (...) ήτο αδύνατον να μη αφήση ανεπηρέαστους και ημάς τους Έλληνας της παροικίας μας (...) Η μεγάλη μερίς των Ελλήνων οικογενειάρχων και ανυπάνδρων ομογενών μας υποφέρουν, στερούνται και αυτού του επιουσίου άρτου. Σε μια τέτοια κατάστασι είνε ανάγκη όπως ενεργήσωμεν όλοι μαζί και έλθωμεν εις βοήθειαν των πασχόντων. Όθεν καλούμεν όλας τας οργανώσεις, Σωματεία, Συλλόγους και Κοινότητας, όπως στείλουν αντιπροσώπους εις μίαν Γενικήν Συνδιάσκεψιν, όπως συσκεφθώμεν προς εξεύρεσιν μέσων και τρόπων προς άμεσον περίθαλψιν των δεινοπαθόντων ομογενών μας».¹⁰¹ Με επίκεντρο αυτές τις πρωτοβουλίες καταγράφηκαν ορισμένες επαφές εθνοτοπικών συλλόγων με την ελληνοαμερικανική αριστερά, ενώ η Αρχιεπισκοπή παρακολουθούσε συστηματικά τις συναντήσεις στη Νέα Υόρκη, πιθανότατα για να έχει μία εποπτεία των δράσεων γύρω από την περίθαλψη των ανέργων. Η γενικότερη αποτυχία του σχεδίου των επιτροπών για τον συντονισμό των ελληνοαμερικανικών συλλόγων οφείλεται προφανώς στην καχυποψία έναντι των «ερυθρών», αλλά πιθανότατα και στην ταξική σύνθεση των διοικήσεων των εθνοτοπικών και άλλων συλλόγων.

Η περίπτωση της «Παγκυπριακής Αδελφότητας» ήταν διαφορετική. Η οργάνωση ιδρύθηκε από κύπριους κομμουνιστές εργάτες, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στον κλάδο του επισιτισμού. Η κρίση δημιούργησε δεκάδες άνεργους κυπρίους, που εργάζονταν σε ελληνοαμερικανικά εστιατόρια και ορισμένα μεγάλα ξενοδοχεία της πόλης. Η Παγκυπριακή λειτούργησε ως αλληλοβοηθητική ένωση, ενώ στην εξέλιξή της μετατράπηκε σε παράρτημα της εργατικής οργάνωσης International Workers Order (I.W.O.).¹⁰² Η ανάπτυξη της I.W.O. στηρίχθηκε στην

¹⁰¹ Προσωρινή Επιτροπή των Ελλήνων Ανέργων, «Σύσκεψις όλων των σωματείων προς ανακούφισιν της ομογένειας», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/3/1933, σ. 2. Βλ. και «Συγκέντρωσις ανέργων ομοιάζουσα σοβιετικόν συνέδριον», *Εθνικός Κήρυξ*, 11/1/1933, σ. 4.

¹⁰² Για την αδελφότητα βλ. τις αναμνήσεις του Σαββίδη, Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Παγκυπριακή Αδελφότης. Νέα Υόρκη», σ. 1-42 και ποικίλες σκέψεις του «ελληνικού γραφείου» για την άμεση σύνδεσή της με την I.W.O., όπως «Minutes of the Greek Buro Central Committee of the C.P. (Ιανουάριος 1931)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2531, σ. 37.

προσχώρηση αυτόνομων εργατικών οργανώσεων αλληλοβοήθειας στα χρόνια της κρίσης.¹⁰³

Η International Workers Order αποτελούσε τη μετεξέλιξη μιας εβραϊκής αλληλοβοηθητικής ένωσης, υπό την επιρροή του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών. Στα χρόνια της κρίσης παρείχε χαμηλού κόστους ασφάλιση σε χιλιάδες ανέργους, εργάτες και μετανάστες. Από τριάντα χιλιάδες μέλη το 1933 έφτασε να καλύπτει στις παραμονές του πολέμου περισσότερα από 150.000 άτομα, συνιστώντας έτσι μια από τις πλέον μαζικές οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς. Η δυναμική της I.W.O. σχετίζεται με την απουσία δομών κοινωνικής ασφάλισης στις Ηνωμένες Πολιτείες και την μερική κάλυψη του πληθυσμού ακόμα και μετά τη θέσπιση του Social Security Act το 1935.

Στα πρώτα χρόνια της κρίσης, η ρητορική της και τα χαμηλά τέλη εγγραφής την καθιστούσαν ελκτική σε όσους συμμετείχαν στο κίνημα των ανέργων: «Είμαστε εργάτες. Η δουλειά είναι το μόνο μας έσοδο. Ακόμα και όταν δουλεύουμε το εισόδημά μας είναι μικρό. Αλλά οι εργάτες (...) ξέρουν καλά τις δυσχέρειες, απ' όταν η κρίση έφερε την ανεργία, τη μερική εργασία, τις περικοπές στους μισθούς και την εντατικοποίηση, που σπάει τα νεύρα. (...) Υπάρχει μόνο μια θεραπεία: η Κοινωνική Ασφάλιση.(...) Πρέπει να παλέψουμε για την Κοινωνική Ασφάλιση. Αλλά όσο εκκρεμεί μια κυβερνητική πρωτοβουλία για την παροχή επιδόματος ανεργίας και ασφάλισης, πρέπει να ενωθούμε και να οργανώσουμε μια αλληλοβοηθητική ένωση πάνω στις αρχές της ασφάλισης για όλα τα μέλη και στήριξης των εργατικών αγώνων. Η I.W.O. είναι αυτή η οργάνωση. Τη στιγμή αυτή εκατοντάδες παραρτήματα εργατικών αλληλοβοηθητικών ενώσεων σε όλη τη χώρα ενώνονται σε αυτήν. Η I.W.O., η οποία στηρίζεται στις αρχές της πάλης ενάντια στην εκμετάλλευση και την καταπίεση, ιδιαίτερα απευθύνεται στους καταπιεσμένους νέγρους και τους καταδιωκόμενους ξενογεννημένους. Ενότητα, πλήρης ισότητα των νέγων και των λευκών, γηγενών και ξένων στις γραμμές μας! Γράψου στην I.W.O. Άκουσε τι έχει να σου προσφέρει».¹⁰⁴

Οι προσπάθειες του «ελληνικού γραφείου» να δημιουργήσει εκ του μηδενός ένα δίκτυο παραρτημάτων της οργάνωσης είχε αρχικά περιορισμένα αποτελέσματα.

¹⁰³ Βλ. Roger Keeran, «National Groups and the Popular Front. The Case of the International Workers Order», *Journal of American Ethnic History* 14.3 (Ανοιξη, 1995), σ. 23-29 και Roger Keeran, «The International Workers Order and the Origins of the CIO», *Labor History* 30.3 (1989), σ. 385-408.

¹⁰⁴ Προκήρυξη της I.W.O. για συγκέντρωση στο Buffalo με θέμα «Εργατική αλληλοβοήθεια και η παγκόσμια οικονομική κρίση (1931)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2584, σ. 9.

Οι μετανάστες στηρίζονταν σε κατακερματισμένους αλληλοβοηθητικούς συλλόγους, οι οποίοι μέσα στην πάροδο τον χρόνων είχαν απωλέσει τον αμιγώς εργατικό χαρακτήρα τους. Κατά συνέπεια, δεν καταγράφηκε η προσχώρηση στην International Workers Order κάποιας ήδη υπάρχουσας αλληλοβοηθητικής ένωσης, όπως έγινε για παράδειγμα στις περιπτώσεις των ουγγρικών και σλοβάκικων μεταναστευτικών οργανώσεων, πλην της Παγκυπριακής στη Νέα Υόρκη. Έτσι, προκειμένου να εγγραφεί ένας ελληνοαμερικανός στην I.W.O έπρεπε να καταβάλλει εισφορές ατομικά, πράγμα δύσκολο σε περίοδο γενικευμένης δυσπραγίας.

Τα ελληνοαμερικανικά παραρτήματα της International Workers Order ιδρύθηκαν το 1931 στη Νέα Υόρκη και στο Σικάγο.¹⁰⁵ Στην εξέλιξη του χρόνου διαφαίνεται ότι η λειτουργία των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων ταυτιζόταν με το πρόγραμμα της οργάνωσης, ενώ συνέλλεγαν εισφορές σε ατομική βάση. Η δημιουργία της Ελληνοαμερικανικής Αλληλοβοηθητικής Ένωσης (Hellenic-American Fraternal Society) στα τέλη της δεκαετίας, η οποία προσχώρησε στην I.W.O., στηρίχθηκε στην ύπαρξη δεκάδων τοπικών παραρτημάτων και περίπου χιλίων ασφαλισμένων ελληνοαμερικανών εργατών.

Ριζοσπαστικοποίηση και αυθόρμητες απεργίες

Η τριετία 1930-1932 ήταν μία δύσκολη περίοδος για τις εργατικές ενώσεις. Τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπισαν τη δεκαετία του 1920. Ο αριθμός των συνδικαλισμένων εργατών μειώθηκε περαιτέρω, ενώ σε ελάχιστους κλάδους υπήρχε η δυνατότητα υπογραφής συλλογικών συμβάσεων. Οι ατελείωτες εφεδρείες των ανέργων, που ήταν διατεθειμένοι να πιάσουν δουλειά ανεξαρτήτως συνθηκών, καθιστούσαν πρακτικά αδύνατη την απεργιακή δραστηριότητα, γεγονός που διαφαίνεται στην ανυπαρξία εργατικών αντιστάσεων στις μισθολογικές περικοπές, στις απολύσεις και στην εντατικοποίηση στα πρώτα χρόνια της ύφεσης.

Η ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος χρονολογείται το 1933, όταν η σχετική οικονομική σταθεροποίηση και οι εξαγγελίες του New Deal λειτούργησαν προωθητικά στην οργάνωση της εργατικής δυσαρέσκειας. Η εργατική ριζοσπαστικοποίηση εκδηλώθηκε σε μια σειρά απεργιακών κινητοποιήσεων και διαμαρτυριών, που συχνά ήταν αυθόρμητα ξεσπάσματα με κύριο αίτημα την

¹⁰⁵ Βλ. για παράδειγμα τα στοιχεία από τα πρακτικά των συνεδριάσεων της «γλωσσικής επιτροπής της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΗΠΑ» για το 1931, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2333 και τα πρακτικά από τις συνεδριάσεις του «ελληνικού γραφείου» το ίδιο έτος, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2531.

αναγνώριση των συνδικάτων από τις εργοδοτικές ενώσεις. Το υπόβαθρο για την εξέλιξη αυτή παρείχε σε μεγάλο βαθμό το εδάφιο 7^α του National Recovery Act, το οποίο διασφάλιζε το δικαίωμα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών στη βιομηχανία. Ταυτόχρονα, άρχισε να διαφαίνεται η ισχυροποίηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που είχαν διαφορετικούς προσανατολισμούς από την American Federation of Labor. Οι οργανωτικές εκστρατείες για την εγγραφή των ανειδίκευτων εργατών στα συνδικάτα και η δράση της αμερικανικής αριστεράς είχαν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή τροποποίηση των συσχετισμών στο εργατικό κίνημα.

Η ανάπτυξη των εργατικών ενώσεων και των εργατικών αγώνων στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην γενική αίσθηση της αμερικανικής κοινωνίας, ότι η έναρξη του New Deal δημιουργούσε πρόσφορες συνθήκες για «οργάνωση» και «ενότητα». Η κινητικότητα που παρατηρήθηκε στις τάξεις των μικρών επιχειρηματιών με τους ποικίλους συλλόγους εν όψει του καταρτισμού των «κωδίκων» του National Recovery Act, είχε το ανάλογό της στις εργατικές συνελεύσεις, στις οποίες ήταν εμφανής ο αυθόρμητος χαρακτήρας. Την αισιοδοξία ύστερα από τα πρώτα μέτρα του New Deal την άνοιξη του 1933 ενίσχυαν οι ειδήσεις για την επαναλειτουργία ορισμένων βιομηχανικών μονάδων και την προοπτική ενός «κώδικα» για τις κύριες βιομηχανίες της χώρας. Εκείνη την περίοδο εμφανίζονται τα πρώτα δημοσιεύματα στον *Εθνικό Κήρυκα* για απεργιακές δράσεις με ελληνοαμερικανική συμμετοχή.¹⁰⁶

Η ένταση στις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας στη βιομηχανία σχετιζόταν με την απροθυμία των εργατών να επιστρέψουν στις θέσεις τους στις συνθήκες που είχαν επικρατήσει από το 1929 έως το 1932. Οι αυθόρμητες διαμαρτυρίες, οι βιαιοπραγίες σε βάρος των επιστατών για τους ρυθμούς παραγωγής και οι ξαφνικές διακοπές της παραγωγής μαρτυρούν την επίδραση της νέας πολιτικής κατάστασης και τις προσδοκίες που δημιουργούσε το εδάφιο 7^α του N.R.A. για την αναγνώριση του συνδικαλιστικού δικαιώματος.

Το παράδειγμα της χαλυβουργίας Weirton Steel, στο Γουήρτον (Weirton) της Δυτικής Βιρτζίνια θα μας απασχολήσει εκτενώς στην περίοδο ανάπτυξης των βιομηχανικών εργατικών ενώσεων της Congress of Industrial Organizations. Το υπέδαφος για την ανάπτυξη των συνδικαλιστικών αυτών δραστηριοτήτων ήταν η εργατική κινητικότητα του 1933. Η περίπτωση της Weirton Steel αποτυπώνει ορισμένες βασικές εξελίξεις στο χώρο της βαριάς βιομηχανίας γύρω από την

¹⁰⁶ Ενδεικτικά, «Η απεργία των κλωστηρίων εις το Ντόβερ έληξεν. Οι Έλληνες εργάται ευχαριστημένοι δια την αύξησιν των ημερομοσθίων», *Εθνικός Κήρυξ*, 2/6/1933, σ. 4.

διαμόρφωση νέων σχέσεων στους χώρους εργασίας μετά το 1932. Στο Γουήρτον ήταν εγκατεστημένοι περίπου δύο χιλιάδες ελληνοαμερικανοί, η πλειονότητα των οποίων εργαζόταν στην Weirton Steel. Είναι ενδεικτικό της μεροληπτικότητας του μεταναστευτικού τύπου ότι ο *Εθνικός Κήρυξ* στις συχνές του ανταποκρίσεις από το Γουήρτον προέβαλλε αποκλειστικά τις κοινωνικές δραστηριότητες των μικροεπιχειρηματιών και των συλλόγων τους, δίχως μνεία στους μισθωτούς εργάτες της κοινότητας.¹⁰⁷

Από το φθινόπωρο του 1933 τα εργατικά νέα της πόλης άρχισαν να εμφανίζονται στις στήλες της εφημερίδας. Τον Οκτώβριο οι εργάτες στη Weirton Steel απέργησαν σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την άρνηση της επιχείρησης να αναγνωρίσει τις νεοπαγείς συνδικαλιστικές οργανώσεις του κλάδου, παραβιάζοντας έτσι τους όρους του National Recovery Act.¹⁰⁸ Είχε προηγηθεί μια ευρεία σύσκεψη εργατών στις χαλυβουργίες στη Βαλτιμόρη, στην αίθουσα της τοπικής Δημοκρατικής Ελληνικής Λέσχης, η οποία είχε θέσει ως στόχο την οργάνωση των ελληνοαμερικανών «ατσαλάδων» ώστε να «αγωνισθούν από κοινού δια τα δικαιώματα και τα προνόμια της NRA» και να «συνεργασθούν δια το εθνικόν ανακουφιστικόν έργον του μεγάλου Προέδρου μας Franklin Delano Roosevelt».¹⁰⁹

Στο Γουήρτον η οργάνωση των εργατών ξεκίνησε δίχως την παρουσία έμπειρων συνδικαλιστικών στελεχών ή παραδόσεων συνδικαλιστικής δράσης. Η απεργιακή δράση αποτελούσε δείγμα της νέας ριζοσπαστικοποίησης, στην οποία σημαντικό ρόλο είχαν οι μετανάστες και οι νέοι εργάτες της βιομηχανίας. Η πρώτη απεργία στην Weirton Steel τον Οκτώβριο του 1933 έληξε με τη διαβεβαίωση της επαναπρόσληψης των απεργών και κυρίως την έναρξη διαδικασιών για την εκλογή εργατικών αντιπροσώπων υπό την αιγίδα των επιτροπών, που όριζε το National Recovery Act. Είχαν προηγηθεί βίαιες συγκρούσεις, απεργοσπαστικές επιδρομές, κυβερνητικές παρεμβάσεις και διαβουλεύσεις. Λίγους μήνες μετά, ο *Εθνικός Κήρυξ* ανακοίνωσε την έναρξη μιας νέας φάσης της αντιπαράθεσης, καθώς «Ο βιομήχανος Γουήρ παρεβίασε τον κώδικα. Διωργάνωσεν Εργατικήν Ένωσιν δια ψυχολογικής

¹⁰⁷ Ενδεικτικά και μόνο, «Weirton, W. Va., Η επέτειος της Φιλοπτώχου- Γενναία προσπάθεια προς ίδρυσιν καταλλήλου σχολείου», *Εθνικός Κήρυξ*, 5/6/1930, σ. 4.

¹⁰⁸ Ενδεικτικά, Λ.Μ. «Τα εργατικά προβλήματα. Από τέσσαρες έως έξι χιλιάδες Έλληνες μεταξύ των απεργών εργατών χάλυβος. Ο ηρωϊκός αγών των, ο οποίος ωδήγησεν εις τον προχθεσινόν θρίαμβον», *Εθνικός Κήρυξ*, 18/10/1933, σ. 4.

¹⁰⁹ «Baltimore, Md. Η οργάνωσις των Ελλήνων εργατών του χάλυβος», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/10/1933, σ. 4.

βίας. Πολλοί Έλληνες ενδιαφερόμενοι». ¹¹⁰ Η αντιπαράθεση στη Weirton Steel μεταξύ της εργοδοτικά ελεγχόμενης εργατικής ένωσης και των συνδικάτων της Congress of Industrial Organizations έμελλε να διαρκέσει για χρόνια, διχάζοντας την ελληνοαμερικανική κοινότητα.

Στις εξελίξεις αυτές σημαντικός ήταν ο ρόλος της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Από το 1933 η έναρξη των διεργασιών στους εργάτες της χαλυβουργίας σήμανε την στροφή του ενδιαφέροντος των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων προς την συνδικαλιστική οργάνωσή τους. Τα πρώτα χρόνια της κρίσης αναδείχθηκε μια νέα γενιά εργατικών στελεχών, η οποία δεν είχε πολιτικοποιηθεί στη δεκαετία του 1920, αλλά στην πράξη της δράσης μέσα σε εργατικά ακροατήρια. Ο Δημοσθένης Νίκας και ο Φρανκ Σαπάσκης υπήρξαν οι επιφανέστεροι εκπρόσωποι του νέου τύπου κομμουνιστών στελεχών. Ο Νίκας και ο Σαπάσκης περιόδευσαν στις εργατικές κωμοπόλεις συντηρώντας ένα ευρύ δίκτυο εργατικών πυρήνων, που συνδέθηκε με τα ριζοσπαστικά συνδικάτα της C.I.O. Οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι λειτούργησαν ως γραφεία της οργανωτικής εκστρατείας των συνδικάτων.

Σε ορισμένες πόλεις, όπως στο Γκάρντ της Ιντιάνα, οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές διέθεταν δεσμούς με τις εργατικές κοινότητες από την δεκαετία του 1920. Παράλληλα, η εργατική κινητικότητα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων Εργατικών Συνδέσμων σε πόλεις, όπου δεν υπήρχε στο παρελθόν σημαντική κομματική δραστηριότητα. Το «ελληνικό γραφείο» το 1934 ανέφερε την ύπαρξη δώδεκα ενεργών Συνδέσμων, με 1.500 εγγεγραμμένα μέλη, ενώ το 1935 είχαν φτάσει τους δεκαπέντε. ¹¹¹ Τότε, ελήφθη και η απόφαση της δημιουργίας της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων για την καλύτερο συντονισμό των δραστηριοτήτων τους. ¹¹²

¹¹⁰ «Σοβαρά ρήξις μεταξύ της NRA και της Γουήρτον Στηλ Κόμπανυ», *Εθνικός Κήρυξ*, 13/12/1933, σ. 1.

¹¹¹ «Report Submitted by the Greek Buro of the C.C. on the Basis of the Questionnaire of the C.C. (20/3/1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3491, σ. 2-3 και «Απολογισμός πέντε μηνών», *Πρωτοπόρος* 1 (Μάρτιος 1935), σ. 19.

¹¹² «Statement of the Greek Bureau of the Central Committee of the Communist Party U.S.A. (6/6/1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3491, σ. 7. Σημειώνουμε ότι η Κεντρική Επιτροπή είχε στο παρελθόν καταδικάσει με σαφήνεια αντίστοιχες προσπάθειες ομοσπονδιακής οργάνωσης μεταναστευτικών εργατικών λεσχών: «Resolution on Language Work: Adopted by the March 31- April 4, 1930 Plenum of the Central Committee of the U.S.A.», *Thesis and Resolutions for the Seventh National Convention of the Communist Party of the USA, by Central Committee Plenum, March 31- April 4, 1930*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1930, σ. 79-87. Ο αναπροσανατολισμός της κομματικής γραμμής σχετίζεται με τη διαμόρφωση μιας νέας αντίληψης για τις μεταναστευτικές κοινότητες και τη θέση τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Βλ. την εισήγηση για

Η συμμετοχή των ελληνοαμερικανών εργατών στις διεργασίες του εργατικού κινήματος τεκμαίρεται από την παρουσία τους σε σημαντικές απεργίες της περιόδου, αλλά και τον πρωταγωνιστικό τους ρόλο σε περιστατικά βίας και καταστολής. Ο Στέφανος Κατόβης (Steve Katovis) υπήρξε ο πρώτος νεκρός του εργατικού κινήματος στα χρόνια της ύφεσης, καθώς δολοφονήθηκε από έναν αστυνομικό στην Νέα Υόρκη στις 26 Ιανουαρίου του 1930 κατά τη διάρκεια μιας απεργιακής συγκέντρωσης. Η κηδεία του μετατράπηκε σε ένα μεγάλο συλλαλητήριο δείχνοντας την άνοδο της κοινωνικής δυσαρέσκειας και επιτείνοντας την φοβία συντηρητικών κύκλων ότι η κρίση έφερνε την κομμουνιστική αριστερά στο προσκήνιο.¹¹³ Το 1934, στην μεγάλη απεργία των εργατών του Σαν Φραντσίσκο δολοφονήθηκε ο επίσης κομμουνιστής εργάτης Νίκος Κουντουράκης, ενώ τραυματίστηκαν άλλοι τέσσερεις ελληνοαμερικανοί εργάτες και η αστυνομία έκλεισε τον τοπικό Ελληνικό Εργατικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο.¹¹⁴ Μερικές εβδομάδες νωρίτερα, στην κωμόπολη του Ντάνμπερυ (Danbury) δύο Έλληνες εργάτες συνελήφθησαν κατά τη διάρκεια συγκρούσεων με ομάδες απεργοσπαστών έξω από ένα μεγάλο εργοστάσιο κατεργασίας γούνας, όπου «πολλοί είναι οι Έλληνες μεταξύ των απεργών. Ούτοι ζητούν αύξησιν του μισθού των διότι με 14 δολλάρια τα οποία λαμβάνουν την εβδομάδα δεν δύνανται να ζήσουν και ηναγκάσθησαν να ενωθούν με τους απεργούς».¹¹⁵ Πολυάριθμες ήταν οι συλλήψεις ελληνοαμερικανών συνδικαλιστών για παραβίαση των νόμων περί «εγκληματικού συνδικαλισμού». Οι περιπτώσεις του

τη δημιουργία Ομοσπονδιών στις Εργατικές Λέσχες στο «Proposals of the Language Commission to the Eighth National Convention- C.P.U.S.A., Approved by the Polburo- April 26 1934», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3421, σ. 74.

¹¹³ Βλ. το φωτογραφικό αφιέρωμα από την κηδεία στο περιοδικό της Διεθνούς Εργατικής Βοήθειας, *Labor Defender* (Μάρτιος 1930). Στον αντίποδα, είναι ενδιαφέρουσα η δημοσιογραφική κάλυψη των γεγονότων από τον *Εθνικό Κήρυκα*, καθώς αποσιωπήθηκε συστηματικά η καταγωγή του νεκρού. «Οι κομμουνισταί αφηφούν τον αστυνομικό διευθυντή», *Εθνικός Κήρυξ*, 28/1/1930, σ. 1, «15.000 εις την κηδείαν του ερυθρού Κατόβη. 5.000 εκ τούτων ήσαν Κομμουνισταί, οι δε λοιποί περίεργοι», *Εθνικός Κήρυξ*, 29/1/1930, σ. 1. Για τα γεγονότα και μια βιογραφία του νεκρού, βλ. τη μπροσούρα Α.Β. Magil και Joseph North, *Steve Katovis, Life and Death of a Worker*, Νέα Υόρκη International Pamphlets, 1930.

¹¹⁴ Daniel Frontino Elash, «Greek American Communists and the San Francisco General Strike of 1934», *Journal of the Hellenic Diaspora* 33.1 (2007), σ. 23-38. Βλ. και Πάνος Κολυμπάρης, «Ο αείμνηστος Νίκος Κουντουράκης μάρτυς της εργατικής ιδεολογίας», *Εμπρός*, 8/7/1938, σ. 5. Για την καταστολή και το κλείσιμο του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου «Report of the Greek Bureau of the C.C. (25/7/1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3491, σ. 11. Για την απεργία μια γενικότερη επισκόπηση στο Bruce Nelson, *Workers on the Waterfront, Seamen, Longshoremen and Unionism in the 1930s*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1990, σ. 127-155. Ο Nelson αναφέρει τον Κουντουράκη με το ψευδώνυμο Nick Bordoise.

¹¹⁵ «Και δύο Έλληνες συνελήφθησαν μεταξύ των απεργών του Danbury. Ο Δημήτριος Σαρκίας και ο Γεώργιος Μαμαράς κατέβαλαν εγγύησιν 500 Δολ. όπως απολυθώσι. Κατηγορούνται ομού με οκτώ άλλους ως προκαλέσαντες τραυματισμούς κατά την απεργία των γουναρικών», *Εθνικός Κήρυξ*, 8/6/1934, σ. 1.

Θεόδωρου Παππά και του Παύλου Σκαλιώτη (Paul George) στη Νέα Υόρκη υπήρξαν από τις πιο χαρακτηριστικές, καθώς η σύλληψή τους συνοδεύτηκε από την προσπάθεια απέλασης, κάτι που απετράπη χάρη στην επέμβαση των νομικών επιτροπών για τα δικαιώματα των «ξενογεννημένων» εργατών.¹¹⁶

Οι πληροφορίες για τις απεργιακές κινητοποιήσεις της περιόδου, για τη δραστηριοποίηση στελεχών της αριστεράς και τις συλλήψεις εργατών ίσως δεν συνθέτουν μια επαρκή εικόνα των τάσεων και των διεργασιών στους ελληνοαμερικανούς εργάτες. Οι προηγούμενες αναφορές είχαν ως κύριο στόχο την κατάδειξη της κοινής διαδρομής των ελληνοαμερικανών εργατών με τις αναζητήσεις της αμερικανικής εργατικής τάξης. Η κρίση και η ανεργία των ανειδίκευτων εργατών έπληξε τους ελληνοαμερικανούς, τμήματα των οποίων στη συνέχεια συμμετείχαν στο κίνημα των ανέργων και την εργατική αναταραχή της διετίας 1933-1934. Οι ιδεολογικές και πολιτικές διεργασίες, η στήριξη του New Deal μετά τις προεδρικές εκλογές του 1932 και η απεργιακή κινητικότητα κατά την διετία 1933-34 έθεσαν τις ουσιαστικές βάσεις για την ανάπτυξη του αμερικανικού εργατικού κινήματος τα επόμενα χρόνια.

Η «βιομηχανία τροφίμων»:

οι εργαζόμενοι στα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια και τις καφετέριες

Η εργασία σε επιχειρήσεις επισιτισμού και συναφών υπηρεσιών αποτελούσε διαδεδομένη εμπειρία στις τάξεις των μεταναστών ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Για να γίνει κανείς λαντζιέρης ή σερβιτόρος σε μια μικρή εθνοτική επιχείρηση δεν απαιτούνταν κάποια ειδίκευση και θεωρούνταν στη συλλογική μεταναστευτική συνείδηση ως το πρώτο και αναγκαίο βήμα για την μελλοντική απόκτηση μιας ιδιωτικής επιχείρησης. Η ανάπτυξη των ελληνοαμερικανικών εστιατορίων στηρίχθηκε στην μεταναστευτική εργασία, στις σκληρές στερήσεις των ιδιοκτητών, στην πολύωρη και εντατική δουλειά των εργατών, στη συμπίεση του εργατικού κόστους μέσω της παρακράτησης τμήματος του μισθού έναντι «φιλοξενίας» ή διατροφής. Στις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις του κλάδου, εργοδότες και εργαζόμενοι συχνά προέρχονταν από την ίδια περιοχή ή συνδέονταν με

¹¹⁶ Για διάφορες σχετικές υποθέσεις βλ. την μπροσούρα American Civil Liberties Union, *Land of the Pilgrims Pride. 1932-1933*, χ.ε., 1933. Για τις δύο αυτές περιπτώσεις βλ. ενημερωτικά σημειώματα, προκηρύξεις, έντυπα συλλογής υπογραφών (1935) στο Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3947, σ. 1-30. Βλ. και τα ονόματα στο «Workers Arrested for Partaking in August First Demonstrations (1930)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2192, σ. 79.

οικογενειακούς δεσμούς. Ο ιδιοκτήτης συνήθως βρισκόταν στο ταμείο, ενώ στην επιχείρηση εργαζόνταν ένας τουλάχιστον σερβιτόρος, ένας μάγειρας και ένας «πιατάς», δηλαδή λαντζιέρης. Φυσικά, υπήρχαν άφθονες διαφοροποιήσεις ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης, το ωράριο λειτουργίας της και την πελατεία στην οποία απευθυνόταν.

Πολλοί μετανάστες εργαζόνταν σε «αμερικανικές» επιχειρήσεις του κλάδου. Η διόγκωση του κύκλου εργασιών γύρω από το φαγητό και τις υπηρεσίες τη δεκαετία του 1920 και η επέκταση των αλυσίδων εστίασης και των ξενοδοχείων συντέλεσαν στην αύξηση των θέσεων εργασίας. Ο τζίρος της αποκαλούμενης «βιομηχανίας τροφίμων» εκτινάχθηκε στα δύο δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ νέες πολυτελείς επιχειρήσεις υπενθύμιζαν τη δυναμική του ανάπτυξης.¹¹⁷ Στις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου υπήρχαν έντονες εσωτερικές διαφοροποιήσεις του εργατικού δυναμικού. Είναι ενδεικτικό, ότι η συλλογική σύμβαση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων της Νέας Υόρκης του 1957, περιελάμβανε ρυθμίσεις για συνολικά 150 συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων.¹¹⁸ Μισθολογικές αποκλίσεις και ποικίλοι άλλοι κατακερματισμοί προέκυπταν ανάλογα με την ειδικότητα της εργασίας. Την πραγματικότητα αυτή επέτειναν περαιτέρω οι ιεραρχικές διαφοροποιήσεις εντός συγκεκριμένων ειδικοτήτων, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη σερβιτόρων «πρώτης» και «δεύτερης» τάξης, οι άρρητοι κώδικες γύρω από την κατανομή των φιλοδωρημάτων, τον ορισμό των υπερωριών και την προτεραιότητα στην απασχόληση. Σερβιτόροι διαφορετικών «τάξεων», μπουφετζήδες, μάγειρες και βοηθοί, κλητήρες, καμαριέρες, πορτιέρηδες, μπάρμαν, επιστάτες, τεχνικοί, ταμίες, αχθοφόροι, τηλεφωνήτριες, διοικητικοί, «πιατάδες», καθαρίστριες και παιδιά για όλες τις δουλειές, συνέθεταν ένα πολλαπλά κατακερματισμένο εργατικό δυναμικό.¹¹⁹

Το 1935 μία επιτροπή επιφορτισμένη με την διεξαγωγή έρευνας για τα ημερομίσθια και την εργασία στα εστιατόρια και στα ξενοδοχεία της Νέας Υόρκης κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η ανομοιογένεια των συνθηκών εργασίας στις

¹¹⁷ Τα στοιχεία από τον Matthew Josephson, *Union House, Union Bar. The History of the Hotel and Restaurant Employees and Bartenders International Union AFL-CIO*, Νέα Υόρκη, Random House, 1956, σ. 165.

¹¹⁸ Morris A. Horowitz, *The New York Hotel Industry. A Labor Relations Study*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1960, σ. 170.

¹¹⁹ Σύμφωνα με τον ορισμό που έδινε η Hotel and Restaurant Employees and Bartenders International Union, στις τάξεις της ανήκαν «όσοι σχετίζονται με την προετοιμασία και το σερβίρισμα φαγητού, ποτών και προσφέρουν υπηρεσίες στο κοινό», βλ. Florence Peterson, *Handbook of Labor Unions*, Ουάσιγκτον, American Council on Public Affairs, 1944, σ. 169.

επιχειρήσεις του κλάδου δημιουργούσε μια «χαώδη κατάσταση».¹²⁰ Το πόρισμα της εν λόγω επιτροπής, της Hotel and Restaurant Wage Board, αναδείκνυε την ανομοιογένεια και τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των επιχειρήσεων που συμβατικά περιλαμβάνονταν στην «βιομηχανία τροφίμων» (food industry), δηλαδή το σύνολο των δραστηριοτήτων που εμπλέκονταν στην παροχή ξενοδοχειακών υπηρεσιών ή στην ετοιμασία και διακίνηση τροφίμων και ποτών. Ο γενικός όρος «βιομηχανία τροφίμων» κάλυπτε ταυτόχρονα τα μικρά οικογενειακά εστιατόρια, τις εργατικές καντίνες, τα πολυτελή «ρεστωράντ», τις επιχειρηματικές αλυσίδες με πολιτειακή ή και παναμερικανική εμβέλεια, τα κυλικεία στους σιδηροδρομικούς σταθμούς και στις αμαξοστοιχίες, τα ξενοδοχεία-υπνωτήρια της εργατικής τάξης, τις καφετέριες και τα μεγαλοπρεπή ξενοδοχειακά συγκροτήματα με τους εκατοντάδες εργαζόμενους, που λειτουργούσαν ταυτόχρονα ως χώροι εστίασης και ψυχαγωγίας, με ποικίλα θεάματα, χοροεσπερίδες και μιούζικαλ. Στην μελέτη του για την εξέλιξη των ξενοδοχείων στη Νέα Υόρκη ο Μόρις Χόροουβιτς (Morris Horowitz) εξαρχής ξεκαθάριζε ότι «αν και συχνά γίνεται λόγος για τον ξενοδοχειακό κλάδο σαν να είναι μια ομοιογενής ‘βιομηχανία’, αυτό πολύ απέχει από την πραγματικότητα».¹²¹

Οι έντονες διαφοροποιήσεις του εργατικού δυναμικού στους χώρους εργασίας αποτυπώνονταν στην συνδικαλιστική οργάνωση του κλάδου. Οι χιλιάδες μετανάστες που εργάζονταν στις μικρές εθνοτικές επιχειρήσεις δεν είχαν καμία συνδικαλιστική οργάνωση. Το ίδιο ίσχυε και για όσους εργάζονταν στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, αλλά ήταν ανειδίκευτοι, όπως για παράδειγμα οι λαντζιέρηδες και ορισμένες κατηγορίες σερβιτόρων. Η κύρια συνδικαλιστική ένωση του κλάδου, η Hotel and Restaurant Employees and Bartenders International Union (H.R.E.), είχε ως κύριο μέλημα τα δικαιώματα των «γηγενών» εργατών, που συνήθως ήταν και οι καλύτερα αμειβόμενοι: οι επί της υποδοχής των πελατών, οι μαιτρ, οι σερβιτόροι «πρώτης τάξης» και οι σεφ. Το συνδικάτο ανήκε στην American Federation of Labor και συμμαριζόταν τα μεταρρυθμιστικά και συντηρητικά της χαρακτηριστικά, εξασφαλίζοντας τα δικαιώματα των μελών του και αρνούμενο την οργάνωση των «νέων μεταναστών». Η H.R.E. λειτουργούσε ως μια συντεχνιακή ένωση, η εγγραφή στην οποία διασφάλιζε το δικαίωμα της εργασίας, αμοιβή και συνθήκες βάσει τοπικών συλλογικών συμβάσεων.

¹²⁰ «Χαώδεις οι μισθοί και αι συνθήκαι εις τα εστιατόρια και ξενοδοχεία», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/5/1935, σ. 1.

¹²¹ Horowitz, *The New York Hotel Industry*, σ. 5-6.

Η αντίληψη του Κομμουνιστικού Κόμματος για την οργάνωση των εργατών του κλάδου κινούνταν σε δύο κατευθύνσεις. Πρώτον, της ενότητας όλων των εργαζομένων, ανεξαρτήτως ειδικότητας, σε μια βιομηχανική ένωση των «εργατών που συμμετέχουν στην παραγωγή και διακίνηση τροφίμων».¹²² Δεύτερον, του διαχωρισμού από την Hotel and Restaurant Employees Union και τη στήριξη του ανταγωνιστικού συνδικάτου Amalgamated Food Workers Union (A.F.W.U.). Το «ερυθρό» συνδικάτο έως τις αρχές της δεκαετίας του 1930 δεν είχε ιδιαίτερη διαπραγματευτική ισχύ, καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις αναγνώριζαν αποκλειστικά τη συνδικαλιστική ένωση της American Federation of Labor. Η ένταξη στην Amalgamated κατά συνέπεια στηριζόταν περισσότερο στη γενική συμφωνία με τις αρχές του, παρά στην συνδικαλιστική του δύναμη.

Ο κύριος χώρος που η Amalgamated Food Workers Union διέθετε συγκεντρωμένες δυνάμεις ήταν στους εργαζόμενους στις καφετέριες της Νέας Υόρκης.¹²³ Εκεί η πλειονότητα των εργαζομένων ήταν μετανάστες, για τη συνδικαλιστική οργάνωση των οποίων η Hotel and Restaurant Employees Union δεν επεδείκνυε κανένα ενδιαφέρον. Οι συνθήκες εργασίας ήταν ιδιαίτερα κακές, καθώς οι εργαζόμενοι δεν είχαν φιλοδώρηματα, οι βάρδιες υπερέβαιναν τις δεκατέσσερις ώρες τη μέρα και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν δικαιούνταν ρεπό. Στις αρχές του 1929 υπό την καθοδήγηση της Amalgamated Food Workers Union εργαζόμενοι σε ορισμένες μεγάλες αλυσίδες απέργησαν. Η Hotel and Restaurant Employees Union καταδίκασε την απεργία και υπέβαλε μηνύσεις σε βάρος των πρωταγωνιστών, ορισμένοι εκ των οποίων ελληνοαμερικανοί, γεγονός που συντέλεσε στην αποκλιμάκωσή της.¹²⁴

¹²² Βλ. ενδεικτικά μία προκήρυξη του 1930, που καλούσε σε συνεδρίαση όλων των «εργαζομένων στην παραγωγή και διακίνηση τροφίμων στην περιοχή της Νέας Υόρκης», στους οποίους συγκαταλέγονταν εργαζόμενοι σε εστιατόρια, ξενοδοχεία και καφετέριες, εργοστάσια παραγωγής φαγητών, εργαζόμενων σε κρεοπωλεία και αρτοποιεία, διανομείς τροφών και γάλακτος και πωλητές. Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2180, σ. 7.

¹²³ Ο αμερικανικός όρος της cafeteria αναφέρεται στις επιχειρήσεις που παρείχαν καφέ σε συνδυασμό με φαγητό, κλάδος στον οποίο δραστηριοποιούνταν μεγάλες αλυσίδες.

¹²⁴ Alex Constatas, «Slanders that Grow Out of Desperation. The *Empros* Lies about the Food Workers», *Revolutionary Age*, 1/10/1930, σ. 2. Βλ. την παρουσίαση των γεγονότων από τον επίσημο ιστορικό της H.R.E., Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 172-174.

«Οι σκλάβοι της κουζίνας»:

εθνοτικές επιχειρήσεις, διεργασίες και National Recovery Act

Η οικονομική ύφεση είχε σημαντικές επιπτώσεις στον κλάδο του επισιτισμού και συνολικά στη «βιομηχανία τροφίμων». Η μείωση των εργατικών εισοδημάτων και η γενικότερη δυσπραγία μείωσαν την κίνηση στα εστιατόρια, ενώ ενίσχυσαν την τάση των καταναλωτών προς τις καφετέριες, που προσέφεραν φτηνό και γρήγορο φαγητό. Τα μεγάλα και πολυτελή ξενοδοχεία απευθύνονταν πλέον σε ένα πολύ περιορισμένο ακροατήριο, γεγονός που αποτυπώνεται στον περιορισμό των καλλιτεχνικών και ψυχαγωγικών προγραμμάτων την περίοδο της ύφεσης. Στο εσωτερικό των επιχειρήσεων η μείωση του κύκλου εργασιών οδήγησε σε περικοπές προσωπικού και ημερομισθίων. Στις μικρότερες επιχειρήσεις ο εντεινόμενος ανταγωνισμός και η επισφαλής τους θέση είχαν ως αποτέλεσμα να εντείνεται η προσπάθεια συμπίεσης του κόστους εργασίας. Οι αλυσίδες εστίασης και οι καφετέριες εκμεταλλεύτηκαν την ύπαρξη χιλιάδων ανέργων προθύμων για οποιαδήποτε εργασία, επιβάλλοντας παράταση του ωραρίου και εντατικοποίηση της εργασίας για τους «τυχερούς» που δεν ήθελαν να χάσουν την δουλειά τους. Η πρακτική αυτή συνοδεύτηκε από τη γενίκευση των εξατομικευμένων συμβάσεων στις μεγάλες επιχειρήσεις και στα ξενοδοχεία. Η νέα πραγματικότητα οδήγησε στη δραστική μείωση των εγγεγραμμένων μελών της Hotel and Restaurant Employees Union από 39.000 το 1929 σε μόλις 24.000 το 1933.¹²⁵

Στις μικρές εθνοτικές επιχειρήσεις, η πίεση που δέχονταν οι επιχειρηματίες μεταφέρθηκε στο εργατικό δυναμικό. Η δωδεκάωρη εργασία δίχως ρεπό, δηλαδή συνολικά 84 ώρες την εβδομάδα, εξασφάλιζε εβδομαδιαία αμοιβή περίπου δώδεκα δολαρίων, ποσό μικρότερο από τις ήδη χαμηλές αμοιβές των ανειδίκευτων εργατών του κλάδου πριν την ύφεση. Ένας ανειδίκευτος βιομηχανικός εργάτης για λιγότερες ώρες εργασίας το 1932 είχε απολαβές περίπου δεκατέσσερα δολάρια την εβδομάδα.¹²⁶ Ο μάγειρας, το πλέον καλοπληρωμένο μέλος του προσωπικού, εξασφάλιζε με δωδεκάωρη καθημερινή εργασία δίχως ρεπό, περίπου είκοσι δολάρια την εβδομάδα.¹²⁷

Στην τελευταία σελίδα του *Εθνικού Κήρυκα* στη στήλη «Ελεύθερον Βήμα» οι σχετικές επιστολές άρχισαν να πυκνώνουν από την Άνοιξη του 1930: «Εργάζομαι εις

¹²⁵ Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 186-189.

¹²⁶ U.S. Department of Commerce, *Statistical Abstract of the United States 1933*, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1933, σ. 303.

¹²⁷ Constant, *Austin Lunch*, σ. 54.

εστιατόριον επί δώδεκα και 13 ώρας ημερησίως και επταήμερον. Λοιπόν, αφότου επήλθεν η κρίσις, ο μισθός μου περιεκόπη τρεις φορές». «Εργάζομαι σ' ένα εστιατόριο. (...) Ο αρχικός μου μισθός ήταν 22 δολάρια. Το πρώτο ψαλίδι το έκαμε 18, κατόπιν έγινε 16 και τώρα τελευταίως έγινε 12 την εβδομάδα». «Είμαι ένα Κυπριωτάκι και δουλεύω σαν σκλάβος εις ένα Ελληνικό ρέστωραντ. Δουλεύω 13 ώρες για 12 δολάρια. Ο μπόσης μου δεν μου επιτρέπει να τρώγω φρέσκο ψωμί, ούτε να τρώγω τρεις φορές την ημέραν». «Δουλεύω σε ένα Ελληνικόν ξενοδοχείον (...) Τώρα ήρχισαν να θυμώνουν με το παραμικρόν και να με υβρίζουν επειδή ωλιγόστευσαν οι μπίζνες του».¹²⁸

Οι επιστολές των δυσαρεστημένων εργατών αποτελούν μια μοναδική πηγή για τις συνθήκες εργασίας και τις αμοιβές στο εσωτερικό των εθνοτικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, αναδεικνύουν την ένταση, η οποία δοκίμαζε τις σχέσεις εργοδοτών και εργατών και κατέλυε την αντίληψη των κοινών ελληνοαμερικανικών συμφερόντων. Ο εργοδότης δεν ήταν ο «πατριώτης», αλλά αυτός ο οποίος απέλυε, μείωνε τα ημερομίσθια και πίεζε τους εργάτες: «Μερικοί από τους Έλληνας μπίζνες μεν έχουν φύγει από τα όρια του ανθρωπισμού». «Το αφεντικό μου άνοιξε και τρίτο ρέστωραντ, διότι πληρώνει 10 δολάρια την εβδομάδα τους πιατάδες δια 7 ημέρας και 12 ώρες την ημέρα». «Ο Έλληνας ιδιοκτήτης είναι πολύ τσιγγούνης, αφού κάνει ακόμη χρυσές δουλιές, εν τούτοις όμως έχει Έλληνας ναυτικούς εργάτας και τους έχει ως σκλάβους, ιδίως τους πιατάδες, τους οποίους πληρώνει \$12.50 την εβδομάδα για 12-13 ώρες σκληρή δουλειά και αφού δεν τους τροφοδοτεί καλώς, τους απαγορεύει επίσης να πιούνε ένα ποτήρι γάλα».¹²⁹

Η συσσώρευση μιας υπόκωφης διαμαρτυρίας για τις πρακτικές της εργοδοσίας οδήγούσε σε αυθόρμητες πράξεις αντεκδίκησης, καταστροφής προϊόντων του καταστήματος, σκέψεις για εγκατάλειψη της εργασίας, αλλά και την απορία «διατί οι νομοθέται δεν ψηφίζουν νόμους δια τους απλούς εργάτας, να κανονίζουν τους όρους και τον μισθόν». Ο Βασίλης Καλφίδης, στέλεχος του κομμουνιστικού κινήματος στον κλάδο, διαπίστωνε τις αλλαγές που είχε επιφέρει η κρίση, «περικοπές μισθών, ανεργία, παράταση της εργάσιμης μέρας, κατάργηση της εβδομαδιαίας αργίας, ανυπόφορες συνθήκες» και τις διεργασίες ριζοσπαστικοποίησης των

¹²⁸ Αποσπάσματα από επιστολές που δημοσιεύτηκαν στη στήλη «Ελεύθερο Βήμα» του *Εθνικού Κήρυκα*. Πιο συγκεκριμένα, Α.Α., 19 Οκτωβρίου 1930, Ν. Β. βιοπαλαιστής, 7 Ιουλίου 1931, Αναγνώστης, 11 Φεβρουαρίου 1932 και Γ.Μ., 3 Δεκεμβρίου 1930.

¹²⁹ Αποσπάσματα από επιστολές που δημοσιεύτηκαν στη στήλη «Ελεύθερο Βήμα» του *Εθνικού Κήρυκα*. Πιο συγκεκριμένα, Δ.Κ., 31 Μαΐου 1931 και Καθαρός Ουρανός, 20 Ιουλίου 1931.

εργατών.¹³⁰ Η επέκταση της συνδικαλιστικής οργάνωσης στις εθνοτικές επιχειρήσεις μετά το 1935, είχε τις βάσεις της αναμφίβολα στην εργατική δυσαρέσκεια για τις πρακτικές των ελληνοαμερικανών εργοδοτών. Η σχετική καθυστέρηση στην συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών στις εθνοτικές επιχειρήσεις είχε τις ρίζες της στο μικρό μέγεθος αυτών και την περιορισμένη εργατική συγκέντρωση στο εσωτερικό τους.

Η ψήφιση του National Industry Recovery Act στα μέσα του 1933 εγκαινίασε μια νέα περίοδο γενικής κινητικότητας και συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, εν όψει του καταρτισμού του κώδικα για τον κλάδο των επιχειρήσεων επισιτισμού. Στην περίπτωση των ελληνοαμερικανών εργατών πρόκειται για μια ανάλογη διαδικασία οργάνωσης με αυτήν που επικράτησε στις τάξεις των ομοεθνών εργοδοτών τους. Οι ειδήσεις για τη συγκρότηση εργοδοτικών ενώσεων, όπως της Quality Restaurateurs Association της Νέας Υόρκης, συνοδεύονταν από αντίστοιχες αναγγελίες συνεδριάσεων των ελληνοαμερικανών εργατών. Στην πρώιμη αυτή περίοδο του New Deal δεν ήταν πάντα σαφές ποιος είχε την πρωτοβουλία για τη σύγκλιση των συνεδριάσεων, ούτε για το βαθμό που αυτές οι κινήσεις ήταν συνδεδεμένες με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις του κλάδου. Στο Ντιτρόιτ, στη Νέα Υόρκη, στη Βοστώνη και στο Νιούαρκ εργατικές συνελεύσεις εξέλεξαν διοικητικά συμβούλια, καθώς «οι Έλληνες εργάται (...) οργανούνται προς αποκλειστικόν σκοπόν όπως προασπίσουν τα συμφέροντά των και ενισχύσουν τον αγώνα της υπάρξεώς των».¹³¹

Επρόκειτο για μια διαδικασία ενεργοποίησης εργατών δίχως προηγούμενη σχέση με την συνδικαλιστική οργάνωση ή τις δραστηριότητες της αμερικανικής αριστεράς. Στην πρώιμη αυτή περίοδο που ακολούθησε τις εξαγγελίες του National Recovery Act, μονόστηλα καταγράφουν την ίδρυση «ανεξαρτήτων» συσσωματώσεων, διεργασίες ενοποίησης με τις υπάρχουσες εργατικές ενώσεις, την παρουσία συνδικαλιστών της ελληνοαμερικανικής αριστεράς σε συνελεύσεις, αλλά και αρχαιρεσίες υπό την αιγίδα των ελληνικών ενώσεων των ιδιοκτητών των επιχειρήσεων. Η κοινή συνισταμένη των ειδήσεων αυτών είναι η δυναμική που είχε προσλάβει η ιδέα της οργάνωσης της εργατικής τάξης και οι αυξημένες προσδοκίες

¹³⁰ Basil Kalfides, «Problems of the Food Workers», *Revolutionary Age*, 31/1/1931, σ. 3. Ο Καλφίδης στα μέσα του 1929, λίγους μήνες πριν την αποχώρησή του από το Κομμουνιστικό Κόμμα ήταν ένας από τους πέντε εκπροσώπους του κλάδου σε παναμερικανική συνδιάσκεψη των εργατικών ενώσεων της κομμουνιστικής αριστεράς, Records of the Communist Party USA, Fond 515, Orpis 1, Delo, 1861, σ. 6.

¹³¹ «Οι Έλληνες εργάται εστιατορίων», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/10/1933, σ. 4.

της γύρω από τους επικείμενους κώδικες του National Recovery Act. Η ακόλουθη ανακοίνωση είναι τυπική του κλίματος της περιόδου: «Οι εργάται των εστιατορίων της Βοστώνης και των πέριξ συνελθόντες εις την αίθουσαν της Δημοκρατικής λέσχης ο «Δημοσθένης», 51 Stuart St., απεφάσισαν να ιδρύσουν Εργατικόν Σύλλογον προς προστασίαν των συμφερόντων των και σύνταξιν καταστατικού της οργανώσεως. Την 9 Αυγούστου προσήλθον τα μέλη της Ενώσεως εις κοινήν συνδρίαν εις την αίθουσαν 296 Shawmut Ave. Πρόεδρος της συνελεύσεως ήτο ο κ. Λεων. Αυγουστάκης, όστις και εξήγησε τα καλά αποτελέσματα της εργατικής ενώσεων των εργατών εστιατορίων, είτα δε υποβληθείσης προτάσεως εκλογής Διοικητικού Συμβουλίου διενεργήθησαν αρχαιρεσίαι.»¹³²

Στο συνδικαλιστικό κίνημα τρεις πόλοι διεκδικούσαν την οργάνωση των εργατών και το δικαίωμα συμμετοχής στις διεργασίες κατάρτισης του «κώδικα της βιομηχανίας τροφίμων». Η θεσμική Hotel and Restaurant Employees Union ανήκε στην American Federation of Labor και διεκδικούσε την αποκλειστική εκπροσώπηση των εργατών. Στα αριστερά της λειτουργούσαν δύο ριζοσπαστικές συνδικαλιστικές ενώσεις, η «ερυθρή» Industrial Food Workers Association και η τροτσικιστική Amalgamated Hotel and Restaurant Workers Union. Η δημιουργία τους σχετιζόταν με την κρίση του Κομμουνιστικού Κόμματος στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Τη διετία 1929-1930 η κομματική οργάνωση του επισιτισμού στη Νέα Υόρκη διασπάστηκε, καθώς ένα τμήμα των στελεχών και των μελών της ακολούθησε τον Τζέι Λόβστοουν στη δημιουργία μιας αντιπολιτευτικής στο Κομμουνιστικό Κόμμα οργάνωσης με τροτσικιστικές αναφορές. Ο Καλφίδης και άλλα ελληνοαμερικανικά στελέχη του κλάδου διαγράφηκαν, όπως μαρτυρούν τα στοιχεία των επιτροπών ελέγχου του Κομμουνιστικού Κόμματος, αλλά και η αρθρογραφία αυτών στην εφημερίδα *Revolutionary Age* του Λόβστοουν.¹³³ Η κρίση της κομματικής οργάνωσης μεταφέρθηκε και στη συνδικαλιστική παράταξη του κλάδου. Οι αποχωρήσαντες διατήρησαν την Amalgamated Food Workers Union –η οποία μετονομάστηκε σε Amalgamated Hotel and Restaurant Workers Union–, ενώ το Κομμουνιστικό Κόμμα δημιούργησε την Industrial Food Workers Union.¹³⁴

¹³² «Οι εργάται εστιατορίων οργανώθησαν εις την Βοστώνην δια να υπερασπίσωσι τα συμφέροντά των», *Εθνικός Κήρυξ*, 23/8/1933, σ. 4.

¹³³ Για τις διαγραφές στην περιοχή της Νέας Υόρκης (1930) βλ. συγκεντρωτικά στοιχεία στις καταγραφές της κομματικής επιτροπής «Control Commission», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2054. Στις σελίδες 4 και 5, τα ονόματα των ελληνοαμερικανών εργατών.

¹³⁴ Για την εσωτερική διαμάχη στη συνδικαλιστική ένωση βλ. διακήρυξη των Gitz, Constat και Crhistman, «Defeat the Wreckers in the Food Workers Union!», *Revolutionary Age*, 21/5/1930, σ. 7. Ο

Στη Νέα Υόρκη οι πολιτειακές αρχές προσκάλεσαν εκπροσώπους και από τις τρεις οργανώσεις στις συναντήσεις για τη διαμόρφωση του πολυπόθητου «κώδικα». Η πορεία προς τη σύνταξη του κώδικα στις αρχές του 1934 σηματοδεύτηκε από την όξυνση των αντιθέσεων στο εσωτερικό των καταστημάτων, εργατικές καταγγελίες για την παραβίαση των γενικών όρων του NRA και την διατύπωση παραπόνων από τους επιχειρηματίες. Τον Σεπτέμβριο του 1933 ο *Εθνικός Κήρυξ* επαναλάμβανε την αναγκαιότητα της οργάνωσης τόσο των εργατών όσο και των εργοδοτών σε μια προσπάθεια συμβιβασμού των αντιτιθέμενων συμφερόντων. Η εφημερίδα εναπόθετε στις κυβερνητικές υπηρεσίες τη διευθέτηση των διαφωνιών, ενώ ταυτόχρονα διέκρινε ότι στο εσωτερικό των εθνικών επιχειρήσεων η εφαρμογή των γενικών όρων του NRA πυροδοτούσε συγκρούσεις. Οι εργοδότες έβλεπαν ότι το νέο πλαίσιο σήμαινε αύξηση του εργατικού κόστους, δίχως άμεσα αποτελέσματα και άρχισαν να εγκαταλείπουν τον αρχικό τους ενθουσιασμό: «απαντες οι ομογενείς διευθυνταί και ιδιοκτήται εστιατορίων της Πολιτείας Μίτσιγκαν ανεγνώρισαν και εφήρμοσαν τον κώδικα της NRA και επλήρωσαν μισθούς συμφώνως προς τας διατάξεις της χωρίς όμως να ίδωσι βελτίωσιν των εργασιών των» ανέφερε μια ανταπόκριση στον *Εθνικό Κήρυκα*, ενώ συχνά ήταν τα παράπονα για τις εργατικές καταγγελίες, που οδηγούσαν στην επιβολή προστίμων.¹³⁵ Το κύριο αίτημα των εργοδοτών συνίστατο στην εξαίρεσή τους από τις γενικές διατάξεις περί μισθοδοσίας και ωραρίου, ενώ διεκδικούσαν να παρακρατούν τα φιλοδωρήματα και να πληρώνουν οι εργάτες για το φαγητό τους στο διάλειμμα.¹³⁶ Στον αντίποδα, τα εργατικά σωματεία ζητούσαν τη θέσπιση ικανοποιητικών κατώτατων αμοιβών για όλες τις ειδικότητες του κλάδου, την απόδοση στους εργαζόμενους των φιλοδωρημάτων και την δωρεάν παροχή φαγητού σε ημερήσια βάση.

Το ζήτημα των φιλοδωρημάτων αποδείχθηκε το πλέον κομβικό στην αντιπαράθεση. Έως τότε, συχνά οι εργοδότες εισέπρατταν το σύνολο των φιλοδωρημάτων και στη συνέχεια κάλυπταν από τα φιλοδωρήματα τη μισθοδοσία των εργαζομένων. Οι συνδικαλιστικές ενώσεις διεκδικούσαν τη θέσπιση κατώτατης αμοιβής και την πρόσθεση σε αυτήν ποσοστού επί των φιλοδωρημάτων. Η επιμονή των μεγάλων εργοδοτικών ενώσεων και η καθημερινή πρακτική των μικρών

Constas ανέλαβε γραμματέας της οργανωτικής δουλειάς της Amalgamated Food Workers για τους εργάτες ξενοδοχείων, «Hotel Workers Union on Move», *Revolutionary Age*, 1/8/1930, σ. 2.

¹³⁵ «Detroit, Mich. Η NRA έφερεν εις στενάχωρον οικονομικήν θέσιν τους ξενοδόχους», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/9/1933, σ. 4 και «Newark, N.J., Οι εργάται εστιατορίων διαμαρτύρονται δια τας ενεργείας των εστιάτορων», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/12/1933, σ. 4.

¹³⁶ Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 195.

επιχειρηματιών επέτεινε την αντιπαράθεση σε σημείο που ακόμα και η συντηρητική Hotel and Restaurant Employees Union άρχισε να προετοιμάζεται για την κήρυξη απεργίας όλου του κλάδου. Η εμπειρία της ύφεσης πρέπει να λειτούργησε καθοριστικά στην επιθυμία των εργατών να αποσυνδεθεί η αμοιβή τους από το ύψος των φιλοδωρημάτων. Σε περιόδους δυσπραγίας τα φιλοδωρήματα μειώνονταν και αυτό είχε άμεσες επιπτώσεις στις εργατικές αμοιβές.

Υπό το φόβο μιας γενικευμένης εργατικής αναταραχής, η κυβερνητική επιτροπή αναθεώρησε την εργοδοτική πρόταση θεσπίζοντας κατώτατα ημερομίσθια, 54 ώρες εργασίας για τους άνδρες και 48 για τις γυναίκες. Η πρόταση αυτή ουσιαστικά νομιμοποιούσε τις αμοιβές που είχαν διαμορφωθεί στην τριετία 1930-1932, καθώς μείωνε τις ώρες εργασίας και εξαρτούσε την αμοιβή από αυτές. Σε κάθε περίπτωση, απείχε σημαντικά από τις προτάσεις των εργατικών ενώσεων, οι οποίες συνέκλιναν στο αίτημα της καθιέρωσης εβδομαδιαίου κατώτατου μισθού στα 35 δολάρια, την προσαύξηση αυτού με τα φιλοδωρήματα, τη δωρεάν τροφοδοσία των εργαζομένων και την περαιτέρω μείωση του ωραρίου στις 45 ώρες προκειμένου να μειωθεί η ανεργία.

Η απεργία στο Waldorf - Astoria και τα νέα εργατικά σωματεία

Στις 10 Νοεμβρίου του 1933 το γραφείο σύνταξης του «κώδικα» της Νέας Υόρκης ανακοίνωσε ότι υιοθετούσε το αίτημα των εργοδοτών για την κάλυψη των ημερομισθίων από τα φιλοδωρήματα, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση των εργατικών ενώσεων. Ύστερα από μόλις πέντε μέρες η σχετική απόφαση ανακλήθηκε και την επόμενη μέρα ο Δημήτριος Χριστοφορίδης, παρακολουθώντας τις τριμερείς διαπραγματεύσεις στη Νέα Υόρκη, διαπίστωνε ότι η απόσταση μεταξύ των συμφερόντων εργατών και εργοδοτών δε θα μπορούσε να συμβιβαστεί, εφόσον οι τελευταίοι επέμεναν στη θέση τους για τα φιλοδωρήματα.¹³⁷ Εν όψει της τελικής διευθέτησης του ζητήματος, οι ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις της Νέας Υόρκης προσανατολίστηκαν στην απεργιακή δράση, προκειμένου να εκμεταλλευτούν την επιθυμία των εργοδοτών να λειτουργήσουν απρόσκοπτα τις επιχειρήσεις τους κατά τη διάρκεια των χριστουγεννιάτικων εορτών. Η πρωτοβουλία ανήκε στην ριζοσπαστική Amalgamated Hotel and Food Workers Union, η οποία διέθετε ερείσματα κυρίως στα μεγάλα ξενοδοχεία με περίπου δύο χιλιάδες οργανωμένους εργάτες. Στις τάξεις

¹³⁷ Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Προβλήματα που αφορούν και τους Έλληνας. Ο αγών μεταξύ εργατών και εργοδοτών των εστιατορίων και των ξενοδοχείων», *Εθνικός Κήρυξ*, 16/11/1933, σ. 2.

αυτών δραστηριοποιούνταν η ομάδα των διαγραμμένων από το Κομμουνιστικό Κόμμα ελληνοαμερικανών συνδικαλιστών, η οποία επηρέαζε πεντακόσιους εργάτες του κλάδου. Στο τριακονταμελές συμβούλιο της Amalgamated στη Νέα Υόρκη, οι εννέα ήταν ελληνοαμερικανοί εργάτες.

Η εορταστική κίνηση και η άρση της ποτοαπαγόρευσης ενίσχυσαν την κίνηση στα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία, ενώ οι εργοδοτικές ενώσεις είχαν επιτύχει επιμέρους συμβιβασμούς με την H.R.E., γεγονός που απομάκρυνε την προοπτική μιας γενικής απεργίας. Η Amalgamated εκτίμησε ότι οι συνθήκες προσφέρονταν για την άσκηση πίεσης στους εργοδότες και την ταυτόχρονη απεμπλοκή των εργατών από την συμβιβαστική εργατική ένωση του κλάδου. Στις 24 Ιανουαρίου του 1934 οι εξακόσιοι υπάλληλοι του μεγαλύτερου και πολυτελέστερου ξενοδοχείου της Νέας Υόρκης, του Waldorf Astoria, αποχώρησαν αιφνιδιαστικά από τους χώρους εργασίας τους και περικύκλωσαν το κτήριο. Ο *Εθνικός Κήρυξ* στην πρωτοσέλιδη παρουσίαση του θέματος δεν έκρυβε το θαυμασμό του: «Έτσι μίαν φοράν ακόμη επεβεβαιώθη το επιχείρημα των πληβείων εκείνων της Ρωμαϊκής περιόδου, οι οποίοι έκαμαν απεργίαν δια να αποδείξουν εις τους πατρικίους ότι μ' όλον τον διανοητικόν εφοδιασμόν που είχαν οι τελευταίοι δεν ημπορούσαν να κάμουν τίποτε χωρίς τους μυς των πληβείων. Σήμερον δε οι πληβείοι δεν είναι όπως οι παλαιοί, τελείως απαίδευτοι, έχουν νοημοσύνην και οργάνωσιν. Αλλεώς δεν θα την πάθαινε ο μαίτρ ντ' Οτέλ, ο περίφημος Όσκαρ, τόσον αιφνιδιαστικώς. Οι υπάλληλοί του, τού εκήρυξαν πόλεμον προτού αντιληφθή περί τίνος επρόκειτο».¹³⁸

Το ενδιαφέρον της εφημερίδας για τις εξελίξεις τροφοδοτούνταν από την ηγετική θέση των ελληνοαμερικανών συνδικαλιστών στο συνδικάτο, τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Αριστόδημου Καλδή και την ύπαρξη εκατό και πλέον ελληνοαμερικανών εργατών.¹³⁹ Σύντομα, η απεργιακή αναταραχή εξαπλώθηκε στη Νέα Υόρκη, γεγονός που προκάλεσε συγκρούσεις μεταξύ απεργών και απεργοσπαστών και την επέμβαση της αστυνομίας. Η τοπική Hotel and Restaurant Employees Union κατέθεσε ασφαλιστικά μέτρα κατά της Amalgamated Hotel and Food Workers Union, καθώς θεωρούσε ότι η οργάνωση των εργατών στα ξενοδοχεία ήταν αποκλειστικά δικό της προνόμιο. Σύμφωνα με τον Μάθιου Τζόνσον (Matthew

¹³⁸ «Εξακόσιοι απεργοί παρέλυσαν αιφνιδίως το αριστοκρατικόν ξενοδοχείον Γουόλντορφ Αστόρια», *Εθνικός Κήρυξ*, 24/1/1934, σ. 1.

¹³⁹ Ο Αριστόδημος Καλδής διεγράφη από το Κομμουνιστικό Κόμμα, δραστηριοποιήθηκε στην Amalgamated Food Workers Union και μνημονεύεται ως επικεφαλής της απεργίας στα δημοσιεύματα του *Εθνικού Κήρυκα* και του *Revolutionary Age*.

Johnson), στην κορύφωση των κινητοποιήσεων απεργούσαν περίπου 30.000 εργάτες των μεγαλύτερων ξενοδοχείων και εστιατορίων, καθιστώντας αδύνατη τη λειτουργία των μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου.¹⁴⁰ Συλλήψεις, συμπλοκές, συκοφαντικές επιθέσεις -ανάμεσα τους ακόμα και μια φήμη για απόπειρα των απεργών να δηλητηριάσουν τους πελάτες των ξενοδοχείων-, η εισβολή διανοομένων της αριστεράς στην τραπεζαρία του Waldorf Astoria με στόχο την κοινοποίηση της απεργίας και την πρόκληση αναστάτωσης, διάνθισαν την πορεία της απεργίας.

Στην εξέλιξη των γεγονότων τρία είναι τα βασικά στοιχεία, που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Πρώτον, η μαχητική προσπάθεια των απεργών να αποκλείουν τις εισόδους των καταστημάτων, πρακτική η οποία εμπόδιζε όχι μόνο τους απεργοσπάστες, αλλά και την απρόσκοπτη είσοδο των πελατών. Η τακτική αυτή ήταν καινοφανής για τον κλάδο, αποτελούσε ένδειξη της γενικότερης ριζοσπαστικοποίησης και συνδέεται με τις μεταγενέστερες πρακτικές του εργατικού κινήματος των καταλήψεων. Δεύτερον, η στήριξη που παρείχε στους απεργούς ο νέος δήμαρχος της Νέας Υόρκης, ο μεταναστευτικής καταγωγής Φιορέλο Λα Γκάρτνια (Fiorello LaGuardia), γεγονός που φανερώνει τη συνολική μετατόπιση των συσχετισμών στην αμερικανική κοινωνία. Η στήριξη του LaGuardia, η δράση διανοομένων και τα αποκαλυπτικά ρεπορτάζ για τις συνθήκες εργασίας στα πολυτελή ξενοδοχεία δημιούργησαν ευμενές κλίμα για τους απεργούς. Τρίτον, η δυναμική της απεργίας αναδεικνύει τον αυξανόμενο ρόλο που διαδραμάτιζαν στο εργατικό κίνημα τα ριζοσπαστικά συνδικάτα, που δεν ανήκαν στην American Federation of Labor. Από τις πρώτες μέρες, βασικό αίτημα των απεργών ήταν η αναγνώριση της Amalgamated Hotel and Food Workers Union.

Το τελευταίο αυτό αίτημα ήταν το μοναδικό που δεν περιλήφθηκε στην τελική συμφωνία για τη διευθέτηση της απεργίας στις αρχές Μαρτίου-έναν και πλέον μήνα από την κήρυξή της. Είχε προηγηθεί στα μέσα Φεβρουαρίου η κατάρτιση του τελικού «κώδικα», ο οποίος βασιζόταν σε έναν διμερή συμβιβασμό. Οι ώρες εργασίας παρέμεναν 54, αλλά θεσπίζονταν μια επίσημη αργία την εβδομάδα και κυρίως αναγνωρίζονταν το δικαίωμα των εργατών να κρατούν τα φιλοδωρήματα, δίχως να υποχρεούνται να δηλώσουν το ύψος τους. Το μέτρο αυτό φιλοδοξούσε να εξισορροπήσει τις αντιδράσεις που δημιουργούσε η θέσπιση της κατώτατης αμοιβής στα δέκα δολάρια την εβδομάδα για τους σερβιτόρους, πολύ κάτω από τις απαιτήσεις

¹⁴⁰ Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 218.

των ιδίων. Για τους εργαζόμενους που δεν έρχονταν σε άμεση επαφή με τους πελάτες, και έτσι δεν δικαιούνταν φιλοδωρήματα, ο κώδικας όριζε κατώτατη αμοιβή τα 25 δολάρια. Στο ίδιο συμβιβαστικό πνεύμα ρυθμιζόταν το ζήτημα των παρακρατήσεων για την κατανάλωση τροφής στη διάρκεια της εργάσιμης μέρας και των εξόδων για την αγορά στολής αναγκαίας για την εργασία.¹⁴¹ Η συνολική αίσθηση των εργατικών ενώσεων ήταν πώς η συμφωνία ήταν καλύτερη από τις αρχικές εργοδοτικές προτάσεις, αλλά μακριά από τις διεκδικήσεις των εργαζομένων.

Τα γεγονότα των αρχών του 1934 εγκαινίασαν σημαντικές αλλαγές στο συσχετισμό των συνδικαλιστικών οργανώσεων στη Νέα Υόρκη. Η Hotel and Restaurant Employees Union διέταξε τη διερεύνηση των σχέσεων του διοικητικού συμβουλίου της Νέας Υόρκης με την εργοδοσία και τον υπόκοσμο, ύστερα από σοβαρές καταγγελίες που αφορούσαν την πρωτοβουλία του να στραφεί νομικά κατά των απεργών. Η τροτσικιστική Amalgamated Hotel and Food Workers Union απέτυχε να κεφαλαιοποιήσει τη δυναμική της απεργίας, πιθανόν λόγω της απροθυμίας των εργοδοτών να την αναγνωρίσουν και σίγουρα εξαιτίας αντιπαραθέσεων μεταξύ των οργανώσεων της αριστερής αντιπολίτευσης που δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό της.¹⁴² Η «ερυθρά» Industrial Food Workers Union είχε στο μεταξύ ενισχυθεί στους εργάτες καφετεριών, εξέλιξη στην οποία κρίσιμο ρόλο διαδραμάτισε η ελληνοαμερικανική αριστερά και πιο συγκεκριμένα ο Ελληνικός Εργατικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος της Νέας Υόρκης, ο γνωστός «Σπάρτακος», και η Παγκυπριακή Αδελφότητα. Το 1932 σε μια περιφερειακή κομματική συνδιάσκεψη από τους δέκα εκπροσώπους του κλάδου της Νέας Υόρκης, οι πέντε ήταν ελληνικής και κυπριακής καταγωγής, όλοι τους οργανωμένοι στο Κομμουνιστικό Κόμμα μετά το 1930.¹⁴³ Σύμφωνα με μια έκθεση του «ελληνικού γραφείου» τον Μάρτιο του 1934 η συνδυασμένη δράση των δύο οργανώσεων είχε ως αποτέλεσμα την οργάνωση περίπου 250 εργατών σε ανεξάρτητη ένωση, η οποία στη συνέχεια προσχώρησε στην

¹⁴¹ «Ο κώδικς των εστιατορίων τίθεται εν ισχύ από σήμερα», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/2/1934, σ. 1.

¹⁴² Από αυτήν την άποψη είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικό το άρθρο «N.Y. Hotel Workers Stage General Strike», *Class Struggle*, Μάρτιος 1933, που αποτυπώνει τις εσωτερικές αντιπαραθέσεις αμέσως μετά τη λήξη της απεργίας. Βλ. και τη διαγραφή του Αριστόδημου Καλδή από την τροτσικιστική οργάνωση, στην οποία ανήκε, *Dog Days: James P. Cannon vs. Max Shachtman in the Communist League of America, 1931-1933*, Νέα Υόρκη, Prometheus Research Library, 2002, σ. 668. Το ζήτημα της μη αναγνώρισης του σωματείου έθιγε και ο ηγέτης της τροτσικιστικής αριστεράς, James P. Cannon, «Minneapolis and its Meaning», *The New Internationalist*, Ιούνιος 1934, βλ. επίσης και το άρθρο του «Strike the Hotels!», *The Militant*, 30/12/1933, σ. 3.

¹⁴³ «Food Workers Convention (1932)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2947, σ. 47.

Industrial Food Workers Union.¹⁴⁴ Πιθανά η επιτυχία της κομμουνιστικής αριστεράς βασίστηκε στο ότι δραστηριοποιήθηκε στην οργάνωση των εργατών σε μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις, οι οποίες δεν μπορούσαν να επιστρατεύσουν απεργοσπαστικούς μηχανισμούς ή να αντεπεξέλθουν στην παρατεταμένη απώλεια εσόδων, λόγω μιας κινητοποίησης. Ο Μιχάλης Σαββίδης στις αναμνήσεις του καταγράφει τέτοιες περιπτώσεις, όπου το «πικετάρισμα» των καταστημάτων αποδεικνύονταν ως ο προσφορότερος τρόπος πίεσης προς τους «μποσάδες», προκειμένου να αναγνωρίσουν το σωματείο και να αποδεχτούν τη βελτίωση των όρων εργασίας.¹⁴⁵

Το φθινόπωρο του 1935 τα τοπικά παραρτήματα του Industrial Food Workers Union ενοποιήθηκαν με αυτά της Hotel and Restaurant Employees Union, στο πλαίσιο της πολιτικής του Λαϊκού Μετώπου.¹⁴⁶ Τα νέα Λόκαλς, τα παραρτήματα του συνδικάτου ανά ειδικότητα, γνώρισαν σημαντική ανάπτυξη και πρωταγωνίστησαν στο απεργιακό κίνημα στα χρόνια πριν τον παγκόσμιο πόλεμο. Το «Λόκαλ 302» των εργαζόμενων στις καφετέριες, «το βιομηχανικό Λόκαλ 325» των εργαζομένων στα ξενοδοχεία και το «Λόκαλ 89» των σερβιτόρων, ενοποίησαν χιλιάδες εργαζόμενους ανεξαρτήτως καταγωγής, χρώματος και θέσης στην ιεραρχία. Τα συνδικάτα στον επισιτισμό αναδείχθηκαν σε βασικά προπύργια της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, ενώ δεκάδες ελληνοαμερικανοί εργάτες αναδείχθηκαν στις διοικήσεις τους. Στις αναμνήσεις του Μιχάλη Σαββίδη ξεχωρίζει η ομάδα των ελληνοαμερικανών συνδικαλιστών της Νέας Υόρκης και στη συνέχεια οι εκλεγμένοι στα διοικητικά συμβούλια των τοπικών ενώσεων στο Νιούαρκ, στο Σικάγο, στη Φιλαδέλφεια και στο Σαν Φραντσίσκο.¹⁴⁷

Η συμμετοχή των ελληνοαμερικανών εργατών στις συνδικαλιστικές ενώσεις του κλάδου υπήρξε απόρροια της συνολικής ενίσχυσης του εργατικού κινήματος, αλλά και των ειδικών συνθηκών που επικράτησαν στα ξενοδοχεία και στα εστιατόρια

¹⁴⁴ «Report Submitted by the Greek Buro of the C.C. on the Basis of the Questionnaire of the C.C. (1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3491, σ. 2-3. Στο ίδιο έγγραφο μνημονεύεται επίσης η οργάνωση 300 εργατών από τον Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο στο Πίτσμπουργκ. Βλ. επίσης και Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία Αμερικής. Ιστορικές Αναδρομές 1930-1934», σ. 12-14.

¹⁴⁵ Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Παγκυπριακή Αδελφότης», σ. 9-12.

¹⁴⁶ Για τη «διείσδυση» των κομμουνιστών στην συνδικαλιστική οργάνωση του κλάδου, βλ. την ψυχροπολεμική αφήγηση του David J. Saposs, *Communism in American Unions*, Νέα Υόρκη, McGraw-Hill Book Company, 1959, σ. 82-93.

¹⁴⁷ Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Biographical Notes on Pioneers of the Labor Movement», σ. 42-43. Περιπτώσεις συνδικαλιστών του κλάδου καταγράφονται και στον *Εθνικό Κήρυκα*, για παράδειγμα «Detroit. Mich., Ο κ. Θωμάς Κάστας εξελέγη αντιπρόσωπος των εργατών ξενοδοχείων», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/8/1934, σ. 4.

μετά το 1929. Η συσσωρευμένη δυσαρέσκεια που είχε επιφέρει η επιδείνωση των όρων εργασίας, οι αυξημένες προσδοκίες που δημιούργησε το National Recovery Act και η δράση των μαχητικών εργατικών ενώσεων, επιτάχυναν τις διεργασίες συνδικαλιστικής οργάνωσης και διεκδίκησης. Η εμπειρία αυτή, εισήγαγε εκατοντάδες ελληνοαμερικανούς εργάτες σε πολυεθνικές εργατικές ενώσεις, όξυνε το ενδιαφέρον για τις εξελίξεις στην αμερικανική πολιτική ζωή και αποδυνάμωνε τα ιδεολογήματα των ενιαίων συμφερόντων εργατών και εργοδοτών με κοινή καταγωγή. Η περίπτωση των ελληνοαμερικανών εργατών, κυρίως της Νέας Υόρκης, αποτελεί παράδειγμα της δυναμικής που προσέλαβε η ενεργοποίηση των «ανοργάνωτων» στο αμερικανικό εργατικό κίνημα, στοιχείο που χαρακτήρισε την επιτυχία των βιομηχανικών ενώσεων, αρχικά της αριστεράς και εν συνεχεία του Congress of Industrial Organizations.

Εργάτες στη βιοτεχνία της γούνας:

συμβιβασμοί και ρήξεις

Οι εξελίξεις στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας στη Νέα Υόρκη κατά την πρώτη περίοδο της οικονομικής ύφεσης αποτυπώνουν τις εντάσεις στις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας, αλλά και την πορεία ανασυγκρότησης των εργατικών ενώσεων. Ειδικότερα, στα εθνοτικά εργαστήρια της ελληνικής εργοδοτικής ένωσης United Fur Manufacturers Association η προσπάθεια των εργοδοτών να συμπίεσουν το κόστος εργασίας έθεσε υπό δοκιμασία την αντίληψη περί κοινών ελληνοαμερικανικών συμφερόντων. Τα βιοτεχνικά εργαστήρια έγιναν επίκεντρο έντονων εργατικών διαμαρτυριών, συγκρούσεων και απεργιακών κινητοποιήσεων, ενώ παράλληλα ενισχύθηκε η ομάδα των κομμουνιστών συνδικαλιστών, που είχαν πρωτοστατήσει στην οργάνωση των ελληνοαμερικανών εργατών το 1925-1926.

Ο κλάδος της κατεργασίας γουναρικών επηρεάστηκε από την οικονομική ύφεση, δίχως όμως να καταγράφονται φαινόμενα κατακρήμνισης του κύκλου εργασιών και μαζικής χρεοκοπίας. Ο αριθμός των επιχειρήσεων μειώθηκε, καθώς πολλά μικρά εποχιακά εργαστήρια έπαυσαν τη λειτουργία τους, αλλά παρόμοιες απότομες αυξομειώσεις ήταν συνήθειες στην εξέλιξη του κλάδου. Το 1931 στην ευρύτερη περιοχή της Νέας Υόρκης λειτουργούσαν 1695 εργαστήρια, ενώ πριν από την κρίση υπήρχαν περίπου δύο χιλιάδες. Ανάλογα είχε μειωθεί και ο αριθμός των εργαζομένων από 10.928 σε 8.783, διατηρώντας έτσι σταθερή τη γενική αναλογία

των πέντε εργαζομένων ανά εργαστήριο.¹⁴⁸ Η πλειονότητα των εργαστηρίων προσάρμοσαν την παραγωγή τους στις νέες συνθήκες, που δημιουργούσε η υποχώρηση των ειδών πολυτελείας και η ζήτηση για φτηνά και ανθεκτικά προϊόντα ένδυσης. Οι τιμές των παραγόμενων προϊόντων παρέμειναν σταθερές στα χρόνια της κρίσης, γεγονός που συντήρησε το αγοραστικό ενδιαφέρον, ενώ παράλληλα το κόστος εργασίας στο εσωτερικό των εργαστηρίων μειώθηκε, καθιστώντας έτσι δυνατή την επιβίωσή τους.

Οι εργατικές αμοιβές στον κλάδο είχαν μειωθεί σημαντικά στην περίοδο ύστερα από τις απεργιακές κινητοποιήσεις του 1925-1926. Η κρίση στο συνδικάτο της Νέας Υόρκης, στο Joint Board των εργατών γουναρικής, είχε επιτρέψει στις εργοδοτικές ενώσεις να τροποποιήσουν τους όρους εργασίας, επιβάλλοντας την επιστροφή στην υπερωριακή απασχόληση, την επέκταση της εργολαβικής ανάθεσης εκτός των «οργανωμένων» εργαστηρίων, την εισαγωγή της κατ' αποκοπή αμοιβής και τη συμπίεση του κόστους εργασίας.¹⁴⁹ Έτσι, ενώ ο αριθμός των εργατών στα εργαστήρια της πόλης παρέμεινε σχετικά σταθερός στα χρόνια πριν το 1929, το ύψος των εργατικών αμοιβών μειώθηκε σημαντικά. Το 1927 το ετήσιο κόστος της μισθωτής εργασίας ήταν 28 εκατομμύρια δολάρια, το 1929 είχε πέσει στα 25, κάτω από το ανάλογο του 1925, και το 1931 έφτασε στα είκοσι εκατομμύρια δολάρια.¹⁵⁰

Η χειροτέρευση των όρων εργασίας στα χρόνια της ύφεσης σχετιζόταν με την εξάρτηση της επιβίωσης των μικρών εργαστηρίων από τη δυνατότητά τους να συμπίεσουν περαιτέρω το κόστος εργασίας. Η πραγματικότητα αυτή αφορούσε σε μεγάλο βαθμό τα «καταστήματα» της United Fur Manufacturers Association. Οι ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις είχαν σταθεροποιηθεί στον κλάδο ύστερα από τις εργατικές αναταραχές του 1926 και είχαν εξασφαλίσει τη συνεργασία τους με την εργατική ένωση του Λόκαλ 70, που ανήκε στην American Federation of Labor. Το 1929, πριν το χρηματιστηριακό κραχ, η United Fur Manufacturers Association και το Λόκαλ 70 είχαν υπογράψει τριετές συμφωνητικό, με όρους ιδιαίτερα ευνοϊκούς για τους εργοδότες. Το Λόκαλ 70 είχε πρόθυμα αποδεχθεί μηδενικές μισθολογικές αυξήσεις και κυρίως την κατάργηση της ισομερούς κατανομής της εργασίας κατά τη

¹⁴⁸ Joanna Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity in the Workplace», διδακτορική διατριβή, City University of New York, 1991, σ. 191.

¹⁴⁹ «Report of Furriers (18/12/1928)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1526, σ. 86-94 και «Furriers Situation (1929)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 1832, σ. 110-111. Παρόμοιες εκτιμήσεις και στο «Left Wing Revives in Ranks of Furriers», *Revolutionary Age*, 1/5/1931, σ. 2.

¹⁵⁰ Karvonides, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry», σ. 191.

διάρκεια του έτους, βασικό μέτρο περιορισμού της ανεργίας και προστασίας των εργαζομένων από τις εποχικές διακυμάνσεις του κλάδου.¹⁵¹ Προκειμένου να εργαστεί κάποιος σε ένα ελληνικό εργαστήριο ήταν απαραίτητο να είναι μέλος στο Λόκαλ 70, οπότε η ηγεμονία της συντηρητικής πτέρυγας και της λογικής των ενιαίων ελληνικών συμφερόντων καθιστούσαν δύσκολη την παρουσία συνδικαλιστών της αριστεράς σε αυτά. Η μόνη λύση για τους πρωταγωνιστές της απεργίας του 1926 ήταν η εργασία σε μη ελληνικά εργαστήρια ή στα ελάχιστα μεμονωμένα καταστήματα, που διατηρούσαν συμφωνητικά με την αριστερή συνδικαλιστική οργάνωση του κλάδου.

Η αριστερή συνδικαλιστική πτέρυγα είχε επιχειρήσει να ανακτήσει την επιρροή της συγκροτώντας στα τέλη του 1928 μια νέα ένωση των εργαζομένων σε όλους τους κλάδους της μεταποίησης και κατασκευής ενδυμάτων. Η ένωση Needle Trades Industrial Union εξέφραζε το πνεύμα της «βιομηχανικής» οργάνωσης των εργατών. Στο ιδρυτικό της συνέδριο μια σειρά στελεχών της ελληνοαμερικανικής αριστεράς συμμετείχαν σε διάφορες προπαρασκευαστικές επιτροπές, στο διοικητικό της συμβούλιο ορίστηκε ο κομμουνιστής συνδικαλιστής Γιάννης Παπαγιάννης (J. Pappas) και στη Νέα Υόρκη ιδρύθηκε ένα βραχύβιο «ελληνικό» παράρτημα, το Λόκαλ 25.¹⁵² Η προσπάθεια της αριστεράς να αμφισβητήσει τις πρακτικές του Λόκαλ 70 απέτυχε, καθώς η United Fur Manufacturers Association αναγνώριζε μόνο αυτό, καθώς ανήκε στη δύναμη της American Federation of Labor.

Η ισχύς του Λόκαλ 70 επιβεβαιώθηκε στο πρώτο εξάμηνο του 1929, όταν Needle Trades Industrial Union επιχειρήσει να κηρύξει γενική απεργία. Στα ελληνικά εργαστήρια η δουλειά συνεχίστηκε απρόσκοπτα, ενώ η διοίκηση του Λόκαλ 70 καταδίκασε την απεργία. Με διαδοχικές ανακοινώσεις της, οι οποίες δημοσιεύτηκαν στον *Εθνικό Κήρυκα*, προέτρεπε τους εργαζόμενους να απομονώσουν τους απεργούς, χαρακτηρίζοντάς τους «πειθήνια όργανα της Μόσχας»: «Υπάρχει όμως ανωμαλία μεταξύ των μη εργαζομένων, ένεκα της υφισταμένης αδρανείας και μεγάλης χαλαρότητας εργασιών εις την βιομηχανίαν γουναρικής δια την οποίαν αεργίαν ούτε οι εργοδότες, ούτε αι Ενώσεις είναι υπεύθυνοι. Δια τους ως άνω λόγους δεν υπάρχει λόγος απεργείας και αν οι εργάται της γουναρικής επιθυμούν να συγκρατήσουν επωφελείς όρους εργασίας, αν θέλουν να κρατήσουν τας θέσεις των εργαζόμενοι, δεν

¹⁵¹ Philip S. Foner, *The Fur and Leather Workers Union. A Story of Dramatic Struggles and Achievements*, Νέα Υόρκη, Nordan Press, 1950, σ. 321.

¹⁵² «Outline of the Most Important Phases and Decisions of Cloak and Dressmakers and Furriers Convention (1928)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 1526, σ. 197-207. Στις διάφορες επιτροπές συμμετείχαν οι ελληνοαμερικανοί εργάτες Γαλάνης (εκπαιδευτική), Χατζής (οργανωτική), Παππάς (αποφάσεων), Σύμης (καταστατικού).

πρέπει να εξαπατώνται και να παρασύρονται από Κομμουνιστάς αρχηγούς. (...) Κάθε απόπειρα ταραχών και απεργίας εις την παρούσαν περίστασιν θα φέρη ανεπανόρθωτον κακόν εις την βιομηχανίαν και θα συμπληρώση την υφισταμένην χαλάρωσιν και απεργίαν, το οποίον επιδιώκουν οι Κομμουνισταί δια να επωφεληθούν της περιστάσεως».¹⁵³

Η υπεράσπιση της εργοδοσίας, ο έκδηλος αντικομμουνισμός και η υπονοούμενη απειλή της απόλυσης σε περίπτωση απεργιακής δράσης συνέθεταν τις κατευθυντήριες γραμμές του Λόκαλ 70 σε αργαστή συνεργασία με την United Fur Manufacturers Association. Ο *Εθνικός Κήρυξ* αντιμετώπιζε το Λόκαλ 70 ως μία υποδειγματική εργατική ένωση, καθώς προάσπιζε την ελληνοαμερικανική επιχειρηματική επιτυχία και διέθετε την αναγνώριση της American Federation of Labor. Οι στήλες της εφημερίδας δημοσίευαν ανακοινώσεις του Λόκαλ 70 και προέβαλλαν τις δραστηριότητές του. Οι κοινές πρωτοβουλίες της εργοδοτικής και της εργατικής ένωσης, όπως η συλλογή ποσών για «αναξιοπαθούντες» εργάτες, αντιμετωπίζονταν ως εκφράσεις της κοινωνικής αρμονίας στο εσωτερικό της ελληνοαμερικανικής κοινότητας. Η χοροεσπερίδα της εργοδοτικής ένωσης θεωρούνταν κορυφαίο κοσμικό γεγονός, στο οποίο συμμετείχαν οι «επιφανείς» ελληνοαμερικανοί της Νέας Υόρκης. Για τον *Εθνικό Κήρυκα* και την *Ατλαντίδα* η λαμπρότητά της αποτελούσε έμπρακτη απόδειξη της ελληνικής επιτυχίας στις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁵⁴

Η τριετής συμφωνία της United Fur Manufacturers Association με το Λόκαλ 70 έληγε στις αρχές του 1932. Η διαμόρφωση της νέας συλλογικής σύμβασης καθοριζόταν από την οικονομική και κοινωνική συγκυρία της περιόδου. Στους πρώτους μήνες του 1932 η οικονομική ύφεση βρισκόταν στο ζενίθ της. Η ελληνική εργοδοτική ένωση κοινοποίησε από πολύ νωρίς την πρόθεσή της για μια νέα συμφωνία που θα όριζε και επίσημα τα ημερομίσθια σύμφωνα «προς την παρούσαν οικονομικήν κατάστασιν της χώρας» και η υπερωριακή εργασία θα «εξισούτο, όσον αφορά την πληρωμήν, με την τακτικήν εργασίαν».¹⁵⁵ Η United Fur Manufacturers Association επιθυμούσε να συμπίεσει περαιτέρω το εργατικό κόστος και να επιβάλει

¹⁵³ Greek Fur Workers Local, «Τα εργατικά ζητήματα της βιομηχανίας γουναρικής. Η θέση των Ελλήνων εργατών», *Εθνικός Κήρυξ*, 31/5/1929, σ. 4.

¹⁵⁴ Ενδεικτικά «Η οργάνωσις των Ελλήνων εργοστασιαρχών γουναρικής. Ο Σύλλογος των βιομηχάνων μας εμφανίζει ενώπιον της Αμερικανικής κοινωνίας την ανωτερότητα των Ελλήνων», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/1/1932, σ. 4 και «Η μεγάλη οργάνωσις των Ελλήνων βιομηχάνων γουναρικής εώρτασε την δεκαετηρίδα της», *Ατλαντίς*, 2/4/1935, σ. 4.

¹⁵⁵ «Το ζήτημα των γουναράδων», *Εθνικός Κήρυξ*, 22/1/1932, σ. 2.

τη θεσμική αναγνώριση των εργολαβικών συνθηκών εργασίας. Η επιλογή αυτή προέκυπτε από την πίεση που αισθάνονταν τα μικρά εργαστήρια του κλάδου, την οποία οι εργοδότες προσπάθησαν να μεταφέρουν στο εργατικό δυναμικό.

National Recovery Act στα «γουνναράδικα»: προσδοκίες και συγκρούσεις

Από τα τέλη της άνοιξης του 1932 μια σταδιακά κλιμακούμενη ένταση στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας κατέδειξε τα όρια της κοινωνικής συναίνεσης της προηγούμενης περιόδου. Η ομάδα των κομμουνιστών συνδικαλιστών, μέσω της Needle Trades Industrial Union, πρότεινε την κατανομή της εργασίας σε όλη τη διάρκεια του έτους και την παράλληλη μείωση των ορών εργασίας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ανεργίας. Η εξασφάλιση μισθολογικών αυξήσεων θα αναπλήρωνε το εργατικό εισόδημα που θα χανόταν από την μείωση των ωρών εργασίας, ενώ η θέσπιση εργοδοτικών εισφορών θα κάλυπτε τις ανάγκες των ανέργων μελών του σωματείου. Τα αιτήματα αυτά, στη βιομηχανία γουναρικής δεν ήταν καινοφανή, καθώς είχαν αποτελέσει βασικές διεκδικήσεις των μαχητικών απεργιών του 1925-1926. Τέλος, η αριστερά προσπάθησε να ξεφύγει από την περιθωριοποίησή της προτείνοντας τη συγκρότηση Ενωμένου Εργατικού Μετώπου, το οποίο θα ενοποιούσε τις διαφορετικές εργατικές ενώσεις. Στην κατεύθυνση αυτή, κινήθηκαν και οι ελληνοαμερικανοί συνδικαλιστές του βιομηχανικού συνδικάτου, επιχειρώντας να υπερβούν την αντιπαράθεση με το Λόκαλ 70. Η τακτική αυτή επιλογή άσκησε πίεση στο Λόκαλ, όπως μαρτυρεί η συμμετοχή του σε ορισμένες διεργασίες, αλλά και η οργισμένη αρθρογραφία του *Εθνικού Κήρυκα* για το ζήτημα.¹⁵⁶

Στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν τα εργαστήρια η ένταση εκδηλωνόταν με αψιμαχίες στο δρόμο, συμπλοκές μεταξύ εργατών που ανήκαν στις διαφορετικές ενώσεις και περιστατικά βίας, όπως η επίθεση μίας συμμορίας στα γραφεία της Needle Trades Industrial Union. Η ένταση κορυφώθηκε με την κήρυξη απεργίας το καλοκαίρι του 1932 και την προσπάθεια των μελών του βιομηχανικού σωματείου να παραλύσει η λειτουργία σε μια σειρά βασικές παραγωγικές μονάδες στο κέντρο της πόλης-ανάμεσά τους και ορισμένες μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις.¹⁵⁷ Το Λόκαλ 70 καταδίκασε εκ νέου την επιλογή αυτή και τα μέλη του πρωταγωνίστησαν σε συμπλοκές με τις απεργιακές φρουρές. Στις 5 Ιουνίου του 1932 στη διάρκεια μίας

¹⁵⁶ Βλ. για παράδειγμα την πρόσκληση του «Ενωμένου Μετώπου Ελλήνων Εργατών Γουναρικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/2/1932, σ. 3 και διάφορα δημοσιεύματα της εφημερίδας, που συνιστούσαν στο Λόκαλ 70 να μην συγχρωτίζεται με τους «ερυθρούς».

¹⁵⁷ Για τις κινητοποιήσεις της περιόδου βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 371-380.

τέτοιας σύγκρουσης δολοφονήθηκε ο Θεόδωρος Ταβαντζής, πρώην ιδιοκτήτης εργαστηρίου και δραστήριο μέλος του Λόκαλ 70.¹⁵⁸ Ο Ιούνιος του 1932 ήταν ένας μήνας ιδιαίτερης βίας- στην Ουάσιγκτον οι βετεράνοι διαδηλωτές δέχτηκαν την επίθεση στρατιωτικών μονάδων, ενώ συνδικαλιστές της αριστεράς δολοφονήθηκαν στη Νέα Υόρκη ύστερα από επίθεση πληρωμένων συμμοριών.

Η δολοφονία του Ταβαντζή, η κηδεία του οποίου προσέλαβε μεγάλη δημοσιότητα με την παρουσία ηγετικών στελεχών της American Federation of Labor, πυροδότησε έναν νέο γύρο επιθέσεων από τον *Εθνικό Κήρυκα* και το Λόκαλ 70 κατά των «ερυθρών». Με αφορμή τα γεγονότα ο *Εθνικός Κήρυξ* ανέθεσε στον Αρ. Σωτηρόπουλο, παλιό στέλεχος του Λόκαλ 70, να συγγράψει μια σειρά άρθρων για την κατάσταση στον κλάδο.¹⁵⁹ Τα κείμενα του Σωτηρόπουλου είναι διαφωτιστικά μέσα από την έκδηλη αντικομμουνιστική τους οπτική. Η κύρια υπηρεσία που προσφέρουν, έγκειται στην επιβεβαίωση των κακών συνθηκών εργασίας στον κλάδο, που κατά τον συγγραφέα δημιουργούσαν πρόσφορες συνθήκες για την απεργιακή αναταραχή. Ο Σωτηρόπουλος αναγνώριζε ότι η εργατική δυσαρέσκεια τροφοδοτούνταν από την παραβίαση των ήδη επιβαρυντικών για τους εργάτες όρων της συμφωνίας του 1929, ενώ δεν δίσταζε να προτείνει εμμέσως την αναπροσαρμογή της τακτικής του Λόκαλ 70. Τα κείμενα αυτά, λίγες μέρες μετά την δολοφονία του Ταβαντζή από τους «ερυθρούς» είναι σαφέστατα διαφοροποιημένα από τα αντίστοιχα της περιόδου 1925-27, αποδεικνύοντας τη συνολική αναγνώριση του εργατικού ζητήματος την εποχή της μεγάλης ύφεσης. Στην ουσία ο Σωτηρόπουλος πρότεινε τη σύναψη μιας νέας συμφωνίας, στο πνεύμα της συνεργασίας εργατών και εργοδοτών, που όμως θα διασφάλιζε τη βελτίωση των όρων εργασίας, προκειμένου να μην εκτραχυνθεί περαιτέρω η κατάσταση.

Τα κείμενα του Σωτηρόπουλου γράφτηκαν μέσα στη συγκυρία της επέκτασης της απεργίας. Ορισμένα μεγάλα εργαστήρια, που τα ενδιέφερε η απρόσκοπτη λειτουργία τους, είχαν υπογράψει προσύμφωνα αναγνώρισης της βιομηχανικής ένωσης της αριστεράς, γεγονός που προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις της United Fur Manufacturers Association. Οι αντιθέσεις μεταξύ των εργοδοτών πρέπει να

¹⁵⁸ «Η χθεσινή δολοφονία αρχιεργάτου γουναρικών. Το έγκλημα αποδίδεται εις ανατρεπτικά εργατικά στοιχεία. Η αστυνομία του είχε δώσει διαρκή σωματοφύλακα», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/6/1932, σ. 1, Αρ. Σωτηρόπουλος, «Ο τραγικός θάνατος Έλληνας γουναροεργάτου. Μάρτυς των εργατικών αγώνων. Η σύγκρουση μεταξύ των ερυθρών και εργατών της Α.Ο.Τ.Ε.», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/8/1932, σ. 4.

¹⁵⁹ Τα επτά άρθρα του Αρ. Σωτηρόπουλου δημοσιεύτηκαν το διάστημα 23 Αυγούστου έως 14 Σεπτεμβρίου του 1932. Περιγράφουν την υπερωριακή και εργολαβική απασχόληση, τη σύγκρουση στο εσωτερικό των εργατών και την εξέλιξη της απεργίας.

δοκίμασαν σοβαρά τις αντοχές της εργοδοτικής ένωσης, η οποία στο τέλος κατάφερε να επαναφέρει το σύνολο των εργαστηρίων σε διαπραγματεύσεις με το Λόκαλ 70. Η αριστερά αδυνατούσε να διατηρήσει επί μακρόν τον έλεγχο των ελληνοαμερικανικών εργαστηρίων, καθώς εξαπολύθηκε σε βάρος της ένα νέο κύμα δικαστικών αγωγών, συλλήψεων και επιθέσεων από συμμορίες. Στο τέλος του απεργιακού αυτού αναβρασμού, είχαν καταγραφεί κινητοποιήσεις σε 868 επιχειρήσεις του κλάδου. Στα ελεγχόμενα από την Needle Trades Industrial Union εργαστήρια υπογράφηκαν συμφωνίες που προέβλεπαν τη θέσπιση ταμείου αρωγής των ανέργων με αποκλειστικά εργοδοτικές εισφορές.¹⁶⁰ Η εξέλιξη αυτή δεν αφορούσε τα ελληνοαμερικανικά εργαστήρια, που συνδιαλέγονταν με το Λόκαλ 70 στο πνεύμα των προηγούμενων συμφωνητικών.

Το τέλος της απεργιακής αναταραχής του καλοκαιριού του 1932 ακολούθησαν έντονες διεργασίες στο πλαίσιο των εξαγγελιών του National Recovery Act. Η θέσπιση του «κώδικα» θα σήμαινε ενιαίες ρυθμίσεις στο σύνολο του κλάδου, ενώ παρέμενε ζητούμενο ποιες συνδικαλιστικές ενώσεις θα εκπροσωπούσαν τους εργαζόμενους και θα εξασφάλιζαν έτσι την αναγνώριση και των εργοδοτικών ενώσεων. Στη Νέα Υόρκη η ενίσχυση της Needle Trades Industrial Union είχε τροποποιήσει το συσχετισμό στο εργατικό κίνημα, ενώ παράλληλα το, ελεγχόμενο από την American Federation of Labor, New York Joint Board αντιμετώπιζε σημαντικές κατηγορίες για τη διασύνδεση της ηγεσίας του με συμμορίες του υποκόσμου και τις εργοδοτικές ενώσεις. Στο γενικότερο πνεύμα του New Deal και του άρθρου 7^α του NRA για το δικαίωμα των εργατών να επιλέγουν ανεπηρέαστοι την εργατική τους ένωση, αναπτυσσόταν μια ευρύτερη κίνηση αναγνώρισης της κομμουνιστικής βιομηχανικής εργατικής ένωσης. Στη Νέα Υόρκη συστάθηκε μια ειδική επιτροπή με αποστολή να αποφανθεί για το ποια ένωση εκπροσωπούσε την πλειοψηφία των εργατών και το αποτέλεσμα της έρευνάς της ήταν ευνοϊκό για την αριστερά. Παράλληλα είχε απορριφθεί το δικαστικό αίτημα του Joint Board κατά της Needle Trades Industrial Union, με το οποίο ζητούσε το αποκλειστικό δικαίωμα της εκπροσώπησης των εργατών.¹⁶¹

Οι γενικότερες αυτές εξελίξεις στον κλάδο φαινομενικά δεν επηρέαζαν την κατάσταση στα εργαστήρια ελληνικής ιδιοκτησίας. Οι υπηρεσίες του NRA όρισαν ότι από τους έξι αντιπροσώπους των εργοδοτικών ενώσεων στις διαπραγματεύσεις, οι

¹⁶⁰ Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 380-382.

¹⁶¹ Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 419-420.

δύο θα προέρχονταν από την United Fur Manufacturers Association, εξέλιξη που έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τον *Εθνικό Κήρυκα*. Στο κλίμα αυτό, το NRA προβλήθηκε από τον *Εθνικό Κήρυκα* ως η επιβεβαίωση του πνεύματος συνεργασίας και αλληλοβοήθειας που επικρατούσε ήδη στα ελληνοαμερικανικά εργαστήρια. Η United Fur Manufacturers Association και το Λόκαλ 70 συμμετείχαν από κοινού στις εορταστικές παρελάσεις υπέρ του νέου μέτρου, ενώ οι συνελύσεις της ελληνικής εργοδοτικής ένωσης επιβεβαίωσαν τη διάθεση συμμετοχής και στήριξης των ρυθμίσεων του NRA.¹⁶² Τις ίδιες ακριβώς μέρες, καταγράφηκε έντονη εργατική συμμετοχή στις αρχαιρεσίες του Λόκαλ 70, απόδειξη του ενδιαφέροντος για την κατάρτιση του κώδικα και προϊόν της απόφασης της αριστεράς να επιχειρήσει να διεισδύσει στην ελληνική εργατική ένωση με στόχο τη ριζοσπαστικοποίησή της.¹⁶³

Το γενικό κλίμα ευφορίας άρχισε να υποχωρεί όσο πλησίαζε η οριστική κατάρτιση του κώδικα και διαφαίνονταν ότι σημαντικά ζητήματα παρέμεναν εκκρεμή. Η ελληνική εργοδοτική ένωση διεκδικούσε το δικαίωμα της εξαίρεσης των επιχειρήσεων της από τις τελικές ρυθμίσεις, μια προληπτική κίνηση έναντι ενδεχόμενης υποχρέωσης μισθολογικών αυξήσεων. Ταυτόχρονα, αναπαρήγαγε τις παλαιότερες θέσεις της για την εξίσωση της υπερωριακής αμοιβής με την κανονική, εξέλιξη που θα σήμαινε σημαντική μείωση των ημερομισθίων. Παράλληλα, διαφαινόταν η δυσκολία εφαρμογής του «κώδικα» στα μικρά εργαστήρια, που αναλάμβαναν εργολαβικές εργασίες, συχνά εκτός Νέας Υόρκης και κατά συνέπεια μακριά από τον έλεγχο των εργατικών συνδικάτων. Στα τέλη του 1933 για μια ακόμα φορά απεργιακές κινητοποιήσεις και συγκρούσεις στα εργαστήρια γουναρικής της Νέας Υόρκης επανέφεραν το ζήτημα της αναγνώρισης της Needle Trades Industrial Union και της διασφάλισης της παρουσίας της στις τελικές διαπραγματεύσεις για τον κώδικα.¹⁶⁴

Στο πλαίσιο των νέων συνθηκών που δημιουργούσαν οι εξαγγελίες του NRA η Needle Trades Industrial Union επεδίωξε την ανάκτηση του ελέγχου στα εργαστήρια της United Fur Manufacturers Association. Η έντονη δραστηριότητα μίας

¹⁶² «Οι Έλληνες γουναροβιομήχανοι προσεχώρησαν εις την NRA», *Εθνικός Κήρυξ*, 2/9/1933, σ. 2. «Οι Έλληνες της Νέας Υόρκης εις την παρέλασιν της NHPA. Οι Γουναράδες, αι Τράπεζαι, η επιχείρησις Φόλτις-Φίσερ εις την γραμμήν», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/9/1933, σ. 3.

¹⁶³ Α. Σ. «Η γενική συνέλευσις των εργατών γουναρικής. Επεκράτησεν ενθουσιασμός και πνεύμα δράσεως», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/9/1933, σ. 4.

¹⁶⁴ Η τακτική της αριστερής πτέρυγας διαφαίνεται μέσα από μια πολυσέλιδη εισήγηση στο περιφερειακό γραφείο της Νέας Υόρκης το καλοκαίρι του 1933, «Meeting of the District Buro (1/6/1933)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3204, σ. 97-106. Σε αυτήν διατυπώθηκε η εκτίμηση ότι οι συνθήκες στον κλάδο ευνοούσαν την προκήρυξη απεργίας.

ελληνικής απεργιακής επιτροπής, οι διαδοχικές συσκέψεις και εκδηλώσεις, οι ομιλίες του Μπεν Γκολντ (Ben Gold) στον Ελληνικό Εργατικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο και κυρίως η επιτυχής οργανωτική εκστρατεία στα εργολαβικά εργαστήρια μαρτυρούν την άνοδο της επιρροής της αριστεράς. Η τελική επεξεργασία του κώδικα της βιοτεχνίας γούνας τον Μάιο του 1934 συμβάδισε με διαδικασίες ενοποίησης των εργατικών συνδικάτων στη Νέα Υόρκη, ύστερα από την οριστική παρακμή των παραρτημάτων της American Federation of Labor. Η εξέλιξη αυτή σχετιζόταν με την αναζωογόνηση του εργατικού κινήματος και την κρίση της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας, η οποία βαρύνονταν με ποικίλες κατηγορίες του ποινικού δικαίου. Στις διαδικασίες ενοποίησης των εργατικών σωματείων συμμετείχαν δώδεκα αντιπρόσωποι των ελληνοαμερικανών εργατών, οι οποίοι εξέφραζαν τις τάσεις της εργατικής ριζοσπαστικοποίησης.¹⁶⁵

Σχεδόν ταυτόχρονα με την ανακοίνωση της τελικής επεξεργασίας του κώδικα ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1934 ένας νέος γύρος απεργιακής δραστηριότητας. Η λήξη της απεργίας είχε ως αποτέλεσμα τη θέσπιση της 35ωρης εργασίας και της καθιέρωσης μέτρων ασφάλισης των εργατών, παγιώνοντας έτσι την αύξηση της επιρροής της μαχητικής αριστερής πτέρυγας. Για την κατάσταση στα ελληνοαμερικανικά εργαστήρια δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα στοιχεία, παρά μόνο αποσπασματικές πληροφορίες. Διαφαίνεται η επέκτασή της κυρίως στα μικρά εργολαβικά εργαστήρια, εκεί όπου εργάζονταν εκατοντάδες εργάτριες ως «φινισερς».¹⁶⁶ Η έμφυλη διάσταση της συγκεκριμένης εργασίας επιβεβαιώνεται από τις αγγελίες στον ελληνοαμερικανικό τύπο που ζητούσαν αποκλειστικά «εργάτριες» για *finishing*.¹⁶⁷ Το πρόγραμμα της Needle Trades Industrial Union, που εξήγγειλε την αύξηση των αμοιβών για τις «γυναικείες ειδικότητες» και την κατάργηση των διακρίσεων στο χώρο εργασίας πρέπει να είχε σημαντική απήχηση. Οι ελληνοαμερικανίδες εργάτριες στα επόμενα χρόνια πρωταγωνίστησαν στον παραγκωνισμό της διοίκησης του Λόκαλ 70.

Τα γεγονότα στη βιοτεχνία γούνας της Νέας Υόρκης την περίοδο 1929-1934 είναι έντονα, καθώς πολλαπλά επίπεδα εξελίξεων διαμόρφωσαν την εικόνα του κλάδου. Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το 1927 διαπλέκονται με την

¹⁶⁵ Ανακοίνωση του «Ελληνικού Τμήμα Βιομηχανικής Ενώσεως Εργατών Γουναρικής», με την οποία προσκαλούνταν οι εργάτες σε Γενική Συνεδρίαση, *Εθνικός Κήρυξ*, 11/7/1934, σ. 4.

¹⁶⁶ Ενδεικτικά, «Η απεργία των γουναρεργατών. Συνελήφθησαν τρεις δι' έκτροπους πράξεις. Μεταξύ τούτων και εις με Ελληνικόν όνομα», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/8/1934, σ. 1.

¹⁶⁷ Ενδεικτικά, βλ. *Ατλαντίς*, 7/6/1935, όπου πέντε σχετικές αγγελίες.

αντιπαράθεση στις τάξεις του εργατικού κινήματος, αλλά και την ύπαρξη πολυάριθμων επιχειρήσεων με διαφορετικό μέγεθος, θέση στον καταμερισμό εργασίας και στάση έναντι των εργατικών αγώνων. Στα πρώτα χρόνια της ύφεσης, έως και το 1932, οι εργατικές αμοιβές και οι συνθήκες εργασίας ορίζονταν από την τριετή συμφωνία του 1929 και από τις συνεχείς παραβιάσεις αυτής λόγω της ύφεσης. Η επανεμφάνιση της αριστερής πτέρυγας στηρίχτηκε στην αντίδραση των εργατών στην περαιτέρω επιδείνωση των όρων εργασίας, ενώ εκμεταλλεύτηκε τη διαρκή ενδοτικότητα των θεσμικών εργατικών ενώσεων.

Στις νέες συνθήκες που διαμόρφωσε η νομοθεσία του 1933 και η εν γένει ενίσχυση του εργατικού κινήματος η αντίληψη της αριστεράς για την ενότητα των εργαζομένων και την ανάγκη βελτίωσης των όρων εργασίας μπόρεσε να μετουσιωθεί σε πράξη με την απόσπαση σημαντικών κατακτήσεων. Η περίπτωση των εργατών γούνας εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο των συνθηκών και των τάσεων που εμφανίστηκαν με ιδιαίτερη δυναμική μετά το 1933. Η βιομηχανική δομή οργάνωσης των εργαζομένων και η αντιπαράθεση με την επίσημη συνδικαλιστική γραφειοκρατία ήταν τα καθοριστικά στοιχεία που οδήγησαν το 1935 στη συγκρότηση της Congress of Industrial Organizations. Στο πλαίσιο αυτό, η περίπτωση του Λόκαλ 70 έχει ειδική σημασία. Η επιλογή τμήματος των Ελλήνων εργοδοτών να συγκροτήσουν μια ένωση στη βάση της κοινής καταγωγής και η διαπλοκή με μια αντίστοιχη εργατική ένωση αποδείχτηκε αρχικά επιτυχής. Το Λόκαλ 70 αποτέλεσε έως και το 1935 προπύργιο της λογικής της διαταξικής συνεργασίας, ενώ η εργασία στα ελληνικά καταστήματα προϋπέθετε την εγγραφή σε αυτό. Τα σποραδικά ρήγματα που εμφανίστηκαν στην πολιτική του επιβεβαιώνουν την απόσταση μεταξύ της στάσης της ηγεσίας του και της πλειοψηφίας των εργαζομένων. Οι τελευταίοι συμμετείχαν σε μικρό βαθμό στις αρχαιρεσίες του Λόκαλ, κατάσταση που άρχισε να αντιστρέφεται μετά τη θέσπιση του National Recovery Act το καλοκαίρι του 1933. Οι εξελίξεις των επόμενων ετών και κυρίως η υποχώρηση των σωματείων της American Federation of Labor σήμανε την αλλαγή της κατάστασης και στο Λόκαλ 70.

Ελληνοαμερικανική αριστερά:

ανάμεσα στην εσωτερική κρίση και τις αναβαθμισμένες δυνατότητες

Στα χρόνια ανάμεσα στην έναρξη της Μεγάλης Ύφεσης το 1929 και το έβδομο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1935, το Κομμουνιστικό Κόμμα

Ηνωμένων Πολιτειών γνώρισε σημαντική αύξηση της επιρροής του.¹⁶⁸ Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε στην οργανωτική του ανάπτυξη, το ρόλο του στην οργάνωση του κινήματος των ανέργων και στην απήχηση των «ερυθρών» συνδικάτων. Χιλιάδες ήταν αυτοί που έδειξαν ενδιαφέρον για την πολιτική πρόταση του κόμματος, συμμετέχοντας σε εκδηλώσεις, αγοράζοντας τα έντυπά του, επιλέγοντας να οργανωθούν σε κάποια μετωπική κίνηση. Λιγότεροι ήταν αυτοί που εν τέλει επέλεξαν να γίνουν μέλη του κόμματος και ακόμα λιγότεροι όσοι παρέμειναν στις τάξεις του για ικανό διάστημα. Η ρευστότητα των οργανωμένων δυνάμεων, η συνεχής εισροή και εκροή μελών φανερώνει από τη μία τη δυναμική του κομμουνιστικού κινήματος και ταυτόχρονα την αδυναμία του να διατηρήσει σταθερούς δεσμούς με όσους κατά καιρούς το προσέγγιζαν. Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, το Κομμουνιστικό Κόμμα δοκιμάστηκε από τις διασπάσεις των οπαδών της «Αριστερής Αντιπολίτευσης» και την εσωτερική κρίση, που επέφερε η αδυναμία μετασχηματισμού της οικονομικής ύφεσης σε επαναστατική κατάσταση.

Τα επεισόδια αυτά συντέλεσαν στην ανανέωση του κόμματος με νέες οργανωμένες δυνάμεις και την ταυτόχρονη αποχώρηση σημαντικού τμήματος των μελών, που είχαν στρατολογηθεί μέσα στη δεκαετία του 1920. Στοιχείο της αλλαγής ήταν η σταδιακή αύξηση των μελών, που δεν προέρχονταν από τις μεταναστευτικές οργανώσεις, αλλά ήταν «γηγενείς», σαν τον γενικό γραμματέα του κόμματος στα χρόνια της κρίσης, τον Ερλ Μπράουντερ (Earl Browder). Παρόλα αυτά, το Κομμουνιστικό Κόμμα αντιλαμβανόταν ότι αντιμετώπιζε ένα κύριο πρόβλημα: η αύξηση της απήχησης του στο εργατικό κίνημα και στις επιτροπές των ανέργων δεν μεταφραζόταν σε μια ανάλογη οργανωτική ανάπτυξη και σε έναν σημαντικό ρόλο στην κεντρική πολιτική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών. Η δυσαρμονία αυτή, γινόταν εμφανής στις εκλογικές αποτυχίες της περιόδου, όπως στην προεδρική αναμέτρηση του 1932, όταν ο Ουίλιαμ Φόστερ (William Foster) συγκέντρωσε εκατό χιλιάδες ψήφους, έναντι εννιακοσίων χιλιάδων του υποψηφίου του Σοσιαλιστικού Κόμματος

¹⁶⁸ Για την περίοδο 1929-1934 και τη δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος, βλ. Klehr, *The Heyday of American Communism*. Για τις τροτσκιστικές οργανώσεις την αυτοβιογραφική κατάθεση του James P. Cannon, *The History of American Trotskyism, 1928-38, Report of a Participant*, Νέα Υόρκη, Pathfinder, 1995. Τέλος, για την επέμβαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς στις εξελίξεις βλ. *Stalin's Speeches on the American Communist Party: Delivered in the American Commission of the Presidium of the Executive Committee of the Communist International, May 6, 1929 and in the Presidium of the Executive Committee of the Communist International in the American Question, May 14th, 1929*, Νέα Υόρκη, Central Committee of the Communist Party U.S.A., 1931.

και εκατομμυρίων του Φραγκλίνου Ρούζβελτ. Σημαντικότερο πρόβλημα συνιστούσε η αδυναμία δημιουργίας ισχυρών κομματικών οργανώσεων στους κύριους παραγωγικούς κλάδους και η αδυναμία γεωγραφικής επέκτασης των δραστηριοτήτων τους. Τα κείμενα στο εσωτερικό δελτίο *The Party Organizer* έθεταν επανειλημμένα το στόχο να μετατραπεί «κάθε εργοστάσιο σε ένα κομμουνιστικό φρούριο» και ανάλογα συχνά την απόσταση που χώριζε τις κομματικές δυνάμεις από το επιθυμητό επίπεδο ανάπτυξης.¹⁶⁹

Από το 1931 το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε προσανατολιστεί στην ανάπτυξη των οικονομικών αγώνων της αμερικανικής εργατικής τάξης, εγκαταλείποντας παλαιότερες τακτικές, που υποτιμούσαν τις άμεσες διεκδικήσεις στο όνομα του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Το γεγονός αυτό είχε ευεργετικά αποτελέσματα για την επιρροή του κόμματος και σχετίζεται με την ανάπτυξη και δυναμική των συμβουλίων των ανέργων. Η ανάδειξη του Ρούζβελτ και η πολιτική του New Deal δημιούργησαν ένα σημαντικό πρόβλημα στο κομμουνιστικό κίνημα. Τα μέτρα του New Deal θεωρήθηκαν ημιτελή και μη ικανοποιητικά και το 1933 στη 13η ολομέλεια της Κομμουνιστικής Διεθνούς το New Deal χαρακτηρίστηκε ως η «πιο προχωρημένη μεταξύ των ιμπεριαλιστικών χωρών διαδικασία εκφασισμού».¹⁷⁰ Η εκτίμηση αυτή, στη συγκυρία της διατύπωσής της, δε διέφερε πολύ από τις ανάλογες εικασίες αστών αναλυτών για την επικράτηση στις Ηνωμένες Πολιτείες μιας εκδοχής κορπορατισμού. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, έως το 1936, καταδίκασε το New Deal, απέρριπτε κάθε προοπτική συνεργασίας με αυτό και εξακολουθούσε να θέτει ως στόχο μία «Σοβιετική Αμερική». Το γεγονός αυτό συντέλεσε στην αποστασιοποίηση ενός ευρύτερου εργατικού ακροατηρίου, που θεωρούσε ότι τα μέτρα της κυβέρνησης ήταν σωτήρια και διασφάλιζαν το δικαίωμά του στην επιβίωση. Έτσι, η αναγνώριση της μαχητικότητας των κομμουνιστών στο εργατικό κίνημα, η απήχηση του σοβιετικού παραδείγματος, η αποδοχή της ανάλυσης για την φύση της κρίσης δεν σήμαινε αυτόματα και αποδοχή της τακτικής του κόμματος έναντι του New Deal. Η αποτυχία της πρότασης για τη δημιουργία ενός τρίτου κόμματος στην αμερικανική

¹⁶⁹ Ενδεικτικά «Every Factory a Fortress of Communism», *Party Organizer* 4.8-9 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1931), σ. 1-6.

¹⁷⁰ Νίκος Πουλιαντζάς, *Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη στον φασισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2006, σ. 65. Βλ. επίσης, Jane Degras, *The Communist International, 1919-1943 Documents, Volume III, 1929-1943*, Λονδίνο, Frank Cass & Co. Ltd. 1971, σ. 293-294. Η θέση περί φασιστικών χαρακτηριστικών του New Deal διατυπώθηκε το 1933 όταν ανάλογες εκτιμήσεις είχαν εμφανιστεί και σε αναλύσεις του αστικού κόσμου. Ενδεικτικά, βλ. Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Η πορεία της Ευρώπης προς τον πόλεμο», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή-Αντίσταση*, τ. Γ1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007, σ. 21.

πολιτική σκηνή και οι επεξεργασίες του εβδόμου συνεδρίου της Διεθνούς, δρομολόγησαν το ριζικό αναπροσανατολισμό του Κομμουνιστικού Κόμματος έναντι του New Deal.

Η ελληνοαμερικανική κομμουνιστική κίνηση μέσα από τη συμμετοχή της στο κίνημα των ανέργων και στην ανάπτυξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων ενισχύθηκε σημαντικά, γεγονός που της επέτρεψε να υπερβεί τα σημαντικά εσωτερικά της προβλήματα. Τα τελευταία σχετίζονταν με την δημιουργία ριζοσπαστικών οργανώσεων, οι οποίες αμφισβήτησαν την πρωτοκαθεδρία του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών. Η πρώτη σοβαρή κρίση σχετίζεται με τις διασπάσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος στο γύρισμα της δεκαετίας και τη δημιουργία των οργανώσεων της «Αριστερής Αντιπολίτευσης». Οι ελληνοαμερικανοί που συντάχθηκαν με τις τροτσκιστικές κινήσεις ήταν κυρίως στελέχη του εργατικού τομέα, όπως στην περίπτωση των συνδικαλιστών του επισιτισμού. Στην απόφασή τους πρέπει να έπαιξε σημαντικό ρόλο η αποχώρηση από το Κομμουνιστικό Κόμμα των επί σειρά ετών καθοδηγητών τους, του Τζέι Λόβστοουν, του Μπένγιαμιν Γκίτλου (Benjamin Gitlow) και του Τζέιμς Κάνον (James Cannon). Παράλληλα, κείμενα του Τρότσκι και των μετέπειτα υποστηρικτών του δημοσιεύονταν σταθερά στο *Εμπρός* έως και το 1927, δημιουργώντας ιδεολογικές ταυτίσεις οι οποίες εκδηλώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας.

Η κρίση μεταφέρθηκε από τις κομματικές οργανώσεις στους Ελληνικούς Εργατικούς Εκπαιδευτικούς Συνδέσμους. Ο Μιχάλης Σαββίδης, στέλεχος του Κομμουνιστικού Κόμματος και της Παγκυπριακής Αδελφότητας περιγράφει την ατμόσφαιρα της εσωκομματικής κρίσης και την πραγματοποίηση δημόσιας συζήτησης με ομιλητές από τις δύο παρατάξεις.¹⁷¹ Οι οπαδοί του Κομμουνιστικού Κόμματος διατήρησαν τον έλεγχο των Συνδέσμων, συχνά ύστερα από οργανωτικά μέτρα. Αυτό φανερώνουν και τα πρακτικά συνεδριάσεων της «Κομματικής Επιτροπής Ελέγχου», του αρμοδίου οργάνου του Κομμουνιστικού Κόμματος για την επικύρωση πειθαρχικών μέτρων. Για παράδειγμα τον Απρίλιο του 1931 στο Ντιτρόιτ αναφέρεται η διαγραφή τεσσάρων μελών «της φράξιας του Ελληνικού Εργατικού Συνδέσμου» για «ρατσιστικές τάσεις, διαλυτικές δραστηριότητες και άρνηση εκτέλεσης των αποφάσεων του τοπικού καθοδηγητικού οργάνου», ενώ στελέχη όπως ο Δημοσθένης Νίκας είχαν επιφορτιστεί με την ιδεολογική αντιμετώπιση των

¹⁷¹ Αρχείο Μιχάλη (Μάκη) Σαββίδη, «Ιστορικές Αναδρομές, 1930-1941», φάκελος 2, σ. 10.

διαφωνούντων.¹⁷² Οι διαγραμμένοι κατήγγειλαν τις πρακτικές των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών, θεωρώντας ότι οι Σύνδεσμοι έχαναν τον εργατικό τους χαρακτήρα και μετατρέπονταν σε κλειστές λέσχες του Κομμουνιστικού Κόμματος.¹⁷³

Το ζήτημα του «εξαμερικανισμού» των κομματικών δραστηριοτήτων παρέμενε ένα άλλο πεδίο έντονης αντιπαράθεσης τουλάχιστον έως και τις αρχές του 1932. Τότε, διαφάνηκε η οριστική επικράτηση της νεότερης γενιάς στελεχών, που προέκριναν την ενασχόληση των κομματικών δυνάμεων κυρίως με τις εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες και ειδικότερα με τις άμεσες συνέπειες της οικονομικής ύφεσης. Από τα τέλη του 1931, οι -ας τις ονομάσουμε συμβατικά- «ελληνοκεντρικές» απόψεις στο εσωτερικό των καθοδηγητικών οργάνων άρχισαν να μειωηφούν. Ένας επιφανής τους εκπρόσωπος, ο Κάρολος (ή Τσαρλς) Σολούνιας (ή Σόλον) σταθερά διαμαρτυρόταν ότι το κύριο πρόβλημα σχετιζόταν «με την αδυναμία [του «ελληνικού γραφείου»] να παρακολουθήσει την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα και τις προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να ελέγξει μέσω των προξενείων, του ελληνικού τύπου, της εκκλησίας και των αστικών οργανώσεων, ιδεολογικά και πολιτικά τους Έλληνες μετανάστες σε αυτή την χώρα».¹⁷⁴ Ο ίδιος, όντας διευθυντής του *Εμπρός*, είχε πρωταγωνιστήσει το 1931 στην πραγματοποίηση συγκεντρώσεων σε αμερικανικές πόλεις για τα γεγονότα στον πειθαρχικό ουλαμό Καλπακίου καλώντας

¹⁷² «C.C.C. [Central Control Commission]. Case of Bourazan, Protos, Tsakanikas, Trihas. (11/4/1931)». Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2336, σ. 96. Dan Georgakas, «Demosthenes Nikas: Labor Radical», στο Dan Georgakas και Charles S. Moskos (επιμ.), *New Directions in Greek American Studies*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 1991, σ. 98.

¹⁷³ Ενδεικτικά, Greek Worker, «Barred From Club as 'Lovestoneite', Costas, Food Worker, Expelled from Greek Spartacus Club», *The Revolutionary Age*, 14/3/1931, σ. 2 και «Οι Σταλινικοί Γραφειοκράται Διαλύουν τη Λέσχη Σπάρτακος», *Κομμουνιστής (Μηνιαίο Όργανο του Ελληνικού Γραφείου της Αριστεράς Κομμουνιστικής Αντιπολίτευσης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής)*, Δεκέμβριος 1931, σ. 4.

¹⁷⁴ «Minutes of Central Control Commission (19/6/1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3506, σ. 43-44. Κείμενα του Σολούνια -στα ελληνικά και στα αγγλικά- βρίσκονται στο Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2707, σ. 120-129 και 130-139 αντίστοιχα. Η περίπτωση του Καλύμνιου Σολούνια παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς παρέμεινε ενεργός στο εργατικό κίνημα ως ηγέτης μικρών ομαδοποιήσεων. Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 ταυτίστηκε με την εργοδοτική ένωση στον κλάδο της γούνας, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη περιθωριοποίησή του. Ο Μιχάλης Σαββίδης τον χαρακτηρίζει «φιλοτομαριστή, κερδοσκόπο, τυχοδιώκτη και εχθρό των Ελλήνων εργαζομένων», αρχείο Μιχάλη Σαββίδη φάκελος 4 «Biographical Notes on Pioneers of the Labor Movement», σ. 39. Στη δεκαετία του 1940 επανεμφανίστηκε με την ιδιότητα του εκδότη- αν και ποτέ δεν εξέδωσε κάποιο έντυπο. Βλ. χαρακτηριστικά, Πάνος Χαρισιάδης, «Η 'νέα' ελληνόφωνος τροτσκιστική χαφιέδικη σπείρα», *Εμπρός*, 24/12/1937, σ. 5 και την «Αγγελία» έκδοσης της εφημερίδας *Αμερική* (1942;) με εργατικό-αντικομμουνιστικό περιεχόμενο υπογεγραμμένη από τον Σολούνια και επιστολή του Β. Βλαβιανού (7/3/1951), στην οποία ο αποδέκτης Σολούνιας χαρακτηρίζεται εμμέσως πράκτορας των μυστικών υπηρεσιών και οι ενέργειές του ύποπτες, Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 120 και Box 153 αντίστοιχα.

«τους εργάτας όπως ενισχύσουν το *Εμπρός* και μουν στις τάξεις του Κ. Κόμματος, εις απάντησιν της φασιστικής τρομοκρατίας και των οργίων της Βενιζελικής Κυβερνήσεως».¹⁷⁵ Η εσωτερική αντιπαράθεση γύρω από το ζήτημα έληξε οριστικά το 1933 με την καθαίρεση του Σολούνια και των υποστηρικτών του, καθώς και την καταδίκη των αντιλήψεων που αυτοί πρέσβευαν. Σε μια σαφώς δηλωτική του νέου προσανατολισμού δημοσίευσε το εσωτερικό δελτίο *The Party Organizer* δημοσίευσε τον σχεδιασμό του «ελληνικού γραφείου» που ήταν αποκλειστικά στραμμένος στην οικονομική ύφεση και την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος.¹⁷⁶

Στον παραγκωνισμό του Σολούνια και των υποστηρικτών του σημαντικό ρόλο είχε διαδραματίσει μια παράξενη υπόθεση, η οποία αποκαλύφθηκε το 1932. Το Φεβρουάριο του έτους αυτού ο εκδότης του *Εθνικού Κήρυκα* Πέτρος Τατάνης και ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας Δημήτριος Καλλίμαχος υπέβαλλαν μήνυση στην σύνταξη του *Εμπρός* για συκοφαντική δυσφήμιση. Από τα συνοδευτικά έγγραφα, καθίσταται σαφές ότι οι μηνυτές στρέφονταν εναντίον του *Εμπρός* για τη δημοσίευση άρθρων, που αφορούσαν την διαχείριση μιας σημαντικής οικονομικής εκστρατείας για την ανακούφιση των προσφύγων ύστερα από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το *Εμπρός* φιλοξενούσε ανώνυμα άρθρα, τα οποία κατηγορούσαν τον *Εθνικό Κήρυκα* για υπεξαίρεση και συντάκτης των κειμένων αυτών ήταν ένας δημοσιογράφος της *Ατλαντίδας*, γνωστός βασιλόφρονας, ο Κλεάνθης Βασσαρδάκης. Ο Σολούνιας, μαζί με τον εμφανιζόμενο ως εκδότη του *Εμπρός* Κωνσταντίνο Κρίστη, και τον Βασσαρδάκη συνελήφθησαν και είναι εξακριβωμένη η προφυλάκιση του συντάκτη της *Ατλαντίδας*.¹⁷⁷

¹⁷⁵ «Ενάντια στη δολοφονία των κομμ[ουνιστών] φαντάρων υπό της Ελλ[ληνικής] Κυβερνήσεως», *Εμπρός*, 10/1/1931, σ. 2. Οι ελληνικές προξενικές αρχές ανέφεραν αναλυτικά τις επισκέψεις των διαδηλωτών στα γραφεία τους. Βλ. αναφορά προξένου Νέας Υόρκης προς το υπουργείο Εξωτερικών (14/1/193) και αναφορά πρέσβη προς υπουργείο Εξωτερικών για ανάλογη διαμαρτυρία στο Ντιτρόιτ (3/1/1931). Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1931/2/1 Κομμουνισμός Α' πολιτική.

¹⁷⁶ «Plan of Work of Greek Buro of the C.C.», *Party Organizer* 10 (Οκτώβριος 1933), σ. 30-31. Σημειώνουμε ότι η εν λόγω δημοσίευση είναι η μοναδική εξολοκλήρου αφιερωμένη στις δραστηριότητες κάποιου «γλωσσικού γραφείου» σε όλη τη διάρκεια έκδοσης του εντύπου (Ιανουάριος 1927- Νοέμβριος 1938).

¹⁷⁷ «Συλλήψεις. Χθες το απόγευμα συνελήφθη εντός των γραφείων της *Ατλαντίδος* ο εκ των συντακτών αυτής Κλεάνθης Βασσαρδάκης και μετεφέρθη δια σιδηροφράκτου βαγονίου εις τας φυλακάς Λογκ Άιλαντ, όπου και ενεκλείσθη», *Εθνικός Κήρυξ*, 20/2/1932, σ. 4. Ο Κλεάνθης Βασσαρδάκης είχε διατελέσει πρόξενος στο Σαν Φραντσίσκο, όντας ενεργό στέλεχος της βασιλικής παράταξης. Βλ. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 331. Η διαμάχη του Πέτρου Τατάνη με τον Κλεάνθη Βασσαρδάκη χρονολογούνταν από το 1928 με κύριο επίδικο οικονομικές συναλλαγές. Υπομνήματα του Τατάνη στην εισαγγελία εφετών Αθηνών (τον Σεπτέμβριο του 1929 και τον Οκτώβριο του 1931), καθώς και σχετικό αποδεικτικό υλικό (μεταφρασμένα στα αγγλικά άρθρα του *Εμπρός*, αποκόμματα κλπ.) στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 145.

Η κατηγορία του *Εθνικού Κήρυκα* φαίνεται ότι ήταν έγκυρη. Το 1927 το *Εμπρός* διαφήμιζε πρωτοσέλιδα τις αποκαλύψεις του Βασσαρδάκη σε βάρος των βενιζελικών του αντιπάλων και είναι πιθανό ότι η σχέση αυτή διατηρήθηκε και στη συνέχεια με νέα μορφή. Επιπλέον, τα πρακτικά των συνεδριάσεων του «ελληνικού γραφείου» μαρτυρούν την αποδοχή της ουσίας της μήνυσης, καθώς οι εσωκομματικοί αντίπαλοι του Σολούνια κατήγγειλαν τις προνομιακές του σχέσεις με κύκλους της «φιλεργατικής» *Ατλαντίδας*.¹⁷⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Μάρτιο του 1932, ένα μήνα μετά την υποβολή των μηνύσεων, πρόταση του Σολούνια για πραγματοποίηση συγκέντρωσης έξω από το κτήριο της αρχιεπισκοπής καταψηφίστηκε στο «ελληνικό γραφείο».¹⁷⁹ Η τακτική των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών, που είχαν συνεργαστεί με τον Βασσαρδάκη, σχετίζεται με την αντίληψή τους για την αναγκαιότητα όξυνσης των αντιθέσεων μεταξύ των αστικών εφημερίδων και την «αποκάλυψη των σκανδάλων» προκειμένου να απομακρυνθούν οι εργάτες από την επιρροή τους. Από την πλευρά του ο Βασσαρδάκης, με τον τρόπο αυτόν διοχέτευε πληροφορίες, τις οποίες πιθανόν η *Ατλαντίδα* δεν μπορούσε να φιλοξενήσει, καθώς το υποτιθέμενο σκάνδαλο ενέπλεκε την αρχιεπισκοπή και επιφανείς ελληνοαμερικανούς.

Για τον *Εθνικό Κήρυκα* το κίνητρο της συνεργασίας του *Εμπρός* με τον Βασσαρδάκη ήταν οικονομικό, καθώς τα στελέχη του «ελληνικού γραφείου» ήταν άτομα μειωμένης ηθικής και πολιτικής υπόστασης, που στην ουσία εκτελούσαν δημοσιογραφικά συμβόλαια και εξυπηρετούσαν ποικίλους εκβιασμούς. Τα γεγονότα έδωσαν το έναυσμα για την εξαπόλυση μιας συστηματικής επίθεσης της αρχισυνταξίας του *Εθνικού Κήρυκα* ενάντια στο «ελληνικό γραφείο» του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών. Η αρθρογραφία αυτή καταλάμβανε καθημερινά και επί δέκα μήνες σημαντικό τμήμα του τρίστηλου σημειώματος της σύνταξης. Συνολικά, από τον Μάρτιο έως τον Δεκέμβριο του 1932 οι «γνωστοί πεντέξη εργατορακετήρες, οι αισχροί εκμεταλλευταί των αφελών εργατών και εκβιασταί αστικών ιδρυμάτων» απασχόλησαν 117 φορές το σημείωμα «της ημέρας».¹⁸⁰ Το στοιχείο αυτό πρέπει να συνυπολογιστεί με την παντελή ανυπαρξία ανάλογων αναφορών, την περίοδο από τον Ιανουάριο του 1929 έως τον Φεβρουάριο του 1932.

¹⁷⁸ Για παράδειγμα βλ. «Report of the Situation in the Greek Buro (1933)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3171, σ. 13-14.

¹⁷⁹ «Greek Buro of the Central Committee Communist Party USA. Buro Meeting March 27th 1932», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 2753, σ. 9-10.

¹⁸⁰ Το συγκεκριμένο παράθεμα από το «Ομολογούν αναισχύντως ότι παραπλανούν τους εργάτες», *Εθνικός Κήρυξ*, 13/8/1932, σ. 2.

Σύμφωνα με τα σημειώματα της διεύθυνσης του *Εθνικού Κήρυκα*, οι συντάκτες του *Εμπρός* αποτελούσαν μια συμμορία του κοινού ποινικού δικαίου, η οποία εκτελούσε παραγγελίες επιθέσεων και συκοφαντιών έναντι αμοιβής, εκμεταλλευόμενη παράλληλα τις εισφορές των «αφελών εργατών». «Οι ηθικώς λεπροί», οι «πρώην άνθρωποι» είχαν επεκτείνει τις δραστηριότητές τους εκβιάζοντας επιχειρηματίες, προκειμένου να μην προβούν σε διαμαρτυρίες έξω από το κατάστημά τους. Το παρακάτω παράθεμα συγκεφαλαιώνει τη ρητορική του *Εθνικού Κήρυκα*: «Μια συμμορία πεντέξι ατόμων με συνείδησιν απάχηδων και εκβιαστών, περιήγαγεν εις συνεργείον μπουρζουαδικόν το έντυπον, το οποίον ιδρύθη και διετηρήθη δια χρημάτων Εργατών Ελλήνων (...). Το έντυπον αυτό μετετράπη εις χυδαίον οχλαγωγικόν, αστικόν φύλλον. Και διευθύνεται και συντάσσεται εκ των παρασκηνίων, όχι από τους ταξισυνείδητους διανοουμένους εργάτας, αλλ' από γνωστούς μπουρζουάδες (...). Ο μοναδικός σκοπός των πεντέξι κηφήνων της συμμορίας και των απέξω κηφήνων μπουρζουάδων ήτο πώς να εισπράττουν από το ένα μέρος εκατοστάρικα δια της διαφημίσεως πιστωτικών ιδρυμάτων και από το άλλο δολάρια και σέντσια των εργατών».¹⁸¹

Η επίθεση του *Εθνικού Κήρυκα* στο *Εμπρός* δεν σχετίζονταν αποκλειστικά με την ηθική διάσταση της υπόθεσης Βασσαρδάκη. Ταυτόχρονα, φανερώνει την ανησυχία της αστικής εφημερίδας για την απήχηση των «ερυθρών» και τον κίνδυνο «παραπλάνησης» των ελληνοαμερικανών εργατών. Ο *Εθνικός Κήρυξ* υποστήριζε την ιδέα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών υπό την προϋπόθεση ότι αυτή αφορούσε τα αναγνωρισμένα σωματεία της American Federation of Labor. Η ενίσχυση των ριζοσπαστικών εργατικών ενώσεων καθιστούσε αναγκαία την ηθική και πολιτική περιθωριοποίηση των κομμουνιστών, οι οποίοι παρουσιάζονταν ως υπερατλαντικοί εκφραστές των σοβιετικών συμφερόντων και εκμεταλλευτές των εργατών. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας επέμενε στη σύγκρουση στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ παράλληλα δεν απουσίαζαν οι αναφορές σε έργα της μαρξιστικής θεωρίας, προκειμένου να καταδειχθεί η δυνατότητα ειρηνικής μετάβασης στο σοσιαλισμό στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, με τον τρόπο του αγγλικού Εργατικού Κόμματος.

Η ενίσχυση του αντικομμουνιστικού προσανατολισμού του *Εθνικού Κήρυκα* στην πρώτη περίοδο της οικονομικής ύφεσης εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την μετέπειτα

¹⁸¹ «Πεντέξι συμμορίται καταισχύνοντες τον κομμουνισμόν», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/10/1932, σ. 2.

όξυνση στο εσωτερικό του και την στροφή του προς αυταρχικές πολιτικές μετά το 1936. Τα δημοσιεύματα αυτά υποδείκνυαν στους εργάτες να εγκαταλείψουν το Κομμουνιστικό Κόμμα, προβάλλοντας άλλες εκδοχές της αμερικανικής αριστεράς ως πιο συνεπείς. Οι κινήσεις της «Αριστερής Αντιπολίτευσης», δηλαδή οι διάφορες τροτσκιστικές ομάδες, αλλά και η οργάνωση του Λόβστοουν, έτυχαν συστηματικής προβολής στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα*. Ο αρχισυντάκτης σε τακτά διαστήματα αναφερόταν στην έκδοση του *Κομμουνιστή*, «ο οποίος ως φαίνεται εκ του περιεχομένου του εκδίδεται από ανεπτυγμένους συντάκτες» πληροφορώντας παράλληλα για την «στάντσαν» στην οποία μπορούσε να προμηθευτεί κανείς το έντυπο αυτό.¹⁸² Η προβολή των ομαδοποιήσεων της τροτσκιστικής αριστεράς αποσκοπούσε στην κατάδειξη της χρεωκοπίας του *Εμπρός*.

Η επιρροή των οργανώσεων της Αριστερής Αντιπολίτευσης στους ριζοσπαστικοποιημένους εργάτες δεν ήταν αμελητέα, καθώς μαρτυρά ο πρωταγωνιστικός ρόλος τους στην ανάπτυξη συγκεκριμένων απεργιακών κινητοποιήσεων. Στη γενική απεργία στο Τολέδο καθοδηγητικός ήταν ο ρόλος μιας μικρής τροτσκιστικής ομάδας, ενώ στη Νέα Υόρκη η οργάνωση του Λόβστοουν είχε συντελέσει στην απεργιακή εκδήλωση των εργατών ξενοδοχείων. Στο τοπίο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, ο κύκλος των εργατών γύρω από τον Βασίλη Καλφίδη στο σωματείο επισιτισμού διατηρήθηκε έως τα μέσα της δεκαετίας του 1930 γύρω από ένα «Ελληνο-Αμερικανικό Εργατικό Σύνδεσμο» στη Νέα Υόρκη.¹⁸³ Ο Καλφίδης, υπήρξε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της οργάνωσης, από τη σύστασή της στα τέλη του 1929.¹⁸⁴

Συστηματικότερες ήταν οι προσπάθειες των τροτσκιστικών οργανώσεων, που δημιούργησαν έναν ανταγωνιστικό μηχανισμό απέναντι σε αυτόν του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι ελληνοαμερικανοί τροτσκιστές εξέδωσαν μια εφημερίδα ακανόνιστης περιοδικότητας, τον *Κομμουνιστή* (Δεκέμβριος 1931-Νοέμβριος 1932) και ίδρυσαν μια Ελληνική Εργατική Λέσχη στη Νέα Υόρκη με το όνομα «Πρωτομαγιά».¹⁸⁵ Οι δραστηριότητές της ήταν ανάλογες των Ελληνικών

¹⁸² «Οι Έλληνες σταλινικοί και τροτσκικοί», *Εθνικός Κήρυκας*, 14/3/1932, σ. 2.

¹⁸³ Ενδεικτικά, Ε. Γ. Παπαστράτης, «Ο Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος των Ελληνοαμερικανών Εργατών», *Ατλαντίς*, 13/3/1935, σ. 4. Σημειώνουμε, τη συστηματική προβολή των δραστηριοτήτων του από την εφημερίδα, «Από την δράσιν του Εκπαιδευτικού Συνδέσμου των Ελληνοαμερικανών Εργατών», *Ατλαντίς*, 19/4/1935, σ. 4

¹⁸⁴ Βλ. το σχετικό κατάλογο των μελών της Κεντρικής Επιτροπής, *Revolutionary Age*, 1/11/1929, σ. 1.

¹⁸⁵ Τρία φύλλα της εφημερίδας *Κομμουνιστής* μου παραχώρησε ο συνάδελφος Κώστας Παλούκης και τον ευχαριστώ. Στη συνέχεια, φύλλα της εφημερίδας εντόπισα στην Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives. Ανάλυση των περιεχομένων της εφημερίδας στο Δημήτρης Κατσορίδας και

Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων, με διαλέξεις, χοροεσπερίδες και συγκεντρώσεις. Εκδηλώσεις, όπως η διάλεξη του Ντιέγκο Ριβιέρα με θέμα «Τι είναι υλιστική τέχνη; Τι διαφορά υπάρχει μεταξύ της Υλιστικής και της μέχρι τούδε γνωστής Τέχνης» απευθυνόταν σε ένα σχετικά περιορισμένο κοινό.¹⁸⁶ Οι εσωστρεφείς διαδικασίες του αμερικανικού τροτσκισμού και η αποστασιοποίηση από τις εργατικές διεκδικήσεις στο όνομα της ιδεολογικής κατάρτισης οδήγησαν στην παρακμή του ελληνοαμερικανικού πυρήνα μετά το 1934. Τέλος, στις αρχές της δεκαετίας επανεμφανίστηκε μετά από πολλά χρόνια ένας ελληνοαμερικανικός πυρήνας υποστηρικτών του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε μέσα από ένα βραχύβιο «Ελληνικό Εργατικό Κέντρο», ενώ παράλληλα διατηρούσε στενές επαφές με τον Νικόλαο Γιαννιό.¹⁸⁷

Οι οργανώσεις τροτσκιστικής αναφοράς και η ομαδοποίηση του Λόβστοουν συντέλεσαν στην έκφραση της εργατικής ριζοσπαστικοποίησης σε ορισμένους κλάδους, καθώς διέθεταν έμπειρους συνδικαλιστές και οξυμένα αντανεκλαστικά στην μετατροπή της εργατικής δυσαρέσκειας σε συλλογική δράση.¹⁸⁸ Έως τα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι αντιπολιτευόμενες στο Κομμουνιστικό Κόμμα συνδικαλιστικές κινήσεις των τροτσκιστών υπεράσπιζαν μαχητικές θέσεις, καταγγέλοντας τις συμβιβαστικές πρακτικές του Λαϊκού Μετώπου. Στη «βιομηχανία τροφίμων», στους εργάτες της γούνας, στα εργαστήρια μεταποίησης τροφίμων οι τροτσκιστές και υποστηρικτές του Λόβστοουν επικοινωνούσαν με τους παλαιούς σοσιαλιστές και συνεργάζονταν αρμονικά κατά των «σταλινικών».

Οι διανοητικοί και πολιτικοί κύκλοι του χώρου αυτού προσέλκυαν συγγραφείς, δημοσιογράφους, φοιτητές και καλλιτέχνες. Η γνωστή περίπτωση του Νικόλα Κάλα, ο οποίος έφτασε στη Νέα Υόρκη το 1940, είναι χαρακτηριστική, αλλά όχι μοναδική, καθώς φανερώνει η διαδρομή του εξπρεσιονιστή ελληνοαμερικανού

Κώστας Παλούκης, «Λίγα λόγια για την ελληνόφωνη εφημερίδα *Κομμουνιστής* της αριστερής αντιπολίτευσης του Κ.Κ.Η.Π.Α. τη δεκαετία του 1930», *Τα Νέα του ΕΛΙΑ* 62 (2003), σ. 27-31. Βλ. επίσης, «Greetings to *Communistes* (19/12/1931)» στο James P. Cannon, *Writings and Speeches, 1928-1931, the Left Opposition in the United States, 1928-1931*, Νέα Υόρκη, Monad Press, 1981 σ. 399-400.

¹⁸⁶ Ρεπορτάζ στο Δ. Χριστοφορίδης, «Τέχνη και Ελλάδα είναι συνώνυμοι, λέγει ο Ριβιέρα», *Εθνικός Κήρυξ*, 10/10/1933, σ. 6.

¹⁸⁷ «Ελληνοαμερικανικός σοσιαλισμός. Δημοκρατικός σοσιαλισμός», *Εθνικός Κήρυξ*, 18/10/1932, σ. 2. Στο Αρχείο Νίκου Γιαννιού, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, υπάρχουν ορισμένες επιστολές από τον γραμματέα της ελληνικής οργάνωσης του Σοσιαλιστικού Κόμματος της περιόδου 1930-1932.

¹⁸⁸ Robert Alexander, *The Right Opposition: The Lovestoneites and the International Communist Opposition of the 1930s*, Γουέστπορτ (Wesport), Greenwood Press, 1981, σ. 48-55 για τις συνδικαλιστικές ενώσεις των κλάδων με ελληνοαμερικανική παρουσία.

ζωγράφου Αριστόδημου Καλδή.¹⁸⁹ Ο Καλδής πρωταγωνίστησε στην απεργία του Waldorf-Astoria, όντας οργανωμένος στην τροτσκιστική αριστερά. Στη συνέχεια ακολούθησε τον Μπένγιαμιν Γκίτλου στην δημιουργία της League for a Revolutionary Workers Party, ενώ συμμετείχε σε καλλιτεχνικούς κύκλους της «αντι-σταλινικής αριστεράς». Μία τελευταία ενδιαφέρουσα πτυχή της διαδρομής των οργανώσεων αυτών σχετίζεται με την προσχώρηση ηγετικών στελεχών τους στους μηχανισμούς των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, με πιο γνωστή την περίπτωση του Λόβστοουν. Η εξέλιξη αυτή, προϊόν της θεώρησης του σταλινικού φαινομένου ως ομόλογου του ναζιστικού, είχε σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση του μεταπολεμικού εργατικού κινήματος, αλλά και στην πορεία των αντικομμουνιστικών διώξεων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στις ανακρίσεις της Επιτροπής Διερεύνησης Αντι-Αμερικανικών Ενεργειών στη δεκαετία του 1950, ο Τσαρλς Σολούνιας εμφανίζεται να καταθέτει εις βάρος των παλιών του συντρόφων από τα χρόνια του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το μικρό αυτό παράδειγμα, αναδεικνύει την ένταση των σχέσεων μεταξύ των οργανώσεων της αμερικανικής αριστεράς, αλλά και τις ιδιότυπες απολήξεις των προσωπικών πολιτικών επιλογών.

Η ενδυνάμωση του Κομμουνιστικού Κόμματος στα μέσα της δεκαετίας του 1930 περιθωριοποίησε σταδιακά τις ανταγωνιστικές οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς. Η συμμετοχή στην τροτσκιστική αντιπολίτευση σήμαινε την εμπλοκή σε περίπλοκες και εξαντλητικές φραξιονιστικές αντιπαραθέσεις, γεγονός που απομάκρυνε αρκετούς από όσους είχαν δείξει ενδιαφέρον στα πρώτα της βήματα. Περιορισμένες στη Νέα Υόρκη, οι οργανώσεις αυτές συσπείρωσαν μια μικρή ομάδα εργατών με καταβολές στο κομμουνιστικό κίνημα της δεκαετίας του 1920 αδυνατώντας να ανανεώσουν τα μέλη τους. Όσο για την κίνηση στο εσωτερικό του Σοσιαλιστικού Κόμματος αυτή αποτελούσε μια ομάδα θεωρητικής συζήτησης, δίχως σχέσεις με το εργατικό κίνημα. Από την άλλη, το «ελληνικό γραφείο» του Κομμουνιστικού Κόμματος διέθετε μια εδραιωμένη εβδομαδιαία εφημερίδα και κυρίως μια εκτεταμένη γεωγραφικά δικτύωση. Παρά τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπισε, κατάφερε να διατηρήσει τον οργανωτικό του ιστό, με αποτέλεσμα την επιτυχή ανάπτυξη του μετά το 1933.

¹⁸⁹ Για ένα σύντομο βιογραφικό σχεδιάγραμμα, βλ. George Valamvanos, «A Life-Long Sojourn in the Aegean. A Tribute to Kaldis», *Journal of the Hellenic Diaspora* 6.2 (1979), σ. 89-93. Βλ. και Alan M. Wald, *The New York Intellectuals, the Rise and Decline of the Anti-Stalinist Left from the 1930s to the 1980s*, Τσάπελ Χιλ, University of North Carolina Press, 1987, σ. 107.

Η εξέλιξη αυτή διαπλέκεται με τη συνολική ενίσχυση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών και αντανακλάται στην ανάπτυξη των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων, τη δημιουργία της Ομοσπονδίας τους το 1934 και την ισχυροποίηση του *Εμπρός*, το οποίο διέθετε 3.500 συνδρομητές και συνολική κυκλοφορία πέντε χιλιάδες φύλλα. Από το 1934 οι σελίδες της εφημερίδας είχαν αυξηθεί σε οκτώ, ενώ από τον επόμενο χρόνο άρχισε να κυκλοφορεί δύο φορές την εβδομάδα.¹⁹⁰ Στο όγδοο συνέδριο του κόμματος το 1934 η εισήγηση για τα «εθνικά γραφεία» τόνιζε τις προόδους των ελληνοαμερικανών συντρόφων, η εφημερίδα των οποίων είχε τη μεγαλύτερη σε απόλυτους αριθμούς αύξηση κυκλοφορίας ανάμεσα στα κομματικά έντυπα.¹⁹¹ Στο εργατικό κίνημα, οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές επανέκτησαν την επιρροή τους στους εργάτες γούνας της Νέας Υόρκης, ενώ απέκτησαν για πρώτη φορά συστηματική πρόσβαση στους εργάτες επισιτισμού και σε ορισμένες βιομηχανικές μονάδες. Οι διεργασίες στο εργατικό κίνημα την περίοδο αυτή, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνοαμερικανικής αριστεράς τα επόμενα χρόνια.

Δημοκρατικό Κόμμα:

«Ξεχασμένοι Άνθρωποι» και ενσωμάτωση

Στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης οι μετανάστες στις Ηνωμένες Πολιτείες γνώρισαν πολλαπλές δυσκολίες. Η ανεργία έπληξε πρωτίστως τους ανειδίκευτους εργάτες, οι μικρές επιχειρήσεις δέχτηκαν σημαντικές πιέσεις, η απουσία κοινωνικής πρόνοιας κατέδειξε τα όρια της κοινοτικής αλληλοβοήθειας, η ξενοφοβία αναζωπυρώθηκε, ενώ ποικίλες υπήρξαν οι διακρίσεις σε βάρος των μη πολιτογραφημένων. Η αποσταθεροποίηση που επέφερε η οικονομική κρίση τροφοδότησε ιδεολογικές διεργασίες και αναζητήσεις στις μεταναστευτικές κοινότητες, όπως και συνολικά στην αμερικανική κοινωνία. Η κρίση ανέδειξε τη φενάκη της κοινοτικής αυτάρκειας, αλλά και του ιδεολογήματος της ανεμπόδιστης κοινωνικής ανέλιξης και ευημερίας, που είχε αποτελέσει οδηγό για εκατομμύρια ακολούθους του αμερικανικού ονείρου. Η επιτυχία του Δημοκρατικού Κόμματος το 1932 δεν βασίστηκε μόνο στη διάχυτη

¹⁹⁰ Για τα οργανωτικά βήματα προόδου βλ. «Statement of the Greek Bureau of the Central Committee of the Communist Party (6/6/1934)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3491, σ. 5-11. Στοιχεία για τη δράση των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών στην απάντηση του προξένου στη Νέα Υόρκη προς το υπουργείο Εξωτερικών σχετικά με την «ενταύθα εκδιδόμενη Κομμουνιστική Εφημερίδα *Εμπρός* (29/3/1934)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1934/B/13/B, Αμερική Διάφορα.

¹⁹¹ Το κείμενο της εισήγησης στο Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3417, σ. 177-193.

δυσαρέσκεια για τον αποτυχημένο Χούβερ, αλλά και στην υπόσχεση ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος, το οποίο απείχε πολύ από τις παραδεδομένες σταθερές της αμερικανικής πολιτικής. Η προοπτική ενός «κοινωνικού συμβολαίου» ενέπνευσε την ενεργητική εμπλοκή των μεταναστευτικών κοινοτήτων στην αμερικανική πολιτική ζωή. Η εποχή του New Deal συνοδεύτηκε από την αναγνώριση της προσφοράς των μεταναστών και την εξύμνηση των «ξεχασμένων ανθρώπων». Σε αντάλλαγμα αυτοί στράφηκαν εκλογικά προς το Δημοκρατικό Κόμμα και αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά της κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας του New Deal.

Η στάση της ελληνοαμερικανικής κοινότητας στις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις της τριετίας 1932-1934 δεν αποκαλύπτει μόνο τις κυρίαρχες τάσεις, όπως αυτές εκφραστήκαν με τη διάχυτη στήριξη του Δημοκρατικού Κόμματος. Ταυτόχρονα, φανερώνει τις ιδεολογικές διεργασίες που συντελέστηκαν την περίοδο της κρίσης, το αυξημένο ενδιαφέρον για την αμερικανική πολιτική και το κλίμα της λαϊκής ενεργοποίησης, που διαπέρασε τις μεταναστευτικές κοινότητες μετά το 1932. Ορισμένες από αυτές τις εξελίξεις είχαν τις ρίζες τους στο τοπίο που είχε διαμορφωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η παρακμή των παραρτημάτων του κόμματος των Φιλελευθέρων και των Λαϊκών συνοδεύτηκε από την ανάδυση συλλόγων, που προέτασαν την ανάγκη συμπαγούς εκπροσώπησης της ελληνικής παρουσίας στις αμερικανικές εκλογικές αναμετρήσεις. Οι κινήσεις αυτές, συνήθως συγκροτούνταν από επιχειρηματικούς κύκλους και επιστήμονες, οι οποίοι λειτουργούσαν ως διάμεσοι μεταξύ της ελληνοαμερικανικής κοινότητας και τοπικών πολιτειακών παραγόντων του Δημοκρατικού και του Ρεπουμπλικανικού κόμματος. Στο κλίμα αυτό, συχνά οι ελληνικές πολιτικές οργανώσεις δεν ήταν συνδεδεμένες με κάποιο από τα κυρίαρχα κόμματα, προκειμένου να έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες διαπραγμάτευσης με τους υποψηφίους. Την τάση αυτή, πιστοποιεί και η βραχύβια πορεία της Εθνικής Ένωσης Ελλήνων Ψηφοφόρων (National League of Greek Voters) και οι δραστηριότητες των διάφορων «ελληνικών πολιτικών συλλόγων», που είχαν αυξηθεί σημαντικά μετά τα μέσα της δεκαετίας.¹⁹²

Σε κάθε περίπτωση, η αμερικανική πολιτική ζωή μέχρι τα χρόνια της κρίσης δεν δημιουργούσε ισχυρές ταυτίσεις και έντονα πάθη. Για πολλούς μετανάστες η κεντρική εξουσία, η κυβέρνηση, ήταν κάτι το ασαφές και απόν από την καθημερινότητά τους. Η πολιτειακή κυβέρνηση είχε πολύ μεγαλύτερη σημασία,

¹⁹² Υπάρχουν πληροφορίες για διάσπαρτες κινήσεις πολιτικής εκπροσώπησης των μεταναστών ήδη από το 1919 βλ. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 240-244.

γεγονός που ίσως ερμηνεύει και τη δημιουργία των τοπικών ελληνοαμερικανικών πολιτικών κινήσεων. Το γεγονός αυτό φανερώνει και η σχετικά ήπια στάση των κυριότερων ελληνοαμερικανικών εφημερίδων στις προεδρικές εκλογές της δεκαετίας του 1920, όπου πρυτάνευε η λογική της επίδειξης νομιμοφροσύνης προς αμφοτέρους τους υποψηφίους- παρά τη δεδομένη ταύτιση του *Εθνικού Κήρυκα* με τους Δημοκρατικούς και της *Ατλαντίδος* με τους Ρεπουμπλικάνους. Η Λίζαμπεθ Κοέν υπολογίζει ότι στις εργατικές γειτονιές του Σικάγου με σημαντική παρουσία μεταναστών, το ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές του 1924 δεν ξεπερνούσε το 30%, σε αντίθεση με τον μέσο όρο του 65% στις ευπορότερες συνοικίες των γηγενών.¹⁹³

Η κρίση τροποποίησε τις σχέσεις των μεταναστών με την πολιτική. Στις νέες συνθήκες αναπτύχθηκε ένας έντονος προβληματισμός, όπως διαφαίνεται από τις μετατοπίσεις στην αρθρογραφία μιας αστικής μεταναστευτικής εφημερίδας, όπως ο *Εθνικός Κήρυξ*. Η δυναμική που προσέλαβε η ιδέα της οργάνωσης των κοινωνικών τάξεων, οι διαμαρτυρίες για τις μεγάλες επιχειρήσεις, τα άρθρα του Δημητρίου Χριστοφορίδη για την ανάγκη εκσυγχρονισμού της ελληνικής παρουσίας αποτελούν ενδείξεις του κλίματος, που διαμορφωνόταν παράλληλα με την ανάδειξη και την επικράτηση του Φραγκλίνου Ρούζβελτ. Στο έδαφος αυτό, η πολιτική ενεργοποίηση του ελληνικού στοιχείου προβαλλόταν ως αποτελεσματικό μέσο ανάσχεσης των συνεπειών της κρίσης και προϋπόθεση αλλαγής της κυρίαρχης οικονομικής αντίληψης. «Η σημασία της πολιτικής οργάνωσης» ήταν ο τίτλος ενός χαρακτηριστικού σημειώματος της σύνταξης, που εξήρε τις δραστηριότητες της «δημοκρατικής λέσχης Άλδος», χάριν στον οποίον «εγένετο θεσμός η φιλοξενία Ελληνικών σχολείων εις τα κτίρια των Public Schools της πόλεως μας (...) παραχωρούνται τακτικά βοηθήματα εις 22 απόρους Ελληνικάς οικογενείας (...) είναι διωρισμένοι 10 Έλληνες εις δημοσίας θέσεις. Ο Άλδος διευκολύνει την πολιτογράφησιν (...). Εάν οι Έλληνες της Αμερικής κατενόουν την σπουδαίαν σημασίαν της οργάνωσης αυτών επί του πολιτικού πεδίου, δεν θα υπήρχε σήμερον Ελληνική Κοινότης χωρίς να έχη την πολιτικήν της οργάνωσιν».¹⁹⁴

Η οικονομική κρίση συντέλεσε καθοριστικά στην πολιτικοποίηση και την στροφή του *Εθνικού Κήρυκα* προς την αμερικανική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Η εξέλιξη αυτή δεν αφορά μόνο την αλλαγή μιας εφημερίδας, αλλά μέσω αυτής γίνεται πιο ευκρινής ένας συνολικότερος μετασχηματισμός που

¹⁹³ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 254.

¹⁹⁴ «Η σημασία της πολιτικής οργάνωσης», *Εθνικός Κήρυξ*, 12/4/1932, σ. 4.

συντελέστηκε στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες και ο οποίος αντανακλάται στη δυναμική που προσέλαβε η υποψηφιότητα του Ρούζβελτ - ήδη από τις προεδρικές εκλογές του 1932. «Είναι επιτακτική ανάγκη όπως ψηφίσουμε τους Δημοκρατικούς δια να καλλιερεύσωμεν την ζωήν μας» παρατηρούσε ο σταθερός ανταποκριτής της εφημερίδας από το Ντητρόιτ, ενώ στο Πρόβιντενς (Providence) του Ρόουντ Άιλαντ (Rhode Island) οι Έλληνες έχουν «μίαν ελπίδαν και αυτή στηρίζεται εις την μετεκλογικήν Κυβέρνησιν. Η μεγάλη πλειοψηφία των ενταύθα ομογενών ψηφοφόρων είναι φανατικώς υπέρ του συνδυασμού Ρούζβελτ και Γκάρνερ και γενικώς του Δημοκρατικού Κόμματος, από τους οποίους αναμένομεν βελτίωσιν της καταστάσεως».¹⁹⁵ Προφανώς, οι ανταποκρίσεις του *Εθνικού Κήρυκα* υπόκειντο στην επιλογή της εφημερίδας να ταχθεί εξ αρχής υπέρ του Ρούζβελτ, προβάλλοντας την ανάγκη υπερψήφισής του. Από την άλλη, η πυκνότητα και το περιεχόμενο των σχετικών ειδήσεων φανερώνει μια υπαρκτή τάση ενεργοποίησης στο εσωτερικό των κοινοτήτων εν όψει των εκλογών.

Η κινητικότητα αυτή ενισχυόταν από το έντονο ενδιαφέρον του Δημοκρατικού Κόμματος να κυριαρχήσει στις μεταναστευτικές κοινότητες, όπως δείχνει και η ίδρυση μιας επιτροπής «ξеноγεννημένων πολιτών» (League of Citizens of Foreign Birth), της οποίας ηγούνταν κυρίως εκδότες μεταναστευτικών εφημερίδων.¹⁹⁶ Έτσι εξηγείται και ο διορισμός ελληνοαμερικανών σε εκλογικές επιτροπές, η παρουσία αμερικανών υποψηφίων σε συγκεντρώσεις και η εμφανής στήριξη πρωτοβουλιών ίδρυσης «ελληνικών δημοκρατικών συνδέσμων». Βασικός στόχος αυτής της δραστηριότητας ήταν η εγγραφή των δυνάμει ψηφοφόρων στους εκλογικούς καταλόγους, όπως άλλωστε δείχνουν οι συχνές σχετικές καταχωρίσεις της Ομοσπονδίας των Ελληνοαμερικανικών Δημοκρατικών Οργανώσεων, μιας συντονιστικής επιτροπής, που δημιουργήθηκε στην πορεία προς τις εκλογές. Η ανάπτυξη των ελληνοαμερικανικών Δημοκρατικών συλλόγων υπήρξε γεγονός αναμφισβήτητο, καθώς για παράδειγμα στη Μασαχουσέτη και στη Νέα Υόρκη μνημονεύεται η ύπαρξη 18 και 20 παραρτημάτων αντίστοιχα. Καθοδηγητικό ρόλο στην εκστρατεία αυτή διαδραμάτιζε μια «μεγάλη επιτροπή των εκατό» υπό την προεδρία του Πέτρου Τατάνη.

¹⁹⁵ Ν. Δ. Γκ., «Από το Detroit Mich.», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/10/1932, σ. 4 και «Providence, R. I., Κοινωνική κίνησις της παροικίας. Χοροεσπερίδες, γλέντια, έξω φτώχεια. Οι Έλληνες εδώ είναι δημοκρατικοί», *Εθνικός Κήρυξ*, 4/11/1932, σ. 7.

¹⁹⁶ Η στήριξη του Ρούζβελτ από τον μεταναστευτικό τύπο υπήρξε χαρακτηριστικό φαινόμενο της προεδρίας του, βλ. σχετικά Mark Villchur «The Immigrant Press» στο Brown και Roucek, *Our Racial and National Minorities*, σ. 585.

Η «επιτροπή των εκατό» περιλάμβανε δημοσιογράφους, εκπαιδευτικούς, εμπόρους, γιατρούς, δικηγόρους, κοινοτικούς αξιωματούχους. Είναι εμφανές ότι στο στάδιο αυτό οι σύλλογοι του Δημοκρατικού Κόμματος καθοδηγούνταν από τους «επιφανείς» της ελληνοαμερικανικής ζωής. Το γεγονός αυτό, δεν αναιρεί την ύπαρξη μιας ευρύτερης δυναμικής, η οποία συσπείρωνε τμήματα της εργατικής τάξης και μικροεπιχειρηματίες, που αντιμετώπιζαν με αυξημένη προσδοκία την προοπτική μιας κυβερνητικής αλλαγής. Στην κεντρική προεκλογική εκδήλωση στη Νέα Υόρκη, ένας κύριος ομιλητής ήταν ο Ρόμπερτ Βάγκνερ (Robert Wagner), μεταναστευτικής καταγωγής ο ίδιος και από τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία του New Deal, ο οποίος τόνισε τον αντεργατικό χαρακτήρα της κυβέρνησης Χούβερ και την απροθυμία της να δημιουργήσει θέσεις εργασίας μέσω κυβερνητικών προγραμμάτων.¹⁹⁷ Στις παραμονές των εκλογών ο Δημήτριος Καλλίμαχος δημοσιεύοντας την αλληλογραφία του με τον υποψήφιο πρόεδρο, σημείωνε πρωτοσέλιδα (σε ένα κείμενο στα αγγλικά) ότι «το ενδιαφέρον του [Ρούζβελτ] για τον ξεχασμένο άνθρωπο -και οι Έλληνες εργάτες και μικροεπιχειρηματίες συγκαταλέγονται στους 'ξεχασμένους ανθρώπους'- (...), οι προτάσεις του για την ανακούφιση των εχόντων ανάγκη, οι εργατικές του διακηρύξεις (...) βρίσκουν τους Έλληνες της Αμερικής να συμφωνούν πλήρως».¹⁹⁸

Η φιλεργατική και φιλολαϊκή ρητορική σημάδεψε την μαζική συμμετοχή των μεταναστών στις προεδρικές εκλογές του 1932 και την απαρχή μιας μακράς ταύτισης με το Δημοκρατικό Κόμμα, η οποία διήρκεσε τουλάχιστον έως τη δεκαετία του 1950.¹⁹⁹ Η ανάπτυξη των δημοκρατικών συλλόγων, οι ελληνοαμερικανικές υποψηφιότητες για τοπικά αξιώματα, οι προεκλογικές εκστρατείες, οι ραδιοφωνικές εκπομπές στα ελληνικά, η έκταση που αφιέρωνε ο *Εθνικός Κήρυξ* στα συναφή ζητήματα καταδεικνύουν τη δυναμική, που απέκτησε το Δημοκρατικό Κόμμα. Στις ίδιες εκλογές οι αφροαμερικανοί για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία εγκατέλειψαν τους Ρεπουμπλικάνους, το κόμμα του Αβραάμ Λίνκολν που εγγυήθηκε

¹⁹⁷ «Το συλλαλητήριο της Ομοσπονδίας των είκοσι ελληνοαμερικανικών λεσχών εις το New Yorker Hotel», *Εθνικός Κήρυξ*, 3/11/1932, σ. 5.

¹⁹⁸ Δημήτριος Καλλίμαχος, «Why we are supporting Franklin D. Roosevelt. He personifies Greek-American ideals», *Εθνικός Κήρυξ*, 5/11/1932, σ. 1.

¹⁹⁹ Η στροφή του ελληνοαμερικανικού στοιχείου προς το Δημοκρατικό Κόμμα αποτελεί σημείο συμφωνίας των περισσότερων μελετητών. Βλ. για παράδειγμα, Charles S. Moskos, «Greek American Studies», στο Spyros D. Orfanos (επιμ.), *Reading Greek America. Studies in the Experience of Greeks in the United States*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 2002, σ. 47 και Saloutos, *Greeks in the United States*, σ. 244-246. Παραστατικές είναι οι μεταγενέστερες αναμνήσεις του Dan Georgakas, *My Detroit. Growing Up Greek and American in Motor City*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 2006, σ. 97-101 για τη σταθερή εκλογική συμπεριφορά του εργατικού ελληνοαμερικανικού του περιβάλλοντος υπέρ των Δημοκρατικών.

την ελευθερία τους, εξέλιξη που συντέλεσε στην επικράτηση του Ρούζβελτ σε κρίσιμες περιφέρειες. Η επακριβής ελληνοαμερικανική στήριξη προς τους Δημοκρατικούς είναι αδύνατο να υπολογιστεί, παρά μόνο αν ήταν διαθέσιμα στοιχεία για τα αποτελέσματα σε ορισμένες συνοικίες των αστικών κέντρων.²⁰⁰

Από τις πολυάριθμες ειδήσεις για τις δραστηριότητες των δημοκρατικών συλλόγων, τους τακτικούς χαιρετισμούς των κοινοτήτων προς τον πρόεδρο, την έκφραση της ικανοποίησής τους για τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης και την κινητικότητα στις εκλογές της περιόδου ξεχωρίζουν δύο ζητήματα. Το πρώτο σχετίζεται με τη στήριξη που διαφαίνεται ότι παρείχε σημαντικό τμήμα της ελληνοαμερικανικής κοινότητας σε παράγοντες της αμερικανικής ζωής με φιλεργατικό προσανατολισμό, όπως ο γερουσιαστής Λαφολέτ (Philip LaFollette) ή ο κυβερνήτης της Νέας Υόρκης Χέρμπερτ Λήμαν (Herbert H. Lehman). Η τάση αυτή καθίσταται εμφανής στις ενδιάμεσες εκλογές του 1934, στις οποίες υπήρχε η εμπειρία του πρώτου έτους του New Deal και των κυβερνητικών προγραμμάτων. Στις καταχωρίσεις του Λήμαν στον *Εθνικό Κήρυκα* τα κύρια επιχειρήματα για την υπερψήφισή του σχετιζόταν με τις «προοδευτικές του απόψεις», τα «προγράμματα περιθάλψεως των ανέργων», την εξασφάλιση φτηνού ηλεκτρικού ρεύματος και ένα πανόραμα φιλολαϊκών πολιτικών. Η ενθουσιώδης υποδοχή των αποτελεσμάτων από την εφημερίδα και η παράθεση κειμένων για την ανάγκη περαιτέρω οργάνωσης των δημοκρατικών ψηφοφόρων σε «Πανεθνική Ελληνοαμερικανική Δημοκρατική Οργάνωση» ενισχύει την εντύπωση ότι οι ελληνοαμερικανοί ψηφοφόροι συντάχθηκαν στην πλειονότητά τους με το New Deal και συχνά με τις ριζοσπαστικότερες τάσεις αυτού.

Το δεύτερο ζήτημα άπτεται της συμβολικής και πρακτικής σημασίας που συνόδευσε την ανάδειξη πολιτικών μεταναστευτικής καταγωγής σε κορυφαία αξιώματα της αμερικανικής ζωής. Η εκλογή το 1931 του Τσέχου Άντον Τσέρμακ (Anton Cermak) στο δημαρχιακό θώκο του Σικάγου, του Ιταλού Φιορέλο Λα Γκάρντια στον αντίστοιχο της Νέας Υόρκης το 1933 και η είσοδος στο Κογκρέσο το 1934 του επίσης Ιταλού Βίτο Μαρκαντόνιο (Vito Marcantonio) δεν υπήρξαν προϊόν σύμπτωσης, αλλά το συνδυασμένο αποτέλεσμα της μεταναστευτικής εκλογικής

²⁰⁰ Τα αποτελέσματα των αμερικανικών προεδρικών εκλογών εκδίδονταν από αρμόδιες υπηρεσίες σε πολιτειακό επίπεδο, γεγονός που εξηγεί και τους διαφορετικούς τρόπους καταγραφής, αυτών. Κοινό στοιχείο είναι η παράθεση αποτελεσμάτων ανά περιφέρεια (county), που όμως δύσκολα αποτυπώνει την εκλογική συμπεριφορά μιας μεταναστευτικής ομάδας με μέγεθος, όπως η ελληνική. Στοιχεία για αποτελέσματα σε επίπεδο ενοριών (ward) δεν είναι διαθέσιμα.

ενεργοποίησης υπέρ υποψηφίων με φιλεργατικό πρόγραμμα και ριζοσπαστικές θέσεις.²⁰¹ Η εξέλιξη αυτή, επισημοποίησε τη διάχυτη αίσθηση των μεταναστευτικών κοινοτήτων ότι εισέρχονται στο προσκήνιο της αμερικανικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Συνολικά άλλωστε το New Deal σήμανε μια νέα προσέγγιση του ζητήματος των μεταναστών, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζονταν η συμμετοχή τους στην ανάπτυξη της χώρας και αντιμετωπιζόνταν ως κομμάτι της μεγάλης εργατικής πλειοψηφίας, που έπρεπε να απολαύσει τα δικαιώματα που όριζε η διακήρυξη της ανεξαρτησίας. Πρόκειται για μια περίοδο, όπου «οι μετανάστες από την ανατολική και νότια Ευρώπη διαδραμάτισαν έναν σημαντικό ρόλο παρέχοντας τη λαϊκή βάση στήριξης των πολιτικών συμμαχιών του New Deal και των βιομηχανικών συνδικάτων».²⁰² Ο νέος τύπος εξαμερικανισμού απείχε ριζικά από τις ξενοφοβικές και αφομοιωτικές πρακτικές της δεκαετίας του 1920, καθώς συνδυαζόταν με μια προοδευτική διάσταση, κατοχύρωσης των εργατικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής ισότητας.²⁰³

Συμπερασματικά, στην περίοδο 1929-1934 συντελέστηκε ένας αξιοπρόσεκτος μετασχηματισμός στις τάξεις των ελληνοαμερικανών, σε αντιστοιχία και με τις συνολικές μετατοπίσεις και διεργασίες που κυριάρχησαν στην αμερικανική κοινωνία. Η πολιτικοποίηση, η εμπειρία της συνδικαλιστικής οργάνωσης, η πολιτογράφηση, η αναζήτηση μορφών συλλογικής οργάνωσης αποτέλεσαν ενδείξεις της προϊούσας ενσωμάτωσης. Η διαδικασία αυτή συμβάδιζε με τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικοπολιτικής αντίληψης, στην οποία συνυπήρχε η ιδέα της σχεδιασμένης οικονομίας, του κρατικού παρεμβατισμού και του δικαιώματος της εργατικής τάξης να οργανώνεται και να διεκδικεί καλύτερες συνθήκες ζωής. Το 1937 μια εκτεταμένη έρευνα στο Σικάγο φανέρωσε ότι η ανειδίκευτη, μεταναστευτική εργατική τάξη πίστευε στην ιδέα της ισχυρής και παρεμβατικής κυβέρνησης και του βιομηχανικού εργατικού συνδικάτου.²⁰⁴ Στα χρόνια που ακολούθησαν, η κοινωνική πόλωση στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην Ελλάδα, οδήγησαν τμήματα της ελληνοαμερικανικής κοινότητας, όπως φαίνεται και από την υποχώρηση του *Εθνικού Κήρυκα*, σε μετριοπαθέστερες θέσεις εντός της κοινωνικοπολιτικής συμμαχίας του New Deal. Ταυτόχρονα όμως, τα ίδια ακριβώς γεγονότα, σε

²⁰¹ Βλ. Salvatore J. LaGumina, «The New Deal, the Immigrants and Congressman Vito Marcantonio», *International Migration Review* 4.2 (Ανοιξη, 1970), σ. 57-75.

²⁰² Roediger, *Working toward Whiteness*, σ. 200.

²⁰³ Βλ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση και την κατηγοριοποίηση που επιχειρεί στις διάφορες εκδοχές του εξαμερικανισμού στην εισαγωγή του ο Gerstle, *Working-Class Americanism*, σ.1-15.

²⁰⁴ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 252-253.

συνδυασμό με την τακτική του κομμουνιστικού κινήματος, έδωσαν ώθηση στη δημιουργία ενός ελληνοαμερικανικού αριστερού- προοδευτικού κινήματος, το οποίο επηρέασε σημαντικά τις εξελίξεις.

Οι «καιροί της αναστάτωσης» και το ελληνοαμερικανικό Δημοκρατικό Μέτωπο: 1935-1939

Η πολιτική του Λαϊκού Μετώπου στις Ηνωμένες Πολιτείες

Το 1935, έτος έναρξης της δεύτερης φάσης του New Deal, οριοθετεί την κορύφωση της κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης στις Ηνωμένες Πολιτείες, υπό το φάσμα μιας ρευστής παγκόσμιας πραγματικότητας πολεμικών αναμετρήσεων, διπλωματικών ελιγμών και στρατιωτικών εξοπλισμών. Η ανησυχία που δημιουργούσε η επίγνωση του επισφαλούς χαρακτήρα της οικονομικής ανάκαμψης, η ένταση της ταξικής πάλης, η συγκρότηση της συντηρητικής αντιπολίτευσης, οι διχογνωμίες στο κυβερνητικό επιτελείο και οι αποφάσεις του συνταγματικού δικαστηρίου καθιστούσαν αμφίβολη την αντοχή του New Deal και επέτρεπαν τη διατύπωση ποικίλων σχεδίων ανατροπής του.

Ο Άρθουρ Σλέσινγκερ (Arthur Schlesinger) έδωσε στη διετία 1935-1936 τον τίτλο *The Politics of Upheaval*.¹ Στόχος του συγγραφέα ήταν να παρουσιάσει τις προκλήσεις που αντιμετώπισε το εγχείρημα του New Deal στα πρώτα του βήματα, ώστε να αναδειχθεί η ικανότητα του προέδρου Ρούζβελτ και η σημασία της εκλογικής του επιτυχίας τον Νοέμβριο του 1936 στην σταθεροποίηση της αμερικανικής δημοκρατίας. «Καιροί της αναστάτωσης» είναι ένας ενδεχομένως αδόκιμος τρόπος μετάφρασης του εν λόγω τίτλου· παρόλα αυτά αποδίδει επαρκώς το κλίμα της περιόδου από το 1935 έως την είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 στις Ηνωμένες Πολιτείες η πολιτική πόλωση μεταξύ των υποστηρικτών και των πολέμιων του New Deal γνώρισε πρωτοφανή όξυνση. Στο εσωτερικό των δύο πλευρών συντελούνταν ιδεολογικές διεργασίες και ελιγμοί, ενώ η δυναμική γύρω από το New Deal ανατροφοδοτούνταν από την εμφάνιση μίας νέας κοινωνικής συμμαχίας γύρω από τις ανασυγκροτημένες εργατικές ενώσεις. Η ίδρυση της Congress of Industrial Organizations και το απεργιακό κίνημα του 1937 εξέφρασαν τις προσδοκίες σημαντικού τμήματος της αμερικανικής κοινωνίας και προσέδωσαν πολιτικό χαρακτήρα στις ενέργειες της οργανωμένης εργασίας.

Στις προεδρικές εκλογές του 1936 η ενεργοποίηση των εργατικών συνδικάτων υπήρξε κρίσιμος παράγοντας στην επικράτηση του Δημοκρατικού Κόμματος και

¹ Arthur M. Schlesinger, *The Age of Roosevelt. The Politics of Upheaval, 1935-1936*, Νέα Υόρκη, Mariner Books, 2003.

κυρίως των ένθερμων υποστηρικτών του New Deal. Ο Ρούζβελτ επικράτησε με άνεση έναντι του εκλεκτού των εργοδοτικών ενώσεων, δημοσιογραφικών συγκροτημάτων και συντηρητικών οργανώσεων, Άλφρεντ Λάντον (Alfred Landon). Είχε προηγηθεί το 1935 η ψήφιση του νομοσχεδίου για την κοινωνική ασφάλιση, η εγκαθίδρυση δομών πρόνοιας και η επέκταση των κρατικών προγραμμάτων απασχόλησης. Το καλοκαίρι του 1935 εγκρίθηκε το Wagner Act -από το όνομα του γερουσιαστή Ρόμπερτ Βάγκνερ (Robert Wagner)-, το οποίο προστάτευε το συνδικαλιστικό δικαίωμα των εργατών, δημιουργούσε εποπτικούς μηχανισμούς για τη διασφάλισή του και περιόριζε τις εργοδοτικά ελεγχόμενες συνδικαλιστικές ενώσεις, που ανθούσαν κυρίως στις μεγάλες βιομηχανίες. Στην υιοθέτηση αυτών των ριζοσπαστικών μέτρων είχαν διαδραματίσει ενεργό ρόλο οι εργατικές κινητοποιήσεις του 1934 και η πίεση των ανασυγκροτημένων εργατικών ενώσεων.

Στο έδαφος των παράλληλων αυτών εξελίξεων, αναδύθηκε ένα ευρύ προοδευτικό κίνημα, στο οποίο σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το Κομμουνιστικό Κόμμα των Ηνωμένων Πολιτειών. Το προοδευτικό κίνημα, η αριστερή πτέρυγα του New Deal, δεν απέκτησε μια κεντρική έκφραση υπό τύπον πολιτικού κόμματος, αλλά εμφανίστηκε σε ποικίλες εκλογικές αναμετρήσεις, στα εργατικά συνδικάτα, στις αναζητήσεις της διανοήσης, στις μορφές έκφρασης της εργατικής τάξης. Το αμερικανικό Λαϊκό Μέτωπο συγκροτήθηκε πάνω στις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις του 1936. Στη συνέχεια προσέλαβε τη μορφή ενός Δημοκρατικού Μετώπου, δίνοντας έμφαση στην επικράτηση και στην υπεράσπιση του New Deal. Η διαμόρφωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του προοδευτικού κινήματος σχετίζεται με τις εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες και τους αναπροσανατολισμούς του κομμουνιστικού κινήματος ύστερα από το έβδομο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς το καλοκαίρι του 1935.²

² Για τις αποφάσεις βλ. Jane Degras, *The Communist International, 1919-1943 Documents, Volume III, 1929-1943*, Λονδίνο, Frank Cass & Co. Ltd. 1971, σ. 346-378 και Γκεόργκι Ντιμιτρόφ [Δημητρώφ], *Η επίθεση του φασισμού και τα καθήκοντα της Κομμουνιστικής Διεθνούς στον αγώνα για την ενότητα της εργατικής τάξης ενάντια στον φασισμό*, Αθήνα, χ.ε., 1935 [Αγγλική έκδοση G. Dimitrov, *The Working Class against Fascism*, Λονδίνο, Martin Lawrence, 1935]. Βλ. επίσης, Φερνάντο Κλαουντίν, *Η κρίση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Από την Κομιντέρν στην Κομινφόρμ. Η κρίση της Κομμουνιστικής Διεθνούς*, Αθήνα, Γράμματα, 1981, σ. 158-188. Για μια πιο θεωρητική ανάλυση, η οποία κατά τη γνώμη μου σε ορισμένα σημεία υποτιμά τις άμεσες αναγκαιότητες του κομμουνιστικού κινήματος στο μεσοπόλεμο, βλ. Νίκος Πουλαντζάς, *Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμετώπιση στον φασισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2006, ιδίως σ. 37-59. Θεωρώ ότι την καλύτερη ανάλυση της περιόδου και των αποφάσεων προσφέρει ο Edward Carr, *Twilight of the Comintern, 1930-1935*, Νέα Υόρκη, Pantheon Books, 1982, ενώ χρήσιμες είναι οι επισημάνσεις του Geoff Eley, *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850-2000*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2002, σ. 261-277.

Το συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς οριοθέτησε μία νέα στάση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών έναντι του New Deal και των πολιτικών εξελίξεων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην εισήγησή του ο γραμματέας της Διεθνούς Γκεόργι Δημητρώφ (Georgy Dimitrov), παρουσίασε την συντηρητική αντιπολίτευση προς το New Deal ως έναν δυνάμει παράγοντα εκφασισμού της αμερικανικής κοινωνίας.³ Η θέση αυτή εγγραφόταν στην εκτίμηση ότι ο φασιστικός κίνδυνος αποτελούσε ένα διεθνές φαινόμενο, με σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά περίπτωση, αλλά κοινή συνισταμένη την καταστρατήγηση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων της εργατικής τάξης, τη χειροτέρευση των συνθηκών ζωής για την εργαζόμενη πλειοψηφία και την επιθετική στάση έναντι της Σοβιετικής Ένωσης.

Σύμφωνα με τις επεξεργασίες της Διεθνούς, η προϊούσα διεθνής πόλωση δημιουργούσε μια σαφή διαχωριστική γραμμή, η οποία έτεμνε τον πλανήτη αλλά και την κάθε χώρα χωριστά, τοποθετώντας τα κομμουνιστικά κόμματα στον αντίποδα των δυνάμεων της αντίδρασης και του φασισμού. Η βαριά σκιά των γεγονότων που είχαν μεσολαβήσει από το έκτο συνέδριο της Διεθνούς του 1928 καθιστούσε επιτακτική την διαμόρφωση μιας νέας αποτελεσματικής τακτικής των Κομμουνιστικών Κομμάτων. Η άνοδος των εθνικοσοσιαλιστών στη Γερμανία και η διάλυση του γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, του ισχυρότερου τμήματος της Διεθνούς στον καπιταλιστικό κόσμο ήταν η απτότερη απόδειξη της υποχώρησης του κομμουνιστικού κινήματος. Την εξέλιξη αυτή είχε ακολουθήσει η ήττα της αυστριακής αντίστασης, η άνοδος δικτατορικών καθεστώτων σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης και η εμφάνιση φασιστικών κομμάτων σε χώρες με ισχυρή κοινοβουλευτική παράδοση, όπως η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία.

Το Λαϊκό Μέτωπο, δηλαδή η αναζήτηση σημείων συμφωνίας και συνεργασίας με κοινωνικές δυνάμεις και πολιτικά κόμματα, που συμφωνούσαν στην ανάγκη ανάσχεσης του φασιστικού φαινομένου, υπήρξε το κύριο πόρισμα του συνεδρίου. Ο Έρικ Χόμπσπλουμ (Eric Hobsbawm) εύστοχα παρατήρησε ότι η πολιτική του Λαϊκού Μετώπου αποτελούνταν από ένα σύστημα τριών ομόκεντρων κύκλων, στο κέντρο των οποίων βρισκόταν το ενιαίο μέτωπο του κινήματος της εργατικής τάξης. Με βάση αυτόν συγκροτούνταν ένα ευρύ λαϊκό μέτωπο

³ Ντιμιτρώφ, *Η επίθεση του φασισμού*, σ. 119. Η θέση αυτή ανέτρεπε προηγούμενες εκτιμήσεις που συνέδεαν το New Deal με τον κίνδυνο εκφασισμού, βλ. σχετικά, Πουλαντζάς, *Φασισμός και Δικτατορία*, σ. 65 και Degras, *The Communist International*, σ. 293-294.

αντιφασιστικού προσανατολισμού, το οποίο δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την αντιφασιστική εθνική ενότητα.⁴ Ο πρώτος κύκλος σχετιζόταν με την εγκατάλειψη της γραμμής του «σοσιαλφασισμού», η οποία είχε αποτύχει στη Γερμανία και την επιδίωξη της αποκατάστασης της ενότητας στο εργατικό κίνημα. Ο τρόπος συνίστατο στην ενοποίηση των «ερυθρών» συνδικάτων με τις ελεγχόμενες από τη σοσιαλδημοκρατία εργατικές ενώσεις. Το Ενιαίο Εργατικό Μέτωπο θα διασφάλιζε την υπεράσπιση των κατακτήσεων της εργατικής τάξης από τον φασισμό, συμβάλλοντας παράλληλα στη ριζοσπαστικοποίησή της- μέσα από την ανάδειξη των παλινωδιών της σοσιαλδημοκρατίας. Παράλληλα, θα αποτελούσε το αναγκαίο υπόβαθρο για τη συγκρότηση του Λαϊκού Μετώπου, δηλαδή του δευτέρου επιπέδου ενότητας. Το Λαϊκό Μέτωπο μπορεί να περιγραφεί ως μια διαταξική συμμαχία στη βάση ενός αντιφασιστικού και προοδευτικού προγράμματος, το οποίο θα έφερνε στο πλευρό της εργατικής τάξης τους αγρότες και τα μεσαία αστικά στρώματα. Το τρίτο επίπεδο, αφορούσε στην επιδίωξη μιας κοινής στάσης των αστικών δημοκρατιών και της Σοβιετικής Ένωσης έναντι των αναθεωρητικών βλέψεων της Γερμανίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η προάσπιση της δημοκρατίας αναδείχθηκε σε κύριο ζητούμενο έναντι της φασιστικής απειλής. Η στάση αυτή προέκυπτε από την επίγνωση της απουσίας συνθηκών επαναστατικής κρίσης στις χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλιστικού κόσμου. Ο Δημητρώφ σημείωνε σε μια από τις πιο χαρακτηριστικές αποστροφές του λόγου του: «σήμερα η φασιστική αντεπανάσταση προσβάλλει την αστική δημοκρατία, προσπαθώντας να εγκαθιδρύσει πάνω στους εργαζόμενους το καθεστώς της πιο βάρβαρης εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Τώρα οι εργαζόμενες μάζες στις καπιταλιστικές χώρες είναι υποχρεωμένες να διαλέξουν συγκεκριμένα σήμερα κι' όλας όχι μεταξύ της προλεταριακής δικτατορίας και της αστικής δημοκρατίας, αλλά μεταξύ της αστικής δημοκρατίας και του φασισμού».⁵

Υιοθετώντας τα πορίσματα του εβδόμου συνεδρίου της Διεθνούς το Κομμουνιστικό Κόμμα των Ηνωμένων Πολιτειών έθεσε ως κύρια προτεραιότητα την ανάσχεση της επιρροής των συντηρητικών κύκλων του πολιτικού και οικονομικού

⁴ Έρικ Χομπσμπάουμ, «Σαράντα χρόνια κυβερνήσεων Λαϊκού Μετώπου», *Κομμουνιστική Θεωρία και Πολιτική* 13 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1976), σ. 57.

⁵ Ντιμιτρώφ, *Η επίθεση του φασισμού*, σ. 131-132. Νομίζω ότι το αγγλικό κείμενο στο σημείο αυτό αποδίδει καλύτερα το αίσθημα της επείγουσας και αναγκαίας επιλογής: «now the toiling masses in a number of capitalist countries are faced with the necessity of making a *definite* choice, and of making it to-day, not between proletarian dictatorship and bourgeois democracy, but bourgeois democracy and fascism», Dimitrov, *The Working Class against Fascism*, σ. 99.

κατεστημένου.⁶ Η απόφαση αυτή ελήφθη σε μια συγκυρία που καθοριζόταν από την ένταση της κοινωνικής πόλωσης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι απεργίες στη βαριά βιομηχανία, η στήριξη του New Deal από τα συνδικάτα στις εκλογές του 1936, η σκλήρυνση της συντηρητικής αντιπολίτευσης, η αντιπαράθεση κυβερνητικών υπηρεσιών με τμήματα του αμερικανικού κεφαλαίου, η απόπειρα του Ρούζβελτ να αναθεωρήσει τη σύνθεση του συνταγματικού δικαστηρίου και η έγκριση της νέας εργατικής νομοθεσίας από το Κογκρέσο προσδιόρισαν την ταύτιση του κόμματος με την πολιτική του New Deal. Σύμφωνα με το πνεύμα του Λαϊκού Μετώπου οι αμερικανοί κομμουνιστές καλούνταν πλέον να εργαστούν στο εσωτερικό ενός ευρύτερου κινήματος, υποστηρίζοντας τα προοδευτικά μέτρα της κυβέρνησης Ρούζβελτ που διασφάλιζαν τα δημοκρατικά δικαιώματα, τα οικονομικά συμφέροντα των λαϊκών μαζών και στρέφονταν κατά της αντίδρασης, του φασισμού και του πολέμου.⁷

Η απόφαση υποστήριξης του New Deal προέκυπτε από την παράλληλη αποδυνάμωση της προοπτικής εμφάνισης ενός νέου κόμματος στην αμερικανική πολιτική ζωή, σενάριο το οποίο κυοφορούνταν ήδη από το 1934.⁸ Πολιτειακοί παράγοντες, ριζοσπάστες διάφορων αποχρώσεων και συνδικαλιστικοί ηγέτες είχαν εμπλακεί σε διεργασίες τέτοιου τύπου, ενώ διάχυτη ήταν η πεποίθηση ότι το Δημοκρατικό Κόμμα δύσκολα θα μπορούσε να διατηρήσει τη συνοχή του. Το Κομμουνιστικό Κόμμα παρακολουθούσε τις σχετικές διαπραγματεύσεις προτείνοντας αρχικά τη δημιουργία ενός Εργατο-Αγροτικού Κόμματος με αντιφασιστικό περιεχόμενο. Η έναρξη της δεύτερης περιόδου του New Deal και η διαμόρφωση της συντηρητικής αντιπολίτευσης αποδυνάμωσαν τις σκέψεις για την εμφάνιση ενός πολιτικού κόμματος στα αριστερά των Δημοκρατικών. Η εξέλιξη αυτή καθόρισε τη στάση των αμερικανών κομμουνιστών, οι οποίοι διέκριναν ότι οι συνθήκες δεν ήταν ώριμες για την ανατροπή του παραδοσιακού διπολικού πολιτικού συστήματος.

Ο αναπροσανατολισμός έναντι της πολιτικής του New Deal είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς που ύστερα από το 1936 εξακολούθησαν να αντιμετωπίζουν με εχθρότητα το New Deal γνώρισαν σημαντική μείωση της επιρροής τους. Η κριτική

⁶ *Resolutions of the Ninth Convention of the Communist Party*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1936, σ. 9 και 12-15.

⁷ «Δια την πραγματοποίησιν του Λαϊκού Μετώπου Αμερικής», *Εμπρός*, 16/7/1937, σ. 5.

⁸ Για το ζήτημα αυτό, βλ. Harvey Klehr, *The Heyday of American Communism. The Depression Decade*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1984, σ. 186-206.

στον πρόεδρο Ρούζβελτ εμφανιζόταν ως παροχή έμμεσης στήριξης στην συντηρητική αντιπολίτευση. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα στις προεδρικές εκλογές του 1932 είχε συγκεντρώσει 2% του εκλογικού σώματος. Στις αντίστοιχες εκλογές του 1936 καταβαραθρώθηκε, έχοντας ως κύριο σύνθημα το δίλημμα «Σοσιαλισμός ή Καπιταλισμός;», υπονοώντας ότι το New Deal εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του κεφαλαίου. Παράλληλα, οι εκκλήσεις των κομμουνιστών για μία ευρεία συνεργασία δημιουργούσαν ρήγματα σε σημαντικά τμήματα της σοσιαλιστικής νεολαίας, που υποστήριζαν την πολιτική του Λαϊκού Μετώπου.⁹ Παρόμοια φαινόμενα κρίσης χαρακτήρισαν τις οργανώσεις της «Αριστερής Αντιπολίτευσης» που είχαν εμφανιστεί στα τέλη της δεκαετίας του 1920 ύστερα από τις διασπάσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Τα άμεσα οργανωτικά οφέλη, η αύξηση της επιρροής του κόμματος και η εμπλοκή του στο εργατικό κίνημα αντιστάθμισαν τις ταλαντεύσεις στο εσωτερικό του Κομμουνιστικού Κόμματος για το αν η νέα τακτική οδηγούσε σε προγραμματικές υπαναχωρήσεις. Οι αντικομμουνιστές Ίρβινγκ Χάουϊ (Irving Howe) και Λιούις Κόουζερ (Lewis Coser) σημείωναν το 1960 ότι «[Το Λαϊκό Μέτωπο] ήταν η πρώτη προσέγγιση του Κομμουνιστικού Κόμματος που του επέτρεψε να αποκτήσει μια σχετική αποδοχή, αναγνώριση και δύναμη στην καθημερινή αμερικανική ζωή».¹⁰ Η έρευνα του Νέιθαν Γκλέιζερ (Nathan Glazer) επιβεβαιώνει ότι στη δεκαετία του 1930 το κομμουνιστικό κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες προσέελκε αυτούς που αποτελούσαν τον πυρήνα της «καθημερινής αμερικανικής ζωής»: τη μισθωτή διανοήση, τις γυναίκες, τους λευκούς εργάτες αγγλοσαξονικής καταγωγής, τμήματα των αφροαμερικανικών κοινοτήτων, μετανάστες δεύτερης γενιάς, ανθρώπους που συχνά δεν είχαν καμία προηγούμενη εμπειρία συνδικαλιστικής και πολιτικής οργάνωσης.¹¹

Η γενική άνοδος της αμερικανικής αριστεράς αποτυπώνεται και στη νέα δυναμική των ριζοσπαστικών μεταναστευτικών οργανώσεων.¹² Η πλειονότητα των

⁹ Η σχέση των σοσιαλιστών με τους κομμουνιστές στις Η.Π.Α. την περίοδο αυτή πέρασε από διάφορα στάδια. Βλ. την πρόταση συνεργασίας του Κομμουνιστικού Κόμματος ήδη από το 1934, «C.P Proposes Joint Actions on Daily Issues», *Daily Worker*, 19/6/1934, σ. 1, αλλά και Klehr, *The Heyday of American Communism*, σ. 101-104.

¹⁰ Irving Howe και Lewis Coser, *The American Communist Party. A Critical History*, Νέα Υόρκη, Frederic A. Praeger, 1962, σ. 325.

¹¹ Nathan Glazer, *The Social Basis of American Communism*, Γουέσπορτ, Greenwood Press Publishers, 1974.

¹² Paul Buhle και Dan Georgakas (επιμ.), *The Immigrant Left in the United States*, Νέα Υόρκη, State University of New York Press, 1996. Για την ιταλική περίπτωση, Fraser M. Ottanelli, «If Fascism Comes to America We Will Push it Back into the Ocean», στο Donna R. Gabaccia και Fraser M.

μεταναστών υποστήριξε το Δημοκρατικό Κόμμα το 1936 και αγκάλιασε με ενθουσιασμό το πρόγραμμα του New Deal. Τα εργατικά συνδικάτα στη βιομηχανία στηρίζονταν στην ενεργητική συμμετοχή των εργατών μεταναστευτικής καταγωγής, ενώ σε πολλές περιπτώσεις μετανάστες εργάτες πρωταγωνιστούσαν στη δημιουργία πολιτικών οργανώσεων τοπικής εμβέλειας. Μετωπικές οργανώσεις προοδευτικού και αντιφασιστικού προσανατολισμού είχαν σημαντική επιρροή στις μεταναστευτικές κοινότητες, σε αντιπαράθεση με τους θεσμικούς εκπροσώπους των ευρωπαϊκών κρατών και αντιδραστικούς κύκλους. Ποικίλες πρωτοβουλίες μαρτυρούν την εμφάνιση ενός ευρύτερου μορφωτικού, πολιτιστικού και πολιτικού κινήματος με κύριο αίτημα την ανανέωση της κοινοτικής ζωής. Σημαντική δυναμική εμφάνισαν μια σειρά από οργανώσεις, όπως ο Σύνδεσμος Προστασίας των Ελλήνων Μεταναστών, και πρωτοβουλίες, όπως για την αρωγή των πολυάριθμων ελληνοαμερικανών εθελοντών του ισπανικού εμφυλίου.

Η οργάνωση που εξέφρασε το πνεύμα του προοδευτικού κινήματος στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες ήταν η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση. Η ίδρυσή της το καλοκαίρι του 1937 επισφράγισε την ανοδική επιρροή της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, που αντικατοπτρίζεται στην αύξηση της κυκλοφορίας του *Εμπρός*, την έκδοση του φιλολογικού-λογοτεχνικού περιοδικού *Πρωτοπόρος* και την ανάπτυξη των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων. Η ενότητα «κατά του φασισμού υπό οιαδήποτε μορφήν, η άνευ ουδεμίας παρεκκλίσεως υποστήριξις των εργατικών δικαιών (...), η υποστήριξις της προοδευτικής νομοθεσίας του Νιου Ντηλ, η καλλιέργεια των Ελληνικών Δημοκρατικών παραδόσεων και του λαϊκού πολιτισμού, η υποστήριξις του αγώνος κατά του φασισμού εις την Ελλάδα, την Ισπανίαν και παντού αλλού» αποτελούσαν τις προγραμματικές αρχές του ελληνοαμερικανικού προοδευτικού κινήματος.¹³

Η ιστοριογραφία για τους «Έλληνες στις Ηνωμένες Πολιτείες» προσφέρει μια έμμεση επιβεβαίωση της επιρροής των προοδευτικών ιδεών στις κοινότητες. Ο Θίοντορ Σαλούτος (Theodore Saloutos) αποτιμώντας τη δεκαετία του 1930 παρουσίασε την Ελληνική Δημοκρατική Ένωση ως μια σύντομη παρέκβαση στην

Ottanelli (επιμ.), *Italian Workers of the World. Labor Migration and the Formation of Multiethnic States*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 2001, σ. 178-195. Γενικότερα, Roger Keeran, «National Groups and the Popular Front. The Case of International Workers Order», *Journal of American Ethnic History* 14.3 (Ανοιξη, 1995), σ. 23-29.

¹³ Πάνος Χαρισιάδης και Νικόλαος Σίλας, «Διατί μετατρέπεται το *Εμπρός* εις όργανον του Δημοκρατικού Μετώπου», *Εμπρός*, 16/8/1938, σ. 1.

ιστορία «των Αμερικανών ελληνικής καταγωγής».¹⁴ Οι ισχυρισμοί του ιστορικού για την ικανότητα των κομμουνιστών να ραδιουργούν, παραπλανώντας τους εύπιστους συνοδοιπόρους τους δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αντίθετα με τη βασική του θέση. Ο Σαλούτος επέμεινε εμφατικά στην «ελληνική» διάσταση της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης, δηλαδή ως μια κίνηση εναντίωσης στη δικτατορία του Μεταξά. Έτσι η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση εμφανίζεται αποσυνδεδεμένη από τα προβλήματα και τις αναζητήσεις της ελληνοαμερικανικής ζωής, σε μία περίοδο που το ενδιαφέρον για τις ελληνικές εξελίξεις είχε ατονήσει. Η θεώρηση αυτή, συγκαλύπτει το γεγονός ότι η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση δεν υπήρξε ένα αποκλειστικά «ελληνικό» προϊόν· αντίθετα, σχετιζόταν άρρηκτα με το αμερικανικό προοδευτικό κίνημα και τις ειδικότερες μορφές που αυτό προσέλαβε μέσα στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες.

Οι θέσεις του Σαλούτος επικοινωνούσαν με τα βασικά πορίσματα της σύγχρονης του αντικομμουνιστικής ιστοριογραφίας.¹⁵ Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 παρουσιαζόταν ως εποχή μίας εξελισσόμενης «ερυθρής» συνωμοσίας, η οποία εκμεταλλεύτηκε τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα και την υποχωρητικότητα του αμερικανικού φιλελευθερισμού. Η οπτική αυτή είχε σαφείς πολιτικές συνδηλώσεις, καθώς εγγράφεται στον συντηρητικό αναπροσανατολισμό τμημάτων της αμερικανικής διάνοησης στα μεταπολεμικά χρόνια. Η επιμονή στην «υποκρισία» των αμερικανών κομμουνιστών, δεδομένων των τομών που επέφερε στη δράση τους το έβδομο συνέδριο της Διεθνούς, και η εξάρτηση αυτών με τις προτεραιότητες της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής απέκλειαν τα ερωτήματα για την κοινωνική δυναμική γύρω από τις ιδέες του Λαϊκού Μετώπου.

Η υποδοχή των αποφάσεων του εβδόμου συνεδρίου ενισχύει την εντύπωση ότι αυτές αντιστοιχούσαν στις επιθυμίες και τις εμπειρίες των εθνικών τμημάτων, καθώς αμελητέες υπήρξαν οι οργανωτικές διασπάσεις, σε αντίθεση για παράδειγμα

¹⁴ Theodore Saloutos, *The Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964, σ. 332-336.

¹⁵ Ενδεικτικό παράδειγμα, η ανάγνωση της περιόδου από τους Howe και Coser, *The American Communist Party*, σ. 319-386. Οι συγγραφείς αναπαρήγαγαν τις εκτιμήσεις του Franz Borkeneau, *World Communism. A History of the Communist International*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1962 (α' έκδοση, 1938), ιδίως σ. 390-400 και 413-429, για να τεκμηριώσουν τη θέση τους ότι το κομμουνιστικό κίνημα εκπροσωπούσε «μια ιδιαίτερη έκφραση της τάσης του εικοστού αιώνα προς το ολοκληρωτικό κράτος», σ. 321. Στη σύγχρονη εξέλιξη της ιστοριογραφίας του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος το ζήτημα του Λαϊκού Μετώπου εξακολουθεί να παράγει αποκλίνουσες τοποθετήσεις. Για μια σύνοψη της «διαμάχης» γύρω από το Λαϊκό Μέτωπο, βλ. Bryan D. Palmer, «Rethinking the Historiography of United States Communism», *American Communist History* 2.2 (2003), σ. 139-175 και το John Earl Haynes, «Poison or Cancer? Stalinism and American Communism», *American Communist History* 2.2 (2003), σ. 183-190.

με την ανάλογη εμπειρία του έκτου συνεδρίου και της αποχώρησης της «Αριστερής Αντιπολίτευσης». Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, η λογική της ευρύτερης δυνατής ενότητας έναντι του φασισμού, σε αντίστιξη με τις διάφορες εκδοχές του «κατευνασμού» των φασιστικών βλέψεων, αποτέλεσε μια πειστική πρόταση της αριστεράς, η οποία της επέτρεψε να αναδειχθεί σε πρωταγωνιστικό παράγοντα των εξελίξεων. Η δυναμική που προσέλαβαν τα Λαϊκά Μέτωπα, με την γαλλική και την ισπανική περίπτωση να ξεχωρίζουν, φανερώνει ότι υπήρξαν κάτι περισσότερο από έναν απλό τακτικό -και δη υποκριτικό- ελιγμό του κομμουνιστικού κινήματος. Η μελέτη του Έντγουαρντ Καρ (Edward Carr), που επιμένει στη συσχέτιση της νέας αντίληψης της Διεθνούς με τις σύγχρονές της εξελίξεις και αναδεικνύει τις διαφορετικές αντιλήψεις στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κινήματος, αποτελεί υπόδειγμα μιας ολοκληρωμένης και συνεκτικής ιστορικής ανάλυσης, που δεν καταφεύγει στις ευκολίες είτε των αποθεωτικών κρίσεων, είτε των ψυχροπολεμικών εμμονών.¹⁶

Η συγκρότηση του ελληνοαμερικανικού Λαϊκού Μετώπου είχε ως κύριο σύνθημα την «ενότητα του εργαζόμενου ελληνισμού για την δημοκρατία και εναντίον του φασισμού». Το περιεχόμενο που προσέδωσε το κομμουνιστικό κίνημα στις έννοιες της ενότητας, της προόδου, της δημοκρατίας και του πατριωτισμού λειτούργησε προωθητικά στη δημιουργία μίας ευρείας κοινωνικής και πολιτικής συσπείρωσης. Υπό το πρίσμα αυτό, η εξέταση των θέσεων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς παρουσιάζει ενδιαφέρον στο βαθμό που αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους επικοινωνούσε με τάσεις και αναζητήσεις της περιόδου.

«Ενότητα του Εργαζόμενου Ελληνισμού για τη Δημοκρατία και Εναντίον του Φασισμού»

Η πρόταση για τη συγκρότηση ενός ελληνοαμερικανικού Λαϊκού Μετώπου διατυπώθηκε για πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του 1935, όταν ο Πάνος Χαρισιάδης στην ομιλία του για τον «αγώνα ενάντια στον φασισμό και τα προβλήματα του Ενιαίου Μετώπου» αναπαρήγαγε βασικά σημεία της πρόσφατης ανάλυσης της Διεθνούς.¹⁷ Η δημιουργία του ελληνοαμερικανικού Λαϊκού Μετώπου στηριζόταν

¹⁶ Carr, *Twilight of the Comintern*. Βλ. και Jonathan Haslam, «The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935», *The Historical Journal* 22.3 (Σεπτέμβριος 1979), σ. 673-691.

¹⁷ Αποσπάσματα από την έκθεση του Πάνου Χάρισσον [Χαρισιάδη] στο δεύτερο συνέδριο της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας, «Οργανωτικά Σημειώματα», *Πρωτοπόρος* 9 (Νοέμβριος 1935), σ. 19. Το κομματικό βιβλιοπωλείο εξέδωσε το 1936 τους λόγους του Δημητρώφ. Οι

στην ιδέα της «ενότητας του εργαζόμενου ελληνισμού», εκτιμώντας ότι «το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο εργαζόμενος Ελληνισμός -καθώς και ολόκληρος ο εργαζόμενος λαός της χώρας- είναι η ενότης των δυνάμεών του. (...) Οι Έλληνες Κομμουνισταί αγωνίζονται και εργάζονται και είναι πάντοτε έτοιμοι και πρόθυμοι να συνεργασθούν, με όλα τα προοδευτικά, ειλικρινή και έντιμα στοιχεία του Ελληνισμού της Αμερικής».¹⁸

Η emphatic αναφορά στον «εργαζόμενο ελληνισμό» εξέφραζε μία ουσιαστική μετατόπιση στην οπτική των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών, καθώς περιγράφει τη μετάβαση από την κεντρικότητα της εργατικής τάξης στην ευρύτερη έννοια των εργαζομένων, δηλαδή του συνόλου της κοινωνίας, πλην του μεγάλου κεφαλαίου και των πολιτικών του εκπροσώπων. Την εξέλιξη αυτή περιγράφει ο Ράφαελ Σάμιουελ (Raphael Samuel) για την περίπτωση του βρετανικού κόμματος, το οποίο απευθυνόταν όλο και περισσότερο στους «προοδευτικούς», στους «άνδρες και τις γυναίκες με καλή πίστη» ή στον «βρετανικό λαό» παρά στην βιομηχανική εργατική τάξη.¹⁹ Το πνεύμα της αλλαγής αποτυπώνεται στον υπότιτλο του *Εμπρός* ύστερα από το καλοκαίρι του 1935: «εφημερίς του εργαζόμενου ελληνισμού της Αμερικής» έναντι του παλαιότερου δηλαδή «εφημερίδα των Ελλήνων εργατών της Αμερικής».²⁰

Ύστερα από το έβδομο συνέδριο της Διεθνούς η ελληνοαμερικανική αριστερά αφαίρεσε το σφυροδρέπανο από τη ρουμπρίκα του φύλλου, ενώ όταν ιδρύθηκε η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση, αυτό εξαφανίστηκε ακόμα και από την βινιέτα με τα στοιχεία έκδοσης του φύλλου. Οι αλλαγές αυτές είχαν γίνει αντιληπτές από τον Νικόλαο Τσερέπη, πρόξενο στη Νέα Υόρκη, ο οποίος πληροφορούσε το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών ότι «εστάλησαν οδηγία προς τους ενταύθα κομμουνιστάς όπως αποφεύγωσι τας ακρότητας και αφεραίσωσι από το ενταύθα εκδιδόμενον

κομματικές οργανώσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν ενημέρωση από το τέλος του συνεδρίου, βλ. άλλωστε τη σχετική δημόσια παρουσίαση των θέσεων τον Αύγουστο του 1935 στην αγγλική έκδοση του *The Communist International* και τον Οκτώβριο στο περιοδικό *The Communist*.

¹⁸ Πάνος Χαρισιάδης, «Δια την ενοποίηση των δυνάμεων του Ελληνισμού της Αμερικής», *Εμπρός*, 17/9/1937, σ. 5.

¹⁹ Raphael Samuel, *The Lost World of British Communism*, Λονδίνο, Verso, 2006, σ. 95-96. Βλ. και Ντιμιτρώφ, *Η επίθεση του φασισμού*, σ. 40-41.

²⁰ Την ίδια εποχή στο Παρίσι η ελληνόφωνη κομμουνιστική εφημερίδα *To Μέλλον- L' Avenir* κυκλοφορούσε με τον υπότιτλο «δεκαπενθήμερη εφημερίδα του εργαζόμενου ελληνισμού της Δυτικής Ευρώπης», Αρχείο Θράσου Καστανάκη, φάκελος 32, υποφάκελος «Ελληνική Δημοκρατική Ένωση στο Παρίσι», Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

φύλλον των την σφύραν και το δρέπανον, όπως ούτω δυνηθώσι να πλησιάσωσι τας εργατικάς και λαϊκάς μάζας».²¹

Τον Μάρτιο του 1938 στο τέταρτο συνέδριο της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας αποφασίστηκε η απάλειψη από το καταστατικό της έννοιας της ταξικής πάλης και η μετονομασία της οργάνωσης σε Ελληνοαμερικανική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία, προκειμένου να μην εμποδίζεται η συσπείρωση ευρύτερων κοινωνικών δυνάμεων στους τοπικούς Συνδέσμους.²² Οι αποφάσεις αυτές, θα πρέπει να ερμηνευτούν σε σχέση με το ιστορικό πλαίσιο λήψης τους. Το 1938, η συντηρητική αναδίπλωση του New Deal και η ένταση του αντικομμουνισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν οδηγήσει την αριστερά σε σημαντικές υπαναχωρήσεις, προκειμένου να διατηρήσει, στο βαθμό που μπορούσε, το πνεύμα του Λαϊκού Μετώπου. Παρόλα αυτά, είναι ευδιάκριτη η σύνδεση της εξέλιξης αυτής με την αντίληψη γύρω από την «ενότητα του εργαζόμενου ελληνισμού».

Η «ενότητα του εργαζόμενου ελληνισμού» προβλήθηκε ως η αναγκαία προϋπόθεση για την βελτίωση της θέσης των ελληνοαμερικανών και την αντιμετώπιση των «ζωτικών του προβλημάτων». Η οργάνωση των εργατών στα ριζοσπαστικά συνδικάτα, η προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός Εργατο-Αγροτικού κόμματος, η στήριξη του New Deal και η καταδίκη των φασιστικών καθεστώτων της Ευρώπης περιέγραφαν τους κύριους άξονες του αμερικανικού Λαϊκού Μετώπου, στην ενίσχυση του οποίου καλούνταν να συμβάλουν οι ελληνοαμερικανοί. Μια δεύτερη δέσμη ζητημάτων που απαιτούσαν την «ενότητα του εργαζόμενου ελληνισμού» άπτονταν ειδικότερων θεμάτων, που σχετιζόνταν με τον εκσυγχρονισμό της κοινοτικής ζωής, την εκλαΐκευση της πνευματικής κίνησης, την ενσωμάτωση της νέας γενιάς στην αμερικανική κοινωνία, την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Μία τρίτη ενότητα σχετιζόταν με τις εξελίξεις στην Ελλάδα, τη δράση του μεταξισμού στις κοινότητες και την παροχή υλικής και πολιτικής βοήθειας στο ελληνικό αντιδικτατορικό κίνημα.²³

²¹ Αναφορά του Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Υπουργείον (19/5/1936)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φ. 1936/48/6.

²² Ενδεικτικά: «Εις τας Παραμονάς του 4^{ου} Εθνικού Συνεδρίου: Θέσεις του Εθνικού Διοικ. Συμβουλίου της Ελληνικής Εργατ. Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας. Αι Βαρυσήμαντοι Αποφάσεις και ο Νέος Προσανατολισμός της Ομοσπονδίας», *Εμπρός*, 16/11/1937, σ. 5 και «Ο Ποιητής Γ. Κουτουμάνος Εξελέγη Πρόεδρος της Ελληνοαμερικανικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας, Ελήφθησαν Σοβαρά Αποφάσεις δια την Λαϊκοποίησιν της Ομοσπονδίας και την Αλλαγή του Ονόματός της», *Εμπρός*, 15/3/1938, σ. 1.

²³ Ελληνικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος, «Το 1937 και τα ζωτικά προβλήματα του εργαζόμενου ελληνισμού», *Εμπρός*, 1/1/1937, σ. 3. Τα σημεία αυτά, με τις ανάλογες προσαρμογές, περιγράφουν το περιεχόμενο μίας εσωτερικής οδηγίας προς το «κροατικό

Ο «εργαζόμενος ελληνισμός» περιλάμβανε τον κόσμο της μισθωτής εργασίας, τους μικρούς επιχειρηματίες και τη «διανόηση», ενώ η απουσία αναφορών στους αγρότες και στους εργάτες γης σχετιζόταν με την πρακτική απουσία τους στο ελληνοαμερικανικό γίγνεσθαι. Η εργατική τάξη εξακολούθησε να κατέχει κεντρικό ρόλο στις αναλύσεις και την πρακτική του κομμουνιστικού κινήματος, ενώ η πολιτική του Λαϊκού Μετώπου βασιζόταν στην οργανωτική και πολιτική πρωτοκαθεδρία της. Η διαφοροποίηση έγκειτο στην πλαισίωσή της από ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις και στην αποσύνδεσή της από τον άμεσο στόχο της επαναστατικής αλλαγής. Για τους ελληνοαμερικανούς κομμουνιστές η συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών στην Congress of Industrial Organizations και η συμμετοχή στις οικονομικές διεκδικήσεις του αμερικανικού εργατικού κινήματος αποτελούσαν κύριες προτεραιότητες στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930.

Το σύμπαν των αυτοαπασχολούμενων και των μικρών επιχειρηματιών προσέλκυε παραδοσιακά το ενδιαφέρον των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών. Στις νέες συνθήκες της οικονομικής κρίσης και της πολιτικής του Λαϊκού Μετώπου «οι μικροεπιχειρηματίαι» αντιμετωπίστηκαν ως δυνάμεις σύμμαχοι της εργατικής τάξης. Τι προϋποθέσεις της ενεργητικής τους συμμετοχής στο προοδευτικό κίνημα παρείχαν οι ανακατατάξεις της οικονομικής κρίσης, που έθεσαν υπό αίρεση τα ιδεολογήματα της ανεμπόδιστης κοινωνικής ανόδου και του επιχειρηματικού ατομισμού. «Οι άνθρωποι αυτοί ιδεολογικά έχουν χάσει την πυξίδα των και παραπλανώνται στον κοινωνικόν λαβύρινθον της εποχής μας. Οικονομικώς, έχουν χάσει τα πασχάλια των. Κάθονται on the fence, όπως λέγουν οι Αμερικανοί, μη γνωρίζοντες πού να κλίνουν» σημείωνε χαρακτηριστικά ένα στέλεχος της ελληνοαμερικανικής αριστεράς.²⁴ Η εκτίμηση αυτή, σε συνδυασμό με την αναγνώριση ότι παρόμοια κοινωνικά στρώματα είχαν συντελέσει στην άνοδο του ευρωπαϊκού φασισμού, ερμηνεύουν τις προσπάθειες προσεταιρισμού των μικρών επιχειρηματιών, μέσω μίας ρητορικής που συνέδεε την ευημερία τους με την ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των εργατών.²⁵

Τέλος, ο «εργαζόμενος ελληνισμός» περιλάμβανε τη «διανόηση», μια γενική κατηγορία που αναφερότανε τους καλλιτέχνες, συγγραφείς, δικηγόρους, γιατρούς και

γραφείο» του Κομμουνιστικού Κόμματος, βλ. «To the Croation Buro C.C.- To the Croation Fractions of C.P (1936)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3990, σ. 24-26

²⁴ Χ. Φιλίππιδης, «Η καρδιά και η ψυχή της Ομοσπονδίας μας είναι το εκπαιδευτικόν της περιεχόμενον», *Εμπρός*, 1/4/1938, σ. 5.

²⁵ «Το πρόγραμμά μας», *Εμπρός*, 19/8/1938, σ. 1 και «Οι μικροεπιχειρηματίαι», *Εμπρός*, 8/2/1938, σ. 4.

επιστήμονες. Η προσπάθεια προσέλευσης της διανοήσης στις τάξεις του Λαϊκού Μετώπου συνδεόταν με την επίγνωση του αυξημένου κύρους που απολάμβαναν οι εκπρόσωποί της στο εσωτερικό των κοινοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, η διανοήση καλούνταν να διαδραματίσει έναν κεντρικό ρόλο στην διαφώτιση και επιμόρφωση του λαού προς μια προοδευτική και αντιφασιστική κατεύθυνση. Το 1934, ο ποιητής Γεώργιος Κουτουμάνος είχε απευθύνει μέσα από το *Εμπρός* μια ανοικτή επιστολή προς τους «διανοούμενους», ενώ τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησε ο *Πρωτοπόρος*, το λογοτεχνικό και εκπαιδευτικό περιοδικό της αριστεράς, συστηματοποιώντας την παρουσία της στο πεδίο των γραμμάτων. Η εμφάνιση της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς που φοίτησε σε αμερικανικά σχολεία και η αναζήτηση ενός νέου κοινωνικού στίγματος από πολλούς διανοούμενους οδήγησε τους ελληνοαμερικανούς κομμουνιστές να καταβάλουν έντονες προσπάθειες για την συστηματικότερη ένταξη των στρωμάτων αυτών στις δραστηριότητες του προοδευτικού κινήματος.

Ο λόγος περί του «εργαζόμενου ελληνισμού» και των κοινών συμφερόντων εργατών- επιχειρηματιών και διανοούμενων, αντιστοιχούσε στη ρητορική του New Deal για την ενότητα των «ξεχασμένων ανθρώπων» της εποχής της Μεγάλης Ύφεσης. Το αντιμονοπωλιακό περιεχόμενο του Λαϊκού Μετώπου δημιουργούσε την εικόνα ενός απόλυτου διαχωρισμού μεταξύ του κόσμου της εργασίας και της προόδου και του κόσμου των μεγάλων καπιταλιστών, της αντίδρασης και της κοινωνικής ανισότητας. Υπό την οπτική αυτή, είναι ενδιαφέρουσα η συσχέτιση των βασικών θέσεων της αριστεράς με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, όπως για παράδειγμα εκδηλωνόταν στον έντονο προβληματισμό για τα ζητήματα της μισθωτής εργασίας ή την ασυδοσία των μεγάλων επιχειρήσεων.

Τα επιχειρήματά της για τους ιδιοκτήτες των εθνικών επιχειρήσεων παρέπεμπαν στους προβληματισμούς που εμφανίστηκαν μετά το 1929 στις σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα*. Η αντικαπιταλιστική λογική, η οποία δεν προεκτεινόταν έως την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, υπήρξε το διαβατήριο για την διείσδυση της αριστεράς σε ευρύτερα τμήματα της ελληνοαμερικανικής κοινότητας. Η «ενότητα του εργαζόμενου ελληνισμού» παρέπεμπε σε δημοφιλείς αντιλήψεις τόσο για τα ενιαία συμφέροντα της μεγάλης πλειοψηφίας των ελληνοαμερικανών όσο και για τον καταστροφικό ρόλο των μεγάλων επιχειρήσεων, αλυσίδων και βιομηχανιών στην καθημερινή ζωή του «απλού λαού».

Τα ευκρινή αποτελέσματα του 1929 είχαν αναβαθμίσει παγκοσμίως την ιδέα του κεντρικού σχεδιασμού, της υπαγωγής του ατομικού συμφέροντος στο συλλογικό

καλό και της ενότητας έναντι των παραγόντων της οικονομικής αστάθειας και εκμετάλλευσης. Το ίδιο το New Deal, ως πολιτική φιλοσοφία, εξέφραζε μια νέα αντίληψη κοινωνικής ενότητας και συνεργασίας, εκτός της οποίας ετίθεντο οι εκπρόσωποι του ολοκληρωτισμού και της διαιώνισης της κοινωνικής ανισορροπίας. Η λογική της ενότητας του εργαζόμενου ελληνισμού στη βάση ενός προοδευτικού προγράμματος μπορούσε να συγκινήσει ένα ευρύτερο ακροατήριο, καθώς η πρόοδος συμβόλιζε την αντίρροπη δύναμη προς το φασισμό, δηλαδή την αντίδραση- και η ανθρωπότητα, καλούνταν να επιλέξει εάν θα προχωρούσε προς τα εμπρός, στην πρόοδο, ή θα επέστρεφε στο παρελθόν.

Η έννοια της προόδου ήταν κεντρική στις οργανώσεις των ελληνοαμερικανών ήδη από τις αρχές του αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι δύο μεγαλύτερες παναμερικανικής εμβέλειας αδελφότητες, η American Hellenic Progressive Association και η Greek American Progressive Association, έφεραν εμβληματικά στον τίτλο τους την έννοια της προόδου. Το ίδιο πνεύμα εξέφραζαν ο *Εθνικός Κήρυξ* και η *Ατλαντίς* κάνοντας συστηματικά λόγο για «φιλοπροόδους ομογενείς» και «προοδευτικές κοινότητες», όταν ήθελαν να περιγράψουν κάτι με ευμενές τρόπο. Το κήρυγμα της ενότητας απέσειε από την ελληνοαμερικανική αριστερά την κατηγορία ότι επεδίωκε την διαίρεση των κοινοτήτων, ενώ η ταύτισή της με την πρόοδο εξέφραζε την πεποίθησή της ότι πρέσβευε «αυτό που ήταν 'νέο', αυτό που 'εξελισσόταν'. Βρισκόταν στο πλευρό του εξηλεκτισμού, της επιστήμης, του πειράματος, του διεθνισμού- σε όλες εκείνες τις μοντερνιστικές τάσεις, που στην παγκόσμια κρίση του 1930 μπορούσαν ακόμα να παρουσιάζονται ως αγαθά δίχως προβλήματα. Υπεράσπιζε την πρόοδο ενάντια στην αντίδραση, τη λογική εναντίον της αποκάλυψης, το μέλλον εναντίον του παρελθόντος».²⁶

«Ενότητα», «Δημοκρατία» και «Πρόοδος» αποτελούσαν ένα τρίπτυχο από το οποίο προέκυπτε η υιοθέτηση μιας νέας θέσης έναντι των ζητημάτων της εθνικής συνείδησης, ιστορίας και καταγωγής. Βασική αφετηρία αυτής ήταν η ανάδειξη και προβολή της «ένδοξης εθνικής επαναστατικής παράδοσης» κάθε χώρας.²⁷ Η σύμφυση της δημοκρατίας με τον πατριωτισμό αποτυπώνεται στις αποφάσεις του δέκατου συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών το 1938. Το κεντρικό σύνθημα του συνεδρίου ήταν «Εργασία- Ασφάλεια- Δημοκρατία- Ειρήνη», μια μικρή ένδειξη της έμπρακτης ενσωμάτωσης του Κομμουνιστικού

²⁶ Samuel, *The Lost World*, σ. 178.

²⁷ Carr, *Twilight of the Comintern*, σ. 407.

Κόμματος στο στρατόπεδο «της δημοκρατίας και της προόδου» και της εγκατάλειψης για το απώτερο μέλλον του στόχου του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Η Δημοκρατία αποτελούσε τον πρώτο όρο για τη μετάβαση στο Σοσιαλισμό και στο πνεύμα αυτό οι Αμερικανοί κομμουνιστές θα υπεράσπιζαν το σύνταγμα και την αστική δημοκρατία έναντι του φασιστικού κινδύνου.²⁸

«Ποιος είναι ο άμεσος αγώνας μπροστά μας τώρα;» ρωτούσε η σύνταξη του *Πρωτοπόρου* στις αρχές του 1937 για να απαντήσει στη συνέχεια «είναι ο αντιφασιστικός αγώνας που όταν εξηγηθή πιο πλατειά, σημαίνει αγώνα για την δημοκρατία και ενωμένο μέτωπο με όλα τα δημοκρατικά και φιλελεύθερα στοιχεία. Ο αγώνας μας είναι παγκόσμιος. (...) Ενωμένο μέτωπο εναντίον του φασισμού-ιμπεριαλισμού. (...) Ο αγώνας μας λοιπόν τώρα, ο εργατικός, ο σοσιαλιστικός, ο αγώνας για την απελευθέρωση των λαών από τους ιμπεριαλιστές δυνάστες, ο αγώνας για την εξύψωση των μαζών, παίρνει τη μορφή του αγώνος για τη δημοκρατία κ' εναντίον του φασισμού. Και για να διεξάγουμε καλά τον αγώνα μας πρέπει να το βάλουμε αυτό στο νου μας, να το χωνέψουμε, να κυριαρχήση της σκέψεώς μας. Έτσι θα προσαρμόσουμε προς τον νέο προσανατολισμό τις μεθόδους μας, τις ενέργειές μας, τα λόγια μας».²⁹

«Δημοκρατικός Πατριτισμός»:

«ο Κομμουνισμός είναι ο Αμερικανισμός του εικοστού αιώνα»

Στις αρχές του 1936, ο γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ερλ Μπράουντερ (Earl Browder) εμφανίστηκε ως συγγραφέας ενός τομιδίου με τίτλο *What is Communism?*, με το οποίο αποσκοπούσε στην εκλαΐκευση των θέσεων του εβδόμου συνεδρίου της Διεθνούς και της τακτικής των αμερικανών κομμουνιστών.³⁰ Η ανάλυση του Μπράουντερ ξεκινούσε στο πρώτο κεφάλαιο με το ερώτημα «ποιοι είναι οι Αμερικανοί;» για να καταλήξει ότι «η επαναστατική παράδοση είναι η καρδιά του Αμερικανισμού. Αυτό δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, εκτός αν είμαστε έτοιμοι να συμφωνήσουμε ότι ο Αμερικανισμός είναι αυτά που λέει ο Χηρστ (ο συντηρητικός μεγαλοεκδότης William Randolph Hearst), δηλαδή η υποδούλωση σε ξεπερασμένους θεσμούς, η διατήρηση των προνομίων, η υποβάθμιση των μαζών. Εμείς οι Κομμουνιστές επικαλούμαστε τις επαναστατικές παραδόσεις του Αμερικανισμού.

²⁸ Klehr, *The Heyday of American Communism*, σ. 207 και Earl Browder, *The Democratic Front. For Jobs, Security, Democracy and Peace*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1938, σ. 7-14.

²⁹ «Ο αγώνας για τη Δημοκρατία», *Πρωτοπόρος* 24 (Φεβρουάριος 1937), σ. 3.

³⁰ Earl Browder, *What is Communism?*, The Vanguard Press, 1936.

Είμαστε οι μόνοι που συνειδητά συνεχίζουμε αυτές τις παραδόσεις και τις εφαρμόζουμε στα προβλήματα του σήμερα. *Είμαστε οι Αμερικανοί και ο Κομμουνισμός είναι ο Αμερικανισμός του εικοστού αιώνα*». ³¹

Οι διατυπώσεις του Μπράουντερ θυμίζουν έντονα τη ρητορική αποστροφή του Δημητρώφ στη δίκη της Λειψίας όταν δήλωνε την περηφάνια του για την βουλγαρική του καταγωγή. Στα χρόνια του Λαϊκού Μετώπου το κομμουνιστικό κίνημα επιχείρησε να οικειοποιηθεί την έννοια του «πατριωτισμού», μία έννοια ξένη προς τις παραδόσεις του και τις εμπειρίες της μετατροπής του πρώτου παγκοσμίου πολέμου σε επαναστατική κατάσταση. Η διαμόρφωση της στάσης της Διεθνούς έναντι του εθνικού ζητήματος συνδέεται αναμφίβολα με τις πρακτικές αναγκαιότητες που δημιουργούσε η αναζωπύρωση του εθνικισμού και η άνοδος του φασισμού. Ταυτόχρονα, η ιδέα της ευρείας αντιφασιστικής ενότητας επικοινωνούσε με την ιδέα της εθνικής ενότητας, διαμορφώνοντας αυτό που ο Τζέοφ Έλεϋ (Geoff Eley) έχει χαρακτηρίσει «δημοκρατικό πατριωτισμό», ο οποίος υιοθετούσε «τη γλώσσα της εθνικής δημοκρατίας». ³² Οι εθνικές παραδόσεις ενσωματώνονταν στη ρητορική του κομμουνιστικού κινήματος, ως αποδεικτικές μίας λαϊκής και αντιστασιακής παράδοσης. Έτσι, ο Μπράουντερ το 1936 παρουσίαζε τον πόλεμο της ανεξαρτησίας του 1776 ως αφετηρία της μακράς προσπάθειας του αμερικανικού λαού για ευημερία και κοινωνική ισότητα, επιστρατεύοντας τον Τόμας Πέιν (Thomas Paine), τους «πατέρες της αμερικανικής δημοκρατίας», τον Αβραάμ Λίνκολν και τον καταστατικό χάρτη της χώρας, τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας.

Η προσπάθεια προσεταιρισμού των εθνικών παραδόσεων συμβάδιζε με την ταυτόχρονη εξύμνηση των μεταναστών, η εργασία των οποίων υπήρξε καθοριστική στην δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών. Στο λόγο του Μπράουντερ διακρίνεται η απήχηση των ιδεών του *melting-pot*, όταν ανέφερε ότι «οι εργάτες στην Αμερική που τυχαίνει να γεννήθηκαν στο εξωτερικό είναι εξίσου Αμερικανοί με όλους τους υπολοίπους. (...) Οι ξενογεννημένοι εργάτες περισσότερο από κάθε άλλον έχουν δουλέψει με τον πιο σκληρό τρόπο και τις μικρότερες αμοιβές για αυτήν την χώρα (...) Εμείς στην Αμερική είμαστε μια μιξογενής φυλή (*mongrel breed*) και είμαστε περήφανοι για αυτό. Είμαστε τα προϊόντα της χοάνης εκατό περίπου εθνικοτήτων». ³³

³¹ Browder, *What is Communism*, σ. 19. Βλ. και Earl Browder, *The People's Front*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1938, σ. 249-269, όπου το κείμενο «Revolutionary Background of the United States Constitution».

³² Eley, *Forging Democracy*, σ. 266.

³³ Browder, *What is Communism*, σ. 14-15.

Η υπεράσπιση των μεταναστών υπήρξε σταθερό στοιχείο στη διαμόρφωση και στην πορεία του αμερικανικού επαναστατικού κινήματος. Η διαφορά στην περίοδο του Λαϊκού Μετώπου έγκειται στην εξύμνηση της διαφορετικότητας των μεταναστευτικών κοινοτήτων και στην αναγνώριση της σημασίας της κοινοτικής ζωής για εκατομμύρια ανθρώπους μεταναστευτικής καταγωγής. Η στάση αυτή συνοδεύτηκε από μία οργανωμένη προσπάθεια προσέγγισης των ζητημάτων της εθνοτικής κουλτούρας και των ιδιαίτερων ιδεολογικών διεργασιών στις κοινότητες. Ο ορισμός της Ιρίν Μπράουντερ (Irene Browder) το 1939 για τις «εθνοτικές κοινότητες» υπήρξε ίσως η πρώτη απόπειρα του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος να περιγράψει με σαφήνεια το φαινόμενο της διατήρησης στοιχείων εθνοτικής καταγωγής στο πλαίσιο της συντελούμενης μεταναστευτικής ενσωμάτωσης: «μια υποκοινότητα που βασίζεται σε κοινή προέλευση των μεταναστών μίας ή περισσότερων γενεών, που τη συνέχει η γλώσσα, οι πολιτισμικές και οι κοινωνικές παραδόσεις. Δεν είναι ένα ξεχωριστό έθνος, ούτε μια εθνική μειονότητα. (...) Είναι και πρέπει να είναι οργανικά συνδεδεμένες με την Αμερικανική εθνικότητα, την οποία έχουν υιοθετήσει, ακόμα και όταν διατηρούν και αναπαράγουν (...) τις δικές τους παραδόσεις και πολιτιστική κληρονομιά».³⁴

Οι προσεγγίσεις αυτές ανατροφοδοτούνταν από την ευρύτερη αποδοχή της μεταναστευτικής ιδιαιτερότητας στα χρόνια του New Deal. Η πάνδημη ταύτιση των μεταναστευτικών πληθυσμών με το Δημοκρατικό Κόμμα είχε ταξικά χαρακτηριστικά, καθώς οι μετανάστες θεώρησαν ότι η οικονομική τους θέση βελτιώθηκε την περίοδο του New Deal με την γενικότερη οικονομική ανάκαμψη, τα πάσης φύσεως κυβερνητικά προγράμματα απασχόλησης και τα μέτρα κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας. Από την άλλη, η κυβέρνηση Ρούζβελτ εμφανίστηκε ως προστάτης των μεταναστών, αναγνωρίζοντας παράλληλα τη συνεισφορά τους στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Μέτρα οργανωτικής φύσης μαρτυρούν την αναβάθμιση του ενδιαφέροντος του Κομμουνιστικού Κόμματος για τις εξελίξεις στις μεταναστευτικές κοινότητες. Σε μία σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής το 1935 ο λιθουανικής καταγωγής Άντονι Μπίμπα (Anthony Bimba) παρουσίασε την εισήγηση για την αναβάθμιση της «γλωσσικής δουλειάς» από τις κομματικές οργανώσεις, ενώ ανάλογες κατευθύνσεις για τις κομματικές προτεραιότητες διατυπώθηκαν στις εργασίες του δέκατου

³⁴ Irene Browder, «Problems of the National Groups in the United States» *The Communist*, 18.5 (Μάιος 1939), σ. 456.

συνεδρίου το 1938.³⁵ Η πραγματοποίηση εθνικής συνδιάσκεψης των «γλωσσικών γραφείων», η ανασυγκρότηση του ανάλογου καθοδηγητικού οργάνου, η δημιουργία κομματικών σχολών υπό την ευθύνη των «γλωσσικών γραφείων» και οι αποφάσεις για τη διάθεση στελεχών του κόμματος σε αυτό το πεδίο αποτελούν δείγματα του κομματικού αναπροσανατολισμού.³⁶ Παράλληλη ήταν η ενθάρρυνση προς τις μεταναστευτικές οργανώσεις να στραφούν προς τις κοινότητες, προκειμένου να δημιουργηθούν μετωπικές πρωτοβουλίες με αντιφασιστικό περιεχόμενο. Στο πλαίσιο αυτό, οι εθνοτικές παραδόσεις αντιμετώπιζονταν ως «προοδευτικές» και «επαναστατικές», ενώ τονίζονταν τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μεταναστευτικές κοινότητες σε σχέση με την έξαρση της ξενοφοβίας και της δράσης των οπαδών του φασισμού στο εσωτερικό τους.³⁷

Τρία ήταν τα κύρια στοιχεία, που διέτρεχαν τις αναλύσεις του κομμουνιστικού κινήματος γύρω από την κατάσταση των μεταναστευτικών πληθυσμών. Το πρώτο, σχετίζεται με την ριζοσπαστικοποίηση των κοινοτήτων μετά το 1929 και το ενδιαφέρον τους για τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Οι τάσεις αυτές εκφράστηκαν με την συμμετοχή στο κίνημα των ανέργων, τις απεργίες της διείας 1934-1935, την ενεργητική εμπλοκή στην πολιτική ζωή και την στήριξη του New Deal. Οι εκλογικές αναμετρήσεις από το 1932 και έπειτα είχαν καταδείξει τη σημασία των μεταναστευτικών κοινοτήτων στο τελικό αποτέλεσμα- δημιουργώντας έτσι εύλωτο ενδιαφέρον για την πολιτική τους συμπεριφορά. Τα γεγονότα αυτά συμβάδισαν με την ανάδυση των μαχητικών συνδικάτων της Congress of Industrial Organizations (C.I.O.), τα οποία στήριζαν τη δυναμική τους στην οργάνωση των εργατών της βαριάς βιομηχανίας, που είχαν μεταναστευτική καταγωγή. Ήταν η πρώτη φορά που σε ένα τόσο γενικευμένο επίπεδο αποκτούσε πραγματικό περιεχόμενο η προσδοκία των κομματικών οργάνων για την συμμετοχή των μεταναστευτικών πληθυσμών στο εργατικό κίνημα. Το γεγονός αυτό δημιουργούσε

³⁵ Anthony Bima, «Report on the Language Press (1935)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3742, σ. 32, Israel Amter, «Work Among National Groups- A Central Communist Task», *The Communist*, 17.8 (Αύγουστος 1938), σ. 722-731 και «Draft Convention Resolutions», *The Communist*, (Απρίλιος 1938), σ. 358, όπου η σχετική εισήγηση για το δέκατο συνέδριο του κόμματος.

³⁶ Klehr, *The Heyday of American Communism*, σ. 381-382. Βλ. και «Decisions of the National Conference of Language Bureaus», *The Party Organizer* 9.11 (Νοέμβριος 1936), σ. 15-18. «District Buro Meeting (13/10/1934) - Report on Language (P. Harrison)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3523, σ. 288. Στην επιτροπή αυτή καθοδηγητικό ρόλο είχε ο γραμματέας του «ελληνικού γραφείου» Πάνος Χαρισιάδης.

³⁷ N. Nastas, «Building the Democratic Front among the National Groups», *The Party Organizer* 11.5 (Μάιος 1938), σ. 18-22.

παράλληλα ευνοϊκούς όρους για τη δυνατότητα αύξησης της κομματικής επιρροής στις τάξεις τους.

Το δεύτερο στοιχείο σχετιζόταν με τον κίνδυνο η ριζοσπαστικοποίηση των μεταναστευτικών εργατών να έδινε ώθηση σε μια επαναφορά των ξενοφοβικών αντιλήψεων, που είχαν στο παρελθόν χρησιμοποιηθεί για τη διάσπαση της εργατικής τάξης και την ποινικοποίηση της πολιτικής δράσης. Εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, συντηρητικές οργανώσεις και πολιτικοί δαιμονοποιούσαν τους μετανάστες για τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ενώ απέδιδαν σε αυτούς την κοινωνική ένταση γύρω από τις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας. Η ρητορική αυτή ερμηνεύτηκε ως δηλωτική των φασιστικών διαθέσεων του αμερικανικού κεφαλαίου, που αφενός αναζητούσε αποδιοπομπαίους τράγους για την οικονομική κρίση και αφετέρου αποσκοπούσε στην αποσυσπείρωση του εργατικού κινήματος. Στο έδαφος αυτό, η αντιπαράθεση με τον αντισημιτισμό, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία αποτέλεσε βασικό στοιχείο της λειτουργίας του Κομμουνιστικού Κόμματος, το οποίο πρωταγωνίστησε στην δημιουργία της Επιτροπής Προστασίας των Ξενογεννημένων (National Committee for Protection of Foreign Born), για την νομική υπεράσπιση των μεταναστών, ενώ παρότρυνε τα μέλη του να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα.³⁸

Τρίτον, η άνοδος του εθνικισμού και του φασισμού στην Ευρώπη θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να επηρεάσει τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς σε αντιδραστική κατεύθυνση. Η ανησυχία μήπως η εργατική ριζοσπαστικοποίηση εκτραπεί προς την αναζήτηση αυταρχικών κυβερνήσεων είναι ιδιαίτερα έντονη στις τοποθετήσεις των στελεχών της αμερικανικής αριστεράς, όπως του επικεφαλής του «ιταλικού γραφείου» που επεσήμανε ότι στις εργατικές γειτονιές της Νέας Υόρκης ιταλοί μετανάστες αναφωνούσαν ότι «αυτή η χώρα χρειάζεται έναν ισχυρό άνδρα όπως ο Μουσολίνι».³⁹ Σημαντικό τμήμα του μεταναστευτικού τύπου υποστήριζε τα αυταρχικά καθεστώτα της Ευρώπης για μια σειρά λόγων-όχι πάντοτε αμιγώς ιδεολογικών. Από τις 126 ιταλικές εφημερίδες που κυκλοφορούσαν το 1923 στις Ηνωμένες Πολιτείες μόνο οκτώ διακρίνονταν για το σαφή αντιφασιστικό τους

³⁸ «Minutes of the Political Buro. Draft on Foreign Born (26/3/1936)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3974, σ. 174-176. Για την Επιτροπή Προστασίας, βλ. John W. Sherman, *A Communist Front at Mid-Century. The American Committee for Protection of Foreign Born, 1933-1959*, Γουέσπορτ, Praeger, 2001.

³⁹ «District Buro Meeting (13/10/1934) - Language Report by De Fazio from the Italian Buro», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3523, σ. 292. Ανάλογες παρατηρήσεις στον λόγο του Bimba, «Report on the Language Press», σ. 32

προσανατολισμό.⁴⁰ Η προπαγάνδα των προξενικών αρχών, η παρουσία δραστήριων πρακτόρων, το αναθερμασμένο ενδιαφέρον ευρωπαϊκών κυβερνήσεων για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς και κυρίως το παράδειγμα της ναζιστικής Γερμανικής-Αμερικανικής Ένωσης (German-American Bund) επέτειναν τους φόβους της αριστεράς. Οι κομματικές αποφάσεις της περιόδου βρίθουν από αναφορές για την αναγκαιότητα οργάνωσης αντιφασιστικών Λαϊκών Μετώπων στο εσωτερικό των κοινοτήτων, ιδίως όσων επηρεάζονταν από φασιστικά καθεστώτα.⁴¹

Στο έδαφος αυτό, οι μεταναστευτικές ριζοσπαστικές οργανώσεις επιχείρησαν να συνδυάσουν στο λόγο τους το παρελθόν της εθνοτικής καταγωγής και το παρόν της αμερικανικής ζωής, υπό ένα πρίσμα κοινωνικών και πολιτικών διεκδικήσεων, που αναδείκνυε τα κοινά προοδευτικά χαρακτηριστικά όλων των εθνών του κόσμου. Η παρακάτω αποστροφή είναι χαρακτηριστική: «το σοβαρό πρόβλημα του Ελληνισμού της Αμερικής είνε πώς θα κατορθώση να εμφανισθή ως μια οργανωμένη και ενιαία εθνική οντότης εντός του Αμερικανικού πλαισίου, ως αναπόσπαστον μέρος του Αμερικανικού Λαού και εις στενήν συνεργασίαν με όλας τας άλλας εθνικότητας που αποτελούν την Αμερικανικήν Δημοκρατίαν, να λάβη ενεργόν μέρος εις την πολιτικήν και κοινωνικήν κίνησιν του λαού και να συμβάλη θετικώς εις την επίλυσιν των διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η χώρα».⁴²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της συλλογιστικής αποτελούσε η ανάδειξη και εξίσωση της γενέθλιας πράξης των Ηνωμένων Πολιτειών του 1776 και της Ελλάδας του 1821. Τα δύο αυτά γεγονότα προβλήθηκαν ως αποδεικτικά των κοινών καταβολών των δύο λαών, καθώς η εθνική τους υπόσταση προέκυψε μέσα από την αντίσταση προς έναν ξένο κατακτητή και το όραμα της εθνικής χειραφέτησης συνδεόταν με αυτό της κοινωνικής ισότητας. Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας εκ μέρους της αριστεράς συνδεόταν με προφανείς πολιτικές στοχεύσεις, καθώς οι εθνικοί αγώνες του παρελθόντος εμφανίζονταν ως ημιτελείς προσπάθειες, τις οποίες θα εκπλήρωνε το πρόγραμμα του Λαϊκού Μετώπου.⁴³

⁴⁰ Philip V. Cannistraro και Gerald Meyer, «Introduction. Italian American Radicalism. An Interpretive History» στο Philip V. Cannistraro και Gerald Meyer (επιμ.), *The Lost World of Italian American Radicalism. Politics, Labor and Culture*, Γουέσπορτ, Praeger, 2003, σ. 23.

⁴¹ Ενδεικτικά, Nastas, «Building the Democratic Front», σ. 20 και F. Brown, «Building the Party during the Election Campaign», *The Communist* 15.10 (Οκτώβριος 1936), σ. 996-997 και F. Brown, «The Party among National Groups», *The Party Organizer*, 10.8 (Αύγουστος 1937), σ. 31-35.

⁴² Πάνος Χαρισιάδης, «Δια την ενοποίησην των δυνάμεων του Ελληνισμού της Αμερικής», *Εμπρός*, 17/9/1937, σ. 5.

⁴³ Νίκος Οικονομάκος, «Η ανάπτυξις της ελληνοαμερικανικής εκπαιδευτικής ομοσπονδίας», *Εμπρός*, 1/4/1938, σ. 5.

Έτσι, η αναφορά στις προοδευτικές παραδόσεις των λαών δημιουργούσε ένα συνεχές το οποίο προεκτεινόταν στα σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Στη χρήση του 1821 ως επιχειρήματος για την συγκρότηση ενός αντιφασιστικού μετώπου έναντι της δικτατορίας Μεταξά ο ρόλος του «έξω ελληνισμού» παραλληλιζόταν με αυτόν της Φιλικής Εταιρίας και του ελληνισμού των παροικιών των αρχών του 19^{ου} αιώνα.⁴⁴ Ο πατριωτισμός εμφανιζόταν ως μια έμφυτη αρετή των λαών, την οποία κατά καιρούς είτε είχαν καπηλευτεί οι άρχουσες τάξεις είτε καταστρατηγήσει δια της πρόσδεσής τους στο άρμα ξένων συμφερόντων. Η αριστερά στην περίοδο αυτή, εμφανιζόμενη ως ο εκπρόσωπος των λαϊκών πόθων και παραδόσεων, επέστρεφε την κατηγορία του ανθελληνικού ή αντιαμερικανικού στην άρχουσα τάξη και τους πολιτικούς της εκφραστές. Το κλίμα αυτό, στις Ηνωμένες Πολιτείες συμπυκνωνόταν στο σύνθημα «ο φορντισμός είναι φασισμός», ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας αφορούσε τη συστηματική ανάδειξη των σχέσεων της μεταξικής δικτατορίας με τη ναζιστική Γερμανία, τον κίνδυνο διαμελισμού της χώρας και της υποτέλειάς της στα ζητήματα των Δωδεκανήσων και της Κύπρου. Κατά συνέπεια, ο φασισμός παρουσιαζόταν ως μια αντεθνική πολιτική, η οποία αντιστρατευόταν το στόχο της κοινωνικής ισότητας και εθνικής χειραφέτησης. Εδώ εδραζόταν η οικειοποίηση εκ μέρους του κομμουνιστικού κινήματος των εθνικών παραδόσεων και των αντίστοιχων πολιτιστικών εκφράσεων της λαϊκής δημιουργίας

Ποικίλες λεπτομέρειες αναδύουν την προσπάθεια σύζευξης των εθνοτικών παραδόσεων με τις σύγχρονες κοινωνικές και πολιτικές διεκδικήσεις του προοδευτικού κινήματος. Στις παρελάσεις της Πρωτομαγιάς, στις τάξεις των ελληνικών σχηματισμών εμφανιζόταν συστηματικά φουστανελοφόροι, ενώ οι συμμετέχοντες προσκαλούνταν να προμηθευτούν αμερικανικές και ελληνικές σημαίες, οι οποίες εξέφραζαν τις δημοκρατικές παραδόσεις των δύο λαών.⁴⁵ Στα τριώροφα γραφεία του «Σπάρτακου», του μεγαλύτερου Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου στη Νέα Υόρκη, ο διάκοσμος περιελάμβανε προσωπογραφίες του Καρλ Μαρξ, ηρώων της ελληνικής ανεξαρτησίας και τοιχογραφίες με αμιγώς ελληνικό περιεχόμενο.⁴⁶ Ένας αναγνώστης του *Εμπρός*, πιθανά μια περσόνα της συντακτικής επιτροπής, αναφερόμενος στη χρήση της

⁴⁴ «1821- 1937, Εμπρός για τη νέα λαϊκή επανάσταση», *Εμπρός*, 23/3/1937, σ. 1

⁴⁵ «Ο Ελληνισμός καλείται να πάρει μέρος στην παρέλαση της 1^{ης} Μαΐου», *Εμπρός*, 23/4/1937, σ. 2. Σχετικές φωτογραφίες στο *Εμπρός*, 7/5/1937, σ. 1.

⁴⁶ Η περιγραφή στο «Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία Αμερικής», Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, σ. 10-14.

ελληνικής σημαίας στις παρελάσεις της Πρωτομαγιάς αναρωτιόταν ρητορικά «δεν είνε αλήθεια πως μεταξύ των άλλων ο Ισπανικός Λαϊκός αγώνας μας διδάσκει την ανάγκη του να μεταχειριστούμε τόσο τα διεθνή όσο και τα εθνικά μέσα για να κερδίσουμε με το μέρος μας τις φαρδιές μάζες του λαού;». ⁴⁷ Οι εορτασμοί του *Εμπρός* περιελάμβαναν τους εθνικούς ύμνους της Ελλάδας και των Ηνωμένων Πολιτειών, ελληνική μουσική συνόδευε διάφορες συγκεντρώσεις και συλλαλητήρια, ενώ ανάλογη υπήρξε η διαμόρφωση του ρεπερτορίου των θεατρικών ομάδων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς.

Η αναβάθμιση του ενδιαφέροντος για τα τεκταινόμενα στην μεταξική Ελλάδα εγγράφεται στην προσπάθεια ανάσχεσης της επιρροής των φασιστικών καθεστώτων στο εσωτερικό των κοινοτήτων. Η αντιπαράθεση με το φασισμό γινόταν αντιληπτή ως ένας διεθνής αγώνας με εθνικές εξειδικεύσεις και στο πλαίσιο αυτό τα σχετικά με το μεταξικό καθεστώς εντάσσονταν σε μια ευρύτερη εικόνα παγκόσμιας σύγκρουσης των δυνάμεων της προόδου με τις δυνάμεις της αντίδρασης. Έτσι, ο αναγνώστης του *Εμπρός* στις 10 Αυγούστου του 1937 διάβαζε στην πρώτη σελίδα μια καταγγελία για τις δραστηριότητες της «φασιστικής σπείρας» των πρακτόρων του Μεταξά στις Ηνωμένες Πολιτείες, τις εξελίξεις της «πεισματώδους μάχης μεταξύ Ιαπώνων και Κινέζων εις το Τιεντσίν», τα νέα γύρω από τον «νέο στρατό Καταλανών [που] βαδίζει εναντίον των φασιστών», για τους «δύο χιλιάδες εργάτες τροφίμων [που] απεργούν» και μια ανταπόκριση από την μεγάλη διαδήλωση «κατά του φασισμού και του πολέμου» στη Νέα Υόρκη. ⁴⁸ Το ίδιο πνεύμα συναντούμε και στο χειρόγραφο δελτίο ενός κομματικού πυρήνα στην αυτοκινητοβιομηχανία, το οποίο συνδύαζε εικονογραφικά τα οδοφράγματα της σοσιαλιστικής πολιτοφυλακής της Βιέννης, τις αντιφασιστικές κινητοποιήσεις στο Παρίσι και τις απεργίες στην Ισπανία με την ακόλουθη επισήμανση: «Όπου επικράτησε ο Φασισμός αυτό έγινε με αίμα και τρομοκρατία και διατηρείται στην εξουσία με δολοφονίες και καταπίεση. Απόπειρες εκφασισμού γίνονται και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πρέπει να τις νικήσουμε. Ας οικοδομήσουμε Επιτροπές Ενιαίου Μετώπου όλων των εργατών ενάντια στον φασισμό και στον πόλεμο!». ⁴⁹

⁴⁷ Φιλαδέλφους, «Η ελληνική σημαία συμβολίζει τις δημοκρατικές παραδόσεις του λαού», *Εμπρός*, 1/6/1937, σ. 1.

⁴⁸ Ενδεικτικό πρωτοσέλιδο του *Εμπρός*, 10/8/1937, σ. 1.

⁴⁹ *Stewart-Warner Worker* 3.2 (Φεβρουάριος, 1934), σ. 1. Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opis 1, Delo 3650, σ. 282.

Το παράδειγμα των δωδεκανησιακών συλλόγων αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους η ελληνοαμερικανική αριστερά επιχείρησε να προσδώσει αντιφασιστικό προσανατολισμό σε αιτήματα «εθνικού προσανατολισμού». Το 1935 σε διάφορες πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών ιδρύθηκαν ενώσεις Δωδεκανησίων, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής.⁵⁰ Η κινητικότητα αυτή σχετιζόταν με τις σύγχρονες εξελίξεις στα νησιά του Αιγαίου και τις ενέργειες της ιταλικής διοίκησης. Ορισμένα τοπικά παραρτήματα της οργάνωσης δραστηριοποιούνταν σε πόλεις με εργατικούς πληθυσμούς, όπως το Γουήρτον (Weirton), το Μακήσπορτ (McKeesport) και το Γκάρυ (Gary).⁵¹ Στις περιπτώσεις αυτές, διαφαίνεται ότι στην ίδρυση των συλλόγων είχε συντελέσει η επιρροή των αντιφασιστικών ιδεών. Έτσι για παράδειγμα, ο «Πανδωδεκανησιακός Σύλλογος Αμερικής» με έδρα το Γκάρυ είχε ιδρυθεί από κύκλους εργατών και του γιατρού Μικέ Καλαβρού, οι οποίοι διατηρούσαν οργανωτικές σχέσεις με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Το καταστατικό του Πανδωδεκανησιακού Συλλόγου εμφάνιζε τους αγώνες των Δωδεκανησίων στην Ελλάδα ως έκφραση των αντιφασιστικών και αντιιμπεριαλιστικών κινημάτων παγκοσμίως.⁵² Η εμφάνιση της αριστεράς στους συλλόγους προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, όπως μαρτυρούν ποικίλες καταγγελίες για τους «ερυθρούς» και η συζήτηση γύρω από το αίτημα της «ένωσης» ή της «ανεξαρτησίας- αυτονομίας» των Δωδεκανήσων. Οι αντιδράσεις αυτές, αλλά και η αποδοχή των θέσεών της, επιβεβαιώνουν την αίσθηση ότι στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930, η ελληνοαμερικανική αριστερά διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των μεταναστευτικών οργανώσεων.

Η ρητορική της αριστεράς γύρω από τον Ισπανικό Εμφύλιο φωτίζει την αντίληψη της αριστεράς την εποχή του Λαϊκού Μετώπου για τα ζητήματα της

⁵⁰ Αναμνήσεις ενός ιδρυτή της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής στο Μανώλης Αθανασιάδης, *Η Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής και η συμβολή της στην απελευθέρωση της Δωδεκανήσου*, Δωδεκανησιακό Συμβούλιο Αμερικής, 1987. Από την παραγωγή της εποχής σημειώνουμε ενδεικτικά, J. N. Casavis (επιμ.), *A Symposium on the Dodecanese Protesting Italian Occupations*, Νέα Υόρκη, Dodecanesian League of America, 1938. Βλ. και τα άρθρα με κοινή θεματική την κομμουνιστική προπαγάνδα, ενδεικτικά Ιάκωβος Καζαβής, «Οι δωδεκανήσιοι της Αμερικής δεν πρέπει να πίπτουν θύματα των μπολσεβίκων», *Ατλαντίς*, 9/2/1935, σ. 4. Ο Καζαβής, από τους ιδρυτές της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης το 1917, συνεργάστηκε με την ελληνοαμερικανική αριστερά ξανά στα τέλη του 1935.

⁵¹ Ενδεικτικά και μόνο, «Όλοι οι οργανώσεις αύριον εις το πάνδημον συλλαλητήριο κατά της τυραννίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 2/2/1935, σ. 4 και «Weirton, W. Va. Ψήφισμα διαμαρτυρίας υπέρ του αγώνος των Δωδεκανησίων», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/2/1935, σ. 3.

⁵² Το καταστατικό στο Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Ιστορικές Αναδρομές», σ. 114-116. «Ίδρυσις νέου δωδεκανησιακού συλλόγου υπό των εν Gary, Ind. εγκατεστημένων», *Ατλαντίς*, 26/1/1935, σ. 4. Η αντίληψη του κομμουνιστικού κινήματος κωδικοποιημένη στο Χ. Φιλιππίδης, «Οι Δωδεκανήσιοι και ο αντιφασιστικός αγώνας», *Πρωτοπόρος* 1 (Μάρτιος 1935), σ. 3-4.

εθνικής συνείδησης, της σχέσης μεταξύ εθνικού και διεθνικού, αλλά και των εθνικών παραδόσεων σε διαπλοκή με πολιτικά διακυβεύματα της τρέχουσας συγκυρίας. Το 1936 ο Ελληνικός Εργατικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος της Νέας Υόρκης «Σπάρτακος» εξέδωσε προς τιμή των εθελοντών με ελληνική καταγωγή στις Διεθνείς Ταξιαρχίες ένα λεύκωμα 32 σελίδων, το οποίο περιλάμβανε πολυάριθμες φωτογραφίες, ποιήματα και έναν σύντομο εισαγωγικό κείμενο.⁵³ Σε αυτό, επιχειρούνταν μια επισκόπηση της παγκόσμιας ιστορίας βάσει της διαίρεσης μεταξύ «των προοδευτικών δυνάμεων της κοινωνίας και των αντιπροοδευτικών, αντιδραστικών» με αφετηρία την αρχαία Ελλάδα. Επόμενος σταθμός ήταν η αμερικανική ανεξαρτησία το 1776 και οι αστικές κατακτήσεις των ατομικών δικαιωμάτων και στη συνέχεια το 1821 και η έλευση των φιλελλήνων αγωνιστών. Το κείμενο κατέληγε στον αγώνα του Ισπανικού λαού και των Διεθνών Ταξιαρχιών. Ο τελευταίος παρουσιάζοταν ως αγώνας εναντίον των εκμεταλλευτικών τάξεων με άμεσο στόχο την υπεράσπιση της αστικής δημοκρατίας, οι τίμιοι εκπρόσωποι της οποίας αντιλαμβάνονταν πλέον την αναγκαιότητα συνεργασίας τους με την εργατική τάξη ενάντια στον φασισμό.

Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική παρουσία στα χαρακώματα της Ισπανίας αποτελούσε ένα ακόμα επεισόδιο διεθνιστικής αλληλεγγύης των λαών. Ο ανθρωπισμός, η κοινωνική δράση για το καλό, για την αλήθεια, για την ελευθερία αποτελούσαν τα κατεξοχήν ελληνικά ιδανικά και οι μαχητές στην Ισπανία αποδείκνυαν την αντοχή αυτών στο χρόνο. Κατά συνέπεια, αποτελούσαν τους συνεχιστές «των ηρωικών παραδόσεων της φυλής μας [που] πληρώνουν το χρέος του Ελληνικού Έθνους στους Βύρωνας, Φαβιέρους, Σανταρόζες», όπως χαρακτηριστικά σημείωνε η λεζάντα που συνόδευε τις εικόνες του Παπαφλέσσα και του Ρήγα Φεραίου, το όνομα του οποίου είχε ο ελληνικός λόχος στην Ισπανία.⁵⁴ Η έκβαση της πολεμικής αναμέτρησης στην Ισπανία εμφανιζόταν άμεσα συνδεδεμένη με τις εξελίξεις στην Ελλάδα και την παγκόσμια αντιπαράθεση με τον φασισμό. Το ύφος αυτό επικρατεί και στο σύνολο των επιστολών των ελληνοαμερικανών εθελοντών που δημοσιεύονταν στο *Εμπρός* και των ανταποκρίσεων της εφημερίδας από τα νοσοκομεία της Γαλλίας και τα πολεμικά μέτωπα της Ισπανίας. Η συναισθηματική φόρτιση, οι αναφορές στο ιστορικό συνεχές της μαχητικότητας του ελληνισμού, οι απαρχές του οποίου συχνά εντοπίζονταν στις Θερμοπύλες και η προοπτική της

⁵³ *Ελληνες Εθελονταί εις την Ισπανίαν. Αναμνηστικόν Λεύκωμα*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1936[;].

⁵⁴ *Ελληνες Εθελονταί εις την Ισπανίαν*, σ. 11.

παγκόσμιας αντιφασιστικής νίκης υπήρξαν σταθερά μοτίβα πλαισίωσης των ειδήσεων για τις πολεμικές συγκρούσεις και την καθημερινότητα των δημοκρατικών μαχητών.

Αποτιμώντας το έτος που τελείωνε, η σύνταξη του *Εμπρός* στο φύλλο της 30^{ης} Δεκεμβρίου του 1938 παραδεχόταν ότι «δεν ήτο αίσιον». ⁵⁵ Μια σειρά από κρίσιμα μέτωπα της αντιπαράθεσης με το φασισμό είχαν χαθεί ανεπιστρεπτί ή δεν προσέφεραν περιθώρια για αισιόδοξες σκέψεις. Στην Ισπανία τα στρατεύματα του στρατηγού Φράνκο είχαν μόλις εισβάλει στην Καταλονία, στην Κίνα οι επαναστατικές δυνάμεις βρίσκονταν υπό διωγμό, η διάσκεψη του Μονάχου διασφάλιζε την ναζιστική εξάπλωση στην κεντρική Ευρώπη και το καθεστώς Μεταξά φάνταζε ακλόνητο μετά και την αποτυχία του κινήματος στην Κρήτη. Προφανώς, τίποτα από τα παραπάνω δεν περιγράφηκε με τόσο μελανά χρώματα στην απολογιστική στήλη του *Εμπρός*. Ακόμα περισσότερο, οι συντάκτες του απέφυγαν να αναγνωρίσουν ότι το 1938 στις Ηνωμένες Πολιτείες διαφάνηκε η αναδίπλωση του New Deal, υπό το βάρος της οικονομικής κρίσης του 1937 και της ανασυγκρότησης της συντηρητικής αντιπολίτευσης. Ανεξάρτητα όμως από τις αποσιωπήσεις, τις ενδιάμεσες διατυπώσεις και τις αισιόδοξες προβλέψεις, ο γενικός μελαγχολικός τόνος φανερώνει την επίγνωση των αρνητικών εξελίξεων.

Είχε προηγηθεί μια τριετία πυκνή σε γεγονότα και διεργασίες, αποτέλεσμα των οποίων υπήρξε η ανάδυση ενός προοδευτικού κινήματος στο εσωτερικό των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Το κίνημα αυτό, δίχως να διαθέτει πάντα σαφή οργανωτικά χαρακτηριστικά, εξέφρασε ένα ευρύ φάσμα αντιλήψεων και πολιτικών δυνάμεων με βασικά σημεία αναφοράς τον αντιφασισμό, την υπεράσπιση της δημοκρατίας και την διεύρυνση των κατακτήσεων της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων. Τοποθετημένο στην αριστερή πτέρυγα του New Deal το προοδευτικό κίνημα της εποχής υπήρξε ότι πλησιέστερο σε μια ελληνοαμερικανική εκδοχή του Λαϊκού Μετώπου. Γνωρίζοντας σημαντικές διακυμάνσεις, η πορεία του διατρέχει τη δεκαετία του 1940, έως και την οριστική υποχώρησή του υπό το βάρος του Ψυχρού Πολέμου και των αντικομμουνιστικών διώξεων. Γεγονότα φαινομενικά ασύνδετα, όπως το έβδομο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ο Ισπανικός Εμφύλιος και οι πολιτειακές εξελίξεις στην Ελλάδα επηρέασαν σημαντικά τη

⁵⁵ «Το αγγελτήριο σάλπισμα του νέου έτους», *Εμπρός*, 30/12/1938, σ. 1.

διαμόρφωση των τάσεων στον ελληνοαμερικανικό τύπο, στις κοινότητες και τις οργανώσεις του.

Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση υπήρξε προϊόν της συνεργασίας του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος με επιφανείς προσωπικότητες από τις τάξεις των υποστηρικτών του New Deal. Η συνεργασία αυτή, εκτός από την κεντρική της διάσταση στηριζόταν σε μια παράλληλη δυναμική στις κοινότητες, γύρω από την ιδέα της «ενότητας του εργαζόμενου ελληνισμού». Η αντιπαράθεση με το μεταξικό καθεστώς, η διαμόρφωση ενός ευρύτερου αντιφασιστικού κινήματος, το αίτημα ανανέωσης της κοινοτικής ζωής και η στήριξη προς ριζοσπαστικά πολιτικά προγράμματα υπήρξαν τα ζητήματα γύρω από τα οποία συγκροτήθηκε το ελληνοαμερικανικό προοδευτικό κίνημα. Η εξέτασή του, φανερώνει την ύπαρξη σημαντικών αντιπαράθεσεων στο εσωτερικό των κοινοτήτων, αναδεικνύει τις προσπάθειες του μεταξικού καθεστώτος να διευρύνει την επιρροή του, την αυξανόμενη εμπλοκή των ελληνοαμερικανών στην αμερικανική πολιτική ζωή, την εμβέλεια των προοδευτικών ιδεών, αλλά και την ανάπτυξη αντίρροπων τάσεων με αντικομμουνιστικό περιεχόμενο.

Ελληνοαμερικανικές ιδεολογικές διεργασίες και αντιθέσεις (1935-1936)

Τον Ιούλιο του 1935, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, αποβιβάστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ύστερα από ορισμένες οικογενειακές συνενυρέσεις και εθιμοτυπικές συναντήσεις, ο αρχηγός του Αγροτικού-Εργατικού Κόμματος εγκαινίασε μια δίμηνη περιοδεία, στους κύριους σταθμούς της οποίας πραγματοποιήθηκαν ανοιχτές συγκεντρώσεις. Τα πρόσφατα γεγονότα του αποτυχημένου στρατιωτικού κινήματος του Μαρτίου εξηγούν την αθρόα προσέλευση ακροατών, την περιφερειακή ενασχόληση του αμερικανικού τύπου, αλλά και την συστηματική παρακολούθηση των γεγονότων από τις ελληνικές προξενικές αρχές.⁵⁶ Την οργάνωση των συγκεντρώσεων στις διάφορες πόλεις ανέλαβαν επιτροπές, στις οποίες συνυπήρχαν

⁵⁶ Για τις ελληνικές αρχές η επίσκεψη του Παπαναστασίου αποσκοπούσε στη διεξαγωγή εράνου για τη στήριξη νέου ένοπλου κινήματος. Βλ. την αναφορά του Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Υπουργείον (1/11/1935)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1935/A.A.K.2., Πολιτική. Ο *Εθνικός Κήρυξ* είχε σπεύσει προκαταβολικά να διευκρινίσει ότι η επίσκεψη σχετιζόταν «αποκλειστικώς με οικογενειακάς υποθέσεις» και όχι «την διενέργειαν εισφορών», βλ. «Αι ημέραι του 'Πατρός της Δημοκρατίας'», *Εθνικός Κήρυξ*, 10/7/1935, σ. 5. Η υποδοχή της *Ατλαντίδας* υπήρξε καταρχήν ευμενής, «Ο κ. Αλέξανδρος Παπαναστασίου έφθασε χθες εις Νέαν Υόρκην», *Ατλαντίς*, 17/7/1935, σ. 4. Στη συνέχεια κάλυψε δημοσιογραφικά την περιοδεία του, σημειώνοντας την αποτυχία των «μπολσεβίκων» να επηρεάσουν τον Έλληνα πολιτικό. Ενδεικτικά, «Ο κ. Αλέξανδρος Παπαναστασίου αποδοκιμάζει τα κινήματα και τους κινήματις», *Ατλαντίς*, 21/8/1935, σ. 4.

εκπρόσωποι της ελληνοαμερικανικής αριστεράς και παράγοντες του παραδοσιακού βενιζελικού κόσμου. Στη Νέα Υόρκη, τελικό σταθμό της περιοδείας του Παπαναστασίου, στην εξέδρα του διάσημου θεάτρου Mecca Temple τον Έλληνα πολιτικό πλαισίωσαν εκπρόσωποι του *Εθνικού Κήρυκα* -ο Ιωάννης Παναγόπουλος και ο Δημήτριος Χριστοφορίδης- και πρόσωπα προερχόμενα από την αριστερά, ο Ιάκωβος Καζαβής, ηγετική μορφή του κινήματος των Δωδεκανησίων, και ο Χαράλαμπος Φιλιππίδης, στέλεχος του Κομμουνιστικού Κόμματος και εκπρόσωπος της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας.⁵⁷

Η συνεργασία στηριζόταν στην κοινή εκτίμηση ότι οι εξελίξεις στην Ελλάδα απαιτούσαν τη μεγαλύτερη δυνατή συνεργασία των δυνάμεων που είχαν αντιμοναρχικό προσανατολισμό. Στη διαμόρφωσή της, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν οι πρόσφατες αποφάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς για την αναγκαιότητα του μετώπου υπεράσπισης της δημοκρατίας. Ο *Εθνικός Κήρυξ* με ικανοποίηση διαπίστωνε την προθυμία των κομμουνιστών να συνεργαστούν «με τα αριστερά στοιχεία της αστικής Δημοκρατίας, τους Σοσιαλιστάς, τους ουμανιστάς Φιλελευθέρους» με στόχο την καταπολέμηση του φασισμού.⁵⁸ Από την άλλη, η αριστερά αποκτούσε την ευκαιρία να κοινοποιήσει την αντίληψή της για το Λαϊκό Μέτωπο σε ένα ευρύ ακροατήριο. Στη συγκέντρωση της Νέας Υόρκης, ο Χαράλαμπος Φιλιππίδης, προξενώντας «φρενίτιδα ενθουσιασμού» κατά τον *Εθνικό Κήρυκα*, ανέπτυξε το σκεπτικό της «ενότητας του εργαζόμενου ελληνισμού» μπροστά σε περίπου έξι χιλιάδες ακροατές.⁵⁹ Η τοποθέτησή του, δεν απέκλινε σημαντικά από την ανάλογη του Παπαναστασίου, ο οποίος επέμεινε στον κίνδυνο της συνταγματικής εκτροπής στην Ελλάδα και την αναγκαιότητα συνεργασίας του συνόλου των πολιτικών δυνάμεων -«από άκρας δεξιάς έως άκρας αριστεράς»- βάσει ενός αντιφασιστικού και αντιμοναρχικού προγράμματος.

⁵⁷ «Κάπου 6000 Ελλήνων της Νέας Υόρκης συνεκεντρώθησαν εις το Mecca Temple δια να τιμήσουν τον Παπαναστασίον. Ζωηρόν το φρόνημα της συγκεντρώσεως», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/9/1935, σ. 1. Για το ίδιο γεγονός, «Royalists Disrupt Greek Rally Here», *New York Times*, 9/9/1935, σ. 40, όπου αναφορά σε μεμονωμένα επεισόδια και επίσης η πληροφορία για 6.000 ακροατές. Για την περιοδεία του Παπαναστασίου, βλ. ενδεικτικά «Ο κ. Αλέξανδρος Παπαναστασίον εις την Νέαν Αγγλίαν», *Μηνιαίος Εικονογραφημένος Εθνικός Κήρυξ* 21.9 (Σεπτέμβριος 1935), σ. 32.

⁵⁸ «Η διεθνής κομμουνιστική επανάστασις εγκαταλείπεται», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/7/1935, σ. 4. Στο ίδιο κλίμα, η εφημερίδα άρχισε να δημοσιεύει ανακοινώσεις της αριστεράς και υπέστειλε τον πολεμικό τόνο που χαρακτήριζε παραδοσιακά τις αναφορές της στις δραστηριότητες των υποστηρικτών του *Εμπρός*.

⁵⁹ Υπενθυμίζουμε, ότι την ίδια περίοδο -πιο συγκεκριμένα στις 13 Ιουνίου του 1935- η Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας είχε προτείνει τη δημιουργία «Πανελλαδικού Δημοκρατικού Συνασπισμού» απευθυνόμενη στο σύνολο των πολιτικών δυνάμεων, *Το Κ.Κ.Ε. Επίσημα Κείμενα. Τόμος τέταρτος*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή., 1975, σ. 186-188.

Η κινητικότητα γύρω από τις ελληνικές εξελίξεις συνεχίστηκε και μετά την αναχώρηση του Παπαναστασίου. Εν' όψει των ελληνικών εκλογών του Νοεμβρίου του 1935 εμφανίστηκε στη Νέα Υόρκη μια «Επιτροπή προς Υπεράσπισιν της Δημοκρατίας».⁶⁰ Η εν λόγω πρωτοβουλία, αποτελούσε μετεξέλιξη της προηγούμενης, καθώς στο προεδρείο της συνυπήρχαν άνθρωποι του περιβάλλοντος του *Εθνικού Κήρυκα*, στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος, εκπρόσωποι της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας και συνδικαλιστές. Ακολούθησε η εμφάνιση ανάλογων επιτροπών στο Σικάγο, το Ντιτρόιτ και το Σαν Φραντσίσκο, αλλά και σε μικρότερες βιομηχανικές πόλεις, όπως το Κάντον και το Γιονγκστάουν. Η δράση κάθε επιτροπής εξαντλούνταν στη διεξαγωγή ενός συλλαλητηρίου, τη συλλογή υπογραφών και την σύνταξη ψηφισμάτων διαμαρτυρίας για τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Στο βαθμό που γνωρίζουμε τη ρητορική τους, είναι εμφανής η υιοθέτηση βασικών εκτιμήσεων της αριστεράς, καθώς οι εκλογές στην Ελλάδα χαρακτηρίζονταν ως προάγγελοι του επικείμενου φασιστικού πραξικοπήματος σε άμεση σύνδεση με τις διεθνείς εξελίξεις. Στο ίδιο πνεύμα, οι επιτροπές κατήγγειλαν τις προξενικές αρχές ως όργανα της μοναρχικής παράταξης, που επενέβαιναν στις εσωτερικές υποθέσεις των κοινοτήτων.⁶¹

Το μέτωπο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς και των «δημοκρατικών», έως τα τέλη του 1935 δεν είχε σαφή οργανωτική υπόσταση, ούτε αποκρυσταλλωμένα χαρακτηριστικά. Η ρευστή κατάσταση διαφαίνεται και στην ετερογένεια των ανθρώπων που αποτελούσαν τις ποικίλες τοπικές «δημοκρατικές» επιτροπές. Την πρώτη, και ίσως την πλέον ευκρινή, κατηγορία αποτελούσαν οι κοινοτικοί παράγοντες, επιτυχημένοι έμποροι, γιατροί, δικηγόροι και καθηγητές. Πρόεδρος για παράδειγμα της επιτροπής στην Φιλαδέλφεια ήταν «ο κ. Αναστάσιος Γκιόρες ιδιοκτήτης εκ των καλλιτέρων εστιατορίων της πόλεως», ενώ ανάλογες περιγραφές διανθίζουν τα βιογραφικά των διοικούντων στο Σικάγο και στο Ντιτρόιτ.⁶² Οι «επιφανείς» ελληνοαμερικανοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονταν από τις τάξεις του Κόμματος Φιλελευθέρων και εκπροσωπούσαν την βενιζελική παράδοση, όντας σταθερά ταυτισμένοι με τον *Εθνικό Κήρυκα* και τις κατά καιρούς πρωτοβουλίες του. Οι μετανάστες της πρώτης γενιάς, των οποίων η πολιτικοποίηση

⁶⁰ «Οι δημοκρατικοί Έλληνες Ν. Υόρκης κατήγγειλαν χθες τα καταχθόνια σχέδια των μοναρχικών», *Εθνικός Κήρυξ*, 30/9/1935, σ. 1

⁶¹ Βλ. για παράδειγμα, «Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου του Κλήβελανδ, Οχάιο», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/10/1935, σ. 4.

⁶² «Εις τρία συλλαλητήρια χθες κατηγγέθη δριμύως η μοναρχία και η τυραννία. Σύμπραξις όλων των δημοκρατικών στοιχείων», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/10/1935, σ. 1.

είχε διαμορφωθεί την περίοδο του εθνικού διχασμού συνιστούσαν μια δεύτερη κατηγορία. Στην τρίτη και τέταρτη δεκαετία του βίου τους, οι εργάτες και μικροί επιχειρηματίες αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά των «ακραιφνών δημοκρατών». Στο ακροατήριο αυτό, των μαχητικών υποστηρικτών του New Deal, απευθυνόταν συστηματικά η ελληνοαμερικανική αριστερά, η οποία, αποτελούσε τον τρίτο και πλέον συγκροτημένο οργανωτικά, παράγοντα.

Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις το δεύτερο εξάμηνο του 1935, συνοδεύτηκε από έναν οξύ διάλογο μεταξύ των δύο ημερήσιων ελληνοαμερικανικών εφημερίδων, του *Εθνικού Κήρυκα* και της *Ατλαντίδος*. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει εν μέρει την αντιφατικότητα της διαδικασίας της ενσωμάτωσης, εάν δεχτούμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 είχε υποχωρήσει το μεταναστευτικό ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα. Η παραπάνω παραδοχή δεν σημαίνει την παραγνώριση μιας ειδοποιούς διαφοράς σε σχέση με το παρελθόν. Θα ήταν εσφαλμένο να αναγνώσουμε μία αναβίωση του εσωστρεφούς υπερατλαντικού «εθνικού διχασμού» του παρελθόντος, καθώς το πολιτειακό ζήτημα δεν πυροδότησε τη δημιουργία οργανώσεων συνδεδεμένων με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Άλλωστε, η δημοσιογραφική σύγκρουση μεταξύ της *Ατλαντίδος* και του *Εθνικού Κήρυκα* υπήρξε εφήμερη, καθώς από τα τέλη του 1935 ο τελευταίος αποδέχτηκε την παλινόρθωση της μοναρχίας και στη συνέχεια αντιμετώπισε με μετριοπάθεια την μεταξική δικτατορία.

Η συζήτηση γύρω από την ελληνική πολιτική κατάσταση, εντασσόταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, καθώς συνδεόταν με τον προβληματισμό γύρω από την άνοδο του φασισμού, την δυνατότητα της δυναμικής αντιμετώπισής του και την ασυμβατότητα των φασιστικών ιδεών με τα ιδεώδη της αμερικανικής δημοκρατίας. Οι αντιμοναρχικές αντιλήψεις της περιόδου συνδέθηκαν με το αίτημα της οριστικής απαγκίστρωσης των κοινοτήτων από την ελληνική πολιτική ζωή. Στο έδαφος αυτό, εκφράστηκε η δυσαρέσκεια για τις ενέργειες των προξενικών εκπροσώπων, αλλά και η πλέον συντονισμένη αντιμοναρχική εκδήλωση, δηλαδή η άρνηση μιας σειράς κοινοτήτων να αποδεχτούν την επαναφορά του «πολυχρονίου» στην εκκλησιαστική λειτουργία. Η σχετική απόφαση της Αρχιεπισκοπής προξένησε σημαντικές αντιδράσεις υποκινούμενη σύμφωνα με τον Έλληνα πρέσβη Δημήτριο Σισιλιάνο από

την «οργανουμένην αντίδρασιν δημοκρατικών τινών ομάδων αίτινες δια ψηφισμάτων ή φυλλαδίων προσπαθούσι να επιφέρωσι και πάλιν τον διχασμόν της ομογενείας».⁶³

Η σημασία των αντιδράσεων έγκειται στη διαμόρφωση μιας συλλογιστικής, όπου οι επεμβάσεις του ελληνικού μοναρχισμού στις κοινότητες παρουσιάζονταν ως αντικείμενες στις δημοκρατικές αρχές των Ηνωμένων Πολιτειών. Ένας αρθρογράφος του *Εθνικού Κήρυκα* σε μια ανοιχτή επιστολή προς τον Σισιλιάνο ερωτούσε χαρακτηριστικά: «γνωρίζει ο κ. πρέσβυς ότι δεν είναι πλέον μετανάστης ο Έλληνας της Αμερικής και ότι τα ιδρύματά του τα οποία μόνος του με το αίμα του ίδρυσε είναι ιδικά του και δεν θα επιτρέψη ποτέ εις κανένα να του υποδείξη πώς θα τα διευθύνη; (...) Γνωρίζει ο κ. πρέσβυς ότι με το να ψάλλονται Πολυχρόνια εις τους Ναούς μας αυτομάτως καταπατούμεν τον όρκον τον οποίον εδώσαμεν ως Αμερικανοί Πολίται;».⁶⁴

Στα τέλη του 1935, η ελληνοαμερικανική αριστερά επιχείρησε να συστηματοποιήσει την παρουσία της στην κεντρική δημοκρατική επιτροπή της Νέας Υόρκης, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την μετεξέλιξή της σε μια σταθερότερη μετωπική οργάνωση προοδευτικού προσανατολισμού. Στο κλίμα αυτό, τον Δεκέμβριο, ο *Πρωτοπόρος*, το μηνιαίο περιοδικό της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας, φιλοξένησε απόψεις «ανθρώπων που στέκονται ψηλά στον Ελληνικό κόσμο» σε σχέση με τις εξελίξεις στην Ελλάδα και τις διώξεις σε βάρος πολιτικών και διανοουμένων.⁶⁵ Ο απώτερος στόχος του περιοδικού ήταν να κατοχυρωθεί ως ο κατεξοχήν χώρος διαλόγου των αντιφασιστικών και αντιμοναρχικών αντιλήψεων.

Από τις ερωτήσεις της σύνταξης και τις απαντήσεις των στελεχών της αριστεράς, της League of American Writers –μετωπικής οργάνωσης κομμουνιστών λογοτεχνών- και του περιοδικού *New Masses* καθίστατο σαφής η πρόθεση σύνδεσης των εξελίξεων με την ανάγκη δημιουργίας αντιφασιστικού μετώπου σύμφωνα με τη λογική του εβδόμου συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Οι απαντήσεις των υπόλοιπων προσκεκλημένων κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα, αλλά στο σύνολό τους δεν δίσταζαν να χαρακτηρίσουν τις εξελίξεις «φασιστικές», διατηρώντας δευτερεύουσες επιφυλάξεις. Το γεγονός ότι ο Σοφοκλής Δαδάκης, γιατρός και πρώην πρόεδρος της

⁶³ Δημήτριος Σισιλιάνος «προς το επί το Εξωτερικών Υπουργείον (15/11/1935)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1935/Α.Α.Κ.2. Πολιτική. Έντονος υπήρξαν και οι αντιδράσεις του *Εθνικού Κήρυκα*, που φιλοξένησε τα σχετικά ψηφίσματα. Ενδεικτικά, «Αι ελληνικά κοινότητες η μία μετά την άλλην απορρίπτουν την εγκύκλιον του Αρχιεπισκόπου», *Εθνικός Κήρυξ*, 18/11/1935, σ. 1.

⁶⁴ Εμμανουήλ Κύλης, «Ο κομματάρχης με το μαύρο μίσος χωρίς να το καταλαβαίνει, στιγματίζει τους Έλληνας εις τας Αμερικανικάς αρχάς», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/11/1935, σ. 4.

⁶⁵ «Γνώμες για την κατάσταση στην Ελλάδα», *Πρωτοπόρος* 10 (Δεκέμβριος 1935), σ. 1-5.

Πανελληνίου Ενώσεως, ο καθηγητής Σπύρος Μηλιός, ο δάσκαλος Π. Μελτέμης, ο πρόεδρος ενός παραρτήματος της ΑΧΕΠΑ και συγγραφέας Λούης Νίκολσον, ο δημοσιογράφος Αλέξανδρος Κορδέλλης και ο συντάκτης του *Εθνικού Κήρυκα* Δημήτριος Χριστοφορίδης ανταποκρίθηκαν στην απαίτηση του *Πρωτοπόρου* συνιτά ένδειξη της αναβαθμισμένης παρουσίας της αριστεράς στην ελληνοαμερικανική ζωή.

Ο Χριστοφορίδης ήταν ο πιο ένθερμος υποστηρικτής των εκτιμήσεων της αριστεράς προβάλλοντας τις εξελίξεις στη Γαλλία ως το ιδανικό παράδειγμα συγκρότησης ενός Λαϊκού Μετώπου.⁶⁶ Ο Χριστοφορίδης, αποτελούσε τον ιδεώδη εταίρο της αριστεράς, έχοντας σημαντική επιρροή στις κοινότητες, σταθερή στήλη στον *Εθνικό Κήρυκα* και εμβέλεια ως μαχητικός εκπρόσωπος των «ακραιφών δημοκρατών» και των ιδεών του New Deal.⁶⁷ Η προσέγγιση επισφραγίστηκε με μια σιωπηρή και συνάμα δηλωτική πρωτοβουλία της σύνταξης του *Πρωτοπόρου*. Ο Χριστοφορίδης το 1924 είχε εκδώσει ένα έργο με τίτλο *Ελληνική Δημοκρατία*, το οποίο είχε κριθεί αρνητικά από τις στήλες του *Εμπρός* ως αφελές μεθοδολογικά, κατάστικτο από πραγματολογικά λάθη και κυρίως πολιτικά καταδικάσιμο, καθώς συνέδεε την προοπτική της κοινωνικής ισότητας με την κοινοβουλευτική δημοκρατία και την ισχυροποίηση ενός φιλεργατικού μεταρρυθμιστικού προγράμματος.⁶⁸ Ύστερα από δέκα και πλέον χρόνια, μια νέα παρουσίαση τον Απρίλιο του 1936, αποκατέστησε, δίχως καμία αναφορά στην βιβλιοκρισία του 1924, τις αρετές του έργου, δίχως να λείπει η κριτική για ορισμένα σημεία, σε παντελώς διαφορετικό ύφος.⁶⁹

Η στάση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς έναντι του Χριστοφορίδη συνδεόταν με την όξυνση των αντιθέσεων στο εσωτερικό του *Εθνικού Κήρυκα* από τα τέλη του 1935. Ύστερα από τις εκλογές του Νοεμβρίου και τις ευμενείς δηλώσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για την μοναρχική παλινόρθωση, η σύνταξη της εφημερίδας

⁶⁶ Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Αι πολιτικά κρίσεις της Γαλλίας όπως τας βλέπομεν εις το ιστορικόν και οικονομικόν πλαίσιον», *Εθνικός Κήρυξ*, 22/1/1936, σ. 2.

⁶⁷ Ορισμένα στοιχεία για τη διαδρομή του Χριστοφορίδη και τη συμμετοχή του σε προσφυγικούς συλλόγους στις Η.Π.Α. στις αρχές του αιώνα, Γιάννης Παπαδόπουλος, «Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19^{ος} αιώνας-1923): Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλτρωτική πολιτική της Ελλάδας», διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2008, σ. 386-391. Από μια συνέντευξή του Χριστοφορίδη στο *Εμπρός* πληροφορούμαστε ότι είχε γεννηθεί στην Τραπεζούντα και είχε διατελέσει εκδότης του περιοδικού *Χρονικά* στην Κωνσταντινούπολη, όπου και σπούδασε. Ν. Δελιάσχος, «Ο κ. Δ. Χριστοφορίδης εξηγεί τους λόγους της ρήξεώς του προς τον *Εθν. Κήρυκα*», *Εμπρός*, 12/10/1938, σ. 3.

⁶⁸ Ω., «Χριστοφορίδεις κακοπιστία και ηλιθιότητες», *Εμπρός*, 24/7/1926, σ. 2. Τα πλήρη στοιχεία του βιβλίου: Δημήτριος Χριστοφορίδης, *Η Ελληνική Δημοκρατία ως ιστορικόν δίδαγμα και ως σύγχρονος κοινωνική ανάγκη*, Νέα Υόρκη, «εκδοτικό κατάστημα *Εθνικού Κήρυκα*», 1924.

⁶⁹ Π. Νίκας, «Βιβλία», *Πρωτοπόρος* 14 (Απρίλιος 1936), σ. 21-22.

διακήρυξε την πρόθεσή της να υποστεί τους τόνους του αντιμοναρχικού αγώνα. Τη θέση αυτή διατύπωσε ο εκδότης της εφημερίδας Ευριπίδης Κεχαγιάς σε πρωτοσέλιδο άρθρο του με τίτλο «Η Ελλάς υπό Βασιλευομένην Δημοκρατίαν».⁷⁰ Η δήλωση νομιμοφροσύνης προς το νέο καθεστώς εκφραζόταν με την αναγνώριση των πρωτοβουλιών του Γεωργίου του Β' και την υιοθέτηση μιας στάσης «ευμενούς ουδετερότητας, συμπαθούς ουδετερότητας, εάν θέλετε» έναντι της νέας πολιτικής πραγματικότητας. Η δημοσίευση εγκαινίασε μια νέα περίοδο στην πολιτική της εφημερίδας, όπως διαφαίνεται από την παύση των ειδήσεων για τις δραστηριότητες των δημοκρατικών επιτροπών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Παράλληλα, σήμανε την απαρχή μιας αντιπαράθεσης εντός της εφημερίδας, η οποία εκφράστηκε με την επί εξάμηνο ανταλλαγή επιχειρημάτων μεταξύ της σελίδας της σύνταξης, την οποία συνήθως έγραφε ο ιερωμένος Δημήτριος Καλλίμαχος, και της σταθερής στήλης του Δημήτριου Χριστοφορίδη «Σταθερά και Ξάστερα» στη δεύτερη σελίδα.

Ο ιδιότυπος διάλογος καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίον τα γεγονότα της διεθνούς σκηνης διαπλέκονταν με τη συζήτηση περί των ελληνικών πραγμάτων και της πορείας του New Deal στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το παράδειγμα της Ισπανίας είναι το πλέον ενδεικτικό για τις αποκλίνουσες εκτιμήσεις που απηχούσε ο *Εθνικός Κήρυξ*. Στο φύλλο της 21^{ης} Ιουλίου του 1936 ο Δημήτριος Χριστοφορίδης σε μια από τις επανειλημμένες αναφορές του στα συμβαίνοντα στην Ισπανία καταδίκασε το κίνημα του Φράνκο ως «αντεπανάσταση του καθολικού φεουδαρχισμού και της μοναρχίας», που αναιρούσε τις προοδευτικές κατακτήσεις του Λαϊκού Μετώπου. Στον αντίποδα, η σύνταξη θεωρούσε ότι «η παράταξις των αριστερών εκπροσωπεί με μίαν λέξιν την βασιλείαν της φρίκης και του τρόμου» με αποτέλεσμα να «πρόκειται περί ενός αποφασιστικού αγώνος των πιστευόντων εις μίαν συντηρητικήν Δημοκρατίαν εναντίον του κόσμου των άκρων αριστερών, του επιδιώκοντος την εγκατάστασιν μιας Κομμουνιστικής Δικτατορίας».⁷¹ Το παραπάνω είναι ένα μόνο ενδεικτικό παράδειγμα από τον Ιανουάριο του 1936 έως τον Αύγουστο του ίδιου έτους, επανειλημμένα η σύνταξη της εφημερίδας απαντούσε -δίχως να δηλώνεται ρητά- στις θέσεις του Χριστοφορίδη. Η γενική απεργία στη Θεσσαλονίκη τον Μάιο, το γαλλικό Λαϊκό Μέτωπο, το κοινό σύμφωνο Φιλελευθέρων και Κομμουνιστών

⁷⁰ Ευριπίδης Κεχαγιάς, «Η Ελλάς υπό Βασιλευομένην Δημοκρατίαν», *Εθνικός Κήρυξ*, 4/12/1935, σ. 1. Βλ. και «Ο κ. Βενιζέλος εξηγεί δια του 'Εθνικού Κήρυκος' εις το πανελλήνιον την απόφασίν του περί δοκιμαστικής ανοχής προς τον Γεώργιον», *Εθνικός Κήρυξ*, 11/12/1935, σ. 1.

⁷¹ Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Η εν Ισπανία αντεπανάστασις του καθολικού φεουδαρχισμού και της μοναρχίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/7/1936, σ. 2 και «Πάλη δύο κόσμων», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/7/1936, σ. 4.

στην Ελλάδα, η ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες υπήρξαν θέματα στα οποία αποτυπώθηκαν δύο διακριτές, μη συμβατές οπτικές με κύριο επίδικο τη στάση έναντι του κομμουνιστικού κινήματος

Ο Χριστοφορίδης αναγνώριζε τη συμβολή της αριστεράς στον αντιφασιστικό αγώνα, υιοθετούσε τη λογική του Λαϊκού Μετώπου, χαιρέτιζε τις καινοτομίες των κυβερνήσεων στην Ισπανία και την Γαλλία και στήριζε την ενίσχυση και ριζοσπαστικοποίηση του εργατικού κινήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η σύνταξη της εφημερίδας, στα γεγονότα αυτά διέκρινε τον κίνδυνο εκτροπής και κομμουνιστικής ανταρσίας, τις ευθύνες των «ακραίων στοιχείων», την αναγκαιότητα συμβιβασμών για τη σταθερότητα του πολιτικού και οικονομικού συστήματος. Οι σελίδες του *Εθνικού Κήρυκα* το πρώτο εξάμηνο του 1936 αποτύπωναν τη διαμόρφωση αντιθετικών τάσεων στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες. Η συμφωνία γύρω από την ανάγκη περιορισμού του φασισμού, την υπεράσπιση της δημοκρατίας και την ανάγκη λήψης μέτρων κοινωνικής δικαιοσύνης δεν αρκούσε πλέον, καθώς νέα ερωτήματα ετίθεντο σε μια μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, την οποία διαμόρφωνε η κοινωνική πόλωση στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο ισπανικός εμφύλιος και η δικτατορία του Μεταξά στην Ελλάδα.

Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου έγινε δεκτή από τον *Εθνικό Κήρυκα* στο πνεύμα του κειμένου του Ευριπίδη Κεχαγιά για την αναγκαιότητα «ευμενούς ουδετερότητας» έναντι των ελληνικών εξελίξεων. Συμπτωματικά ή μη, η στήλη του Χριστοφορίδη είχε εξαφανιστεί δίχως κάποια σχετική ανακοίνωση, τρεις μέρες πριν τη διάλυση του ελληνικού κοινοβουλίου. Στη νέα περίοδο, κύριες συνισταμένες της εφημερίδας ήταν η διακριτική αποδοκιμασία της αντιδημοκρατικής εκτροπής, η αναπαραγωγή των «αποκαλύψεων» του καθεστώτος για τα ανατρεπτικά σχέδια των κομμουνιστών και η αναγνώριση της ομόθυμης λαϊκής στήριξης στα μέτρα καταστολής των «ερυθρών». Η στάση αυτή συνοδεύτηκε από την σταδιακή προβολή των επιτυχιών του νέου καθεστώτος στο πεδίο της οικονομίας, την όξυνση της ρητορικής για τα «φρικαλέα κακουργήματα» της αριστεράς στην Ισπανία και τις επιθέσεις κατά των ελληνοαμερικανών κομμουνιστών που «εκτρέπονται εις κάθε είδους χυδαιολογίας και χυδαιογραφίας κατά παντός δημοκρατικού ή φιλελευθέρου, ο οποίος δεν φαίνεται να ανέχεται τας ακρότητας των αριστερών (...) Η Ερυθρά Δικτατορία εις την οποίαν πιστεύουν είναι απείρως χειρότερα και καταθλιπτικώτερα

και τυραννικωτέρα από το απλούν ομοίωμα της Δικτατορίας, της εγκατασταθείσης εν Ελλάδι». ⁷²

Η αποσαφήνιση των επιλογών του *Εθνικού Κήρυκα* ύστερα από τον Αύγουστο του 1936 είναι καθοριστικός παράγοντας στην ερμηνεία των διεργασιών στον ελληνοαμερικανικό κόσμο και τη μορφή που προσέλαβε το αντιδικτατορικό κίνημα, το οποίο ταυτίστηκε αποκλειστικά με το *Εμπρός*.⁷³ Παράλληλα, αποτυπώνει ευρύτερες επιλογές, σχετιζόμενες με τη διαμόρφωση της αμερικανικής πολιτικής σκηνής. Από τις αρχές του 1937 ο *Εθνικός Κήρυξ* άρχισε να υιοθετεί πιο συντηρητικές θέσεις έναντι του New Deal υπερτονίζοντας παράλληλα τον κίνδυνο μιας γενικευμένης κοινωνικής αναταραχής. Η στάση αυτή συνδέεται με την αποδοχή της δικτατορίας στην Ελλάδα ήδη από τις πρώτες μέρες του Αυγούστου του 1936. Είναι προφανές, ότι επιμέρους παράγοντες καθόρισαν τη στάση έναντι των δύο αυτών ζητημάτων: κοινή συνισταμένη όμως, ήταν ο μαχητικός αντικομμουνισμός, η καταγγελία των κομμουνιστών και ο στιγματισμός των «συνοδοιπόρων» τους. Ο *Εθνικός Κήρυξ* εγκατέλειψε οριστικά την προσέγγισή του με την κομμουνιστική αριστερά, εξέλιξη που κατέστησε αδύνατη την παγίωση μιας μορφής συνεργασίας, με τον τρόπο που είχε εμφανιστεί πρωτόλεια στις δημοκρατικές επιτροπές του 1935. Ο *Εθνικός Κήρυξ* και το *Εμπρός* εξέφρασαν δύο ανταγωνιστικές αντιλήψεις, που συνυπήρχαν στην κοινωνική και πολιτική συμμαχία του New Deal. Το 1938, είναι το έτος όπου η διχογνωμία αυτή εκφράστηκε με τον πλέον σαφή τρόπο, όταν το Κογκρέσο ενέκρινε τη δημιουργία μια επιτροπής παρακολούθησης της «ανατρεπτικής και αντι-αμερικανικής προπαγάνδας», υπό την εποπτεία του γερουσιαστή Μάρτιν Ντάις (Martin Dies). Η Επιτροπή Ντάις Committee, έθεσε ως βασικό της στόχο την παρακολούθηση των δραστηριοτήτων του Κομμουνιστικού Κόμματος. Η ταύτιση του *Εθνικού Κήρυκα* με τις πρακτικές αυτές, υπήρξε το επιστέγασμα της ταύτισής του με τις μετριοπαθείς και συντηρητικές πολιτικές εντός και εκτός του Δημοκρατικού Κόμματος.

⁷² «Οι μόνοι», *Εθνικός Κήρυξ*, 18/9/1936, σ. 4.

⁷³ Σημειώνουμε, την παράδοση απουσία πλήρες σώματος της εφημερίδας *Εθνικός Κήρυξ* της περιόδου 1937-1939 από κύριες βιβλιοθήκες και ερευνητικά κέντρα (Βιβλιοθήκη της Βουλής, New York Public Library, Library of Congress, Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections). Προς επίρρωση αυτού, ο, πάντα αναλυτικός, Saloutos, στο σχετικό κεφάλαιο για την περίοδο, δεν έχει καμία άμεση αναφορά στην εφημερίδα, ενώ στηρίζεται αποκλειστικά σε μια μεταγενέστερη συνέντευξη του Δημήτριου Καλλιμάχου και μια επιστολή προς τη σύνταξη της εφημερίδας, η οποία γνωρίζουμε ότι δεν δημοσιεύτηκε όταν απεστάλη. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 332-343.

Η αντικομμουνιστική ρητορική, είχε καταρχήν ως αποτέλεσμα το στιγματισμό μιας σειράς τακτικών συνεργατών της βενιζελικής εφημερίδας, οι οποίοι εξακολουθούσαν να υπερασπίζονται την αναγκαιότητα της αντιδικτατορικής δράσης. Εκτός από την διακοπή της στήλης του Χριστοφορίδη, η σύνταξη προχωρούσε σε ευθείες παρεμβάσεις, όπως για παράδειγμα σε ένα κείμενο του Ηλία Τζανετή με αφορμή τα γεγονότα της Ισπανίας, το οποίο δημοσιεύτηκε με τη διευκρίνιση ότι ο αρθρογράφος δεν εξέφραζε την εφημερίδα, όντας υποστηρικτής της «Τουρκικής και Ερυθράς Δημοκρατίας (!)». ⁷⁴ Η αποδοχή της δικτατορίας του Μεταξά και οι παραπάνω πρακτικές, είχαν ως αποτέλεσμα την επιτάχυνση των εξελίξεων στους κόλπους των «ακραιφνών δημοκρατών». ⁷⁵ Η απογοήτευση από την πορεία του *Εθνικού Κήρυκα* την περίοδο 1936-1939, αποτυπώνεται σε πολυάριθμες επιστολές προς τον Βασίλη Βλαβιανό, ο οποίος αγόρασε την εφημερίδα στις αρχές του 1940. ⁷⁶ Ο Ελευθέριος Κωνσταντόπουλος, υποστηρικτής του Νικολάου Πλαστήρα και εκδότης διάφορων εντύπων ανάλογου προσανατολισμού υποδέχθηκε τον Βλαβιανό ενημερώνοντάς τον για το ότι «ατυχώς από του έτους 1935 μέχρι της παρ' υμών αγοράς [ο *Εθνικός Κήρυξ*] είχε παρεκκλίνει των αρχών του προσηνεγκών τας στήλας του εις την δικτατορίαν των Αθηνών. Είχε καταστή νόμισμα με δύο όψεις. Εξ αυτού εξεπήγαζεν η κατασυκοφάντησις πάσας δημοκρατικής κινήσεως». ⁷⁷

Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση, το Εμπρός όργανο του Δημοκρατικού Μετώπου

Τον Αύγουστο του 1937 κυκλοφόρησε η τετρασέλιδη διακήρυξη μιας νέας οργάνωσης με αντιμεταξικό και προοδευτικό προσανατολισμό, της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης. ⁷⁸ Το κείμενο υπέγραφαν πέντε γνωστοί ελληνοαμερικανοί

⁷⁴ Ηλία Τζανετής, «Πάλη Φασισμού και Δημοκρατίας. Το Ισπανικόν Δράμα», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/10/1936, σ. 4

⁷⁵ Με επιφύλαξη σημειώνουμε την κυκλοφοριακή πτώση της εφημερίδας το δεύτερο εξάμηνο του 1936. Συγκεκριμένα, το 1936 η μέση μηνιαία κυκλοφορία της καθημερινής έκδοσης ήταν 10.559 φύλλα, έναντι 11.509 του ανάλογου διαστήματος του 1935. Ο υπολογισμός βασίστηκε στους μηνιαίους ισολογισμούς της εφημερίδας της λογιστικής εταιρείας Hyman Meyerson & Co, που βρέθηκαν στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 7.

⁷⁶ Για την αγορά της εφημερίδας και τον νέο προσανατολισμό βλ. ενδεικτικά, S. P. Ladas, «Programmatic Thoughts of the Three New Directors of the National Herald», *The Hellenic Spectator* 1.8 (Οκτώβριος 1940), σ. 4.

⁷⁷ Ελευθέριος Κωνσταντόπουλος προς Βασίλη Βλαβιανό (6/5/1940), σ. 3. Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 15.

⁷⁸ Η διακήρυξη, με ημερομηνία 25 Αυγούστου 1937, απευθυνόταν «προς όλους όσους πιστεύουν εις την ελευθερίαν του ανθρώπου» και είχε ως κύριο τίτλο «Καταγγέλλομεν το καθεστώς Γεωργίου-Μεταξά

προερχόμενοι από τις τάξεις του *Εθνικού Κήρυκα*· επρόκειτο για τους Δημήτριο Χριστοφορίδη, Ηλία Τζανετή, Πέτρο Κεκέ, Γεώργιο Μπαλά και Γεώργιο Καραφλό. Η κίνηση αυτή είχε σαφείς συμβολισμούς, καθώς μια ομάδα γνωστών προσωπικοτήτων με πλούσια συμμετοχή σε ελληνοαμερικανικούς συλλόγους και την ελληνική επιτροπή του Δημοκρατικού Κόμματος, αυτονομούνταν από τις επιλογές του *Εθνικού Κήρυκα*, επιδιώκοντας μονιμοποίηση της συνεργασίας με την αριστερά και ένταση της αντιμεταξικής δραστηριότητας. Η ιδρυτική πράξη της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης απηχούσε το πνεύμα του Λαϊκού Μετώπου, αναφερόμενη στον ισπανικό αγώνα, την παγκόσμια λαϊκή αντιπαράθεση με το φασισμό, το «ψεύδος του κομμουνιστικού κινδύνου» και την πρόσδεση του καθεστώτος Μεταξά στο άρμα του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Η κατακλείδα τόνιζε την αναγκαιότητα της ευρύτερης δυνατής συνεργασίας πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων για την ανατροπή της δικτατορίας Μεταξά και την απονομιμοποίηση των εκπροσώπων της στις Ηνωμένες Πολιτείες που «μας εκλαμβάνουν για αγέλην ηλιθίων, δια να μας πωλούν ζεστόν αέρα πατριωτισμού. Ημείς όμως γνωρίζομεν ότι το θεμέλιον του πατριωτισμού είναι η *Ελευθερία* του Λαού».

Η νεοπαγής οργάνωση απέκτησε τμήματα σε διάφορες πόλεις και πραγματοποίησε μια σειρά συγκεντρώσεων με ομιλητές προερχόμενους από την αριστερά και την ιδρυτική πενταμελή ομάδα προκειμένου να παρουσιάσει το πρόγραμμά της. Στην Νέα Υόρκη, σύμφωνα με τους *New York Times*, ο Πέτρος Κεκές κατηγόρησε μπροστά σε εφτακόσιους συγκεντρωμένους «την ελληνική ορθόδοξη εκκλησία, τον τοπικό ελληνικό τύπο και τους επιχειρηματίες για υποστήριξη της παρούσας κυβέρνησης προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους».⁷⁹ Οι υπόλοιποι ομιλητές προέρχονταν από εργατικές ενώσεις της πόλης με σημαντική ελληνοαμερικανική παρουσία: το Λόκαλ 70 των εργατών γούνας, το Λόκαλ 16 των σερβιτόρων και το Λόκαλ 302 των εργαζομένων σε καφετέριες. Προοπτικά, οι δραστηριότητες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης όλο και περισσότερο συνδύαστηκαν με ζητήματα της αμερικανικής πολιτικής, ιδίως σε εκλογικές αναμετρήσεις, όταν προοδευτικοί υποψήφιοι φιλοξενούνταν σε χοροεσπερίδες και συγκεντρώσεις. Το πνεύμα αυτό εξέφραζε η σύνταξη του *Εμπρός* όταν έκανε λόγο για τη διττή διάσταση του αντιφασιστικού αγώνα «κατά του

ως απάνθρωπον και ανθελληνικόν», Αρχείο Θράσου Καστανάκη, φ. 32, υποφ. «Ελληνική Δημοκρατική Ένωση στο Παρίσι», Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

⁷⁹ «Assail Regime in Greece. Speakers at Meeting Here Charge Campaign of Propaganda», *New York Times*, 15/11/1937, σ. 3.

επαράτου μοναρχοφασισμού εις την Ελλάδα και κατά του «Φορντισμού» εδώ πέρα...».⁸⁰

Η στάση του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος Ηνωμένων Πολιτειών έναντι της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης είχε διαφανεί από το γεγονός ότι φιλοξένησε πρωτοσέλιδα την ιδρυτική διακήρυξη σε αντίθεση με τον *Εθνικό Κήρυκα*. Στις αρχές Οκτωβρίου το *Εμπρός* δήλωνε ότι είναι «η μοναδική ελληνική αντιφασιστική εφημερίς μεταξύ του Ελληνισμού της Αμερικής. Και αγωνίζεται αδιακόπως και δραστηρίως δια την συνένωσιν των ελληνικών δημοκρατικών δυνάμεων (...). Ο αγών είναι εναντίον του φασισμού και υπέρ των δημοκρατικών ελευθεριών και δικαιωμάτων του λαού. Και οι Κομμουνισταί είναι οι πιο συνεπείς και τίμιοι αγωνισταί εναντίον του βαρβάρου φασισμού (...). Και δι' αυτόν τον λόγον, το *Εμπρός* ως εκ των αρχών του, και παρ' όλας τας διαφοράς μας με τους δημοκρατικούς εις ζητήματα γενικώς πολιτικής και κοινωνικής φύσεως, δεν ημπορούσε παρά να επιδοκιμάση και να υποστηρίξη μ' όλας του τας δυνάμεις του το εν λόγω δημοκρατικόν-αντιφασιστικόν διάγγελμα (...) της Επιτροπής Ελλήνων Δημοκρατικών. (...) Το ουσιώδες είναι τούτο: Το διάγγελμα είναι εναντίον του φασισμού και υπέρ της αναστηλώσεως των δημοκρατικών ελευθεριών του Ελληνικού Λαού».⁸¹ Η δήλωση αυτή σχετίζεται αναμφίβολα με τις πρόσφατες αποφάσεις της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος για την στήριξη του New Deal, την αναζήτηση ευρύτερων συμμαχιών και την επιτάχυνση των διεργασιών για τη συγκρότηση του αμερικανικού Λαϊκού Μετώπου.⁸²

Η εμφάνιση της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης σχετιζόταν με παράλληλες εξελίξεις στη Γαλλία. Εκεί, είχε ιδρυθεί μια ανάλογη οργάνωση, η Δημοκρατική Ένωση Ελλήνων Γαλλίας, με πρωτοβουλία των Ελλήνων κομμουνιστών της Γαλλίας.⁸³ Τον Ιούνιο του 1937, *Ο Δημοκράτης* το περιοδικό της ελληνογαλλικής οργάνωσης ανέλυε σε ένα κεντρικό άρθρο την αναγκαιότητα δημιουργίας ενός αντιδικτατορικού λαϊκού μετώπου, με την ισότιμη συμμετοχή των κομμουνιστών,

⁸⁰ «Το Νητηρόιτ προπύργιον της Δημοκρατίας», *Εμπρός*, 25/1/1938, σ. 4.

⁸¹ «Το διάγγελμα των Δημοκρατικών», *Εμπρός*, 1/10/1937, σ. 4.

⁸² Στην πορεία, η Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία υποστήριξε ότι η εμφάνιση της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης ισοδυναμούσε με την «αρχή της δημιουργίας ενός λαϊκού προοδευτικού και δημοκρατικού κινήματος», βλ. «Παράγοντες δια την ανάπτυξιν του Λαϊκού Μετώπου μεταξύ του Ελληνισμού της Αμερικής», *Εμπρός*, 22/3/1938, σ. 1.

⁸³ Κωστής Καρπόζηλος, «Απόπειρες συγκρότησης του ελληνικού Λαϊκού Μετώπου: η Δημοκρατική Ένωση Ελλήνων Γαλλίας», *Αρχειοτάξιο* 10 (Ιούνιος 2008), σ. 37-53.

τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό.⁸⁴ Το κείμενο αναδημοσιεύτηκε στο *Εμπρός* με την επισήμανση της σύνταξης, ότι οι Έλληνες της Αμερικής έπρεπε να μιμηθούν το παράδειγμα της Γαλλίας, συγκροτώντας μια οργάνωση στα βήματα της Δημοκρατικής Ένωσης Ελλήνων Γαλλίας- αυτή έμελε να είναι η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση, που εμφανίστηκε μισό μήνα αργότερα.

Ο συντονισμός μεταξύ των Ελλήνων κομμουνιστών της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών είναι δεδομένος, εφόσον στο Παρίσι λειτουργούσε το «ελληνικό κέντρο» της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά, οι ελληνικές κομματικές οργανώσεις στη Δυτική Ευρώπη, την Αίγυπτο και τις Ηνωμένες Πολιτείες διέθεταν διαύλους επικοινωνίας, μεταφοράς ανθρώπων και προπαγανδιστικού υλικού. Το δεδομένο αυτό πιστοποιείται από τεκμήρια σχετιζόμενα με την ελληνική παρουσία στις Διεθνείς Ταξιαρχίες, το συντονισμό των μετωπικών οργανώσεων της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και της Δημοκρατικής Ένωσης Ελλήνων Γαλλίας και τους μηχανισμούς ενημέρωσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Μια παράπλευρη πτυχή της δραστηριότητας αυτής, ήταν η διοχέτευση ειδήσεων και τεκμηρίων από την Ελλάδα στο *Εμπρός*, το οποίο την περίοδο αυτή δημοσίευσε πλούσιο φωτογραφικό και πληροφοριακό υλικό από την κατάσταση στην Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτόν, παράλληλα ασκούσε πίεση στις ημερήσιες ελληνοαμερικανικές εφημερίδες για τη στάση τους έναντι του Μεταξά και επιχειρούσε να κατοχυρωθεί ως ο μοναδικός εκφραστής του αντιδικτατορικού κινήματος.⁸⁵

Δίκτυα επικοινωνίας διαφορετικού τύπου υπήρχαν και μεταξύ των «ακραιφνών δημοκρατικών»- όπως αποδεικνύει ο συντονισμός των κινήσεων του Χριστοφορίδη και των συνεργατών του, με τις πρωτοβουλίες του Νικόλαου Πλαστήρα, του Ιωάννη Σοφιανόπουλου και του Σοφοκλή Βενιζέλου στη Γαλλία. Έτσι, για παράδειγμα, η ανάληψη της αρχισυνταξίας του *Εμπρός* το καλοκαίρι του 1938 από τον Δημήτριο Χριστοφορίδη συνέπεσε, διόλου συμπτωματικά, με την

⁸⁴ Δημοκρατική Ένωση Ελλήνων Γαλλίας, «Η νίκη δια του λαϊκού μετώπου- το ελληνικό λαϊκό μέτωπο αναγκαία προϋπόθεση για το σώωμα της λαομίσητης δικτατορίας», *Ο Δημοκράτης* 2 (Ιούνιος 1937), σ. 1-3.

⁸⁵ Βλ. χαρακτηριστικά το πρωτοσέλιδο «Καταγγέλλουμε στον Ελληνισμό της Αμερικής τη συνομοσία της *Ατλαντίδος* και του *Εθν. Κήρυκα* για τη διαστρέβλωση των γεγονότων που διαδραματίζονται στην Ελλάδα», *Εμπρός*, 19/1/1937, σ. 1 με ομαδικές φωτογραφίες εξόριστων κλπ. Πρέπει να σημειωθεί, ότι στο *Εμπρός* καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας δημοσιεύονταν εκκλήσεις και φωτογραφίες από τους τόπους εξορίας, το μέτωπο της Ισπανίας, καθώς και πληροφορίες για τη δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Το φωτογραφικό ρεπορτάζ της εφημερίδας παρουσιάζει, στο επίπεδο αυτό, αυτοτελές ενδιαφέρον.

απόφαση των Πλαστήρα και Βενιζέλου να ηγηθούν της Δημοκρατικής Ένωσης Ελλήνων Γαλλίας εκδίδοντας την εφημερίδα *Ελευθερία*. Στην επιστολή του προς τον Βλαβιανό, ο Κωνσταντόπουλος αναγνώριζε το γεγονός αυτό, ενώ και ο πρόξενος στη Νέα Υόρκη Νικόλαος Τσερέπης σε μια αναφορά προς τον Ιωάννη Μεταξά συνέδεε την κινητικότητα «μεταξύ των ενταύθα ελλήνων κομμουνιστών, δημοκρατικών και φιλελευθέρων σχετικώς με την εν Ελλάδι αναδημιουργικήν εργασίαν» με τις κινήσεις στη Γαλλία.⁸⁶ Από τις αρχές του 1937, τα διαγγέλματα, οι δηλώσεις και οι πρωτοβουλίες των πολιτικών παραγόντων φιλοξενούνταν αποκλειστικά στο *Εμπρός*, το οποίο συχνά δημοσίευε φωτογραφίες των σχετικών χειρογράφων προκειμένου να ενισχυθεί η γνησιότητα των ειδήσεων.⁸⁷ Στο κλίμα αυτό, δημοσιεύτηκε μια επιστολή του Πλαστήρα προς τον Χριστοφορίδη, στην οποία του κοινοποιούσε την πλήρη στήριξη του στις δραστηριότητες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης.⁸⁸

Η πρωτοσέλιδη προβολή των μηνυμάτων από τη Γαλλία αποσκοπούσε ταυτόχρονα στον περιορισμό των φυγόκεντρων τάσεων που καταγράφονταν στο εσωτερικό της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης. Τα φαινόμενα αυτά, σχετιζόνταν με πολυποίκιλες δραστηριότητες των προξενικών αρχών, αλλά κυρίως με τις ανησυχίες που προκαλούσε η ταύτιση με μια μετωπική οργάνωση της αριστεράς σε μια περίοδο αλλαγής του πολιτικού κλίματος στις Ηνωμένες Πολιτείες.⁸⁹ Ο φόβος, οι πιέσεις εκ μέρους του *Εθνικού Κήρυκα*, αλλά και η έλξη που ασκούσε η εικόνα μιας ισχυρής κυβέρνησης στην Ελλάδα, ερμηνεύουν την αποστασιοποίηση ορισμένων πρωταγωνιστών από την εξέλιξη της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης.⁹⁰ Στα τέλη

⁸⁶ Ελευθέριος Κωνσταντόπουλος προς Βασίλη Βλαβιανό (6/5/1940), σ. 4, Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 15. Για την αναφορά του Τσερέπη, βλ. Νικόλαος Τσερέπης προς Ιωάννη Μεταξά (5/12/1936), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φ. 1936/48/7.

⁸⁷ Το *Εμπρός* συστηματικά πρόβαλλε τις δηλώσεις του Νικολάου Πλαστήρα από τη Γαλλία, μέσω των εκεί ανταποκριτών του, ενώ αναδημοσίευσε το «βαρυσήμαντο υπόμνημα του πολιτευτού κ. Π. Κανελλόπουλου προς τον Γεώργιον», *Εμπρός*, 21/12/1937, σ. 1, την προκήρυξη «των πολιτικών αρχηγών Θ. Σοφούλη, Γ. Καφαντάρη, Τ. Θεοτόκη», *Εμπρός*, 15/2/1938, σ. 1 και τον λόγο του Ιωάννη Σοφιανόπουλου «προς τους εν Παρισίοις αγγλοαμερικανούς ανταποκριτάς», *Εμπρός*, 4/3/1938, σ. 5. Τέλος, το κομματικό βιβλιοπωλείο διακινούσε και το διάγγελμα του Γ. Καφαντάρη, που είχε εκδοθεί στο Παρίσι: *Ο κ. Γ. Καφαντάρης προς τον Ελληνικόν Λαόν*, Παρίσι, Imprimerie Durant, 1938.

⁸⁸ «Ο Πλαστήρας χαιρετίζει το *Εμπρός* ως υπέρμαχον της Δημοκρατίας», *Εμπρός*, 27/9/1938, σ. 1.

⁸⁹ Χαρακτηριστική είναι η «έρευνα» του *Πρωτοπόρου* τον Δεκέμβριο του 1936 για τη δικτατορία του Μεταξά και την αναγκαιότητα αντιφασιστικής δράσης. Από τη συζήτηση καθίσταται σαφής η μερική αποστασιοποίηση δημοκρατικών παραγόντων, εξ ου και μια νέα ρητορική εκ μέρους της αριστεράς για τους λόγους που πρέπει ο «ελληνισμός της Αμερικής» να ενδιαφέρεται για την ελληνική πραγματικότητα. «Γνώμες για τα ελληνικά», *Πρωτοπόρος* 22 (Δεκέμβριος, 1936), σ. 4-10 και 14.

⁹⁰ Η πρώτη περίπτωση αφορούσε τον Γεώργιο Καραφλό, ο οποίος απέσυρε την υπογραφή του από την διακήρυξη της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης με κείμενο στον *Εθνικό Κήρυκα*, 7/10/1937. Βλ. και την απάντηση, «Η Ε.Δ.Ε. απαντά εις την διάψευσιν του κ. Καραφλού», *Εμπρός*, 19/10/1937, σ. 3. Σημειώνουμε, ότι έγγραφα στο Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών φανερώνουν ότι ο Γ.

του 1937 πυκνώνουν οι αναφορές του *Εμπρός* σε κύκλους φιλελευθέρων που με τη στάση τους εξυπηρετούσαν τους σκοπούς του μεταξικού καθεστώτος.⁹¹

Οι εξελίξεις αυτές, διαπλέκονταν με την αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος του *Εθνικού Κήρυκα*, ο οποίος αντιμετώπιζε συσσωρευμένα οικονομικά προβλήματα, ενώ στο εσωτερικό του υπέβασκε η πολιτική αντιπαράθεση του Χριστοφορίδη με τον αρχισυντάκτη Καλλιμάχο. Η επαναγορά της εφημερίδας από τον Πέτρο Τατάνη σήμανε την προσωρινή διευθέτηση του πρώτου ζητήματος και την οριστική επίλυση του δεύτερου, καθώς απολύθηκε ο Χριστοφορίδης και παγιώθηκε η συμπόρευση με το καθεστώς Μεταξά. Είναι ασαφές αν στην εξέλιξη αυτή υπήρξε άμεση εμπλοκή των ελληνικών προξενικών υπηρεσιών, όπως διάφορες πηγές υπονοούν, αλλά θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο το ενδιαφέρον τους για τις εξελίξεις.⁹² Ο Χριστοφορίδης μετά την απόλυσή του παραχώρησε μια εκτενή συνέντευξη στο *Εμπρός*, η οποία δημοσιεύτηκε σε διαδοχικά φύλλα, ανατρέχοντας στις εξελίξεις των τελευταίων ετών και καταγγέλλοντας την «αντιδραστική» πολιτική του *Εθνικού Κήρυκα*.⁹³ Είχαν προηγηθεί έντονες αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του *Εθνικού Κήρυκα* με αφορμή τις ενέργειες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης στους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου στη Νέα Υόρκη, όπου αποδοκιμάστηκαν οι εκπρόσωποι της ελληνικής κυβέρνησης.⁹⁴ Το επεισόδιο αυτό, πρέπει να υπήρξε

Καραφλός ήταν ενεργός στην υποστήριξη του Ε.Α.Μ. και οι προξενικές αρχές πρότειναν την στέριση της ιθαγένειάς του, Ιστορικό Αρχείο Υπουργείο Εξωτερικών, 1950/20/3. Η δεύτερη σχετιζόταν με τον Πέτρο Κεκέ. Ο *Εθνικός Κήρυξ* δημοσίευσε τον Οκτώβριο του 1938 ένα σημείωμα όπου δήλωνε παραπλανημένος από μια «κλίκα διεθνιστών, λαμβανόντων το πρόσταγμα προπαγάνδας ούτω την Ελληνικήν υπόθεσιν όπως οργανώση επί κομμουνιστικής βάσεως τον εν Αμερική Ελληνισμόν», Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 56. Ο Κεκές διέψευσε το σημείωμα με πολυσέλιδη επιστολή στο *Εμπρός* και το όλο θέμα στάθηκε αφορμή για μια αντιπαράθεση μεταξύ των δύο εφημερίδων. Ο Σαλούτος βασίζει μεγάλο μέρος της εξιστόρησής του στο επεισόδιο με τον Κεκέ, αλλά δεν αναφέρει τίποτα περί της διάψευσης που ακολούθησε. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 334-336.

⁹¹ Πάνος Χαρισιάδης, «Υποποτι κινήσεις μερικών 'φιλελευθέρων' και 'δημοκρατών'», *Εμπρός*, 7/12/1937, σ. 1, όπου διατυπώνονται και συγκεκριμένες αιτιάσεις για διάφορα πρόσωπα.

⁹² Η οικονομική ζωή του *Εθνικού Κήρυκα* τη δεκαετία του 1930 αποτελεί ενδιαφέρον θέμα, καθώς συνδέεται με την λειτουργία του μεταναστευτικού τύπου εν γένει. Ο Κεχαγιάς αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στην κύρια επιχείρησή του – Standard Commercial Tobacco Company-, τα οποία ήταν γνωστά στους ελληνοαμερικανικούς κύκλους. Στο ειδικότερο ζήτημα της μεταπώλησης, το *Εμπρός* έκανε λόγο για εμπλοκή των ελληνικών αρχών στις εξελίξεις, δίχως όμως στοιχεία. Ανάλογες πληροφορίες για σχέδιο εξαγοράς της εφημερίδας από τον φιλομεταξικό επιχειρηματία και φίλο του Σισυλιάνου, Βασίλειο Χέλη περιέχονται σε αναφορές της πρέσβειας των Η.Π.Α. στην Αθήνα, βλ. τους σχετικούς φακέλους «Political Affairs 1938-1939», National Archives and Records Administration.

⁹³ Ν. Δελιάσχος, «Ο κ. Δ. Χριστοφορίδης εξηγεί τους λόγους της ρήξεώς του προς τον *Εθν. Κήρυκα*», *Εμπρός*, 12/10/1938, σ. 1

⁹⁴ Προλετάριος, «Οι πράκτορες του φασισμού αποκλείουν τα ελληνικά σωματεία από τον εορτασμόν της εθνικής εορτής», *Εμπρός*, 25/3/1938, σ. 2, «Εκκλησις της Ελληνοαμερικανικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας. Προσέλθετε με τα συνθήματα 'Ζήτω η Ελευθερία', 'Ζήτω η Δημοκρατία'», *Εμπρός*, 25/3/1938, σ. 1, .Μ. Δανηλίδης, «Ο ελληνισμός της Νέας Υόρκης απεδοκίμασε τους πράκτορας του Μεταξά. Το ανηλεές γιουχάισμα του προξένου Νικ. Τσερέπη», *Εμπρός*, 29/3/1938, σ. 1. Η κάλυψη

καταλυτικό για την απόλυση του Χριστοφορίδη, ο οποίος προϊστάτο των προσπαθειών της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης να συμμετάσχει στην οργανωτική επιτροπή του εορτασμού και στα επεισόδια στη διάρκεια της εκδήλωσης.

Η αντιπαράθεση μεταξύ του *Εμπρός* και του *Εθνικού Κήρυκα* από το καλοκαίρι του 1938 γνώρισε μια πρωτοφανή όξυνση με επίκεντρο τις εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η δημιουργία επιτροπής διερεύνησης των κομμουνιστικών ενεργειών και η πορεία του New Deal αποτέλεσαν τα κύρια ζητήματα γύρω από τα οποία αρθρώθηκε μια πολεμική με πρωτοσέλιδες επιθέσεις και αφορισμούς. Η πλήρης αναπαραγωγή των σχετικών επεισοδίων δεν είναι σκόπιμη. Ενδεικτικά σημειώνουμε, την καταγγελία των εργασιακών σχέσεων στο τυπογραφείο του *Εθνικού Κήρυκα*, τη σύγκρουση γύρω από την επιστροφή των ελληνοαμερικανών εθελοντών των Διεθνών Ταξιαρχιών από την Ισπανία, τη διαμαρτυρία αυτών προς τον *Εθνικό Κήρυκα* για τη στάση του και την υποστήριξη διαφορετικών υποψηφίων του Δημοκρατικού Κόμματος στις ενδιάμεσες εκλογές του Νοεμβρίου του 1938.⁹⁵

Τον Ιούλιο του 1938 το «ελληνικό γραφείο» του Κομμουνιστικού Κόμματος κοινοποίησε την πρότασή του να αναλάβει ο Χριστοφορίδης την διεύθυνση του *Εμπρός*, το οποίο θα μετατρεπόταν σε όργανο της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και του «Δημοκρατικού Μετώπου», δηλαδή ενός «προοδευτικού προγράμματος πάλης εναντίον της αντιδραστικής πλουτοκρατικής ολιγαρχίας». Ο Χριστοφορίδης αποδέχτηκε την πρόταση σημειώνοντας ότι η απόφασή του σχετίζεται με το «ζήτημα της ανακατατάξεως των δυνάμεων της προόδου, της ανασυντάξεως και της αναπροσαρμογής των προς τας νέας ιστορικές συνθήκας».

Το γενικό αυτό πνεύμα εξειδικευόταν ως εξής: «ο αγών της Ισπανικής δημοκρατίας γίνεται σύμβολον πάλης μεταξύ προόδου και αντιδράσεως εις πάντα τομέα της υδρογείου σφαίρας. Ο Πρόεδρος Ρούζβελτ συνιστά υγειονομικήν ζώνην κατά των δικτατοριών. Οι οικονομικοί μονάρχαι της Αμερικής δρώσιν εν αλληλεγγύη προς τον παγκόσμιον φασισμόν και οι απεργούντες εργάται χάλυβος, αυτοκινήτων λαστίχων κτλ μοιραίως γίνονται στρατιώται της δημοκρατίας. Ο μικρός επιχειρηματίας θύμα και αυτός του οικονομικού μονάρχου ευρίσκεται ακόμη εν

των γεγονότων από την *Ατλαντίδα* και τον *Εθνικό Κήρυκα* καταγγέλλθηκε έντονα από το *Εμπρός*, «Δημοσιογραφική Αγυρτεία!», 1/4/1938, σ. 4.

⁹⁵ Για τις καταγγελίες των τυπογράφων βλ. κυρίως National Labor Relations Board, «In the Matter of the *National Herald Inc.* and Hellenic Typographical Union, no. 817 International Typographers Union. Case No.C-946 Decided November 16 1938», σ. 893-899. Για τα υπόλοιπα, στηριζόμαστε στην αρθρογραφία του *Εμπρός* το δεύτερο εξάμηνο του 1938. Η υπόθεση με τους ελληνοαμερικανούς μαχητές των Διεθνών Ταξιαρχιών αφορούσε δημοσιεύματα του *Εθνικού Κήρυκα* που τους εμφάνιζε ως «παραπλανημένους» και «όργανα» του διεθνούς κομμουνισμού.

συγχύσει, αλλά και ευρίσκει βαθμιαίως τον δρόμον του ως εργαζόμενος και αυτό μετά τας άλλας μάζας και βαίνει προς το πεδίο της μάχης κατά του παρασιτικού μονοπωλίου. Το Νιου Ντηλ είνε η σωτηρία του. Ο αγών μεταξύ ελευθερίας και τυραννίας διεθνοποιείται και ενοποιείται. Υπό την πίεσιν της ανάγκης αι παλαιαί γραμμαί εξαφανίζονται και νέαι ταύται χαράσσονται. Παλαιοί Έλληνες δημοκράται προσχωρούν εις τον φασισμόν, παλαιοί βασιλικοί προσχωρούν εις την δημοκρατίαν, παλαιοί δημοκράται γίνονται δημοκρατικώτεροι και οι κοινοβουλευτικοί βασιλόφρονες γίνονται μοναρχοφασίσται. Οι κομμουνισταί εις την Γαλλίαν, Ισπανίαν, Κίναν κάμουν λαϊκά μέτωπα με τους σοσιαλιστάς, τους φιλελευθέρους και δημοκρατικούς άλλων αποχρώσεων».⁹⁶

Για την επισφράγιση της συμφωνίας υπήρξαν διαπραγματεύσεις, η φύση των οποίων δεν είναι γνωστή- εκτός από ορισμένες φευγαλέες διατυπώσεις στις αναμνήσεις του Δημοσθένη Νίκα που μαρτυρούν μια κεντρικού τύπου συζήτηση μεταξύ των δύο πλευρών.⁹⁷ Η πρωτοβουλία του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος να εκχωρήσει τη διεύθυνση του *Εμπρός* σχετίζεται με την προσπάθεια διατήρησης του κλίματος των πολιτικών συνεργασιών σε μία δύσκολη περίοδο. Στα μέσα του 1938, όταν εντάθηκαν οι επαφές με τον Χριστοφορίδη, ήταν ορατές οι αρνητικές εξελίξεις της αναδίπλωσης του New Deal, της στασιμότητας του εργατικού κινήματος και της αναζωπύρωσης του αντικομμουνισμού.

Η νέα εκδοτική περίοδος του *Εμπρός* συνοδεύτηκε από ορισμένες τροποποιήσεις στην ύλη. Υπό τη διεύθυνση του Χριστοφορίδη αναβαθμίστηκαν τα θέματα των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων και η κάλυψη των κοινοτικών ειδήσεων. Οι σποραδικές αναφορές στο Κομμουνιστικό Κόμμα των Ηνωμένων Πολιτειών παρουσιάζονταν εν είδει ρεπορτάζ και με τεχνικές υφολογικής αποστασιοποίησης. Στα τέλη του 1938, η σύνταξη γνωστοποιούσε ότι η μέση κυκλοφορία είχε αυξηθεί κατά 1.500 αναγνώστες ύστερα από την έλευση του Χριστοφορίδη, στοιχείο που σε συνδυασμό με άλλες πληροφορίες προσδιορίζει τη

⁹⁶ Δημήτριος Χριστοφορίδης προς την συντακτική επιτροπή του *Εμπρός* στο «Το 'Εμπρός' μετατρέπεται επισήμως εις όργανον του Δημοκρατικού Μετώπου», *Εμπρός*, 12/8/1938, σ. 1

⁹⁷ Dan Georgakas, «Demosthenes Nikas, Labor Radical», στο Dan Georgakas και Charles S. Moskos (επιμ.), *New Directions in Greek American Studies*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 1991, σ. 105. Σημειώνουμε, ότι ο Χριστοφορίδης εμφανιζόταν ως «αδιοκτήτης» της εφημερίδας μαζί με τα στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος Γ. Κουτουμάνο και Π. Χαρισιάδη.

συνολική κυκλοφορία περίπου στις έξι έως οκτώ χιλιάδες φύλλα, ενώ ήταν σαφές ότι είχαν αυξηθεί τα σημεία πώλησης της εφημερίδας και η διαφημιστική ύλη.⁹⁸

Αντιφασιστικές ιδέες και δράση του «μεταξισμού»

Ξεχωριστή πτυχή των δραστηριοτήτων της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης αποτελούν οι προσπάθειές της να περιορίσει την εμβέλεια των υποστηρικτών του Ιωάννη Μεταξά στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες. Το ζήτημα αυτό διαπλέκεται με δύο θέματα. Πρώτον, τη δυναμική των αντιφασιστικών ιδεών στο πλαίσιο των ιδεολογικών τάσεων της αμερικανικής κοινωνίας. Δεύτερον, την έντονη κινητικότητα του καθεστώτος Μεταξά προκειμένου να αποκτήσει ερείσματα στις τάξεις των ελληνοαμερικανών και την ύπαρξη αντιθετικών τάσεων εντός των κοινοτήτων γύρω από τις παρεμβάσεις του ελληνικού κράτους.

Η Μικρασιατική Καταστροφή και η μόνιμη εγκατάσταση των μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν τροποποιήσει σε μεγάλο βαθμό την ελληνική κρατική πολιτική έναντι των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Από τη δεκαετία του 1920 και κυρίως στη δεκαετία του 1930 οι προξενικές παρεμβάσεις και οι κάθε λογής «εθνικές σταυροφορίες» είχαν ατονήσει, ενώ γεγονότα όπως η αναγκαστική δραχμοποίηση των μεταναστευτικών καταθέσεων επέτειναν την αποστασιοποίηση των μεταναστών από τις πρωτοβουλίες των ελληνικών κυβερνήσεων. Η δικτατορία Μεταξά επέδειξε έντονο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες των ελληνοαμερικανών επιστρέφοντας σε πρακτικές και πρωτοβουλίες του παρελθόντος. Η επίκληση των πατριωτικών αισθημάτων των μεταναστών ήταν κοινή πρακτική των ευρωπαϊκών δικτατοριών, όπως φαίνεται από το ιταλικό παράδειγμα.⁹⁹

Οι εκθέσεις των προξενικών αρχών, ιδίως του προξένου της Νέας Υόρκης Νικολάου Τσερέπη, μαρτυρούν τη συστηματοποίηση και τις προτεραιότητες της περιόδου. Σε αναφορές προς το υπουργείο Εξωτερικών, ενημερωτικά σημειώματα προς τις αρχές ασφαλείας και σε επιστολές προς τον δικτάτορα ο Τσερέπης ενημέρωνε για τις δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς.¹⁰⁰ Το

⁹⁸ «Δια την εγγραφήν 2 χιλιάδων νέων συνδρομητών και δι' ημερήσιον 'Εμπρός'», *Εμπρός*, 8/11/1938, σ. 1.

⁹⁹ Ottanelli, «If Fascism Comes to America», σ. 185.

¹⁰⁰ Σε επιστολή του προς τον Ιωάννη Μεταξά (5/12/1936) ο Τσερέπης ενημέρωνε για την «ανατρεπτική κίνηση» μεταξύ των ελληνοαμερικανών, ενώ συγκεκριμένες πληροφορίες περιείχαν οι αναφορές του στο υπουργείο Εξωτερικών. Η επιστολή στο Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φ. 1936/48/7. Βλ. και τα ανάλογα φαινόμενα δράσης των προξενικών αρχών στη Γαλλία, στο Γεώργιος Ν. Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, φως στα παρασκήνια*, Αθήνα, Εκδόσεις Αθ. Χριστάκη, 1999. Ειδικό ενδιαφέρον έδειχνε ο μηχανισμός παρακολούθησης για τις

ενδιαφέρον του προξένου για την Ελληνική Δημοκρατική Ένωση σχετιζόταν με τις προσπάθειες του μεταξικού καθεστώτος να καταστεί υπολογίσιμος παράγοντας στην ελληνοαμερικανική ζωή. Ιδεολογικοί λόγοι απόμειναν της εθνικιστικής ρητορικής των μεταξικών, φοβίες για τις αντιδικτατορικές κινήσεις του εξωτερικού, οικονομικά κίνητρα γύρω από τη δυνατότητα οικονομικών εξορμήσεων μεταξύ των «ομογενών» και πολιτικά ελατήρια διαμόρφωναν το πλαίσιο αυτής της προσπάθειας. Η περιοδεία του Βασιλείου Παπαδάκη, υπουργού Αμύνης της κυβέρνησης, το καλοκαίρι του 1939 συνιστά ένδειξη των προσανατολισμών της ελληνικής κυβέρνησης.¹⁰¹ Ο Παπαδάκης επισκέφθηκε πενήντα κοινότητες, πραγματοποιώντας δεκάδες συγκεντρώσεις, προκειμένου να προωθήσει το έργο της κυβέρνησης Μεταξά και να εξασφαλίσει την ελληνοαμερικανική υποστήριξη για έναν έρανο «υπέρ της ελληνικής αεροπορίας», ο οποίος διεξαγόταν από το 1937 με την θερμή υποστήριξη της *Ατλαντίδας*. Σύμφωνα με τη σχετική ρητορική, οι ελληνοαμερικανοί που επί χρόνια είχαν απογοητευτεί από τις εξελίξεις στην Ελλάδα είχαν τώρα την ευκαιρία να δείξουν τον ενθουσιασμό τους για την συντελούμενη «εθνική αναδημιουργία». Στο πνεύμα αυτό, η συντηρητική κοινότητα «Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης» στην Ουάσιγκτον τόνιζε ότι η ανταπόκριση στον έρανο συνιστούσε ένδειξη φιλοπατρίας και έγκρισης της κυβέρνησης Μεταξά.¹⁰² Αμιγείς φασιστικές οργανώσεις υποστήριξης του μεταξισμού δεν εμφανίστηκαν στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες, σε αντίθεση με το παράδειγμα της Γερμανο-Αμερικανικής Ένωσης. Από την άλλη, η εθνικιστική ρητορική και η ιδέα μιας ισχυρής κυβέρνησης στην Ελλάδα δεν άφηνε ασυγκίνητα τα συντηρητικότερα στοιχεία, τμήματα του κλήρου και το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό της *Ατλαντίδας*.

Το ζήτημα των «εθνικών εράνων» αναδείχθηκε σε ένα από τα κύρια πεδία δημόσιας αντιπαράθεσης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και των

δραστηριότητες της Ναυτεργατικής Ένωσης Ελλάδας, στη Μεγάλη Βρετανία, στην Γαλλία, στη Λατινική Αμερική και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το ζήτημα αυτό επιδέχεται αυτοτελούς πραγμάτευσης, βλ. ενδεικτικά την έκδοση της εφημερίδας *Θαλασσινός* στη Νέα Υόρκη και την πυκνότητα των προξενικών αναφορών, π.χ. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Κεντρική Υπηρεσία 1937/55/10.

¹⁰¹ Η δακτυλογραφημένη έκθεση 44 σελίδων είχε ως τίτλο «Τα πορίσματα της υπηρεσιακής μου αποστολής εις Β. Αμερικήν (14 Ιουλίου-23 Αυγούστου 1939)» και εντοπίστηκε στο Αρχείο Νικολάου Τσερέπη, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο. Το κείμενο δεν φέρει υπογραφή, αλλά η ταύτιση είναι σχετικά ασφαλής, δεδομένου του χρόνου της επίσκεψης και άλλων εσωτερικών στοιχείων. Βλ. και Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 339-340 για την ενθουσιώδη υποδοχή της *Ατλαντίδος*.

¹⁰² «Πανελλήνιος Έρανος υπέρ της Ελληνικής Αεροπορίας. Έκκλησις της ελληνικής ορθοδόξου κοινότητος Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, Washington D.C.», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1939/B/10β/B.A. Χαρακτηριστική είναι η πραγματοποίηση από την κοινότητα ετήσιου μνημόσυνου για το θάνατο του Ιωάννη Μεταξά, βλ. το δελτίο *Κοινοτικός Φάρος*, 1/2/1942, σ. 1.

υποστηρικτών του Μεταξά. Ο Παπαδάκης στις ομιλίες του στο Κλήβελαντ, στο Ντιτρόιτ και στο Σικάγο βρέθηκε αντιμέτωπος με συγκεντρωμένους, που τον αποδοκίμασαν, ενώ «εμπρηστικά έντυποι εναντίον μου προκηρύξεις διενέμοντο».¹⁰³ Το *Εμπρός* διεξήγαγε από το καλοκαίρι του 1937 μια παρατεταμένη καμπάνια αποσκοπώντας στην αποτυχία του έρανου, προβάλλοντας τις αποφάσεις συλλόγων, σωματείων και κοινοτήτων που αρνούσαν να συμμετάσχουν.¹⁰⁴ Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση καταδίκασε τη συμμετοχή στον έρανο ως πράξη διττά αντεθνική. Αφενός γιατί σχετιζόταν με μια φασιστική κυβέρνηση, η οποία ενίσχυε την υποτελεία της Ελλάδας στο διεθνή παράγοντα, αποδεχόταν την ιταλική κατοχή της Δωδεκανήσου και στρεφόταν κατά των δημοκρατικών ελληνικών παραδόσεων. Αφετέρου, η υποστήριξη προς το καθεστώς Μεταξά παρουσιαζόταν ως ασύμβατη με τις αρχές της αμερικανικής δημοκρατίας. Η συμμετοχή στον έρανο αποτελούσε πράξη ασύμβατη με την ιδιότητα του αμερικανού πολίτη, σύμφωνα με την χαρακτηριστική αποστροφή «ή θα είσαι καλός Αμερικανός ή καλός φασίστας. Το ένα με το άλλο δεν συμβιβάζεται- είναι όπως η φωτιά και το νερό».¹⁰⁵ Η χρήση από το *Εμπρός* της φράσης «καλός Αμερικανός» είναι δηλωτική των ιδεολογικών μετατοπίσεων στην περίοδο του Λαϊκού Μετώπου. Η κομμουνιστική αριστερά επιχειρούσε να προσδώσει «προοδευτικές» και «αντιφασιστικές» συνδηλώσεις σε νοήματα έως τότε ταυτισμένα με μία συντηρητική οπτική. Λίγα χρόνια πριν, η *Ατλαντίς* συνέδεε τον «καλό Αμερικανό» με τον αντικομμουνιστή, σημειώνοντας ότι «οι Έλληνες εργάται να γίνονται καλοί αμερικανοί πολίται, να αποφεύγουν τον κομμουνισμό, ως αποφεύγουν τα μιάσματα».¹⁰⁶

Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση χαρακτήριζε το καθεστώς Μεταξά ως φασιστικό, επιχειρώντας τη μέγιστη κοινωνική και διπλωματική απομόνωσή του. Μία κύρια μπροσούρα της οργάνωσης, γραμμένη από τον Χριστοφορίδη, απευθυνόταν στο αμερικανικό κοινό με τον χαρακτηριστικό τίτλο *A New American Problem in the Light of Nazi Aggression*.¹⁰⁷ Το τετρασέλιδο κείμενο είχε κυκλοφορήσει εν όψει της

¹⁰³ Βασίλειος Παπαδάκης, «Τα περίσματα της υπηρεσιακής μου αποστολής εις Β. Αμερικήν (14 Ιουλίου-23 Αυγούστου 1939)», σ.35.

¹⁰⁴ Ενδεικτικά, Αντιφασίστας, «Το σωματείον Ιερά Άλτις ανεκάλεσεν την υπέρ της Έθνικής Αεροπορίας' χοροεσπερίδα της», *Εμπρός*, 15/3/1938, σ. 4 και «Καταγγέλομεν την φασιστικήν σπείραν των ερανολόγων», *Εμπρός*, 10/8/1937, σ. 1.

¹⁰⁵ Νίκος Λυμπέρης, «Όποιος υποστηρίζει τα φασιστικά καθεστώτα της Ευρώπης δεν μπορεί να ναι καλός Αμερικανός», *Εμπρός*, 18/5/1937, σ. 4.

¹⁰⁶ «Η απόφασις», *Ατλαντίς*, 26/4/1935, σ. 8.

¹⁰⁷ Demetrius Christophorides, *A New American Problem in the Light of Nazi Aggression*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1939.

επίσκεψης του Βασιλείου Παπαδάκη, συνδέοντας την παρουσία του με την γενικότερη προπαγάνδα των ολοκληρωτικών καθεστώτων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η γλώσσα του Χριστοφορίδη ήταν ιδιαίτερα πολεμική, κατηγορώντας τις προξενικές αρχές, την εκκλησιαστική ιεραρχία και ορισμένους επιχειρηματίες ως έμμεσους εκπροσώπους της πολιτικής του Χίτλερ. Την περίοδο εκείνη, η επιτροπή Ντάις (Dies Committee) του Κογκρέσου διερευνούσε τις δραστηριότητες των εκπροσώπων της ναζιστικής Γερμανίας και της φασιστικής Ιταλίας με στόχο τον περιορισμό τους. Στην λογική αυτή, η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση είχε απευθύνει εκκλήσεις και επίσημες αιτήσεις προς τις αμερικανικές αρχές ζητώντας την απαγόρευση εισόδου του Βασιλείου Παπαδάκη στις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁰⁸ Το ψήφισμα ενός συλλαλητηρίου τον Μάρτιο του 1939 ανέφερε χαρακτηριστικά: «Το ελληνικό δικτατορικό καθεστώς μέσω των επίσημων και ανεπίσημων πρακτόρων του διεξάγει μια φασιστική προπαγάνδα ανάμεσα στους Αμερικανούς πολίτες ελληνικής καταγωγής ή γένους, μια προπαγάνδα καμουφλαρισμένη κάτω από διάφορα προσχήματα και προφάσεις, που απειλεί τους δημοκρατικούς θεσμούς της χώρας αυτής».¹⁰⁹ Οι ενέργειες αυτές θα πρέπει να συσχετιστούν με το περιρρέον κλίμα της διεθνούς έντασης, της κοινής πεποίθησης ότι οι φασιστικές κυβερνήσεις διεξήγαγαν συστηματική προπαγάνδα και της διάχυτης ανησυχίας για την ύπαρξη πρακτόρων και κατασκόπων στο αμερικανικό έδαφος. Ο Παπαδάκης συνέδεε την «εφεκτικότητα απέναντι του εθνικού καθεστώτος, το οποίοι πολλοί απεριφράστως απεκάλουν ‘φασιστικών’, ‘αυταρχικών’ και ούτω καθ’ εξής’ αφενός με τις ενέργειες της ‘αντιδράσεως’, αλλά και με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του ‘φιλελευθέρου’ αμερικανικού περιβάλλοντος».¹¹⁰

Εκτός από τους εράνους οι εκπρόσωποι της δικτατορίας και οι υποστηρικτές τους κινήθηκαν δραστήρια για την ίδρυση ελληνοαμερικανικού τμήματος της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας, της γνωστής Ε.Ο.Ν. Η έκθεση του Παπαδάκη περιελάμβανε μια σειρά από σκέψεις πάνω στο ζήτημα αυτό, με κυριότερη την έναρξη ενός εκτεταμένου προγράμματος προσκλήσεων ελληνοαμερικανών νέων στην Ελλάδα, που θα αποσκοπούσε στην δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για την εμφάνιση

¹⁰⁸ Βλ. την αίτηση της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας προς το αμερικανικό Υπουργείο Εσωτερικών, με ημερομηνία 29/7/1939 και την αρνητική απάντηση των αρχών, με ημερομηνία 7/8/1939, National Archives and Records Administration, 868.01B Π/Ι4.

¹⁰⁹ Ψήφισμα συγκέντρωσης «Αμερικανών ελληνικής καταγωγής» προς τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών με ημερομηνία 5/3/1939, National Archives and Records Administration, 868.00/1076.

¹¹⁰ Βασίλειος Παπαδάκης, «Τα πορίσματα της υπηρεσιακής μου αποστολής εις Β. Αμερικήν (14 Ιουλίου-23 Αυγούστου 1939)», σ. 27. Βλ. και τις γενικότερες παρατηρήσεις του, σ. 27-32.

της Ε.Ο.Ν. στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αμερικανική διπλωματική αποστολή στην Αθήνα επιβεβαιώνει την αίσθηση ενός οργανωμένου σχεδίου, καθώς ασκήθηκαν πιέσεις από παράγοντες της Ε.Ο.Ν. στον πρόεδρο των «Υιών του Περικλέους» κατά τη διάρκεια εκδρομής της ΑΧΕΠΑ στην Ελλάδα.¹¹¹ Στις κοινότητες συντηρητικοί παράγοντες και εκκλησιαστικοί κύκλοι προετοίμαζαν το έδαφος για την εμφάνιση της ελληνοαμερικανικής Ε.Ο.Ν. με επιχειρήματα γύρω από την επιβίωση της ελληνικής γλώσσας και την ενίσχυση της κοινοτικής εκπαίδευσης. Η αντίδραση της ΑΧΕΠΑ και η αμερικανική νομοθεσία για τη λειτουργία οργανώσεων συνδεδεμένων με ξένες κυβερνήσεις πρέπει να συντέλεσαν καθοριστικά στην ακύρωση των σχετικών σχεδιασμών.¹¹²

Η αρνητική στάση της ΑΧΕΠΑ έναντι των μεταξικών δράσεων διαφαίνεται στις αποφάσεις του ετήσιου συνεδρίου της το 1938. Τα συνέδρια της οργάνωσης κατά παράδοση απέφευγαν πολιτικού τύπου πρωτοβουλίες, αλλά το 1938 το σώμα ενέκρινε ψηφίσματα για την ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων και την καταδίκη των αντισιμητικών διώξεων στην Ευρώπη.¹¹³ Η ενσωμάτωση πολιτικών ζητημάτων στην ημερήσια διάταξη του συνεδρίου μπορεί να ερμηνευτεί ως ένδειξη του κλίματος πολιτικοποίησης της περιόδου και της έντονης ανησυχίας για τις διεθνείς εξελίξεις. Το συνέδριο επίσης ενέκρινε ένα ψήφισμα, το οποίο στρεφόταν κατά των ολοκληρωτικών καθεστώτων, γεγονός που ερμηνεύτηκε από το *Εμπρός* ως έκφραση των αντιμεταξικών διαθέσεων των συνέδρων.¹¹⁴

Πολιτική διάσταση προσέλαβε η διαδικασία ανάδειξης του Ύπατου Προέδρου της οργάνωσης. Ο ένας υποψήφιος, ο «μεγιστάνας» Βασίλειος Χέλης (William Helis) παρουσιάστηκε ως ο εκλεκτός της ελληνικής κυβέρνησης. Ο Χέλης

¹¹¹ «The Greek Phalange and its Efforts to Obtain Cooperation in the United States (5/4/1939)», National Archives and Records Administration, 868.00/1095.

¹¹² Τις αντιδράσεις της ΑΧΕΠΑ περιγράφει ο George Papaioannou, *The Odyssey of Hellenism in America*, Θεσσαλονίκη, Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1985, σ. 170-171 και ο Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 341-342. Ο μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής Ιάκωβος είχε ενεργό ρόλο στην προώθηση της Ε.Ο.Ν. στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τεκμήρια της Ε.Ο.Ν., αίτηση εγγραφής και τεύχη του περιοδικού της, εντοπίστηκαν στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 212.

¹¹³ George J. Leber, *The History of the Order of AHEPA, 1922-1972*, Ουάσιγκτον, Order of AHEPA, 1972, σ. 314.

¹¹⁴ Την ύπαρξη του ψηφίσματος αναφέρει ο Christophorides, *A New American Problem*, σ. 3. Το ακριβές περιεχόμενο αυτού, δεν έχει εξακριβωθεί. Ο Σαλούτος και η επίσημη ιστορία της οργάνωσης κάνουν λόγο για ένα ψήφισμα καταδίκης των δύο ολοκληρωτισμών «φασισμού και κομμουνισμού», ενώ το *Εμπρός* και ο Χριστοφορίδης για ψήφισμα καταδίκης του ναζισμού, δίχως μνεία περί κομμουνισμού. Το πιο λογικό είναι ότι επρόκειτο για ψήφισμα κατά των όποιων κινδύνων απειλούσαν την Αμερικανική Δημοκρατία, ανοιχτό σε ποικίλες ερμηνείες. Ο Σαλούτος για το ζήτημα παραπέμπει σε ένα φύλλο της τοπικής εφημερίδας *New Orleans Times-Picayune*, μια τουλάχιστον παράδοξη επιλογή. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 336 και 432.

δραστηριοποιούνταν σε επιχειρήσεις εξόρυξης πετρελαίου, ήταν διορισμένος πρόξενος στην Νέα Ορλεάνη, χρηματοδότησε το 1937 την αγορά του κτηρίου της ελληνικής πρεσβείας στην Ουάσιγκτον και διατηρούσε στενές σχέσεις με τους εκπροσώπους του μεταξισμού.¹¹⁵ Είναι πιθανό η υποψηφιότητα Χέλη να είχε την στήριξη της ελληνικής κυβέρνησης στο πλαίσιο των ευρύτερων σχεδιασμών της, μεταξύ άλλων και για την πραγματοποίηση ερευνών πετρελαίου στην Ελλάδα. Επιπλέον, η ΑΧΕΠΑ ως η πιο προβεβλημένη ελληνοαμερικανική οργάνωση αποτελούσε έναν σχετικά υπολογίσιμο παράγοντα σε ενδεχόμενες προσπάθειες προσέγγισης αμερικανών πολιτικών προσώπων και επιχειρηματιών. Η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση πρωταγωνίστησε στην αποκάλυψη των σχέσεων του Χέλη με τις ελληνικές προξενικές αρχές, ενώ παράλληλα υποστήριξε την υποψηφιότητα του απερχόμενου προέδρου Β. Τσιμπίδη, ο οποίος τελικά επανεκλέχτηκε.¹¹⁶

Η ήττα του Χέλη φανερώνει την επιφυλακτικότητα των ελληνοαμερικανών έναντι των μεταξικών δραστηριοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ΑΧΕΠΑ αποδοκίμασε τον φασιστικό προσανατολισμό και την παρεμβατική πολιτική του καθεστώτος Μεταξά, δηλώνοντας την προσήλωσή της στα ιδανικά της δημοκρατίας και την ατομικής ελευθερίας, εναντίον της τυραννίας και του δεσποτισμού.¹¹⁷ Η αριστερά, έχοντας εγκαταλείψει προηγούμενες εκτιμήσεις της για τον «φασιστικό χαρακτήρα» της ΑΧΕΠΑ, επιχείρησε να ενισχύσει την επιρροή της, συντασσόμενη με τις αντιφασιστικές διαθέσεις της πλειονότητας των συνέδρων. Η προσπάθεια αυτή, χρονολογείται από το 1936, όταν για πρώτη φορά εκπρόσωποι της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας παρευρέθηκαν στο συνέδριο της ΑΧΕΠΑ διανέμοντας προπαγανδιστικό υλικό και προτείνοντας μια σειρά τροποποιήσεων επι του προγράμματός της. Παραρτήματα της ΑΧΕΠΑ διατηρούσαν σχέσεις με τα αντίστοιχα τμήματα της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης, διοργανώνοντας κοινές εκδηλώσεις για θέματα της διεθνούς πολιτικής σκηνής και ενημερωτικές διαλέξεις. Τέλος, ορισμένοι «αξιωματούχοι» της οργάνωσης είχαν συμμετοχή στις πολιτικές οργανώσεις του New Deal και στις διεργασίες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης. Ο Βαν Νομικός (Van Nomikos) συμμετείχε για παράδειγμα στις διαπραγματεύσεις

¹¹⁵ Βιογραφικό του Χέλη στο Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 544-546, αλλά και στο αφιέρωμα «Sons of Greece», *Time*, 2/12/1940. Ο Χέλης έγινε πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ μετά τον πόλεμο.

¹¹⁶ Βλ. «Συνομοσία προς κατάκτησιν της ΑΧΕΠΑ. Τις ο Βασίλειος Χέλης, ο μνηστήρ της υπάτης Αχεπικής προεδρείας», *Εμπρός*, 12/8/1938, σ. 1 και Π. Χαρισιάδης, «Ο πράκτωρ του Μεταξά Βασίλειος Χέλης φιλοδοξεί να γίνη Ύπατος Πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ», *Εμπρός*, 17/6/1938, σ. 1.

¹¹⁷ Ψήφισμα στο ετήσιο συνέδριο της οργάνωσης το 1940, Leber, *The History of the Order of AHEPA*, σ. 324.

για τη μετατροπή του *Εμπρός* σε όργανο του Δημοκρατικού Μετώπου το καλοκαίρι του 1938. Ο Νταν Αλφαντζής (Dean Alfange) ήταν ο υποψήφιος του Αμερικανικού Εργατικού Κόμματος (American Labor Party) της Νέας Υόρκης για κυβερνήτης της πολιτείας το 1942, εκφράζοντας την ριζοσπαστική πτέρυγα του New Deal.

Η παρουσία ελληνοαμερικανών στις τάξεις των Διεθνών Ταξιαρχιών στην Ισπανία συνιστά μία απτή απόδειξη της επιρροής των αντιφασιστικών ιδεών στις τάξεις της ελληνοαμερικανικής κοινότητας και ειδικά της νεολαίας. Περίπου εκατό άτομα με ελληνική ή κυπριακή καταγωγή αναχώρησαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες για το ισπανικό μέτωπο, πολεμώντας κυρίως στις τάξεις της 15^{ης} ταξιαρχίας, έως την αποχώρηση της στα τέλη του 1938. Η επακριβής ιστορία της ελληνοαμερικανικής συμμετοχής στον Ισπανικό Εμφύλιο δεν είναι της παρούσης.¹¹⁸ Αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι η διερεύνηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών των μαχητών και η ένταξή τους στη δύναμη του αμερικανικού εθελοντικού σώματος. Οι ελληνοαμερικανοί εθελοντές εντάχθηκαν στο Τάγμα Αβράαμ Λίνκολν (Lincoln Brigade) δίχως να διαχωρίζονται από τους αμερικανούς συμμαχητές τους, ενώ λίγες ήταν οι περιπτώσεις ένταξης στον αμιγή ελληνικό λόχο που δημιουργήθηκε αργότερα.

Τα βιογραφικά των ελληνοαμερικανών μαχητών παραπέμπουν στην γενική εικόνα των εθελοντών μεταναστευτικής καταγωγής: νέοι, πολιτικοποιημένοι την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, έχοντας δεσμούς με το Κομμουνιστικό Κόμμα και τα ριζοσπαστικά εργατικά συνδικάτα.¹¹⁹ Ο Νείθαν Γιακάτος (Nathen Yakatos) από τη Λιβαδειά, σερβιτόρος στη Νέα Υόρκη, μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1931 σκοτώθηκε σε ηλικία 45 ετών στην υποχώρηση του 1938. Ο Νικ Σκέπας ή Σκαπασιώτης (Nick Skepas) εποχιακός εργάτης στη χαλυβουργία, «πιατάς» στη Νέα Υόρκη, μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος από τον Μάρτιο του 1936, υπηρέτησε ως οδηγός ασθενοφόρου όντας 27 ετών όταν έφτασε στην Ισπανία. Ο Μάθιου Αργυράκης (Mathew Argirakis) εργάτης χαλυβουργίας στο Κάντον του Οχάιο, μέλος

¹¹⁸ Το ζήτημα αυτό παρουσιάζει ειδικό ενδιαφέρον. Σημειώνουμε ότι το *Εμπρός* της εποχής περιέχει σπάνιες πληροφορίες, οι οποίες σε συνδυασμό με τις διαθέσιμες αρχειακές πηγές (American Lincoln Brigade Archive και προσωπικοί φάκελοι μαχητών στο αρχείο της Κομμουνιστικής Διεθνούς) θα επέτρεπαν την ανάγνωση της ελληνικής παρουσίας στην Ισπανία εντός ενός ευρύτερου πλαισίου. Για τους ελληνοαμερικανούς εθελοντές, υπενθυμίζουμε το *Έλληνες Εθελονταί εις την Ισπανίαν. Αναμνηστικόν Λεύκωμα*, Νέα Υόρκη, 1936[;]. Πολυάριθμες οι αναφορές στο Arthur H. Landis, *The Abraham Lincoln Brigade*, Νέα Υόρκη, The Citadel Press, 1967, καθώς και στην υπόλοιπη - εκτενέστατη- σχετική βιβλιογραφία. Τέλος, βλ. Στέφανος Τσερμέγκας και Λευτέρης Τσιρμιράκης, *No Pasaran. Έλληνες αντιφασίστες εθελοντές στην Ισπανία*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1987 και Δημήτρης Παλαιολογόπουλος, «Έλληνες εθελοντές στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο», *Ιστορικά* 27 (Δεκέμβριος 1997), σ. 379-390.

¹¹⁹ Βλ. Robert Rosenstone, «The Men of the Abraham Lincoln Brigade», *The Journal of American History* 54.2 (Σεπτέμβριος 1967), σ. 327-338.

του Κομμουνιστικού Κόμματος από το 1936, συνελήφθη στην υποχώρηση του 1938, επέστρεψε στις Ηνωμένες Πολιτείες και φυλακίστηκε εκ νέου για ένα εξάμηνο για παραβίαση της μεταναστευτικής νομοθεσίας.¹²⁰

Μετωπικές οργανώσεις: Σύνδεσμος Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών

Ο Σύλλογος Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών υπήρξε η δεύτερη μετωπική οργάνωση, ύστερα από την Ελληνική Δημοκρατική Ένωση, στην οποία πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε η ελληνοαμερικανική αριστερά. Η δημιουργία του Συλλόγου και οι δραστηριότητες του απηχούν ορισμένα νέα προβλήματα, που αντιμετώπισαν οι μεταναστευτικές κοινότητες στην περίοδο της όξυνσης της κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονταν με την επίθεση συντηρητικών κύκλων στις μεταναστευτικές κοινότητες προς τα τέλη της δεκαετίας του 1930. Η οικονομική ύφεση και η εργατική αναταραχή έδωσαν το έναυσμα για την ανάπτυξη μίας ρητορικής, η οποία παρέπεμπε στις παλαιότερες προσπάθειες παρουσίασης των μεταναστών ως παράγοντες κοινωνικής αναταραχής. Στο Κογκρέσο η συγκρότηση της συντηρητικής αντιπολίτευσης προς το New Deal συνοδεύτηκε από την επεξεργασία νομοσχεδίων που αποσκοπούσαν στην απέλαση των «παράνομων», την καταγραφή των «ξενογεννημένων» και τη θέσπιση περιορισμών στην πρόσβασή στις κοινωνικές υπηρεσίες και στα κρατικά επιδοτούμενα προγράμματα εργασίας για τους μη πολιτογραφημένους.¹²¹ Από το 1936 έως το 1940 κατατέθηκαν προς συζήτηση περισσότερα από εβδομήντα νομοσχέδια γύρω από το ζήτημα της μετανάστευσης, τα περισσότερα στην κατεύθυνση του περιορισμού της και της λήψης κατασταλτικών μέτρων για τα εκατομμύρια των μεταναστών που δεν είχαν αποκτήσει την αμερικανική υπηκοότητα.

Η σχετική επιχειρηματολογία επικαλούνταν την ανάγκη ανάσχεσης του εργατικού κινήματος και παρακολούθησης των πολιτικών δραστηριοτήτων των μεταναστών, προβλέποντας την άμεση απέλαση όσων προπαγάνδιζαν την ανατροπή του πολιτεύματος. Η δυναμική αυτών των αντιλήψεων καταδεικνύει την υποχώρηση του φιλελεύθερου πνεύματος του New Deal και την ισχυροποίηση των συντηρητικών μηχανισμών εντός και εκτός του Δημοκρατικού Κόμματος. Στο έδαφος αυτό, θεσπίστηκε η Επιτροπή Διερεύνησης των Αντι-Αμερικανικών Ενεργειών, υπό την

¹²⁰ Τα στοιχεία αντλούνται από τις βιογραφικές καρτέλες των εθελοντών στις Διεθνείς Ταξιαρχίες, Abraham Lincoln Brigade Database, Abraham Lincoln Brigades Archives, Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives.

¹²¹ Για μια επισκόπηση των εξελίξεων βλ. Sherman, *A Communist Front at Mid-Century*, σ. 31-46.

προεδρία του Μάρτιν Ντάις, γερουσιαστή από το Τέξας, ο οποίος είχε δηλώσει στο σώμα ότι «εάν είχαμε αρνηθεί την είσοδο στους 16.500.000 αλλοδαπούς που μένουν στην χώρα σήμερα, δεν θα υπήρχε το πρόβλημα της ανεργίας».¹²² Η επιτροπή Ντάις τροφοδότησε τον τύπο με αστήρικτες θεωρίες συνομοσίας για τον κίνδυνο ανατροπής της αστικής δημοκρατίας από τους «πράκτορες ξένων δυνάμεων». Το 1920, ο εισαγγελέας Πάλμερ είχε εξαπολύσει μια συντονισμένη αστυνομική επιχείρηση σύλληψης και απέλασης εκατοντάδων μεταναστών λίγους μήνες μετά την μεγάλη απεργία των εργατών της χαλυβουργίας και υπό την επίδραση των επαναστάσεων στην Ευρώπη. Το 1937, η επιτροπή Ντάις συνέδεε εκ νέου τη μεταναστευτική ιδιότητα με τον «αντι-αμερικανισμό», εγκαινιάζοντας έτσι την τριακονταετή λειτουργία της Επιτροπής Διερεύνησης των Αντι-Αμερικανικών Ενεργειών. Ισχυρά δημοσιογραφικά συγκροτήματα, όπως του Χίρστ, επιτροπές πολιτών και συντηρητικές οργανώσεις χαιρέτισαν τις ενέργειες της επιτροπής.

Στον αντίποδα, η Αμερικανική Επιτροπή Προστασίας Ξενογεννημένων (American Committee for Protection of Foreign Born) αναδείχθηκε σε μια από τις πλέον δραστήριες μετωπικές οργανώσεις της αριστεράς. Το έργο της περιλάμβανε την ενημέρωση της αμερικανικής κοινής γνώμης, την άσκηση πολιτικής πίεσης στο Κογκρέσο, την αρωγή των προσφύγων από τις χώρες της Ευρώπης και την παροχή νομικής βοήθειας σε χιλιάδες μετανάστες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Σύνδεσμος Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών ιδρύθηκε το 1936, ως τμήμα της αμερικανικής επιτροπής, ύστερα από πρωτοβουλίες της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας.¹²³ Σύμφωνα με το καταστατικό του σκοπός του Συνδέσμου ήταν «η διά παντός νομίμου μέσου υποστηρίξις των καθ' οιονδήποτε τρόπον αδικουμένων Ελλήνων, πολιτών Αμερικανών και μη, ιδιαιτέρως δε η αναχαίτησις, των αντιξενικών νομοσχεδίων και γενικώς του ρεύματος κατά των ξενογεννημένων», ενώ η δομή του βασιζόταν στην παρουσία αντιπροσώπων σωματείων και κοινοτήτων, οι οποίοι θα εξέλεγαν ανάλογες επιτροπές και θα συμμετείχαν στις συνελεύσεις.¹²⁴

Η ίδρυση του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών στηρίχθηκε στο έντονο ενδιαφέρον των ελληνοαμερικανικών οργανώσεων και του τύπου για τα

¹²² Salvatore J. LaGumina, «The New Deal, the Immigrants and Congressman Vito Marcantonio», *International Migration Review* 4.2 (Ανοιξη 1970), σ. 57-75, το παράθεμα από τις σ. 60-61.

¹²³ Οι πρώτες σχετικές συσκέψεις πραγματοποιήθηκαν το 1935, «Η Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία προτείνει άμεσον δράσιν προς ματαίωσιν των αντιξενικών νομοσχεδίων», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/8/1935, σ. 4. Οι διεργασίες αυτές οδήγησαν στη συγκρότηση του Σ.Π.Ε.Μ. τον Ιούνιο του 1936, «Η σύσκεψις επί των αντιξενικών διωγμών εις την αίθουσαν του Αγ. Ελευθερίου εν Νέα Υόρκη», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/5/1936, σ. 4.

¹²⁴ *Καταστατικόν του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1937, σ. 3 και 4.

νομοσχέδια που αφορούσαν το νομικό καθεστώς των μεταναστών. Εκπρόσωποι από περίπου σαράντα εθνοτοπικούς και κοινωνικούς συλλόγους παρακολούθησαν τις διεργασίες συγκρότησής του Συνδέσμου, ενώ τακτική ήταν η παρουσία απεσταλμένου της Αρχιεπισκοπής. Η ελληνοαμερικανική αριστερά καθοδηγούσε το όλο εγχείρημα με εκπροσώπους της Παγκυπριακής, της Δωδεκανησιακής Νεολαίας, της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας και του «Σπάρτακου» της Νέας Υόρκης.¹²⁵ Στην εκτελεστική επιτροπή συμμετείχαν εκπρόσωποι από δεκαπέντε εθνοτοπικούς συλλόγους, ο πρόεδρος της κοινότητας «Άγιος Ελευθέριος» και μέλη διοικητικών συμβουλίων από διάφορες μεταναστευτικές συσσωματώσεις.

Η συζήτηση για τα νομοσχέδια περί αλλοδαπών και οι δραστηριότητες του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών αναδεικνύουν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν αρκετοί ελληνοαμερικανοί ακόμα και στα μέσα της δεκαετίας του 1930 γύρω από τη νομική τους υπόσταση. Είναι χαρακτηριστικό, ότι στην ιδιαίτερα δημοφιλή στήλη του *Εθνικού Κήρυκα* «Ελεύθερο Βήμα» δεν έπαυσαν ποτέ οι ερωτήσεις για ζητήματα μετανάστευσης, πολιτογράφησης και πρόσκλησης συγγενών. Στη δεκαετία του 1920 ένα σημαντικό τμήμα των μεταναστών είχε αποκτήσει την ιδιότητα του αμερικανού πολίτη, αλλά το γεγονός αυτό δεν αναιρεί την ύπαρξη καθυστερήσεων. Οι μετανάστες που είχαν εισέλθει παράνομα στις Ηνωμένες Πολιτείες, όσοι δεν είχαν καταθέσει τα «πρώτα τους χαρτιά» για μια σειρά κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους, εκείνοι που δεν θεώρησαν αναγκαία τη διαδικασία, καθώς δεν είχαν συναλλαγές με κυβερνητικούς φορείς εξηγούν το γιατί ακόμα και στις παραμονές του πολέμου το συνολικό ποσοστό των πολιτογραφημένων –ανάμεσα σε όσους είχαν γεννηθεί στην Ελλάδα- δεν υπερέβαινε το 60%.¹²⁶ Πολλοί είχαν αφήσει εκκρεμή την υπόθεση από ανασφάλεια για την εξέταση ή επειδή οι συνεχείς μετακινήσεις δεν επέτρεπε την τήρηση των διατάξεων για πολυετή παραμονή σε μια πολιτεία.

Η εντεινόμενη φημολογία για τον κίνδυνο σύλληψης και απέλασης των μη πολιτογραφημένων μεταναστών ανατροφοδοτούνταν από ακραία νομοσχέδια που κατατίθεντο στο Κογκρέσο. Τέτοιες πρακτικές δεν επικράτησαν, αν και έως να καταστεί αυτό σαφές υπήρξε διάχυτη ανησυχία στις μεταναστευτικές κοινότητες. Σε

¹²⁵ Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Παγκυπριακή», φ. 3, σ. 44-45 και «Η πρώτη σύσκεψις της Ελλ. Ομάδος κατά των αντιξενικών νομοσχεδίων», *Εθνικός Κήρυξ*, 27/4/1936, σ. 4.

¹²⁶ Ο σχετικός πίνακας στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Roucek, *One America. The History, Contributions and Present Problems of our Racial and National Minorities*, Νέα Υόρκη, Prentice Hall, Inc., 1945, σ. 657.

πολλές πολιτείες όμως οι μη πολιτογραφημένοι αποκλείστηκαν από την κοινωνική πρόνοια και κυρίως απολύθηκαν από τα κυβερνητικά προγράμματα απασχόλησης του Public Works Administration. Ειδικότερο πρόβλημα αντιμετώπισαν οι μετανάστες από τα Δωδεκάνησα, που ως ιταλοί πολίτες χρειάστηκε να καταβάλουν έντονες προσπάθειες ώστε να εξαιρεθούν της διαδικασίας καταγραφής, στις παραμονές του πολέμου. Η φοβία έναντι μιας διαδικασίας νομικού ελέγχου της μεταναστευτικής υπόστασης δεν είναι άσχετος με τις εξελίξεις της εποχής και κυρίως τις ειδήσεις για τις διώξεις στη ναζιστική Γερμανία. Για ένα σημαντικό τμήμα των μεταναστευτικών κοινοτήτων, τα «αντιξενικά νομοσχέδια» σηματοδοτούσαν την επιστροφή σε ένα πλαίσιο πολλαπλών διακρίσεων, το οποίο αν και δεν είχε εξαλειφθεί, με την πάροδο του χρόνου είχε ατονήσει. Η ύλη του *Εθνικού Κήρυκα* το 1935 και στις αρχές του 1936 φανερώνει μια διάχυτη ανησυχία καθώς «το Κογκρέσσο επλημμύρησεν από αντιξενικά νομοσχέδια», αλλά και την ελπίδα ότι ο πρόεδρος Ρούζβελτ δεν θα επέτρεπε την επιβολή διακρίσεων.¹²⁷ Στο πλαίσιο αυτό, η εφημερίδα φιλοξενούσε τις δραστηριότητες του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών και προέβαλε με τρόπο τις ειδήσεις για συλλήψεις ελληνοαμερικανών.

Ο Σύνδεσμος προωθούσε την πολιτογράφιση των ελληνοαμερικανών, παρέχοντας δωρεάν νομικές συμβουλές στα γραφεία του και συνεργαζόμενος με τις πολιτειακές υπηρεσίες της Νέας Υόρκης. Επικεφαλής της υπηρεσίας αυτής ήταν ένας δικηγόρος ονόματι Ε. Υψηλάντης, μέλος της ΑΧΕΠΑ, ο οποίος συμμετείχε ως ομιλητής σε πολυάριθμες σχετικές εκδηλώσεις. Σύμφωνα με έναν απολογισμό δράσης στο πρώτο εξάμηνο του 1937 ο Σύνδεσμος παρείχε υπηρεσίες σε περισσότερους από πεντακόσιους μετανάστες, ενώ εξέδιδε τακτικά ένα πολυγραφημένο *Δελτίο*, το οποίο περιείχε ερωτοαπαντήσεις για ζητήματα μεταναστευτικής φύσεως.¹²⁸

Ταυτόχρονα, επεδείκνυε ιδιαίτερη δραστηριότητα στην παροχή νομικής κάλυψης στους συλληφθέντες μετανάστες, συνεργαζόμενος με εθνοτοπικούς συλλόγους και την Αρχιεπισκοπή. Οι περιπέτειες της πολύτεκνης οικογένειας

¹²⁷ Η θέση της εφημερίδας συνοψίζεται στο «Ο αντιξενικός κίνδυνος», *Εθνικός Κήρυξ*, 5/2/1936, σ. 4. Την ίδια περίοδο, ιδιαίτερα μαχητική ήταν η αρθρογραφία του Χριστοφορίδη για το ίδιο θέμα, ενδεικτικά, Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Προσοχή εις τα τοπικά αντιξενικά μέτρα εξ ίσου επικίνδυνα όπως και τα Ομοσπονδιακά τοιαύτα», *Εθνικός Κήρυξ*, 16/4/1936, σ. 2.

¹²⁸ «Η συνδιάσκεψις του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών», *Εμπρός*, 29/10/1937, σ. 5. Στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 56 βρέθηκαν δελτία τύπου, προκηρύξεις, ενημερωτικό υλικό και επιστολές του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών. Μεταξύ αυτών και το *Δελτίον- Νομοθεσία* *αφορώσαι τους ξένους εις το 76^{ον} Κογκρέσον. Τι πρέπει να γνωρίζουν οι αλλοδαποί*.

Φρουδάκη, των μελών του Κομμουνιστικού Κόμματος Δ. Άγαλου και Ιωάννη Παππά, του αναπήρου Νικ Χίλος, των εθελοντών του Ισπανικού Εμφυλίου Σ. Τσερμέγκα και Ν. Χαλέπη, του γεννημένου στην Κερασούντα ναυτικού Ανέστη Νικολαΐδη, του συνδικαλιστή στα ξενοδοχεία της Νέας Υόρκης Θ. Παππά, και του «ατσαλά» Α. Βασιλειάδη θα μπορούσαν να αποτελέσουν ενδιαφέρουσες αφηγήσεις διαφορετικών μεταναστευτικών διαδρομών. Το κοινό στοιχείο, των παραπάνω ιστοριών ήταν η σύλληψη και κράτηση στο Έλις Άιλαντ Άιλαντ (Ellis Island), η πρόθεση των αμερικανικών αρχών για την απέλασή τους και η κινητοποίηση του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών που παρείχε νομική και οικονομική κάλυψη, αποτρέποντας, στις περισσότερες περιπτώσεις, την απέλαση.

Οι προσπάθειες του Συνδέσμου να μετασχηματίσει την ανησυχία γύρω από τα «αντιξενικά νομοσχέδια» σε πολιτική διαμαρτυρία είχε μικρότερη επιτυχία. Η αρχική σχετικά ομόθυμη αποδοχή των δραστηριοτήτων του Συνδέσμου μετασχηματίστηκε σε επιφύλαξη όταν η επιτροπή Ντάις άρχισε να διερευνά τις δραστηριότητες της αριστεράς. Ύστερα από το 1937 στο πλαίσιο της συνολικότερης αναδίπλωσής του, ο *Εθνικός Κήρυξ* άρχισε να καταγγέλλει τον Σύνδεσμο ως «ερυθρό μέτωπο», ενώ υπερτόνιζε την νομιμοφροσύνη των ελληνοαμερικανών, οι οποίοι δεν είχαν λόγους να ανησυχούν για την επιτροπή Ντάις εφόσον δεν απεργάζονταν την ανατροπή του πολιτεύματος. Ορισμένοι εθνοτοπικοί σύλλογοι απέσυραν την υποστήριξή τους προς τον Σύνδεσμο, ενώ ο τελευταίος υπενθύμιζε σε κάθε ευκαιρία ότι «ο σκοπός του είναι φύσεως Μεταναστευτικός και μόνον» και ότι «δεν είναι συνδεδεμένος πολιτικώς με κανένα κόμμα (...) και δεν έχει καμμίαν απολύτως σχέσιν με το Κομμουνιστικόν Κόμμα».¹²⁹ Τα γεγονότα γύρω από το ζήτημα αυτό φωτίζουν την αλλαγή του πολιτικού κλίματος στις Ηνωμένες Πολιτείες από τα τέλη του 1937 και την επίδραση αυτών των εξελίξεων στην ελληνοαμερικανική ζωή.

Η ελληνοαμερικανική αριστερά στις κοινότητες: εργατικός πολιτισμός και «ανεξάρτητα σχολεία»

Το 1938 ο Δημήτριος Χριστοφορίδης περιόδευσε στα κυριότερα ελληνοαμερικανικά κέντρα των ανατολικών και μεσοδυτικών πολιτειών και κυρίως στις εργατικές κοινότητες του Σικάγο, του Ντιτρόιτ, του Κλήβελαντ, του Κάντον και του

¹²⁹ Αποσπάσματα από μια τετρασέλιδη προκήρυξη με τίτλο «Σύνδεσμος Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών. Πλήρωση μιας ψηλαφητής ανάγκης», Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 56.

Μακήσπορτ. Επιστρέφοντας στη Νέα Υόρκη δημοσίευσε τις εντυπώσεις του στο *Εμπρός*.¹³⁰ Τα κείμενα του Χριστοφορίδη ξεχωρίζουν για τη διεισδυτική ανάγνωση των αλλαγών της κοινοτικής καθημερινότητας στα χρόνια του New Deal. Ενσωματώνοντας ορισμένες βασικές εκτιμήσεις της αριστεράς, ο διευθυντής του *Εμπρός* εκτιμούσε ότι οι σοβαροί μετασχηματισμοί που είχαν συντελεστεί από τα μέσα του 1920 απαιτούσαν έναν ανάλογο μετασχηματισμό της κοινοτικής οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούσε ότι οι οικιστικές αλλαγές στις εργατικές πόλεις, ως αποτέλεσμα των στεγαστικών προγραμμάτων του New Deal, επέφεραν τη χαλάρωση των εθνοτικών «μαχαλάδων», γεγονός που είχε επιπτώσεις στην κοινοτική λειτουργία. Οι εθνοτοπικοί σύλλογοι, που είχαν λειτουργήσει στα πρώτα τους βήματα ως αλληλοβοηθητικές ενώσεις, έχαναν τη δυναμική τους, λειτουργώντας αποκλειστικά ως διοργανωτές χοροεσπερίδων και εκδρομών. Ο έλεγχος των κοινοτικών σχολείων από την Αρχιεπισκοπή αναπαρήγαγε την προγονοπληξία και την διδασκαλία της καθαρεύουσας, μακριά από τις αναζητήσεις και τα προβλήματα της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς.

Η συστηματικότερη ενασχόληση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς με τα κοινοτικά ζητήματα στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 συμβάδισε με την συμμετοχή των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων στην μεταναστευτική καθημερινότητα, ιδίως των εργατικών κοινοτήτων. Από την άλλη, η προσπάθεια της αριστεράς να «συγχρονίσει» τις δραστηριότητες των ελληνοαμερικανικών συλλόγων και κοινοτήτων με τις δράσεις του αμερικανικού προοδευτικού κινήματος δημιουργούσε αντιθέσεις. Η συμμετοχή για παράδειγμα της αδελφότητας «Ομόνοια» των Κρητικών της Νέας Υόρκης στο μνημόσυνο του μαχητή των Διεθνών Ταξιαρχιών Ιωάννη Τσερώνη υπήρξε η αφορμή για αντεγκλήσεις στο διοικητικό συμβούλιο και την άσκηση πειθαρχικών μέτρων σε βάρος των υποστηρικτών της αριστεράς.¹³¹

Η ενίσχυση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς πυροδοτούσε τα συντηρητικά αντανακλαστικά τμήματος των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Η φοβία του στιγματισμού, δεδομένης της παραδοσιακής σύνδεσης του κομμουνισμού με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, αλλά και η επιρροή του μεταξισμού διαδραμάτισαν ρόλο στην ανάπτυξη του ελληνοαμερικανικού αντικομμουνισμού. Στο Σαν

¹³⁰ Σημειώνουμε, ενδεικτικά, το πρώτο από την κάθε σειρά άρθρων: Δ. Χριστοφορίδης, «Είναι τα σωματεία μας όπως θα ηθέλαμε να είναι;», *Εμπρός*, 23/8/1938, σ. 1 και Δ. Χριστοφορίδης, «Τι είδα και τι άκουσα εις τας διαφόρους ελληνικάς παροικίας;», *Εμπρός*, 11/11/1938, σ. 5.

¹³¹ Κρητικός, «Ο πρόεδρος της 'Ομόνοιας' Κρητών πολιτεύεται ως δικτάτωρ», *Εμπρός*, 7/1/1938, σ. 4.

Φραντσίσκο η προσπάθεια των κομμουνιστών να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην κοινοτική οργάνωση προκάλεσε την αντίδραση των προξενικών αρχών και συντηρητικών παραγόντων της κοινότητας. Το Σαν Φραντσίσκο, η πόλη της γενικής απεργίας του 1934, ήταν ένα από τα προπύργια του αμερικανικού προοδευτικού κινήματος. Ο Ελληνικός Εργατικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος διέθετε ερείσματα στους εργάτες του λιμανιού και στους εργαζόμενους στα ξενοδοχεία και στα εστιατόρια της πόλης, ενώ διατηρούσε τακτικές επαφές με τα ελληνικά πληρώματα των πλοίων, που έδεναν εκεί. Η τοπική εφημερίδα *Προμηθεύς* φιλοξενούσε τις απόψεις του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου, ενώ η *Καλιφορνία*, του παλαιού μοναρχικού Αναστάσιου Μουντάνου, εξέφραζε συντηρητικότερες απόψεις, συντασσόμενη με τον αντικομμουνιστή πρόξενο Ηλία Πηχιών.¹³²

Από τα μέσα του 1937 διαδοχικά γεγονότα μαρτυρούν την όξυνση της αντιπαράθεσης με κύριο επίδικο τον έλεγχο του Διοικητικού Συμβουλίου της κοινότητας της «Αγίας Τριάδος». Σύμφωνα με την αρθρογραφία του *Εμπρός*, συντηρητικοί κύκλοι με την υποστήριξη του προξένου και εκπροσώπων της Αρχιεπισκοπής επιχείρησαν πραξικοπηματικά να αναλάβουν τη διοίκηση της κοινότητας. Η ανάδειξη νέας διοίκησης αποτελούμενη από «προοδευτικούς» και «βιοπαλαιστές» έδωσε τέλος στις προσπάθειες αυτές.¹³³ Ο Ηλίας Πηχιών σε μία αναφορά του προς το υπουργείο Εξωτερικών στα τέλη του 1939 περιέγραφε την τελική έξωση των «ερυθρών» από τη διοίκηση της κοινότητας και την μεταφορά της δράσης αυτών στην κοινότητα του «Ευαγγελισμού». Το κείμενο του Πηχιών επέμενε στην ανάγκη καταπολέμησης της κομμουνιστικής επιρροής, αναγνωρίζοντας ότι η δυναμική της αριστεράς οφειλόταν στις εκσυγχρονιστικές και ριζοσπαστικές της θέσεις γύρω από την σχολική και κοινοτική οργάνωση:

«Κατηχούν εις τα ελληνικά καφενεία τους εργατικούς εκ των Ελλήνων οίτινες ανήκουν και εις τας αμερικανικά εργατικάς οργανώσεις, αίτινες υφίστανται αισθητώς την επίδρασιν του Αμερικανικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Διαμοιράζουν και αποστέλλουν δωρεάν την εφημερίδαν ταύτην [*Εμπρός*] εις διάφορα πρόσωπα (...) Προσπαθούν και εργάζονται καταχθονίως όπως λάβουν εις τας χείρας

¹³² Ενδεικτικά, Μ. Δανηλίδης, «Ο πρόξενος του Μεταξά εν Αγ. Φραγκίσκω υμνητής του Χίτλερ και του φασισμού», *Εμπρός*, 21/9/1937, σ. 3. Τον Πηχιών χαρακτήριζε «φασίστα πρώτης τάξεως» και ο απεσταλμένος του *Εθνικού Κήρυκα* Μπάμπης Μαρκέτος σε μια επιστολή του προς τον Βασίλη Βλαβιανό (14/2/1943), Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 136, όπου και στοιχεία για την κοινοτική αντιπαράθεση την περίοδο του πολέμου και πιο συγκεκριμένα γύρω από τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου.

¹³³ Ενδεικτικά, Δημοκράτης Χριστιανός, «Αι καταπληκτικά πρόοδοι της Ελληνικής παροικίας και ο επαπειλών αυτάς φασιστικός κίνδυνος», *Εμπρός*, 28/1/1938, σ. 5.

των τα Σχολεία παρουσιαζόμενοι ως διανοούμενοι και αξιούντες να κατευθύνουν αυτοί την εις την ελληνικήν γλώσσαν μόρφωσιν των ελληνοπαίδων εν Αμερική, κατακρίνοντας την Εκκλησίαν και την Αρχιεπισκοπήν ως οπισθοδρομικήν και ακατάλληλον δια την μόρφωσιν της νέας γεννεάς. Δυστυχώς δε πίπτουν θύματα τούτων και εξ Ελλάδος ενταύθα ερχόμενοι διανοούμενοι, ως συνέβη με τον εσχάτως την πόλιν μας επισκεφθέντα πρώην Καθηγητή της γλωσσολογίας εν τω Πανεπιστημίω της Θεσσαλονίκης κ. Τριανταφυλλίδη, όστις, εις σχετικήν περί σχολείων εν Αμερική, συζήτησιν, μοι υπέδειξεν ως καταλλήλους δια να αναλάβουν το σχολείον εν Αγίω Φραγκίσκω δύο κομμουνιστάς, τον Διευθυντήν της εφημερίδος *Προμηθεύς* και τον συνεργάτην ταύτης Μακρήν.

Την κομμουνιστικήν και αντεθνικήν ταύτην προπαγάνδαν των ενταύθα κομμουνιστών προσπαθεί η Προξενική αύτη Αρχή να πολεμή και πατάσσει δι' όλων των αποκειμένων αυτή μέσων. Μη δυναμένη όμως να εκδηλωθή αναφανδόν κατά τούτων, οίτινες είνε Αμερικανοί πολίται, φρονεί ότι θα έδει να αντεπεξέλθη κατά της εν Αμερική Ελληνικής Κομμουνιστικής κινήσεως η Εκκλησία δια των οργάνων της Κληρικών και Διδασκάλων. Θα είνε σκόπιμον και αναγκαίον όπως η Αρχιεπισκοπή αποστείλη απόρρητον εγκύκλιον προς τους Ιερατικούς Προισταμένους των Ελληνικών Κοινοτήτων, συνιστώσα αυτοίς να παρακολουθώσι πάσαν κίνησιν των Ελλήνων κομμουνιστών, προβαίνωσιν εις κατάλληλα σχετικά κηρύγματα επ Εκκλησίαις κατ' αυτών, παρακολουθούν τους διδασκάλους των εις τας μετά των Κομμουνιστών σχέσεις των και εν γένει καταπολεμούν και εκμηδενίζουν πάσαν τούτων προπαγανδιστικήν ενέργειαν».¹³⁴

Το σχολικό ζήτημα που έθιγε ο Πηχιών ήταν κομβικό στην οργάνωση των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων. Η πρόταση της αριστεράς για σχολεία «ανεξάρτητα» από την Αρχιεπισκοπή, τα οποία θα διοικούνταν από μία κοινοτική επιτροπή, επικοινωνούσε με τις αναζητήσεις ενός ευρύτερου ακροατηρίου. Ταυτόχρονα, το αίτημα της διδασκαλίας της δημοτικής και η παροχή «εκπαίδευσης που να ανυψώνει το πνευματικό επίπεδο των παιδιών, να τους κατατοπίζει με τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα και να τους προετοιμάσει για την κοινωνική βιοπάλη» συγκινούσε κύκλους δασκάλων και γονείς, που έβλεπαν ότι το ελληνοκεντρικό σχολικό πρόγραμμα απομάκρυνε τους μαθητές από την αμερικανική

¹³⁴ Ηλίας Πηχιών προς την «διεύθυνσιν πολιτικών υποθέσεων» του υπουργείου Εξωτερικών (30/11/1939), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1939/B/10/BA.

καθημερινότητα.¹³⁵ Γενική άλλωστε ήταν η παραδοχή ότι τα ελληνικά απογευματινά σχολεία ήταν απωθητικά για τους νεαρούς ελληνοαμερικανούς, που έπρεπε εκτός από τις καθημερινές τους σχολικές υποχρεώσεις να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των ιερωμένων δασκάλων και τις προκλήσεις της καθαρεύουσας. Ο πρόξενος στη Βοστώνη ύστερα από μια περιοδεία του σημείωνε ότι «αι ελληνικάί αύται σχολαί στεγαζόμεναι εις ημιυπόγεια, ανήλια, ανθυγιεινά και κακώς επιπλωμένα δίδουσι την εικόνα μάλλον σωφρονιστηρίων ή εκπαιδευτικών ιδρυμάτων».¹³⁶

Από την άλλη, συντηρητικοί κύκλοι, ακόμα και στα μέσα της δεκαετίας του 1930 εμφανιζόταν υπέρμαχοι της ίδρυσης ημερήσιων ελληνικών σχολείων, μια πρόταση που εμφανώς δεν αντιστοιχούσε στις επιθυμίες της πλειονότητας των ελληνοαμερικανών. Ο γραμματέας της αρχιεπισκοπής, Βασίλειος Ζούστης σε μια έκθεση το 1936, δήλωνε ευθαρσώς τη συμφωνία του με την λειτουργία ημερήσιων ελληνικών σχολείων, επικαλούμενος για τη μη υλοποίηση του στόχου μόνο ζητήματα οικονομικής φύσεως.¹³⁷ Η ουσία του ζητήματος έγκειτο στην απροθυμία γονέων και μαθητών να αποκοπούν από το αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα, στο όνομα της διατήρησης μιας αφηρημένης «ελληνικότητας».

Η πρόταση για τα «ανεξάρτητα σχολεία», όπου οι γονείς θα αναλάμβαναν την εξασφάλιση των υλικών συνθηκών μάθησης και η δομή τους δεν θα απομόνωνε τους μαθητές από την αμερικανική κοινωνία, εμφανιζόταν ως μια ανακαινιστική πνοή, που δεν αμφισβητούσε την αναγκαιότητα της εκμάθησης ελληνικών, αλλά αντιλαμβανόταν ότι «τα παιδιά πρέπει να γίνουν πρωτίστως Αμερικανοί αν θέλουμε το καλό τους».¹³⁸ Η διεισδυτικότητα των προτάσεων αυτών διαφαίνεται σε μια εκτεταμένη συζήτηση στις στήλες του *Πρωτοπόρου*, όπου διδάσκοντες από διάφορες κοινότητες κοινοποίησαν τα προβλήματα και τις προτάσεις τους, ύστερα από πρόσκληση του περιοδικού.¹³⁹ Οι ιδέες αυτές δοκιμάστηκαν στα «ανεξάρτητα

¹³⁵ Π. Θάλειος, «Τα ελληνικά απογευματινά σχολεία στην Αμερική», *Πρωτοπόρος* 2 (Απρίλιος 1935), σ. 10.

¹³⁶ Πέτρος Δασκαλόπουλος προς το υπουργείο Εξωτερικών, «Εμπιστευτική [επιστολή] περί του εν τη περιφερεία μου ελληνισμού από οικο[νομικής] εκπαιδ[ευτικής] και θρησκευτικής απόψεως (27/6/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3.

¹³⁷ Ελληνική Αρχιεπισκοπή Αμερικής Βορείου και Νοτίου, *Εκθεσις δια το σχολικόν έτος 1935-1936 υπό Βασιλείου Θ. Ζούστη- ειδικού γραμματέως, χ.ε.*, 1936, σ. 12. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1936/61/10.

¹³⁸ «Η γνώμη του 'Πρωτοπόρου'», *Πρωτοπόρος* 17 (Ιούλιος 1936), σ. 6. Σημειώνουμε την συστηματική προβολή από τις στήλες του *Εμπρός* και του *Πρωτοπόρου*, με κείμενα και φωτογραφίες, των συνθηκών εκπαίδευσης του ελληνικού στοιχείου στην Ε.Σ.Σ.Δ. ως παράδειγμα προς μίμηση.

¹³⁹ Η έρευνα «Προβλήματα του ελληνικού σχολείου στην Αμερική» δημοσιεύτηκε σε τέσσερις συνέχειες (από τον Απρίλιο του 1936 έως τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου) φιλοξενώντας απόψεις εκπαιδευτικών, κοινοτικών παραγόντων και στελεχών της αριστεράς.

σχολεία» που ιδρύθηκαν σε μια σειρά κοινοτήτων, συχνά με την υποστήριξη των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων και την παρουσία μελών τους στις επιτροπές αυτών.

Στη Νέα Υόρκη λειτουργούσε ένα τέτοιο σχολείο στην περιοχή του Τσέλσου (Chelsea) σε αυτοτελές κτήριο, συνδεδεμένο με τον «Σπάρτακο», έχοντας συνολικά 75 μαθητές, ενώ το πρόγραμμά διδασκαλίας είχε διαμορφωθεί στα πλαίσια ενός πολιτειακού προγράμματος υποστήριξης της παιδικής δημιουργικότητας και επιμόρφωσης.¹⁴⁰ Ένα ενδεικτικό εβδομαδιαίο πρόγραμμα, του Ιανουαρίου του 1938, των σχετικών δραστηριοτήτων περιλάμβανε: «Δευτέρα: εργόχειρα, καλαί τέχναι, μαθήματα δραματικής τέχνης εις την Ελληνικήν, δημοσιογραφία. Τρίτη: μουσική, τραγούδια, χορωδία, ξιφομαχία. Τετάρτη: μαθήματα δραματικής τέχνης εις την Αγγλικήν, δημοσιογραφία. Πέμπτη: συγγραφικόν εργαστήριον Παρασκευή: μαθήματα ελληνικών λαϊκών χορών, μαθήματα πιάνου». Ανάλογες πληροφορίες διαθέτουμε για την περιοχή του Μπρούκλυν, τη Βαλτιμόρη, το Μέριντεν (Meriden), όπου ο *Εθνικός Κήρυκας* κατήγγειλε την παρουσία των κομμουνιστών στη σχολική επιτροπή, το Μηλγουόκι (Milwaukee) και το Κλαίρτον (Clairton).¹⁴¹ Στη Φιλαδέλφεια, στα εγκαίνια του ιδιόκτητου οικήματος που στέγαζε το «ανεξάρτητο σχολείο Διογένης» παρευρέθηκε ο Μουσικός Όμιλος του τοπικού Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου παίζοντας «διάφορα ελληνικά και αμερικανικά μουσικά τεμάχια».¹⁴² Το παράδειγμα της Φιλαδέλφειας, όπου ένας τοπικός οδηγός μνημόνευε τον Ελληνικό Εργατικό Σύνδεσμο ως «κέντρο δραστηριοτήτων» της κοινότητας, δεν ήταν μοναδικό.¹⁴³ Ορισμένες μοναδικές φωτογραφίες στον *Πρωτοπόρο* και τα προγράμματα των χοροεσπερίδων των «ανεξάρτητων σχολείων» φανερώνουν τη στενή σχέση του εκπαιδευτικού προγράμματος με τις δραστηριότητες των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων.

Στις εργατικές κοινότητες των μεσοδυτικών πολιτειών ελληνοαμερικανοί μαθητές συμμετείχαν στις εκπαιδευτικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες των Συνδέσμων. Μουσικοί όμιλοι, «εργατικές μανδολινάτες» και παιδικές χορωδίες

¹⁴⁰ Μ. Σαββίδης, «Τι ελλείψεις παρουσιάζονται εις το εργατικόν κέντρο ‘Σπάρτακος’», *Εμπρός*, 11/1/1938, σ. 2 και Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, «Ιστορικές Αναδρομές», σ. 12-13.

¹⁴¹ «Η συμμετοχή μας εις το σχολικόν ζήτημα του ελληνισμού», *Εμπρός*, 3/5/1938, σ. 4. «Ανεξάρτητα» σχολεία πρέπει να λειτουργούσαν και σε άλλες κοινότητες, δίχως όμως να έχει πάντα παρουσία η ελληνοαμερικανική αριστερά στην οργάνωσή τους.

¹⁴² Ευρ. Στεφάνου, «Εγκαίνια του ανεξαρτήτου σχολείου της Φιλαδέλφειας ο ‘Διογένης’», *Εμπρός*, 12/10/1937, σ. 5.

¹⁴³ Federal Writers Project, *Philadelphia. A Guide to the Nation's Birthplace*, Telegraph Press, Φιλαδέλφεια, 1937, σ. 441.

εμφανίζονταν σε πανηγυρικές εκδηλώσεις και συγκεντρώσεις υπό την αιγίδα των εργατικών συνδικάτων ή των οργανώσεων της αριστεράς. Στη Νέα Υόρκη, οι κεντρικές χοροεσπερίδες της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και του *Εμπρός* πραγματοποιούνταν σε κεντρικές αίθουσες συγκεντρώνοντας περισσότερους από χίλιους ελληνοαμερικανούς. Στα γραφεία του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου «Σπάρτακος» πραγματοποιούνταν διαλέξεις για ποικίλα θέματα γενικής φύσης, συσκέψεις, κομματικές συνεδριάσεις, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις και θεατρικές παραστάσεις. Σε ορισμένες μικρότερες κοινότητες διακρίνουμε ότι οι πρακτικές αυτές εγγράφονταν στην ανάπτυξη μιας λαϊκής-εργατικής κουλτούρας, όπου η κοινοτική ζωή, το συνδικάτο και ο τοπικός Εργατικός Εργατικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος αποτελούσαν κοινά σημεία αναφοράς.

Η ανάπτυξη του ελληνοαμερικανικού εργατικού θεάτρου συνιστά ένδειξη αυτής της κινητικότητας. Η ανάδειξη του θεάτρου σε πρόσφορο μέσο κοινωνικοποίησης των θέσεων του εργατικού κινήματος και η συστηματική παρουσίασή του ως το κατεξοχήν λαϊκό εκφραστικό μέσο αποτελούσαν σταθερά μοτίβα της ύλης του *Πρωτοπόρου*.¹⁴⁴ Οι θέσεις αυτές μαρτυρούν την απήχηση των αναζητήσεων της αμερικανικής διάνοησης και της εμφάνισης θεατρικών έργων με θέματα από τις εργατικές κινητοποιήσεις της περιόδου. Δυστυχώς, η ελληνοαμερικανική παραγωγή κειμένων και σεναρίων «για το εργατικό θέατρο» λανθάνει στο σύνολό της- αν και γνωρίζουμε ορισμένους τίτλους από τους καταλόγους του βιβλιοπωλείου του *Εμπρός*. Τα κείμενα του, πιθανότατα αυτοδίδακτου εργάτη, Α. Δημητράκη, αφορούσαν ζητήματα της εργατικής καθημερινότητας και των προβλημάτων της, αλλά και κωμωδίες καταστάσεων, όπου ήταν διακριτό το εργατικό στοιχείο.¹⁴⁵ Οι θεατρικοί όμιλοι των Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων ανέβαζαν επίσης έργα κλασικών δραματουργών, αλλά και μεταφρασμένες αμερικανικές παραστάσεις. Με τους

¹⁴⁴ Βλ. για παράδειγμα, τη μετάφραση κειμένου του Γκόρκυ, «Δράμα και δραματουργοί» και το άρθρο «Αστικό και προλεταριακό θέατρο» του υπευθύνου του Δραματικού Ομίλου στη Νέα Υόρκη, Π. Αδαμίδη, στο *Πρωτοπόρος* 2 (Απρίλιος 1935), σ. 2-4. Την ίδια περίοδο μια σειρά έργων δραματοποιούσαν τους εργατικούς αγώνες, βλ. Susan Duffy, *American Labor on Stage. Dramatic Interpretations of the Steel and Textile Industries in the 1930s*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1996, ιδίως σ. 109-136.

¹⁴⁵ Στην εργατική λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου και τις αισθητικές αναζητήσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς αρμόζει αυτοτελής πραγμάτευση- ιδίως σε σχέση με τάσεις τις αμερικανικής διάνοησης και του «πολιτιστικού μετώπου» του Κομμουνιστικού Κόμματος. Εδώ, απλά σημειώνουμε, την επικοινωνία του *Πρωτοπόρου* με τις αντίστοιχες περιοδικές εκδόσεις στην Ελλάδα. Βλ. για παράδειγμα τη βιβλιοκρισία για το έργο του ελληνοαμερικανού Α. Δημητράκη, *Προλεταριακά Στιχογραφήματα*, 1934 στο *Νέο Πρωτοπόρο* 1 (Ιανουάριος 1935), σ. 33 από τον Ν[ίκο] Κ[αρθούνη].

εργατικούς ομίλους στενές σχέσεις διατηρούσε το ελληνοαμερικανικό «Νέο Θέατρο» –τμήμα του New Theater League-, στο οποίο ορισμένοι εκ των πρωταγωνιστών ήταν ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές. Η συνδικαλίστρια στο Λόκαλ 70 και ερασιτέχνης ηθοποιός Ελένη Σδόνα, ανέφερε ότι τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του το «Νέο Θέατρο» εμφανίστηκε σε περισσότερες από 40 κοινότητες ανεβάζοντας «κοινωνικά διδακτικά έργα», όπως το ελληνικό *Για την Αλήθεια* και το *Ο Μαύρος Λάκκος* του Άλμπερτ Μάλτς (Albert Maltz).¹⁴⁶

Στο Μακήσπορτ, τη μικρή βιομηχανική πόλη κοντά στο Πίτσμπουργκ, όπου η ζωή ήταν συνδεδεμένη με τις μονάδες της χαλυβουργίας National Tube, ο εργατικός χαρακτήρας της κοινότητας την καθιστούσε αντικείμενο συστηματικής εξύμνησης από το *Εμπρός*. Η εξέλιξη αυτή σχετιζόταν με τις απεργιακές κινητοποιήσεις και τις οργανωτικές εκστρατείες του 1936-1937, και στη δράση μιας ομάδας εργατών που λειτουργούσε στα πλαίσια του Ελληνικού Εργατικού Εκπαιδευτικού Συνδέσμου «Νίκος Κουντουράκης» στο παρακείμενο Πίτσμπουργκ. Στο Μακήσπορτ στα τέλη του 1937 καταγράφηκαν διεργασίες ενοποίησης των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, υπό την πίεση των οικονομικών προβλημάτων, αλλά και της αδράνειας στην οποία είχαν περιέλθει. Στις σχετικές διεργασίες πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν τα μέλη των εργατικών συνδικάτων, που την ίδια περίοδο προωθούσαν την ιδέα της δημιουργίας μιας ενιαίας ελληνικής πολιτικής οργάνωσης στήριξης υποψηφίων με φιλεργατικό πρόγραμμα. Το αποτέλεσμα διαδοχικών συσκέψεων ήταν αφενός η κοινοτική αναδιοργάνωση και η ίδρυση «ανεξάρτητου σχολείου» και αφετέρου η δημιουργία μιας Ελληνικής Δημοκρατικής Λέσχης, με τη συμμετοχή κοινωνικών και εθνοτοπικών συλλόγων της πόλης.

Το «ανεξάρτητο» σχολείο του Μακήσπορτ λειτουργούσε υπό τη διοίκηση της κοινότητας «Ευαγγελισμός», ενός εκπαιδευτικού σωματείου της αριστεράς με την επωνυμία «Διαγόρας» και έναν «σύλλογο μητέρων». Στο διοικητικό συμβούλιο πρωταγωνιστικό ρόλο είχε ο εκλεγμένος στο Λόκαλ 1237 της Ένωσης Εργατών Ατσαλιού και στην Ελληνική Δημοκρατική Λέσχη Κώστας Κατσάνης.¹⁴⁷ Το παράδειγμα αυτό, αποσκοπεί στην κατάδειξη της συσχέτισης των δραστηριοτήτων

¹⁴⁶ Ελένη Σδόνα, «Οι θεατρικοί μας όμιλοι και το 'Νέον Θέατρον'», *Εμπρός*, 6/3/1938, σ. 4. Βλ. και την αναγγελία ίδρυσης Φίλος του Θεάτρου, «Οργανώνουν 'Νέο Θέατρο'», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/12/1935, σ. 4. Ο Άλμπερτ Μάλτς στη συνέχεια εργάστηκε στο Χόλυγουντ, συμμετείχε στο σενάριο της *Casablanca* και διώχθηκε την περίοδο του Μακαρθισμού. Στο «Νέο Θέατρο» πρωταγωνιστούσε ο ελληνοαμερικανός ζωγράφος Βασίλης Μάρρος, μέλος τότε του «Σπάρτακου».

¹⁴⁷ Ανταποκριτής, «Περιφανής νίκη των προοδευτικών εις τας εκλογάς του Λόκαλ 1237», *Εμπρός*, 14/6/1937, σ. 5.

αυτών, όπως άλλωστε αποδεικνύει η διοργάνωση από κοινού πολιτιστικών εκδηλώσεων και πολιτικών συγκεντρώσεων. Η επιρροή της αριστεράς καταφαίνεται και από την πρόσληψη ως δασκάλου ενός επιφανούς στελέχους του Κομμουνιστικού Κόμματος, του Τάκη Τζώρτζη.¹⁴⁸ Την πόλη του Μακήσπορτ επέλεξε τον Οκτώβριο του 1937 η Ελληνική Εργατική Ομοσπονδία για τη συνεδρίαση του Εθνικού της Συμβουλίου, που επεξεργάστηκε και ενέκρινε τις θέσεις της ενόψει του τέταρτου συνεδρίου της οργάνωσης. Τέλος, ένδειξη της εμβέλειας των προοδευτικών ιδεών στη δεύτερη μεταναστευτική γενιά αποτελεί η παρουσία μιας ομάδας εθελοντών από τη μικρή αυτή κοινότητα στην Ισπανία, η καταδίκη σε φυλάκιση του 18χρονου Γιώργου Αλεξάνδρου (George Alexander) για τη συμμετοχή του σε μια συγκέντρωση του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1934 και η δράση των αδερφών Κώστα και Μαρξ Μικέδη, αμφοτέρων στελεχών της Κομμουνιστικής Νεολαίας στην περιοχή.

Οι δραστηριότητες αυτές προκάλεσαν την έντονη αντίδραση των τοπικών αρχών, όπως αποδεικνύουν τα συχνά περιστατικά συλλήψεων ελληνοαμερικανών και η διάλυση από την αστυνομία μιας χοροεσπερίδας για την οικονομική ενίσχυση του «ανεξάρτητου» σχολείου. Τα γεγονότα αυτά σχετίζονταν με τις δημοτικές εκλογές του φθινοπώρου του 1937, όταν τα εργατικά συνδικάτα επιχείρησαν να εκθρονίσουν τον ρεπουμπλικάνο δήμαρχο Τζώρτζ Λίσλ (George Lysle), ο οποίος εκλεγόταν αδιαλείπτως από το 1913.¹⁴⁹ Οι στενοί δεσμοί του δημάρχου με την National Tube εξηγούν την προεκλογική ένταση και τις πολυάριθμες καταγγελίες για προσπάθειες ελέγχου του εκλογικού σώματος. Στις προεδρικές εκλογές του 1936, οι εργάτες του Μακήσπορτ είχαν ψηφίσει μαζικά το Δημοκρατικό Κόμμα, ανατρέποντας έτσι μία μακρά παράδοση κυριαρχίας των Ρεπουμπλικανών.

Στις εκλογές του 1937, οι ελληνοαμερικανοί κινητοποιήθηκαν υπέρ των υποψηφίων που στήριζαν τα εργατικά συνδικάτα σε συνεργασία με τους Δημοκρατικούς. Οι ανταποκριτές του *Εμπρός* ανέφεραν ότι «το εργατοδημοκρατικό κόμμα το έχει καύχημα ότι στον τρίτο Γουόρντ και τρίτο Ντίστρικτ, δηλαδή στον ελληνικό μαχαλά οι δημοκρατικοί πήραν την μεγαλύτερη πλειοψηφία από κάθε άλλη

¹⁴⁸ Το γεγονός αυτό μνημονεύεται και στην υπηρεσιακή αλληλογραφία του ελληνικού υπουργείου Δικαιοσύνης, ύστερα από σχετική καταγγελία κύκλων της κοινότητας ότι «προσελήφθη επί σκοπώ προπαγανδίσσεως του Κομμουνισμού». Επιστολή του Διευθυντή της Σωφρονιστικής Διοικήσεως Θ. Παπαευσταθίου προς το υπουργείο Δικαιοσύνης (17/10/1939), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1939/B/10^α/BA. Ο Τζώρτζης ήταν τακτικός συνεργάτης του *Πρωτοπόρου* και μεταφραστής κειμένων, διηγημάτων και ποιημάτων από τα αγγλικά.

¹⁴⁹ Βλ. και John P. Hoerr, *And the Wolf Finally Came. The Decline of the American Steel Industry*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1988, σ. 178-179.

περιφέρεια».¹⁵⁰ Στο Μακήσπορτ λειτουργούσε Δημοκρατική Λέσχη, η οποία διατηρούσε στενούς δεσμούς με την Ελληνική Δημοκρατική Ένωση και τον Ελληνικό Εργατικό Εκπαιδευτικό Σύνδεσμο του γειτονικού Πίτσμπουργκ. Η προσπάθεια ανατροπής του Λισλ απέτυχε τελικά, γεγονός που οδήγησε στην ανασυγκρότηση της Δημοκρατικής Λέσχης.¹⁵¹

Στη νέα της διοίκηση συμμετείχαν οι πρόεδροι όλων των τοπικών ελληνοαμερικανικών οργανώσεων, ενώ συμμετείχε στις πολιτειακές συνδιασκέψεις για την επιλογή υποψηφίων για τις ενδιάμεσες εκλογές του 1938. Συγκεντρώσεις, περιστασιακές ελληνοαμερικανικές υποψηφιότητες και προσπάθειες εγγραφής νέων ψηφοφόρων ήταν σταθερά μοτίβα στην προσπάθεια εκλογής του Τόμας Κένεντυ στο θέση του κυβερνήτη της πολιτείας. Ο Κένεντυ υπήρξε ο εκλεκτός των εργατικών ενώσεων της Congress of Industrial Organizations, έχοντας στο πρόγραμμά του ρητές δεσμεύσεις για τη λήψη μέτρων καταπολέμησης της ανεργίας, στήριξης των συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων και συμπαράταξης με τον πρόεδρο Ρούζβελτ εναντίον των σχεδίων αποσταθεροποίησής του. Παρά την πυρετώδη δραστηριότητα των εργατικών ενώσεων, ούτε αυτή η προσπάθεια αλλαγής των τοπικών συσχετισμών τελεσφόρησε. Οι τάσεις στις εργατικές μεταναστευτικές κοινότητες, η προσπάθεια εμφάνισης στο πολιτικό πεδίο των εργατικών ενώσεων, η σύγκρουση με τις τοπικές αρχές και η επιρροή της αριστεράς σχετίζονται με τα γεγονότα γύρω από την ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος και την πρωτοφανή ένταση στις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930.

Το κίνημα του βιομηχανικού συνδικαλισμού:

Congress of Industrial Organizations (C.I.O.)

Η εργατική αναταραχή των πρώτων ετών του New Deal κορυφώθηκε το 1937, όταν για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία απεργιακές κινητοποιήσεις εκδηλώθηκαν στον πυρήνα της βαριάς βιομηχανίας: στους κολοσσούς της αυτοκινητοβιομηχανίας, την General Motors, την Ford και την Chrysler, τις συνδεδεμένες με αυτήν εταιρίες παραγωγής ελαστικών, όπως η Goodyear και η Firestone, αλλά και τα προπύργια του «βιομηχανικού φεουδαλισμού», τα χαλυβουργικά μεγαθήρια που αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά της αμερικανικής οικονομίας όπως η United States Steel Corporation

¹⁵⁰ Ανταποκριτής, «Οι αντιδραστικοί κέρδισαν την εκλογήν με τρομοκρατίαν και δωροδοκίας», *Εμπρός* 19/11/1937, σ. 6.

¹⁵¹ Ανταποκριτής, «Οι Έλληνες Μακήσπορτ οργάνωσαν δημοκρατικήν πολιτικήν λέσχην», *Εμπρός*, 22/4/1937, σ. 1.

και η Little Steel. Οι καταγραφές των στατιστικών υπηρεσιών σκιαγραφούν την όξυνση της απεργιακής δραστηριότητας το 1937, αλλά δεν αποτυπώνουν την ένταση γύρω από τα γεγονότα αυτά.¹⁵²

	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Απεργίες	1856	2014	2172	4650	2772	2613
Εργάτες (χιλιάδες)	1470	1120	788	1875	688	1170
Εργατοώρες (εκατομμύρια)	19.6	15.5	13.9	28	9.1	17.8

Το απεργιακό κίνημα αναπτύχθηκε σε συνθήκες πρωτοφανούς κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης, ενώ βίαιες συγκρούσεις απεργών, απεργοσπαστών, εργοδοτικών συμμοριών και αστυνομικών δυνάμεων έφεραν με δραματικό τρόπο το κοινωνικό ζήτημα στο προσκήνιο της επικαιρότητας. Ο απολογισμός της γενικής απεργίας στις χαλυβουργικές μονάδες της Little Steel, το καλοκαίρι του 1937, ήταν δεκαοχτώ νεκροί εργάτες και 168 τραυματισμένοι. Κατά τη διάρκεια μιας πολυπληθούς εργατικής διαμαρτυρίας στις πύλες της Republic Steel Company στο Σικάγο η αστυνομία δολοφόνησε χρησιμοποιώντας πραγματικά πυρά δώδεκα εργάτες.¹⁵³ Μέσα στις βιομηχανικές μονάδες, ακόμα και σε περιόδους φαινομενικής νηνεμίας, εξελισσόταν μια αδιάκοπη σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων της εργοδοσίας και των υποστηρικτών των εργατικών ενώσεων, που μπορεί να στερούνταν κλιμάκωσης, αλλά δεν υπολείπονταν σε ένταση.

Συνολικά, η δεύτερη περίοδος του New Deal σφραγίστηκε από την αναμέτρηση του ανασυγκροτημένου εργατικού κινήματος με τις μεγάλες βιομηχανίες της αμερικανικής οικονομίας, εξάπτοντας το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης. Στιβαροί συνδικαλιστές, αμετακίνητοι βιομήχανοι, αδιάφοροι κυβερνητικοί παράγοντες, βαρύγδουπες δικαστικές αποφάσεις υπήρξαν θέματα συστηματικής δημοσιογραφικής προβολής και σχολιασμού. Τα κείμενα ενισχύονταν από εκτεταμένες απεικονίσεις των εξελίξεων, φωτογραφίες των απεργών από τις κατελιημμένες μονάδες να

¹⁵² U.S. Department of Commerce, *Statistical Abstract of the United States 1951*, Ουάσινγκτον, Bureau of the Census, 1951, σ. 206.

¹⁵³ Robert H. Zieger, *The CIO, 1935-1955*, Τσάπελ Χιλ (Chapel Hill), The University of North Carolina Press, 1995, σ. 62 και Philip Taft, *Organized Labor in American History*, Νέα Υόρκη, Harper & Row Publisher, 1964, σ. 521.

κοιμούνται στα καθίσματα των αυτοκινήτων, φορτισμένες συνεδριάσεις των επιχειρηματικών συμβουλίων και εικόνες από τις οδομαχίες έξω από τα εργοστάσια. Είναι η εποχή που στις κινηματογραφικές αίθουσες οι «Μοντέρνοι Καιροί» –της οποίας ο αρχικός τίτλος ήταν «The Masses»- εξέφραζαν τον προβληματισμό για την αλλοτρίωση της βιομηχανικής εποχής και τη διάχυτη δυσαρέσκεια για τους «βαρόνους της βιομηχανίας».

Το απεργιακό κίνημα του 1937 σχετίζεται με την εκλογική νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος και του Φραγκλίνου Ρούζβελτ. Οι κύριες εργοδοτικές ενώσεις και τα μεγάλα εκδοτικά συγκροτήματα είχαν στηρίξει ενεργά τον υποψήφιο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος Άλφρεντ Λάντον (Alfred Landon), εξαπολύοντας παράλληλα έντονες επιθέσεις στις νομοθετικές πρωτοβουλίες της κυβέρνησης για τη ρύθμιση των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας. Σε αυτά τα συμφραζόμενα, η νίκη του Ρούζβελτ εκλήφθηκε ως μια ήττα του μεγάλου κεφαλαίου και των πολιτικών του εκπροσώπων, γεγονός που ενίσχυσε σημαντικά την αυτοπεποίθηση του εργατικού κινήματος. Παράλληλα, η ριζοσπαστική ρητορική του Ρούζβελτ και η διαφαινόμενη σύγκρουση με το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας, είχαν δημιουργήσει προσδοκίες για μια νέα προσπάθεια κεντρικής ρύθμισης των ζητημάτων της μισθωτής εργασίας. Είχε προηγηθεί στα μέσα του 1935 η ψήφιση του Wagner Act, που διασφάλιζε το συνδικαλιστικό δικαίωμα, προωθούσε τη θέσπιση συλλογικών συμβάσεων και απαγόρευε τις εργοδοτικές επεμβάσεις στη λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Ένα κεντρικό εποπτικό όργανο, το National Labor Relations Board, αναλάμβανε την εφαρμογή των ρυθμίσεων του νόμου, το πνεύμα του οποίου αφορούσε το δικαίωμα των εργατών «να συμμετέχουν σε εργατικές ενώσεις της επιλογής τους δίχως εργοδοτική πίεση ή απειλή».¹⁵⁴

Έως και τους πρώτους μήνες του 1937 η εφαρμογή του Wagner Act παρέμενε μετέωρη, καθώς σημαντικές εργοδοτικές ενώσεις είχαν προσφύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο προσβλέποντας σε μια απόφαση περί αντισυνταγματικότητας, όπως αυτή που είχε καταστήσει ανενεργό το National Recovery Act. Η απόρριψη των ενστάσεων αυτών, μια ανέλπιστα στήριξη του New Deal από το Ανώτατο Δικαστήριο, προσέδωσε επιπλέον δυναμική στο εργατικό κίνημα, καθώς η κείμενη νομοθεσία δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη και αναγνώριση των συνδικάτων. Παράλληλα, μια σειρά νεοπαγών θεσμών, όπως η Υποεπιτροπή

¹⁵⁴ Rose M. Stein, «The National Relations Board in U.S.A.», *The Economic Journal* 48.192 (Δεκέμβριος, 1938), σ. 685.

Διερεύνησης των Παραβιάσεων της Ελεύθερης Έκφρασης και των Εργατικών Δικαιωμάτων, εξέφραζαν το φιλεργατικό πνεύμα της εποχής, προσφέροντας επιπλέον νομική κάλυψη στις εργατικές ενώσεις.¹⁵⁵ Βέβαια, το νομικό και θεσμικό πλαίσιο ήταν ευάλωτο από τις ελαστικές ερμηνείες των τοπικών δικαστηρίων, τις συχνές εργοδοτικές προσφυγές και την ικανότητά τους να πληρούν τις τυπικές διατάξεις της νομοθεσίας δίχως ουσιαστική αναγνώριση του συνδικαλιστικού δικαιώματος.

Οι πρωτοβουλίες του New Deal, συμβατές με τη γενικότερη όξυνση των σχέσεων της κυβέρνησης με τμήματα του μεγάλου κεφαλαίου, σχετίζονταν αναμφίβολα με την βαρύνουσα παρουσία του εργατικού κινήματος στην πολιτική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών. Στις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου, οι εργατικές ενώσεις χρηματοδότησαν συνδυασμούς και υποψηφίους με φιλεργατικό προσανατολισμό, κινητοποίησαν τα μέλη τους, ενώ δημιούργησαν έναν εκλογικό μηχανισμό στήριξης του New Deal και προοδευτικών υποψηφίων με το όνομα Labor Non-Partisan League.¹⁵⁶ Οι εξελίξεις αυτές συνιστούσαν μια τομή στην ιστορία του αμερικανικού εργατικού κινήματος, το οποίο απέφευγε την εμπλοκή στην κεντρική πολιτική σκηνή, βάσει μιας συντηρητικής αντίληψης για την αυτονομία των οικονομικών διεκδικήσεων.

Η πολιτικοποίηση των εργατικών ενώσεων συμβάδιζε με την ενίσχυση των ριζοσπαστικών συνδικάτων, που αμφισβητούσαν τις θέσεις και τις πρακτικές της American Federation of Labor. Στα τέλη του 1935, μια σειρά από σημαντικές εργατικές ενώσεις δημιούργησαν την Committee for Industrial Organization, η οποία μετά την οριστική της αποπομπή από την American Federation of Labor μετονομάστηκε σε Congress of Industrial Organizations (C.I.O.).¹⁵⁷ Η Congress of Industrial Organizations πρέσβευε μια διακριτή αντίληψη για τη δομή και τον χαρακτήρα του εργατικού κινήματος σε αντίστιξη με τις πάγιες κατευθύνσεις της American Federation of Labor. Η σημαντικότερη διαφορά έγκειτο στο ότι η C.I.O. προέκρινε τη δημιουργία βιομηχανικών εργατικών ενώσεων, οι οποίες θα

¹⁵⁵ Η επιτροπή αυτή έγινε κυρίως γνωστή ως LaFollette Committee, βλ. Jerold S. Auerbach, «The LaFollette Committee. Labor and Civil Liberties in the New Deal», *The Journal of American History* 51.3 (Δεκέμβριος, 1964), σ. 439-459.

¹⁵⁶ Για μια επισκόπηση της εξέλιξης αυτής, βλ. William E. Leuchtenburg, *Franklin Roosevelt and the New Deal*, Νέα Υόρκη, Harper Torchbooks, 1963, σ. 188-191.

¹⁵⁷ Η βιβλιογραφία για την C.I.O. είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη. Η σημαντικότερη μονογραφία επί του θέματος είναι το έργο του Zieger, *The CIO*. Βλ. επίσης το πιο παραδοσιακό ως προς την αφήγηση, με ξεχωριστά κεφάλαια για ορισμένους βασικούς κλάδους Walter Galenson, *The CIO challenge to the AFL, a History of the American Labor Movement 1935-1941*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1960.

ενοποιούσαν τους εργαζόμενους ανεξαρτήτως ειδικοτήτων, καταγωγής και χρώματος. Στην πρώτη της διακήρυξη, μια μπροσούρα 32 σελίδων, η νεοπαγής επιτροπή συνέδεε εξαρχής την εμφάνισή της με το αίτημα «της επείγουσας ανάγκης να οργανωθούν οι ανοργάνωτοι [εργάτες] στις βασικές βιομηχανίες της Αμερικής (...) [H C.I.O.] δημιουργήθηκε με στόχο να ενθαρρύνει και να προωθήσει την οργάνωση των ανοργάνωτων στην μαζική παραγωγή και σε άλλες βιομηχανίες πάνω σε βιομηχανική βάση. Σκοπός της είναι να εγγηθεί την αναγνώριση και αποδοχή της συλλογικής διαπραγμάτευσης σε αυτές τις βιομηχανίες. Να υποβοηθά και να συμβουλευεί ανοργάνωτες και νέες οργανωμένες ομάδες εργατών. Να τις φέρει κάτω από τη σημαία και σε σύνδεση με την American Federation of Labor με τη μορφή των βιομηχανικών οργανώσεων».¹⁵⁸

Η Congress of Industrial Organizations. σύντομα αναδείχθηκε σε καθοριστικό παράγοντα του εργατικού κινήματος. Έχοντας ως πρότυπο και βασικό υποστηρικτή την ισχυρή United Mine Workers, η C.I.O. εγκαινίασε από τις αρχές του 1936 εκστρατείες οργάνωσης των εργατών στην αυτοκινητοβιομηχανία και τη χαλυβουργία προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις της ηγεσίας της American Federation of Labor. Η τελευταία παρέμεινε σταθερά προσανατολισμένη στην οργάνωση των ειδικευμένων εργατών, παρά την ύπαρξη τάσεων που αμφισβητούσαν την ορθότητα της θέσης ότι «το να ανακατεύει κανείς ειδικευμένους και ανειδίκευτους εργάτες σε μια ένωση είναι τόσο αδύνατο όσο και να ανακατεύει κανείς λάδι και νερό. Εν τέλει, το λάδι θα ανέβει σε υψηλότερη θέση».¹⁵⁹ Η ανάπτυξη των βιομηχανικών ενώσεων είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων εργατών στις Ηνωμένες Πολιτείες: το 1937 ο αριθμός τους πλησίαζε τα οκτώ εκατομμύρια, μια αύξηση πέντε εκατομμυρίων σε σχέση με το 1933. Τα σωματεία που ανήκαν στην Congress of Industrial Organizations είχαν συνολική δύναμη τέσσερα εκατομμύρια οργανωμένους εργάτες, κυρίως στους βασικούς κλάδους της βιομηχανικής παραγωγής.¹⁶⁰

Η αντίληψη του βιομηχανικού συνδικαλισμού είχε μακρά παράδοση στις Ηνωμένες Πολιτείες από την εποχή των Ιπποτών της Εργασίας (Knights of Labor) και

¹⁵⁸ Committee for Industrial Organization, *Industrial Unionism, the Vital Problem of Organized Labor*, C.I.O., 1935, σ. 5.

¹⁵⁹ Δήλωση του αντιπροέδρου της American Federation of Labor Τζων Φρέϋ (John Frey) στο Robert S. McElvaine, *The Great Depression. America, 1929-1941*, Νέα Υόρκη, Times Books, 1993, σ. 288-289.

¹⁶⁰ Αναλυτικά και συγκεντρωτικά στοιχεία στο Edward Levinson, *Labor on the March*, Ίθακα, ILR Press, (1938), 1995, σ. 309-315.

κυρίως των Industrial Workers of the World. Στη δεκαετία του 1920, οι «ερυθρές» συνδικαλιστικές ενώσεις βασίστηκαν στην ομογενοποίηση της εργατικής τάξης και τη δημιουργία βιομηχανικών συνδικάτων. Στις νέες συνθήκες, το Κομμουνιστικό Κόμμα αποφάσισε στο ένατο συνέδριό του το 1936, την στήριξη της Congress of Industrial Organizations και σύντομα στο εσωτερικό των βιομηχανικών ενώσεων δραστηριοποιούνταν πολυάριθμοι κομμουνιστές συνδικαλιστές.¹⁶¹ Η παρουσία των κομμουνιστών στη νεοπαγή συνδικαλιστική οργάνωση ενέτεινε τις επιθέσεις των συντηρητικών κύκλων και των εργοδοτικών ενώσεων. «Εγγράφου στην C.I.O. και βοήθησε στη δημιουργία μιας Σοβιετικής Αμερικής» ήταν ο χαρακτηριστικός τίτλος μιας, ευρύτατα διακινούμενης από «ενώσεις πολιτών» αντικομμουνιστικής και αντεργατικής έκδοσης της εποχής.¹⁶²

Η δυναμική της C.I.O. στηρίχτηκε στα αιτήματα της αναγνώρισης των συνδικάτων από τις εργοδοτικές ενώσεις και της υπογραφής συλλογικών συμβάσεων, που θα κάλυπταν δίχως εξαιρέσεις το σύνολο των εργατών. Γύρω από αυτά τα δύο ζητήματα αναπτύχθηκε το απεργιακό κίνημα του 1937. Μέσα από τα αιτήματα αυτά διακρίνεται η επιθυμία των εργατών για κατοχύρωση της εργασίας τους και την προστασία από την εργοδοτική αυθαιρεσία. Οι εμπειρίες της κρίσης του 1929, των μαζικών απολύσεων και της εντατικοποίησης στους χώρους εργασίας είχαν καθοριστικό ρόλο στην αναζήτηση ενός πλαισίου διασφάλισης της σταθερής εργασίας και της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Στο έδαφος αυτό, οι οικονομικές διεκδικήσεις συχνά τίθεντο σε δεύτερο πλάνο. Τα σωματεία, όταν εξασφάλιζαν την αναγνώρισή τους, προσκόμιζαν στις διαπραγματεύσεις για τις συλλογικές συμβάσεις αιτήματα σχετικά με τον περιορισμό της εντατικοποίησης της εργασίας, τη διασφάλιση του οχτάωρου, σε ορισμένες περιπτώσεις και του εξάωρου, την παροχή

¹⁶¹ Η σχέση της C.I.O με την αριστερά και δη το Κομμουνιστικό Κόμμα έχει απασχολήσει επανειλημμένα την ιστορική έρευνα. Βλ. Steve Rosswurm (επιμ.), *The CIO's Left-Led Unions*, Νιου Μπρουνσγουικ (New Brunswick), Rutgers University Press, 1992, Max Kampelman, *The Communist Party vs. the CIO. A Study in Power Politics*, Νέα Υόρκη, Frederick A. Praeger, 1957, Harvey Levenstein, *Communism, anti-Communism and the C.I.O.*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1981 και David Saposs, *Communism in American Unions*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1979 [ανατύπωση McGraw-Hill Book Company, 1959]. Για μια πιο εξειδικευμένη προσέγγιση, βλ. Roger Keeran, *The Communist Party and the Auto Workers Unions*, Μπλούμινγκτον, Indiana University Press, 1980. Τέλος, βλ. Roger Keeran, «The Communist Influence on American Labor», στο Michael Brown, Randy Martin, Frank Rosengarten και George Snedeker (επιμ.), *New Studies in the Politics and Culture of U.S. Communism*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1993, σ. 163-197. Η απόφαση του συνεδρίου στο *Resolutions of the Ninth Convention of the Communist Party*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1936, σ. 24. Βλ. και σχετικό κείμενο του William Z. Foster, «Industrial Unionism», στο *William Z. Foster, Selected Writings. American Trade Unionism. Principles and Organization. Strategy and Tactics*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1947, σ. 202-210.

¹⁶² Joseph Peter Kamp, *Join the CIO and Help Build a Soviet America*, Νιου Χέιβεν, Constitutional Educational League, 1937.

μισθολογικών αυξήσεων, τη θέσπιση κατώτατων αμοιβών και μέτρα κοινωνικής πρόνοιας.

Η ένταση γύρω από το ζήτημα της αναγνώρισης των εργατικών ενώσεων στο χώρο εργασίας καταφαίνεται από το ότι στους πρώτους 15 μήνες λειτουργίας του, το National Labor Relations Board δέχτηκε περισσότερες από δώδεκα χιλιάδες καταγγελίες για εργοδοτική ανάμειξη στη συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών.¹⁶³ Το φαινόμενο αυτό, σχετιζόταν με την πάγια τακτική των εργοδοτών και των ενώσεών τους να αναγνωρίζουν μονομερώς ως συνομιλητές ελεγχόμενες εργατικές συσσωματώσεις. Σε σημαντικές βιομηχανικές μονάδες, εκεί που υπήρχαν τα οικονομικά περιθώρια από την πλευρά της διοίκησης, συχνή ήταν η παροχή μισθολογικών αυξήσεων και παροχών, ως μέτρο πρόληψης της εργατικής αναταραχής και ενίσχυσης του κύρους των εργοδοτικά ελεγχόμενων συνδικάτων.

Οι εργοδοτικές ενώσεις, προκειμένου να ανταποκριθούν στις νομοθετικές ρυθμίσεις για την συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών, είχαν εγκαινιάσει μετά το 1933 προγράμματα «Εργατικής Αντιπροσώπευσης» (Employees Representation Plan). Τα προγράμματα αυτά ενσάρκωναν την αντίληψη του βιομηχανικού πατερναλισμού, σύμφωνα με την οποία οι εργοδότες και εργάτες είχαν κοινά συμφέροντα, τα οποία διασφαλιζόνταν από την απρόσκοπτη λειτουργία της επιχείρησης. Στόχος τους ήταν «η άνοδος της παραγωγικότητας, η βελτίωση των σχέσεων εργασίας και εργοδοσίας και η επιβολή της εργασιακής πειθαρχίας».¹⁶⁴ Αντίστοιχη ρητορική ανέπτυσαν και οι ποικίλες «ενώσεις πολιτών», που τακτικά έκαναν την εμφάνισή τους για να προστατεύσουν το ιερό δικαίωμα της ιδιοκτησίας έναντι της απειλής των εργατικών ενώσεων. Τέλος, στις «company-towns», εκεί που η ζωή χιλιάδων εργατών ήταν σε κάθε της πτυχή συνδεδεμένη με κάποια επιχείρηση, δίκτυα κατασκόπων αποσκοπούσαν στην πρόληψη της εργατικής δυσαρέσκειας, ενώ ιδιωτικοί στρατοί –μόνο η Republic Steel συντηρούσε 370 άνδρες σε τέτοιου είδους σώματα- αναλάμβαναν την εξάρθρωση κάθε πρωτοβουλίας της C.I.O. και την τρομοκράτηση τυχόν αντιφρονούντων. Η βία, οι απειλές και οι προπηλακισμοί ήταν μια καθημερινή πραγματικότητα στο εσωτερικό των μονάδων, με κύριο στόχο την πειθάρχηση των εργατών και την αποδοχή των εργοδοτικά ελεγχόμενων ενώσεων.

¹⁶³ Stein, «The National Relations Board», σ. 690.

¹⁶⁴ Charles S. Varano, *Forced Choices. Class, Community and Worker Ownership*, Νέα Υόρκη, State University of New York Press, 1999, σ. 21.

Η ένταση των επιλογών των εργοδοτικών ενώσεων για την πρόληψη και την καταστολή του εργατικού κινήματος σχετίζεται με την ανησυχία μήπως η ανάπτυξη της C.I.O. και η εργατική νομοθεσία του New Deal αποτελούσαν προάγγελο ριζοσπαστικότερων αλλαγών. Πίσω από τις εμφανώς τερατολογικές αιτιάσεις για την συμπόρευση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης με μια εν εξελίξει κομμουνιστική συνομοσία, διακρίνεται η ρεαλιστικότερη επίγνωση, ότι η εδραίωση των βιομηχανικών ενώσεων θα σήμαινε το τέλος της εποχής του βιομηχανικού φεουδαλισμού. Αυτό που διακυβευόταν ήταν το εργοδοτικό δικαίωμα της εξατομικευμένης πρόσληψης και απόλυσης, της εντατικοποίησης της εργασίας και της αγαστής συνεργασίας με πειθήνιες εργατικές ενώσεις. Υπό αυτήν την έννοια, ο πρόεδρος της General Motors, Άλφρεντ Σλόεν (Alfred P. Sloan), ήταν ακριβής μέσα στην υπερβολή του όταν έκρινε ότι η ουσία της απεργίας ήταν εάν «τις μονάδες της General Motors θα τις ελέγχει η εργατική ένωση ή θα εξακολουθήσει να το κάνει αυτό η διεύθυνση».¹⁶⁵

Θα ήταν υπερβολικό να αποδώσουμε στο αμερικανικό εργατικό κίνημα προθέσεις επαναστατικού μετασχηματισμού των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, με τον τρόπο για παράδειγμα που είχε τεθεί το ζήτημα στις εργοστασιακές καταλήψεις και τα εργατικά συμβούλια της Ιταλίας στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η αναγνώριση αυτή, δεν συνεπάγεται όμως υποτίμηση του ριζοσπαστικού φορτίου των αιτημάτων των απεργών, καθώς για πρώτη φορά με τόσο συντονισμένο τρόπο ετέθη η αμφισβήτηση κυρίαρχων αντιλήψεων και πρακτικών, που χαρακτήριζαν την αμερικανική βιομηχανία από τα πρώτα βήματά της. Η νέα μορφή δράσης των απεργών, η «καθιστή απεργία», δηλαδή η κατάληψη βιομηχανικών μονάδων αναδείκνυε το ζήτημα της κυριότητας των μέσων παραγωγής, ενώ αντανάκλούσε την αυτοπεποίθηση του εργατικού κινήματος. Κατά συνέπεια, είναι λογική η παρατήρηση του Ρόμπερτ Μακελβαίν (Robert S. McElvaine) ότι μπορεί ελάχιστοι εργάτες να ενστερνίζονταν επαναστατικές αντιλήψεις, οι ενέργειες όμως του εργατικού κινήματος είχαν σαφέστατες επαναστατικές συνδηλώσεις.¹⁶⁶

Το μαχητικό κίνημα του βιομηχανικού συνδικαλισμού, είχε ως αποτέλεσμα την αναγνώριση των εργατικών σωματείων σε μια σειρά κρίσιμων κλάδων και βιομηχανικών κολοσσών. Από την άλλη, σημαντικά βιομηχανικά κέντρα, όπως τα

¹⁶⁵ Sidney Fine, *Sit-Down. The General Motors Strike of 1936-1937*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, (1969), 1991, σ. 182.

¹⁶⁶ McElvaine, *The Great Depression*, σ. 293.

εργοστάσια της Ford ή οι χαλυβουργίες της Republic Steel, παρέμειναν άβαρα για το εργατικό κίνημα, παρά τις μαχητικές απεργίες και τις συστηματικές προσπάθειες των οργανωτών της CIO. Η νέα οικονομική ύφεση στα τέλη του 1937, η αναδίπλωση του New Deal, η συνταγματική απαγόρευση του δικαιώματος της «καθιστής απεργίας», οι δικαστικές διώξεις συνδικαλιστών και η ενεργοποίηση των αντικομμουνιστικών επιτροπών του Κογκρέσου συνετέλεσαν στην υποχώρηση της αρχικής δυναμικής του εργατικού κινήματος. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι εξελίξεις των τελευταίων ετών είχαν τροποποιήσει σημαντικά την ισχύ και τον χαρακτήρα του αμερικανικού εργατικού κινήματος, το οποίο από την παράλυση και τη διάλυση των αρχών της δεκαετίας του 1930 είχε αναδειχθεί σε ρυθμιστικό παράγοντα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας.

Η Congress of Industrial Organizations επέτυχε να εκφράσει τη συλλογική βούληση του κόσμου της μισθωτής εργασίας για έναν νέο τρόπο ρύθμισης των σχέσεων του με τον κόσμο του κεφαλαίου. Ένα νέο εργατικό δυναμικό, που έως τότε δεν είχε παράδοση συνδικαλιστικής οργάνωσης και πολιτικής διεκδίκησης, έκανε δυναμικά την εμφάνισή του στην αμερικανική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Δεκάδες χιλιάδες μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς, που εργάζονταν στην βιομηχανία, πρωταγωνίστησαν στις διεργασίες του εργατικού κινήματος και στην υποστήριξη των πολιτικών του New Deal. Η επιρροή του CIO στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς δεν μπορεί να αποκοπεί από τις ευρύτερες πολιτικές διεργασίες που πυροδότησε η κρίση του 1929 και το New Deal, σε συνδυασμό με την προϊούσα ενσωμάτωση των μεταναστευτικών πληθυσμών στην κοινωνική και οικονομική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών.¹⁶⁷ Σύμφωνα με τον Ντέιβιντ Ρέντιγκερ (David Roediger) «είναι ξεκάθαρο ότι μέρος της ιστορίας της CIO βασίζεται στην αυξημένη ικανότητα των εξαμερικανισμένων νέων μεταναστών και της δεύτερης γενιάς να συμπράξουν με τους απόγονους των παλιών μεταναστών στη δημιουργία μιας ‘κουλτούρας ενότητας’ στις τάξεις της CIO».¹⁶⁸

¹⁶⁷ Thomas Gobel, «Becoming American: Ethnic Workers and the Rise of the CIO», στο George E. Pozzetta (επιμ.), *Unions and Immigrants. Organization and Struggle*, Νέα Υόρκη, Garland Publishing, 1991, σ. 173-198. Και στο ζήτημα αυτό ξεχωρίζει η επισκόπηση της Lizabeth Cohen, *Making a New Deal: Industrial Workers in Chicago, 1919-1939*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1990, σ. 292-360.

¹⁶⁸ David R. Roediger, *Working Toward Whiteness: How America's Immigrants Became White. The Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005, σ. 217.

Αυθόρμητες απεργίες:

National Biscuit, General Motors και η περίπτωση του εργοστασίου Λαγανά

Η εκδήλωση της εργατικής διαμαρτυρίας μετά το 1935 αναδεικνύει τη συσσωρευμένη δυσαρέσκεια των εργατών, καθώς συχνά μικρά περιστατικά στο εσωτερικό των μονάδων πυροδοτούσαν δυναμικές αντιδράσεις. Στους περισσότερους χώρους εργασίας είτε δεν υπήρχαν συνδικάτα και εργατικές ενώσεις, είτε ελέγχονταν από τους μηχανισμούς της εργοδοσίας. Οι εργάτες εγκατέλειπαν την εργασία τους, έφτιαχναν απεργιακές φρουρές, επιτίθονταν στους προϊσταμένους και στους επιστάτες δίχως συνδικαλιστική κάλυψη. Η εργατική αναταραχή ήταν αυτή η οποία δημιουργούσε μορφές συλλογικής οργάνωσης. Οι εργατικές ενώσεις, που στη συνέχεια προσχώρησαν στην Congress of Industrial Organizations, υπήρξαν προϊόντα των απεργιακών συγκρούσεων και της εργατικής κινητικότητας της πρώτης περιόδου ύστερα από την ανακοίνωση των όρων του Wagner Act.

Οι αυθόρμητες απεργίες προσέλκυσαν το ενδιαφέρον του μεταναστευτικού τύπου. Σε απομακρυσμένες κωμοπόλεις και στα αστικά κέντρα μετανάστες πρωταγωνιστούσαν στην ανάπτυξη απεργιακών δράσεων. Σε μία περίοδο αναβάθμισης του κοινωνικού ζητήματος και γενικευμένης συμπάθειας για τα προβλήματα της μισθωτής εργασίας, η οργάνωση των «ξεχασμένων ανθρώπων» θεωρούνταν θετικό προμήνυμα για το ξεπέραςμα των εμπειριών της κρίσης. Η στάση του *Εθνικού Κήρυκα* είναι χαρακτηριστική της ευμενούς αντιμετώπισης των απεργών, της αρχικής υποστήριξης προς τις ιδέες της C.I.O., και της κατοπινής αναδίπλωσης σε μετριοπαθέστερες θέσεις, όταν η δυναμική του εργατικού κινήματος δημιούργησε κοινωνική και πολιτική πόλωση. Η διαφορά των δημοσιευμάτων μεταξύ του 1935 και του τέλους του 1936 είναι ενδεικτική αυτής της μετατόπισης. Το 1935 το εργατικό κίνημα παρουσιαζόταν ως φορέας μετριασμού της ασυδοσίας του κεφαλαίου και η βιομηχανική οργάνωση των εργατών προϋπόθεση για τη συμμετοχή των μεταναστών στις εργατικές ενώσεις.¹⁶⁹ Η στάση της ελληνοαμερικανικής εφημερίδας σχετίζεται με τη δυσαρέσκεια του αναγνωστικού της κοινού για τα «μονοπώλια» και τους «βαρόνους της βιομηχανίας». Οι απεργίες δεν στρεφόταν κατά των μικρών ελληνοαμερικανών επιχειρηματιών, αλλά κατά των υπευθύνων της κρίσης του 1929-κατά συνέπεια γινόταν αποδεκτές από ένα ευρύτερο μεταναστευτικό ακροατήριο.

¹⁶⁹ «Το ζήτημα της οργάνωσης των εργατών», *Εθνικός Κήρυξ*, 4/5/1935, σ. 4. Ο πιο ακραιφνής υποστηρικτής των εργατικών ενώσεων ήταν ο Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Η τρίτη απόπειρα απολυτρώσεως των εργατών χάλυβος από την οικον. Δικτατορίαν», *Εθνικός Κήρυξ*, 8/7/1936, σ. 2 και «Οι εργάται της Αμερικής και η πολιτική οργάνωσίς των», *Εθνικός Κήρυξ*, 13/7/1936, σ. 2.

Στο έδαφος αυτό, η ημερήσια ελληνοαμερικανική εφημερίδα παρακολούθησε συστηματικά τις εξελίξεις γύρω από τη μεγάλη βιομηχανία National Biscuit Company στη Νέα Υόρκη. Εκεί, καταγράφεται το πρώτο επεισόδιο αξιοσημείωτης ελληνοαμερικανικής συμμετοχής στο κίνημα των αυθόρμητων απεργιών, καθώς ανάμεσα στους τρεις χιλιάδες εργάτες στην επιχείρηση υπήρχαν τριακόσιοι ελληνοαμερικανοί. Τα γεγονότα στη National Biscuit απηχούν το κλίμα των πρώιμων βιομηχανικών κινητοποιήσεων, καθώς από τις αρχές του 1935 έως και τις παραμονές των προεδρικών εκλογών τον Νοέμβριο του 1936, διαδοχικά επεισόδια έφεραν στο προσκήνιο το αίτημα μίας νέας εργατικής ένωσης για την υπογραφή συλλογικής σύμβασης.

Στις αρχές του 1935 οι εντάσεις στην εργασιακή καθημερινότητα κλιμακώθηκαν με την κήρυξη απεργίας. Την εξέλιξη αυτή οργάνωσε μία απεργιακή επιτροπή, ενώ οι ελληνοαμερικανοί εργάτες είχαν δημιουργήσει μία «ελληνική επιτροπή απεργών». Ελληνοαμερικανοί εργάτες μνημονεύονται ανάμεσα στους πολυάριθμους συλληφθέντες, καθώς κάθε σχεδόν πρωί στις πόλεις του εργοστασίου εξελίσσονταν συγκρούσεις μεταξύ απεργών, απεργοσπαστών και αστυνομίας.¹⁷⁰ Το στοιχείο αυτό υπήρξε κοινό σε εκατοντάδες απεργίες της περιόδου- η ένταση των βίαιων επεισοδίων, ακόμα και σε πόλεις όπως η Νέα Υόρκη, είναι δηλωτική της ρήξης που συντελούνταν στους εργασιακούς χώρους. Το μαχαίρωμα του ελληνοαμερικανού απεργού, Πήτερ Γκάτση, από τους φύλακες της επιχείρησης είναι ένα μικρό επεισόδιο, δηλωτικό της σκληρότητας και της έντασης που περιέβαλε την ίδρυση των εργατικών ενώσεων στη βιομηχανία. Η μεταναστευτική συμμετοχή στην απεργία της National Biscuit επιβεβαιώνεται από τη σύνθεση της διοίκησης του νεοπαγούς σωματείου. Στα τέλη Απριλίου του 1935 η επιχείρηση αναγνώρισε την Inside Bakers Workers Federal Union, στο συμβούλιο της οποίας συμμετείχαν τουλάχιστον δύο ελληνοαμερικανοί εργάτες.¹⁷¹

Η ενεργοποίηση των μεταναστών εργατών στη βιομηχανία λειτούργησε καθοριστικά στην ανάπτυξη των εργατικών ενώσεων, ενώ μαρτυρά και τις διεργασίες και τις μετατοπίσεις της περιόδου. Στα τέλη του 1936 στη μεγάλη απεργία στα

¹⁷⁰ Ενδεικτικά, «Εμαχαίρωσαν τον Έλληνα κατά την απεργίαν. Ο Πήτερ Γκάτσης έλαβε μαχαιριές στο στήθος και το πρόσωπον από τους φύλακας της εταιρίας Νάσιοναλ Μπίσκουιτς Κόμπανυ, ως διατείνεται ο ηγέτης της Εργατικής ενώσεως», *Εθνικός Κήρυξ*, 26/2/1935, σ. 1 και «Σοβαρά ταραχαί έλαβον χώραν χθές πλησίον του καταστήματος της National Biscuit Co. Συνελλήφθησαν επτά υπό της αστυνομίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 19/4/1935, σ. 1.

¹⁷¹ «Η National Biscuit Co. αναγνώρισε την Ένωση», *Εθνικός Κήρυξ*, 30/4/1935, σ. 1 και «95-Day Strike Ends in Biscuit Plants», *New York Times*, 29/4/1935, σ. 3.

εργοστάσια της General Motors δεκάδες χιλιάδες εργάτες μεταναστευτικής καταγωγής δημιούργησαν, για πρώτη φορά στην ιστορία της επιχείρησης, εργατικές επιτροπές και συνδικαλιστικές ενώσεις. Η ελληνοαμερικανική αριστερά διέθετε οργανωμένες δυνάμεις στην πόλη Κλήβελαντ του Οχάιο, όπου λειτουργούσε μονάδα παραγωγής εξαρτημάτων της μεγάλης αυτοκινητοβιομηχανίας με το όνομα Fisher Body. Στο *Εμπρός* η ειδησεογραφία για τις εξελίξεις ήταν συνεχής, μέσα από εργατικές ανταποκρίσεις, ενώ απουσίαζαν οι πρωτογενείς ειδήσεις για τα κύρια κέντρα της απεργίας, όπως το Φλιντ (Flint), γεγονός που σχετίζεται με την αμελητέα ελληνική παρουσία στην πόλη.¹⁷² Η απουσία κατασκευασμένων ανταποκρίσεων από το Φλιντ αποτελεί, έως ένα βαθμό, στοιχείο ενίσχυσης της αξιοπιστίας των αναφορών του ανταποκριτή Δ.Μ. από το κατειλημμένο εργοστάσιο Fisher Body του Κλήβελαντ.

Από το σύνολο της σχετικής ειδησεογραφίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αφήγηση του ελληνοαμερικανού απεργού «Διονύσιου»: «Εγώ εργάζομαι στο εργοστάσιο αυτό περί τα δέκα χρόνια. Σ' όλο αυτό το διάστημα η εταιρεία όλο και μας έβανε νέα μηχανήματα και όλο η δουλειά μας γινότανε και πιο εντατική. Το «σπιντ-απ» που λένε, όλο και μεγάλωνε όπου ένας εργάτης κάνει δουλειά για εφτά ίσως και περισσότερους εργάτες. Πολλές φορές πηγαίνουμε σπίτι μας και ούτε να φάμε δεν μπορούμε από την κούραση (...) Τώρα θα πω συνάδελφε και για το νέο Γιούνιο. Τον περασμένο Νοέμβριο μας καλέσανε σε μια συνεδρίαση. Επήγα και εγώ, αλλά σ' αυτή τη συνεδρίαση ήσαν πολύ ολίγοι (...). Οι νέοι αρχηγοί είναι απλοί εργάτες. Μίλησαν για την οργάνωση και κάνανε έκκληση να για να γραφούμε μέλη. Γράφηκα και εγώ και ένας άλλος Αμερικανός από το ίδιο διαμέρισμα και κάτι άλλοι που δεν τους γνώριζα (...). Μας εδώσαν δε και μερικά δελτία εγγραφής, να γράψουμε μέλη και άλλους (...)

Την Τρίτη 29 Δεκεμβρίου πήγαμε στη δουλειά το πρωί χωρίς να γνωρίζουμε τίποτα. Στις 11 η ώρα π.μ. βλέπουμε όλους τους μποσάδες και διευθυντές του εργοστασίου να τρέχουν άνω κάτω κάπως ταραγμένοι. Στις 12 το μεσημέρι όταν ήρθε το Λώντς Γουάγκον, μαθαίνουμε ότι το μηχανοστάσιο εσταμάτησε και ότι οι εργάτες είνε σε απεργία. Εγώ περίεργος πήγα κάτω να δω τι συμβαίνει. Και βλέπω όλες τις μηχανές σταματημένες και οι εργάτες κάνανε περίπατο ανάμεσα στις μηχανές. Αμέσως τρέχω απάνω στο 5^ο πάτωμα και λέγω στο συνάδελφό μου και τον ερωτώ τι

¹⁷² Ο πληθυσμός του Φλιντ ήταν αμιγώς αγγλοσαξονικός, ενώ σε άλλες πόλεις με μονάδες της General Motors υπήρχε σημαντικότερη παρουσία του μεταναστευτικού στοιχείου. Για τα γεγονότα στη μονάδα Fisher Body βλ. Fine, *Sit-Down*, σ. 183-184, 211 και 368-369.

πρέπει να κάνουμε (...) Την ίδια ώρα έρχεται ο Φόρμαν και αφού μας είδες έτσι ύποπτους μας παρακάλεσε να εξακολουθήσουμε τη δουλειά μας τουλάχιστο ίσαμε τις 4 μ.μ. (...) Στο διάστημα αυτό και άλλα διαμερίσματα είχαν απεργήσει. Και επειδή ήταν η ώρα που έρχεται η δεύτερη βάρδια, ενώθησαν και αυτοί στην απεργία απ' έξω από το εργοστάσιο και η απεργία άρχισε να γενικεύεται. Εμείς όμως επειδή δεν είχαμε καμιά διαταγή του Γιουνίου, διστάζαμε να δώσουμε το σύνθημα και αποφασίσαμε να εργασθούμε ως τις 4 και ύστερα να κατεβούμε στην απεργία. Αυτό και έγινε».¹⁷³

Οι πληροφορίες του ανώνυμου απεργού –επιλογή ευνόητη δεδομένων των συνθηκών- παρουσιάζουν ενδιαφέρον, καθώς αντιστοιχούν σε βασικά συμπεράσματα της έρευνας του Σίντνεϋ Φάιν (Sidney Fine) γύρω από την «καθιστή απεργία» της General Motors.¹⁷⁴ Η εντατικοποίηση της παραγωγής, το «σπηντ-απ» που ανέφερε ο Διονύσιος, ήταν καθοριστικός παράγοντας για την εργατική ριζοσπαστικοποίηση, καθώς συγκαταλεγόταν στα κύρια παράπονά τους για την καθημερινότητα της εργασίας. Η εικόνα της συγκέντρωσης λίγων εργατών και η ανάληψη από τους ίδιους τους εργαζόμενους δράσεων για την εγγραφή στο σωματείο, παραπέμπει στις πρώιμες προσπάθειες οργάνωσης των εργατών. Η περηφάνια που συνοδεύει την αφήγηση για την εργατική αυτενέργεια και πρωτοβουλία είναι χαρακτηριστική του τρόπου που οι μετανάστες εργάτες αντιμετώπιζαν το σωματείο ως ένα δημιουργήμα των δικών τους προσπαθειών και αναζητήσεων. Στην περίοδο αυτή, που οι εργατικές ενώσεις δεν είχαν το δικαίωμα προσφυγής στο National Labor Relations Board η κήρυξη της απεργίας δεν υπάκουε σε κάποια θεσμική διαδικασία ψηφοφορίας ή συνέλευσης. Ξεσπούσε «αυθόρμητα», με έναν σχεδιασμό γνωστό σε λίγους μνημένους, υπολογίζοντας στη δυναμική της κατάληψης του εργοστασίου και τη συσσωρευμένη εργατική δυσαρέσκεια. Αυτή ήταν η μέθοδος που ακολουθήθηκε στις δεκάδες μονάδες της General Motors στα τέλη του 1936 και αυτό το κλίμα αποτυπώνει η μαρτυρία της ελληνοαμερικανικής κομμουνιστικής εφημερίδας.

Τα όσα συνέβησαν στο μεταίχμιο μεταξύ 1936 και 1937, στη General Motors και αλλού, είχαν μεγάλη σχέση με τις απόπειρες κατοχύρωσης εργατικών ενώσεων τα χρόνια του National Recovery Act. Στην ουσία έκτοτε καταγράφεται μια συνεχής διεκυστίνδα στο εσωτερικό πολλών βιομηχανικών μονάδων, μεταξύ μορφών

¹⁷³ Δ. Β. «Η μεγάλη και ηρωική απεργία των εργατών αυτοκινήτων του 'Φίσερ Μπάντν' στο Κλήβελαντ. Συνέντευξη αντιπροσώπου του *Εμπρός* μ' ένα Έλληνα απεργό. Τα αίτια της απεργίας», *Εμπρός*, 8/1/1937, σ. 5.

¹⁷⁴ Fine, *Sit-Down*, σ. 54-57.

οργάνωσης της εργατικής τάξης και των εργοδοτικών συμφερόντων. Το συνεχές αυτό, αλλά και τις διακυμάνσεις του, αναδεικνύει η περίπτωση της βιομηχανίας κατασκευής υποδημάτων του «ομογενούς» Χρήστου Λαγανά στο Λόουελ της Μασαχουσέτης. Τα πολυάριθμα υφαντουργεία του «Μάντσεστερ της Νέας Αγγλίας», διαβόητα για τις σκληρές συνθήκες εργασίας, είχαν προσελκύσει χιλιάδες Έλληνες μετανάστες από τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα. Από τις τάξεις αυτών, πιθανά αναδείχθηκε ο Χρήστος Λαγανάς ιδιοκτήτης της ομώνυμης υποδηματοβιομηχανίας για την οποία γνωρίζουμε μόνο ότι ιδρύθηκε το 1923.¹⁷⁵ Η βιομηχανία του Λαγανά χρησιμοποιούσε ένα τμήμα των εγκαταστάσεων της Hamilton Manufacturing Company, τα τεράστια κτήρια της οποίας στη διάρκεια της ύφεσης στέγασαν διάφορες μικρότερες επιχειρήσεις. Σύμφωνα με τις αμερικανικές αρχές, η Laganas Shoe Company επιδιδόταν στην «κατασκευή, πώληση και διανομή» 350.000 υποδημάτων ετησίως και το 1940 απασχολούσε περίπου τετρακόσιους εργάτες, στην πλειοψηφία τους ελληνικής καταγωγής.¹⁷⁶

Οι πληροφορίες γύρω από την συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών στη βιομηχανία Λαγανά συνδέουν μία αποτυχημένη απεργιακή εκδήλωση στα τέλη του 1934 με την ίδρυση της United Shoe Protective Union με επικεφαλής τον εργάτη Τζίμη Κουρκουλάκο.¹⁷⁷ Η απεργία του 1934 εγγράφεται στο ρεύμα των εργατικών διεκδικήσεων της περιόδου του National Recovery Act, ενώ η United Shoe Protective Union ανήκει στις κατακερματισμένες «ανεξάρτητες» εργατικές συσσωματώσεις, που εξέφρασαν τη λογική της βιομηχανικής οργάνωσης υπό την επιρροή των προσδοκιών που είχε δημιουργήσει το άρθρο 7^α του National Recovery Act. Πολλές από αυτές τις

¹⁷⁵ Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 290. Ο Λαγανάς μνημονεύεται ως δανειοδότης της κοινότητας το 1934 με αποτέλεσμα αυτή να αποφύγει την κατάσχεση του ναού της Αγίας Τριάδος, Nicholas V. Karas, *Greek Immigrant Chronicles. The Alpha and the Omega*, Λόουελ, Meteora Press, 1989, σ. 62. Η τοποθεσία του εργοστασίου προσδιορίζεται χάρη στην κοινωνική και γεωγραφική μελέτη της Margaret Terrell Parker, *Lowell. A Study of Industrial Development*, Νέα Υόρκη, The Macmillan Company, 1940, σ. 111.

¹⁷⁶ National Labor Relations Board, «In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and United Shoe Workers of America, Joint Council no. 15 (CIO). In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and Associated Shoe Workers, Inc. Cases nos. R-1837 and R-1838, respectively. Decided June 6, 1940», σ. 423. Τα στοιχεία αυτά δεν επιτρέπουν να εκτιμήσουμε με ευκολία το μέγεθος της επιχείρησης, καθώς η παραγωγή είναι μάλλον μικρή σε σχέση με τον αριθμό των εργατών. Σύμφωνα με την έρευνα της Πάρκερ, η παραγωγή περίπου χιλίων υποδημάτων ημερησίως, όπως του Λαγανά σύμφωνα με το N.L.R.B., αντιστοιχούσε στις μικρές μονάδες του κλάδου. Από την άλλοι οι τετρακόσιοι εργαζόμενοι θα την κατέτασσαν ανάμεσα στις μεγαλύτερες. Parker, *Lowell*, σ. 40-41.

¹⁷⁷ «Έλληνες εργάται υποδηματοποιείων», *Εθνικός Κήρυξ*, 12/2/1935, σ. 1. Βλ. και τις πληροφορίες για μια γενική απεργία των εργατών της περιοχής το 1933, στην οποία μνημονεύεται και η συμμετοχή των εργατών του Λαγανά, Edward Rocha, «The Lowell Shoe Strike in 1933» στο Mary H. Blewett, *Surviving Hard Times, the Working People of Lowell*, Λόουελ, Lowell Museum, 1982, σ. 115-125 και ειδικά σ. 123.

«ανεξάρτητες» εργατικές ενώσεις στη συνέχεια προσχώρησαν στη C.I.O. Τον Ιανουάριο του 1935 η United Shoe Protective Union ένωση προκήρυξε απεργία στο εργοστάσιο του Λαγανά, απαιτώντας την αναγνώρισή της από την εργοδοσία.

Τα ακριβή επεισόδια της κινητοποίησης δεν είναι γνωστά, αλλά είναι εμφανές ότι καταγράφηκαν συμπλοκές μεταξύ απεργών και απεργοσπαστών, ενώ ο ίδιος ο Λαγανάς διαβεβαίωνε ότι η πλειονότητα των εργατών επιθυμούσε να εργαστεί ανεπηρέαστη από την συνδικαλιστική προπαγάνδα. Η πρώτη περίοδος της αναταραχής έληξε στα τέλη του Φεβρουαρίου του 1935 με τη συνδρομή των τοπικών δικαστικών αρχών και την επιβολή ποινών σε οκτώ απεργούς για συμμετοχή τους σε επιθέσεις εναντίον απεργοσπαστών- ανάμεσά τους μια ελληνίδα εργάτρια, η οποία εμφανίστηκε στο δικαστήριο συνοδευόμενη από τον Χρήστο Λαγανά.¹⁷⁸ Οι οκτώ καταδικασμένοι απεργοί, οι Νικόλαος Σαμπατάκος ετών 46, Τζών Έμερσον ετών 21, Γεώργιος Πετρίδης, Άγγελος Συγκελλάκης, Γεώργιος Σαμπατάκος, Σπύρος Κελεπούρης, Νικόλαος Κολίτσης ετών 21 και Τζών Τζιαννούλης ετών 19, προσφέρουν ένα στιγμιότυπο της δυναμικής που είχε η ιδέα της οργάνωσης στην ελληνοαμερικανική εργατική νεολαία και το προφίλ των ανθρώπων που στελέχωσαν τις εργατικές ενώσεις στα χρόνια της C.I.O.

Στις αρχές του 1937, η Congress of Industrial Organizations ξεκίνησε μια συστηματική εκστρατεία οργάνωσης των υφαντουργείων και των βιομηχανιών στη Νέα Αγγλία, κατά το πρότυπο της Steel Workers Organizing Committee. Η διαδικασία αυτή συμβάδισε με την ενοποίηση των εργατικών ενώσεων του κλάδου, σε μία νέα «βιομηχανική» εργατική ένωση. Η «ερυθρή» United Shoe and Leather Workers Union και η «ανεξάρτητη» United Shoe Protective Union συγχωνεύτηκαν στην United Shoe Workers of America, η οποία ανέλαβε την οργανωτική εκστρατεία στις βιομηχανίες της περιοχής.¹⁷⁹

Οι ειδήσεις στο *Εμπρός* για διαδοχικές «καθιστές απεργίες», που είχαν ως αποτέλεσμα την αναγνώριση της εργατικής ένωσης, μισθολογικές αυξήσεις και μείωση των ωρών εργασίας, μαρτυρούν την έντονη ελληνοαμερικανική παρουσία στην περιοχή. Τον Μάρτιο του 1937, εν μέσω της οργανωτικής εκστρατείας, στο εργοστάσιο του Χρήστου Λαγανά ξεκίνησε μία νέα απεργία. Στα τέλη Απριλίου,

¹⁷⁸ «Οι Έλληνες απεργοί του Λόουελ. Συνελήφθησαν και ετέθησαν υπ' εγγύησιν \$200 ως προβάντες εις επιθέσεις κατά των απεργοθραυστών. Και μια Ελληνίς μεταξύ των παθόντων», *Εθνικός Κήρυξ*, 28/2/1935, σ. 1.

¹⁷⁹ Για την συνδικαλιστική αυτή ένωση, λίγες είναι οι διαθέσιμες πληροφορίες, μεταξύ αυτών στοιχεία παραθέτει ο Robert R.R. Brooks, *When Labor Organizes*, Νιού Χέιβεν, Yale University Press, 1937, σ. 194.

ύστερα από περίπου τρεις βδομάδες κινητοποιήσεων υπογράφηκε, για πρώτη φορά στην ιστορία της επιχείρησης, συμφωνητικό που κάλυπτε όλους τους εργαζόμενους και προέβλεπε αναγνώριση της εργατικής ένωσης, την κατοχύρωση της πενθήμερης-οκτάωρης εργασίας, την αύξηση των εβδομαδιαίων αμοιβών κατά 10%, την εξίσωση των γυναικείων ημερομισθίων με τα ανδρικά και τη θέσπιση κοινής κατώτατης αμοιβής στα δώδεκα δολάρια την εβδομάδα. Η ανταπόκριση στο *Εμπρός* έκλεινε με την λιτή επισήμανση: «Αυτά κάνει η ένωση. Αυτό είναι το CIO».¹⁸⁰

Τις πληροφορίες αυτές επιβεβαιώνουν οι εκθέσεις του National Labor Relations Board, οι οποίες αναφέρουν ότι στο εργοστάσιο Λαγανά υπεγράφησαν τρία διαδοχικά συμβόλαια της εργοδοσίας με την United Shoe Workers of America, με πρώτο αυτό του 1937.¹⁸¹ Η κατοχύρωση της ένωσης και η υπογραφή συλλογικής σύμβασης σχετίζονται αναμφίβολα με την δυναμική της C.I.O. και την αποτελεσματικότητα των απεργιών υπό την καθοδήγησή της. Η παράλυση της παραγωγής σε μονάδες του μεγέθους, όπως του Λαγανά, είχε συχνά ως αποτέλεσμα την άτακτη υποχώρηση της εργοδοσίας, που δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στο κόστος μιας διαρκούς αναταραχής και έτσι υποχωρούσε προσωρινά. Η περιγραφή του *Εμπρός* είναι ενδεικτική του τρόπου εξάπλωσης της απεργίας: «[ο Λαγανάς] για να δείξει πώς εννοούσε μπίζινες και να σκάξει τους παληούς εργάτες του στις 8 του Απρίλη, ημέρα Τετάρτη, έδιωξε από τη δουλειά μερικούς απ' αυτούς που ήταν γραμμένοι στο γιούνιο. Αλλά πήγε για μαλλί, καθώς το λένε, και βγήκε χωρίς τρίχα στο κεφάλι του. Την Πέμπτη το πρωί, δηλαδή την άλλη μέρα, βγήκαν σε απεργία οι τρίγερς, οι λάστερς και το τσέκιν-ρουμ. Αυτοί όλοι του έστησαν πικετ-λάιν όλη τη μέρα. Την άλλη μέρα το πρωί δεν πήγε κανένας από τους εργάτες στη δουλειά και αναγκάστηκε ο κύριος Λαγανάς να κλείσει το κατάστημά του».

Η αναγνώριση της εργατικής ένωσης δεν σήμαινε τον τερματισμό της αντιπαράθεσης στο εσωτερικό των βιομηχανικών μονάδων. Αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις, ύστερα από μια πρώτη περίοδο ηρεμίας, η δράση της ένωσης ενίσχυε αντίρροπες τάσεις. Το παράδειγμα του Λαγανά είναι ενδεικτικό, καθώς από το 1937

¹⁸⁰ Ανταποκριτής, «Οι παπουτσήδες του Λαγανά στο Λόουελ, Μασς. κερδίσανε καλύτερες συνθήκες δουλειάς», *Εμπρός*, 27/4/1937, σ. 5. Τα στοιχεία αυτά, ιδίως η αναφορά στα «κορίτσια», που αποτελούσαν το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό του κλάδου, έχουν αντιστοιχία με τις γενικές μισθολογικές ρυθμίσεις της περιόδου, βλ. Jacob Perlman, «Earnings in the Boot and Shoe Industry, 1939», *Labor Information Bulletin* 4.10 (Οκτώβριος 1939), σ. 12-14.

¹⁸¹ National Labor Relations Board, «In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and United Shoe Workers of America, Joint Council no. 15 (CIO)». In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and Associated Shoe Workers, Inc. Cases nos. R-1837 and R-1838, respectively. Decided June 6, 1940», σ. 422-426.

έως το 1940, την περίοδο της ηγεμονίας της C.I.O., η εργοδοσία αναγνώριζε την United Shoe Workers of America και υπέγραφε ετήσιες συλλογικές συμβάσεις. Την ίδια περίοδο ο Λαγανάς πρέπει να διατηρούσε ένα δίκτυο υποστηρικτών του εντός της μονάδας, πιθανά και υπό την επιρροή της κοινής καταγωγής του με ορισμένους εργάτες. Στοιχεία αυτής της τάσης διακρίνονται ήδη από το 1934, αλλά η τελική τους μορφοποίηση επήλθε στα τέλη της δεκαετίας όταν εμφανίστηκε μία νέα «ανεξάρτητη» ένωση. Η Associated Shoe Workers είχε επιχειρησιακό χαρακτήρα και αμφισβήτησε τη δικαιοδοσία της United Shoe Workers of America στη βιομηχανία Λαγανά.

Η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ενώσεων οδήγησε στις αρχές του 1940 στην προσφυγή στο National Labor Relations Board, προκειμένου να διευθετηθεί ποια ένωση θα υπέγραφε την επόμενη ετήσια συλλογική σύμβαση. Δυστυχώς, οι καταθέσεις των εμπλεκόμενων δεν είναι διαθέσιμες, οπότε μόνο εικασίες βάσει της τελικής έκβασης μπορούν να εξαχθούν. Το εποπτικό όργανο έκρινε αναγκαία τη διεξαγωγή ψηφοφορίας μεταξύ των εργατών, προκειμένου να επιλέξουν την ένωση της αρεσκείας τους. Η United Shoe Workers of America αποσύρθηκε, μετατρέποντας έτσι την ψηφοφορία σε τυπική διαδικασία. Το τελικό αποτέλεσμα, το οποίο προέκυψε από τη συμμετοχή 314 από τους 372 εργαζόμενους, αναγνώριζε στην Associated Shoe Workers το δικαίωμα εκπροσώπησης των εργατών.¹⁸² Εάν η εμφάνιση της Associated Shoe Workers και η επικράτησή της ήταν προϊόν εξαναγκασμών, δωροδοκίας, εργατικής υποχωρητικότητας ή δυσαρέσκειας για τις δραστηριότητες της C.I.O. -πιθανά ένας συνδυασμός όλων των παραπάνω- είναι ένα ακόμα ερώτημα, δίχως απάντηση προς το παρόν.

Η οργάνωση των ελληνοαμερικανών «ατσαλάδων»:

Steel Workers Organizing Committee

Η σύγκρουση μεταξύ των εργοδοτικά ελεγχόμενων ενώσεων και των σωματείων της C.I.O. αναδεικνύεται με ιδιαίτερη ενάργεια στην περίπτωση των μεγάλων βιομηχανιών χαλυβουργίας, εκεί όπου διαδραματίστηκαν οι σημαντικότερες εξελίξεις στην διαμόρφωση του αμερικανικού εργατικού κινήματος. Η εμβέλεια των σχετικών γεγονότων προέκυπτε από το μέγεθος των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων και του

¹⁸² Τα αποτελέσματα στο «Certification of Representatives. National Labor Relations Board, 'In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and United Shoe Workers of America, Joint Council no. 15 (CIO)'. In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and Associated Shoe Workers, Inc. Cases Nos. R-1837 and R-1838», σ. 309-310. Η Associated Shoe Workers, Inc. έλαβε 296 θετικές ψήφους, έναντι 18 αρνητικών, 2 λευκών και 3 άκυρων.

ρόλου τους στην αμερικανική οικονομία. Η United States Steel, η Republic Steel, η Bethlehem Steel, η National Steel, η Inland Steel, η Youngstown Sheet and Tube και η Weirton Steel, αποτελούσαν πυλώνες της αμερικανικής κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης, διαθέτοντας τεράστιο συμβολικό και ουσιαστικό κύρος, καθώς και ένα ευρύτατο δίκτυο πρόσβασης και επηρεασμού της πολιτικής εξουσίας. Όπως σημειώνει η Σάρον Ζούκιν (Sharon Zukin) «καμία βιομηχανία δεν έχει τόσο ισχυρή εικόνα όσο η χαλυβουργία. Η συμβολική ισχύ της στην εθνική οικονομία αντανακλά μια σειρά από υλικούς παράγοντες: η φυσική δύναμη που απαιτείται για την παραγωγή ατσαλιού, το ύψος της επένδυσης κεφαλαίου σε κάθε μονάδα, το μέγεθος του εργατικού δυναμικού που εμπλέκεται (...) την παρουσία του ατσαλιού σε όλες τις σύγχρονες κατασκευές (...). Το ατσάλι έχει δύναμη γιατί αποτέλεσε τη ζωτική αρτηρία της βιομηχανικής κοινωνίας».¹⁸³

Η ιστορία της ανάπτυξης των βιομηχανιών χάλυβα στις Ηνωμένες Πολιτείες υπακούει σε ορισμένες σταθερές τυπολογίες, αυτοδημιούργητων κροίσων, εμπορικών συγχωνεύσεων, ίδρυσης πόλεων απόλυτα εξαρτημένων από τις δραστηριότητες μιας επιχείρησης και υπερεντατικής εκμετάλλευσης του εργατικού δυναμικού-συχνά μεταναστευτικής προέλευσης. Κυρίαρχο στοιχείο στη διαδρομή αυτή ήταν η σταθερή κατάπνιξη κάθε απόπειρας συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, όπως άλλωστε αποδείκνυε η αιματηρή καταστολή των δύο σημαντικότερων απεργιών στην ιστορία του κλάδου το 1892 και το 1919.¹⁸⁴ Τη συντριβή των εργατικών ενώσεων είχε διαδεχθεί η συστηματική απάλειψη κάθε ίχνους οργανωτικής δραστηριότητας, υπό την επίδραση της εργατικής απογοήτευσης και της συστηματικής εργοδοτικής τρομοκρατίας. Ο όρος «βιομηχανικός φεουδαλισμός» γεννήθηκε για να περιγράψει τις συνθήκες στις υψικαμίνους των μεσοδυτικών πολιτειών, εκεί που ήταν εγκατεστημένες οι περισσότερες μεγάλες μονάδες της χαλυβουργίας. Τα σπίτια των εργατών, οι τράπεζες όπου κατέθεταν τα χρήματά τους, τα ιδρύματα των πόλεων, ακόμα και οι αθλητικές ομάδες ανήκαν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην κυρίαρχη χαλυβουργία της κάθε περιοχής. Την ατμόσφαιρα αυτή εξέφραζαν και τα -εργοδοτικής έμπνευσης- προγράμματα εργατικής συμμετοχής, που μετά το 1934, εγγυούνταν την ενσωμάτωση της εργατικής δυσαρέσκειας και την περιθωριοποίηση

¹⁸³ Sharon Zukin, *Landscapes of Power. From Detroit to Disney World*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1993, σ. 59-60.

¹⁸⁴ Για μια επισκόπηση, βλ. David Brody, *Steel Workers in America. The Nonunion Era*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1960.

των προσπαθειών της ήδη αναιμικής Amalgamated Association of Iron, Steel and Tin Workers (AA).

Οι προσπάθειες της C.I.O. να διεισδύσει στις βιομηχανίες χάλυβα συστηματοποιήθηκαν το καλοκαίρι του 1936, όταν ιδρύθηκε η Steel Workers Organizing Committee, μια αυτόνομη από την American Federation of Labor επιτροπή, που θα προωθούσε την οργάνωση των εργατών βάσει της λογικής του βιομηχανικού συνδικαλισμού.¹⁸⁵ Ακολούθησε μια περίοδος έντονων συγκρούσεων, εκτατικής ανάπτυξης της S.W.O.C., μαχητικών απεργιών και δικαστικών αποφάσεων. Δύο ήταν τα ορόσημα της δραστηριότητας αυτής. Το ένα, η αναγνώριση της εργατικής ένωσης από την μεγαλύτερη βιομηχανία του κλάδου, την United States Steel. Υπό την επίδραση των πρόσφατων γεγονότων στην General Motors, τον Μάρτιο του 1937 υπεγράφη η πρώτη συλλογική σύμβαση στην ιστορία της U.S. Steel, γεγονός που λογίζεται ως μια από τις βασικότερες επιτυχίες στην ιστορία της C.I.O.¹⁸⁶ Το δεύτερο, σχετίζεται με την αποτυχία της C.I.O. να κάμψει τη σθεναρή αντίσταση των επιχειρήσεων που κλάδου, που συναπάρτιζαν την Little Steel. Οι βιομηχανίες αυτές παραχώρησαν αυξήσεις και καλύτερες συνθήκες εργασίας, κατά το παράδειγμα που έθετε η συμφωνία της U.S. Steel, δίχως όμως να αποδεχτούν την αναγνώριση των εργατικών ενώσεων. Η τρομοκρατία σε βάρος των απεργών, η δράση των εργοδοτικά ελεγχόμενων ενώσεων και τα μέτρα κατευνασμού της εργατικής αναταραχής, είχαν ως αποτέλεσμα την αποτυχία μιας παρατεταμένης εργατικής κινητοποίησης, που διήρκησε έως τον Ιούλιο του 1937.¹⁸⁷

Η εκστρατεία οργάνωσης των εργατών ατσαλιού υπήρξε ένα από τα κύρια πεδία δράσης της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, γεγονός που σχετίζεται με την ύπαρξη σημαντικού αριθμού ελληνοαμερικανών εργατών στον κλάδο. Το *Εμπρός* και ο *Πρωτοπόρος* έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα, καλύπτοντας ειδησεογραφικά τις εξελίξεις και δημοσιεύοντας επανειλημμένα εκκλήσεις και προκηρύξεις προς τους «έλληνες ατσαλάδες», προκειμένου να εγγραφούν στις

¹⁸⁵ Αναλυτικά, βλ. Zieger, *The CIO*, σ. 34-39. Μια αφήγηση της περιόδου βλ. Robert R. Brooks, *As Steel Goes... Unionism in a Basic Industry*, Νιού Χέιβεν, Yale University Press, 1940, ιδίως σ. 46-109. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναμνηστικές εκδόσεις των συνδικαλιστικών ενώσεων, για παράδειγμα Vincent D. Sweeney, *The United Steelworkers of America: Twenty Years Later, 1936-1956*, χ.τ., USWA, 1956.

¹⁸⁶ Βλ. Zieger, *The CIO*, σ. 54-60, Taft, *Organized Labor*, σ. 515-516 και Cohen, *Making a New Deal*, σ. 295.

¹⁸⁷ Αντίστοιχα, βλ. Zieger, *The CIO*, σ. 61-65 και Taft, *Organized Labor*, σ. 516-522.

συνδικαλιστικές τους ενώσεις.¹⁸⁸ Το καλοκαίρι του 1936, όταν ιδρύθηκε η S.W.O.C. ο Νίκος Οικονομάκος εγκαινίασε την αρθρογραφία αυτή τονίζοντας: «Ο εργαζόμενος ελληνισμός και πρό παντός οι ομογενείς μας εκείνοι που εργάζονται στα εργοστάσια σιδήρου, πρέπει να υποστηρίξουν ολόθερμα το έργο της Επιτροπής (...) Πρέπει να πρωτοστατήσουμε στην βιομηχανική οργάνωση των Ελλήνων εργατών σε κάθε πόλη και ιδιαιτέρως σε εκείνες τις πόλεις που είναι οι βαρειές βιομηχανίες σιδήρου. Φυλλάδια, προκηρύξεις πρέπει να διαμοιρασθούν σε κάθε Ελληνικό κέντρο, σε κάθε Ελληνικό σπίτι και συνοικισμό και να ταυτόχρονα να διοργανωθούν συγκεντρώσεις στις οποίες να εξηγηθεί το πρόγραμμα και ο σκοπός της επιτροπής για την κατά Βιομηχανία Οργάνωση των εργατών».¹⁸⁹

Στην κατεύθυνση αυτή, οι Ελληνικοί Εργατικοί Εκπαιδευτικοί Σύνδεσμοι του Γκάρου, του Κλήβελαντ και του Πίτσμπουργκ φιλοξένησαν στα γραφεία τους τις δραστηριότητες των εργατικών ενώσεων, οργάνωσαν διαλέξεις με θέμα την οργανωτική εκστρατεία και λειτούργησαν ως κέντρα εγγραφής για τους ενδιαφερόμενους ελληνοαμερικανούς εργάτες. Ανάλογες δραστηριότητες επέδειξαν και οι μικρότεροι πυρήνες της αριστεράς που δραστηριοποιούνταν σε βιομηχανικές πόλεις, όπως του Κάντον και του Μακήσπορτ.¹⁹⁰ Η Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία συμμετείχε στην «Επιτροπή Αδελφικών Οργανώσεων» της Steel Workers Organizing Committee, η οποία είχε δημιουργηθεί για την συστηματοποίηση της εκστρατείας στις τάξεις των χιλιάδων εργατών του κλάδου με μεταναστευτική καταγωγή. Τη συμβολή της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας φανερώνει και ένα σχετικό χαιρετιστήριο της S.W.O.C. ύστερα από την υπογραφή της συμφωνίας με την United States Steel για τη συνεισφορά της στην εκστρατεία οργάνωσης των εργατών.¹⁹¹

¹⁸⁸ Ενδεικτικά, Νίκος Οικονομάκος, «Δείξτε μεγαλύτερο ενδιαφέρο στην εκστρατεία για την οργάνωση των εργατών σιδήρου-ατσαλιού», *Εμπρός*, 2/2/1937, σ. 4. Φρανκ Σαπάσκης, «Οι εργάτες σιδήρου και η οργάνωσίς τους», *Πρωτοπόρος* 2.21 (Νοέμβριος 1936), σ. 10-11. Βλ. και την εσωτερική οδηγία Bill Gerbert, «The Steel Drive and the Tasks of Communists in Mass Organizations», *Party Organizer*, Σεπτέμβριος 1936, σ. 12-15. Τέλος, Max Gordon, «The Communists and the Drive to Organize Steel, 1936», στο Melvyn Dubofsky και Stephen Burwood (επιμ.), *The Great Depression and the New Deal- Labor*, Νέα Υόρκη, Garland Publishing, 1990, σ. 180-191.

¹⁸⁹ Νίκος Οικονομάκος, «Η σημασία της εκστρατείας για την οργάνωση των εργατών σε βιομηχανικές ενώσεις», *Πρωτοπόρος* 18 (Αύγουστος 1936), σ. 4 και 22.

¹⁹⁰ Είναι ενδεικτικό, ότι στις αναμνήσεις ενός συνδικαλιστή της περιοχής το κουρείο του Βασίλη Μικάδη, στελέχους της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, αναφέρεται ως κέντρο συζητήσεων και οργάνωσης των εργατών του Μακήσπορτ ήδη από την εποχή του κινήματος των ανέργων, George Powers, *Cradle of Unionism, Monongahela Valley, Pa*, Ίστ Σικάγο, Inτιάνα, Figueroa Printers, Inc., 1972, σ. 36.

¹⁹¹ «Η οργαν. επιτροπή εργατών ατσαλιού ευχαριστεί την Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία για την αξιοθαύμαστη δράση της υπέρ των εργατών ατσαλιού και σιδήρου», *Εμπρός*,

Η επιβεβαιωμένη πρόσληψη τουλάχιστον δύο στελεχών της αριστεράς από την Steel Workers Organizing Committee για την προώθηση της οργάνωσης των ελληνοαμερικανών εργατών του κλάδου αποτελεί μια πρόσθετη απόδειξη της αριθμητικής του παρουσίας. Ο Δημοσθένης Νίκας και ο Φρανκ Σαπάσκης προέρχονταν από τις τάξεις του «ελληνικού γραφείου» του Κομμουνιστικού Κόμματος, αποτελώντας τυπικά παραδείγματα της νέας γενιάς στελεχών, που είχε αναδειχθεί μετά την κρίση του 1929. Αμφότεροι δραστηριοποιήθηκαν στις μεσοδυτικές πολιτείες, χρησιμοποιώντας ως ορμητήρια τους Συνδέσμους και κομματικούς πυρήνες, εκφωνώντας λόγους σε καφενεία και οργανώνοντας περιοδείες στις εργατικές γειτονιές των βιομηχανικών πόλεων. Πρέπει να σημειωθεί, ότι το έργο τους δεν περιοριζόταν στις τάξεις του ελληνικού στοιχείου, αλλά αυτή ήταν μια ειδικότερη πλευρά της δραστηριότητάς τους. Ο Δημοσθένης Νίκας από τις αρχές του 1937 ανέλαβε «οργανωτικός γραμματέας» της S.W.O.C. στην περιοχή του Οχάιο και της Δυτικής Βιρτζίνια.¹⁹²

Οι ανταποκρίσεις του Νίκα και των υπολοίπων στελεχών του *Εμπρός* από τα μέτωπα της απεργίας των εργατών της Little Steel αποδίδουν την ατμόσφαιρα του οργανωτικού πυρετού, των αδιάκοπων αντιπαραθέσεων με τα όργανα της εργοδοσίας και την ένταση της ταξικής πάλης μέσα στον χώρο παραγωγής. Οι «ατσαλάδες» στη ρητορική της ελληνοαμερικανικής αριστεράς απέκτησαν σταδιακά μια έντονη συμβολική διάσταση, ως η πρωτοπορία της εργατικής τάξης στην αντιπαράθεση με τις δυνάμεις του μεγάλου κεφαλαίου. Η σχετική εικονογράφηση των ρωμαλέων εργατών, που ως άλλοι μυθικοί γίγαντες κρατούσαν στα χέρια τους τα μέσα παραγωγής, αποτελούσε έναν πρόσφορο τρόπο απεικόνισης των εξελίξεων στη βιομηχανία του χάλυβα. Η αντιπαράθεση με τις εργοδοτικές ενώσεις του κλάδου εμφανιζόταν ως η πιο απτή απόδειξη της διεθνούς διάστασης του αγώνα ενάντια στον φασισμό. Είναι η εποχή της περίφημης αποστροφής «ο φορντισμός είναι φασισμός» («fordism is fascim»), η οποία αναφερόταν όχι μόνο στις ιδεολογικές προτιμήσεις του Χένρυ Φορντ, αλλά και στις πρακτικές που επιστράτευε η κολοσσιαία αυτοκινητοβιομηχανία εναντίον του εργατικού κινήματος.

Το κλίμα της γενικευμένης αναμέτρησης χαρακτηρίζει τα κείμενα του *Εμπρός*. «Εκεί που πολεμούν οι Έλληνες εργάτες ατσαλιού» τιτλοφορούνταν μια

4/5/1937, σ. 3. Συνολικότερα, βλ. Roger Keeran, «The International Workers Order and the origins of the C.I.O.», *Labor History* 30.3 (1989), σ. 390-391.

¹⁹² Georgakas, «Demosthenes Nikas», σ. 106.

πρωτοσέλιδη ανταπόκριση από την περιοχή του Κάντον, ενώ ένας ελληνοαμερικανός απεργός δήλωνε «αυτό δεν είναι απεργία. Αυτό είναι πόλεμος. Τι να κάθεται στο πικετ-λαίν, τι στα χαρακώματα της Μαδρίτης. Το ίδιο κάνει».¹⁹³ Το ύφος αυτό είναι κοινός τόπος της εποχής. Ο Γουίλιαμ Φόστερ (William Foster) συμβούλευε ότι «οι εργάτες όπως και οι στρατιώτες μάχονται καλύτερα όταν επιτίθενται» ενώ οι στίχοι ενός δημοφιλούς εργατικού τραγουδιού παρέπεμπαν ευθέως σε στρατιωτικά εμβατήρια: «κρατήστε το οχυρό γιατί ερχόμαστε/ άνδρες του συνδικάτου, φανείτε δυνατοί/ δίπλα ο ένας στον άλλον μαχόμαστε προς τα εμπρός/ και η νίκη σύντομα θα έρθει».¹⁹⁴

Οι ρητορικές αυτές εξάρσεις εξηγούνται αν συσχετιστούν με τα γεγονότα των ημερών, καθώς είχε προηγηθεί η δολοφονία δώδεκα απεργών στις πύλες της Republic Steel στο Σικάγο και είχαν πυκνώσει σε συχνότητα και ένταση οι συγκρούσεις μεταξύ των απεργών και ομάδων μισθοφόρων των βιομηχανιών του χάλυβα στην περιοχή του Οχάιο. Στις αρχές Ιουλίου, στο Μάσσillon (Massillon), μια μικρή πόλη κοντά στο Κάντον, τρεις εργάτες είχαν δολοφονηθεί, ενώ συμμετείχαν σε μια χοροεσπερίδα στήριξης του απεργιακού αγώνα στα γραφεία της C.I.O., ύστερα από επίθεση συμμορίας ενόπλων, που απολάμβανε την ανοχή της τοπικής αστυνομίας. Οι αρμόδιες κυβερνητικές επιτροπές διερεύνησης των γεγονότων, ύστερα από δεκάδες καταθέσεις και μια εκτεταμένη ανακριτική διαδικασία κατέληξαν ότι η Republic Steel είχε οργανώσει και συντονίσει τις επιθέσεις σε βάρος των απεργών.¹⁹⁵ Η ανάγνωση του σχετικού υλικού δεν αφήνει αμφιβολίες για την διασύνδεση της εταιρίας με συμμορίες του υποκόσμου, τον έλεγχο της αστυνομίας, την καταβολή σημαντικών ποσών για τον εξοπλισμό της και την επιθυμία της Republic Steel να καταστείλει την απεργία με κάθε δυνατό μέσο.¹⁹⁶

Οι ανταποκρίσεις του *Εμπρός* μαρτυρούν την ύπαρξη σημαντικού αριθμού ελληνοαμερικανών «ατσαλάδων» στο πλέγμα των βιομηχανικών πόλεων στα ανατολικά όρια της πολιτείας του Οχάιο –Πίτσμπουργκ, Κάντον, Μακήσπορτ, Γιονγκστάουν, Μάσσillon, Στοϋμπένβιλ (Steubenville), Γουόρεν, Κλήβελαντ-, εκεί όπου έδρευαν οι μονάδες της Republic Steel και των υπολοίπων εταιριών της Little Steel. Επιπλέον, θύλακες ελλήνων εργατών απαντώνται στο Γκάρυ της Ιντιάνα, όπου

¹⁹³ Α. Μιστράλης, «Εκεί που πολεμούν οι Έλληνες εργάτες ατσαλιού», *Εμπρός*, 18/6/1937, σ. 1.

¹⁹⁴ William Z. Foster, «Steel Strikes Strategy», στο *Foster, Selected Writings*, σ. 220 και Brooks, *When Labor Organizes*, σ. 242.

¹⁹⁵ National Labor Relations Board, «In the Matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee. Case No. C-184. Decided October 18, 1938», σ. 318.

¹⁹⁶ Τα γεγονότα του Μάσσillon παρατίθενται διεξοδικά στο National Labor Relations Board, «In the Matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee. Case No. C-184. Decided October 18, 1938», σ. 219-404.

η ελληνική κοινότητα αριθμούσε τέσσερεις χιλιάδες άτομα, στην αποκαλούμενη και «μικρή Σιβηρία» της χαλυβουργίας Jones & Laughlin στο Αλικήπα (Aliquippa) της Πενσυλβανίας, και τέλος στο Γουήρτον της Δυτικής Βιρτζίνια, το οποίο θα μας απασχολήσει αυτοτελώς. Ο συνολικός αριθμός των απασχολουμένων στις χαλυβουργίες είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Συνεκτιμώντας διάσπαρτες πληροφορίες, θα πρέπει να προσέγγιζε την περίοδο αυτή τις δέκα χιλιάδες-αν και αριθμός αυτός προκύπτει από την πρόσθεση άνισων και ετεροβαρών στοιχείων.¹⁹⁷

Περισσότερες πληροφορίες διαθέτουμε για τη θέση των ελληνοαμερικανών «ατσαλάδων» στην παραγωγή, καθώς με ιδιαίτερη συχνότητα μνημονεύεται η εργασία στα «ρολά» και στα «τενεκετζίδικα». Ένα «προλεταριακό διήγημα» δημοσιευμένο στον *Πρωτοπόρο* προσφέρει μια διαφωτιστική ανάλυση της εργατικής ιδιολέκτου, καθώς εξ αρχής μια υποσημείωση εξηγούσε: «Η κατεργασία του τενεκέ γίνεται με λίγα λόγια ως εξής. Κομμάτια σίδηρο ρίχνονται σε πυρωμένους φούρνους κι αφού πυρωθούν καλά, τα περνούν ανάμεσα από δύο μεγάλους σιδερένιους κυλίνδρους, κάμποσες φορές, ώσπου να πάρουν το απαιτούμενο μάκρος, φάρδος και λεπτότητα και τα κόβουν σε διάφορα σχήματα. Κατόπιν τους ξεφυλλούν ένα-ένα, τους πλένουν, τους στοιβάζουν σε στοιβες και τους βάζουν στους φούρνους για να ψηθούν. Απ' εδώ πηγαίνουν στα κρύα ρολά (κυλίνδρους). Εκεί τους ξεφυλλούν πρώτα, περνούν από κρύα ρολά (κυλίνδρους) για να «σιδερωθούν» και τους ξαναστοιβάζουν σε στοιβες. Αφού ξαναπλυθούν τους πάνε στο γανωτήρι και τους γανώνουν. Έπειτα, αφού τους ξεκαθαρίσουν από τους ακάθαρτους τενεκέδες, τους μετράνε και τους πακετάρουν. Όταν έρθουν από τους φούρνους για να ξεφυλλιστούν, να μπουν στα κρύα ρολά είναι ζεστοί ακόμη, κάποτε πάρα πολύ».¹⁹⁸ Το ίδιο κείμενο παρέχει μια σειρά ακόμα επεξηγηματικών πληροφοριών για τους «χατμιλιώτες», τους εργαζόμενους στους φούρνους [hot mill], την «αλαβέτα» [elevator], το μηχάνημα πλύσης του τενεκέ, τον «κέτσερη», τον εργαζόμενο που μαζεύει και στοιβάζει το

¹⁹⁷ Ο Χριστοφορίδης έκανε λόγο για 30.000 «ομογενείς» στη βιομηχανία χάλυβος, προσμετρώντας τα προστατευόμενα μέλη των οικογενειών, Δημήτριος Χριστοφορίδης, «Μια βιομηχ. γιγαντομαχία εις την οποίαν ενδιαφέρονται και 30.000 Έλληνες εργάται», *Εθνικός Κήρυξ*, 9/7/1936, σ. 2. Δεδομένα από τις ελληνικές προξενικές αρχές για τις κοινότητες της περιοχής στις αρχές του αιώνα αναπαράγει ο Γιάννης Παπαδόπουλος, «Η Μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19^{ος} αιώνας-1923). Οι Ελληνικές Κοινότητες της Αμερικής και η Αλυτρωτική Πολιτική της Ελλάδας», διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2007, σ. 64-71. Αναλυτικότεροι πληθυσμιακοί πίνακες, που όμως δεν παρέχουν ειδικότερες πληροφορίες, στο Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 158.

¹⁹⁸ Α. Φωκίων, «Δουλεύουμε στα τενεκετζίδικα», *Πρωτοπόρος* 2.17 (Ιούλιος 1936), σ. 14-16 και *Πρωτοπόρος* 2.18 (Αύγουστος 1936), σ. 19 και 25.

παραγόμενο προϊόν [catcher] και το «πράμα», δηλαδή τις στοίβες του τενεκέ που ήταν έτοιμες για αποστολή.

Το διήγημα υπακούει στη συνήθη τυπολογία του είδους, περιγράφοντας τα εργατικά βάσανα, την παθητικότητα τμήματος της εργατικής τάξης και την αργή διαδικασία αφύπνισης υπό την βάρος της καθημερινής εμπειρίας, της συζήτησης και της παρουσίας ενός ριζοσπαστικοποιημένου εργάτη. Στο «Δουλεύουμε στα Τενεκετζίδικα» η αφήγηση κλιμακώνεται με την αποχώρηση των εργατών από τη μονάδα τους, μια ένδειξη ημιτελούς ταξικής συνειδητοποίησης, καθώς διακρίνεται από αυθορμητισμό και όχι από την επαρκή προετοιμασία και οργάνωση, η οποία όμως συνιστά το πρώτο βήμα για ουσιαστικότερες εξελίξεις. Η περίοδος δημοσίευσης του διηγήματος συμπίπτει με την έναρξη της οργανωτικής εκστρατείας της Steel Workers Organizing Committee-γεγονός που ερμηνεύει το ειδικό ενδιαφέρον για τις «ανοργάνωτες» απεργίες και τα όρια αυτών.¹⁹⁹ Ιδιαίτερη σημασία, παρουσιάζουν δύο επιπλέον σημεία του κειμένου, που αναφέρονταν στις συνθήκες εργασίας στα χαλυβουργία και τις σχέσεις ιεραρχίας που αναπτύσσονταν στο εσωτερικό τους.

Στην παρουσίαση της εργασιακής του καθημερινότητας, ο προλετάριος συγγραφέας περιγράφει το πώς εργάζεται σε μια μικρή ομάδα ανδρών, με αυστηρό καταμερισμό, υπό την εποπτεία του επιστάτη. Το στοιχείο αυτό χαρακτήριζε την οργάνωση της εργασίας στα χαλυβουργία, όπου οι εργάτες ανήκαν σε μικρές ομάδες, με συνέπεια ακόμα και στις μεγάλες βιομηχανίες ο εργάτης τον περισσότερο χρόνο του εργάζονταν σε μια μικρή ομάδα, με τα υπόλοιπα μέλη της οποίας ανέπτυσε σφιχτούς δεσμούς.²⁰⁰ Ο ιδιότυπος αυτός κατακερματισμός επέτεινε τις δυσκολίες της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Ταυτόχρονα ο έλεγχος από τον επιστάτη -ο οποίος ονοματιζόταν ως «μπόσης» καθώς αυτός καθόριζε το ρυθμό παραγωγής, τις απολύσεις και τις προσλήψεις- δημιουργούσε ένα ασφυκτικό πλαίσιο εντατικοποίησης της εργασίας. Το ζήτημα του «σπηντ-απ», κομβικός παράγοντας της εργατικής δυσαρέσκειας, αναδεικνύεται με ιδιαίτερη ένταση στο διήγημα:

«Αμέτρητες στοίβες μας περιμένουν αύριο να τις ξεφυλλίσουμε. Θα βάλουμε τις πέτσινες ποδιές μας, θα φορέσουμε τα γάντια κι' απάνω από τα γάντια πέτσινες ή λαστιχένιες «φούχτες». Θα πάρουμε τη βαρυνά και θα κτυπήσουμε τη στοίβα μια πενηνταριά φορές για ν' αμολύσει. Μα το 'πράμα' είναι τόσο ζεστό, που κολλά πειό

¹⁹⁹ Η ιστορική συγκυρία απουσιάζει ωστόσο από την μελέτη της Ιωάννας Λαλιώτου, η οποία αναφέρεται στο εν λόγω διήγημα, Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό, η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα, Πόλις, 2006, σ. 202-203.

²⁰⁰ Zieger, *The CIO*, σ. 55-56.

πολύ με το κτύπημα. Νερό να του χύσεις, ατμός γίνεται. Θα πάρουμε κατόπι μια ματσία τενεκέδες, θα τη βάλουμε στο πάγκο και με μια μπάρα σιδερένια, πέντε πόδια μάκρος, θα την κτυπάμε και θα την κτυπάμε. Ύστερα θα την στρίψουμε, θα την ακουμπήσουμε στο γόνατό μας και θα την ξεφυλλίσουμε. Κάποτε το 'πράμα' είναι καλό και ξεφυλλά εύκολα, μα πολλές φορές ο ένας τενεκές είναι κολλημένος πάνω στον άλλο, ο άλλος πάνω στον άλλο και τράβα κορδέλλα. Αυτούς τους τενεκέδες τους πετάμε στη πάντα για να τους ανοίξουμε με το γόνατο ή με την τσιμπίδα. Τα γόνατά μας ματώνουν και γι' αυτό δένουμε σακούλα γύρω τους. Τράβα- τράβα τενεκέδες όλη την ημέρα, έρχεσαι να πιστέψεις πως τα δάκτυλα σου είναι ξένα, σαν πέντε ξυλαράκια μπηγμένα στο κάθε σου χέρι. Στο κάθε ρολό δουλεύουμε τρεις ξεφυλλητάδες, ένας ρολατζής κι ένας κέτσερης, χώρια οι λαδάδες (...) Ζεστό και σκάρτο το πράμα χθές, προχτές και αντιπροχτές. (...) Η ιστορία αυτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει Ας κρυώσει το πράμα και το δουλεύουμε. Ναι, μα η Εταιρεία βιάζεται νε το βγάλομε (...) Εμείς χρειαζόμαστε δικό μας γιούνιο. Γιούνιο που να το κοντρολάρουμε εμείς. Τότες θα πάμε στον μπόση και θα του πούμε: 'μίστερ, το πράμα σήμερα είναι ζεστό και σκάρτο. Ση γιου του μόρρω, το λοιπό, που θα κρυώσει και το πράμα'». ²⁰¹

Η οργάνωση της εργασίας στο εσωτερικό της χαλυβουργίας, η διαρκής παρουσία του επιστάτη και η δράση των εργοδοτικών δικτύων παρακολούθησης και καταστολής δημιουργούσαν συνθήκες χαμηλής έντασης στην εργασιακή καθημερινότητα, οι οποίες οξύνονταν όταν έκαναν την εμφάνισή τους απόπειρες συνδικαλιστικής οργάνωσης. Την εικόνα αυτή αποτυπώνουν οι εργατικές καταθέσεις στο National Labor Relations Board και οι αποφάσεις του εποπτικού οργάνου για τα φαινόμενα παρεμπόδισης της συνδικαλιστικής δραστηριότητας. Τα κείμενα σκιαγραφούν την πολυπλοκότητα των σχέσεων μέσα στις μονάδες, όπως στο παράδειγμα των ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ ανθρώπων με κοινή μεταναστευτική καταγωγή, τα συχνά περιστατικά φυσικής βίας κατά μεμονωμένων εργατών και την συνεχή παρακολούθηση των συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων. Τα σχετικά περιστατικά είναι άφθονα: ο εργάτης Πέτρος Δήμου -στη Republic Steel, στο χαλυβουργείο του Μάσσιλον, εκεί που είχε γίνει η αιματηρή επίθεση στα γραφεία του συνδικάτου- κατήγγειλε στην National Labor Relations Board πώς οι ελληνοαμερικανοί εργάτες υποχρεώθηκαν να υπογράψουν ένα κείμενο υπέρ της

²⁰¹ Φωκίων, «Δουλεύουμε στα τενεκετζίδικα», *Πρωτοπόρος*, η περιγραφή της ομάδας στη σ. 15 του τεύχους Ιουλίου, το υπόλοιπο κείμενο από το τεύχος Αυγούστου, σ. 19.

εργοδοτικά ελεγχόμενης ένωσης και κατά του C.I.O. υπό την πίεση ενός, επίσης ελληνοαμερικανού, επιστάτη.²⁰²

Την έρευνα για τα αιματηρά γεγονότα στο Μάσσillon, διαδέχθηκε μια νέα καταγγελία από την Steel Workers Organizing Committee για τον εργοδοτικό ρεβανσισμό στις μονάδες της Republic Steel Corporation μετά τη λήξη της απεργίας του καλοκαιριού του 1937. Η απόφαση του National Labor Relations Board επί του θέματος κατέγραφε δέκα διαφορετικές μεθόδους μέσω των οποίων η εταιρία «παρενέβη, κατέστειλε και εξανάγκασε τους εργαζομένους ενάντια την άσκηση των δικαιωμάτων τους, όπως αυτά ορίζονται από το άρθρο 7 της σχετικής νομοθεσίας».²⁰³ Σε αυτές περιλαμβάνονταν ανακρίσεις εργατών από ομάδες κρούσης και προϊσταμένους για το αν εξακολουθούσαν να ανήκουν στην C.I.O., συνεχείς απειλές, απόσπαση δηλώσεων εγγραφής στην εργοδοτική ένωση, εκβιασμοί για τη συγκρότηση απεργοσπαστικού μηχανισμού και η απόλυση σε σύντομο διάστημα 656 εργατών στη μονάδα παραγωγής στο Σικάγο. Οι λόγοι της απόλυσης, σύμφωνα με την S.W.O.C., σχετιζόταν με τη συνδικαλιστική δράση κατά τη διάρκεια της απεργίας του 1937, αλλά και την επιμονή πολλών εργατών να διατηρήσουν την κάρτα του σωματείου της C.I.O.

Τα γεγονότα γύρω από το κύμα απολύσεων στη Republic Steel επιβεβαιώνουν την εικόνα μιας καθημερινής αντιπαράθεσης, αφορμή της οποίας συχνά ήταν η παρουσία ενός εργάτη φέροντος μια κονκάρδα της C.I.O. ή μια συζήτηση στο διάλειμμα για τις δραστηριότητες της ένωσης. Το πόρισμα της επιτροπής αναγνώριζε το δίκιο της εργατικής προσφυγής και επιδίκαζε αποζημιώσεις και την εκ νέου πρόσληψη των απολυμένων- μια ηθική δικαίωση για τα εργατικά σωματεία, η οποία ήρθε με καθυστέρηση τεσσάρων ετών, καθώς η απόφαση ελήφθη το καλοκαίρι του 1941. Η ανάγνωση του ονομαστικού καταλόγου των 656 απολυμένων εργατών προσφέρει ένα πανόραμα των ποικίλων μεταναστευτικών προελεύσεων της αμερικανικής εργατικής τάξης, τον πολυφυλλετικό της χαρακτήρα, αλλά και το ρόλο

²⁰² National Labor Relations Board, «In the Matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee. Case No. C-184. Decided October 18, 1938», σ. 244.

²⁰³ National Labor Relations Board, «In the matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee, Local Union No. 1033 and No. 1303 (Formerly Amalgamated Association of Iron, Steel & Tin Workers of North America, Lodges No. 1033 and No. 1303, through Steel Workers Organizing Committee), affiliated with the Congress of Industrial Organizations. Case No. C-1883. Decided August 12, 1941», σ. 145-177. Η διατύπωση των κατηγοριών στις σ. 146-147. Αναλυτικά αποσπάσματα από διάφορες επιτροπές, στο Sweeney, *The United Steelworkers of America*, σ. 32-39 και Jerold S. Auerbach, *American Labor: The Twentieth Century*, Ιντιανάπολις και Νέα Υόρκη, The Bobbs-Merrill Company, 1969, σ. 253-272.

των ριζοσπαστικών ενώσεων της Congress of Industrial Organizations στην ενοποίησή του γύρω από κοινές διεκδικήσεις. Στον κατάλογο αυτόν, τουλάχιστον 46 ονόματα, δηλαδή το 7% των απολυμένων, παραπέμπουν σε εργάτες με ελληνική καταγωγή- ενώ είναι πιθανό σε αυτούς να πρέπει να προστεθούν και άλλοι, που είχαν υιοθετήσει πιο αμερικανοπρεπή επώνυμα. Η παράθεση μιας μικρής στήλης είναι ενδεικτική, καθώς ο Άντον Κέρκος (Anton Kerkos), ο Τζέιμς Δημητρακόπουλος (James Dimitrakopoulos), ο Τζέιμς Κωσταρόπουλος (James Kostaropoulos) και ο Βασίλης Καρδάρας (Basil Cardaras) συνυπάρχουν με τους Ιταλούς Φρέντερικ Ντε Σάντο (Frederick Di Santo), Τζων Λολίτο (John Lolito), Τζόσεφ Μπρούνο (Joseph Bruno), τους σλάβους Μάθιου Μάρεντις (Mathuue Marentic), Τζόσεφ Ζάρκοβιτς (Joseph Zarkovich), Όγκοστ Γιουράτοβατς (August Yuratovac), τον πιθανά σκανδιναβό Καρλ Μόστρομ (Carl Mostrom), τους «γηγενείς» Τζων Ντέρκιν (John Durkin), Τζο Μίλλερ (Joe Miller), Έντουαρτ Κόνλον (Edward Conlon), Καρλ Κίνγκ (Carl King) και τους αταύτιστους Τζορτζ Καστέρις (George Casteris) και Φαρανκ Κροκίλα (Frank Crocilla).

Εκεί που δενότανε το ατσάλι:

Weirton Steel Company

Η περίπτωση της Weirton Steel Company εμφανίζει ειδικό ενδιαφέρον, καθώς διακρίνεται με σαφήνεια ο χαρακτήρας της έντασης στις χαλυβουργικές μονάδες, ενώ οι εξελίξεις σχετίζονται με την σημαντική παρουσία ελληνοαμερικανών εργατών. Η έδρα της Weirton Steel βρισκόταν στο Γουήρτον της Δυτικής Βιρτζίνια, μιας πόλης στο βορειότερο σημείο της πολιτείας, σε μια λεπτή λωρίδα γης που παρεμβάλλεται ανάμεσα στις πολιτείες του Οχάιο και της Πενσυλβάνια.²⁰⁴ Η ανάπτυξη της Weirton Steel, η οποία έγινε τμήμα της National Steel το 1929, υπήρξε ραγδαία τη δεκαετία του 1920. Η εταιρεία κατόρθωσε να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις της κρίσης διατηρώντας την πέμπτη θέση στην παραγωγή χάλυβα στις Ηνωμένες Πολιτείες, επίτευγμα που σχετιζόταν με την ειδίκευσή της στην εξαγωγή ελαφριών φύλλων χάλυβα και την ανεξαρτησία της από την αυτοκινητοβιομηχανία.

²⁰⁴ Για το ιστορικό ίδρυσης και τις δραστηριότητες της Weirton Steel, βλ. John Hennen, «E. T. Weir, Employee Representation and the Dimensions of Social Control: Weirton Steel, 1933-1937», *Labor Studies Journal* 26.3 (Φθινόπωρο 2001), σ. 27-28. Για μια ματιά έως και τις μέρες μας βλ. Aron Massey, «Paternalism and Struggle at Weirton Steel Corporation», στο Jay Gattrell και Neil Reid (επιμ.), *Enterprising Worlds. A Geographic Perspective on Economics, Environments and Ethics*, Ντόρντεχτ (Ολλανδία), Springer, 2006, σ. 191-199. Χρήσιμη και διαφωτιστική είναι η επισκόπηση για την περίοδο 1909-1950 στο έργο του ανθρωπολόγου Charles Varano, *Forced Choices*, σ. 41-67.

Ο Έρνεστ Γουήρ (Ernest T. Weir), ο ιδρυτής της επιχείρησης, ήταν ιδιαίτερα δραστήριος στις ενώσεις των βιομηχάνων του χάλυβα και εμπνευστής εν πολλοίς των «προγραμμάτων εργατικής εκπροσώπησης», που σταδιακά μετεξελίχθηκαν σε εργατικές ενώσεις πλήρως ελεγχόμενες από την εργοδοσία. Η Weirton Steel είχε μακρά παράδοση στην καταστολή του συνδικαλιστικού δικαιώματος, αλλά και για την ενσωμάτωση της εργατικής δυσαρέσκειας μέσω μισθολογικών και άλλων προνομίων. Η ζωή των δέκα χιλιάδων εργατών του Γουήρτον ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την Weirton Steel: η τελευταία κατασκεύαζε και πουλούσε τα σπίτια στα οποία έμεναν, χρηματοδοτούσε αθλητικές και ψυχαγωγικές ενώσεις και διατηρούσε παράπλευρες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ένα εκτεταμένο πλέγμα παρακολούθησης κάθε συνδικαλιστικής πρωτοβουλίας που δεν ανήκε στους σχεδιασμούς της επιχείρησης εξασφάλιζε τη διαίωνιση της κυριαρχίας της. Για όλους αυτούς τους λόγους η επιχείρηση έχει χαρακτηριστεί ως μια τυπική περίπτωση «βιομηχανικού πατερναλισμού», όπου συνυπήρχε η ενσωμάτωση, η πρόνοια και η βία.

Η δυναμική αντιμετώπιση των εργατικών διεκδικήσεων είχε προσλάβει νέες διαστάσεις ύστερα από την πρώτη αποτυχημένη απόπειρα απεργιακής δράσης το φθινόπωρο του 1933. Οι απεργοί έχοντας να αντιμετωπίσουν την εφεκτική στάση των κυβερνητικών αρχών, το συνδυασμό τρομοκρατίας και ουσιαστικής δωροδοκίας της εργοδοσίας και της εξόφθαλμα συμβιβαστικής τακτικής της American Federation of Labor εξαναγκάστηκαν σε μια άτακτη υποχώρηση, η οποία συνοδεύτηκε από την αναστολή κάθε συνδικαλιστικής δραστηριότητας. Στις συνθήκες αυτές, εμπεδώθηκε η ηγεμονία του Employees Representation Plan, του εργοδοτικού προγράμματος αντιπροσώπευσης το οποίο εμφανίστηκε προκειμένου να πληρωθούν οι τυπικές διατάξεις της νομοθεσίας για την ύπαρξη και λειτουργία των εργατικών ενώσεων. Η ήττα του 1933 σήμανε στην ουσία την παύση κάθε ανοιχτής δραστηριότητας των εργατικών ενώσεων, έως και την ίδρυση της Steel Workers Organization Committee το 1936, η οποία εξ αρχής έθεσε ως έναν από τους στόχους της την οργάνωση των εργατών στη Weirton Steel.

Ο Γουήρ ανακοίνωσε την αύξηση των εργατικών ημερομισθίων σε όλες τις μονάδες της National Steel, στην οποία ανήκε η Weirton Steel, προκειμένου να εξουδετερώσει την εκστρατεία των εργατικών ενώσεων. Παράλληλα ιδρύθηκε μια νέα οργάνωση, η Employee Security League με στόχο «τη διασφάλιση της εργασιακής σταθερότητας και του δικαιώματος στην εργασία δίχως την ύπαρξη

καταναγκασμών (...) από την πλευρά 'εξωτερικών' οργανώσεων».²⁰⁵ Η αποστροφή περί «εξωτερικών οργανώσεων» ήταν μια ευθεία αναφορά στην C.I.O., καθώς βασικό επιχείρημα της εργοδοσίας ήταν ότι η τελευταία επιχειρούσε να εισβάλει στην επιχείρηση, να διαταράξει την εργασιακή ειρήνη και να εξαναγκάσει τους εργαζόμενους να καταβάλουν συνδρομή σε αυτήν για να έχουν το δικαίωμα να εργαστούν. Το στόχο αυτό περιέγραφε το καταστατικό της Security League, καθώς στα σχετικά εδάφια αναφερόταν ότι «θα καταπολεμήσει ενεργά κάθε και όλες τις προσπάθειες της Committee for Industrial Organization να ενοχλήσει την παρούσα ικανοποιητική κατάσταση υπό την οποία εργαζόμαστε».²⁰⁶ Στις συνθήκες αυτές, στις μονάδες της Weirton Steel αναπτύχθηκε μια παρατεταμένη αντιπαράθεση, συχνά χαμηλής έντασης, με προπηλακισμούς συνδικαλιστών, προληπτικές απολύσεις και ποικίλες μορφές έκφρασης της εργατικής διαμαρτυρίας. Το αποτέλεσμα ήταν η τελική επικράτηση της επιχείρησης έναντι της C.I.O., μια εξέλιξη στον αντίποδα των μεγάλων επιτυχιών της εργατικής ένωσης, που όμως αποδεικνύει την ισχύ και την αποφασιστικότητα τμημάτων του μεγάλου κεφαλαίου.

Επιπλέον, τα γεγονότα της Weirton Steel, όπου καταγράφεται μια αξιοπρόσεκτη διαίρεση των εργατών, προσφέρουν πολύτιμη υπηρεσία στην κατανόηση της πραγματικότητας, και των περιπλοκών της, στο εσωτερικό του κόσμου της εργασίας. Η διαίρεση αυτή, αντανακλάται και στις κύριες τάσεις που αναπτύχθηκαν στις τάξεις των εργατών, οι οποίοι αποτελούσαν τη πλειονότητα της ελληνοαμερικανικής κοινότητας του Γουήρτον και συγκροτούσαν ένα σημαντικό τμήμα του συνολικού εργατικού δυναμικού στην πόλη.²⁰⁷ Οι εξελίξεις αυτές χρονολογούνται από το 1933, όταν μια ομάδα ελληνοαμερικανών εργατών με πρωταγωνιστικό ρόλο στην αυθόρμητη απεργία εκείνου του έτους προσχώρησε στον εργοδοτικό μηχανισμό. Οι καταγγελίες του *Εμπρός* για τις μεθοδεύσεις και τις πρακτικές της ομάδας αυτής συγκλίνουν στην ύπαρξη ενός πυρήνα με επικεφαλής τον Γεώργιο Παπαντωνίου (George Ellison), ο οποίος δραστηριοποιούνταν στις τάξεις της Employees Representation Program και στη συνέχεια της Employee

²⁰⁵ Hennen, «E. T. Weir, Employee Representation», σ. 40.

²⁰⁶ National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1186.

²⁰⁷ Περίπου δύο χιλιάδες ελληνοαμερικανοί βρισκόταν στο Γουήρτον, συγκροτώντας μια υπολογίσιμη κοινότητα. Το στοιχείο αυτό αν συγκριθεί με τον αριθμό των Ελλήνων της πολιτείας της Δυτικής Βιρτζίνια που παραθέτει ο Μαλαφούρης (2.479 για το 1930) αναδεικνύει το Γουήρτον στο κύριο σημείο συγκέντρωσης του ελληνοαμερικανικού πληθυσμού της περιοχής. Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής*, σ. 158. Ο Varano στηριζόμενος σε δημοσιεύματα της εποχής κάνει λόγο για τρεις χιλιάδες Έλληνες το 1919, Varano, *Forced Choices*, σ. 43.

Security League: «ο Παπαντωνίου είχε λάβει μέρος στην απεργία του Γουέρτον που είχε γίνει το 1934. Οι εργάτες εχτιμούντες τότε τη δράση του τον είχαν εκλέξει αντιπρόεδρο του Γιουνίου. (...) Μα όπως πολλές φορές συμβαίνει η εταιρία άρχισε τη δουλειά της για την εξαγορά της αρχηγίας. Η καλύτερη θέση προσφέρθηκε στον Έλλινσον, ο οποίος τη δέχτηκε (...) Την προδοσία πολλοί την αγαπήσανε μα τον προδότη κανείς».²⁰⁸

Η εντύπωση ότι ο Παπαντωνίου ανήκε στην ηγεσία των εργοδοτικά ελεγχόμενων οργανώσεων, επιβεβαιώνεται και από την πολυσέλιδη έκθεση του National Labor Relations Board για τις συνθήκες συνδικαλιστικής δράσης στην Weirton Steel, καθώς στις σχετικές καταθέσεις αυτός κατονομάζεται επανειλημμένα.²⁰⁹ Είναι μάλλον σαφές, ότι ο Παπαντωνίου είχε έναν γενικότερο ρόλο στο εργοστάσιο, ενώ μια ομάδα 5-6 ελληνοαμερικανών ήταν ειδικότερα επιφορτισμένη με την άσκηση πίεσης στους ελληνοαμερικανούς εργάτες για να συμμετάσχουν στην Employee Security League, την τρομοκράτηση των υποστηρικτών της C.I.O. και την εξασφάλιση της υποστήριξης της κοινότητας προς τις δραστηριότητες της εταιρίας. Το τελευταίο ζήτημα σχετιζόταν με την επιλογή της Weirton Steel να συγκροτήσει μια κίνηση πολιτών και τοπικών σωματείων, προκειμένου να δηλωθεί η καθολική αντίθεση της κοινότητας στις δραστηριότητες της Congress of Industrial Organizations. Η ίδρυση της Community League το 1937 σχετίζεται με την επέκταση των δραστηριοτήτων της C.I.O. στην περιοχή και τις πληροφορίες για επικείμενη απεργιακή δράση στις μονάδες. Η νεοπαγής οργάνωση δήλωνε στην ιδρυτική της διακήρυξη: «επειδή στην παρούσα εποχή βρισκόμαστε στο δρόμο της οικονομικής αναρρώσεως και οι μισθοί των εργατών των ατσαλάδικων της περιφέρειάς μας είναι οι μεγαλύτεροι (...) και επειδή γίνεται φανερό (...) ότι μένουμε ευχαριστημένοι με τις υπάρχουσες συνθήκες και επιθυμούμε να αποφύγουμε κάθε ανάμιξη με εξωτερικούς οργανωτές των εργατών, αποφασίζουμε και ψηφίζουμε εμείς οι αντιπρόσωποι των κάτωθι σωματείων να δώσουμε όλη μας την υποστήριξη και βοήθεια στο Security League στις προσπάθειές του για να τηρήσουνε τις αρμονικές σχέσεις οι εργάτες με το Weirton Steel Co.».²¹⁰

²⁰⁸ «Οι εργάτες του Γουέρτον νοιώθουνε τη δυναμιά τους», *Εμπρός*, 19/1/1937, σ. 5.

²⁰⁹ National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1145-1267.

²¹⁰ «Οι εργάτες του Γουέρτον νοιώθουνε τη δυναμιά τους», *Εμπρός*, 19/1/1937, σ. 5. Το κείμενο αυτό υπάρχει στο σύνολο του και στο National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1188.

Στην ουσία, οι κινήσεις πολιτών, όπως και η Employee Security League επιχειρούσαν να εμφανίσουν την εικόνα μιας αρμονικής κοινότητας, με εμπεδωμένες κοινές αξίες, οι οποίες απειλούνταν από την εισβολή μιας αλλότριας οργάνωσης με πολιτικά ανατρεπτικά στοχεύσεις. Όπως σημείωνε χαρακτηριστικά ένα κύριο άρθρο στο αδρά επιδοτούμενο από την εργοδοσία δελτίο των εργατών *Weirton Steel Employees Bulletin* «εργαζόμαστε όλοι μαζί, ανήκοντες σε μια μεγάλη οικογένεια με κοινά συμφέροντα. Αν ενωθούμε όλοι, τίποτα δεν μπορεί να μας σταματήσει».²¹¹ Το σύνολο των εξελίξεων σχετιζόταν με την διερεύνηση των συνθηκών στη Weirton Steel από το National Labor Relations Board, ύστερα από καταγγελίες της Steel Workers Organizing Committee. Ενόψει της έναρξης της διαδικασίας η Weirton Steel επιχείρησε να εμφανίσει στοιχεία, που θα καταδείκνυαν την επιθυμία των εργατών της να αντιπροσωπευτούν από τη Security League και θα απέδιδαν τη συμμετοχή τους στη C.I.O., ως προϊόν εξαναγκασμού ή παραπλάνησης.

Στην ιδρυτική διακήρυξη της Community League, τρεις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις εμφανίζονταν να υποστηρίζουν τις δραστηριότητές της: τα τοπικά παραρτήματα της ΑΧΕΠΑ, της ΓΚΑΠΑ και της Δωδεκανησιακής Νεολαίας. Στην απόφασή τους προφανώς ρόλο διαδραμάτισε η ομάδα του Παπαντωνίου, αλλά και ειδικότεροι λόγοι νομιμοφροσύνης και διαπλοκής με την Weirton Steel. Η εταιρία μετά την απεργία του 1933 είχε εγκαινιάσει ένα εκτεταμένο πρόγραμμα στήριξης και χρηματοδότησης των μεταναστευτικών κοινοτήτων της πόλης και στο έδαφος αυτό είχαν δημιουργηθεί σημαντικές εκατέρωθεν δεσμεύσεις. Σύμφωνα με τον Charles Varano, μηχανικοί της εταιρίας είχαν συμβάλλει αφιλοκερδώς στην οικοδόμηση της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας της πόλης, ενώ ο θόλος και το καμπαναριό αυτής είχαν κατασκευαστεί με υλικά της Weirton Steel.²¹² Οι ελληνοαμερικανοί συνδικαλιστές της C.I.O. αντέδρασαν έντονα στις πρωτοβουλίες αυτές και ο Δημοσθένης Νίκας, χρησιμοποιώντας την επίσημη ιδιότητά του ως «οργανωτής» της Steel Workers Organizing Committee διαμαρτυρήθηκε προς την κεντρική διοίκηση της ΑΧΕΠΑ, κίνηση χωρίς αποτέλεσμα.²¹³

Στην περίπτωση της Δωδεκανησιακής Νεολαίας το *Εμπρός* κατήγγειλε ότι η Weirton Steel προχώρησε σε δωρεά εκατό δολαρίων προς την οργάνωση,

²¹¹ National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1179.

²¹² Varano, *Forced Choices*, σ. 66.

²¹³ «Ανοιχτό γράμμα προς το ανώτατο συμβούλιο της οργάνωσης ΑΧΕΠΑ στο Ουάσιγκτον», *Εμπρός*, 26/1/1937, σ. 5.

προκειμένου αυτή να συλλέξει «δηλώσεις μετανοίας» ανέργων μελών της C.I.O.²¹⁴ Στο θέμα της διαπλοκής τμήματος της ηγεσίας της Δωδεκανησιακής Νεολαίας με την εταιρία, επανήλθε και ο Μιχάλης Γεωργίου, πρώην στέλεχος της οργάνωσης και δραστήριος τοπικός συνδικαλιστής, αναφερόμενος σε διάφορες παρασπονδίες και τον αντιδραστικό ρόλο των νυν διοικούντων αυτής: «Θέλω να υπενθυμίσω όχι μόνον εις τους Δωδεκανησίους, αλλά και εις όλους τους Έλληνας εργάτες, δια τον Κώσταν Μπουρμπάκη, τον Χάρρυ Πάππας και τον αρχιπροδότην Θεόδωρον Μέλλην δια τας υπογραφάς που μάζευαν μέσα εις τους δρόμους από τους Έλληνας, ότι πρέπει να ταχθώμεν με το μέρος της εταιρίας δια να έχωμεν τας εργασίας μας εξασφαλισμένους και τας οποίας η εταιρία εχρησιμοποίησε (...) και κατόπιν μόλις επαρουσιάσθη το CIO ημείς οι Έλληνες είμεθα οι περισσότεροι που χάσαμε τη δουλειά μας. Δια τούτο εφιστώ ην προσοχήν των Ελλήνων εργατών, να περιφρονήσουν τα όργανα της εταιρίας που παρουσιάζονται και τους προτρέπουν να αποσύρουν τας καταγγελίας των, υπό το πρόσχημα ότι θα πάρωμε πίσω τις δουλειές μας. Μόνο υπό μίαν προοδευτικήν κυβέρνησιν του Ρούζβελτ και σύμφωνα με το Γουάγκνερ Μπιλ, που ο εργάτης χαίρει το δικαίωμα να οργανωθή εις οιαδήποτε οργάνωσιν θέλει και υπό μίαν ισχυράν οργάνωσιν του CIO θα έχωμεν εργασίαν εξησφαλισμένην».²¹⁵

Η δυναμική της Steel Workers Organization Committee στις τάξεις των ελληνοαμερικανών εργατών, αλλά και οι τακτικές των εργοδοτικά ελεγχόμενων ενώσεων αποτυπώνονται στις έρευνες του National Labor Relations Board. Το τελικό πόρισμα καταδεικνυε την οικονομική στήριξη που παρείχε η Weirton Steel στην Employee Security League και στο δελτίο *Weirton Steel Employees Bulletin*, το δίκτυο κατασκόπων που είχε δημιουργηθεί με τη στρατολόγηση εργατών έναντι υψηλής αμοιβής και την πρόσληψη ειδικών συνεργατών από το γραφείο Central Industrial Service Company. Επίσης, μνημονεύεται η συγκρότηση μιας ομάδας κρούσης, ονόματι Hatchet League αποκλειστικά επιφορτισμένης με την τρομοκράτηση και άσκηση φυσικής βίας έναντι εργατών, που είχαν επαφές με τη C.I.O. Στις επιθέσεις αυτές πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε ο πυρήνας των ελληνοαμερικανών εργατών που ανήκαν στην Security League- γεγονός που φανερώνει και το μέγεθος της διαίρεσης εντός της κοινότητας, καθώς τα θύματα ήταν συχνά ελληνοαμερικανοί εργάτες.

²¹⁴ Δημοσθένης Νίκας, «Το τμήμα της Δωδεκανησιακής Νεολαίας όργανον της εταιρίας Γουέρτον Στηλ», *Εμπρός* 5/11/1937, σ. 3.

²¹⁵ Μιχαήλ Γεωργίου, «Η πραγματική στάσις των μελών της Δωδεκανησιακής Νεολαίας», *Εμπρός*, 19/11/1937, σ. 6.

Πιο συγκεκριμένα, στο διάστημα 3 έως 5 Μαΐου του 1937 πέντε ελληνοαμερικανοί εργαζόμενοι στα κρύα ρολά, στα «τενεκετζίδικα», απειλήθηκαν από τον Παπαντωνίου γιατί εμφανίστηκαν στην εργασία τους φέροντες σύμβολα του Steel Workers Organizing Committee στην μπλούζα τους. Οι Κώστας Λάμπρος (Costas Lambros), Μάικ Φρανγκάκης (Mike Frangakis), Μάρκος Νικίτσας (Markos Nikitsas), Λούις Ξύνδας (Louis Xindas) και ο αδερφός του τελευταίου Στηβ Ξύνδας (Steve Xindas) δέχτηκαν φραστικές επιθέσεις από την ομάδα του Παπαντωνίου, ο οποίος μνημονεύεται στο κείμενο ως εκπρόσωπος των εργατών και επιστάτης στα κρύα ρολά της Weirton Steel. Στη νυχτερινή βάρδια της 5^{ης} Μαΐου, μια ομάδα επιστατών, συνεπικουρούμενη από εργαζόμενους, εισέβαλαν ανεμπόδιστοι στη μονάδα και προπηλάκισαν συνολικά 13 εργάτες, που είχαν εκδηλωθεί υπέρ της C.I.O. Εκτός από τα ονόματα των πέντε προαναφερθέντων, ως θύματα της επίθεσης καταγράφονται άλλοι τρεις ελληνοαμερικανοί, οι Αναστάσιος Δημητρίου (Anastasos Dimitry), Θεμιστοκλής Ρούσος (Themistockles Rusus) και Γεώργιος Σιλβέστρος (George Silvestros). Οι εκδιωχθέντες εργάτες κατέφυγαν στα γραφεία της S.W.O.C. στο γειτονικό Στοϋμπένβιλ και υπέβαλαν έγγραφη αναφορά για τα γεγονότα της εκδιώξής τους. Τα γεγονότα αυτά επαναλήφθηκαν στις πρώτες μέρες του Ιουνίου, όταν ο Νίκος Μουλάκης (Nick Moulakis), οικονομικός υπεύθυνος του σωματείου της C.I.O., δέχτηκε διαδοχικές επιθέσεις κατά τη διάρκεια της βάρδιας του, έως τη 19^η Ιουνίου, όταν κακοποιήθηκε βάνανσα από την ομάδα της εργοδοσίας και εκδιώχθηκε από το πόστο του.²¹⁶

Στις προφορικές καταθέσεις των εμπλεκόμενων αναδύονται οι πολλαπλές σχέσεις και εξαρτήσεις που δημιουργούσε η εργασία στο εργοστάσιο ανάμεσα σε ομοεθνείς εργάτες και προϊσταμένους, όπως για παράδειγμα ο περιώνυμος Παπαντωνίου. Οι αφηγήσεις των θυμάτων της επίθεσης, διανθίζονται από πληροφορίες για διαλόγους μεταξύ συγγενών, παρεμβάσεις τρίτων προκειμένου να εξομαλυνθεί η κατάσταση και τη διαίρεση που δημιούργησαν οι εξελίξεις. Ο Μάικ Τσούβαλος (Mike Tsouvalos), εκδιώχθηκε από το χώρο ταξινόμησης του υλικού την 1^η Ιουνίου του 1937, τις ίδιες μέρες που καταγράφηκε η επίθεση σε βάρος του Νικ Μουλάκης: «Μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες η μητέρα του ζήτησε από τον επιστάτη Τζων Φρανγκάκη (John Frangakis) να επαναπροσλάβει τον Tsouvalos και

²¹⁶ Το σύνολο αυτών των περιστατικών στο National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1228-1237.

αυτός απάντησε ‘Θεία, δεν μπορώ να σου κάνω τη χάρη, γιατί αυτός έγινε άνθρωπος της CIO και πήγε ακόμα και στην συγκέντρωσή της’». ²¹⁷ Το γεγονός ότι ένας από τους εκδιωχθέντες της 5^{ης} Μαΐου ονομαζόταν Μάικ Φρανγκάκης και ο επιστάτης του διπλανού τμήματος Τζων Φρανγκάκης αποτελεί μια πρόσθετη απόδειξη των κάθετων διαφοροποιήσεων που επέφεραν τα γεγονότα της περιόδου στις τάξεις του ελληνοαμερικανικού στοιχείου.

Η όξυνση της αντιπαράθεσης το δίμηνο Μαΐου-Ιουνίου του 1937 σχετίζεται αναμφίβολα με το γεγονός ότι τότε υπεγράφησαν οι πρώτες συμφωνίες μεταξύ κολοσσών της χαλυβουργίας και των νεοπαγών εργατικών ενώσεων και παράλληλα διαφάνηκε η προοπτική της απεργιακής δράσης στις υπόλοιπες. Η Steel Workers Organizing Committee επέλεξε να μην κινητοποιηθεί εναντίον της National Steel, όπου άνηκε η Weirton Steel, εκτιμώντας ότι οι συνθήκες ήταν πρώιμες για την ανάπτυξη της απεργιακής δράσης. Την περίοδο εκείνη για πρώτη φορά μετά το 1934 εμφανίστηκαν στις μονάδες παραγωγής θύλακες υποστηρικτών των εργατικών ενώσεων, γεγονός που εξηγεί την επιλογή της εργοδοσίας να κινηθεί κατασταλτικά, προκειμένου να μην εξαπλωθεί η τάση αυτή. Τον Μάιο του 1937 επίσης από την αρθρογραφία του *Εμπρός* διαφαίνεται ότι οι προσπάθειες του Δημοσθένη Νίκα και του αρχικά μικρού κύκλου υποστηρικτών της C.I.O. στην περιοχή, είχαν αρχίσει να αποδίδουν καρπούς. Τότε, ύστερα από διαδοχικές απόπειρες και μυστικές συγκεντρώσεις εμφανίστηκε στη Weirton Steel επίσημα αναγνωρισμένο Λόκαλ της C.I.O., στην επταμελή διοίκηση του οποίου είχε εκλεγεί ως ταμίας ο Μουλάκης. ²¹⁸ Το γεγονός αυτό, ήταν που πυροδότησε την εργοδοτική αντίδραση, η οποία εκδηλώθηκε καταρχήν με τις επιθέσεις στο χώρο εργασίας, τις απειλές των επιστατών και εν τέλει τη διαπόμπευση και απόλυση των πρωτοπόρων εργατών, που είχαν εμφανιστεί φέροντες τα σύμβολα της C.I.O. στην φόρμα εργασίας τους.

Παρά τις προσπάθειες των εργατικών ενώσεων και τις καταδικαστικές αποφάσεις του National Labor Relations Board η Weirton Steel παρέμεινε ένας θύλακας απόλυτης εξουσίας της εργοδοσίας, όπως άλλωστε και μια σειρά άλλων βασικών χαλυβουργικών επιχειρήσεων. Η ανελαστικότητα αυτή υποβοηθήθηκε από τη νέα οικονομική ύφεση στα τέλη του 1937, εξέλιξη η οποία συνοδεύτηκε από τη συνολική υποχώρηση του εργατικού κινήματος, υπό το βάρος των απολύσεων και της

²¹⁷ National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941», σ. 1252.

²¹⁸ Α. Νικόδημος, «Στο Γουέρτον, την πόλη του ατσαλιού: Απερίγραπτος ο ενθουσιασμός των Ελλήνων εργατών ατσαλιού για την εκστρατεία του CIO», *Εμπρός*, 11/5/1937, σ. 5.

απροθυμίας των εργατών να βιώσουν εκ νέου την εμπειρία του 1929.²¹⁹ Η υποχώρηση της C.I.O., εν μέσω της κυβερνητικής αναδίπλωσης, εσωτερικών αντιθέσεων και καταγγελιών για γραφειοκρατικοποίηση, δεν σημαίνει ότι εκμηδενίστηκε η εμβέλειά της, όπως έδειξε η απεργιακή κινητικότητα του 1941 και η εξάπλωσή της στα χρόνια του πολέμου. Η ίδρυσή της είχε τροποποιήσει σημαντικά το συσχετισμό δύναμης μεταξύ των δυνάμεων του κεφαλαίου και της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα σήμανε μια σημαντική αλλαγή στην αμερικανική πολιτική ζωή, καθώς το οργανωμένο εργατικό κίνημα απέκτησε βαρύνουσα διαπραγματευτική ισχύ.

Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ένας τοπικός οργανωτής στο Σικάγο «το κίνημα που είχαμε στην ένωση των εργατών χάλυβα και στο C.I.O ήταν ένα κίνημα που ενεργοποίησε στην κυριολεξία εκατομμύρια ανθρώπους και άλλαξε όχι μόνο την πορεία του εργάτη αυτής της χώρας, αλλά επίσης τη φύση της σχέσης μεταξύ του εργάτη και της κυβέρνησης και μεταξύ του εργάτη και της εργοδοσίας για μεγάλο διάστημα». Τη φράση αυτή συνοδεύει η παρατήρηση της Λίζαμπεθ Κοέν (Lizabeth Cohen) ότι σε κάθε «μονάδα στο Σικάγο που οι εργάτες οργανώθηκαν, υπάρχει μια σύνθετη και συχνά δραματική ιστορία για το πώς η πλειονότητα των καθημερινών ανθρώπων που δούλευαν εκεί διακινδύνευσαν για μια εργατική ένωση, σπάζοντας την «εργασιακή ειρήνη» των τελευταίων δεκαπέντε ετών».²²⁰

Η θέση αυτή, έχει ισχύ σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο αυτό: η απαρίθμηση ορισμένων χαρακτηριστικών παραδειγμάτων καταδεικνύει καταρχήν την ύπαρξη της ελληνοαμερικανικής βιομηχανικής εργατικής τάξης και αφετέρου την εμπλοκή της στις τάσεις και τις διεργασίες που χαρακτήρισαν το σύνολο του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι παράλληλα με τους πρωτοπόρους συνδικαλιστές υπήρχαν και εργάτες ενεργοί στις εργοδοτικές ενώσεις, άλλοι πλήρως απαθείς για τα τεκταινόμενα γύρω τους ή εχθρικοί στην ιδέα της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Η διαίρεση εντός των κοινοτήτων, με βάση τη στάση έναντι του σωματείου, όπως στην περίπτωση του Γουήρτον, αντιστοιχεί στη συνολικότερη πόλωση της περιόδου, αλλά και την ισχυροποίηση μιας συντηρητικής

²¹⁹ Είναι ενδεικτικό ότι ο αριθμός των ανέργων από τον Σεπτέμβριο του 1937 έως τον Μάιο του 1938, διπλασιάστηκε, ξεπερνώντας τα δέκα εκατομμύρια. Taft, *Organized Labor*, σ. 528. Αναλυτικότερα, η υποχώρηση της C.I.O. περιγράφεται στο David Milton, *The Politics of U.S. Labor. From the Great Depression to the New Deal*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1982, σ. 106-120, όπου θίγεται και το ζήτημα της απουσίας αυτοτελούς πολιτικού φορέα της εργατικής τάξης. Η ίδια λογική και στο Mike Davis, *Prisoners of the American Dream, Politics and Economy in the History of the US Working Class*, Λονδίνο, Verso, 1986, σ. 65-69.

²²⁰ Cohen, *Making a New Deal*, σ. 293

και αντικομμουνιστικής πτέρυγας, η ύπαρξη της οποίας καθίσταται ακόμα πιο εμφανής στη δεκαετία του 1940, συχνά σε συνάρτηση με τις εξελίξεις στην Ελλάδα.

Εργαστήρια κατεργασίας γούνας και οι εξελίξεις στο Λόκαλ 70

Οι διαδοχικές απεργίες και οι έντονες αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό των εργαστηρίων κατεργασίας γούνας από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 είχαν κλιμακωθεί στις κινητοποιήσεις του 1934. Οι εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα την αλλαγή του προσανατολισμού της εργατικής ένωσης του κλάδου, ενώ στα τέλη του 1936 μια «προοδευτική ομάδα», κατά τον χαρακτηρισμό του *Εμπρός*, επανέκτησε ύστερα από μια δεκαετία τον έλεγχο του Λόκαλ 70. Το γεγονός αυτό είχε ως άμεσο αποτέλεσμα τον αναπροσανατολισμό της ένωσης προς μαχητικότερες μορφές διεκδικήσεων, με αποκορύφωμα τη γενική απεργία του 1938, που οδήγησε σε νέες σημαντικές κατακτήσεις του εργατικού κινήματος. Το σύνολο αυτών των διεργασιών, σχετιζόταν με ευρύτερες ανακατατάξεις που επέφερε στο τοπικό Furriers Joint Council και στην πανεθνική ένωση της International Fur Workers Union η διάχυτη εργατική ριζοσπαστικοποίηση και η επάνοδος της αριστεράς στην ηγεσία των συνδικαλιστικών οργάνων του κλάδου.

Οι διεκδικήσεις των εργατών στα εργαστήρια της γούνας μετά το 1935 σχετίζονται με τις ειδικότερες συνθήκες εργασίας και τις αλλαγές στον παραγωγικό ιστό του κλάδου που είχαν επέλθει στα πρώτα χρόνια της οικονομικής ύφεσης. Έχουμε αναφερθεί εκτεταμένα στην αξιοσημείωτη αντοχή των εργαστηρίων την πρώτη διετία της κρίσης, αλλά και στην κατάρρευση πολλών μικρών παραγωγικών μονάδων το 1933. Το φαινόμενο αυτό είχε σχετικά παροδικά χαρακτηριστικά, καθώς φανερώνει η εκ νέου άνθιση του κλάδου ήδη από τον πρώτο χρόνο της σχετικής οικονομικής σταθερότητας του New Deal. Έτσι, το 1935, στην ευρύτερη περιοχή της Νέας Υόρκης, λειτουργούσαν περισσότερα από δύο χιλιάδες εργαστήρια, αριθμός που ήταν ανάλογος των επιπέδων του 1929.²²¹ Πολλά από αυτά, πιθανά περίπου τα μισά, ήταν ο απότοκος της πρόσφατης ανάκαμψης του κλάδου, αφού μόλις το 1933 ο αριθμός των εργαστηρίων είχε πέσει στα χίλια. Κύρια αιτία της αύξησης αυτής ήταν η εισαγωγή νέων τύπων γούνας, χαμηλού κόστους, που εξασφάλιζαν την αθρόα παραγωγή ενδυμάτων προσιτών στις λαϊκές τάξεις.

²²¹ Joanna Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity in the Workplace», αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, City University of New York, 1991, σ. 191-192.

Ένα αφιέρωμα του περιοδικού *Fortune* ξεκινούσε με τη διαπίστωση ότι ο υπερδιπλασιασμός της ζήτησης για γούνινα παλτά την περίοδο της ύφεσης δεν οφειλόταν σε κάποιο μαγικό κόλπο, αλλά στο βασικό εργαλείο των μάγων, δηλαδή τα κουνέλια.²²² Τα προϊόντα από φτηνές γούνες -όπως των κουνελιών- αποτέλεσαν το κύριο αντικείμενο παραγωγής των νέων εργαστηρίων που εμφανίστηκαν μετά το 1933. Στο σχετικό αφιέρωμα του *Fortune* υπολογιζόταν ότι από τα εργαστήρια γουναρικής παράγονταν το 1935 διπλάσιες ποσότητες προϊόντων, σε σχέση με το 1927, αποφέροντας όμως περίπου το μισό τζίρο από την εποχή κυριαρχίας των προϊόντων πολυτελείας.²²³ Τη γενική αυτή τάση, επιβεβαιώνουν οι στατιστικές επεξεργασίες της Τζοάνα Καρβονίδης (Joanna Karvonides-Nkosi), οι οποίες δείχνουν την σημαντική πτώση της αξίας των παραγόμενων προϊόντων, ύστερα από το 1933.²²⁴

Ο νέος προσανατολισμός του κλάδου, έδινε ώθηση στην ίδρυση εργαστηρίων, καθώς είχε μειωθεί το αναγκαίο αρχικό κεφάλαιο, δεν ήταν απαραίτητη η πρόσληψη υψηλά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και η ταχύτητα ιεραρχούνταν ως πιο σημαντική από την ποιότητα. Το άμεσο αποτέλεσμα της αυξημένης ζήτησης για φτηνά και γρήγορα κατεργασμένα υλικά ήταν η άνθιση των μικρών, βιοτεχνικών εργολαβικών εργαστηρίων που λειτουργούσαν στις παρυφές της Νέας Υόρκης, κάτω από ημιπαράνομο συχνά καθεστώς. Τα πολυπληθή νέα εργαστήρια, οι αυξημένες παραγωγικές ανάγκες και η επιβολή από το 1933 της 35ωρης εργασίας στα εργαστήρια που ήλεγχε η αριστερά εξηγούν την επάνοδο του εργατικού δυναμικού του κλάδου στα επίπεδα της δεκαετίας του 1920 φτάνοντας στη Νέα Υόρκη τις δέκα χιλιάδες.

Τα «ανοργάνωτα» εργολαβικά εργαστήρια, τα «κοντρακτάδικα», αποτελούσαν μια γκρίζα ζώνη, μακριά από τον εργατικό έλεγχο, αναλαμβάνοντας παραγγελίες από τα μεγάλα εργαστήρια του κλάδου. Η εντατικοποίηση της εργασίας, η αμοιβή με το κομμάτι και η εποχική λειτουργία αναιρούσαν τις βασικές κατακτήσεις των εργατικών ενώσεων. Ταυτόχρονα, μέσω αυτής της πρακτικής, τα εργαστήρια του κέντρου είχαν μεγαλύτερες δυνατότητες συμπίεσης του εργατικού κόστους, απολύοντας τους υψηλά αμειβόμενους τεχνίτες και επαναπροσλαμβάνοντάς τους μόνο στις περιόδους παραγωγής πολυτελών προϊόντων. Το σύνολο αυτών των

²²² «Furs», *Fortune* 13.1 (Ιανουάριος 1936), σ. 64. Το αφιέρωμα του περιοδικού, διανθισμένο με φωτογραφίες, περιέγραφε το σύνολο της δραστηριότητας γύρω από τις γούνες, από το κυνήγι των θηραμάτων, έως την πώλησή τους στα καταστήματα.

²²³ «Furs», *Fortune* 13.1 (Ιανουάριος 1936), σ. 64

²²⁴ Karvonides, «Greek Immigrants», σ. 198 και 256.

εξελίξεων, εξηγεί γιατί οι εργατικές ενώσεις του κλάδου αποσκοπούσαν στον περιορισμό του αριθμού των εργολαβικών εργαστηρίων. Πολλά «κοντρακτάδικα» ανήκαν σε ελληνοαμερικανούς, που έχοντας προηγούμενη εμπειρία στον κλάδο επιχειρούσαν να ξεκινήσουν μια δική τους επιχείρηση, προσλαμβάνοντας συνήθως ομοεθνείς τους. Τα εργαστήρια αυτά δεν ανήκαν στην ελληνική εργοδοτική ένωση την United Fur Manufacturers Association, που είχε δημιουργηθεί στη διάρκεια των κινητοποιήσεων του 1926-1927.

Το Λόκαλ 70, η ελληνική εργατική ένωση του κλάδου, δεν είχε επιχειρήσει να συνδεθεί με τους εργαζόμενους στα εργολαβικά καταστήματα, παρόλο που πολλά ήταν ελληνικής ιδιοκτησίας. Το Λόκαλ 70 διατηρούσε το μονοπώλιο της εκπροσώπησης των εργατών στις διαπραγματεύσεις με την ελληνική εργοδοτική ένωση United Fur Manufacturers Association, στην οποία ανήκαν οι παραδοσιακές επιχειρήσεις του κλάδου.²²⁵ Η ομάδα των συντηρητικών εργατών, που είχε αναδειχθεί στην ηγεσία της ένωσης μετά τα γεγονότα του 1927, εξακολουθούσε να διατηρεί την ισχύ της, αλλά και τους ποικίλους δεσμούς της με τους παράγοντες της ελληνικής εργοδοτικής ένωσης.²²⁶ Η εγγραφή στο Λόκαλ 70 ήταν αναγκαίο προαπαιτούμενο για να εργαστεί κανείς στα ελληνικά καταστήματα, γεγονός που αναπαρήγαγε την εξουσία της συντηρητικής ηγεσίας, αλλά και οδηγούσε αρκετούς αριστερούς ελληνοαμερικανούς εργάτες στα ελεγχόμενα από το Furriers Joint Council «εβραϊκά μαγαζιά». Η συντηρητική ελληνική ένωση διατηρούσε τυπικές σχέσεις με το Furriers Joint Council, λειτουργώντας σε συνθήκες πλήρους αυτονομίας με στόχο τη διαιώνιση της διαταξικής συνεργασίας στη βάση της κοινής εθνικής –και εθνοτοπικής– καταγωγής εργατών και εργοδοτών.

Σε κάθε κρίσιμη περίπτωση, οι παράγοντες της εργοδοτικής και της εργατικής ένωσης αναπαρήγαγαν στερεότυπα επιχειρήματα για την αναγκαιότητα της αρμονικής συνεργασίας του ελληνικού στοιχείου, προκειμένου να διασφαλιστεί η παρουσία του στον κλάδο. Αυτή η ρητορική, που είχε εμφανιστεί για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1920 όταν πραγματοποιήθηκε η πρώτη απεργία στα

²²⁵ Ο υπολογισμός του ακριβούς αριθμού των ελλήνων εργατών του κλάδου την περίοδο αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολος, εξαιτίας της απουσίας στοιχείων για τους μη ανήκοντες σε εργατικές ενώσεις. Ο Έλληνας πρόξενος στη Νέα Υόρκη, Νικόλαος Τσερέπης, υπολόγιζε ότι το 1937 υπήρχαν 1.600 «οργανωμένοι» εργάτες και χίλιοι και πλέον ανοργάνωτοι. Αναφορά Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Β. Υπουργείον (15/1/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 1.

²²⁶ Στις αρχαιρεσίες του 1935 εξελέγησαν για μια ακόμα φορά οι συνδικαλιστές, που είχαν αναδειχθεί για πρώτη φορά το 1927-1928, δίχως όμως να αναφέρεται ο αριθμός των ψηφισάντων εργατών. «Εκλογαί του Λόκαλ 70 των εργατών Γουναρικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 17/7/1935, σ. 4.

ελληνικά καταστήματα, επιστρατεύτηκε για τη δικαιολόγηση της μείωσης των ημερομισθίων στην περίοδο της ύφεσης, αλλά και την απόκρουση των προσπαθειών της αριστεράς για σύνδεση του Λόκαλ 70 με το Furriers Joint Council.²²⁷

Το καλοκαίρι του 1935 δρομολογήθηκε η ενοποίηση της International Fur Workers Association, δηλαδή της ένωσης που ανήκε στο δυναμικό της American Federation of Labor, με την «ερυθρά» Industrial Union of Fur Workers.²²⁸ Η ανάδυση της ενοποιημένης International Fur Workers Union, υπήρξε, προϊόν της συνεργασίας της αριστεράς με συνδικαλιστές, που έβλεπαν κριτικά τις παλαιότερες συμβιβαστικές πρακτικές του επίσημου εργατικού κινήματος υπό το φως των εξελίξεων που είχε δρομολογήσει η οικονομική κρίση του 1929. Η εξέλιξη αυτή, που υποστηρίχτηκε από την συντριπτική πλειοψηφία των εργατών του κλάδου, αλλά και από την ηγεσία της American Federation of Labor, είχε σημαντικές επιπτώσεις στην πορεία του Λόκαλ 70.

Στο πλαίσιο του νέου κλίματος στις συνδικαλιστικές οργανώσεις του κλάδου η αριστερή πτέρυγα επιχείρησε να επανακτήσει τον έλεγχο του Λόκαλ 70, ύστερα από μια δεκαετία ηγεμονίας της συντηρητικής ομάδας. Η απαρχή της προσπάθειας τοποθετείται στο συνέδριο της International Fur Workers Union τον Απρίλιο του 1936, το οποίο «απεφάσισεν όπως όλοι οι Έλληνες εργάται και εργάτριαι γουναρικής εν Νέα Υόρκη, οι οποίοι επί του παρόντος είναι μέλη του Τζόϊντ Κόνσιλ, μεταβιβασθούν εις την Ένωσιν των Ελλήνων Εργατών Γουναρικής Λόκαλ 70».²²⁹ Η απόφαση αυτή ήταν νομότυπη, καθώς το Λόκαλ 70 υπαγόταν οργανικά στην International Fur Workers Union, η οποία είχε τη δικαιοδοσία να αποφανθεί επί ζητημάτων οργανωτικής διάρθρωσης των παραρτημάτων της. Στην πράξη, σήμαινε ότι οι έλληνες εργάτες του κλάδου, που είχαν αποκλειστεί από τα ελληνικά καταστήματα λόγω της συνδικαλιστικής τους δράσης, θα εγγράφονταν στο Λόκαλ

²²⁷ Βλ. για παράδειγμα άρθρο του Θωμά Μίλλερ, «πρώην προέδρου της United Fur Manufacturers Association», «Η βιομηχανία της γουναρικής και η εξέλιξίς της κατά την τελευταίαν εικοσαετίαν εν Νέα Υόρκη», *Ατλαντίς*, 17/1/1936, σ. 4.

²²⁸ Για τα γεγονότα που οδήγησαν στη δημιουργία της ενοποιημένης International Fur Workers Union, βλ. Ben Gold, *Memoirs*, Νέα Υόρκη, William Howard Publishers, 1984, σ. 124-133 και Philip S. Foner, *The Fur and Leather Workers Union. A Story of Dramatic Struggles and Achievements*, Νέα Υόρκη, Nordan Press, 1950, σ. 447-480. Στη Νέα Υόρκη, στο Furriers Joint Council η αριστερά είχε επικρατήσει σχεδόν ολοκληρωτικά στις αρχαιρεσίες του 1935, ως αποτέλεσμα του πρωταγωνιστικού της ρόλου στις απεργίες του προηγούμενου διαστήματος. Βλ. και «Report on Fur Elections (23/11/1935)», Records of the Communist Party USA, Fond 515, Opus 1, Delo 3761, σ. 88-91, όπου λεπτομέρειες για τις διεργασίες που προηγήθηκαν και το τελικό αποτέλεσμα- υπερψήφιση του Μπεν Γκολντ από πέντε χιλιάδες εργάτες σε σύνολο 7.500 ψηφισάντων.

²²⁹ Ειδική Επιτροπή της Γενικής Εκτελεστικής Επιτροπής της International Fur Workers Union, «Προς τους Έλληνας εργάτας και εργάτριας γουναρικής. Προσοχή!», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/5/1936, σ. 5.

70, τροποποιώντας έτσι τον υπάρχοντα συσχετισμό στο εσωτερικό του. Η προσπάθεια «άλωσης» του Λόκαλ 70 από την αριστερά, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, όπως άλλωστε πιστοποιούν η αναθέρμανση της αρθρογραφίας γύρω από τη βιοτεχνία της γούνας στον *Εθνικό Κήρυκα* και η ανταλλαγή ανακοινώσεων από τις εμπλεκόμενες πλευρές. Είχε προηγηθεί τον Ιανουάριο του 1936 ένα άρθρο του πρώην προέδρου της United Fur Manufacturers Association, το οποίο εφιστούσε την προσοχή των ελλήνων εργατών και εργοδοτών για την επιχειρούμενη προσπάθεια περιορισμού των ελληνικών εργαστηρίων στον κλάδο.²³⁰

Η διοίκηση του Λόκαλ 70 αρνήθηκε αρχικά να δεχθεί τις αλλαγές που όριζε το συνέδριο και τον Απρίλιο του 1936 κάλεσε τα μέλη της να μην δεχτούν την εξουσία του Joint Council και να μην παραβρεθούν στις συνελεύσεις που αυτό καλούσε, καθώς οι πρακτικές αυτές κατέλυαν την αυτονομία της ελληνικής εργατικής ένωσης.²³¹ Την ίδια περίοδο, μια επιτροπή, στην οποία συμμετείχαν ανώτατοι αξιωματούχοι της International Fur Workers Union επέτρεψαν τη μετεγγραφή των Ελλήνων εργατών στο Λόκαλ 70, εν όψει της ανάδειξης νέου Διοικητικού Συμβουλίου στα τέλη Μαΐου. Μέχρι και το σημείο αυτό, η συντηρητική ηγεσία πρέπει να διατηρούσε τον έλεγχο, γεγονός που αποδεικνύεται από τον τρόπο διεξαγωγής και τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών του Μαΐου. Πιο συγκεκριμένα, δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο τα μέλη που ήταν ταμειακώς εντάξει έναντι του Λόκαλ 70 έως τον Οκτώβριο του 1935, γεγονός που σήμαινε ότι θα συμμετείχαν στις εκλογές μόνο όσοι ήταν ήδη εγγεγραμμένοι, πριν τις αποφάσεις ενοποίησης, που είχε δρομολογήσει η απόφαση της International Fur Workers Union.

Ο ελιγμός αυτός υπήρξε καθοριστικός στην έκβαση των αρχαιρεσιών. Σε αυτές εμφανίστηκαν για πρώτη φορά δύο ψηφοδέλτια. Ένα της «προοδευτικής ομάδας», στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι της κομμουνιστικής αριστεράς και ένα με την ονομασία «ομάς πιστών μελών», της απερχόμενης διοίκησης με σύνθημα «ισχυρό, ανεξάρτητο, ελληνικό Λόκαλ 70». Τα «πιστά μέλη», που υποστηρίχτηκαν ανοιχτά από τις δύο ημερήσιες ελληνοαμερικανικές εφημερίδες, κατήγγειλαν τον κομμουνιστικό χαρακτήρα του νεοεμφανιζόμενου ψηφοδέλιου, επέμειναν στην αναγκαιότητα αυτοτέλειας του Λόκαλ 70 και την υπεράσπιση των «καλώς

²³⁰ Θωμάς Μίλλερ, «Η βιομηχανία της γουναρικής και η εξέλιξ της κατά την τελευταίαν εικοσαετίαν εν Νέα Υόρκη», *Ατλαντίς*, 17/1/1936, σ. 4.

²³¹ «Το καθήκον των ελλήνων γουναροεργατών των ανηκόντων εις το Λόκαλ 70», *Ατλαντίς*, 1/4/1936, σ. 5 και «Επίσημος ειδοποίησης της Ενώσεως των Ελλήνων Εργατών Γουναρικής Λόκαλ 70», *Εθνικός Κήρυξ*, 30/4/1936, σ. 4 ως απάντηση στην πρόσκληση του Joint Council «Προς όλους τους εργάτας γουναρικών», που δημοσιεύτηκε στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας, σ. 5.

εννοούμενων εργατικών συμφερόντων» μακριά από κομματικές επιδιώξεις. Οι θέσεις τους συνίσταντο στη διατήρηση της ανεξαρτησίας των «ελληνικών εργαστηρίων», η οποία διασφάλιζε καλύτερες συνθήκες εργασίας στα μέλη του Λόκαλ 70. Ο Μπεν Γκολντ (Ben Gold) χαρακτηριζόταν ως ένας ικανός συνδικαλιστής, δέσμιος όμως των αποφάσεων του Κομμουνιστικού Κόμματος και κατά συνέπεια επικίνδυνος. Ο έκδηλος αντικομμουνισμός συνοδευόταν από αφηρημένες αναφορές στην δυσανεξία της αμερικανικής κοινωνίας έναντι των «ανατρεπτικών στοιχείων» και τον κίνδυνο που επεφύλασσε στους εργάτες μια ενδεχόμενη νίκη των «ερυθρών».²³²

Τα «πιστά μέλη» υπερίσχυσαν στις αρχαιρεσίες στις 22 Μαΐου του 1936, εκλέγοντας πρόεδρο του Λόκαλ 70 για μια ακόμα φορά τον Ιωάννη Αποστόλου.²³³ Τα αποτελέσματα όμως φανέρωσαν τις μετατοπίσεις στις τάξεις των εργατών, καθώς τα «πιστά μέλη» επικράτησαν οριακά με τριάντα έως πενήντα ψήφους έναντι των αντιπάλων τους, της «προοδευτικής ομάδας».²³⁴ Το γεγονός ότι συμμετείχαν αποκλειστικά τα ήδη εγγεγραμμένα μέλη του Λόκαλ 70 σήμαινε ότι όταν ολοκληρωνόταν η μετεγγραφή των εργατών από το Joint Council η «προοδευτική ομάδα» θα κατήγαγε άνετο θρίαμβο. Άλλωστε η «προοδευτική ομάδα» εξέλεξε εν τέλει έναν σύμβουλο στο διοικητικό συμβούλιο, καταρρίπτοντας μια παράδοση ετών της πλήρους κυριαρχίας της ομάδας του Ιωάννη Αποστόλου. Οι ελληνοαμερικανικές εφημερίδες που υποστήριζαν τα «πιστά μέλη» αντιλήφθηκαν την συντελούμενη αλλαγή, γεγονός που διαφαίνεται πίσω από τη διθυραμβική υποδοχή των αποτελεσμάτων και της εγκαθίδρυσης της νέας διοίκησης.

Ένα μήνα μετά τις αρχαιρεσίες, η νέα διοίκηση υπό την ηγεσία των ίδιων προσώπων που είχαν αναδειχθεί για πρώτη φορά το 1928 (πρόεδρος: Ιωάννης Αποστόλου, αντιπρόεδρος: Γεώργιος Βολάνης, οργανωτής: Γεώργιος Μαργιόλας) αντιμετώπισε σοβαρές κατηγορίες για ατασθαλίες και απεργοσπαστικές πρακτικές. Οι καταγγελίες προέρχονταν από δύο μέλη του διοικητικού συμβουλίου του Λόκαλ 70 και από την διοίκηση της International Fur Workers Union. Αφορούσαν φαινόμενα οικονομικής κακοδιαχείρισης, απόκρυψη στοιχείων από το Furriers Joint Council, παρασκηνιακές επαφές με την ελληνική εργοδοτική ένωση και αδιαφορία έναντι των

²³² Ομάς Πιστών Μελών του Λόκαλ 70, «Οι Έλληνες γουναροεργάται πρέπει να προσέχουν τους προπαγανδιστάς», *Ατλαντίς*, 29/4/1936, σ. 4. Βλ. και τα τρία άρθρα σε συνέχεια «Εργατικά Ζητήματα. Προς του Έλληνας εργάτας γουναρικής», *Ατλαντίς*, 13/5/1936, 14/5/1936 και 15/5/1936, σ. 4.

²³³ «Οι Έλληνες εργάται γουναρικής εορτάζουν την συμφιλίωσίν των», *Εθνικός Κήρυξ*, 6/6/1936, σ. 2. Είναι άγνωστος ο ακριβής αριθμός των ψηφισάντων και το αν υπήρχαν αντιπολιτευόμενοι υποψήφιοι από την πλευρά της αριστεράς.

²³⁴ «Νίκη των υποψηφίων του Λόκαλ 70», *Ατλαντίς*, 23/5/1936, σ. 4.

εργατικών προβλημάτων. Τα δύο μέλη της διοίκησης που προέβησαν σε έγγραφη αναφορά των παραπάνω, ο Γεώργιος Μπάλας και ο Τζίμ Μεταξάς, είχαν εκλεγεί ως μέλη του συνδυασμού των «πιστών μελών», γεγονός που δημιουργεί ερωτήματα για το αν είχαν διεισδύσει εκεί ως εκπρόσωποι της αριστερής πτέρυγας. Σε κάθε περίπτωση, η καταγγελία τους είχε καθοριστική σημασία, καθώς έδωσε το έναυσμα για το διορισμό εξεταστικής επιτροπής, η οποία αποφάνθηκε ότι οι κατηγορίες ευσταθούσαν.

Παράλληλα, το διοικητικό συμβούλιο της International είχε αναφέρει ότι ο Ι. Αποστόλου και ο Γ. Μαργιόλας, πρόεδρος και αντιπρόεδρος αντίστοιχα του Λόκαλ 70, είχαν πείσει Έλληνες εργάτες να επιστρέψουν στην εργασία τους, κατά τη διάρκεια απεργιακών κινητοποιήσεων, συκοφαντώντας το Joint Council και τους επικεφαλής του.²³⁵ Ο πρόξενος Νικόλαος Τσερέπης, σε μια αναφορά του στο υπουργείο εξωτερικών συνόψιζε ως εξής τα γεγονότα: «επιτυγχόντες δια δωροδοκιών να προσεταιρισθώσι τους Έλληνας κομμουνιστάς Μάλας και Μεταξάν έπεισαν τούτους να κάμωσι ψευδείς μηνύσεις κατά του προέδρου του Local 70 και επί τη βάσει τούτων συνεκάλεσαν όλως παρανόμως και παρά το καταστατικόν, τα αριστερίζοντα στοιχεία του Local 70 και δια βοής απεκήρυξαν το Προεδρείον και δι' εκλογών ανέδειξαν Προεδρείον Κομμουνίζον, όπερ φυσικά θα δεχθή τους Μπολσεβικικούς όρους ασυζητητί».²³⁶

Η προοπτική καθαίρεσης της διοίκησης το καλοκαίρι του 1936 ενέτεινε το σχίσμα στο εσωτερικό του Λόκαλ 70. Τον Αύγουστο η «Προοδευτική Ομάδα» εξέδωσε ένα μηνιαίο δελτίο, τη *Φωνή των Ελλήνων Γουναροεργατών*, στην προγραμματική δήλωση του οποίου γινόταν λόγος για «αντιδραστικά στοιχεία» στο εσωτερικό της εργατικής τάξης και τη συμπόρευσή τους με τις εργοδοτικές ενώσεις. Τα «Πιστά Μέλη» διέθεταν ανάλογο μηνιαίο δελτίο, τον *Αγώνα των Ελλήνων Εργατών Γουναρικής*, η ύλη του οποίου αναφερόταν στη σύγκρουση με το Joint Council, που περιγραφόταν ως προϊόν κομμουνιστικής επιβουλής σε βάρος των

²³⁵ Για τις κατηγορίες του International βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 491-492. Οι θέσεις της ηγεσίας του Λόκαλ 70 συμπυκνώνονται σε ένα δεκαεξασέλιδο φυλλάδιο, αναπαραγωγή επιστολής του Ιωάννη Τόζη προς την εφημερίδα *Jewish Daily Forward*. John Tozis, *The Truth about the Conflict Between the Furriers Joint Council of New York and the Greek Fur Workers Union Local 70*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1936. Το κείμενο αναπαρήγαγε τα βασικά επιχειρήματα σχετικά με την κατάλυση της αυτονομίας του Λόκαλ 70, αποδίδοντας οικονομικά κίνητρα στις πρωτοβουλίες του Joint Council.

²³⁶ Αναφορά Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Β. Υπουργείον (15/1/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 4.

Ελλήνων εργατών.²³⁷ Ταυτόσημα επιχειρήματα δημοσιεύτηκαν στον *Εθνικό Κήρυκα*, ο οποίος φιλοξένησε κείμενα δύο επιφανών προσωπικοτήτων της ελληνοαμερικανικής ζωής που διεκτραγωδούσαν τον «διωγμό που γίνεται εις βάρος των Ελλήνων εργατών γουναρικής».

Ο ένας ήταν ο Θεόδωρος Μπάρτης, δικηγόρος και πρόεδρος της «δημοκρατικής λέσχης Άλδος» και ο άλλος ο Ιωάννης Ρώμπαπας, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ελληνικής εργοδοτικής ένωσης United Fur Manufacturers Association.²³⁸ Κοινή αφετηρία τους ήταν η πεποίθηση ότι η «διαμάχη περί το Λόκαλ 70, είναι μόνο φαινομενικώς εργατική. (...) Ο αγών είναι εθνικός», μεταξύ του ελληνικού και του εβραϊκού στοιχείου, το οποίο συνεπικουρούσαν οι κομμουνιστές. Στο ίδιο πλαίσιο, η ρητορική του Μπεν Γκολντ για την ταξική ενότητα ανεξαρτήτως καταγωγής, θεωρούνταν ένα τέχνασμα προκειμένου να επιτευχθεί η «φυλετική εξαφάνιση» του ελληνικού στοιχείου.²³⁹ Στην ουσία, πρόκειται για την επανάληψη των κύριων επιχειρημάτων της περιόδου 1925-1927, όταν η συνδικαλιστική οργάνωση των ελλήνων εργατών είχε παρουσιαστεί ως το προϊόν μιας ανθελληνικής συνομοσίας.

Η συλλογιστική του Ιωάννη Ρώμπαπα ήταν η εξής: οι προσπάθειες του ελεγχόμενου από τους κομμουνιστές Joint Council για υπαγωγή του Λόκαλ 70 υπό τον έλεγχό τους, αποσκοπούσε στην εξαφάνιση των ελληνικής ιδιοκτησίας εργαστηρίων.²⁴⁰ Το τέλος της αυτονομίας του Λόκαλ 70, θα σήμαινε την εφαρμογή των όρων του Joint Council σε όλα τα εργαστήρια, εξέλιξη που θα σήμαινε το

²³⁷ Στοιχεία για τις δύο αυτές εκδόσεις περιέχει η εργασία της Christine Philiou, «Greek Local 70 of the International Fur and Leather Workers' Union, 1925-1966. Crossing the Lines», διπλωματική εργασία, New York University, 1994 σ. 27-30. Ο αποσπασματικός χαρακτήρας των παρεχόμενων πληροφοριών δεν επιτρέπει την εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων, καθώς απουσιάζουν ακόμα και βασικά στοιχεία όπως η αντοχή των δύο δελτίων στο χρόνο.

²³⁸ Θεόδωρος Μπάρτης, «Επτά χιλιάδες ομογενείς εξαρτούν τον άρτον των από την βιομηχανία γουναρικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/7/1936, σ. 4. Ακολούθησαν επτά άρθρα του Ιωάννη Ρώμπαπα, από τις 10 Αυγούστου έως τις 21 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Ο Ιωάννης Ρώμπαπας είχε πρωταγωνιστήσει στην αρθρογραφία εναντίον της «εβραϊκής και κομμουνιστικής συνομοσίας» κατά τη διάρκεια της απεργίας του 1926-1927 με συχνές παρεμβάσεις στον *Εθνικό Κήρυκα*. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Ρώμπαπας διατηρούσε έναν εκδοτικό οίκο στη Νέα Υόρκη υπό την επωνυμία Rabelais Press, ο οποίος στέγαζε ποικίλες αναρχικές δραστηριότητες, όπως το περιοδικό *Revolutionary Almanac*. Ο ίδιος είχε σχετιστεί ερωτικά με την Μάργκαρετ Σάνγκερ (Margaret Sanger), μια ιδιότυπη μορφή του ριζοσπαστικού φεμινιστικού κινήματος με θέσεις υπέρ του ελέγχου των γεννήσεων, και είχε εκθέσει ορισμένες σκέψεις ελευθεριακού προσανατολισμού στο αυτοβιογραφικό John Romprapas, *The Story of my Life*, Νέα Υόρκη, Rabelais Press, 1914. Οι καταβολές του Ρώμπαπα πρέπει να ήταν ευρύτερα γνωστές, καθώς το *Εμπρός* αναφερόταν σε αυτόν ως «αναρχό-μοναρχικό», βλ. Γουναροεργάτης, «Ρώμπαπας ο 'κακός δαίμων' της συντεχνίας γουναρικής», *Εμπρός*, 12/3/1937, σ. 3.

²³⁹ Ben Gold, «Όλοι οι εργάται είναι ομαίμονες ανεξαρτήτως φυλής, θρησκευτικής ή πολιτικής πίστεως», *Εθνικός Κήρυξ*, 10/7/1936, σ. 4.

²⁴⁰ Ιωάννης Ρώμπαπας, «Τα αίτια και ο σκοπός της διαμάχης εις την συντεχνία της γουναρικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 21/9/1936, σ. 4.

οριστικό τέλος των μικρών ελληνικών εργαστηρίων. Τα κείμενα βρίθουν δικολαβίστικων επιχειρημάτων, υποδείξεων στις εργατικές ενώσεις για τα καθήκοντά τους και τις προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας που προσέφερε ο κλάδος της κατεργασίας γούνας. Ο Ρώμπαπας ειδικότερα υπεράσπιζε εκείνη την εκδοχή του εργατικού συνδικαλισμού, που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της εργοδοτικής ένωσης, δίχως καμία προσπάθεια να συγκαλύψει τη σχέση μεταξύ των δύο. Το ίδιο κλίμα απηχούσαν οι σχολιασμοί της σύνταξης του *Εθνικού Κήρυκα*, καθώς «η αλλοίωσις αυτής της μακροχρονίου παραδόσεως και της Ελληνικής υποστάσεως του Σωματείου θα ενείχε τον κίνδυνον να εξαφανισθούν βαθμιαίως από την ενεργόν ζώην και οι Έλληνες εργάται και οι Έλληνες βιομήχανοι, δια να πυργωθούν επί των ερειπίων της καταστροφής των αλλόφυλλοι».²⁴¹

Πιθανόν το πιο ενδιαφέρον επιχείρημα του Ρώμπαπα ήταν αυτό που αφορούσε τις συνθήκες εργασίας στα ελληνικά εργαστήρια, οι οποίες παρουσιάζονταν ως πολύ καλύτερες των αντίστοιχων στα ελεγχόμενα από το Joint Council καταστήματα.²⁴² Το ζήτημα αφορούσε την εφαρμογή της διετούς σύμβασης που είχε υπογράψει το Λόκαλ 70 με την United Fur Manufacturers Association τον Γενάρη του 1936. Η συμφωνία αυτή προέβλεπε ορισμένες παραχωρήσεις εκ μέρους της εργοδοσίας, δηλαδή μισθολογικές αυξήσεις, τη διατήρηση του ταμείου ανεργίας με εργοδοτικές εισφορές και την ίση κατανομή της εργασίας για οκτώ μήνες το χρόνο.²⁴³ Οι παραπάνω όροι ήταν ανάλογοι της σύμβασης που είχε υπογράψει την ίδια περίοδο το Joint Council και απείχαν σημαντικά από τις συμφωνίες του πρόσφατου παρελθόντος, όπου το Λόκαλ 70 αποδεχόταν το πάγωμα των μισθών, προκειμένου να ενισχυθεί η ελληνική εργοδοτική παρουσία στον κλάδο.²⁴⁴ Η αλλαγή αυτή, σχετίζεται με την άνοδο της αριστεράς στα χρόνια της κρίσης και την επιτυχή της διείσδυση στα ελληνικά καταστήματα στις κινητοποιήσεις της προηγούμενης περιόδου, που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του ταμείου ανεργίας και την απόσπαση ορισμένων παραχωρήσεων. Μια ενδεχόμενη αντεργατική συμφωνία, θα προκαλούσε την επέμβαση του Joint Council και έναν νέο γύρο κινητοποιήσεων και αναταραχών στον κλάδο.

²⁴¹ «Δια της φυλετικής αλληλεγγύης», *Εθνικός Κήρυξ*, 12/12/1936, σ. 4.

²⁴² Ιωάννης Ρώμπαπας, «Τα αίτια και ο σκοπός της διαμάχης. Αι συνθήκαι εν τη συντεχνία», *Εθνικός Κήρυξ*, 29/8/1936, σ. 4.

²⁴³ «Νέα συμβόλαια μεταξύ Ελλήνων εργοδοτών και εργατών γουναρικής», *Εθνικός Κήρυξ*, 24/3/1936, σ. 3.

²⁴⁴ Για την σύμβαση που είχε υπογράψει το Joint Council, βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 484.

Ο Ρώμπαπας τεκμηριώνει τη θέση του βάσει των καταγγελιών για παραβίαση των συμβάσεων που είχαν κατατεθεί στο Λόκαλ 70 και στο Joint Council αντίστοιχα. Πιο συγκεκριμένα, υπολόγιζε ότι σε κάθε ελεγχόμενο από το Joint Council εργαστήριο αναλογούσαν περίπου δώδεκα καταγγελίες, ενώ από τα στοιχεία του Λόκαλ 70 δεν προέκυπτε «ούτε μισό παράπονο» ανά ένα ελληνικό εργαστήριο. Για τον εκπρόσωπο της εργοδοτικής ένωσης, τα δεδομένα αυτά αποδείκνυαν τις εξαιρετικές συνθήκες εργασίας στον ελληνικό κλάδο, οι οποίες θα εξανεμίζονταν αν επεκτεινόταν ο έλεγχος των κομμουνιστών. Μια πιο διεισδυτική ανάγνωση των στοιχείων του Ρώμπαπα θα συσχέτιζε τον μικρό αριθμό των καταγγελιών με τη συμβιβαστική στάση του Λόκαλ 70 έναντι της εργοδοσίας και το βαθμό της διαπλοκής μεταξύ της ηγεσίας του και της United Fur Manufacturers Association. Η συνεργασία με την εργοδοτική ένωση με στόχο την μη εφαρμογή της συλλογικής σύμβασης ήταν άλλωστε η κύρια κατηγορία που δρομολόγησε τις εξελίξεις στο Λόκαλ 70 και οδήγησε στην καθαίρεση της ηγεσίας του.

Η σύνδεση του Λόκαλ 70 με την ελληνική εργοδοτική ένωση επιβεβαιώνεται από την από κοινού καταφυγή τους στον Νικόλαο Τσερέπη, πρόξενο της Ελλάδας στη Νέα Υόρκη, στα τέλη του 1936. Ο Τσερέπης στις αναφορές του αναπαρήγαγε τη στερεότυπη συλλογιστική για την επικείμενη εκδίωξη του ελληνικού στοιχείου και τους κινδύνους που δημιουργούσε η εξάπλωση των κομμουνιστικών ιδεών στις τάξεις των εργατών. Αυτό που κυρίως προξενεί εντύπωση είναι η απλοϊκότητα των επιχειρημάτων του Έλληνα προξένου, προκειμένου να ενεργοποιήσει το ενδιαφέρον του Υπουργείου Εξωτερικών για τα τεκταινόμενα στο Λόκαλ 70. Ανάμεσα σε αυτά, ξεχωρίζει η σημείωση για το ενδεχόμενο υπερατλαντικής μεταφοράς της έντασης, καθώς [στην Ελλάδα] «διαμένουσι αι οικογένειαι πολλών Ελλήνων εργατών γουναρικής (...). Αι οικογένειαι αύται στερούμεναι των μέσων διατροφής λόγω της ανεργίας των εν Αμερική προστατών των προκαλουμένης παρ' Ισραηλιτών λίαν πιθανόν να εκτραπή εις κίνημα κατά των εν Ελλάδι Ισραηλιτών».²⁴⁵

Ιδιαίτερα αποκαλυπτική είναι μια έκκληση προς τον ίδιο τον Ιωάννη Μεταξά, χρονολογημένη στα τέλη Φεβρουαρίου του 1937, την οποία υπέγραφαν ο Ιωάννης Λιάκος, πρόεδρος της εργοδοτικής ένωσης και ο Γεώργιος Βολάνης, αντιπρόεδρος

²⁴⁵ Αναφορά Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Β. Υπουργείον (5/4/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 1.

του Λόκαλ 70.²⁴⁶ Η επιστολή αυτή αφενός αποδεικνύει τη σύμπραξη των δύο ενώσεων και την κοινή ανησυχία τους έναντι των εξελίξεων, αφετέρου είναι δηλωτική του ιδεολογικού προσανατολισμού της συντηρητικής πτέρυγας του Λόκαλ 70. Το κείμενο επιχειρούσε να συνδέσει τις εξελίξεις στο Λόκαλ 70 με την προσπάθεια του δικτάτορα να απαλλάξει «την αγαπητήν μας Πατρίδα Ελλάδα από το απαίσιον μόλισμα του Κομμουνισμού και την σαπίλα του κομματισμού». Στη συνέχεια, ο ιδιωτικός χαρακτήρας της επιστολής επέτρεπε την άμεση διατύπωση του προβλήματος: «οι ανταγωνισταί μας, οι οποίοι είναι όλοι Ισραηλίται εκ ζηλοτυπίας φθονήσαντες την πρόοδον ταύτην των Ελλήνων εις την βιομηχανίαν μας όμωσαν τον εξαφανισμόν μας. Αλλ' επειδή δεν ηδύναντο να μας καταπολεμήσουν εκ του φανερού, φοβούμενοι την αγανάκτησιν του υπολοίπου Χριστιανικού κόσμου, συνεμάχησαν με τα ανατρεπτικά στοιχεία του Κομμουνισμού, Ισραηλιτών ως επί το πλείστον και από μερικούς έλληνας, καθάρματα και απάτριδας και με Σατανικά και τρομοκρατικά μέσα προσπαθούν, αφού πρώτον μας καθυποτάξουν εις τον Κομμουνισμόν, να μας εξαφανίσουν τελείως και από την Βιομηχανίαν των Γουναρικών. (...). Διεμαρτυρήθημεν πολλάκις, εις τας αρμοδίους αμερικανικάς αρχάς δυστυχώς όμως, Κύριε Πρόεδρε, λόγω ότι οι Ισραηλίται έχουν διεισδύσει εις τας Κρατικάς υπηρεσίας ευνοούν τους ιδικούς των, υποσχόμενοι εις ημάς πολλά, αλλά άνευ αποτελέσματος».

Νέα διοίκηση στο Λόκαλ 70: η εποχή των «προοδευτικών»

Η σπασμοδική αυτή πρωτοβουλία υπήρξε μάλλον η τελευταία ελπίδα των συντηρητικών κύκλων, εφόσον είχε αποτύχει η προσπάθειά τους να προκαλέσουν την επέμβαση της American Federation of Labor. Οι σχέσεις μεταξύ του Λόκαλ 70 και της συντηρητικής ηγεσίας της American Federation of Labor. Βασίζονταν στην κοινή αντιπαλότητα εναντίον της αριστεράς, όπως δείχνει, μεταξύ άλλων, μια επιστολή, που δημοσίευσε ο Φίλοπ Φόνερ (Philip Foner) στο έργο του για την International Fur Workers Union. Στα μέσα του 1935, ο Μάθιου Βολ (Matthew Woll), ο υπεύθυνος της A.F.L. για τους γουνεργάτες, ανέφερε προς τον πρόεδρό της Γουίλιαμ Γκριν (William Green) ότι «είναι ευχάριστη είδηση ότι αυτό το Λόκαλ [70], το οποίο πάντα ήταν ανταγωνιστικό προς τους κομμουνιστές, διατηρεί ακόμα την ίδια θέση, παρά τη

²⁴⁶ Επιστολή Ιωάννη Λιάκου και Γεώργιου Βολάνη προς τον Ιωάννη Μεταξά (25/2/1937), Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 1-2.

στάση που έχει υιοθετήσει η International Fur Workers Union». ²⁴⁷ Στο έδαφος αυτής της ταύτισης, οι παράγοντες του Λόκαλ 70 και της εργοδοτικής ένωσης ήλπισαν προφανώς ότι θα μπορούσε να επαναληφθεί η εμπειρία του 1927, όταν υπό τον φόβο της αυξανόμενης κομμουνιστικής επιρροής, η American Federation of Labor είχε καθαιρέσει το Joint Board της Νέας Υόρκης. Αυτό πιστοποιεί η επιστολή του «αμερόληπτου διαιτητή», ο οποίος διευθετούσε τις διαφορές μεταξύ Λόκαλ 70 και εργοδοσίας, προς τον Γουίλιαμ Γκριν, προκειμένου να επέμβει στη διαδικασία διερεύνησης των κατηγοριών σε βάρος της ηγεσίας του Λόκαλ 70. Ο κυρίαρχος τόνος ήταν σαφώς αντικομμουνιστικός, καταγγέλλοντας ότι «αντιαμερικανικά δυνάμεις» απεργάζονταν μια «συνομοσία καταστροφής, επινοηθείσα αντιθέτως προς τας αρχάς της οργανώσεως ής προϊστασθε [American Federation of Labor]». ²⁴⁸ Η ίδια ρητορική διακρίνει την αρθρογραφία του *Εθνικού Κήρυκα* της περιόδου, αλλά και τις ανακοινώσεις της ηγεσίας του Λόκαλ 70, η οποία έως τα τέλη του 1936 επιχειρούσε με διάφορους τρόπους να διαψεύσει τις εις βάρος της κατηγορίες. ²⁴⁹

Οι εκκλήσεις αυτού του τύπου, παραγνώριζαν ότι η καθαίρεση της ηγεσίας του Λόκαλ 70 είχε δρομολογηθεί από την International Fur Workers Union, την αναγνωρισμένη από την American Federation of Labor εργατική ένωση του κλάδου. Ενδεχόμενη επέμβαση της A.F.L. θα σήμαινε την απαρχή μιας σοβαρής κρίσης στις σχέσεις της με την International, σε μια συγκυρία όπου η πρώτη προσπαθούσε να εμποδίσει τις φυγόκεντρες τάσεις των ριζοσπαστικών σωματείων. Επιπλέον, το αίτημα για την κάθαρση του Λόκαλ 70, συναντούσε τη γενική αποδοχή της διοίκησης της International, καθιστώντας ακόμα πιο δύσκολη την εξωτερική επέμβαση στα εσωτερικά της ένωσης. Έτσι, η American Federation of Labor παρακολούθησε αμέτοχη τις διεργασίες στο Λόκαλ 70. Στην ουσία, τα όσα συνέβησαν το 1937 υπήρξαν μια επανάληψη των γεγονότων του 1927 με αντίστροφο πρόσημο, καταδεικνύοντας τις αλλαγές που είχαν συντελεστεί στο αμερικανικό εργατικό κίνημα. Στα χρόνια του Λαϊκού Μετώπου, η αριστερά είχε δημιουργήσει σημαντικούς θύλακες στο επίσημο συνδικαλιστικό κίνημα, γεγονός που προσέδιδε νομιμοποίηση στις πρωτοβουλίες της. Αυτό διαφάνηκε στην εκδίκαση των

²⁴⁷ Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 491.

²⁴⁸ «Η διένεξις μεταξύ των Ελλήνων γουνεργατών Νέας Υόρκης. Ο αμερόληπτος πρόεδρος του συμβιβασμού εργατών και εργοδοτών τηλεγραφεί προς τον πρόεδρον της Αμερικανικής Εργατικής Ομοσπονδίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/12/1936, σ. 1.

²⁴⁹ Βλ. μεταξύ άλλων το αθωωτικό πόρισμα μιας ανακριτικής επιτροπής του Λόκαλ 70, που δημοσιεύτηκε με τον δηλωτικό τίτλο «Οι ελληνοκτόνοι σπαραγμοί μεταξύ των εργατών μας», *Εθνικός Κήρυξ*, 17/12/1936, σ. 4.

διαδοχικών προσφυγών του Ιωάννη Αποστόλου, η απόρριψη των οποίων επισφράγισε το τέλος της κυριαρχίας των συντηρητικών στοιχείων στην ελληνική ένωση εργατών γούνας.²⁵⁰

Στα μέσα Δεκεμβρίου του 1936, η ολοκλήρωση της μεταφοράς των Ελλήνων μελών από το Joint Council στο Λόκαλ 70 συνοδεύτηκε από την καθαίρεση της παλιάς ηγεσίας, την ανάδειξη μιας προσωρινής επιτροπής και την έγκριση των αποφάσεων αυτών από εκατοντάδες εργαζόμενους σε Γενική Συνέλευση, υπό την εποπτεία της International Fur Workers Union. Από τις αρχές του 1937 ο έλεγχος του Λόκαλ περιήλθε στα χέρια της «προοδευτικής ομάδας», στην οποία συμμετείχαν «κομμουνιστάι και μη κομμουνιστάι προοδευτικών αρχών».²⁵¹ Της έκβασης αυτής πρέπει να είχαν προηγηθεί συχνά περιστατικά βίαιων αντιπαραθέσεων, όπως μαρτυρεί και ένα δημοσίευμα τον Φεβρουάριο του 1937 των *New York Times*, το οποίο έκανε λόγο για γενικευμένη σύρραξη περίπου εκατό οπλισμένων εργατών στην περιοχή των ελληνικών καταστημάτων.²⁵² Το αποτέλεσμα αυτής ήταν η σύλληψη πέντε εργατών, ο τραυματισμός πολλών και η μεταφορά στο νοσοκομείο τριών μαχαιρωμένων –ανάμεσά τους και ο πανταχού παρών Τσαρλς Σολούνιας.

Τα γεγονότα αυτά, δεν ανέκοψαν την εγκαθίδρυση της νέας προοδευτικής διοίκησης, η οποία απέσπασε την αναγνώριση της ελληνικής εργοδοτικής ένωσης, της United Fur Manufacturers Association, ύστερα από τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις και απεργιακές αφιμαχίες σε μερικά από τα μεγαλύτερα εργαστήρια του κλάδου.²⁵³ Η αναγνώριση συνεπαγόταν τη διατήρηση της προηγούμενης συμφωνίας, η οποία όριζε τις συνθήκες εργασίας στα ελληνικά εργαστήρια έως και τον Ιανουάριο του 1938. Οι εξελίξεις αυτές εξανάγκασαν τον πυρήνα των μελών, που παρέμενε γύρω από την παλιά ηγεσία «να συνθηκολογήσωσι και να επανέλθωσιν εις το Λόκαλ 70 την ανάγκη φιλοτιμίαν ποιούμενοι», γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την οριστική διευθέτηση της αντιπαραθέσης υπέρ της «προοδευτικής ομάδας».²⁵⁴ Η καθαίρεση της παλιάς ηγεσίας του Λόκαλ 70 και η οργανική σύνδεσή του με το Furriers Joint

²⁵⁰ «Οι προδοσίες των αποβληθέντων αξιωματούχων του Λόκαλ 70», *Εμπρός*, 26/1/1937, σ. 3.

²⁵¹ Προλετάριος, «Εν έτος προόδου του Λόκαλ 70 υπό το νέον διοικητ. Συμβούλιον», *Εμπρός*, 14/9/1938, σ. 3.

²⁵² «3 Stabbed in Fight of Union Factions. Several others injured when nearly 100 furriers clash at 7th Av. and 23d St.», *The New York Times*, 20/2/1936, σ. 2.

²⁵³ Βλ. ενδεικτικά, Μ. Δανηλιδής, «Το Λόκαλ 70 κατέρχεται σε απεργιακό αγώνα για να επιβάλει στους μποςάδες το σεβασμό του συμβολαίου», *Εμπρός*, 12/2/1936, σ. 1.

²⁵⁴ Αναφορά Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Β. Υπουργείον (5/4/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 2, όπου και στοιχεία για την αναγνώριση της νέας διοίκησης από την εργοδοτική ένωση.

Council αποτέλεσαν καθοριστική τομή στην ιστορία της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας της Νέας Υόρκης. Τα γεγονότα κατέδειξαν τα όρια της αντίληψης περί της αυτονομίας ενός ελληνικού θύλακα στις νέες συνθήκες που διαμόρφωνε η ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος.

Ο νέος συσχετισμός δύναμης αποτυπώθηκε σε δύο διαδοχικές αρχαιρεσίες. Στις εκλογές ανάδειξης αντιπροσώπων του Λόκαλ 70 για το ετήσιο συνέδριο της International Fur Workers Union τον Απρίλιο του 1937, οι τέσσερις προοδευτικοί υποψήφιοι συγκέντρωσαν ο καθένας περισσότερους από πεντακόσιες ψήφους ενώ οι υποστηρικτές της παλιάς διοίκησης περιορίστηκαν σε 130 ψήφους σε σύνολο 658 ψηφισάντων.²⁵⁵ Το συνέδριο αυτό, με τη σχεδόν ομόθυμη στήριξη των 102 αντιπροσώπων, αποφάσισε την προσχώρηση της International Fur Workers Union στη ριζοσπαστική ένωση της Congress of Industrial Organizations.²⁵⁶ Τέλος, τον Ιούλιο του 1937, στις αρχαιρεσίες για την εκλογή νέας διοίκησης, συμμετείχαν περισσότεροι από οχτακόσιοι εργάτες, και οι υποψήφιοι της «προοδευτικής ομάδας» συγκέντρωσαν κατά μέσο όρο 620 ψήφους με αποτέλεσμα να εκλεγούν στο σύνολό τους.²⁵⁷

Η ελληνοαμερικανική αριστερά προέβαλε τις εξελίξεις στο Λόκαλ 70 ως απόδειξη για τη δυνατότητα επικράτησης «προοδευτικών αντιλήψεων» σε κάθε επίπεδο της ελληνοαμερικανικής ζωής. Ο τρόπος λειτουργίας και ο προσανατολισμός του Λόκαλ 70, στη νέα του περίοδο, προβλήθηκε από το *Εμπρός* ως μια μικρογραφία της κοινωνικής οργάνωσης, που επαγγέλονταν η κομμουνιστική αριστερά στο πλαίσιο της πολιτικής του Λαϊκού Μετώπου. «Το καμάρι όλων των Ελλήνων της Αμερικής», υπήρξε ο ιδεότυπος της συλλογικής οργάνωσης του ελληνοαμερικανικού στοιχείου, με κυρίαρχες αξίες την ενότητα, την προοδευτικότητα και την οργάνωση.

Η παρουσία του Λόκαλ 70 στις εκδηλώσεις της πρωτομαγιάς, όταν τα μέλη του διαδήλωναν σε πλήρη στοίχιση, με την ελληνική και την αμερικανική σημαία να προπορεύονται, αποτελούσε την επιτομή της δημόσιας εκδήλωσης αυτών των αρετών. Στο ίδιο πλαίσιο, η συνειδητή πειθαρχία αναδεικνυόταν ως η αναγκαία προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα του αγώνα ενάντια στην αντίδραση και τον

²⁵⁵ Για τα αναλυτικά αποτελέσματα βλ. Προλετάριος, «Το Λόκαλ 70 εξέλεξε αντιπροσώπους για το συνέδριο του Ιντερνάσιοναλ. Οι Έλληνες εργάτες γουναρικής εκδηλώνουν για άλλη μια φορά την εμπιστοσύνη τους στην προοδευτική αρχηγία», *Εμπρός*, 20/4/1937, σ. 2. Βλ. και σχετική αναφορά του Νικολάου Τσερέπη προς το «επί των Εξωτερικών Β. Υπουργείου (15/5/1937)» με την επισήμανση ότι το συνέδριο «θα φέρη τους Έλληνας εργάτας γουναρικής πλησιέστερον προς τον κομμουνισμόν», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 1.

²⁵⁶ Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 496-503.

²⁵⁷ Προλετάριος, «Οι προοδευτικοί του Λόκαλ 70 κατήγαγον περίφανη νίκη», *Εμπρός* 20/7/1937, σ. 1.

φασισμό. Η εμμονή στην υπαγωγή του ατομικού στο συλλογικό, η έμφαση στη σημασία της οργάνωσης και της ενότητας, απηχούσε τις ιδεολογικές συντεταγμένες της τριτοδιεθνιστικής αριστεράς, αλλά και ευρύτερες αξιακές ιεραρχήσεις της εποχής. Στο ίδιο κλίμα, καταγράφεται μια συστηματική εξύμνηση των ηγετικών στελεχών του Λόκαλ 70 με σημεία αναφοράς την τιμιότητα, τη συνέπεια, τη μαχητικότητα και την ικανότητα τους να καθοδηγούν αποτελεσματικά τους εργάτες γουναρικής. Η εικόνα του ηγέτη-αναμορφωτή, ο οποίος εκφράζει τη συλλογική βούληση μετουσιώνοντάς την σε ανώτερα επίπεδα πρέπει να συνδεθεί με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της αμερικανικής κοινωνίας, που χαρακτηρίζεται από την προβολή των «μεγάλων ανδρών», που αναλάμβαναν το δύσκολο έργο της κοινωνικής αναμόρφωσης προεξάρχοντας του Φραγκλίνου Ρούζβελτ.

Το Λόκαλ 70 από τις αρχές του 1937, δεν περιορίστηκε στη διεκδίκηση οικονομικών βελτιώσεων για τα μέλη του, αλλά αποτέλεσε δραστήριο παράγοντα του προοδευτικού κινήματος, διατυπώνοντας πολιτικά αιτήματα και αναπτύσσοντας ανάλογες πρωτοβουλίες. Ο συνολικός του αναπροσανατολισμός αποτύπωνε υπαρκτές δυναμικές ενεργοποίησης και ριζοσπαστικοποίησης των εργατών του κλάδου. Αυτό πιστοποιεί η αυξημένη συμμετοχή στις αρχαιρεσίες και τις γενικές συνελεύσεις, καθώς το διοικητικό συμβούλιο επιζητούσε την επικύρωση των κυρίων αποφάσεων από το σύνολο των μελών. Στις διαδικασίες αυτές, συχνές ήταν οι αντιπαραθέσεις με τις αντιπολιτευτικές προς την «προοδευτική ομάδα» κινήσεις των συντηρητικών και των διαγραμμένων από το Κομμουνιστικό Κόμμα. Το γεγονός αυτό, ενισχύει την αίσθηση ότι το Λόκαλ 70 λειτουργούσε με σχετικά δημοκρατικές διαδικασίες, καθώς σπάνιες ήταν οι περιπτώσεις διαγραφών ή λήψης πειθαρχικών μέτρων εναντίον μελών. Ο Νικόλαος Τσερέπης διαπίστωνε με έκπληξη ότι οι κομμουνιστές απείχαν από ενέργειες αντεκδίκησης προτείνοντας αντίθετα τη συμφιλίωση στους αντιπάλους τους.²⁵⁸ Η επιλογή αυτή, υπαγορευόταν και από την επιθυμία της «προοδευτικής ομάδας» να αποφύγει διασπαστικές κινήσεις, που θα έθεταν υπό αίρεση τη νομιμοποίηση του Λόκαλ 70.

Οι τακτικές γενικές συνελεύσεις του Λόκαλ 70 αντανακλούν τους προσανατολισμούς του εργατικού κινήματος και την πολιτικοποίηση των διαδικασιών του. Τον Μάιο του 1937 οι εργάτες που συγκεντρώθηκαν στα γραφεία της ένωσης εξέδωσαν ψηφίσματα καταδίκης της δικτατορίας του Μεταξά, στήριξης

²⁵⁸ Αναφορά Νικολάου Τσερέπη «προς το επί το Εξωτερικών Β. Υπουργείον (5/4/1937)», Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1937/60/3, σ. 2.

του New Deal και ιδίως της εργατικής νομοθεσίας του γερουσιαστή Wagner, ενώ αποφάσισαν τη συμμετοχή σε ποικίλες αντιφασιστικές και αντιπολεμικές μετωπικές οργανώσεις. Στην πορεία, το Λόκαλ 70 συνδέθηκε με το American Labor Party (Αμερικανικό Εργατικό Κόμμα) της Νέας Υόρκης, το οποίο υποστήριζε τον Vito Marcantonio και το New Deal, χρηματοδοτώντας τις δραστηριότητές του και υποστηρίζοντας τις εκλογικές του καμπάνιες.²⁵⁹ Τέλος, το Λόκαλ 70 συμμετείχε με ιδιαίτερη ενεργητικότητα στις πρωτοβουλίες στήριξης της Δημοκρατικής Κυβέρνησης της Ισπανίας, με εκδηλώσεις και εράνους, συμβάλλοντας μεταξύ άλλων στην αποστολή ενός ασθενοφόρου στο μέτωπο εκ μέρους της International Fur Workers Union. Πρέπει άλλωστε να σημειωθεί, ότι σημαντικό τμήμα των ελληνοαμερικανών εθελοντών στις Διεθνείς Ταξιαρχίες προερχόταν από τις τάξεις των εργατών γούνας της Νέας Υόρκης.

Οι διαθέσιμες πηγές, αλλά και η αντοχή του Λόκαλ 70 έως και τη δεκαετία του 1960, αναδεικνύουν την ισχυρή ταύτιση των εργατών με την ένωσή τους, η οποία εμφανίζεται ως ρυθμιστικός παράγοντας της καθημερινότητάς τους. Το διώροφο οίκημα του Λόκαλ 70 (206W, 23rd Street) -δύο τετράγωνα από την περιοχή συγκέντρωσης των μεγάλων εργαστηρίων- φιλοξενούσε ποικίλες μορφωτικές και πολιτικές δραστηριότητες τις απογευματινές ώρες. Η βόλτα στα γραφεία του σωματείου, μετά τη δουλειά, η συνάντηση με τους συναδέλφους στο εντευκτήριο που λειτουργούσε εκεί, η συμμετοχή σε ποικίλες επιτροπές, η οικοδόμηση κοινωνικών και οικογενειακών σχέσεων στη βάση της κοινής εργατικής εμπειρίας ήταν διαδεδομένες πρακτικές των ελλήνων εργατών γούνας. Οι μορφωτικές δραστηριότητες, στο έδαφος της παράδοσης για το διαφωτισμό της εργατικής τάξης, ήταν από τις συνηθέστερες απογευματινές δραστηριότητες, όπως άλλωστε και οι ανάλογες πολιτικές εκδηλώσεις. Την ψυχαγωγία των μελών διασφάλιζαν οι τακτικές χοροεσπερίδες, οι θαλάσσιες εκδρομές, δηλαδή σύντομες κρουαζιέρες, και μια δραστήρια θεατρική ομάδα, στην οποία συμμετείχαν κυρίως νεότεροι εργαζόμενοι και εργαζόμενες του κλάδου. Στις παραμονές της γενικής απεργίας του 1938, η ψυχαγωγία των απεργών ήταν από τα θέματα που απασχόλησαν ιδιαίτερα το διοικητικό συμβούλιο της ένωσης.

²⁵⁹ «Η ένωση εργατών γουναρικής υποστηρίζει το πρόγραμμα του Αμερικανικού Εργατικού Κόμματος και τους υποψηφίους του», *Εμπρός*, 4/11/1938, σ. 3.

«Κοντρακτάδικα» και η γενική απεργία του 1938

Στην περίοδο αυτή το Λόκαλ 70 διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια του Joint Board να βελτιωθούν οι συνθήκες στα εργολαβικά εργαστήρια και να περιοριστεί ο αριθμός των παράνομων μικρότερων μονάδων. Δεδομένης της οικονομικής ύφεσης του 1937, η επιλογή των εργατικών ενώσεων να στραφούν προς τα εργολαβικά εργαστήρια υπήρξε λογική. Τα τελευταία, επέτειναν την ανεργία, καθώς το κόστος παραγωγής ήταν μικρό και πολλά οργανωμένα εργαστήρια μείωναν τις θέσεις εργασίας αναθέτοντας παραγγελίες στους εργολάβους. Συνήθως, επρόκειτο για κάποιους ειδικευμένους τεχνίτες που αυτονομούνταν και επιχειρούσαν να μετατραπουν οι ίδιοι σε αφεντικά, διαθέτοντας το ελάχιστο αναγκαίο κεφάλαιο και ένα διευρυμένο δίκτυο γνωριμιών στο χώρο. Η ελληνική παρουσία στην American Fur Lining Contractors Association, την εργοδοτική ένωση που συσπείρωνε τις εργολαβικές επιχειρήσεις με νομική υπόσταση, ήταν αξιοσημείωτη: εικοσιπέντε ελληνοαμερικανοί εργολάβοι αποτελούσαν το ένα τέταρτο των μελών της, τρεις από αυτούς ήταν εκλεγμένοι στο διοικητικό της συμβούλιο και ένας, ο Απόστολος Αποστολίδης το 1936 είχε οριστεί πρόεδρος της.²⁶⁰ Οι προσπάθειες του Joint Council και του Λόκαλ 70 αποσκοπούσαν αφενός στην υπογραφή μεμονωμένων συμφωνητικών για τα μεγαλύτερα εργαστήρια, που θα εξίσωναν τους όρους εργασίας με αυτούς στα οργανωμένα καταστήματα και αφετέρου στο κλείσιμο όσων λειτουργούσαν παράνομα και εποχικά.

Ο στόχος αυτός προσέκρουε στον άναρχο και εποχικό τρόπο λειτουργίας τους, στο μικρό τους μέγεθος και στη σχετική αυτονομία τους από εξειδικευμένους εργάτες, με αποτέλεσμα τη συνεχή εναλλαγή εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, η εργοδοτική ένωση του κλάδου είχε επιτύχει δικαστική απόφαση που διέτασσε περιοριστικά μέτρα εναντίον του Joint Board, απαγορεύοντας την παρουσία συνδικαλιστών του στα εργαστήρια των μελών της.²⁶¹ Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την παρουσία εκατοντάδων ελληνίδων εργατριών στα «κοντρακτάδικα», ερμηνεύει τους λόγους που επικεφαλής της προσπάθειας οργάνωσης των εργαστηρίων αυτών τέθηκε το Λόκαλ 70. Το παρακάτω κείμενο από το *Εμπρός* περιγράφει τις συνθήκες εργασίας, αλλά και τις δυσκολίες του εργατικού

²⁶⁰ «Το ανώτατον δικαστήριο Νέας Υόρκης αναγνωρίζει τους εργολάβους γουναρικών. Μια απόφασις κατόπιν μακρού δικαστικού αγώνος που ενδιαφέρει και τους ομογενείς γουναράδες», *Εθνικός Κήρυξ*, 28/1/1936, σ. 4.

²⁶¹ «Το ανώτατον δικαστήριο απηγόρευσε την παράταξιν του Γκολντ να ενοχλή την οργάνωσιν της οποίας προϊσταται ο ομογενής κ. Απόστολος Αποστολίδης», *Εθνικός Κήρυξ*, 13/5/1936, σ. 2.

κινήματος να αποκτήσει πρόσβαση στα εργαστήρια αυτά: «τα κοντρακταδόρικά είναι τα ιδρωτήρια της βιομηχανίας Γουναρικής. Σ' αυτά μέσα, οι εργάτριες, ως επί το πλείστον Ελληνίδες, οικογενειάρχισες και νέα κορίτσια, ακόμα και ανήλικα, αναγκάζονται να δουλεύουν 50 με 70 ώρες τη βδομάδα για να κάνουν 15-20 δολάρια. Ενώ στα οργανωμένα καταστήματα εργάζονται 35 ώρες τη βδομάδα με κατώτατο όριο μισθού 42 δολ. (...) Είνε συνάμα και «φούρνοι» από τους οποίους «ξεφουρνίζονται» κατά εκατοντάδες μαθητευόμενοι για να πλημμυρίσουν τη βιομηχανία και επιφέρουν έτσι πληθώρα από εργάτες και επομένως συναγωνισμό και ξεπεσμό των ημερομισθίων (...) Έλληνες εργάτες Νέας Υόρκης και περιχώρων: όσοι γνωρίζετε άτομα που παίρνουν εργασία στα σπίτια τους ή σε απόκεντρα μέρη, από Γουναράδικα, ειδοποιήστε τους υπευθύνους του Λόκαλ 70».²⁶²

Το καλοκαίρι του 1937 καταγράφηκε η πρώτη απόπειρα απεργιακής κινητοποίησης σε 36 «κοντρακτάδικα», εκ των οποίων δεκαοχτώ ελληνικών συμφερόντων, με αξιοσημείωτη συμμετοχή των νέων γυναικών, που εργάζονταν σε αυτά. Την ίδια περίοδο, το Joint Council επέκτεινε την δράση του σε δεκάδες μικρά εργαστήρια, ενώ απέσπασε για πρώτη φορά την αναγνώριση της Hollander, της μεγαλύτερης βιομηχανίας του κλάδου, όπου απασχολούνταν περίπου δύο χιλιάδες εργάτες.²⁶³ Άμεσο αποτέλεσμα της «οργανωτικής εκστρατείας» του Λόκαλ 70 υπήρξε η ενδυνάμωσή του με δεκάδες νέα μέλη, ιδίως νέες εργάτριες. Το γεγονός αυτό, πιστοποιείται από το γεγονός ότι τον Οκτώβριο του 1937, οι εργάτριες αποτελούσαν το 52.4% της συνολικής δύναμης του Λόκαλ 70, ενώ στις αρχαιρεσίες που ακολούθησαν αμέσως μετά την απεργία, εξελέγησαν για πρώτη φορά τρεις εργάτριες στη διοίκηση του σωματείου, με τη στήριξη της «προοδευτικής ομάδας».²⁶⁴

Στις αρχές του 1938, οι κύριες εργοδοτικές ενώσεις, εν όψει των διαπραγματεύσεων για τη νέα σύμβαση στον κλάδο, απέρριψαν τις προτάσεις του Joint Council και του Λόκαλ 70, επικαλούμενες την οικονομική ύφεση. Στην ίδια κατεύθυνση, όταν διαφάνηκε το αδιέξοδο των διμερών επαφών, η κύρια εργοδοτική ένωση τον Φεβρουάριο προχώρησε σε λοκ-άουτ, επιτείνοντας έτσι το πρόβλημα της ανεργίας και προσδοκώντας ότι αυτό θα οδηγούσε τις εργατικές ενώσεις σε

²⁶² Ερευνητής, «Το Λόκαλ 70 Νέας Υόρκης άρχισε εκστρατεία κατά των 'μπουτλέγγερς' της γουναρικής», *Εμπρός*, 8/6/1937, σ. 1.

²⁶³ Για την απεργία στα «κοντρακτάδικα» βλ. Προλετάριος, «Ελληνίδες γουναροεργάτριαι απεργούν δια καλύτερους όρους», *Εμπρός*, 29/6/1937, σ. 1. Για γενικότερα, βλ. Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 504-512.

²⁶⁴ Για την ποσοστιαία παρουσία των εργατριών στο Λόκαλ 70, βλ. Joanna Karvonides-Nkosi, «Greek Immigrants», σ. 509. Για τις εκλογές, Προλετάριος, «Οι προοδευτικοί του Λόκαλ 70 κατήγαγον περίφανη νίκη», *Εμπρός* 20/7/1937, σ. 1.

υπαναχώρηση. Η αντιπαράθεση αυτή, η οποία κατέληξε σε γενική απεργία τον Απρίλιο του 1938, δεν ήταν ένα μεμονωμένο επεισόδιο, ούτε καν μια επανάληψη των συχνών συγκρούσεων, που χαρακτήριζαν τον κλάδο. Η στάση των εργοδοτικών ενώσεων απηχεί τη γενική σκλήρυνση και αντεπίθεση των επιχειρηματικών κύκλων, που στο έδαφος της οικονομικής ύφεσης προσπάθησαν να ανακόψουν την άνοδο του εργατικού κινήματος. Το 1938 είναι η χρονιά των μεγάλων κινητοποιήσεων στα εργοστάσια της αυτοκινητοβιομηχανίας, των εργατικών καταλήψεων, αλλά και της πιο αποφασιστικής και επιθετικής στάσης του μεγάλου κεφαλαίου έναντι της πολιτικής του New Deal και του εργατικού κινήματος. Στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας το λок-άουτ και οι προτάσεις των εργοδοτικών ενώσεων για επιστροφή στις συνθήκες που επικρατούσαν πριν το 1934, φανερώνουν την προσπάθεια η οικονομική ύφεση να σημάνει το τέλος των εργατικών προνομίων, που είχαν διαμορφωθεί το προηγούμενο διάστημα.

Δεν είναι υπερβολικό να διακρίνει κανείς την ανησυχία της εργοδοσίας ότι οι όροι που επέβαλε το οργανωμένο εργατικό κίνημα των εργατών γούνας, αμφισβητούσαν εμπράκτως τον πυρήνα των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας, δηλαδή την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Η ανάγνωση των αιτημάτων του Joint Council και του Λόκαλ 70 καταδεικνύει τη ριζοσπαστικοποίηση του αμερικανικού εργατικού κινήματος, το οποίο διεκδικούσε την επιβολή εργατικού ελέγχου στην παραγωγή. Στις διαπραγματεύσεις του 1938 οι εργατικές ενώσεις απαίτησαν την επέκταση των προηγούμενων βασικών κατακτήσεων του κλάδου.²⁶⁵ Πιο συγκεκριμένα, την περαιτέρω μείωση των ωρών εργασίας στις τριάντα, την απόσπαση σταθερών μισθολογικών αυξήσεων, την κατοχύρωση τριών επιπλέον πληρωμένων αργιών, καθορισμό του ρυθμού της εργασίας και κατανομή αυτής ισομερώς κατά τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Αν αναλογιστούμε ότι η πρόσληψη προϋπέθετε την εγγραφή στο εργατικό σωματείο και ότι το Joint Council δεν επέτρεπε σε εργαστήρια, που απασχολούσαν λιγότερους από πέντε εργαζόμενους να εγγραφούν στην κύρια εργοδοτική ένωση, γίνεται αντιληπτό ότι εν δυνάμει στα εργαστήρια γουναρικής υπήρχε μια ιδιότυπη δυαδική εξουσία, η οποία περιόριζε σημαντικά τα εργοδοτικά δικαιώματα.

Το γεγονός αυτό ερμηνεύει το εργοδοτικό λок-άουτ και τις διώξεις σε βάρος των συνδικαλιστικών ενώσεων, που ακολούθησαν την γενική απεργία του Απριλίου

²⁶⁵ Συνοπτικά, Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 517 και Gold, *Memoirs*, σ. 145-150.

του 1938. Είχε προηγηθεί, ένα δίμηνο αναμονής, κατά το οποίο οι εργατικές ενώσεις απέφυγαν την κήρυξη απεργιακής δράσης, αλλά διαμαρτύρονταν καθημερινά για το εργοδοτικό λοκ-άουτ με τη συμμετοχή και του Λόκαλ 70, καθώς «πολλά των μελών του εργάζονται εις τα κλειστά εβραϊκά καταστήματα».²⁶⁶ Στα ελληνικά εργαστήρια, η United Fur Manufacturers Association είχε αρνηθεί την υπογραφή ξεχωριστής συμφωνίας, αποφεύγοντας όμως το λοκ-άουτ, με αποτέλεσμα τα καταστήματα αυτά να λειτουργούν υπό από τους όρους του τελευταίου συμβολαίου που είχε λήξει στις 31 Ιανουαρίου του 1938. Παράλληλα, οι εργατικές ενώσεις, για πρώτη φορά με τόσο συστηματικό τρόπο, επιχείρησαν να διαρρήξουν τις σχέσεις μεταξύ των εργοδοτών, τονίζοντας την ύπαρξη σημαντικών διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό τους. Η επιλογή αυτή, η οποία απηχεί σε κάποιο βαθμό, την αναζήτηση διαταξικών συμμαχιών του Λαϊκού Μετώπου είχε ως στόχο την υπογραφή συμφωνητικών με μεμονωμένα καταστήματα, προκειμένου να εξαναγκαστούν οι εργοδοτικές ενώσεις σε υποχώρηση.

Το παρακάτω παράθεμα από το *Εμπρός* είναι ενδεικτικό αυτής της απόπειρας: «Και τώρα υποβάλλουμε μερικά ερωτήματα στους Έλληνας εργοστασιάρχας: θα εξακολουθήσετε να γίνεσθε όργανα των μεγάλων εργοστασιαρχών, που έχουν σκοπόν να σας ξεκαθαρίσουν από την βιομηχανίαν; Οι μεγάλοι εργοστασιάρχαι παίζουν το παιχνίδι 'το μεγάλο ψάρι να φάη το μικρό', δεν μπορούν να σας εκτοπίσουν από την βιομηχανίαν με τον συναγωνισμόν, σας βάνουν τώρα να πολεμήσετε τους εργάτας. Αυτοί έχουν κεφάλαια να πολεμήσουν και να συγκρατηθούν ως ότου να σας σπάσουν. Γιατί γίνεσθε τα όργανά των; Ο Μπεν Γκόλντ εδήλωσε ότι δέχεται η Διεθνής, όπως το Λόκαλ υπογράφη συμβόλαιον ξεχωριστόν με τους Έλληνας εργοστασιάρχας. Γιατί δεν το κάνετε; Και πότε Λόκ Άουτ έβγαλε κερδισμένους τους μποςάδες;».²⁶⁷ Οι ελιγμοί του Joint Council δεν πρέπει να είχαν ιδιαίτερο αποτέλεσμα, ενώ ανάλογη μοίρα είχε και η προσφυγή του στην πολιτειακή επιτροπή διευθέτησης εργατικών διαφορών της Νέας Υόρκης.

Στα τέλη Μαρτίου οι εργατικές ενώσεις της Νέας Υόρκης προκήρυξαν γενική απεργία σε όλα τα εργοστάσια και εργαστήρια γουναρικής με κύριο αίτημα την υπογραφή νέας συμφωνίας, η οποία θα βασιζόταν στις προηγούμενες κατακτήσεις του κλάδου. Τον Απρίλιο άρχισε η κύρια περίοδος κατεργασίας της γούνας και δη η παραγωγή των «δειγμάτων» για τη νέα χρονιά, οπότε οι επικεφαλής του Joint Council

²⁶⁶ Προλετάριος, «Διάστασις εις τας τάξεις των εργοστασιαρχών γουναρικής», *Εμπρός*, 22/2/1938, σ. 1.

²⁶⁷ «Απεφασίσθη υπό των εργοστασιαρχών «λακ-άουτ» κατά των γουναροεργατών. Τι απώτερον σκοπόν έχει το «λακ-άουτ» για τους Έλληνας εργοστασιάρχας», *Εμπρός*, 8/2/1938, σ. 1.

αποσκοπούσαν στην άσκηση της μεγαλύτερης δυνατής πίεσης. Το Λόκαλ 70, αποφάσισε τη συμμετοχή του στην απεργία ύστερα από μια μεγάλη συνέλευση των μελών του απαιτώντας την «εξασφάλισιν των εργασιών μας, δι' ίσην κατανομήν εργασίας, δια καλύτερους μισθούς, δι' ολιγωτέρας ώρες εργασίας, δια προστασίαν των προχωρημένης ηλικίας εργατών, κατά του απανθρώπου συστήματος του speed-up, εναντίον των ιδρωτηρίων των κοντρακταδόρων. Απεργούμεν δια συμφωνητικόν το οποίον θα επιτρέψη εις την οργάνωσίν μας να επιβάλλη τους εν αυτώ όρους και να προστατεύση τους εργάτας και τας οικογενείας των».²⁶⁸

Η ίση κατανομή της εργασίας, ένα αποτελεσματικό μέτρο μείωσης της εποχικής ανεργίας, ήταν το ζήτημα γύρω από το οποίο αναπτύχθηκε η δυναμική της απεργίας. Ένα απόσπασμα από την ομιλία του Μπεν Γκολντ στους Έλληνες εργάτες καταδεικνύει την βαρύτητα που είχε για τα μέλη των εργατικών σωματείων η έννοια της ταξικής αλληλεγγύης: «ζητούμε για τους γουναροεργάτας να διαμοιράζουν την δουλειά εξ ίσου. Να μη έχομεν μερικούς εργάτας να δουλεύουν όλην την εβδομάδα και άλλους μίαν μόνο μέραν.(...) Ζητούμεν εγγύησιν της εργασίας. Γνωρίζετε όλοι σας ότι από την Πέμπτην αρχίζουν οι ψιθυρισμοί στα εργοστάσια. Όλοι φοβούνται ότι την επαύριο ίσως χάσουν την εργασίαν των. Την Παρασκευήν όλοι τρέμουν από το φόβο ότι θα χάσουν την δουλειά τους. Πόσοι από εσάς χάσαντες την εργασίαν σας την Παρασκευήν, δεν το λέτε στας συζύγους σας και φεύγετε την Δευτέραν λέγοντάς της ότι πηγαίνετε εις την δουλειάν; Θέλομεν να εξαλείψωμεν αυτήν την κατάστασιν».²⁶⁹

Η καθολική συμμετοχή των εργαζομένων στην γενική απεργία παρέλυσε τα εργαστήρια, ενώ σύντομα καταγράφηκαν οι πρώτες περιπτώσεις, όπου μεμονωμένοι εργοδότες επεδίωκαν την υπογραφή εξατομικευμένων συμβολαίων.²⁷⁰ Παρά την ένταση των γεγονότων, στην περίπτωση αυτή δεν επαναλήφθηκαν οι συνήθεις σκληρές συγκρούσεων, που χαρακτήριζαν τον κλάδο, γεγονός που εν μέρει οφείλεται και στην φιλεργατική στάση του δημάρχου της Νέας Υόρκης Φιορέλο Λαγκάνρντια (Fiorello LaGuardia), ο οποίος είχε δώσει εντολές στις αστυνομικές δυνάμεις να μην επιτίθενται στις απεργιακές φρουρές.²⁷¹ Ύστερα από δύο μήνες, στα τέλη Μαΐου, η απεργία έληξε, καθώς υπογράφηκε νέα σύμβαση μεταξύ του Joint Board και της

²⁶⁸ «Κήρυξις γενικής απεργίας όλων των εργατών γουναρικής Νέας Υόρκης», *Εμπρός*, 1/4/1938, σ. 1.

²⁶⁹ «Πάνος Κολυμπάρης, 'Οι Έλληνες γουναροεργάται κατέρχονται εις γενικήν απεργίαν την 31^η Μαρτίου», *Εμπρός*, 29/3/1938, σ. 1.

²⁷⁰ Για την ελληνική συμμετοχή, βλ. ενδεικτικά, Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 520 και την αρθρογραφία του *Εμπρός* της περιόδου.

²⁷¹ Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 522.

εβραϊκής εργοδοτικής ένωσης και του Λόκαλ 70 με την United Fur Manufacturers Association.²⁷² Καθοριστικό ρόλο στη διευθέτηση της απεργίας διαδραμάτισε η απόφαση του Congress of Industrial Organizations να χρηματοδοτήσει με πενήντα χιλιάδες δολάρια τις εργατικές ενώσεις διασφαλίζοντας έτσι τη δυνατότητα των απεργών να παρατείνουν την κινητοποίηση.

Λίγες μέρες ύστερα από αυτήν την πρωτοβουλία, οι εργοδοτικές ενώσεις αποδέχτηκαν εν μέρει τους όρους των εργατικών ενώσεων, υπογράφοντας συμφωνητικό τριετούς διάρκειας. Για τα εργαστήρια του Joint Board αυτό προέβλεπε αυτόματη μισθολογική αύξηση, οχτώ μήνες εγγύηση εργασίας, αυξήσεις μισθών κάθε Ιούλιο έως το 1941 και μείωση της δοκιμαστικής περιόδου για τους εργάτες στις δύο εβδομάδες. Η United Fur Manufacturers Association με καθυστέρηση μερικών ημερών συναίνεσε με τη σειρά της, παραχωρώντας δεκάμηνη κατανομή της εργασίας, μείωση της δοκιμαστικής περιόδου σε δύο εβδομάδες, αυξήσεις, προσλήψεις ηλικιωμένων εργατών, απαγόρευση της παροχής «δουλειάς κοντράκιν». Στους όρους της συμφωνίας που υπέγραψε το Λόκαλ 70 ξεχωρίζει ο περιορισμός ότι «μόνον δύο μέλη του Συνδέσμου –μποσάδες- θα μπορούν να κάνουν παραγωγικήν εργασίαν». Ο περιορισμός αυτός ίσχυε ανά εργαστήριο και αποσκοπούσε στην σαφέστερη διάκριση μεταξύ εργατών και εργοδοτών στο εσωτερικό των εργαστηρίων.²⁷³

Προφανώς είναι δύσκολο να προσδιοριστεί σε ποιο βαθμό οι εργατικές ενώσεις, και δη το Λόκαλ 70, μπορούσαν να διασφαλίσουν την πλήρη εφαρμογή των παραπάνω όρων εργασίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, η εργοδοτική υπαναχώρηση καταδεικνύει την αντοχή του εργατικού κινήματος και τις σημαντικές παραδόσεις του κλάδου των εργατών γούνας. Το 1938 υπήρξε για το Λόκαλ 70 έτος κορύφωσης των δραστηριοτήτων του στο γενικό πνεύμα της ανόδου του προοδευτικού κινήματος. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει, πέραν της συμφωνίας με την εργοδοτική ένωση, η αυξημένη συμμετοχή και τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών του τον Ιούλιο του 1938. Στις εκλογές αυτές, αποτυπώθηκε αφενός η ενίσχυση του σωματείου, καθώς ψήφισαν 1188 μέλη, αριθμός σημαντικά μεγαλύτερος του αντίστοιχου το 1937, και αφετέρου η ηγεμονία της «προοδευτικής ομάδας».²⁷⁴

²⁷² Προλετάριος, «Εληξε με περίφανη νίκην η γενική απεργία των εργατών γουναρικής. Εξησφαλίσθησαν νέα συμβόλαια με σημαντικήν αύξησιν μισθών», *Εμπρός*, 31/5/1938, σ. 1.

²⁷³ Πάνος Κολυμπάρης, «Επεκυρώθη υπό των Ελλήνων εργατών γουναρικής το νέον συμβόλαιον με τους εργοστασιάρχας», *Εμπρός*, 7/6/1938, σ. 1.

²⁷⁴ Πάνος Κολυμπάρης, «Η περιφανής νίκη των προοδευτικών του Λόκαλ 70 Ελλήνων εργατών γουναρικής. Η αντιδραστική 'Δεξιά Φιλελευθέρων Παράταξις' ηττήθη κατά κράτος», *Εμπρός*, 2/8/1938, σ. 1.

Πιο συγκεκριμένα, οι έξι εκλεγμένοι «αξιωματούχοι» (πρόεδρος, γραμματέας, αντιπρόεδρος, ταμίας και δύο οργανωτές) και τα 13 μέλη του διοικητικού συμβουλίου, ήταν στο σύνολό τους μέλη της «προοδευτικής ομάδας, συγκεντρώνοντας το 60 έως το 70% επί των ψηφισάντων. Το αντιπολιτευτικό ψηφοδέλτιο, η «Δεξιά Φιλελευθέρα Παράταξις», απέτυχε μεν να εκλέξει έστω και έναν υποψήφιό της, αλλά η καταγραφή της στις αρχαιρεσίες του σωματείου υπήρξε μια σημαντική παρακαταθήκη για τις εξελίξεις της επόμενης περιόδου. Η συνολική υποχώρηση του εργατικού κινήματος μετά το 1938, σε συνδυασμό με την προϊούσα υιοθέτηση αντεργατικών και αντικομμουνιστικών πολιτικών από τις κυβερνητικές υπηρεσίες, έδωσαν ώθηση στην εκ νέου αμφισβήτηση της «προοδευτικής ομάδας» και σε προσπάθειες να επανέλθει το Λόκαλ 70, υπό συντηρητικό έλεγχο.

Από τις αρχές του 1939, κατέστη σαφές ότι οι εργοδοτικές ενώσεις δεν ήταν πρόθυμες να ευθυγραμμιστούν με τους όρους που προέβλεπε η συμφωνία του προηγούμενου έτους.²⁷⁵ Η εξέλιξη αυτή συνδέεται αναπόσπαστα με τον αναπροσανατολισμό του New Deal προς μετριοπαθέστερες θέσεις, την επιστροφή της αντεργατικής νομοθεσίας και την επαναδραστηριοποίηση της επιτροπής Dies, δηλαδή του αντικομμουνιστικού οργάνου διερεύνησης «αντι-αμερικανικών πρακτικών». Στο έδαφος αυτό, ήδη από το 1938 καταγράφηκε η αύξηση των δικαστικών αποφάσεων, που στρέφονταν κατά της δράσης των εργατικών σωματείων. Διαδοχικές διώξεις σε βάρος των ηγετικών στελεχών του Joint Council, ανάμεσά τους και του Μπεν Γκολντ, και του Λόκαλ 70 είχαν ως αποτέλεσμα τη φυλάκισή τους.²⁷⁶ Η κύρια κατηγορία αφορούσε την παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας του 1890 (Sherman Antitrust Act). Πιο συγκεκριμένα, το Joint Council της Νέας Υόρκης κατηγορήθηκε ότι εξυπηρετούσε ένα καρτέλ της μαφίας με στόχο την εξάλειψη του ανταγωνισμού και τον έλεγχο των τιμών. Στο ίδιο κλίμα, η οργάνωση των εργατών ισοδυναμούσε με την εξύφανση συνομοσίας, ενώ η επιβολή ενιαίων συνθηκών στα εργαστήρια θεωρήθηκε άρση του ελεύθερου ανταγωνισμού. Οι κατηγορίες αυτές, στηρίχθηκαν με ένα νομοθετικό πλαίσιο που στρεφόταν κατ' όνομα κατά των μεγάλων επιχειρήσεων, γεγονός που αποτυπώνει την αναδίπλωση του New Deal και τον ρεβανσισμό των εργοδοτικών ενώσεων.

Οι ελληνικές ενώσεις του κλάδου, εργατική και εργοδοτική, είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις αυτές. Οι επικεφαλής του Joint Council ύστερα

²⁷⁵ Βλ. και John Vafiades, «Greek Local 70 Defeats Injunction», *Εμπρός*, 4/11/1938, σ. 6.

²⁷⁶ Βλ. Gold, *Memoirs*, σ. 155-159 και Foner, *The Fur and Leather Workers Union*, σ. 574-586.

από μια παρατεταμένη δικαστική περιπέτεια καταδικάστηκαν τον Φεβρουάριο του 1940 για «παρεμπόδιση της δικαιοσύνης». Στη δίκη αυτή, καθοριστικής σημασίας ήταν οι καταθέσεις ορισμένων ελλήνων εργατών, υπό την καθοδήγηση του Τσαρλς Σολούνια, του διαγραμμένου από το κομμουνιστικό κόμμα στελέχους, ο οποίος είχε συνεργαστεί με την «προοδευτική ομάδα» το 1937, πριν διαγραφεί και από το Λόκαλ 70. Την ίδια περίοδο, η United Fur Manufacturers Association είχε αποτυχημένα προσφύγει εναντίον του Λόκαλ 70, ενώ παράλληλα αρνούνταν την εφαρμογή της συμφωνίας του 1938. Τον Μάιο του 1940, αφού είχε προηγηθεί μια νέα απεργιακή κινητοποίηση με επιτυχή κατάληξη, η ηγεσία του Λόκαλ 70 βρέθηκε στο εδώλιο ύστερα από καταγγελία ενός εργολάβου και του Τσαρλς Σολούνια για «συνομοσία προς παρεμπόδιση της δικαιοσύνης». Η ένωση των ελλήνων εργατών εκείνη την περίοδο γνώριζε την μεγαλύτερη ανάπτυξή της, έχοντας εγγεγραμμένα περισσότερα από δύο χιλιάδες μέλη.²⁷⁷

Ο Γιάννης Βαφειάδης και ο Λούης Χάτσιος, οι ηγέτες του Λόκαλ 70, καταδικάστηκαν σε φυλάκιση, μαζί με άλλα στελέχη του Joint Council και παρέμειναν έγκλειστοι έως τον Μάρτιο του 1941.²⁷⁸ Η δικαστική δίωξη του Λόκαλ 70 εντασσόταν σε ένα σχέδιο εκμηδένισής του, καθώς σχεδόν ταυτόχρονα συντηρητικά στοιχεία και ο Σολούνιας είχαν δημιουργήσει μια νέα ελληνική εργατική ένωση του κλάδου, αναγνωρισμένη από την American Federation of Labor. Η αποδοχή της American Federation of Fur Workers από την ελληνική εργοδοτική ένωση, άνοιξε μια νέα περίοδο αντιπαραθέσεων, κατά την οποία το Λόκαλ 70 επιδόθηκε σε μεμονωμένες απεργίες, προκειμένου να διασπάσει την United Fur Manufacturers Association. Στην περίοδο αυτή, καταγράφεται και η μοναδική επέμβαση του National Labor Relations Board στα τεκταινόμενα του κλάδου, καθώς ετίθετο υπό αμφισβήτηση το ποια από τις δύο ενώσεις εξέφραζε την πλειοψηφία των εργαζομένων και είχε δικαίωμα να διαπραγματευτεί με την ελληνική εργοδοτική ένωση.²⁷⁹ Μια προσωρινή ψηφοφορία, κατέδειξε το διχασμό του σώματος, καθώς η American Federation of Fur Workers συγκέντρωσε 222 ψήφους έναντι 213 του Λόκαλ 70, αλλά δεν επέλυσε το βασικό ζήτημα, εξαιτίας της διατύπωσης σοβαρών ενστάσεων για το νομότυπο της διαδικασίας και την ύπαρξη 20 αμφισβητούμενων

²⁷⁷ Joanna Karvonides, «Greek Immigrants», σ. 494.

²⁷⁸ Βλ. σχετικό άρθρο στο περιοδικό της International Labor Defense, «Furriers Case», *Equal Justice* 15.3 (χειμώνας 1941), σ. 19-20.

²⁷⁹ National Labor Relations Board, «In the Matter of United Fur Manufacturers Association, Inc and American Federation of Fur Workers Local, 22358, Case No. R-3085. Decided August 19, 1942», σ. 369-371.

ψηφοδελτίων. Επιπλέον, μια σειρά εργατών κατήγγειλαν φαινόμενα εξαναγκασμού και πιέσεων από παράγοντες της εργοδοτικής ένωσης προς όφελος της American Federation of Fur Workers, με αποτέλεσμα το National Labor Relations Board να θεωρήσει τη διαδικασία άκυρη. Το τελικό αποτέλεσμα της υπόθεσης αυτής ήταν η υπογραφή νέας συμφωνίας μεταξύ της εργοδοτικής ένωσης και του Λόκαλ 70 και η διάλυση της American Federation of Fur Workers το 1943.

Είναι εμφανές, ότι η ιστορία του κλάδου της γουναρικής προσφέρει πληροφορίες για μια σειρά από ζητήματα, που εκτείνονται από την οργάνωση της παραγωγής έως τις μορφές οργάνωσης της εργατικής τάξης. Η μαχητικότητα των εργατών του κλάδου δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τις σημαντικές κατακτήσεις που είχαν εξασφαλίσει σε προηγούμενες περιόδους, αλλά και από την επίγνωση της αξίας της ειδικευμένης εργασίας τους. Η συλλογική σύμβαση που υπέγραψε το σωματείο το 1941, στις παραμονές του πολέμου, προέβλεπε σημαντικές αυξήσεις και ευνοϊκές ρυθμίσεις παγιώνοντας περαιτέρω την εξουσία του.²⁸⁰

Η αίγλη της κομμουνιστικής αριστεράς καθιστά σαφές το γιατί η ένωση των εργατών γούνας υπήρξε ένα από τα κύρια πεδία, όπου μπορούν να ανιχνευτούν από πολύ νωρίς σπέρματα των αντικομμουνιστικών πρακτικών που σφράγισαν την ιστορία του αμερικανικού συνδικαλιστικού κινήματος. Η είσοδος των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο σήμανε μια προσωρινή ανακωχή, την οποία διαδέχθηκε η υστερία των ψυχροπολεμικών χρόνων.²⁸¹ Τα ζητήματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία και στην ελληνοαμερικανική περίπτωση, καθώς οι ρίζες του φαινομένου ανάγονται στις συγκρούσεις για τον έλεγχο του Λόκαλ τη δεκαετία του 1920. Η συντηρητική αντιπολίτευση της δεκαετίας του 1930 διατηρούσε διαύλους με την άκρα δεξιά, όπως φανερώνει και η ρητορική ενός φυλλάδιου της, την περίοδο της σύλληψης των αριστερών ηγετών του συνδικάτου με τίτλο «Αποκαλύφθηκε η Κομμουνιστική Προδοσία, οι Εγκληματικές Συνωμοσίες και οι άλλες Αντεργατικές Πρακτικές», στο οποίο γινόταν λόγος για πρακτικές «ερυθρής τρομοκρατίας» και οι λειτουργίες του Λόκαλ 70 παραλληλιζόνταν με τις δίκες της Μόσχας.²⁸² Είναι σαφές, ότι η έντονη

²⁸⁰ Robert D. Leiter, «The Fur Workers Union», *Industrial and Labor Relations Review* 3.2 (Ιανουάριος 1950), σ. 173-174.

²⁸¹ Τα ζητήματα αυτά θίγονται στις ιστορίες του αμερικανικού εργατικού κινήματος και τις ειδικότερες μελέτες για τις αντικομμουνιστικές διώξεις της περιόδου. Ενδεικτικά και μόνο, David Saposs, *Communism in American Unions*, σ. 179-185.

²⁸² Το τετρασέλιδο αυτό φυλλάδιο τυπικά υπέγραψε ο Γιάννης Τόζης και κυκλοφόρησε το Σεπτέμβριο του 1940, John Tozis, *Communist Betrayals, Criminal Frame-Ups and Other Anti-Labor Practices Exposed! An Open Letter to Ben Gold.*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1940. Ορισμένα στοιχεία, για τις πολιτικές

δράση της αριστεράς τροφοδοτούσε αντίρροπες δυνάμεις, οι οποίες όταν το περιρρέον κλίμα το επέτρεψε, επανέκαμψαν με ιδιαίτερη δυναμική. Έως ότου συμβεί αυτό, η περίοδος μετά το 1936 σφραγίστηκε από την ιδεολογική και οργανωτική ηγεμονία της αριστεράς και του προοδευτικού κινήματος στις τάξεις του Λόκαλ 70.

Η «βιομηχανία τροφίμων»: εργάτες και μικροεπιχειρηματίες

Η κυβερνητική απόπειρα, μέσω του National Recovery Act να επικρατήσουν ενιαίοι κώδικες λειτουργίας στον κλάδο της «βιομηχανίας τροφίμων» είχε δημιουργήσει αυξημένες προσδοκίες στο εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα την ανασυγκρότηση των εργατικών ενώσεων και τις απεργίες του 1933-1934. Η απόρριψη του National Recovery Act ως αντισυνταγματικού, αλλά και οι ιδιοτυπίες που δημιουργούσε η ανομοιογένεια των επιχειρήσεων και του εργατικού δυναμικού είχαν ως αποτέλεσμα την σχετική στασιμότητα των εργασιακών συνθηκών. Η άρση της ποτοαπαγόρευσης είχε δώσει ώθηση στην αύξηση της απασχόλησης, αλλά η εντατική εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας δεν είχε μειωθεί. Τα πενιχρά ημερομίσθια, οι μισθολογικές αποκλίσεις μεταξύ των ειδικοτήτων, η υπερωριακή απασχόληση, η υφαρπαγή των φιλοδωρημάτων ή η εξάρτηση του μισθού αποκλειστικά από αυτά και οι κρατήσεις έναντι τροφής ή στέγης εξακολουθούσαν να αποτελούν κοινές πρακτικές στις επιχειρήσεις του κλάδου. Με άλλα λόγια, τα ζητήματα που είχαν χαρακτηρίσει τη δημόσια συζήτηση στα χρόνια του National Recovery Act, παρέμεναν κατά κύριο λόγο ανεπίλυτα.

Το γεγονός αυτό, αποτύπωσε με αναλυτικό τρόπο μια εκτεταμένη έρευνα γύρω από την κατάσταση των εργατριών του κλάδου υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εργασίας των Ηνωμένων Πολιτειών. Τα πορίσματα αυτής κυκλοφόρησαν το 1936 με τίτλο *Employment in Hotels and Restaurants* και συγγραφέα την Χάριετ Μπίρν (Harriet A. Byrne).²⁸³ Η έρευνα αποσκοπούσε στη συλλογή δεδομένων σχετικά με τις συνθήκες εργασίας στα ξενοδοχεία και στα εστιατόρια διαφορετικών περιοχών των Ηνωμένων Πολιτειών, προκειμένου να συμβάλει στην επανεξέταση των «κωδίκων» που είχαν θεσπιστεί στις μέρες του National Recovery Act. Τα στοιχεία από τα

διασυνδέσεις της συντηρητικής παράταξης με ακροδεξιά στοιχεία παρέχει και η Joanna Karvonides, «Greek Immigrants», σ. 504 και 528, ιδίως υποσημείωση 137.

²⁸³ Harriet A. Byrne, *Employment in Hotels and Restaurants*, Ουάσιγκτον, United States Government Printing Office, 1936. Για μια επισκόπηση των συνθηκών εργασίας, με έμφαση στην πολύωρη εργασία και τις πενιχρές αμοιβές, αλλά δίχως αυστηρή χρονική παρουσίαση βλ. Dorothy Sue Cobble, *Dishing it Out. Waitresses and Their Unions in the Twentieth Century*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1991, σ. 35-46.

εστιατόρια και τα ξενοδοχεία της Νέας Υόρκης, εκτός της γενικής τους αξίας, παρουσιάζουν ειδικό ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα, δεδομένης της σημαντικής συγκέντρωσης ελληνοαμερικανών εργατών στην πόλη. Η Μπέιρν βασίστηκε σε ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις 1600 εργαζομένων σε 26 ξενοδοχεία -μέσος όρος: 60 εργαζόμενοι ανά επιχείρηση- και δύο χιλιάδων εργαζομένων σε 87 εστιατόρια - μέσος όρος 20 εργαζόμενοι ανά επιχείρηση-, δηλαδή επιχειρήσεις μεσαίας και μεγάλης εμβέλειας. Οι σχετικοί πίνακες, καταδεικνύουν την ύπαρξη των μισθολογικών διαφοροποιήσεων ανάλογα με την ειδικότητα, αλλά και την απόκλιση από τον διακηρυγμένο στόχο της θέσπισης κατώτατου εβδομαδιαίου μισθού ύψους 15 δολαρίων για τους εργαζόμενους στα εστιατόρια που δεν έπαιρναν φιλοδώρημα και για το σύνολο των εργαζομένων στα ξενοδοχεία.

Πιο συγκεκριμένα, στη Νέα Υόρκη η μέση αμοιβή των εργαζομένων ήταν 13.70 δολάρια, δεδομένο στο οποίο πρέπει να συνυπολογιστεί η ύπαρξη ειδικοτήτων με σημαντικά υψηλότερες αμοιβές, όπως οι σεφ, οι τεχνίτες (ηλεκτρολόγοι κλπ) και οι μπάρμαν.²⁸⁴ Στα εστιατόρια, η μέση αμοιβή των σερβιτόρων ανέρχονταν στα 8 δολάρια, ενώ τα 15 δολάρια πλησίαζαν οι αμοιβές των εργαζομένων που δεν δικαιούνταν φιλοδώρημα.²⁸⁵ Οι προαναφερόμενοι μέσοι όροι, αναδεικνύουν την ύπαρξη πενιχρών αμοιβών, ιδίως στις μικρές επιχειρήσεις, στις οποίες συγκαταλέγονταν για παράδειγμα η πλειονότητα των εθνοτικών επιχειρήσεων του κλάδου. Οι μισθοί στη Νέα Υόρκη ήταν υψηλότεροι από ό,τι σε άλλα σημαντικά αστικά κέντρα όπως το Los Angeles ή στις βιομηχανικές πόλεις των μεσοδυτικών πολιτειών, όπου τα ποσοστά των εργαζομένων που αμείβονταν με λιγότερα από 15 δολάρια έφταναν το 78% και το 87% αντίστοιχα. Σαφής επίσης, ήταν η συσχέτιση της αμοιβής με την υπερωριακή απασχόληση. Πάλι στη μικρή ομάδα εργαζομένων που δήλωσαν συστηματική εργασία για περισσότερες από 54 ώρες (14.4%), η Μπέιρν ορθά επεσήμανε ότι οι αναφερόμενες ώρες δεν περιελάμβαναν τα διαλείμματα, την ώρα του φαγητού και την κοινή πρακτική του «σπαστού ωραρίου» που είχαν ως αποτέλεσμα πολλοί εργαζόμενοι να κάνουν δύο βάρδιες, μια το πρωί και μια το απόγευμα. Τα παραπάνω στοιχεία αφορούσαν τους άνδρες εργαζόμενους και παρατίθεντο για να ανεδείχθη ο βαθμός της εκμετάλλευσης των εργατριών, που ανεξαρτήτως ειδικότητας αμείβονταν λιγότερο. Το 1935 όταν θεσπίστηκε η ύπαρξη κατώτατης εβδομαδιαίας αμοιβής για τις γυναίκες εργαζόμενες, η σχετική πολιτειακή

²⁸⁴ Byrne, *Employment in Hotels and Restaurants*, σ. 7.

²⁸⁵ Byrne, *Employment in Hotels and Restaurants*, σ. 12.

επιτροπή πρότεινε αυτή να είναι 8.64 δολάρια για τις σερβιτόρες, 12.96 για τις εργαζόμενες στην τροφοδοσία (μπουφές), 14.40 για τις εργαζόμενες σε ξενοδοχεία που έμεναν σπίτι τους και 10 δολάρια σε όσες παραχωρούνταν δωμάτιο από την εργοδοσία.²⁸⁶

Οι πολλαπλές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των ξενοδοχείων και εστιατορίων αποτυπώνεται και στη διαμόρφωση των εργατικών ενώσεων μετά το 1935. Η δυναμική της οργάνωσης των εργατών, ως μέσο υπέρβασης των υπαρκτών κατηγοριοποιήσεων αντανακλάται στην εμφάνιση νέων σωματείων, που συνυπήρχαν με τα παραδοσιακά κλαδικά. Στην περίπτωση της Νέας Υόρκης, δίπλα στις ενώσεις των σερβιτόρων (Λόκαλ 1), των μαγείρων (Λόκαλ 89), των σερβιτόρων στα καταστήματα του κέντρου (Λόκαλ 16) εμφανίστηκαν νέες εργατικές συσσωματώσεις «βιομηχανικού τύπου», όπως το Λόκαλ 302 των εργαζόμενων στις καφετέριες ή το Λόκαλ 325 των εργαζομένων στα ξενοδοχεία. Η εξέλιξη αυτή σχετιζόταν με την ενοποίηση των εργατικών ενώσεων ύστερα από την προσχώρηση το 1935 της κομμουνιστικής Industrial Food Workers Union στις τάξεις της Hotel and Restaurant Employees International. Η αριστερά εμφάνισε σημαντική δυναμική στη διαμόρφωση της νέας συνδικαλιστικής πραγματικότητας του κλάδου, ιδιαίτερα στην πολιτεία της Νέας Υόρκης.²⁸⁷ Η είσοδος των «ερυθρών», βιομηχανικών Λόκαλς στη δομή του επίσημου συνδικαλιστικού κινήματος συνετέλεσε στην εκκαθάριση της ένωσης από τα φαινόμενα γκανγκστερισμού, τα οποία είχαν γιγαντωθεί την εποχή της κρίσης. Εκβιασμοί καταστηματαρχών, εξαναγκασμοί σε αυτοκτονία, δολοφονίες αντιπάλων συνδικαλιστών, υπεξαιρέσεις και κάθε λογής παραβατικές δραστηριότητες αποτελούσαν συνήθεις πρακτικές των «ρακετήρων». Η έξωσή τους αποτέλεσε βασικό ζητούμενο των προοδευτικών και ριζοσπαστικών δυνάμεων του κλάδου, ενώ καθοριστική στο τελικό αποτέλεσμα υπήρξε η παρέμβαση των εισαγγελικών αρχών στο πλαίσιο της γενικότερης εκστρατείας για τον περιορισμό του οργανωμένου εγκλήματος.²⁸⁸

²⁸⁶ «Οι μισθοί των υπαλλήλων εις τα καφεστιατόρια», *Εθνικός Κήρυξ*, 3/7/1935, σ. 1.

²⁸⁷ Για την προσχώρηση της Food Workers Industrial Union βλ. Matthew Josephson, *Union House, Union Bar. The History of the Hotel and Restaurant Employees and Bartenders International Union, AFL-CIO*, Νέα Υόρκη, Random House, 1956, σ. 221-223 και Saposs, *Communism in American Unions*, σ. 82-86. Επίσης, Howard Kimeldorf, *Battling for American Labor. Wobblies, Craft Workers and the Making of the Union Movement*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1999, σ. 146-151, όπου επιχειρείται η σύνδεση των εξελίξεων με το αίτημα των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου (Industrial Workers of the World) στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα για «Μια Βιομηχανική Ένωση» ανά κλάδο.

²⁸⁸ Τη συνεισφορά της αριστεράς αναγνωρίζει έμμεσα και ο σαφέστατα αντικομμουνιστής Saposs, *Communism in American Unions*, σ. 82. Οι συμμορίες που λυμαίνονταν το συνδικάτο απασχόλησαν

Στο έδαφος αυτό, στο εσωτερικό της ένωσης δημιουργήθηκε, με τη συμμετοχή της κομμουνιστικής αριστεράς, μια προοδευτική παράταξη, η οποία ηγεμόνευσε σε πολυάριθμα τοπικά Λόκαλς και στα συνέδρια της Hotel and Restaurant Employees International. Στο συνέδριο της τελευταίας το 1938, η αλλαγή των συσχετισμών αποτυπώθηκε στη σύνθεση του νέου διοικητικού συμβουλίου και στην θριαμβική επανεκλογή του Έντουαρτ Φλόουρ (Edward Flore) στη θέση του προέδρου έναντι ενός υποψηφίου της συντηρητικής και αντικομμουνιστικής πτέρυγας. Η δήλωσή του Φλόουρ ότι η ένωση είχε μέσα σε λίγα χρόνια αναδειχθεί σε μια από τις πλέον, «αν όχι την πλέον, προοδευτική ένωση στις τάξεις της American Federation of Labor» δεν απείχε από την πραγματικότητα.²⁸⁹ Παρά το γεγονός αυτό, η συνδικαλιστική ένωση των εργαζομένων στα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία, παρέμεινε συνδεδεμένη με την American Federation of Labor και δεν ακολούθησε τις ενώσεις που συγκρότησαν την Congress of Industrial Organizations, με την εξαίρεση ορισμένων τοπικών Λόκαλς.²⁹⁰

Ο λόγος που η Hotel and Restaurant Employees International παρέμεινε στις τάξεις της American Federation of Labor συνδέεται με τις υπάρχουσες διαιρέσεις στο εσωτερικό της εργασίας, που σε ορισμένες περιπτώσεις λειτουργούσαν ανασταλτικά για την οργάνωση «βιομηχανικών» -ως προς τη δομή- συνδικάτων. Το αποτέλεσμα ήταν η διατήρηση των παλαιότερων κλαδικών συνδικάτων, για παράδειγμα των μαγείρων, και η ταυτόχρονη δημιουργία νέων σε άλλες βάσεις, όπως για παράδειγμα των εργαζομένων στα ξενοδοχεία ανεξαρτήτως ειδικότητας.

Για όλους αυτούς του λόγους, η Hotel and Restaurant Employees International συχνά χαρακτηρίστηκε ως μια «ημι-βιομηχανική» ένωση, που θα μπορούσε κάλλιστα να ανήκει στο δυναμικό της Congress of Industrial Organizations.²⁹¹ Άλλωστε, οι συστηματικότερες οργανωτικές εκστρατείες της την περίοδο αυτή, βασίστηκαν στο μοντέλο των σωματείων της C.I.O., όπως φανερώνει η συγκρότηση επιτροπής το 1937 με τίτλο New York Hotel Organizing Committee, κατά το παράδειγμα της Steel Workers Organizing Committee.²⁹² Η υιοθέτηση τέτοιων πρακτικών και το μαχητικό

κατά κόρον τον Josephson, *Union House, Union Bar*, ιδίως σ. 216-233, ενώ για το Σικάγο υπάρχει η μελέτη του Andrew Wender Cohen, *The Racketeer's Progress. Chicago and the Struggle for the Modern American Economy, 1900-1940*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2004, ιδίως σ. 265-295.

²⁸⁹ Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 251.

²⁹⁰ Για είκοσι αυτοτελή Λόκαλς που συνδέθηκαν με την Congress of Industrial Organizations, βλ. Brooks, *When Labor Organizes*, σ. 339.

²⁹¹ Βλ. για παράδειγμα, το παράθεμα στο Galenson, *The CIO challenge*, σ. 588.

²⁹² Horowitz, *The New York Hotel Industry*, σ. 28-33.

πνεύμα των σωματείων του κλάδου αποτυπώθηκε στην αλματώδη ανάπτυξή τους. Το 1937, ο αριθμός των συνδικαλισμένων εργατών της Hotel and Restaurant Employees International είχε ξεπεράσει τις εκατό χιλιάδες, στοιχείο εντυπωσιακό συγκρινόμενο με τους εικοσιέξι χιλιάδες συνδικαλισμένους του 1932.²⁹³ Ο Φλόουρ το 1940, ανέφερε την ύπαρξη 215.000 μελών της ένωσης, γεγονός που την κατέτασσε στην πέμπτη θέση στο εσωτερικό της American Federation of Labor από άποψη αριθμητικής ισχύος.²⁹⁴

Στην περίοδο αυτή, οι εργατικές ενώσεις έθεσαν ως κύρια προτεραιότητα την αναγνώρισή τους με απώτερο στόχο την υπογραφή συλλογικών συμβάσεων και συμφωνητικών, που θα τροποποιούσαν τις συνθήκες εργασίας και θα καθιστούσαν ως αναγκαία προϋπόθεση για την εργασία σε μια επιχείρηση την εγγραφή στο αντίστοιχο σωματείο. Τέτοιες ρυθμίσεις είχαν ισχύ στο παρελθόν σε θύλακες ειδικευμένων εργατών και συνδέονταν με πρακτικές κατανομής της εργασίας σύμφωνα με τις οποίες άνεργα μέλη της ένωσης δικαιούνταν πρόσληψης βάσει των αναγκών τους και της περιόδου παραμονής εκτός εργασίας.²⁹⁵ Στην ουσία, το εργατικό κίνημα φιλοδοξούσε να επαναφέρει αυτού του τύπου τις συμφωνίες, επεκτείνοντας την ισχύ τους για το σύνολο των εργατών στα ξενοδοχεία και στα εστιατόρια, στο πνεύμα που είχε κυριαρχήσει στις «αυθόρμητες» απεργίες της περιόδου του National Recovery Act. Τα μισθολογικά αιτήματα παρέπεμπαν σε ρυθμίσεις παρόμοιες με αυτές που είχε θεσπίσει το National Recovery Act, δηλαδή τη θέσπιση κατώτατου μισθού στα 15 δολάρια και ανάλογες αυξήσεις για το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό.

Αυτό καθίσταται σαφές από την ανάγνωση των συμφωνιών που επέβαλαν οι κύριες ενώσεις, όπως για παράδειγμα το Λόκαλ 302, που κάλυπτε τους εργαζόμενους στις αλυσίδες-καφετέριες της Νέας Υόρκης στα τέλη του 1938: «οι απλοί εργάται (ο όρος που χρησιμοποιείται δι' αυτούς είναι miscellaneous workers) πληρώνοντο 13 δολάρια (...) σήμερα όμως πληρώνεται 15 δολ και πλέον την εβδομάδα. Οι μισθοί των κάουντεργκερλς ανεβιβάσθησαν από 15 δολάρια εις 18 εβδομαδιαίως. Οι

²⁹³ Βλ. τον σχετικό πίνακα στο Levinson, *Labor on the March*, σ. 314

²⁹⁴ Edward Flore, «Hotel and Restaurant Workers' International Union», *Labor Information Bulletin* 7.4 (Απρίλιος 1940), σ. 2. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνει και ο Milton Derber, που κάνει λόγο για εντυπωσιακή ενίσχυση, Milton Derber, «Growth and Expansion», στο Milton Derber και Edwin Young (επιμ.), *Labor and the New Deal*, Μάντισον (Madison), University of Wisconsin Press, 1957, σ. 15. Βλ. και Labor Research Association, *Labor Fact Book 5*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1941, σ. 130, όπου τα παρακάτω στοιχεία: 1938: 175.900, 1939: 184.800, 1940: 202.500.

²⁹⁵ Για το φαινόμενο αυτό, βλ. Dorothy Sue Cobble, «Organizing the Postindustrial Work Force: Lessons from the History of Waitress Unionism», *Industrial and Labor Relations Review* 44.3 (Απρίλιος, 1991), σ. 419-436 και ιδίως σ. 423-424.

κάουντερμεν (...) λαμβάνουν ως βασικόν μισθόν 30 δολάρια και άνω εβδομαδιαίως. Το κατώτατον όριον δια τους αρχιμαγείρους ανεβιβάσθη από 30 δολάρια εις το σημερινόν επίπεδον των 50 δολλαρίων εβδομαδιαίως».²⁹⁶ Οι μισθολογικές ρυθμίσεις συνοδευόταν από τη διεκδίκηση τουλάχιστον ενός ρεπό ανά εβδομάδα, τη μείωση των ωρών εργασίας, ώστε να μην υπερέβαιναν τις 54 ώρες εβδομαδιαίως (6 μέρες εργασίας επί εννιά ώρες) και την κατάργηση των «αφαιρέσεων», δηλαδή του αντιτίμου που κρατούσε από τους εργαζόμενους η εργοδοσία για την παροχή τροφής, στολής ή ενδεχομένως και στέγης.

Η ιδέα της οργάνωσης των εργαζομένων, ως αναγκαία προϋπόθεση για την βελτίωση των συνθηκών εργασίας στα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία, βρήκε σημαντική απήχηση στις τάξεις των ελληνοαμερικανών εργατών, οι οποίοι ήδη από το 1933 είχαν εμφανίσει αξιοπρόσεκτες τάσεις συνδικαλιστικής δράσης και απεργιακής διεκδίκησης. Αν και η εξαγωγή συνολικών συμπερασμάτων είναι παρακινδυνευμένη, διαφαίνεται ότι ύστερα από την πρόσκαιρη κινητικότητα της περιόδου του NRA, οι συνθήκες εργασίας στην πλειονότητα των εθνοτικών επιχειρήσεων δεν είχαν τροποποιηθεί σημαντικά. Την υπόθεση αυτή, ενισχύουν οι πληροφορίες που περιέχονται στις «εργατικές ανταποκρίσεις» του *Εμπρός*. Οι ανταποκρίσεις αυτές, δεν περιορίζονταν στη διατύπωση γενικών καταγγελιών, αλλά παρέθεταν συγκεκριμένα στοιχεία, γεγονός που ενισχύει τη σχετική τους αξιοπιστία.

Ενδεικτική είναι η παρακάτω ανταπόκριση από τη Νέα Υόρκη: «Le Roy Restaurant. Αυτή είνε η ονομασία του ξενοδοχείου εις το 59 Λέξινγκτον Άβενιου, το οποίον διευθύνεται από τους 'έγκριτους ομογενείς' Ευάγγελον Καλκίνην εκ Σπάρτης και τους αδελφούς Κοντογιάννη εκ της νήσου Ικαρίας. Οι ιδιοκτήται του εν λόγω ξενοδοχείου επανειλημμένως έχουν απορρίψη τας προτάσεις του Γιούνιον Λόκαλ 89 και εξακολουθούν την αντεργατικήν τακτικήν των, εκμεταλλευόμενοι τους επίσης Έλληνας υπαλλήλους των, με τον πλέον απάνθρωπον τρόπον με τους εξευτελιστικούς μισθούς τρία δολάρια την εβδομάδα και οι οποίοι παρά την σκληράν και πολύωρον εργασίαν, είναι καταδικασμένοι να περιμένωσι να ζήσωσι από τα ψύχουλα των πελατών, τις πενταροδεκάρες, τα λεγόμενα τυχερά».²⁹⁷ Η αμοιβή των τριών δολαρίων

²⁹⁶ «Η ένωσης εργατών καφετεριών Λόκαλ 302 υπό προοδευτικήν και τίμιαν καθοδήγησιν. Ο πρόεδρος αυτής Γουίλλιαμ Μέσεβιτς απαριθμει τας προόδους της ενώσεως αφ' ης ημέρας ανέλαβαν την εξουσίαν οι προοδευτικοί», *Εμπρός*, 26/10/1938, σ. 3. Ανάλογα στοιχεία από διάφορες πόλεις στο Flore, «Hotel and Restaurant Workers», σ. 3.

²⁹⁷ Ανταποκριτής, «Ζητά υποστήριξη για την απεργία στο Λε Ροϋ Ρεστωράντ της Ν. Υόρκης. Θα γίνει μαζικό πικετάρισμα μπροστά στο μαγαζί. Τα τρομοκρατικά μέτρα των 'ομογενών' ιδιοκτητών», *Εμπρός*, 14/5/1937, σ. 5.

που μνημονεύεται εδώ είναι σπάνια στα κείμενα που αφορούσαν επιχειρήσεις στη Νέα Υόρκη, καθώς στα μη οργανωμένα καταστήματα του κλάδου, οι συνήθειες αιτιάσεις έκαναν λόγο για αμοιβές των σερβιτόρων περίπου στα 6 δολάρια.²⁹⁸ Οι πολύ μικρές αμοιβές εντοπίζονταν κυρίως σε επιχειρήσεις μικρότερων πόλεων, όπου η συνδικαλιστική παρέμβαση ήταν αναίμικη, όπως στο Άσμπουρυ Παρκ (Asbury Park) του Νιου Τζέρσεϋ, όπου ένας «εργάτης κουζίνας» ανέφερε ότι οι αμοιβές των σερβιτόρων για 12ωρη εργασία μόλις ξεπερνούσαν τα τρία δολάρια την εβδομάδα.²⁹⁹

Η προπαρασκευή για την «οργάνωση» ενός καταστήματος βασιζόταν στην πρόσληψη ενός συνδικαλισμένου εργάτη, ή μιας μικρής ομάδας στην περίπτωση μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Όταν ένας ικανός αριθμός εργαζομένων είχε πλέον εγγραφεί κρυφίως στη συνδικαλιστική ένωση του κλάδου, μια επιτροπή εμφανιζόταν στην εργοδοσία διεκδικώντας την υπογραφή σύμβασης και την αναγνώριση του σωματείου. Ενδεχόμενη άρνηση είχε ως συνέπεια την έναρξη του «πικεταρίσματος», δηλαδή της παρουσίας έξω από τις πόρτες του καταστήματος μιας ανθρώπινης αλυσίδας, την οποία αποτελούσαν απεργοί και μέλη του σωματείου από άλλες επιχειρήσεις. Το «πικετάρισμα» υπήρξε η πλέον διαδεδομένη τακτική του εργατικού κινήματος την περίοδο αυτή, αποσκοπώντας στην ενημέρωση των πελατών για την απεργία και καθιστώντας παράλληλα δύσκολη την πρόσβαση στην είσοδο. Ο προφανής στόχος ήταν η μείωση της πελατείας, η πτώση του τζίρου και εν τέλει ο εξαναγκασμός του εργοδότη σε υποχώρηση. Το παράλληλο πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής ήταν ότι η εργατική ένωση δεν ερχόταν σε αντιπαράθεση με τους εργαζόμενους που τυχόν συνέχιζαν να εργάζονται και η απεργιακή δράση μπορούσε να συνεχίζεται ανεξαρτήτως του βαθμού συμμετοχής των εργαζομένων της επιχείρησης.

Η νέα μορφή διαμαρτυρίας, η οποία ακροβατούσε στα όρια της νομιμότητας, καθώς τυπικά οι απεργοί δεν ασκούσαν βία εναντίον των πελατών ή των απεργοσπαστών, αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματική στις μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις. Αυτό καθίσταται σαφές, για παράδειγμα, από τις αναφορές του *Εμπρός* στα τεκταινόμενα στις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις, όπου συχνά οι ιδιοκτήτες συναινούσαν ύστερα από μερικές ώρες ή μέρες κινητοποίησης στα αιτήματα της ένωσης. Η υποχωρητικότητα των εργοδοτών σχετιζόταν με την

²⁹⁸ Ενδεικτικά, «Ανταποκριτής μας στο πίκετ λάϊν στη Νέα Υόρκη. Γίνεται δεκτός με χαρά από τους απεργούς του Lobster Clam House», *Εμπρός*, 23/2/1937, σ. 7.

²⁹⁹ Εργάτης Κουζίνας, «Οργάνωσις των μαγειροσερβιτόρων εις το Άσμπορυ Πάρκ», *Εμπρός*, 22/6/1937, σ. 7.

αδυναμία τους να ανταποκριθούν σε μια παρατεταμένη απώλεια εσόδων: «όπως και πολλοί άλλοι Έλληνες μπουσάδες στην αρχή τους κυριεύει το πείσμα και δεν θέλουν να ακούσουν τίποτε το λογικό, αλλά όταν η απεργία τους κτυπά την τσέπη αλλάζουν γνώμη» παρατηρούσε ένας ανταποκριτής ύστερα από το «πικετάρισμα» δύο ελληνικών εστιατορίων στη συνοικία Jamaica της Νέας Υόρκης.³⁰⁰

Η μελέτη των σχετικών ειδήσεων πιστοποιεί ότι η «οργάνωση» των ελληνικών καταστημάτων, λόγω του μεγέθους και της εμβέλειάς τους, δεν αποτέλεσε ξεχωριστό στόχο των εργατικών ενώσεων. Το γεγονός αυτό σχετίζεται αναμφίβολα με τη γεωγραφία και άνθρωπογεωγραφία των επιχειρήσεων του κλάδου, καθώς τα ελληνικά καταστήματα σπάνια συγκροτούσαν αυτοτελείς θύλακες, ενώ και στο εσωτερικό τους δεν εργαζόταν αποκλειστικά ελληνοαμερικανοί. Τα δύο αυτά στοιχεία ερμηνεύουν και την απουσία ελληνικών εργατικών ενώσεων, κατά το παράδειγμα του Λόκαλ 70 των εργατών γούνας. Η στάση της αριστεράς ως προς το ζήτημα ίδρυσης μιας τέτοιας ένωσης, είναι αποκαλυπτική για τις ιεραρχήσεις της, όπου πρυτάνευε η συμμετοχή στα αναγνωρισμένα Λόκαλς του κλάδου και όχι η εμφάνιση νέων «εθνικών» οργανώσεων. Αυτός άλλωστε ήταν και ο μοναδικός τρόπος οργάνωσης των πολυάριθμων ελληνοαμερικανών εργατών στις μεγάλες επιχειρήσεις, τις αλυσίδες και τις καφετέριες της πόλης. Μια αυτοτελής ελληνική ένωση θα επέφερε ουσιαστικά εμπόδια σε αυτήν την προσπάθεια, ενώ παράλληλα θα δημιουργούσε νέους όρους στις ήδη υπάρχουσες οργανωμένες ελληνικές επιχειρήσεις. Το σύνολο αυτής της αντίληψης αποτυπώθηκε στην πολεμική του *Εμπρός* έναντι της προσπάθειας εμφάνισης ενός Ελληνικού Εργατικού Συνδέσμου στη Νέα Υόρκη με στόχο την κάλυψη των ελλήνων εργαζομένων στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια της πόλης.³⁰¹ Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η ανάπτυξη και ενδυνάμωση των ήδη αναγνωρισμένων Λόκαλς δεν πρέπει να επέτρεψε στον Ελληνικό Εργατικό Σύνδεσμο να εμφανίσει αξιοσημείωτη δραστηριότητα.

Μια ανταπόκριση από το Πίτισμπουργκ, όπου Λόκαλς εργαζομένων στα εστιατόρια εμφανίστηκαν μόλις το 1935, περιγράφει την τυπολογία του τρόπου με τον οποίον αναπτύσσονταν η συνδικαλιστική οργάνωση και διεκδίκηση στα

³⁰⁰ Ανδ. Κεη. «Οι εργάται εστιατορίων Constantine της Τζαμέγκα απήργησαν. Ζητούν κατάργησιν της 14ώρου εργασίας και μίαν ημέραν την εβδομάδα όφφ. Ο ιδιοκτήτης εκάλεσε τους συγγενείς και τους κουμπάρους του να σπάσουν την απεργίαν», *Εμπρός*, 12/10/1937, σ. 5.

³⁰¹ Πάνος Χαρισιάδης, «Ο νέος 'Σύνδεσμος Ελλήνων Εργατών'. Έχει την ενεργόν και ένθερμον υποστήριξιν της μοναρχοφασιστικής *Ατλαντίδος*. Ποίοι είναι οι πραγματικοί οργανωταί του», *Εμπρός*, 4/2/1938, σ. 1. Την πρωτοβουλία για την εν λόγω κίνηση είχε η ομάδα των διαγραμμένων, από τις αρχές της δεκαετίας του 1930, συνδικαλιστών του κλάδου και ο πάντα δραστήριος Τ. Σολούνας.

ελληνοαμερικανικά καταστήματα. «Την περασμένη βδομάδα υπέγραψαν συμβόλαια με το Λόκαλ 237 των εργατών τροφίμων τέσσερα Ελληνικά μαγαζιά στο βόρειο μέρος του Πίττσμπουργ. Πρώτο υπόγραψε το «Λαρου Ρεστωράντ» έπειτα από τέσσερις μέρες πικετάρισμα. Ήταν ακριβώς η ώρα του φαγητού όταν άρχισε η απεργία και το μαγαζί ήταν γεμάτο από πελάτες. Μερικοί μάλιστα από τους πελάτες φωνάζανε του ιδιοκτήτη ότι πεινούνε και τον ερωτούσαν πότε θα υπογράψει. Το αποτέλεσμα ήταν να φωνάξει ο μπόσης τους αντιπροσώπους του Γιούνιο και να υπογράψει. Αμέσως όλοι οι εργάτες και εργάτριες πήραν αύξηση μισθού, μια μέρα ανάπαυση τη βδομάδα και εννιά με δέκα ώρες δουλειά την ημέρα. Την ίδια ώρα πήγαμε απέναντι στο ‘Φίλιπς Γκρηλ’, ο ιδιοκτήτης του οποίου αρνήθηκε να υπογράψει συμβόλαιο με το Γιούνιο. Επί τρεις συνεχείς μέρες πικετάρουμε το μαγαζί του μέχρι που υπέκυψε, αφού αντελήφθηκε πως ούτε δικηγόροι, ούτε αστυνομικοί, ούτε κανείς άλλος δεν μπορούσε να τον «σώσει». Επίσης υπόγραψε το «G. D. Restaurant» μαζί με το ‘Λασάλ’ εξασφαλίζοντας τους ίδιους όρους στην υπαλληλία. Το ‘Πηπλς Γκρηλ’ υπέγραψε ύστερα από 15 λεπτά πικετ-λάιν. (...) Τα ψευτοπατριωτικά συνθήματα δεν πιάνουν τόπο, διότι οι Έλληνες έχουν βαργιστήσει πιά να δουλεύουν 12 ώρες και εφτά μέρες. Γι’ αυτό άρχισαν να μπαίνουν ομαδικά στο Γιούνιο. Τι απέκτησαν οι Έλληνες εργάτες τόσα χρόνια που δουλεύουν σκλάβοι της κουζίνας; Μόνο που ασπρίσανε τα μαλλιά τους πρόωρα και πολλοί απ’ αυτούς χτικιάσανε ενώ αρκετοί σερβιτόροι έχουν γίνει «φλατ-φουτ» με ένα σωρό κάλους. (...) Κάνω λοιπόν έκκληση σε όλους τους Έλληνες εργάτες ξενοδοχείων να γραφτούνε αμέσως στο Γιούνιο, Λόκαλ 237. Η διεύθυνση είναι 109 Liberty Ave. Πίττσμπουργ».³⁰²

Οι αντιπαραθέσεις στα ελληνοαμερικανικά καταστήματα ήταν περισσότερο αψιμαχίες, δίχως ιδιαίτερη ένταση ή διάρκεια. Παράλληλα, είναι βέβαιο ότι πολυάριθμα ελληνικά καταστήματα παρέμεναν απροσπέλαστα για τις εργατικές ενώσεις, εξαιτίας του μικρού μεγέθους τους, της γεωγραφικής τους τοποθεσίας ή και της απροθυμίας των εργατών να στηρίζουν τις οργανωτικές εκστρατείες των ενώσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως, η συνολική ανάπτυξη του εργατικού κινήματος πρέπει να είχε ως αποτέλεσμα την τροποποίηση των εργασιακών σχέσεων σε πολυάριθμες ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις. Το «πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ

³⁰² Ε. Μίτσελ, «Με το Λόκαλ 237 των εργατών τροφίμων στο Πίττσμπουργ υπέγραψαν 4 ελληνικά μαγαζιά», *Εμπρός*, 9/3/1937, σ. 5. Η δράση του Λόκαλ 237 είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή το Φθινόπωρο του 1937 συλλογικής σύμβασης στα ξενοδοχεία για πρώτη φορά, γεγονός που θεωρήθηκε τομή στην ιστορία του εργατικού κινήματος της πόλης, Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 272.

των εστιατόρων και των εργατών» κάνει σποραδικά την εμφάνισή του στις στήλες του *Εθνικού Κήρυκα*, γεγονός που δεν επιτρέπει να εξάγουμε ευρύτερα συμπεράσματα.³⁰³ Περισσότερα στοιχεία διαθέτουμε για την σταθερή ταύτιση των μικροεπιχειρηματιών με το Δημοκρατικό Κόμμα, καθώς μαρτυρά η ενεργητική αρθρογραφία που προηγήθηκε των προεδρικών εκλογών του 1936.

Ο πρόεδρος της Quality Restaurateur Association, της ελληνικής ένωσης εστιατορίων στη Νέα Υόρκη, είχε οριστεί επικεφαλής της «επιτροπής εστιατόρων της εθνικής επιτροπής στήριξης του Δημοκρατικού Κόμματος», ενώ ο εκδότης της εφημερίδας Ευριπίδης Κεχαγιάς υποστήριζε πως ο Ρούζβελτ «έθεσε τους ισχυρούς και τους αδυνάτους καταστηματάρχας εις ίσην μοίραν».³⁰⁴ Τα κείμενα αυτά αν και ενέχουν τις υπερβολές και τις απλουστεύσεις που επέβαλε η προεκλογική εκστρατεία, σκιαγραφούν την κοινή πεποίθηση της αναστροφής της οριακής κατάστασης στην οποία είχαν περιέλθει οι ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις ύστερα από το 1933. Άλλωστε, οι νομοθετικές πρωτοβουλίες του New Deal ικανοποιούσαν συχνά-πυκνά τους πόθους των μικρών επιχειρήσεων, όπως στην περίπτωση του Robinson-Patman Act, που απαγόρευε την προμήθεια εμπορευμάτων με σημαντική έκπτωση για τις μεγάλες επιχειρήσεις.³⁰⁵

Από την πλευρά της αριστεράς, έχουμε επισημάνει την προσπάθεια προσεταιρισμού των μικρών επιχειρηματιών σύμφωνα με την λογική της «ενότητας του εργαζόμενου ελληνισμού». Στην εποχή του Λαϊκού Μετώπου, οι μικροί επιχειρηματίες καλούνταν να αντιληφθούν να συναινέσουν στις εργατικές διεκδικήσεις, καθώς με τον τρόπο αυτό θα ενισχύονταν ο τζίρος τους και θα διασφαλιζόταν η επιβίωσή τους. Στο Νιούαρκ η ελληνοαμερικανική αριστερά διέθετε ισχυρούς θύλακες υποστηρικτών, έχοντας πρωταγωνιστήσει στη συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών τροφίμων και ξενοδοχείων ήδη από τη δεκαετία του 1920. Το 1938, ύστερα από πρωτοβουλία των Ελλήνων συνδικαλιστών του Λόκαλ 109 των σερβιτόρων και του Λόκαλ 27 των εργατών γούνας, συγκροτήθηκε μια Ελληνική

³⁰³ Βλ. για παράδειγμα «Ένα μοναδικό συμπόσιο γύρω από την οργάνωσιν των Ελλήνων εστιατόρων», *Εθνικός Κήρυξ*, 1/11/1935, σ. 4, όπου το θέμα θίγεται δίχως περαιτέρω ανάλυση.

³⁰⁴ Ευριπίδης Κεχαγιάς, «Τι έκαμεν ο Ρούσβελτ δια τους μικρούς Έλληνας επιχειρηματίας», *Εθνικός Κήρυξ*, 14/9/1936, σ. 4 και Charles Manos, «Οι Έλληνες εστιάτορες Αμερικής καλούνται εις τον αγώνα της επανεκλογής του Ρούσβελτ», *Εθνικός Κήρυξ*, 12/10/1936, σ. 4.

³⁰⁵ Ενδεικτικά, «Η νομοθεσία κατά των δικτύων καταστημάτων (Chain Stores). Οι Έλληνες ενδιαφέρονται ιδιαιτέρως εις το ζήτημα αυτό», *Εθνικός Κήρυξ*, 25/3/1936, σ. 1.

Επαγγελματική Επιτροπή, η οποία περιελάμβανε τόσο εργαζόμενους όσο και μικροεπιχειρηματίες «ώστε να υπηρετήση όλους μας, χωρίς καμιά διάκρισιν».³⁰⁶

Συνδικαλιστική οργάνωση και απεργίες στα εστιατόρια και στα ξενοδοχεία

Η ανάπτυξη του εργατικού κινήματος με όρους «βιομηχανικής οργάνωσης» σήμαινε ότι το επίκεντρο των δραστηριοτήτων του ήταν οι μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου, δηλαδή οι αλυσίδες και τα μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα. Το 1937, το έτος της κορύφωσης των εργατικών αγώνων, μια ανάλογη τάση διακρίνεται και στις επιχειρήσεις της «βιομηχανίας τροφίμων», όσο και αν λόγω της φύσης της απουσιάζουν ορόσημα ανάλογα με τις απεργίες για παράδειγμα στην αυτοκινητοβιομηχανία. Η καταγραφή 372 απεργιών στον κλάδο της «παροχής υπηρεσιών», που περιλάμβανε εκτός από τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια και ορισμένες μικρότερης εμβέλειας δραστηριότητες, όπως τα καθαριστήρια, φανερώνει τη δυναμική του κινήματος, καθώς ο αριθμός αυτός ήταν ο τρίτος υψηλότερος υπολειπόμενος μόνο της υφαντουργίας και του εμπορίου.³⁰⁷ Οι πολυάριθμες απεργιακές κινητοποιήσεις, τα «πικεταρίσματα» μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων σε συνδυασμό με τις μεγάλες οργανωτικές εκστρατείες είχαν ως αποτέλεσμα την δυναμική ανάπτυξη των εργατικών ενώσεων.

Η ταυτόχρονη δημιουργία και ενδυνάμωση τους σε πολυάριθμες πολιτείες, η ικανότητα του εργατικού κινήματος να πυροδοτεί διαδοχικές απεργιακές κινητοποιήσεις επιτυγχάνοντας την οργάνωση ολόκληρων κλάδων ή γεωγραφικών περιοχών και η ανάδυση ενός νέου ηλικιακά δυναμικού με ριζοσπαστικούς προσανατολισμούς υπήρξαν κύρια στοιχεία της δραστηριότητας της Hotel and Restaurant Employees International. Η ενίσχυση του εργατικού κινήματος, η ισχυροποίηση και επιρροή της CIO, οι νομοθετικές πράξεις όπως το Wagner Act και οι ρυθμίσεις για τη θέσπιση κατώτατων αμοιβών υπήρξαν παράγοντες που συνετέλεσαν καθοριστικά στην επέκταση της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια, ακόμα και σε περιοχές που δε διέθεταν σημαντικές παραδόσεις εργατικών αντιστάσεων. Στο έργο του ο Matthew Josephson μνημονεύει απεργίες, διεκδικήσεις, συλλογικές συμβάσεις και δραστήρια Λόκαλ σε

³⁰⁶ Κάππας, «Οργάνωσις Ελληνικής Επαγγελματικής Επιτροπής εις το Νιούαρκ, Νέας Ιέρσης», *Εμπρός*, 15/3/1938, σ. 5. Βλ. και τη λογοτεχνική αποτύπωση της ιδέας για τον μικροεπιχειρηματία που αντιλαμβάνεται τα ταξικά του συμφέροντα, Π. Κογιός, «Μαζύ σας», *Πρωτοπόρος* 20 (Οκτώβριος, 1936), σ. 17.

³⁰⁷ Don Q. Crowther, «Analysis of Strikes in 1937», *Labor Information Bulletin* 5.5 (Μάιος 1938), σ. 11-13.

μια σειρά πολιτειών από την ανατολική έως τη δυτική ακτή, που τροποποίησαν σημαντικά τις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας προς όφελος της δεύτερης.³⁰⁸

Στη Νέα Υόρκη πολύμηνη υπήρξε η απεργία των εργαζομένων στα περίπου 50 καταστήματα Automat, της εταιρείας Horn&Hardart, στην αλυσίδα εστιατορίων Childs και σε μια σειρά μεγάλων ξενοδοχείων.³⁰⁹ Στο σύνολο των παραπάνω περιπτώσεων μνημονεύεται η ύπαρξη ελληνικών απεργιακών επιτροπών, οι οποίες λειτουργούσαν υπό την εποπτεία των κεντρικών συνδικαλιστικών ενώσεων. Αναμφίβολα, η κύρια εξέλιξη της περιόδου σχετιζόταν με την υπογραφή συλλογικής σύμβασης εργασίας στα μεγάλα ξενοδοχεία της πόλης, η οποία κάλυπτε περισσότερους από εικοσιπέντε χιλιάδες εργαζόμενους διάφορων ειδικοτήτων και προέβλεπε σημαντικές μισθολογικές αυξήσεις για όλες τις ειδικότητες, ενώ ανάλογες συμφωνίες υπεγράφησαν την ίδια περίοδο και στο Σικάγο.³¹⁰ Δεδομένου ότι έως το 1938 μια τέτοια ρύθμιση δεν είχε εφαρμοστεί ποτέ, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος των εξελίξεων και καθίσταται αντιληπτή και η ραγδαία αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων εργατών. Η τελευταία εξέλιξη δεν ήταν απλώς ποσοτική, αλλά εξέφραζε την εμπιστοσύνη των εργατών στις ενώσεις, το αυξημένο ενδιαφέρον για την καθημερινή τους λειτουργία και την ανάδειξη στο εσωτερικό τους νέων συνδικαλιστών, δίχως τις δεσμεύσεις που χαρακτήριζαν τους προκατόχους τους.

Στο σημείο αυτό, αποτυπώνεται και η δυναμική των εργατικών ενώσεων του κλάδου στις τάξεις των ελληνοαμερικανών εργατών. Σύμφωνα με το *Εμπρός*, στη Νέα Υόρκη μόνο, το 1937 περισσότεροι από τέσσερις χιλιάδες ελληνοαμερικανοί εργάτες συμμετείχαν στις αρχαιρεσίες των σωματείων τους. Ειδικότερα μνημονεύεται η ύπαρξη περίπου χιλίων εγγεγραμμένων στο Λόκαλ 325, των εργατών εστιατορίων της περιοχής του Μπρούκλιν, 1500 στο Λόκαλ 16 των σερβιτόρων και δύο χιλιάδων στο «βιομηχανικό» Λόκαλ 302 των εργαζομένων σε καφετέριες.³¹¹ Τα στοιχεία αυτά, δεν είναι δυνατό να διασταυρωθούν και είναι πιθανό ότι ενείχαν το στοιχείο της υπερβολής. Παρόλα αυτά όμως, φανερώνουν τη δυναμική των εργατικών ενώσεων,

³⁰⁸ Josephson, *Union House, Union Bar*, σ. 262-283. Βλ. και Cobble, *Dishing it Out*, σ. 86-107 για τις δραστηριότητες των σερβιτόρων, υπό τον δηλωτικό τίτλο «The Flush of Victory, 1930-1955».

³⁰⁹ Τα Automat ήταν καταστήματα με μηχανήματα αυτόματης πώλησης. Πίσω από αυτά δεκάδες εργαζόμενοι κατασκεύαζαν και αναπλήρωναν τις προμήθειες, δίχως να έχουν πρόσθετα εισοδήματα από φιλοδώρηματα. Τα Automat ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, λόγω του χαμηλού κόστους των προϊόντων τους και η Horn&Hardart η μεγαλύτερη αλυσίδα του κλάδου, εξυπηρετώντας περισσότερους από 350.000 πελάτες σε ημερήσια βάση.

³¹⁰ Κωδικοποιημένα οι βασικοί όροι των συμφωνιών στο Flore, «Hotel and Restaurant Workers», σ. 3-4. Αναλυτικά, στο Horowitz, *The New York Hotel Industry*, σ. 28-45.

³¹¹ «Δια τον ιδιοκτήτην και τους συντάκτας του *Εθνικού Κήρυκος*», *Εμπρός*, 19/10/1937, σ. 4.

όπως άλλωστε αποδεικνύει το γεγονός ότι στις διοικήσεις των παραπάνω Λόκαλ επανειλημμένα εξελέγησαν ελληνοαμερικανοί εργάτες με τα ψηφοδέλτια της προοδευτικής παράταξης. Οι περισσότεροι από αυτούς προερχόταν από τις τάξεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς, αν και δεν ήταν όλοι οργανωτικά συνδεδεμένοι με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Νέοι ηλικιακά, δίχως προηγούμενη συμμετοχή σε κάποια εργατική ένωση οι ελληνοαμερικανοί εκπρόσωποι προέρχονταν από τις τάξεις της μισθωτής εργασίας και όχι από τις δομές της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας. Αποτελούσαν, κατά συνέπεια, τυπικά δείγματα του νέου τύπου εργατικού αντιπροσώπου που αναδύθηκε την περίοδο του New Deal και των βιομηχανικών ενώσεων: μεταναστευτικής καταγωγής, νεαρής ηλικίας, με προοδευτικό προσανατολισμό και πρόσφατη εργασιακή εμπειρία.

Ο παρακάτω πίνακας αποσκοπεί σε μια πρώτη απόπειρα καταγραφής των ελληνοαμερικανών «αξιωματούχων» και στην ανάδειξη της γεωγραφικής διασποράς του φαινομένου της συνδικαλιστικής οργάνωσης του ελληνοαμερικανικού στοιχείου.³¹²

Πόλη	Λόκαλ	Όνομα	Αξίωμα
Newark	109	Βασίλης Νίττας Ε.Α. Λουκόπουλος	Πρόεδρος Γραμματέας
Lynn, Massachusetts	701	John Poulos	Πρόεδρος
Washington, D.C.	781	Kostas Dimitrakopoulos	Πρόεδρος
San Francisco	110	Λ. Προδρόμου	Business Agent
Pittsburgh	237	Λαζαρίδης	Business Agent
Milwaukee	324	Γ. Μάξουελ Δ. Κατσίμπας	Πρόεδρος Οργανωτής
New York	325	Β. Γεωργίου Δέλλας Στ. Μόσχος Ματθαίος Γεωργίου	
New York	302	Κώστας Δρίτσας	

³¹² Ο ενδεικτικός αυτός πίνακας προκύπτει από την αντιβολή δημοσιευμάτων του *Εμπρός* της διετίας 1937-1938 με τις αναμνήσεις του Μιχάλη Σαββίδη και πιο ειδικά με έναν πρόχειρο κατάλογο που περιλαμβάνεται στο έγγραφο «Biographical notes on pioneers of the labor movement», Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη. Επιπλέον στοιχεία παρείχαν έγγραφα από την συλλογή Poulos Collection, που απόκειται στην Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Box 12, Folder 4 (C.I.O.).

		Άγγελος Παργιανός Αρθουρ Μπέρρυς	
New York	89	Δ. Λεβέντης Μ. Αποστόλου	
New York	16	Γ. Ζαχαρίας Χάρης Κλήρων	
New York	1	Στ. Ηλίας Π. Ραΐσσης (P. Ress) Βότσης	
Albany	471	Νικόλαος Πανταζής	Business Agent
Philadelphia	565	Φραντζής	Business Agent

Η ανάδειξη στη διοίκηση του σωματείου ενός ελληνοαμερικανού συνδικαλιστή προφανώς σχετιζόταν με την παρουσία ικανού αριθμού ομοεθνών στις τάξεις του αντίστοιχου Λόκαλ, αλλά δεν περιοριζόταν σε αυτό το επίπεδο. Η επιτυχία τους σχετιζόταν με την ενεργή παρουσία τους στις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης, στο γεγονός ότι συμμετείχαν στα προοδευτικά ψηφοδέλτια που κατά κύριο λόγο επικρατούσαν στις αρχαιρεσίες και στη συνολική τάση της ανάδειξης εργατών με μεταναστευτική καταγωγή στις διοικήσεις των σωματείων. Την περίοδο αυτή, για πρώτη φορά στην ιστορία της Hotel and Restaurant Employees International αναγνωρίστηκε η ανάγκη οργάνωσης όλως των εργατών ανεξαρτήτως καταγωγής και η εγκατάλειψη ρατσιστικών πρακτικών του παρελθόντος.³¹³ Το παράδειγμα του Τζων Πούλος (John Poulos), προέδρου και business agent του Λόκαλ 701 των εργατών τροφίμων στο Λυνν (Lynn), στη Μασσαχουσέτη είναι ενδεικτικό σε αυτήν την κατεύθυνση, καθώς η συνδικαλιστική του διαδρομή δεν εξαρτήθηκε από την παρουσία ή μη ελληνοαμερικανών εργατών στην πόλη του.

Ο Πούλος, δραστήριο στέλεχος της τροτσκιστικής αριστεράς, πρωταγωνίστησε στην οργάνωση των εργατών τροφίμων της περιοχής του, με αποτέλεσμα το 1937, σε ηλικία μόλις 25 ετών, να εκλεγεί πρόεδρος του Λόκαλ

³¹³ Στην κατεύθυνση αυτή, το ετήσιο συνέδριο της Hotel and Restaurant Employees International το 1938 όρισε καταστατικά το δικαίωμα όλων των εργατών, ανεξαρτήτως καταγωγής, θρησκείας ή χρώματος να συμμετέχουν στις τοπικές ενώσεις. Επίσης, την περίοδο αυτή εξελέγησαν για πρώτη φορά στις διοικήσεις των Λόκαλς εργάτες από την Ασία, βλ. και Flore, «Hotel and Restaurant Workers», σ. 2. Σημειώνουμε, την ισχυρή παρουσία «ξενογεννημένων» στις περισσότερες ειδικότητες, όπως για παράδειγμα στους σερβιτόρους, όπου τη δεκαετία του 1930 η σύνθεση του δυναμικού ήταν 36% «γηγενείς», 34% «ξενογεννημένοι» και 25% «μαύροι», Cobble, *Dishing it Out*, σ. 209.

701.³¹⁴ Στη συνέχεια ορίστηκε «οργανωτής» της C.I.O. στην περιοχή, πρόεδρος του North Shore Industrial Council, ενώ συμμετείχε και στο καταστατικό συνέδριο της ομοσπονδίας τον Οκτώβριο του 1938, όπως φανερώνει σχετικό πιστοποιητικό, που απόκειται στα αρχειακά του κατάλοιπα.³¹⁵ Ο Πούλος υπήρξε κεντρική μορφή στην ανάπτυξη των εργατικών διεκδικήσεων στο Λυνν, όπως άλλωστε επιβεβαιώνει η αδιάλειπτη εκλογή του στη διοίκηση του Λόκαλ 701 και η προβολή που τύγχαναν οι δραστηριότητές του στον τοπικό τύπο.³¹⁶ Ορισμένα δημοσιεύματα αυτών, επιτρέπουν την εκ του σύνεγγυς σκιαγράφηση του τρόπου ανάπτυξης του εργατικού κινήματος. Ξεχωρίζει η περίπτωση του εστιατορίου Sharaf στο κέντρο της πόλης, οι εργαζόμενοι του οποίου στις αρχές του 1938 προχώρησαν σε απεργία διεκδικώντας την αναγνώριση του Λόκαλ 701 και την βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Οι ιδιοκτήτες της επιχείρησης αρχικά κατέφυγαν σε δικαστικές πρωτοβουλίες, ονοματίζοντας τον Πούλος ως υπεύθυνο της εργατικής αναταραχής, ενώ παράλληλα με πληρωμένες καταχωρίσεις επιχείρησαν να αποδώσουν το κλείσιμο του εστιατορίου στις εσωτερικές αντιπαράθεσεις μεταξύ της American Federation of Labor και της Congress of Industrial Organizations. Στη ρητορική αυτή, το Λόκαλ 701 απάντησε με το «πικετάρισμα» της επιχείρησης και τη ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας για τη φύση της αντιπαράθεσης, η οποία αφορούσε «τις χαμηλές αμοιβές, τις μη ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας και την αναγνώριση της ένωσης [ώστε να επικρατήσουν] αξιοπρεπείς μισθοί, ώρες και συνθήκες εργασίας».³¹⁷

Ένας προσωρινός συμβιβασμός ύστερα από έναν μήνα κινητοποιήσεων φάνηκε να εκτονώνει την κατάσταση, έως ότου τον Απρίλιο τα σχέδια της εργοδοσίας για τη μετατροπή του εστιατορίου σε self-service, πυροδότησαν έναν νέο γύρο αναταραχής στο κέντρο του Λυνν. Οι ειδικότερες λεπτομέρειες των εξελίξεων στο εστιατόριο αυτό, πιθανόν να μην παρουσιάζουν από μόνες τους ιδιαίτερο

³¹⁴ Το 1938 ο Πούλος συμμετείχε στο ιδρυτικό συνέδριο του Socialist Workers Party, ως ο μοναδικός αντιπρόσωπος από το Λυνν, *The Founding of the Socialist Workers Party. Minutes and Resolutions, 1938-1939*, Νέα Υόρκη, Monad Press, 1982, σ. 84.

³¹⁵ «Credential to the First Constitutional Convention of the Committee for Industrial Organization», Poulos Collection, Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Box 12, Folder 4 (C.I.O.).

³¹⁶ Ενδεικτικά, «Restaurant Men Nominate Poulos», *Lynn Daily Telegram*, 4/12/1939, Poulos Collection, Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Box 12, Folder 4 (C.I.O.).

³¹⁷ Η ανακοίνωση της εργοδοσίας είχε τίτλο «Jurisdictional Dispute» και του Λόκαλ 701 «No Jurisdictional Dispute», Poulos Collection, Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Box 12, Folder 4 (C.I.O.).

ενδιαφέρον.³¹⁸ Παρόλα αυτά, η αυτοπεποίθηση των 26 εργατών να προκηρύξουν δύο απεργίες σε διάστημα τεσσάρων μηνών, η αποφασιστικότητα του Λοκαλ 701, οι θετικές για τους απεργούς δικαστικές αποφάσεις μεσούσης της απεργίας και τα επιχειρήματα της εργοδοσίας ότι οι κινητοποιήσεις οδηγούσαν στην χρεωκοπία δεν αποτελούν μεμονωμένα περιστατικά, αλλά χαρακτηριστικά επεισόδια μια ολόκληρης εποχής ανάπτυξης του εργατικού κινήματος. Αυτές ήταν οι συνθήκες που ανέδειξαν τους νέους συνδικαλιστές μεταναστευτικής καταγωγής, όπως τον Τζων Πούλος. Το 1940 ένας αναγνώστης απευθύνθηκε στην τοπική *Lynn Daily Telegram* ρωτώντας τι μπορεί να κάνει για τον γιο του που εργαζόμενος στην καντίνα ενός εργοστασίου «φεύγει στις 7.30 το πρωί και επιστρέφει στις 4 το απόγευμα παίρνοντας μόλις 3 δολάρια την εβδομάδα». Η λακωνική απάντηση της σύνταξης συμπυκνώνει την αύρα εμπιστοσύνης που περιέβαλε τους μαχητικούς συνδικαλιστές του C.I.O: «Βρείτε τον Τζων Πούλος, Business Agent των εργατών τροφίμων».³¹⁹

Το παράδειγμα της Hotel and Restaurant Employees International είναι ενδεικτικό της δυναμικής του εργατικού κινήματος στους μη βιομηχανικούς κλάδους της αμερικανικής οικονομίας. Ο τρόπος που αναδιοργανώθηκε η ένωση και η ηγεμονία της προοδευτικής παράταξης αποτυπώνει τις διεργασίες στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος και την εμβέλεια της αντίληψης για τη διευθέτηση των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας σε μια νέα βάση. Αυτή η εξέλιξη αντιπροσώπευε «ένα εξαιρετικό παράδειγμα επιτυχούς κομμουνιστικής διείσδυσης στην εργατική βάση μιας ένωσης της American Federation of Labor», δίνοντας ώθηση στην εμφάνιση της συγκροτημένης αντικομμουνιστικής πτέρυγας μετά το 1940.³²⁰ Στα χρόνια μετά τον πόλεμο, η Hotel and Restaurant Employees International υπήρξε ένα από τα κύρια πεδία αντιπαράθεσης με επίδικο την έξωση των κομμουνιστών, στοιχείο που σχετιζόταν με την επιρροή της αριστεράς από τα μέσα της δεκαετίας του 1930. Οι γενικές τάσεις ανάπτυξης του κινήματος διαφαίνονται και στα γεγονότα της οργάνωσης και δράσης των ελληνοαμερικανών εργατών. Μέσα σε λιγότερο από μια δεκαετία, αναπτύχθηκαν σημαντικές διεργασίες συνδικαλιστικής οργάνωσης και συμμετοχής στα πολυεθνικά και μαχητικά Λόκαλς της ένωσης, μεταβάλλοντας την εικόνα του «σκλάβου της κουζίνας» των προηγούμενων δεκαετιών. Στην περίοδο έως

³¹⁸ Ενδεικτικά και μόνο ορισμένοι τίτλοι δημοσιευμάτων της τοπικής *Lynn Daily Telegram*: «Sharaf's Seeks Ban on Pickets», «Injunction Denied. Sharaf Closes» και «Two Boards Call Sharaf Parties for Conference».

³¹⁹ «Mr. Fixit», *Lynn Daily Telegram*, 23/3/1940, Poulos Collection, Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Box 12, Folder 4 (C.I.O.).

³²⁰ Saposs, *Communism in American Unions*, σ. 82.

την επικράτηση των ψυχροπολεμικών αντιλήψεων, οι εργατικές ενώσεις του κλάδου υπήρξαν σταθεροί αρωγοί των προσπαθειών της ελληνοαμερικανικής αριστεράς και του προοδευτικού κινήματος, επιβεβαιώνοντας και με αυτόν τον τρόπο τη στενή τους σχέση με το ελληνικό στοιχείο.

«Vote Labor!»: εργατικά συνδικάτα, προοδευτικό κίνημα, American Labor Party και το τέλος του New Deal

Η δυναμική του εργατικού κινήματος συνδέθηκε με την προσπάθεια εμφάνισης των εργατικών συνδικάτων, κυρίως της Congress of Industrial Organizations, στο πολιτικό προσκήνιο. Η προσπάθεια αυτή συνδεόταν με την αμφισβήτηση των τοπικών πολιτικών αρχόντων, που συνδέονταν με τα εργοδοτικά συμφέροντα, αλλά και την στήριξη του New Deal και των υποψηφίων του Δημοκρατικού Κόμματος με φιλεργατικές θέσεις. Το φαινόμενο αυτό, χρονολογείται από το 1936, όταν στις προεδρικές εκλογές το C.I.O. είχε δημιουργήσει το Labor Non-Partisan League, προκειμένου να κινητοποιήσει την εργατική τάξη υπέρ του New Deal. Η ρευστή και πολυκεντρική αμερικανική πολιτική πραγματικότητα δεν επιτρέπει γενικεύσεις, αλλά είναι σαφές ότι με αφετηρία το 1936 με ποικιλόμορφους τρόπους, μορφές και διεργασίες το εργατικό κίνημα εμφανίστηκε ως μια οργανωμένη ανερχόμενη δύναμη.³²¹

Σε μια σειρά πολιτειών εμφανίστηκαν τοπικά κόμματα, ριζοσπαστικού προσανατολισμού και υπεράσπισης των εξαγγελιών του New Deal με τη συμμετοχή εργατικών ενώσεων, ριζοσπαστών ποικίλων αποχρώσεων, κομμουνιστών και φιλελευθέρων.³²² Στις ενδιάμεσες εκλογές του 1934, στο Κογκρέσο είχαν εκλεγεί τριανταπέντε εκπρόσωποι των πλέον ριζοσπαστικών εκδοχών του New Deal, γεγονός που κατά καιρούς τροφοδοτούσε τη συζήτηση για την εμφάνιση ενός τρίτου πολιτικού κόμματος.³²³ Στην πολιτεία της Ουάσιγκτον στην δυτική ακτή ένας συνδυασμός ονόματι Commonwealth Federation ήλεγχε το Δημοκρατικό Κόμμα και σημείωνε διαδοχικές εκλογικές επιτυχίες, στη Μινεσότα το τοπικό Αγροτο-Εργατικό Κόμμα διατήρησε τον έλεγχο της πολιτείας από το 1936 έως το 1948, στο

³²¹ Ικανοποιητική, ως αφήγηση, είναι η επισκόπηση του J. David Greenstone, *Labor in American Politics*, Νέα Υόρκη, Alfred A. Knopf, 1969. Για την περίοδο αυτή, βλ. σ. 33-52 και τα ειδικότερα κεφάλαια για το Σικάγο, το Ντιτρόιτ και το Λος Άντζελες. Για τις προεδρικές εκλογές, βλ. και τα στοιχεία του Leuchtenberg, *Franklin Roosevelt*, σ. 199-200.

³²² Για μια επισκόπηση των σχέσεων του Κομμουνιστικού Κόμματος με τις κινήσεις αυτές, βλ. Kenneth Waltzer, «The Party and the Polling Place. American Communism and an American Labor Party in the 1930s», *Radical History Review* 23 (1980), σ. 104-129.

³²³ McElvaine, *The Great Depression*, σ. 229-237.

Γουισκόνσιν (Wisconsin) το Προοδευτικό Κόμμα, του οποίου «ελληνική λέσχη» λειτουργούσε από το 1935, αναδείχθηκε σε ρυθμιστικό παράγοντα, ενώ στην Καλιφόρνια η εκστρατεία End Poverty in California (E.P.I.C.) έφτασε πολύ κοντά στην ανάδειξη του Upton Sinclair στο αξίωμα του κυβερνήτη.³²⁴

Στο πλέγμα των βιομηχανικών πόλεων από το Ιλινόις έως την Πενσυλβάνια το σύνθημα «Vote Labor!» συνδυαζόταν με τις οργανωτικές εκστρατείες των συνδικάτων, εξέφραζε το ρεύμα συμμετοχής των μεταναστευτικών πληθυσμών στην πολιτική και σε πολλές περιπτώσεις ανέτρεψε παγιωμένες εκλογικές συμπεριφορές και την ηγεμονία του «βιομηχανικού φεουδαλισμού». Όπως εύστοχα παρατηρούσε ο Τζωρτζ Πάουερς (George Powers), ένας «οργανωτής» της Congress of Industrial Organizations στην περιοχή του Πίτσμπουργκ, οι εργατικές ενώσεις αποτελούσαν τις μοναδικές συγκροτημένες οργανώσεις που μπορούσαν να κινητοποιήσουν τέτοιους αριθμούς ψηφοφόρων. Στις αναμνήσεις του περιγράφει πώς στις εκλογές του 1937 συγκροτήθηκαν επιτροπές στήριξης υποψηφίων, με συμμετοχή των ελληνικών εργατικών συνδέσμων, και καταγράφει δεκαεφτά κοινότητες «ατσαλάδων», στις οποίες επικράτησαν οι εκλεκτοί της Steel Workers Organizing Committee.³²⁵ Από την άλλη, κρίσιμες αναμετρήσεις, όπως του Ντιτρόιτ, αλλά και πολλών μικρότερων πόλεων δεν είχαν ευτυχή κατάληξη για τους συνδυασμούς που υποστήριζαν οι εργατικές ενώσεις.³²⁶

Το *Εμπρός* προσφέρει ένα πανόραμα των διεργασιών αυτών στις δημοτικές εκλογές του 1937 και τις ενδιάμεσες του 1938, επιτρέποντάς μας να παρακολουθήσουμε την ελληνοαμερικανική συμμετοχή στους συνδυασμούς που στήριξε η C.I.O. Στο Γιόρκβιλ (Yorkville) τα εργατικά συνδικάτα υποστήριζαν για δήμαρχο έναν Κωνστανίνο Μπέλλα, στο Μάνσφιλντ (Mansfield) πραγματοποιούνταν συγκεντρώσεις στο ελληνικό καφενείο, στο Μάρτινς Φέρρυ (Martins Ferry) ο Δημοσθένης Νίκας εξελέγη γραμματέας της εκλογικής επιτροπής της C.I.O. στο Κλήβελαντ δραστηριοποιούνταν η Hellenic-American Progressive League. Στο Γουήρτον η σύγκρουση στην κοινότητα γύρω από τα ζητήματα του συνδικαλισμού είχε μεταφερθεί και στο πολιτικό επίπεδο. Η ομάδα της εργοδοτικής ένωσης

³²⁴ Το κεφάλαιο «States Left» καλύπτει με επάρκεια τα κόμματα αυτά, εμμένοντας στη συμμετοχή του Κομμουνιστικού Κόμματος, Klehr, *The Heyday of American Communism*, σ. 252-280.

³²⁵ Powers, *Cradle of Steel Unionism*, σ. 132-140.

³²⁶ Βλ. την ιδιαίτερα λεπτομερή ανάλυση για το Άκρον στο Οχάιο, όπου ο εργατικός συνδυασμός ηττήθηκε Daniel Nelson, «The CIO at Bay. Labor Militancy and Politics in Akron 1936-1938», *The Journal of American History* 71.3 (Δεκέμβριος 1984), σ. 565-586. Για αναμνήσεις από τις εκλογές, βλ. Ruth McKenney, *Industrial Valley*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1968 [ανατύπωση του 1939], σ. 376-379.

πρωταγωνιστούσε σε μια ελληνοαμερικανική ρεπουμπλικανική λέσχη, ενώ οι υποστηρικτές της C.I.O. συσπειρώνονταν στην Non-Partisan Labor League. Στο Weriton, όπως και σε άλλες μικρές βιομηχανικές κοινότητες, στις προεδρικές εκλογές επικράτησαν οι Δημοκρατικοί, αλλά στις τοπικές οι εκλεκτοί των εργοδοτικών ενώσεων. Στη μακρινή Γιούτα, η υποψηφιότητα του Πητ Μαρθάκης (Pete Marthakis) στην πολιτειακή βουλή υποστηρίχθηκε το 1936, το 1938 και το 1940 από τα εργατικά συνδικάτα, γεγονός που τύγγανε ιδιαίτερης προβολής στο προεκλογικό του φυλλάδιο.³²⁷ Τέλος, στο Ντιτρόιτ, το τμήμα της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης επέδειξε ιδιαίτερη δραστηριότητα, πραγματοποιώντας μεγάλες συγκεντρώσεις με την παρουσία του κυβερνήτη Φρανκ Μέρφου (Frank Murphy), ο οποίος δεν επανεξελέγη, στο κτήριο της ΑΧΕΠΑ.

Το παράδειγμα της Νέας Υόρκης εξαιτίας της κεντρικής της θέσης στην αμερικανική ζωή, την επιρροή του προοδευτικού κινήματος και την πολυπληθή ελληνοαμερικανική παρουσία, εμφανίζει ειδικό ενδιαφέρον. Στην εξέλιξη του τοπικού American Labor Party καταγράφεται τόσο η δυναμική της αριστερής πτέρυγας του New Deal, όσο και τα εγγενή της προβλήματα όταν αυτό άρχισε να υποχωρεί.³²⁸ Το American Labor Party είχε ιδρυθεί το 1936, με πρωτοβουλία συνδικαλιστών με σοσιαλιστικές καταβολές και φιλελεύθερων παραγόντων του Δημοκρατικού Κόμματος. Σύντομα, τοπικές επιτροπές, το Κομμουνιστικό Κόμμα και άλλα εργατικά συνδικάτα προσχώρησαν στις τάξεις του προσδίδοντάς του ιδιαίτερη δυναμική. Το A.L.P. είχε σημαντικό ρόλο στην επανεκλογή του δημάρχου Φιορέλο Λαγκάνρντια, ο οποίος είχε συγκρουστεί με τους καθεστωτικούς μηχανισμούς των δύο κύριων κομμάτων, αν και τυπικά είχε και τη στήριξη του ρεπουμπλικανικού κόμματος. Επιπλέον, μέσω της αυτοτελούς του συμμετοχής στις πολιτειακές αναμετρήσεις εξέλεξε επανειλημμένα στη βουλή των αντιπροσώπων τον Βίτο

³²⁷ Προεκλογικό υλικό από την καμπάνια του 1940, όπου τονίζεται η συμμετοχή του Μαρθάκης σε προγράμματα στήριξης ανέργων, κοινωνικής πρόνοιας και περιορισμού της παιδικής εργασίας, εντοπίστηκε στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 7. Βλ. και την ανταπόκριση Αλμυρός, «Ο βουλευτής Γιούτας κος Μαρθάκης ευνοείται υπό των προοδευτικών», *Εμπρός*, 6/9/1936, σ. 5.

³²⁸ Για το American Labor Party βλ. το σχετικό λήμμα, John Simon, «American Labor Party», Robert S. McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, τ. 1, 2004, σ. 37-38. Βλ. επίσης, τις αναμνήσεις του Victor Rabinowitz, *Unrepentant Leftist. A Lawyer's Memoir*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1996, σ. 57-72 και Waltzer, «The Party and the Polling Place», ιδίως σ. 116-119. Σημειώνουμε, την ύπαρξη μελετών –διπλωματικών εργασιών και διατριβών- κυρίως γραμμένων τη δεκαετία του 1960.

Μαρκαντόνιο (Vito Marcantonio), ο οποίος σταδιοδρόμησε ως σταθερός «συνοδοιπόρος» του Κομμουνιστικού Κόμματος έως τη δεκαετία του 1950.³²⁹

Εκφράζοντας την αριστερή πτέρυγα του New Deal, το A.L.P. ενεπλάκη στις διεργασίες για την εμφάνιση ενός νέου πολιτικού φορέα, όταν ήταν διάχυτη η αίσθηση ότι επίκειτο ένα εσωτερικό πραξικόπημα στο Δημοκρατικό Κόμμα ανατροπής του Ρούζβελτ. Το πνεύμα αυτό διαφαίνεται σε μια ανακοίνωση του ελληνικού τμήματος του A.L.P. που επεσήμαινε ότι «μέγα μέρος των Γερουσιαστών και Βουλευτών, οι οποίοι εξελέγησαν υπό την σημαία του προγράμματος του Νιου Ντηλ συνεμάχησαν με τους Ρεπουμπλικανούς και καταπολέμησαν [προοδευτικά] νομοσχέδια», εξέλιξη που αναδιέτασσε την πολιτική σκηνή και τους παραδοσιακούς διαχωρισμούς των δύο κύριων κομμάτων.³³⁰ Στο έδαφος αυτής της ανάλυσης, το δίλημμα μεταξύ προόδου και αντίδρασης αποκτούσε νέα χαρακτηριστικά και καθιστούσε αναγκαία την παρουσία ενός «Μικτού Προοδευτικού Μετώπου», όπως είχε δείξει το American Labor Party της Νέας Υόρκης.

Η διοικούσα επιτροπή του «Ελληνικού Τμήματος του Αμερικανικού Εργατικού Κόμματος» περιλάμβανε στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος, της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης –όπως ο Χριστοφορίδης-, εκλεγμένους συνδικαλιστές –από λόκαλς των γουνεργατών, επισιτισμού, «σιδερομπογιατζήδων» και ιματισμού- και πρόσωπα από τον ευρύτερο χώρο του Δημοκρατικού Κόμματος, όπως ο γιατρός Σ. Χανώκας. Το ελληνικό τμήμα επέδειξε ιδιαίτερη κινητικότητα, ιδίως στην 16^η περιφέρεια της πόλης της Νέας Υόρκης, δηλαδή τις γειτονίες του East Side. Η υποστήριξη του δημάρχου Λαγκάρντια και του συνδυασμού του Μαρκαντόνιο αναδείχθηκαν σε κύριες δραστηριότητες με πολυπληθείς συγκεντρώσεις στις ελληνικές γειτονίες και εορταστικές χοροεσπερίδες. Στις εκδηλώσεις αυτές, συχνά εμφανίζονταν οι κύριοι υποψήφιοι, γεγονός που δείχνει κάποιο ενδιαφέρον για την εκλογική συμπεριφορά των ελληνοαμερικανών.³³¹ Παράλληλα, η περίοδος της δημαρχίας του Λαγκάρντια στην πόλη της Νέας Υόρκης υπήρξε εμβληματική για την προστασία των εργατικών αγώνων, τα εκτεταμένα προγράμματα πρόνοιας και τη δημιουργία δομών αυτοδιοίκησης ανά γειτονιά. Από

³²⁹ LaGumina, «The New Deal, the Immigrants and Congressman Vito Marcantonio», σ. 57-75.

³³⁰ «Συνδιάσκεψις προς συγκρότησιν ελληνικής οργανώσεως υπέρ των υποψηφίων του Νιου Ντηλ», *Εμπρός*, 9/9/1938, σ. 1.

³³¹ Ενδεικτικά, στις εκλογές του 1938 ο «Σπάρτακος» Νέας Υόρκης διοργάνωσε τρεις προεκλογικές συγκεντρώσεις και απευθύνθηκε σε 1.200 ελληνοαμερικανικές οικογένειες με το πρόγραμμα του American Labor Party. Οι ομιλίες και το πρόγραμμα των διάφορων εκδηλώσεων παρουσιάζονταν συστηματικά από το *Εμπρός*.

την άποψη αυτή, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εξελίξεις στην περιοχή του Τσέλσυ, μια γειτονιά με σημαντική ελληνική παρουσία, όπου οι ελληνοαμερικανικές προοδευτικές οργανώσεις συμμετείχαν σε ποικίλες επιτροπές οικιστικής και κοινωνικής πολιτικής.³³²

Το American Labor Party γνώρισε σημαντικές διακυμάνσεις στην πορεία του, ανάλογες των δοκιμασιών του προοδευτικού κινήματος στα χρόνια της υποχώρησης του New Deal. Ο πόλεμος, και η νέου τύπου αντιφασιστική ενότητα που δημιούργησε, έδωσε ώθηση στην ανασυγκρότησή του. Το 1942, στις εκλογές για την ανάδειξη του κυβερνήτη της Νέας Υόρκης το A.L.P. υποστήριξε την υποψηφιότητα του ελληνοαμερικανού Κωνσταντίνου Αλφαντζή (Dean Alfange), δικηγόρου και μέλος του ανώτατου συμβουλίου της ΑΧΕΠΑ. Επιχειρώντας να εκφράσει τους «υποστηρικτές του Ρούζβελτ, τους Νιουντήλερς, τους φιλελεύθερους και προοδευτικούς» το A.L.P. είχε ως βασικό σύνθημα «Σώστε το New Deal» και κύρια αιτήματα ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο με φιλολαϊκά προγράμματα, την ήττα των «απομονωτιστών» και το άνοιγμα ενός δεύτερου μετώπου στην Ευρώπη.³³³ Έχοντας την υποστήριξη του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος* –έτσι ονομάστηκε το *Εμπρός* στα τέλη του 1939-, αλλά και του *Εθνικού Κήρυκα*– ο οποίος από τον Απρίλιο του 1940, υπό τη διεύθυνση του Β. Βλαβιανού υποστήριζε το E.A.M. και το New Deal- ο Alfange εμφανίστηκε ως υποστηρικτής του E.A.M., επιλογή μάλλον όχι προσωρινή, καθώς φαίνεται από τις δημόσιες παρεμβάσεις του έως και το 1945.³³⁴ Η επιλογή του Alfange σχετίζεται με την αίγλη που είχε αποκτήσει το ελληνικό στοιχείο υπό την επίδραση των ειδήσεων από την Ευρώπη, αλλά και τη δυναμική των οργανώσεων αρωγής, όπως το Greek War Relief Association και οι κινήσεις στήριξης του E.A.M. Τα αποτελέσματα των εκλογών θεωρήθηκαν κάτι περισσότερο από ικανοποιητικά,

³³² Οι διάσπαρτες αναφορές στο ζήτημα, δεν επιτρέπουν κάτι περισσότερο. Μια εστιασμένη έρευνα στα αρχεία του δήμου της Νέας Υόρκης πιθανά να παρείχε μια εποπτεία των συνθηκών ζωής στην ελληνική περιοχή της πόλης.

³³³ Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από φυλλάδια και προπαγανδιστικό υλικό που εντοπίστηκε στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 154.

³³⁴ Για τη στάση του κόμματος την περίοδο των δεκεμβριανών, βλ. J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 135. Ο Σαλούτος στη μοναδική του αναφορά στον Αλφαντζή, τον αναφέρει ως αντίπαλο του φασισμού και του κομμουνισμού. Saloutos, *The Greeks in the United States*, σ. 369.

καθώς ο Αλφαντζής συγκέντρωσε περισσότερες από τετρακόσιες χιλιάδες ψήφους, μια σημαντική επιτυχία για το American Labor Party.³³⁵

Οι όποιες εκλογικές επιτυχίες συνδυασμών όπως το American Labor Party αποτύπωναν μεν τη δυναμική του προοδευτικού κινήματος, δίχως όμως να επιλύουν τα κύρια προβλήματα που αντιμετώπιζε. Αυτά σχετίζονταν καταρχήν με την αδυναμία εμφάνισης ενός πολιτικού φορέα σε κεντρικό επίπεδο, καθώς τα σενάρια διάσπασης του Δημοκρατικού Κόμματος και αναδιάταξης του πολιτικού σκηνικού δεν επαληθεύτηκαν. Το Δημοκρατικό Κόμμα διατήρησε τη συνοχή του, επιτρέποντας μεν τις διαφοροποιήσεις σε τοπικό επίπεδο, αλλά καθιστώντας πολύ δύσκολη την εμφάνιση ενός τρίτου προεδρικού υποψηφίου, εφόσον θα έπρεπε να αντιπαρατεθεί με τον δημοφιλέστατο Ρούζβελτ. Η ουσία του προβλήματος έγκειτο στο ότι μετά το 1938, οι σχηματισμοί όπως το A.L.P., όπως και το Κομμουνιστικό Κόμμα ειδικότερα, επικαλούνταν το πνεύμα του New Deal σε συνθήκες όπου τα ριζοσπαστικά στοιχεία αυτού βρισκόταν σε υποχώρηση. Την ίδια περίοδο, εντάθηκαν οι διχογνωμίες και οι αντιπαραθέσεις στις μετωπικές πρωτοβουλίες, με κύριο επίδικο την παρουσία των κομμουνιστών. Η περίπτωση του American Labor Party, όπου από το 1938 έως το 1943 διεξήχθη μια παρατεταμένη εσωτερική διαπάλη με αίτημα την αποπομπή των κομμουνιστών από τις γραμμές του, είναι απλώς ενδεικτική μιας γενικότερης τάσης. Τα φαινόμενα αυτά, σε μικρογραφία, μπορεί κανείς τα διακρίνει ακόμα και στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες, καθώς είναι εμφανής η μεταστροφή των συνθηκών μετά το 1938, η συντηρητικοποίηση του *Εθνικού Κήρυκα* και η ανάπτυξη μιας νέου τύπου αντικομμουνιστικής ρητορικής.

Ο *Εθνικός Κήρυξ* εξέφρασε τις κύριες τάσεις του New Deal ανά περίοδο, παραμένοντας σταθερά προσηλωμένος στο Δημοκρατικό Κόμμα και τον πρόεδρο Ρούζβελτ. Συνολικότερα, τα στοιχεία που διαθέτουμε δεν φανερώνουν την αναστροφή των τάσεων, που είχαν καταγραφεί στις προεδρικές εκλογές του 1932, καθώς φαίνεται ότι η πλειοψηφία των ελληνοαμερικανών στήριξε το New Deal και τον Ρούζβελτ το 1936 και το 1940. Την εντύπωση αυτή πιστοποιούν και ορισμένες αναφορές σχολιαστών της εποχής, που κάνουν λόγο για την ταύτιση του ελληνοαμερικανικού στοιχείου με τους Δημοκρατικούς.³³⁶ Παράλληλα,

³³⁵ Βλ. το σχολιασμό «Big Alfange Vote Makes ALP A Powerful, Permanent Force», *New York World-Telegram*, 4/11/1942, σ. 2. Για τη στήριξη του Αλφαντζή από το Κομμουνιστικό Κόμμα βλ. «Alfange's Clear Stand», *Daily Worker*, 27/8/1942.

³³⁶ Για παράδειγμα Josheph S. Roucek, «National Minorities on Domestic Politics» στο Brown και Roucek, *One America*, σ. 409.

καταγράφεται η συστηματοποίηση των «ελληνικών επιτροπών» του Δημοκρατικού Κόμματος μέσω της ίδρυσης το 1936 ενός κεντρικού γραφείου με έδρα τη Νέα Υόρκη. Η εξέλιξη αυτή συνδυάστηκε με την πύκνωση των ειδήσεων για ανάδειξη ελληνοαμερικανών στο μηχανισμό του Δημοκρατικού Κόμματος και υποψηφιοτήτων για τοπικά αξιώματα.³³⁷ Τα βασικά στελέχη του *Εθνικού Κήρυκα* πραγματοποίησαν πολυάριθμες ομιλίες σε συσκέψεις και συγκεντρώσεις, ενώ ποικίλα άρθρα παρουσίαζαν τα επιτεύγματα του New Deal και το πώς είχε βελτιώσει την κατάσταση των ελληνοαμερικανών εργατών και επιχειρηματιών. Διαφημίσεις υποψηφίων, ολοσέλιδες καταχωρίσεις και συνεχείς ανταποκρίσεις από διάφορες πολιτείες χαρακτήριζαν την ύλη της εφημερίδας πριν τις εκλογές του 1935 και ιδίως τις προεδρικές του επόμενου χρόνου.

Μεγαλύτερη σημασία από την αναπαραγωγή των λεπτομερειών της προεκλογικής κίνησης, η οποία υπήρξε έντονη και οργανωμένη, έχει η επισήμανση των τοποθετήσεων της εφημερίδας το 1935 και στις αρχές του 1936, όπου είναι εμφανής η επιρροή του ριζοσπαστικού πνεύματος του New Deal. Οι αναφορές στην «πλουτοκρατική ολιγαρχία», τους «ξένους δικτάτορες» και στο αναπόφευκτο της μετακίνησης του «Νιου Ντηλ ακόμη Αριστερώτερα δια να καθιερώσει ένα σύστημα κοντρόλ της εθνικής οικονομίας από αυτόν τον Λαόν δια της Δημοκρατικής Κυβερνήσεώς του» αποτύπωναν τη φόρτιση που είχαν προσλάβει οι δύο διαδοχικές αναμετρήσεις.³³⁸ Η ένταση αυτή είχε σαφές ταξικό πρόσημο. Στις εκλογές του 1936, οι ανειδίκευτοι εργάτες και τα λαϊκά στρώματα υπερψήφισαν το Δημοκρατικό Κόμμα, ενώ οι Ρεπουμπλικάνοι επαναπάτρισαν ψηφοφόρους από τα μεσαία στρώματα και την ειδικευμένη εργασία.³³⁹

Το γεγονός αυτό πιστοποιούν και οι ανακοινώσεις στα ελληνικά του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, οι οποίες έθεταν το ζήτημα της επερχόμενης επανάστασης –«η κυβέρνηση επιταχύνει την επανάστασιν» μέσω αναφορών στη Ρωσία του 1917 και τα σύγχρονα γεγονότα στην Ισπανία, ενώ εύγλωττο ήταν το ερώτημα «εις ποίον ανήκει η επιχείρησίς σας;».³⁴⁰ Τα κείμενα αυτά, μεταφρασμένα από τα αγγλικά, δεν επιτρέπουν την εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων για την

³³⁷ Ενδεικτικά, «Ο κ. Αλφαντζής διορίσθη ομοσπονδιακός πρόεδρος του γραφείου ομιλητών των ξενόγλωσσων πολιτών», *Εθνικός Κήρυξ*, 20/8/1936, σ. 4.

³³⁸ «Οι επικριταί του Νιου Ντηλ», *Εθνικός Κήρυξ*, 17/4/1935, σ. 4.

³³⁹ Richard Oestreicher, «Urban Working-Class Political Behavior and Theories of American Electoral Politics, 1870-1940», *The Journal of American History*, 74.7 (Μάρτιος 1988), σ. 1264.

³⁴⁰ Πρόκειται για μονόστηλες καταχωρίσεις που δημοσιεύθηκαν στον *Εθνικό Κήρυκα* λίγες μέρες πριν τις εκλογές. Πιο συγκεκριμένα, «Εις ποίον ανήκει η επιχείρησίς σας;», *Εθνικός Κήρυξ*, 10/10/1936, σ. 4 και «Ποίαν οδόν θα ακολουθήσωμεν;», *Εθνικός Κήρυξ*, 15/10/1936, σ. 4

επιρροή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες. Από την άλλη, καταδεικνύουν την ένταση που περιέβαλε τις εκλογές του 1936 και μαρτυρούν ότι οι συντηρητικές αντιλήψεις πρέπει να είχαν ορισμένα ερείσματα σε τοπικό επίπεδο, όπως για παράδειγμα στο Γουήρτον με την τοπική ελληνική Ρεπουμπλικανική Λέσχη, στην οποία αναφερθήκαμε. Τις τάσεις αυτές άλλωστε εξέφραζε η *Ατλαντίς*, αν και απουσιάζουν πληροφορίες για μια κεντρικού τύπου οργάνωση ανάλογη του Δημοκρατικού Κόμματος.

Ο Βίκτορ Ραμπίνοβιτς (Victor Rabinowitz) αναλογιζόμενος τη διαδρομή του American Labor Party ορθά παρατηρούσε ότι ήταν προϊόν μιας ευτυχούς συγκυρίας, όπου δυνάμεις με διαφορετικούς στρατηγικούς στόχους μοιράζονταν κοινούς σκοπούς.³⁴¹ Το 1936, η εκλογική νίκη του New Deal και η διεθνής πραγματικότητα των Λαϊκών Μετώπων εγκαινίασαν μια περίοδο πρωτοφανούς κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης. Το σημείο καμπής υπήρξε το 1938, όταν η συγκρότηση της συντηρητικής αντιπολίτευσης, η οικονομική ύφεση και η προοπτική της πολεμικής εμπλοκής της χώρας ανέκοψαν τη δυναμική του εργατικού και προοδευτικού κινήματος. Στο εσωτερικό του, μια διαρκής αντιπαράθεση σοβούσε μεταξύ των αντικομμουνιστικών αντιλήψεων και των οργανωμένων και μη δυνάμεων του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το τελευταίο, επέλεξε συνειδητά, να προσπαθεί να διασώσει την προοδευτική ενότητα, προχωρώντας σε υποχωρήσεις και συμβιβασμούς- το παράδειγμα της μετεξέλιξης του *Εμπρός* και των αλλαγών της Ελληνικής Εργατικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας είναι μικρές ψηφίδες στην συνολική εικόνα των τακτικών επιλογών της περιόδου. Τα γεγονότα του 1939 έθεσαν ακόμα περισσότερο υπό δοκιμασία τις μορφές του αμερικανικού Λαϊκού Μετώπου. Όχι με την μορφή της αποστασίας επώνυμων παραγόντων, διανοουμένων και συγγραφέων- αυτό είχε συμβεί κατά τεκμήριο πριν υπογραφεί το σύμφωνο της μη-επίθεσης μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Γερμανίας. Από τον Αύγουστο του 1939 οι δραστηριότητες του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών βρέθηκε στο στόχαστρο της Επιτροπής Διερεύνησης Αντι-Αμερικανικών Ενεργειών.

Οι αμερικανοί κομμουνιστές επιχείρησαν να αποσείσουν τις κατηγορίες για την εξάρτησή τους από τη Σοβιετική Ένωση.³⁴² Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών αποχώρησε από την Κομμουνιστική Διεθνή, προκειμένου να μην τεθεί

³⁴¹ Rabinowitz, *Unrepentant Leftist*, σ. 71.

³⁴² Βλ. την έκθεση του Κομμουνιστικού Κόμματος προς τη Διεθνή, John Earl Haynes και Harvey Klehr, «The CPUSA Reports to the Comintern: 1941», *American Communist History* 4.1 (2005), σ. 21-60.

εκτός νόμου, ενώ χιλιάδες μέλη με μεταναστευτική καταγωγή διαγράφηκαν εικονικά ώστε να μην αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις αρχές. Αμέσως μετά την υπογραφή του συμφώνου Ρίμπεντροπ-Μολότωφ το *Εμπρός* μετονομάστηκε σε *Ελευθερία*, επιλογή πιθανότατα υπαγορευμένη από το γενικό κλίμα της περιόδου. Για το διάστημα από το φθινόπωρο του 1939 έως την είσοδο της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο το καλοκαίρι του 1941, γνωρίζουμε ελάχιστα για τις δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς. Στα χρόνια αυτά, οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές είχαν να αντιμετωπίσουν την επιθετικότητα του *Εθνικού Κήρυκα* και της *Ατλαντίδας*, τη διστακτικότητα των ανθρώπων της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης και τις συλλήψεις συνδικαλιστών και κομματικών στελεχών. Ο Γιώργος Κουτουμάνος, πρόεδρος της Ελληνικής Εκπαιδευτικής Ομοσπονδίας, σε μία επιστολή του προς τον σύντροφο και γαμπρό του Μιχάλη Σαββίδη παρατηρούσε ότι «η παραπλάνισις του λαού μας του εγένισε μια αντίπαθειαν και έχθραν- μπορή να πη κανείς εναντίον μας».³⁴³ Ο Νίκος Οικονομάκος περιγράφει με άλλα λόγια το ίδιο κλίμα, όταν έκανε λόγο για τις δυσκολίες, που καθιστούσαν αναγκαία την αντικατάσταση ορισμένων στελεχών με άλλους «οι οποίοι είναι Αμερικανοί πολίτες ή έχουν τέτοια πλεονεκτήματα που να είναι δύσκολο να τους καταδιώξουν».³⁴⁴

Από την άλλη, η ελληνοαμερικανική αριστερά φαίνεται ότι κατάφερε να διατηρήσει το δίκτυο των οργανωμένων της δυνάμεων, συχνά με την υποστήριξη στελεχών του ναυτεργατικού κινήματος, ενώ ταυτόχρονα ο Χριστοφορίδης παρέμεινε διευθυντής της *Ελευθερίας* και του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος*, το οποίο κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 1941. Στην κήρυξη της ιταλικής επίθεσης στην Ελλάδα ο «Σπάρτακος» εμφανίζεται να υιοθετεί μια ενδιάμεση στάση υποστηρίζοντας τον «αγώνα του ελληνικού λαού εναντίον των επιδρομέων φασιστών» και ταυτόχρονα τη δημιουργία κυβέρνησης «πραγματικής ουδετερότητας (...) τηρούσα ομαλές σχέσεις με τις δύο εμπολέμους μερίδας».³⁴⁵ Ακόμα, μνημονεύεται η διοργάνωση συγκέντρωσης με παρόμοιο περιεχόμενο σε συνεργασία με την ιταλική εφημερίδα *L'Unita del Popolo*.³⁴⁶ Οι ειδικότερες λεπτομέρειες των θέσεων της ελληνοαμερικανικής αριστεράς την περίοδο αυτή, που το Κομμουνιστικό

³⁴³ Γ. Κουτουμάνος προς Μ. Σαββίδη (12/9/1939), Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, φ. 1.

³⁴⁴ Ν. Οικονομάκος προς Μ. Σαββίδη (10/7/1940), Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, φ. 1.

³⁴⁵ «Ψήφισμα εγκριθέν εις την συγκέντρωσιν του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Κέντρου Σπάρτακος την 31 Οκτωβρίου 1940», Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 154.

³⁴⁶ Gerald Meyer, «Italian Americans and the American Communist Party» στο Cannistraro και Meyer, *The Lost World of Italian American Radicalism*, σ. 213-214.

Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών διατηρούσε την θέση περί «ιμπεριαλιστικού πολέμου», δυστυχώς μας είναι παντελώς άγνωστες.

Η είσοδος της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο και το πνεύμα της συμμαχικής ενότητας έδωσε μια νέα ώθηση στην αμερικανική αριστερά, σε παντελώς διαφορετικές συνθήκες. Στην ελληνοαμερικανική περίπτωση, μια σειρά ειδικότερων εξελίξεων στην Ελλάδα δημιούργησαν το έδαφος για τη δημιουργία ενός ευρύτατου κινήματος υποστήριξης προς το Ε.Α.Μ., έως το 1944, και ανασυγκρότησης του προοδευτικού κινήματος σε νέες βάσεις. Οι επιτροπές αρωγής προς τον ελληνικό λαό, η στάση του *Εθνικού Κήρυκα* υπό τη διεύθυνση του Β. Βλαβιανού, η σύγκληση ενός Πανελληνίου Συνεδρίου ύστερα από το συνέδριο της ΑΧΕΠΑ στο Σινσινάτι το 1941, ο ενθουσιασμός γύρω από την κατάσταση στην Ελλάδα δημιούργησαν μια νέου τύπου δυναμική και αυξημένες προσδοκίες. Η αμερικανική υπηρεσία Office of Strategic Services – ο πρόδρομος της C.I.A.- σημείωνε ότι η συμμαχία φιλελευθέρων και «εργατικών» ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς στις τάξεις των ελληνοαμερικανών. Το τέλος του πολέμου έμελε να δημιουργήσει νέες τεράστιες αντιθέσεις και συνθήκες, που καθόρισαν την οριστική ήττα του ελληνοαμερικανικού προοδευτικού κινήματος, εν μέσω αντιπαραθέσεων, διώξεων και πολλαπλών απογοητεύσεων.

Η σισύφεια πορεία της αμερικανικής αριστεράς: μεγάλες προσδοκίες και σκληρές απογοητεύσεις

Η δυναμική της αντιφασιστικής ενότητας

Στις 15 Δεκεμβρίου του 1944, όταν η μάχη της Αθήνας ήταν στην κορύφωσή της, το Αμερικανικό Εργατικό Κόμμα (American Labor Party) διοργάνωσε στην περιοχή του Τσέλσου της Νέας Υόρκης συγκέντρωση διαμαρτυρίας ενάντια στην βρετανική στρατιωτική επέμβαση με ομιλητές από ένα ευρύ φάσμα μεταναστευτικών και μη οργανώσεων.¹ Μία εβδομάδα νωρίτερα η ΑΧΕΠΑ με μία πληρωμένη καταχώριση στον αμερικανικό τύπο παρουσίαζε τις εξελίξεις στην Ελλάδα, καταδίκασε εμμέσως την βρετανική παρουσία και υπενθύμιζε τη δέσμευση των νικητών του πολέμου για το δικαίωμα των λαών να ρυθμίσουν ελεύθερα τις υποθέσεις τους.² Την ίδια περίοδο στις Ηνωμένες Πολιτείες γερουσιαστές, πολιτικοί παράγοντες, οργανώσεις και εργατικά συνδικάτα εξέφρασαν την απογοήτευσή τους από την έκβαση των ελληνικών εξελίξεων, την παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων και την παραβίαση της βούλησης του ελληνικού λαού.

Η προπαγάνδα στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες υπέρ του Ε.Α.Μ. και η δημιουργία ενός ευρύτερου κινήματος συμπαραστάσης στην ελληνική αντίσταση υπήρξαν βασικές δραστηριότητες της ελληνοαμερικανικής αριστεράς στα χρόνια του πολέμου. Οι εξελίξεις στην Ευρώπη προξενούσαν το έντονο ενδιαφέρον των μεταναστών, όπως φανερώνει η ίδρυση ποικίλων πρωτοβουλιών και οργανώσεων αρωγής μετά το 1940. Οι οργανώσεις της μεταναστευτικής αριστεράς πρωταγωνίστησαν στην κινητικότητα αυτή, προβάλλοντας την αναγκαιότητα της αντιφασιστικής ενότητας, αλλά και τη σύνδεση της πολεμικής προσπάθειας με την προοπτική μίας ριζικής κοινωνικής μεταρρύθμισης, που θα εξασφάλιζε την ευημερία των παραγωγών του πλούτου και την ειρηνική διευθέτηση των διεθνών σχέσεων. Η δυναμική των ιδεών αυτών αποτυπώνεται στην ευρύτητα των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, που συμμετείχαν σε επιτροπές, όπως η Ελληνοαμερικανική Επιτροπή για την Εθνική Ενότητα (Greek-American Committee for National Unity).

¹ Προπαγανδιστικό υλικό, δελτία τύπου και αλληλογραφία γύρω από τη συγκέντρωση στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 141.

² Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Οι Ελληνοαμερικανοί 1940-1952», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Ανασυγκρότηση- Εμφύλιος- Παλινόρθωση 1945-1952*, τ. Δ2, Αθήνα, Βιβλιόραμα 2009, σ. 170.

Στη συγκέντρωση της 15^{ης} Δεκεμβρίου για παράδειγμα στη Νέα Υόρκη στους ομιλητές περιλαμβάνονταν ο διευθυντής του *Εθνικού Κήρυκα* Βάσος Βλαβιανός, ο διευθυντής του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος* Δημήτριος Χριστοφορίδης, συνδικαλιστές εργατικών ενώσεων, εκπρόσωποι του Εργατικού Κόμματος, ένας αγγλικανός ιερωμένος και ένας ραβίνος από την συνοικιακή εκκλησία και συναγωγή αντίστοιχα.

Η επιρροή της ελληνοαμερικανικής αριστεράς δεν ήταν προϊόν αποκλειστικά των εξελίξεων στην Ελλάδα και της αίγλης του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Σχετίζεται με την άνθιση μετωπικών πρωτοβουλιών στις μεταναστευτικές κοινότητες, την ενίσχυση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών στα χρόνια του πολέμου, την σημαντική αύξηση της δύναμης των εργατικών ενώσεων και την κοινή αίσθηση ότι οι θυσίες του παρόντος θα ανταμείβονταν με ένα ευνοϊκότερο και δικαιότερο μέλλον. Άλλωστε, η υποστήριξη προς το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο φαινόταν, έως και το 1945, να συμβαδίζει με τους προσανατολισμούς της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής και το πνεύμα των συμμαχικών διακηρύξεων. «Συγκεντρωθείτε για να υποστηρίξουμε το υπουργείο Εξωτερικών μας» ήταν το κύριο μήνυμα στις αφίσες των συγκεντρώσεων για τα γεγονότα στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1944, ενώ στο πρωτοσέλιδο του *Εργάτη Θαλάσσης*, της εφημερίδας της ναυτεργατικής ομοσπονδίας που είχε την έδρα της στη Νέα Υόρκη, το σύνθημα «κρατήστε τα πλοία εν κινήσει- η νίκη θα είναι δική μας» πλαισίωνε τυπογραφικά το ανακοινωθέν της Ομοσπονδίας για την επίθεση στην πλατεία Συντάγματος.³ «Η ενίσχυσις του προέδρου Ρούσβελτ εις τον αγώνα κατά του Χιτλερισμού είναι ο μόνος και ασφαλέστερος δρόμος για την σωτηρία της Ελλάδος» τόνιζε το *Ελληνοαμερικανικό Βήμα* στην προσπάθειά του να καταδείξει τον παγκόσμιο χαρακτήρα της αντιφασιστικής ενότητας.⁴

Η ίδρυση της Ελληνοαμερικανικής Εργατικής Επιτροπής (Greek-American Labor Committee) τον Οκτώβριο του 1943 αποτελούσε ένδειξη της ανασυγκρότησης των μετωπικών οργανώσεων της αριστεράς. Η προπολεμική απόπειρα της Ελληνικής Δημοκρατικής Ένωσης είχε διαλυθεί πιθανότατα στη συγκυρία της υπογραφής του γερmano-σοβιετικού συμφώνου το καλοκαίρι του 1939. Αν και η παρουσία της αριστεράς ήταν έντονη στις διεργασίες του πρώτου συνεδρίου των

³ Η μηνιαία εφημερίδα *Εργάτης Θαλάσσης* κυκλοφόρησε στην Νέα Υόρκη, όπου και η έδρα της Ο.Ε.Ν.Ο. από τον Οκτώβριο του 1943 έως τον Φεβρουάριο του 1946.

⁴ «Ο λαός της Ελλάδος αγωνίζεται, αγωνιά. Τι κάνουμε 'μεις;», *Ελληνοαμερικανικό Βήμα*, 6/2/1942, σ. 1 και 10.

ελληνοαμερικανικών οργανώσεων το 1941, είναι σαφές ότι η ανάκτηση της δυναμικής της χρονολογείται από το επόμενο έτος, όταν άρχισαν να γίνονται γνωστές οι εξελίξεις στην Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό αποκαταστάθηκε το ρήγμα που είχε δημιουργηθεί στην Ελληνική Δημοκρατική Ένωση ύστερα από την υπογραφή του γερmano-σοβιετικού συμφώνου το καλοκαίρι του 1939 και την προπολεμική υποχώρηση του New Deal. Τα παραρτήματα της Επιτροπής οργάνωναν εκδηλώσεις, συγκέντρωναν χρήματα για τον δοκιμαζόμενο ελληνικό λαό, προπαγάνδιζαν την αγορά κρατικών ομολόγων και διακινούσαν ενημερωτικές εκδόσεις με πληροφορίες γύρω από τη δράση του E.A.M. Τον Αύγουστο του 1944, στις παραμονές της απελευθέρωσης, η Ελληνοαμερικανική Εργατική Επιτροπή μετονομάστηκε σε Ελληνοαμερικανική Επιτροπή για την Εθνική Ενότητα (Greek-American Committee for National Unity).⁵

Στις Ελληνοαμερικανική Επιτροπή για την Εθνική Ενότητα συνεργάζονταν, μέχρι και τις αρχές του 1945, η κομμουνιστική αριστερά, φιλελεύθεροι υποστηρικτές του New Deal, πρόσφυγες από την Ελλάδα, συνδικαλιστές, ριζοσπαστικά εργατικά σωματεία και πολιτικές οργανώσεις της αμερικανικής αριστεράς. Η δράση της αποσκοπούσε στην ενημέρωση της αμερικανικής κοινής γνώμης για τις εξελίξεις στην Ελλάδα και τις επιδιώξεις του E.A.M. και στην άσκηση πίεσης στην αμερικανική κυβέρνηση σε σχέση με το πολιτειακό ζήτημα στην Ελλάδα. Μία σημαντική εκδοτική δραστηριότητα, με μπροσούρες και φυλλάδια στα αγγλικά, επαφές με γερουσιαστές και δημοσιογράφους, η συμμετοχή σε συμπόσια για το «μέλλον της Ευρώπης» και παρεμβάσεις σε έντυπα ευρείας κυκλοφορίας συνιστούν όψεις των δραστηριοτήτων αυτών.⁶

⁵ Βλ. «Aims of the Greek American Council» στο οπισθόφυλλο του Leland Stowe - Constantine Poulos, *Challenge to Freedom, the Story of what Happened in Greece*, Greek American Council, 1945. Αρχαικό υλικό, επιστολές, προπαγανδιστικές εκδόσεις, φωτογραφίες και πρακτικά, για τις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις στα χρόνια του πολέμου στο Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives.. Βλ. και Theodore Saloutos, *The Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964, σ. 354-361.

⁶ Από το 1943 έως τουλάχιστον το 1948 κυκλοφορούσε ένα μηνιαίο τετρασέλιδο δελτίο στα αγγλικά με ποικίλους τίτλους, όπως *Bulletin of the Greek American Committee for National Unity* και *Newsletter of American Council for a Democratic Greece*. Για την εκδοτική δραστηριότητα, βλ. Steve Leonopoulos, *Greece Fights for Freedom*, Greek-American Labor Committee, Ιανουάριος 1944, Stelios Pistolakis, *The Truth about Greece*, Νέα Υόρκη, Greek-American Committee for National Unity, Σεπτέμβριος 1944, *EAM, White Book*, Νέα Υόρκη, Greek-American Council, 1945, *Terror in Greece! Bloody Act of Fake Elections*, Greek-American Council, *Tyranny and Terror, the Betrayal of Greece*, Νέα Υόρκη, Greek-American Council, Αύγουστος 1946, *The Youth of Greece is Fighting for Freedom, Independence and Democracy*, American Youth for the Youth of Greece, 1948. Για τις δημόσιες παρεμβάσεις βλ. ενδεικτικά Demetrios Christoforides, «The Fighting Greeks», *The New Masses*, 11/5/1943 και επιστολή διαμαρτυρίας του Βάσου Βλαβιανού στους *New York Times*,

Η ελληνοαμερικανική κομμουνιστική αριστερά αποτελούσε το πολιτικό και οργανωτικό νεύρο των επιτροπών. Το *Ελληνοαμερικανικό Βήμα*, υπό τη διεύθυνση του Δημήτριου Χριστοφορίδη, ήταν αισθητικά πιο βελτιωμένο από το προπολεμικό *Εμπρός*, με πιο πλούσια και ποικίλη ύλη, νέους συνεργάτες, εικοσιτέσσερις σελίδες και κυκλοφορία μεταξύ έξι και δέκα χιλιάδων φύλλων. Η εφημερίδα εξέφραζε την πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος με έμφαση στις μετωπικές δραστηριότητες των επιτροπών, ενώ το δίκτυο των ναυτεργατικών οργανώσεων και ο κομματικός μηχανισμός τροφοδοτούσαν την εφημερίδα με ειδήσεις από την Ελλάδα, την Αίγυπτο, όπου η εξόριστη κυβέρνηση και το Λονδίνο. Το εκδοτικό πρόγραμμα του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος* αποσκοπούσε στο ελληνοαμερικανικό κοινό, με κείμενα πιο πολιτικά σε σχέση με τις ενημερωτικές εκδόσεις των επιτροπών στα αγγλικά, που περιορίζονταν στην εξύμνηση του αντιστασιακού κινήματος και μερικές βασικές πληροφορίες για την κατάσταση στην Ελλάδα.⁷

Οι ελληνοαμερικανοί κομμουνιστές δραστηριοποιούνταν στην εργατική αλληλοβοηθητική ένωση Ελληνο-Αμερικανική Αδελφότητα (Hellenic-American Brotherhood), η οποία συνδεόταν οργανικά με την International Workers Order.⁸ Η ίδρυση της Αδελφότητας το 1942 αποτελούσε το τελευταίο στάδιο μετεξέλιξης των παλαιών Ελληνικών Εργατικών Εκπαιδευτικών Συνδέσμων, οι οποίοι αποτέλεσαν τα πρώτα παραρτήματα της νέας οργάνωσης.⁹ Η Αδελφότητα, στην οποία ανήκαν περίπου δύο χιλιάδες ελληνοαμερικανοί, λειτουργούσε ως ασφαλιστικός οργανισμός, ενώ τα παραρτήματά της φιλοξενούσαν εκπαιδευτικές, επιμορφωτικές και

24/2/1945 για την φιλοβρετανική τους στάση. Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 137 και 234.

⁷ *Εισήγησις του Νίκου Ζαχαριάδη, γενικού γραμματέως του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune Publishing Department, 1945, *Τρεις μήνες του Κώστα Καραγιώργη στην Αμερική*, Greek-American Tribune Publishing Department, 1945, Νίκος Ζαχαριάδης, *Ο αληθινός Παλαμάς*, Ελληνοαμερικανικό Βήμα, 1945, Βάσος Γεωργίου, *Η εξαθλίωση του λαού και ο πλούτος της χώρας*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune, 1946, Π. Ρούσσοσ, *Περισσότερο φως στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού λαού*, Νέα Υόρκη, 1947.

⁸ Στοιχεία για την Αδελφότητα σε διάφορα φύλλα του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος* και στο δελτίο της *Voice of Hellenic American Youth*. Βλ. M. J. Politis, «Greek Americans» στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Roucek, *One America, the History, Contributions and Present Problems of Our Racial and National Minorities*, Νέα Υόρκη, Prentice-Hall, 1945, σ. 252 και *Testimony of Walter S. Steele Regarding Communist Activity in the United States, Hearings Before the Committee on Un-American Activities, July 21, 1947*, Government Printing Office, σ. 122-123.

⁹ Βλ. για παράδειγμα την διαφημιστική καταχώρηση: «Δι' ασφάλειαν, προστασίαν, αλληλεγγύην, γίνετε μέλη της μεγάλης Οργανώσεως: International Workers Order. Η αδελφοτική μας οργάνωσις παρέχει δια τα μέλη της Ασφάλεια Ζωής έως 5000 δολλάρια, Ασφάλεια Ασθενείας 10 δολλ. την εβδομάδα, ωφελήματα εις περίπτωσιν φθίσεως 600 δολλάρια και εις περίπτωσιν αναπηρίας έως 400 δολλάρια [...] Η Ελληνοαμερικανική Αλληλοβοηθητική Ένωσις της I.W.O. με τας 34 Στοάς της στην Αμερική έχει εις το ενεργητικόν της σπουδαίαν εργασία υπέρ της ενότητος μεταξύ των Ελλήνων και του Αμερικανικού λαού», *Ελληνοαμερικανικό Βήμα*, 20/4/1945, σ. 21.

ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Στις συνδικαλιστικές ενώσεις της C.I.O. δεκάδες ελληνοαμερικανοί συμμετείχαν στις διοικήσεις των τοπικών σωματείων- στη Νέα Υόρκη περισσότεροι από είκοσι συνδικαλιστές υπέγραψαν την ιδρυτική διακήρυξη της Ελληνοαμερικανικής Εργατικής Επιτροπής το 1942. Η εγκατάσταση της O.E.N.O. στη Νέα Υόρκη, η άφιξη ορισμένων μελών της E.Π.O.N. αμέσως μετά τον πόλεμο και τα νεότερα μέλη των κομματικών οικογενειών ενίσχυαν την ηλικιακή ανανέωση της ελληνοαμερικανικής αριστεράς.

Η υποστήριξη του *Εθνικού Κήρυκα* προς τους στόχους του E.A.M. και τη λειτουργία των Επιτροπών συνιστά ένδειξη των ιδεολογικών διεργασιών στις κοινότητες και της εμβέλειας των θέσεων της αριστεράς. Ο αναπροσανατολισμός της εφημερίδας, ύστερα από την περίοδο της κριτικής υποστήριξης προς το καθεστώς Μεταξά, σχετίζεται σαφώς με την αγορά της από τον Βάσο Βλαβιανό τον Απρίλιο του 1940, αλλά κυρίως με την επιθυμία των αναγνωστών της για αβασίλευτη δημοκρατία στην Ελλάδα και προώθηση των μεταρρυθμίσεων του New Deal στις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁰ Το αρχείο αλληλογραφίας της εφημερίδας προσφέρει ένα πανόραμα της έντασης, των προσδοκιών και των αντιπαραθέσεων, της συνάντησης των μεγάλων εξελίξεων με τις μικρές λεπτομέρειες της καθημερινότητας, αλλά κυρίως το πάθος των επιστολογράφων για τις εξελίξεις, το οποίο αναβλύζει στις κακογραμμένα σημειώματα, τα ανώνυμα απειλητικά δελτάρια, στις συχνές αναφορές σε θεωρίες συνωμοσίας και στις εκφρασμένες βεβαιότητες ενός καλύτερου μέλλοντος για την ανθρωπότητα. Η παρουσία του Βλαβιανού στη διοίκηση της Ελληνοαμερικανικής Επιτροπής για την Εθνική Ενότητα, η στάση της εφημερίδας έναντι των εξελίξεων στην Ελλάδα και τις προοπτικές του Δημοκρατικού Κόμματος στις Ηνωμένες Πολιτείες γεννούσε ένθερμους υποστηρικτές, αλλά και φανατικούς αντιπάλους.

Οι πολιτικές δραστηριότητες των ελληνοαμερικανών προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των αμερικανικών αρχών και ειδικότερα των μηχανισμών, που είχαν επιφορτιστεί με την παρακολούθηση των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Το τμήμα «ξένων εθνικοτήτων» της Office of Strategic Services, προδρόμου της C.I.A.,

¹⁰ Βλ. ενδεικτικά, Β. Βλαβιανός, «Επίσημος κατάλυσις της 4^{ης} Αυγούστου», *Εθνικός Κήρυξ*, 7/2/1942, σ. 4 και σημειώσεις από συνεδρίαση της συντακτικής επιτροπής της εφημερίδας (10/7/1944), όπου επιβεβαιώθηκε η υποστήριξη των θέσεων του E.A.M., Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 145. Στο αρχείο του μεταξικού Θεολόγου Νικολούδη, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, υπάρχουν ποικίλες αναφορές στην παρουσία πρώην στελεχών της κυβέρνησης Μεταξά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Χαρακτηριστικά, επιστολή του Κώστα Κοτζιά προς Νικολούδη (29/1/1942), όπου γίνεται λόγος για τον «βενιζελο-κομμουνισμό» του Βλαβιανού κλπ.

αποδελτίωνε συστηματικά τον μεταναστευτικό τύπο, συγκέντρωνε πληροφορίες, συνέντασσε εκθέσεις και εκτιμήσεις, σταθμίζοντας ότι οι διεργασίες στις κοινότητες συνδέονταν με τη διαμόρφωση των μεταπολεμικών εξελίξεων στην Ευρώπη.¹¹ Στις εκθέσεις γύρω από την ελληνοαμερικανική πραγματικότητα οι περισσότεροι πληροφοριοδότες και αναλυτές της O.S.S., ανάμεσά τους και ελληνοαμερικανοί, διέκριναν την πόλωση στις κοινότητες, αλλά και την αυξημένη επιρροή των θέσεων που εξέφραζαν το *Ελληνοαμερικανικό Βήμα* και ο *Εθνικός Κήρυκας*.¹²

Οι ιδέες της αντιφασιστικής ενότητας, της προώθησης δημοκρατικών μέτρων και βελτίωσης της ζωής των «ξεχασμένων ανθρώπων» μπορούσαν και επικοινωνούσαν με τη διάχυτη πεποίθηση ότι οι τραγικές εμπειρίες της κρίσης και του πολέμου θα αποτελούσαν οδηγούς για την μεταπολεμική οικοδόμηση του κόσμου. Η προσδοκία ενός καλύτερου μέλλοντος απαντούσε στην αγωνία και στις θυσίες των εκατομμυρίων αμερικανών, που είχαν κάποιον συγγενή τους στα πολεμικά μέτωπα ή σε μία κατεχόμενη χώρα της Ευρώπης. Το αίσθημα της λαϊκής ενότητας προσέδιδε στις δραστηριότητες στα μετόπισθεν χαρακτήρα ενεργητικής συμμετοχής στον αγώνα κατά του ολοκληρωτισμού. Οι ενημερωτικές εκδόσεις για τις δράσεις του E.A.M. είχαν στο οπισθόφυλλο φωτογραφίες από στρατιωτικές επιχειρήσεις με την επισήμανση «τα πολεμικά ομόλογα στη δράση» και παραινέσεις «τσακίστε τον Άξονα-αγοράστε πολεμικά ομόλογα».

Η ενίσχυση των εργατικών συνδικάτων φάνταζε ως εχέγγυο για την διαμόρφωση ενός ευνοϊκού ταξικού συσχετισμού με το τέλος του πολέμου. Ο αριθμός των συνδικαλισμένων εργατών έφτασε τα δεκαπέντε εκατομμύρια, διπλασιάζοντας τις δυνάμεις της οργανωμένης εργασίας σε σχέση με τα τέλη της δεκαετίας του 1930. Η εξέλιξη αυτή σχετιζόταν με την οργάνωση της παραγωγής στα χρόνια του πολέμου, καθώς γενικεύτηκαν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας και οι τριμερείς συμφωνίες μεταξύ κυβέρνησης, εργοδοτικών ενώσεων και εργατικών σωματείων, που εγγυούνταν απρόσκοπτη παραγωγή σε αντάλλαγμα για τον υποχρεωτικό συνδικαλισμό των εργατών. Η επιτυχία των συνδικάτων είχε μακροπρόθεσμα καταστροφικά αποτελέσματα για την αυτονομία του εργατικού

¹¹ Elias Vlantou, «The O.S.S. and Greek-Americans, an Introduction», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 9.1 (1982), σ. 31-41.

¹² Αναλυτικότερα, στις εκθέσεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, όπως εκδόθηκαν από τον Elias Vlantou, «Documents. The O.S.S. and Greek-Americans», *Journal of the Hellenic Diaspora* 9.3 (1982), όπου η έκθεση «Greek-American Committee of National Unity», σ. 84-86. Βλ. και την έκθεση του ελληνοαμερικανού αρχαιολόγου Constantine Yavis, «Propaganda in the Greek-American Community (21/4/1944)», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (1987), σ. 105-129.

κινήματος, καθώς η ανάπτυξή τους βασίστηκε σε μία κορπορατιστική λογική.¹³ Στη συγκυρία του πολέμου όμως φάνταζε ως μία επιβεβαίωση του αυξημένου ρόλου που θα διαδραμάτιζαν τα συνδικάτα στην οργάνωση της παραγωγής.

Οι ειδικές συνθήκες της οικονομίας του πολέμου ανατροφοδοτούσαν τέτοιους σχεδιασμούς. Η ανάγκη συντονισμού της παραγωγής οδήγησε την αμερικανική κυβέρνηση στην υιοθέτηση μέτρων κεντρικού σχεδιασμού και στην ενίσχυση του κρατικού παρεμβατισμού, μέσω δημόσιων επενδύσεων και επιβολής διατιμήσεων στα είδη πρώτης ανάγκης. Η ύφεση που είχε ανοίξει με το κραχ του 1929 έκλεισε οριστικά- οι δείκτες της βιομηχανικής παραγωγής, και δη της χαλυβουργίας και της αυτοκινητοβιομηχανίας, γνώρισαν εκθετική ανάπτυξη, ενώ η ανεργία μειώθηκε στα επίπεδα προ της κρίσης. Η γενίκευση της υπερωριακής εργασίας είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των ημερομισθίων, ενώ οι εντεινόμενες ανάγκες για εργατικό δυναμικό εξασφάλιζαν σταθερές εργασιακές σχέσεις. Τα κέρδη του κεφαλαίου από τις υπέρογκες πολεμικές παραγγελίες υπήρξαν ιλιγγιώδη, αλλά για πολλούς σχολιαστές ο κεντρικός οικονομικός σχεδιασμός με τον ενεργό ρόλο του κράτους φάνταζε ως εχέγγυο για την είσοδο σε μία νέα εποχή. Μια μεταπολεμική επιβίωση του κλίματος αυτού υπήρξαν τα σχόλια του Έντουαρτ Καρ (Edward H. Carr) το 1951 γύρω από το «θανάσιμο πλήγμα» της οικονομικής πολιτικής του *laissez-faire* στις Ηνωμένες Πολιτείες και την μετάβαση από την κοινωνία του «ανταγωνισμού» στην σχεδιασμένη οικονομία.¹⁴

Τα εργατικά συνδικάτα αποτελούσαν μία εντυπωσιακή σε συγκρότηση, οργάνωση και εμβέλεια κοινωνική δύναμη. Η δύναμή τους προοικονομούσε ότι θα διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του μεταπολεμικού κόσμου, ενώ στις συμμαχικές διασκέψεις οι ισχυροί του κόσμου διατύπωναν σαφείς δεσμεύσεις για το δικαίωμα στην εργασία και την ευημερία του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, στο εσωτερικό της Congress of Industrial Organizations αναπτύσσονταν διεργασίες για την δυνατότητα αυτόνομης πολιτικής παρουσίας του εργατικού κινήματος και για την συμμετοχή των εργατικών ενώσεων στη διοίκηση των επιχειρήσεων.

¹³ Για τα ζητήματα της οικονομίας του πολέμου, την ιστοριογραφική διαμάχη γύρω από την τακτική των συνδικάτων σε σχέση με την αποφυγή των απεργιακών δραστηριοτήτων και την ανάπτυξή τους βλ. Joshua Freeman, «Delivering the Goods. Industrial Unionism during World War II», *Labor History* 19 (Φθινόπωρο 1978), σ. 570-593 και Nelson Lichtenstein, «Ambiguous Legacy. The Union Security Problem During World War II», *Labor History* 18.2 (1977), σ. 214-238. Ειδικότερα για τις εργατικές ενώσεις, Robert H. Zieger, *The CIO, 1935-1955*, University of North Carolina Press, 1995, σ. 141-211.

¹⁴ Edward H. Carr, *The New Society*, Βοστώνη, Beacon Press, 1961, σ. 28-32. Το βιβλίο περιλαμβάνει τις διαλέξεις του Καρ στο Β.Β.Σ. το 1951 με κεντρικό άξονα την ανάδυση της «νέας κοινωνίας».

Στις προεδρικές εκλογές το Νοέμβριο του 1944 τα συνδικάτα της C.I.O. συγκρότησαν την Political Action Committee προκειμένου να υποστηρίξουν υποψηφίους με φιλεργατικές δεσμεύσεις. Η ενεργοποίηση των εκατομμυρίων μελών τους είχε σημαντικό ρόλο στην επικράτηση του Ρούζβελτ, ο οποίος προεκλογικά είχε δεσμευτεί για τη νομοθετική κατοχύρωση του δικαιώματος όλων των πολιτών στην εργασία. Το κύριο σύνθημα της Political Action Committee ήταν «για πλήρη απασχόληση μετά τον πόλεμο, ψήφισε Ρούζβελτ». Η αυτοπεποίθηση των εργατικών ενώσεων ενισχυόταν από το ρόλο τους στην παραγωγή των αναγκαίων για τον πόλεμο και την ταυτόχρονη παρουσία χιλιάδων μελών τους στα πεδία των μαχών. Ένα τραγούδι του συνδικάτου των εργατών της αυτοκινητοβιομηχανίας, της ισχυρότατης United Autoworkers Union, εξέφραζε τη σύνδεση του αντιφασιστικού αγώνα με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του κόσμου της μισθωτής εργασίας: «Στο Βερολίνο θα εμφανιστεί το σήμα του σωματείου / όταν θα παρελαύνουν τα παιδιά του σωματείου με τις στολές τους / και μέσα στις γραμμές τους θα κυλούν τα ταγκ της UAW / διώξτε τον Χίτλερ και φέρτε μέσα το σωματείο!». ¹⁵ Οι στίχοι αυτοί ενδεχομένως έχουν ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης, αν αναλογιστεί κανείς ότι επί χρόνια η ρητορική του εργατικού κινήματος ταύτιζε τον Φορντ με τον Χίτλερ.

Η αυτοδιάλυση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών τον Μάιο του 1944 συνιστά χαρακτηριστική ένδειξη της εκτίμησης ότι η λήξη του πολέμου θα σήμαινε την επικράτηση των αξιών της αντιφασιστικής ενότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της διεθνούς συνεργασίας. ¹⁶ Η απόφαση βασιζόταν στην εκτίμηση ότι η διάσκεψη της Τεχεράνης έθετε τις βάσεις για την ειρηνική συνύπαρξη Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης, ενώ οι εσωτερικές εξελίξεις δημιουργούσαν πρόσφορο έδαφος για την προώθηση σημαντικών κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Η νέα διαιρετική τομή στην αμερικανική κοινωνία θα ήταν μεταξύ των υπερασπιστών της διάσκεψης της Τεχεράνης και των «πολεμοκάπηλων» αντιπάλων της, γεγονός που καθιστούσε αναγκαία την συγκρότηση ενός Δημοκρατικού Μετώπου γύρω από την αμερικανική κυβέρνηση. Στο Δημοκρατικό Μέτωπο η θέση των κομμουνιστών θα ήταν να λειτουργούν ως ομάδα πίεσης, εξ ου και η μετατροπή του κόμματος σε μία «κομμουνιστική πολιτική ένωση».

¹⁵ «There'll be a union label in Berlin/ when the union boys in uniform march in/ and rolling in the ranks, there'll be UAW tanks/ roll Hitler out and roll the union in», James T. Patterson, *Grand Expectations, the United States, 1945-1974*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1996, σ. 39.

¹⁶ Η απόφαση της αυτοδιάλυσης του Κομμουνιστικού Κόμματος στο *The Path to Peace, Progress and Prosperity, Proceedings of the Constitutional Convention of the Communist Political Association*, Communist Political Association, Νέα Υόρκη, 1944.

Η στάση της Σοβιετικής Ένωσης έναντι της σχετικής απόφασης φανερώνει τους προβληματισμούς και τις αβεβαιότητες έναντι των νέων διεθνών συνθηκών. Χρειάστηκε ένα ολόκληρο έτος, ιδιαίτερα πυκνών εξελίξεων στις σχέσεις Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης, μέχρι να εκφραστεί, μέσω Παρισίων, η αποδοκιμασία της Μόσχας για την πρωτοβουλία των αμερικανών κομμουνιστών. Τον Απρίλιο του 1945 ένα άρθρο του Ζακ Ντυκλώ (Jacques Duclos) στο θεωρητικό όργανο *Cahiers du Communisme* σχολίαζε αρνητικά την απόφαση της αυτοδιάλυσης, ενώ στο εσωτερικό της «κομμουνιστικής πολιτικής ένωσης» δρομολογούνταν η διαγραφή του Earl Browder και η ανασυγκρότηση του κόμματος.¹⁷ Παρόλα αυτά, στο κείμενο του Duclos η καταδίκη του «μπραουντερισμού» δεν αμφισβητούσε την ορθότητα της εκτίμησης για ένα νέο διεθνές περιβάλλον, αλλά κυρίως εστίαζε στην αναγκαιότητα ύπαρξης του κόμματος σύμφωνα με τις βασικές αρχές της λενινιστικής αντίληψης για την πρωτοπορία της εργατικής τάξης. Η υπόθεση της αυτοδιάλυσης του Κομμουνιστικού Κόμματος αναδεικνύει τις προσδοκίες της αμερικανικής αριστεράς για την διαμόρφωση μίας νέας πολιτικής πραγματικότητας, αλλά και τη ρευστότητα της περιόδου ανάμεσα στο τέλος του παγκοσμίου πολέμου και στην διπολική όξυνση.

Η συντηρητική στροφή και ο «φιλελεύθερος κορπορατισμός»

Η διαμόρφωση της μεταπολεμικής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας διέγνευσε τις αισιόδοξες εκτιμήσεις του αμερικανικού προοδευτικού κινήματος. Τα χρόνια από το τέλος του πολέμου έως και τον πόλεμο της Κορέας χαρακτηρίστηκαν από κρίσιμους μετασχηματισμούς, πυκνά γεγονότα και συγκρούσεις, που το αποτέλεσμά τους ήταν η εγκατάλειψη της πολιτικής φιλοσοφίας του New Deal, η επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης, η ήττα του εργατικού κινήματος, η γραφειοκρατικοποίηση των συνδικάτων, η περιθωριοποίηση της αριστεράς και η παλινόρθωση ενός ατομικιστικού προτύπου αποκαθαρμένου από την προοπτική της συλλογικής διεκδίκησης. Η «συντηρητική στροφή» περιγράφει τις μετατοπίσεις στο πολιτικό προσκήνιο, αλλά και την επικράτηση κοινωνικών αντιλήψεων, πρακτικών

¹⁷ Jacques Duclos, «On the Dissolution of the Communist Party of the United States» στο William Z. Foster, *Marxism-Leninism vs. Revisionism*, Νέα Υόρκη, New Century Publishers, 1946, σ. 21-35. Για την πορεία του κόμματος την περίοδο αυτή βλ. Joseph R. Starobin, *American Communism in Crisis, 1943-1957*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1975.

και ιδεών που ερχόταν σε ρήξη με τους προβληματισμούς και τις αναζητήσεις της εποχής του New Deal.¹⁸

Στη δεκαετία του 1950 η αμερικανική κοινωνία βρισκόταν σε διαρκή εμπόλεμη κατάσταση· εξέλεξε πρόεδρο το 1952 και το 1956 έναν ανώτερο στρατιωτικό, ζούσε υπό το φόβο μίας πυρηνικής επίθεσης, ανεχόταν τις ανακρίσεις του γερουσιαστή Μακάρθου, διχαζόταν πάνω στο θέμα της φυλετικής ισότητας και πίστευε περισσότερο από ποτέ στον θεό. Ταυτόχρονα κατανάλωνε περισσότερο και περισσότερα από κάθε άλλο έθνος στον πλανήτη, υπερασπιζόταν τον «αμερικανικό τρόπο ζωής» και απολάμβανε τα προνόμια μίας παγκόσμιας υπερδύναμης. Η «συντηρητική στροφή» της αμερικανικής κοινωνίας δεν ήταν προδιαγεγραμμένη. Τα χρόνια μετά το τέλος του πολέμου έως το 1948, που εύστοχα θεωρήθηκε «το τελευταίο έτος της δεκαετίας του 1930», χαρακτηρίστηκαν από αντιθέσεις γύρω από τη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων, πολιτικούς πειραματισμούς και συγκρούσεις στις σχέσεις μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας.¹⁹ Η φύση της μεταπολεμικής συγκυρίας στις Ηνωμένες Πολιτείες συχνά υποτιμάται στην μακροσκοπική θεώρηση του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα, όπου η μετάβαση από το τέλος του πολέμου στην διπολική όξυνση φαντάζει αυτόματη και περίπου νομοτελειακή.

Το 1949 κυκλοφόρησε το βιβλίο του Άρθουρ Σλέσινγκερ (Arthur Schlesinger) *The Vital Center*, όπου διατυπωνόταν η ανάγκη της ριζικής τομής στις σχέσεις του αμερικανικού φιλελευθερισμού με τον «κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό».²⁰ Το κύριο επιχείρημα του βιβλίου δεν προέκυπτε αποκλειστικά από μία θεώρηση των διεθνών σχέσεων στο φόντο του εντεινόμενου παγκόσμιου διπολισμού. Αντίθετα, αναδείκνυε τον κίνδυνο της εσωτερικής σταθερότητας των Ηνωμένων Πολιτειών από τους αμφισβητίες της αριστεράς και τα σφάλματα της φιλελεύθερης διανοήσης, που υπό το βάρος της κρίσης του 1929, είχε εσφαλμένα εκχωρήσει στους κομμουνιστές το ρόλο του υπερασπιστή των εργαζομένων. Η προώθηση μίας κοινωνικής πολιτικής, που θα ενίσχυε τη σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος και την παγκόσμια ηγεμονία

¹⁸ Για μία εισαγωγή στη συζήτηση περί «συντηρητικής στροφής» βλ. Jefferson Cowie, «Introduction. The Conservative Turn in Postwar United States Working-Class History», *International Labor and Working-Class History* 74 (Φθινόπωρο 2008), σ. 70-75. Για τη διαδρομή της συντηρητικής σκέψης και την αντιμετώπισή της από την αμερικανική ιστοριογραφία βλ. Alan Brinkley, «The Problem of American Conservatism», *American Historical Review* 99.2 (1994), σ. 409-429.

¹⁹ Η φράση ανήκει στον σοσιαλδημοκράτη πολιτικό επιστήμονα Μάικλ Χάρινγκτον (Michal Harrington), βλ. Patterson, *Grand Expectations*, σ. 165.

²⁰ Arthur M. Schlesinger, Jr. *The Vital Center, Our Purposes and Perils on the Tightrope of American Liberalism*, Κέμπριτζ, The Riverside Press, 1962 [πρώτη έκδοση 1949].

των Ηνωμένων Πολιτειών αποτελούσε τη μόνη διέξοδο έναντι του διεθνούς κομμουνισμού.

Ο χρόνος συγγραφής του βιβλίου, το χειμώνα του 1947, προσδίδει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην προσέγγιση του Σλέσινγκερ, καθώς τοποθετείται ανάμεσα σε εξελίξεις που διαμόρφωσαν την πορεία της μεταπολεμικής αμερικανικής κοινωνίας. Το 1946 είχε σφραγιστεί από την ήττα του εργατικού κινήματος ύστερα από την μεγαλύτερη απεργιακή δραστηριότητα στην ιστορία της χώρας, λίγους μήνες πριν, την άνοιξη του 1947, είχε τροποποιηθεί η εργατική νομοθεσία του New Deal και σε λιγότερο από ένα χρόνο, τον Νοέμβριο του 1948, το Δημοκρατικό Κόμμα θα καλούνταν να αναμετρηθεί, εν τέλει με επιτυχία, με το πολιτικό κόστος της υπαναχώρησης από τα ιδεώδη του New Deal. Τα γεγονότα αυτά εξηγούν γιατί η ανάλυση του Schlesinger επέμενε κυρίως στον κίνδυνο της αποσταθεροποίησης της αμερικανικής δημοκρατίας «από τα μέσα».

Η δυναμική που είχαν αναπτύξει οι εργατικές ενώσεις στην περίοδο του πολέμου εκφράστηκε για πρώτη φορά το 1944 όταν καταγράφηκαν επεισόδια και περιστατικά έντασης σε πολυάριθμες βιομηχανικές μονάδες. Οι κινητοποιήσεις και οι διαμαρτυρίες στηριζόταν στην άμεση δράση των τοπικών εργατικών ενώσεων και συχνά ήταν περισσότερο ένα ξαφνικό ξέσπασμα, παρά οργανωμένες διεκδικήσεις. Άλλωστε, η A.F.L. και η C.I.O. καταδίκαζαν κάθε διακοπή της παραγωγής, ως ενέργεια που αντέβαινε την πολεμική προσπάθεια της χώρας. Το ίδιο επιχείρημα επικαλέστηκε και η αμερικανική κυβέρνηση, ενώ παράλληλα διαμήνυε ότι ο στρατός θα αναλάμβανε την απρόσκοπτη λειτουργία των μονάδων. Το αποτέλεσμα ήταν η υποχώρηση της εργατικής αναταραχής και η παραπομπή στο μέλλον της ρύθμισης των σχέσεων κεφαλαίου και εργασίας.

Από τις αρχές του 1945 έως την άνοιξη του 1946 εκατομμύρια εργάτες συμμετείχαν σε περισσότερες από δέκα χιλιάδες απεργιακές δράσεις, δημιουργώντας ένα απεργιακό κίνημα ανάλογο του ιστορικού 1919.²¹ Όπως και τότε, η εργατική αναταραχή σχετιζόταν με την προσαρμογή της οικονομίας στις μεταπολεμικές συνθήκες και τις αυξημένες προσδοκίες του κόσμου της οργανωμένης εργασίας. Η δυσαρέσκεια από την αλματική κερδοφορία του κεφαλαίου στα χρόνια του πολέμου,

²¹ Για τις διαστάσεις του κινήματος, βλ. Ann Fagan Ginger και David Christiano (επιμ.), *The Cold War Against Labor*, πρώτος τόμος, Μπέρκλεϋ, Meiklejohn Civil Liberties Institute, 1987, σ. 200-213. Στην αφήγηση του Zieger, *The CIO*, σ. 212-241, υπάρχει ειδική αναφορά στην απεργία των εργατών της General Motors, η αποτυχία της οποίας το 1946 καθόρισε εν τέλει την πορεία του κινήματος. Για την κυβερνητική αποφασιστικότητα έναντι των απεργιακών εκδηλώσεων βλ. Harry S. Truman, *1945. Year of Decisions*, Λονδίνο, Hodder and Stoughton, 1955, σ. 431 κ.ε.

η μείωση των ημερομισθίων εξαιτίας της περικοπής των υπερωριών, η αύξηση της ανεργίας που συνόδευσε την επιστροφή των βετεράνων του ευρωπαϊκού μετώπου και η προσδοκία ενός μεταπολεμικού κοινωνικού συμβολαίου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση της εργατικής διαμαρτυρίας. Οι παράλληλες εξελίξεις σε μία σειρά χωρών, τα προγράμματα κοινωνικοποιήσεων και μεταρρυθμίσεων στη δυτική Ευρώπη και στις λαϊκές δημοκρατίες, ανατροφοδοτούσαν τις πολιτικές διεκδικήσεις των σωματείων.

Η ήττα του απεργιακού κινήματος υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση των μεταπολεμικών πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι απεργοί είχαν να αντιμετωπίσουν την αποφασιστική στάση της κυβέρνησης και των εργοδοτικών ενώσεων. Η ανελαστικότητα των τελευταίων προέκυπτε από την διαπίστωση ότι οι εργατικές διεκδικήσεις δεν αφορούσαν καταρχήν οικονομικά αιτήματα, αλλά τη διεύρυνση της παρουσίας των σωματείων στη ρύθμιση της καθημερινότητας στο χώρο εργασίας και στη διοίκηση των επιχειρήσεων. Η προσαρμογή της οικονομίας στις μεταπολεμικές συνθήκες, που μεταφραζόταν σε μείωση της παραγωγής, παρείχε στις μεγάλες επιχειρήσεις αυξημένα περιθώρια αντοχής στις διακοπές της παραγωγής. Άλλωστε, η αμερικανική κυβέρνηση παρείχε πιστώσεις για την κάλυψη των ζημιών από τη διακοπή των πολεμικών παραγγελιών, οπότε οι βιομηχανικοί κολοσσοί μπορούσαν έτσι να μετακυλύουν το κόστος της απεργίας.

Ο Τζωρτζ Λίπσιτς (George Lipsitz) διακρίνει στην ήττα του εργατικού κινήματος γύρω από το ζήτημα του ελέγχου της παραγωγικής διαδικασίας την ανάδυση ενός κυρίαρχου «φιλελεύθερου κορπορατισμού» (corporate liberalism).²² Το φαινόμενο συνδέεται με εσωτερικές μετατοπίσεις στην αμερικανική οικονομία και τις τάσεις συγκεντροποίησης που παρατηρήθηκαν σε ορισμένους βιομηχανικούς κλάδους. Οι χαλυβουργικοί κολοσσοί, οι αυτοκινητοβιομηχανίες, οι κατασκευαστικές επιχειρήσεις είχαν τη δυνατότητα να παρέχουν ικανοποιητικές μισθολογικές αυξήσεις και άλλες παροχές, επανακτώντας σε αντάλλαγμα τον έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας. Η συναλλαγή αυτή χαρακτήρισε την έκβαση των παρατεταμένων απεργιών στις μονάδες της βαριάς βιομηχανίας. Η επιστροφή των απεργών στις μηχανές συνοδεύτηκε από αναδιαρθρώσεις της παραγωγής και την εισαγωγή νέων μεθόδων επιτήρησης και ελέγχου.

²² George Lipsitz, *Rainbow at Midnight, Labor and Culture in the 40s*, Ουρμπάνα, Illinois University Press, 1994, *passim*.

Το σχήμα του «φιλελεύθερου κορπορατισμού» περιγράφει τη λειτουργία της μεταπολεμικής οικονομίας σε συνθήκες αστικής δημοκρατίας και ταυτόχρονης εμπέδωσης κλίματος κοινωνικής συνεργασίας μεταξύ κράτους, κεφαλαίου και εργατικών ενώσεων. Η σημαντικότερη εξέλιξη σχετιζόταν με την διαρκή αύξηση των δημόσιων επενδύσεων, η οποία συνδεόταν κυρίως με την πολεμική βιομηχανία, εξασφαλίζοντας έτσι την κερδοφορία του κεφαλαίου και υψηλά επίπεδα απασχόλησης και εισοδήματος.²³ Στο πλαίσιο αυτό, οι εργατικές ενώσεις αποδέχθηκαν την εκχώρηση των διεκδικήσεών τους γύρω από την παραγωγική διαδικασία προς όφελος των άμεσων οικονομικών κερδών που είχαν εξαιτίας της ευνοϊκής συγκυρίας. Στις εξελίξεις αυτές διακρίνεται η σημασία που είχε η οικονομία του πολέμου, καθώς τότε ετέθησαν οι βάσεις για μια κορπορατιστική οικονομική πολιτική προς όφελος του κεφαλαίου. Αν για τα μέλη των εργατικών σωματείων η περίοδος εκείνη δημιούργησε προσδοκίες μίας μεταπολεμικής αλλαγής στην κατεύθυνση του εργατικού ελέγχου στην παραγωγή, για τις εργοδοτικές ενώσεις η κληρονομιά της πολεμικής εμπειρίας ήταν διαφορετική: κρατική εγγύηση των επενδύσεών τους, κρατικές παραγγελίες, διασφάλιση αγορών στο εξωτερικό για τη διοχέτευση των βιομηχανικών προϊόντων και εξασφάλιση της παραγωγής μέσω μίας συμφωνίας με τις θεσμικές εργατικές ενώσεις.

Υπό το πρίσμα αυτό, η αλλαγή της εργατικής νομοθεσίας του New Deal γίνεται κατανοητή ως μία προσπάθεια διασφάλισης του εργοδοτικού δικαιώματος και αποφυγής της ανεξέλεγκτης εργατικής διαμαρτυρίας. Τον Ιούνιο του 1947 το Κογκρέσο ενέκρινε το Taft-Hartley Act, που αποσκοπούσε στην προστασία των εργοδοτών από «άδικες εργατικές πρακτικές», καταργούσε μία σειρά από εποπτικά όργανα της προηγούμενης εποχής, επέβαλε ρυθμίσεις με στόχο την αποπολιτικοποίηση του εργατικού κινήματος, μέσω της έξωσης των κομμουνιστών από τη διοίκηση των σωματείων, απαγόρευε τις «αυθόρμητες» απεργίες και μία σειρά από πρακτικές που είχαν εμφανιστεί στις κινητοποιήσεις του 1946. Η προσπάθεια των συνδικαλιστικών ενώσεων να αποφύγουν τις ακραίες συνέπειες της νέας εργατικής νομοθεσίας τα οδήγησε στη στήριξη της εξωτερικής πολιτικής του Δημοκρατικού Κόμματος, που είχε κωδικοποιηθεί στο δόγμα Τρούμαν. Εκτός από το ιδεολογικό κίνητρο του αντικομμουνισμού, στην απόφασή τους βάρυνε η ιδέα της συναλλαγής με τον αμερικανό πρόεδρο, αλλά και η επίγνωση ότι ο νέος διεθνής

²³ Paul Baran και Paul M. Sweezy, *Μονοπωλιακός καπιταλισμός, ανατομία του ιμπεριαλισμού*, Αθήνα, Gutenberg, 1973, σ. 302.

ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών θα εξασφάλιζε σταθερή εργασία και υψηλά ημερομίσθια στους αμερικανούς εργάτες. Οι αντιπολιτευτικές φωνές στο εσωτερικό των συνδικάτων αποτέλεσαν ένα μειωθητικό ρεύμα, το οποίο διαγράφηκε από τις εργατικές ενώσεις οριστικά το 1950.

Με τον τρόπο αυτό, τα συνδικάτα αποχώρησαν από τις διεργασίες για τη δημιουργία πολιτικού φορέα στα αριστερά του Δημοκρατικού Κόμματος και στις προεδρικές εκλογές του 1948 στήριξαν την προσπάθεια επανεκλογής του Τρούμαν. Η εξέλιξη αυτή υπήρξε το κύκνειο άσμα της πολιτικής και κοινωνικής δυναμικής γύρω από το New Deal. Η διαδρομή του Χένρυ Γουάλας (Henry Wallace) αποτυπώνει τις αλλαγές στο κυβερνητικό επιτελείο, την περιθωριοποίηση του πνεύματος του New Deal, της αδυναμίας διεμβολισμού του διπολικού αμερικανικού πολιτικού συστήματος και της δαιμονοποίησης της αμερικανικής αριστεράς. Ο Γουάλας, υπουργός επί των γεωργικών θεμάτων τη δεκαετία του 1930 και στη συνέχεια αναπληρωτής πρόεδρος του Ρούζβελτ στα τέλη του πολέμου, απομακρύνθηκε από την κυβέρνηση Τρούμαν τον Σεπτέμβριο του 1946 εξαιτίας των θέσεων του για τη δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης με την Σοβιετική Ένωση. Η εξέλιξη αυτή ήταν ένα ακόμα επεισόδιο στην εκκαθάριση των κυβερνητικών επιτελείων από τους άμεσους συνεργάτες του Ρούζβελτ και τους εκπροσώπους της κληρονομιάς του New Deal.

Στις προεδρικές εκλογές του 1948 ο Γουάλας ηγήθηκε του Προοδευτικού Κόμματος (Progressive Party- American Labor Party), επιχειρώντας να εκπροσωπήσει τους δυσαρεστημένους από την συντηρητική στροφή του Δημοκρατικού Κόμματος. Η προεκλογική εκστρατεία χαρακτηρίστηκε από την κυριαρχία του αντικομμουνιστικού λόγου και τη δαιμονοποίηση του Γουάλας ως πράκτορα της Μόσχας. Το τελικό αποτέλεσμα θεωρήθηκε μία παταγώδης αποτυχία για το ετερογενές Προοδευτικό Κόμμα, καθώς συγκέντρωσε 2.4% του εκλογικού σώματος και ύστερα από λίγο καιρό διαλύθηκε. Το ασφυκτικό πολιτικό κλίμα, οι συλλήψεις, οι απαγορεύσεις και η τρομοκράτηση των υποστηρικτών του Προοδευτικού Κόμματος προφανώς δεν αρκούν για την κατανόηση αποτυχίας του. Η υποψηφιότητα Γουάλας παρουσιάστηκε ως ένας εξτρεμισμός, μία ανταρσία έναντι του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών μέσα από το ίδιο του το κόμμα. Η συντριπτική πλειονότητα των ψηφοφόρων του Δημοκρατικού Κόμματος της δεκαετίας του 1930 παρέμειναν σταθεροί στην εκλογική τους συμπεριφορά, επιβραβεύοντας τον Τρούμαν. Οι εκλογές του 1948 και η πορεία του Προοδευτικού Κόμματος ήταν «ο επιθανάτιος ρόγχος του κινήματος, που είχε αρχίσει τη δεκαετία

του '30, του συνασπισμού των εργατικών και των φιλελευθέρων, των σοσιαλιστών και των κομμουνιστών, που άνησε σαν το Νιου Ντιλ στο Μεγάλο Κραχ και σαν το Λαϊκό Μέτωπο στη διάρκεια του πολέμου».²⁴

Η υπαγωγή των αμερικανικών συνδικάτων στις επιδιώξεις των αμερικανικών κυβερνήσεων ακύρωσε τη δυνατότητα εμφάνισης μίας κοινωνικής αντιπολίτευσης. Τα συνδικάτα στη νέα εποχή συντέλεσαν στην εμπέδωση κλίματος κοινωνικής συναίνεσης, ενώ πρωταγωνίστησαν στο συντονισμό διεθνών εργατικών οργανώσεων με αντικομμουνιστικό περιεχόμενο. Μία ειδικότερη πτυχή αυτής τους της δραστηριότητας υπήρξε η συνεργασία με τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, εξέλιξη χαρακτηριστική της πρόσδεσής τους στο επίσημο πολιτικό σκηνικό.²⁵ Η τελική απόληξη των διεργασιών αυτών ήταν η συγχώνευση της πάλαι ποτέ ριζοσπαστικής C.I.O. με την A.F.L. το 1955 υπό όρους ηγεμονίας της δεύτερης. Είχε προηγηθεί το 1950 η διαγραφή εννέα «κομμουνιστικών» συνδικάτων, που είχαν αρνηθεί να υπογράψουν δηλώσεις νομιμοφροσύνης και καταδίκης του κομμουνισμού.²⁶ Ανάμεσά τους η International Fur and Leather Workers Union, σε βάρος της οποίας εκδόθηκαν δικαστικές αποφάσεις στέρησης της δυνατότητας υπογραφής συλλογικών συμβάσεων.

Η απώλεια της αυτονομίας των εργατικών ενώσεων δεν ήταν αποκλειστικά αποτέλεσμα του συμβιβασμού των εκάστοτε ηγεσιών τους. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στην αμερικανική εργατική τάξη, οι νέες συνθήκες που δημιουργούσε η δυναμική της αμερικανικής μεταπολεμικής οικονομίας και οι νέες καταναλωτικές δυνατότητες του κόσμου της μισθωτής εργασίας τροποποίησαν το περιεχόμενο της συνδικαλιστικής οργάνωσης και της εργατικής διαμαρτυρίας. Η απομάκρυνση για παράδειγμα από τις εμπειρίες της κρίσης σήμανε την εγκατάλειψη των αιτημάτων για την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίζει σε όλους το δικαίωμα της εργασίας. Η τροποποίηση στη δημόσια συζήτηση γύρω από το θέμα αυτό είναι εμφανής στην τοποθέτηση του Τρούμαν: «με την καθολική εργασία εννοώ την ευκαιρία ο κάθε εργάτης που είναι έτοιμος, ικανός και πρόθυμος να αναλάβει μία καλή εργασία σε καιρό ειρήνης. Η δημιουργία θέσεων εργασίας ή το να κάνουμε τους ανθρώπους να

²⁴ Ουόλτερ Μπέρνστιν, *Μνήμες από τη Μαύρη Λίστα, η λαίλαπα του Μακαρθισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1996, σ. 29.

²⁵ Frederico Romero, *The United States and the European Trade Union Movement, 1944-1951*, The University of North Carolina Press, 1992.

²⁶ Steve Rosswurm, *The CIO's Left-Led Unions*, Νιου Μπρούνσγουικ, Rutgers University Press, 1992.

δουλέψουν δεν είναι σε καμία περίπτωση φιλοδοξία του προγράμματος της πλήρους εργασίας».²⁷

Η ευρεία κοινωνική συναίνεση γύρω από τα ιδανικά της καπιταλιστικής κερδοφορίας, τα οποία συνδέθηκαν με την ευημερία και την καταναλωτική δυνατότητα τμημάτων της αμερικανικής εργατικής τάξης, συμβάδιζε με την ελκυστικότητα του «αμερικανικού τρόπου ζωής». Προφανώς, η πραγματικότητα αυτή δεν αφορούσε τους πάντες, αλλά πρωτίστως τους εργαζόμενους στους δυναμικούς κλάδους της βαριάς βιομηχανίας, οι οποίοι άκμασαν έως και την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970. Η συντηρητικοποίηση των λευκών εργατών της βιομηχανίας υπήρξε καθοριστική στην αλλαγή της εκλογικής γεωγραφίας των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ παρήγαγε νέους διαχωρισμούς στο εσωτερικό του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Οι νέοι λατινοαμερικανοί μετανάστες, οι αφροαμερικανοί εργάτες, οι γυναίκες που είχαν εισέλθει στη βιομηχανική παραγωγή στα χρόνια του πολέμου συχνά δεν είχαν θέση στις θεσμικές εργατικές ενώσεις, ενώ αντιμετώπιζαν ποικίλες διακρίσεις στην εργασιακή καθημερινότητα.²⁸ Πολλά συνδικάτα θύμιζαν ξανά τις εργατικές ενώσεις της A.F.L. των αρχών του αιώνα, συντηρώντας τους διαχωρισμούς στο εσωτερικό της εργατικής τάξης και διεκδικώντας αποκλειστικά οικονομικά αιτήματα για τα μέλη τους.

Αμερικανισμός και Αντικομμουνισμός

Η οικονομική ανάπτυξη μετά τον πόλεμο συντέλεσε καθοριστικά στην αναβίωση του «Αμερικανικού Ονείρου», η ισχύς του οποίου είχε τρωθεί στα χρόνια της οικονομικής κρίσης. Η εξασφάλιση του εργατικού εισοδήματος, οι αυξημένες δυνατότητες κατανάλωσης, η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι κοινωνικές παροχές προς τους βετεράνους και τις οικογένειές τους βελτίωσαν τη ζωή εκατομμυρίων αμερικανών, που έως τότε βρισκόταν στη βάση της οικονομικής πυραμίδας. Η νέα οικονομική συγκυρία τροποποίησε συνήθειες ετών, ξόρκισε την ανάμνηση του 1929 και θεμελίωσε εκ νέου την εξίσωση της σκληρής δουλειάς και της νομιμοφροσύνης με την προοπτική της βελτίωσης του βίου και τη δημιουργία ευκαιριών κοινωνικής ανόδου. Όσοι ζούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν λόγους να αισθάνονται τυχεροί σε σύγκριση με τους κατοίκους της Ευρώπης των ισοπεδωμένων πόλεων, των

²⁷ Truman, 1945. *Year of Decisions*, σ. 427.

²⁸ Βλ. για παράδειγμα τη σύγκρουση στο εσωτερικό της United Auto Workers για τα δικαιώματα των εργατριών, Nancy Gabin, «Women Workers and the UAW in the Post-World War II Period, 1945-1954», *Labor History* 21 (Χειμώνας 1979-1980), σ. 5-30.

κατεστραμμένων υποδομών, της δυσπραγίας και της ανασφάλειας. Η «Αμερική» στο μεταπολεμικό διεθνές πλαίσιο ήταν κάτι περισσότερο από μία γεωγραφική οντότητα, ήταν μία ιδεολογία.

Η φόρτιση των Ηνωμένων Πολιτειών με ιδεολογικά χαρακτηριστικά δεν ήταν πρωτοφανής, αν αναλογιστεί κανείς τις ποικίλες απηγήσεις του «Νέου Κόσμου» στον ευρωπαϊκό 19^ο αιώνα ή τις διακυμάνσεις της εθνικιστικής ρητορικής στα χρόνια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Η ειδοποιός διαφορά έγκειται στην παγκόσμια διάσταση που προσέλαβε η έννοια του «αμερικανισμού» στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, όταν προβλήθηκε ως μία ιδεολογία σε αντιπαράθεση με μία άλλη παγκόσμια ιδεολογία, αυτή του κομμουνισμού. Στη δεκαετία του 1930 η ρητορική της αριστεράς και η συμβολική του εργατικού κινήματος είχαν επιχειρήσει να ιδιοποιηθούν την εικόνα της «Αμερικής» ταυτίζοντάς την με τους πόθους και τα βήματα του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Ήταν η εποχή που η έννοια του «ξεχασμένου ανθρώπου» παρέπεμπε στην αναδυόμενη κοινωνική συμμαχία των εργατών, των ανέργων, των φτωχών καλλιεργητών, των μεταναστών και των αфро-αμερικανών.²⁹ Στο μεταπολεμικό σύμπαν, ο «ξεχασμένος άνθρωπος», ο «απλός Αμερικανός» ήταν ο πρακτικός, πειθαρχικός εργαζόμενος, επικεφαλής μίας πυρηνικής οικογένειας, στην οποία κυριαρχούσε η ευταξία, η αποταμίευση και η πίστη στις παραδοσιακές αρχές των Ηνωμένων Πολιτειών. Η απόσταση από τη συλλογική, ταξική διάσταση της εποχής του New Deal περιγράφει την αναδιάταξη των κοινωνικών αξιών προς όφελος της ατομικότητας, της κατανάλωσης, της νομιμοφροσύνης και της απάρνησης του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Στο έδαφος αυτό θεμελιώθηκε ο πυρήνας της αντικομμουνιστικής συλλογιστικής: οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούσαν την επιτομή της δημοκρατίας, της ισότητας ευκαιριών και της ελευθερίας παγκοσμίως.³⁰ Αυτά τα χαρακτηριστικά

²⁹ Την μετατόπιση της εικόνας του «ξεχασμένου ανθρώπου» θέτουν οι Jefferson Cowie και Nick Salvatore, «The Long Exception, Rethinking the Place of the New Deal in American History», *International Labor and Working-Class History* 74 (Φθινόπωρο 2008), σ. 3-32. Για το νέο περιεχόμενο του αμερικανισμού, βλ. Gary Gerstle, *Working-Class Americanism. The Politics of Labor in a Textile City, 1914-1960*, Cambridge University Press, 1991, σ. 278-309.

³⁰ Για το θέμα του αντικομμουνισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες η ιστοριογραφική παραγωγή είναι ιδιαίτερα πλούσια. Συναφής είναι η έντονη ιστοριογραφική διαμάχη γύρω από τον χαρακτήρα του αμερικανικού κομμουνιστικού κινήματος, η οποία εκτυλίσσεται σε μεγάλο βαθμό γύρω από το ερώτημα του κατά πόσο αυτό εξέφραζε μία εκδοχή του «αμερικανικού» ριζοσπαστισμού ή ήταν στον πυρήνα του «αντι-αμερικανικό». Η παρακολούθηση της σχετικής συζήτησης είναι διαφωτιστική για την ηγεμονία της έννοιας του «αμερικανισμού» στη σκέψη τόσο των συντηρητικών, αναθεωρητών ιστορικών όσο και των εκπροσώπων της Νέας Αριστεράς. Τα τελευταία χρόνια το κύριο αντικείμενο της συζήτησης στρέφεται γύρω από τις Μακαρθικές διώξεις σε συνάρτηση με τα κατασκοπευτικά δίκτυα της Σοβιετικής Ένωσης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η έκδοση του περιοδικού *American*

είχαν προσδώσει στις Ηνωμένες Πολιτείες μία μοναδική ταυτότητα. Η προσπάθεια αμφισβήτησης ή ανατροπής του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν εκ προοιμίου εξωγενής και υποβολιμαία, καθώς στρεφόταν κατά του αμερικανικού λαού και των αξιών του. Άλλωστε, ο κομμουνισμός θεωρούνταν ότι αποτελούσε «κάτι περισσότερο από ένα οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό ή φιλοσοφικό δόγμα. Είναι ένας τρόπος ζωής, μία ψευδής, υλιστική ‘θρησκεία’».³¹ Η επιτροπή διερεύνησης των δραστηριοτήτων του Κομμουνιστικού Κόμματος έφερε τον τίτλο Επιτροπή Διερεύνησης Αντιαμερικανικών Ενεργειών, καθιστώντας εμφατική την προσπάθεια να εμφανιστεί ο κομμουνισμός ως μία ξενόφερτη ιδεολογία άρνησης των αξιών της Αμερικανικής Δημοκρατίας. Με τον τρόπο αυτόν, ο αντικομμουνισμός λειτούργησε ως μία ενοποιητική ιδεολογία κοινωνικής συναίνεσης, ενεργοποιώντας μία άκαμπτη διαχωριστική γραμμή: όσοι δεν ήταν σύμφωνοι με τον διεθνή ρόλο των Ηνωμένων Πολιτειών και την λειτουργία του αμερικανικού καπιταλισμού ήταν αυτόματα εχθροί του έθνους και του αμερικανικού λαού.

Οι αμερικανοί, προφανώς όχι όλοι και όχι όλοι με τον ίδιο τρόπο, ένιωθαν ότι όντως είχαν να χάσουν κάτι από την έλευση ενός άλλου κοινωνικού συστήματος. Ο «αμερικανικός τρόπος ζωής» αναφερόταν σε ένα αξιακό σύστημα ατομικής ελευθερίας και επιτυχίας, αλλά ταυτόχρονα και σε ένα επίπεδο διαβίωσης, το οποίο εξασφάλιζε η οικονομική ανάπτυξη, η παραγωγή νέων βιομηχανικών προϊόντων και η κατανάλωσή τους σε ευρεία κλίμακα. Το παράδειγμα της αυτοκινητοβιομηχανίας είναι το πλέον χαρακτηριστικό, καθώς έως το 1960 αυτοκίνητο ιδιωτικής χρήσης είχαν οκτώ στις δέκα οικογένειες.³² Η ευρεία κατανάλωση αυτοκινήτων βασίστηκε στην επιλογή των αυτοκινητοβιομηχανιών να διατηρούν σταθερές τις τιμές των προϊόντων τους, να προσφέρουν διαρκείς βελτιώσεις στην ιπποδύναμη και την ταχύτητα, αλλά και να επιδοτούν την ανανέωση του στόλου των αυτοκινήτων μέσω προσφορών και προγραμμάτων απόσυρσης. Κοινωνικές αλλαγές, κυρίως η ανάπτυξη των προαστίων, καταναλωτικά πρότυπα και ευνοϊκές κρατικές ρυθμίσεις διασφάλισαν για δεκαετίες την ισχύ της αμερικανικής αυτοκινητοβιομηχανίας. Δεν

Communist History το 2002 δημιούργησε ένα νέα πεδίο άρθρωσης της αντιπαράθεσης. Μία σύνοψη της συζήτησης από τη σκοπιά των αντικομμουνιστών ιστορικών, John Earl Haynes και Harvey Klehr, «The Historiography of American Communism, an Unsettled Field», *Labour History Review* 68.1 (2003), σ. 61-78.

³¹ J. Edgar Hoover, *Masters of Deceit, the Story of Communism in America and How to Fight It*, Νέα Υόρκη, Henry Holt and Company, 1958, σ. vi.

³² Patterson, *Grand Expectations*, σ. 316-317. Βλ. και τις επισημάνσεις των Baran και Sweezy, *Μονοπωλιακός καπιταλισμός*, σ. 302-303.

ήταν μόνο το αυτοκίνητο, που περιγράφει την νέα εποχή της τεχνολογικής καινοτομίας και καταναλωτικής αφθονίας. Ήταν και οι οικιακές συσκευές, οι δίσκοι μακράς διάρκειας, οι φωτογραφικές μηχανές, η τηλεόραση και τα κατεψυγμένα τρόφιμα- ο «αμερικανικός τρόπος ζωής».

Οι ευρωπαϊκές μεταναστευτικές κοινότητες, οι μετανάστες της δεύτερης και της εμφανιζόμενης τρίτης γενιάς, υπήρξαν κοινωνοί και ένθερμοι υποστηρικτές του «αμερικανικού τρόπου ζωής», καθώς συνδεόταν με την βελτίωση της θέσης τους στην αμερικανική κοινωνία. Οι μετανάστες πολέμησαν στο μέτωπο, αγόρασαν ενθουσιωδώς ομόλογα, εισέπραξαν την αναγνώριση της αμερικανικής κοινωνίας για τις δυστυχίες ή τον ηρωισμό των ομοεθνών τους πέρα στην Ευρώπη. Η εθνοτική καταγωγή τους ήταν αποδεκτή, εφόσον ο «αμερικανισμός» τους είχε αποδειχθεί στην πράξη- μία εξέλιξη ανάλογη με τις αλλαγές που εγκαινίασε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Δημογραφικές αλλαγές, κυρίως η διαρκής συρρίκνωση των ηλικιωμένων «ξеноγεννημένων», ενίσχυσαν την δυναμική των κοινοτήτων. Μία νέα γενιά μεταναστών διεκδικούσε την κοινωνική της κατοχύρωση.

Οι αυξημένες δυνατότητες πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, μέσω των κρατικών υποτροφιών για τους βετεράνους, οι αποταμιεύσεις και τα ομόλογα από τα χρόνια του πολέμου και τα εκτεταμένα στεγαστικά προγράμματα τροποποίησαν τις μεταναστευτικές κοινότητες. Η αγορά μίας ιδιόκτητης κατοικίας στα διαρκώς αναπτυσσόμενα προάστια υπήρξε μία ορατή αλλαγή, συνδεδεμένη με ποικίλες συνδηλώσεις, καθώς συμβόλιζε την οικονομική επιτυχία, την αποδοχή του μετανάστη από τους «γηγενείς» αμερικανούς και την πραγμάτωση του Αμερικανικού Ονείρου. Η δημιουργία των προαστίων και η δυνατότητα στρωμάτων της πόλης με εργατική ή μικροαστική προέλευση να μετοικήσουν εκεί υπήρξε εξέλιξη αποδιάρθρωσης των παλαιών εργατικών- λαϊκών γειτονιών στο κέντρο των πόλεων. Το 1944 οι οικογενειακές μονοκατοικίες μόλις ξεπερνούσαν τις εκατό χιλιάδες, ενώ το 1950 είχαν φτάσει στο 1.700.000. Το 1966 στα προάστια κατοικούσαν τα τρία τέταρτα του γενικού πληθυσμού των Ηνωμένων Πολιτειών κάτω των σαράντα και το 50% των εργαζομένων.³³

Η εγκατάσταση στα προάστια συνδεόταν έμπρακτα με το ζήτημα της ενσωμάτωσης των μεταναστών. Οι πυκνές αλλαγές στην οικιστική δόμηση και η

³³ Τα στοιχεία στο Patterson, *Grand Expectations*, σ. 71 και Lipsitz, *Rainbow at Midnight*, σ. 257. Μία δημογραφική-γεωγραφική μελέτη για το Άκρον του Οχάιο καταγράφει ανάλογες τάσεις μετακίνησης στα προάστια, ιδίως μετά το 1960, Stavros T. Constantinou, «Ethnic Residential Shifts, the Greek Population of Akron, Ohio 1930-2005», *GeoJournal*, 68 (2007), σ. 253-265.

εσωτερική μετανάστευση στη δεκαετία του 1930 είχαν πυροδοτήσει σοβαρές εντάσεις γύρω από την εθνοτική σύσταση των γειτονιών. Στη διάρκεια του πολέμου, στο Ντιτρόιτ και άλλες βιομηχανικές πόλεις, είχαν σημειωθεί σοβαρές ταραχές με δεκάδες νεκρούς, όταν αфро-αμερικανοί επιχείρησαν να μετακομίσουν σε «λευκές» γειτονιές. Σε ένα λεύκωμα του 1952 υπάρχει μία φωτογραφία που μόνο η ανάγνωση της σχετικής λεζάντας την καθιστά κατανοητή: ένας καλοντυμένος ασιάτης παρακολουθεί τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας των κατοίκων μίας συνοικίας, οι οποίοι κλήθηκαν να αποφασίσουν αν θα δεχτούν την εγκατάστασή του στην περιοχή. Οι μετανάστες από την Ευρώπη δεν αντιμετώπισαν τέτοιες ρατσιστικές συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Ντέιβιντ Ρέντιγκερ (David Roediger) η εγκατάστασή τους στα προάστια οριοθετεί το επιστέγασμα του «εξασπρισμού» τους, δηλαδή της ένταξής τους στην ηγεμονική εκδοχή της αμερικανικής κοινωνίας.³⁴

Οι μετανάστες από την Ευρώπη ήταν πλέον περισσότερο «Αμερικανοί» από ποτέ. Στο πλαίσιο αυτών των μετασχηματισμών οι μετανάστες πρωταγωνίστησαν στην επίδειξη του πατριωτισμού τους και την εκδήλωση της νομιμοφροσύνης τους προκειμένου να αποσείσουν την παραδοσιακή κατηγορία της εισαγωγής «ξενόφερτων» ανατρεπτικών θεωριών. Οι εξελίξεις στην Ευρώπη συντέλεσαν στην επικράτηση των αντικομμουνιστικών αντιλήψεων, οι οποίες ήταν συμβατές με την επίσημη κρατική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών. Η σύμπτωση αυτή οδήγησε στην οριστική συρρίκνωση της μεταναστευτικής αριστεράς. Ο αντικομμουνισμός ήταν ο τρόπος να αποδείξει κανείς ότι ήταν καλός Αμερικανός, σε μία εποχή που ήταν κοινή πεποίθηση ότι «σε όσους δεν πιστεύουν στην ιδεολογία των Ηνωμένων Πολιτειών, δεν πρέπει να επιτρέπεται η παραμονή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες».³⁵

Το δόγμα αυτό εφαρμόστηκε στην ενεργοποίηση διαδικασιών απέλασης για μετανάστες, που για διάφορους λόγους, δεν είχαν την αμερικανική υπηκοότητα-ανάμεσά τους μερικές δεκάδες Έλληνες ναυτεργάτες και ελληνοαμερικανοί.³⁶ Στην

³⁴ Βλ. το τελευταίο κεφάλαιο του David R. Roediger, *Working Toward Whiteness, How America's Immigrants Became White, the Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005, σ. 199 κ.ε.

³⁵ Joel Kovel, *Red Hunting in the Promised Land, Anticommunism and the Making of America*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1994. σ. 1-13. Βλ. και την σύσταση της σχετικής επιτροπής, *Communist Activities among Aliens and National Groups, Hearings Before the Subcommittee on Immigration and Naturalization*, Government Printing Office, 1949.

³⁶ Ellen Schrecker, «Immigration and Internal Security, Political Deportations During the McCarthy Era», *Science & Society* 60.4 (Χειμώνας 1996-1997), σ. 393-426. Για τις απελάσεις των Ελλήνων ναυτεργατών και των μεταναστών διάσπαρτες πληροφορίες σε διάφορες πηγές, όπως το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, οι εκδόσεις της Επιτροπής Διερεύνησης των Αντιαμερικανικών Ενεργειών, οι αναμνήσεις πολιτικών προσφύγων από την Πολωνία, όπου εγκαταστάθηκαν οι

απέλασή τους συνέβαλαν και οι ελληνικές προξενικές αρχές, οι οποίες παρακολουθούσαν συστηματικά τις δραστηριότητες της αριστεράς, ενώ παρείχαν πλήθος πληροφοριών σε αιτήματα των ελληνικών και των αμερικανικών αρχών. Ταυτόχρονα, υποδείκνυαν στο ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών να μην ενεργοποιούνται οι διαδικασίες αφαίρεσης της ελληνικής υπηκοότητας από τους διωκόμενους κομμουνιστές, ώστε να διευκολύνεται έτσι η απέλασή τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες.³⁷ Η πιο γνωστή υπόθεση ήταν αυτή του «γραμματέα του ελληνικού γραφείου του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών» Πέτρου Χαρισιάδη, ο οποίος απελάθηκε το Νοέμβριο του 1952 με την κατηγορία ότι απεργαζόταν την «βίαια ανατροπή της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών».³⁸ Επρόκειτο για την τελική πράξη μιας πολυετούς νομικής περιπέτειας, η οποία είχε ξεκινήσει το 1944 όταν ο ελληνοαμερικανός κομμουνιστής κατέθεσε αίτηση πολιτογράφησης, ύστερα από τρεις δεκαετίες παραμονής στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Χαρισιάδης ζήτησε πολιτικό άσυλο στην Πολωνία, προκειμένου να αποφύγει την επιστροφή στην μετεμφυλιακή Ελλάδα, εγκαταστάθηκε στο κολχόζ «Νέα Ζωή» με την αμερικανίδα σύζυγό του και τα δύο του παιδιά, και εργάστηκε στις αγγλόφωνες εκπομπές του πολωνικού ραδιοφώνου. Εκεί, στη «Νέα Ζωή» βρισκόταν και άλλοι απελαθέντες από τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως η οικογένεια του παλαίμαχου του Ισπανικού Εμφυλίου, Στέφανου Τσερμέγκα.

Η ποινικοποίηση της αμερικανικής αριστεράς, η καθιέρωση των δηλώσεων νομιμοφροσύνης, οι γκροτέσκες υπερβολές των διωκτικών αρχών, η εμπειρία των καταθέσεων, ο διαβρωτικός ρόλος των πρακτόρων, το πλήγμα από τις αυθόρμητες ομολογίες, οι σκευωρίες, η ζωή στην παρανομία και στην φυλακή, η εκκαθάριση από τα «ερυθρά μιάσματα» στις κυβερνητικές υπηρεσίες, στο χώρο του θεάματος, στα

απελαθέντες, υλικά της «Αμερικανικής Επιτροπής για την Προστασία των Ξενογεννημένων» και η αρθρογραφία του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος*.

³⁷ Βλ. για παράδειγμα τον πίνακα «Ελλήνων υπηκόων και ομογενών δι' ους απαγορεύεται πάσα θεώρησις, ανανέωση ή έκδοσις διαβατηρίων», τα απαντητικά έγγραφα σε αιτήματα του Έκτακτου Στρατοδικείου Αθηνών, τους καταλόγους με ονόματα ατόμων υπό παρακολούθηση, εκθέσεις και άλλα έγγραφα στο Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1950/20/3, 1952/96/2 και 1952/96/3.

³⁸ Για τη νομική διάσταση της απέλασης Χαρισιάδη βλ. Paul L. Murphy (επιμ.), *A Historical Record of American Constitutional Development*, Νέα Υόρκη, Alfred A. Knopf, 1958, σ. 551-553. Για την υπεράσπισή του κινητοποιήθηκε η Επιτροπή Προστασίας Ξενογεννημένων και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ηνωμένων Πολιτειών. Ενδεικτικά, Carol King και Isidore Englander, *Memorandum for Peter Harisiades*, Νέα Υόρκη, American Committee for the Protection of Foreign Born, 1947. Βλ. και τη νεκρολογία, *Ριζοσπάστης*, 13/11/1976, σ. 6. Για τις απελάσεις και τη δημιουργία επιτροπών συμπαράστασης βλ. «Ελληνική Επιτροπή Προστασίας Ξενογεννημένων», Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη, φάκελος 7.

πανεπιστήμια, συνιστούν όψεις της εμπειρίας του αντικομμουνισμού.³⁹ Η κοινωνική συναίνεση γύρω από την αναγκαιότητα των αντικομμουνιστικών διώξεων και η υποστήριξη αυτών από τους περισσότερους φιλελεύθερους υποστηρικτές του New Deal στέρησε την αριστερά από τα στηρίγματά της. Οι διανοούμενοι που είχαν συμπορευτεί με τους κομμουνιστές στις οργανώσεις του Λαϊκού Μετώπου τη δεκαετία του 1930 ήταν συχνά οι πρώτοι που κατήγγειλαν τον «ερυθρό ολοκληρωτισμό». Το σύμπαν των δραστήριων πρώην μελών και συνοδοιπόρων πρωταγωνίστησε στη δημιουργία οργανώσεων, με την υποστήριξη των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, συμβάλλοντας στην απομυθοποίηση του κομμουνιστικού κινήματος από την αίγλη της αντιφασιστικής προσπάθειας.⁴⁰

Δεκάδες ελληνοαμερικανοί, μέλη και συμπαθούντες του Κομμουνιστικού Κόμματος, κλήθηκαν να καταθέσουν στις ανακριτικές αρχές, ενώ οι οργανώσεις της ελληνοαμερικανικής αριστεράς είχαν συμπεριληφθεί στους καταλόγους των «ανατρεπτικών» οργανώσεων από τα τέλη της δεκαετίας του 1940.⁴¹ Το 1957 ο Μιχάλης Σαββίδης εκλήθη στην επιτροπή διερεύνησης αντι-αμερικανικών ενεργειών, όπου ερωτήθηκε επίμονα αν ανήκε στη διευθυντική ομάδα του *Ελληνοαμερικανικού Βήματος*. Ο Σαββίδης αρνήθηκε να απαντήσει σε οποιαδήποτε άλλη ερώτηση εκτός από αυτήν που του ζητούσε να πει το όνομα και την ημερομηνία γεννήσεως του, επικαλούμενος τα συνταγματικά δικαιώματά του κατά την πάγια υπερασπιστική γραμμή των ανακρινόμενων. Σε αντιπαράσταση κατέθεσε το πρώην στέλεχος του Κομμουνιστικού Κόμματος Κάρολος Σολούνιας (Charles Solon), ο οποίος δήλωσε «σύμβουλος των υπηρεσιών μετανάστευσης και πολιτογράφησης» πριν συνεχίσει με την κατάδοση της πολιτικής δράσης του Σαββίδη. Το περιστατικό αυτό είναι ένα από τα δεκάδες ανάλογα επεισόδια των Μακαρθικών χρόνων.⁴²

Το καθεστώς παρανομίας, το κλίμα καχυποψίας που επιτείνονταν από τις καταθέσεις πρώην κομματικών μελών στις κυβερνητικές επιτροπές, η δυσκολία

³⁹ David Cate, *The Great Fear, the Anti-Communist Purge Under Truman and Eisenhower*, Νέα Υόρκη, Simon and Schuster, 1978, όπου αναλυτική έκθεση των αντικομμουνιστικών πρακτικών.

⁴⁰ Για τη σχέση τμημάτων της διανόησης με τις μυστικές υπηρεσίες, βλ. Hugh Wilford, *The Mighty Wurlitzer, how the CIA Played America*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 2008, ιδίως σ. 77-122. Βλ. και τις αυτοβιογραφικές αφηγήσεις πληροφοριοδοτών του F.B.I. που είχαν οργανωθεί στο Κομμουνιστικό Κόμμα, Herbert A. Philbrick, *I Led 3 Lives, Citizen, "Communist", Counterspy*, Νέα Υόρκη, Grosset & Dunlap, 1952 και το ελληνοαμερικανικού ενδιαφέροντος Angela Calomiris, *Red Masquerade, Undercover for the F.B.I.*, Φιλαδέλφεια J. P. Lippincott, 1950.

⁴¹ Βλ. Committee on Un-American Activities, *Guide to Subversive Organizations and Publications*, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1951, σ. 12, 15, 22, 54, 55 και 125.

⁴² *Hearings Before the Committee on Un-American Activities 14-15 March, 1957*, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1957, σ. 412-417.

εύρεσης εργασίας και η κοινωνική περιθωριοποίηση οδήγησαν πολλούς ελληνοαμερικανούς κομμουνιστές σε μία ιδιότυπη ιδιώτευση και στην εγκατάλειψη της πολιτικής δράσης. Ορισμένοι παρέμειναν στις Ηνωμένες Πολιτείες κάνοντας ποικίλους συμβιβασμούς, προκειμένου να μην επιστρέψουν στην μετεμφυλιακή Ελλάδα. Η φοβία του στιγματισμού συρρίκνωσε το ακροατήριο της αριστεράς. Το *Ελληνοαμερικανικό Βήμα* εξακολούθησε να κυκλοφορεί αντιμετωπίζοντας ποικίλες δυσκολίες, οι οποίες αποτυπώνονται στην έκπτωση της ύλης και της περιοδικότητάς του. Η έκδοσή του διεκόπη οριστικά στα τέλη της δεκαετίας του 1950, αφού πρώτα είχε μετατραπεί σε πολυγραφημένο φυλλάδιο τερματίζοντας έτσι μία διαδρομή σαράντα ετών αριστερού μεταναστευτικού τύπου.

Το Λόκαλ 70, το προπύργιο της ελληνοαμερικανικής αριστεράς στο εργατικό κίνημα, είχε επιτύχει το 1943 μία σημαντική νομική νίκη στην διαμάχη του με τις ανταγωνιστικές εργατικές ενώσεις, που αμφισβητούσαν την πρωτοκαθεδρία του. Στο τέλος του πολέμου βρισκόταν στο απόγειο της δύναμής του, έχοντας επιδείξει συμμετοχή σε πρωτοβουλίες οικονομικής στήριξης της πολεμικής προσπάθειας και στην αφιλοκερδή προσφορά ενδυμάτων στα αμερικανικά στρατεύματα και στον δοκιμαζόμενο ελληνικό λαό. Το 1945 τα δύο χιλιάδες μέλη του Λόκαλ 70 απολάμβαναν τους όρους των συλλογικών συμβάσεων του κλάδου, δηλαδή ίση κατανομή της εργασίας στη διάρκεια του έτους, μισθολογικές αυξήσεις, ασφάλιση και άδειες με πλήρεις αποδοχές.⁴³ Οι εξελίξεις στο αμερικανικό εργατικό κίνημα καθόρισαν τη διαδρομή του Λόκαλ 70 στα επόμενα χρόνια. Το 1950 η διαγραφή της International Fur and Leather Workers Union από την C.I.O. έδωσε νέα διάσταση στην αντιπαράθεση στο εσωτερικό του Λόκαλ 70 και την ισχυροποίηση των αντικομμουνιστών συνδικαλιστών. Το Λόκαλ 70 συνέχισε την αυτόνομη πορεία του έως και το 1966. Οι αλλαγές στον κλάδο, καθώς η ζήτηση για την κατεργασμένη γούνα είχε μειωθεί και κυρίως η νομοθετική απαγόρευση σωματείων με εθνοτικό ή φυλετικό προσδιορισμό επισφράγισαν την διάλυσή του.⁴⁴

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην επικράτηση αντικομμουνιστικών τάσεων στις κοινότητες.⁴⁵ Η έναρξη του Εμφυλίου είχε ήδη

⁴³ «Οι εργάτες γούνας αποτελούν τους πιο καλοπληρωμένους εργάτες μεταξύ των βιομηχανικών εργατών στις Ηνωμένες Πολιτείες», Robert D. Leiter, «The Fur Workers Union», *Industrial and Labor Relations Review* 3.2 (Ιανουάριος 1950), σ. 163.

⁴⁴ Joshua B. Freeman, «The Persistence and Demise of Ethnic Union Locals in New York City after World War II», *Journal of American Ethnic History*, 26.3 (Ανοιξη 2007), σ. 5-22.

⁴⁵ Βλ. και την διεξοδική ανάλυση της ανάδυσης νέων μορφών οργάνωσης των ελληνοαμερικανών και την επικράτηση του αντικομμουνιστικού λόγου στο Peter A. Zervakis, «The Greek Lobby and the

απομακρύνει πολλούς από τις μετωπικές πρωτοβουλίες της αριστεράς. Η αμερικανική εμπλοκή σε αυτόν επισφράγισε την απομόνωσή της. Τα κυρίαρχα δημοσιογραφικά μέσα, όπως για παράδειγμα οι *New York Times*, αναπαρήγαγαν, συχνά ύστερα από πιέσεις, τις θέσεις της αμερικανικής κυβέρνησης προκειμένου να νομιμοποιηθεί κοινωνικά το δόγμα Τρούμαν και η στρατιωτική επέμβαση.⁴⁶ Τα εγκωμιαστικά δημοσιεύματα για τους αντάρτες της κατοχικής περιόδου, έδωσαν τη θέση τους σε τερατολογικές περιγραφές των μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού, με ιδιαίτερη έμφαση στην ρητορική του «παιδομαζώματος» και της «σφαγής των αμάχων».

Τα γεγονότα γύρω από την απόφαση του Βάσου Βλαβιανού να εγκαταλείψει τον *Εθνικό Κήρυκα* τον Μάρτιο του 1947 συνιστούν μία χαρακτηριστική περίπτωση του ευρύτερου αναπροσανατολισμού στις ελληνοαμερικανικές κοινότητες προς αντικομμουνιστικές και συντηρητικές θέσεις. Ο *Εθνικός Κήρυκας* παρότι είχε καταδικάσει τον Δημοκρατικό Στρατό και τις επιλογές των κομμουνιστών αντιμετώπιζε συστηματικές επιθέσεις από την *Ατλαντίδα* και τον αντικομμουνιστικό *Ελεύθερο Τύπο*.⁴⁷ Οι συστηματικές αναφορές στον «Αντεθνικό Κήρυκα», η αλλαγή του πολιτικού κλίματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, δικαστικές διενέξεις και συκοφαντικά δημοσιεύματα στον ελληνικό τύπο οδήγησαν στην αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Η εφημερίδα υπό τη διεύθυνση του Μπάμπη Μαρκέτου υποστήριξε θερμά την αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα και τις επιλογές του Δημοκρατικού Κόμματος.

Η μετέπειτα διαδρομή του Βλαβιανού υπενθυμίζει τις ποικίλες δυσκολίες που έπρεπε να υπερβούν όσοι κατά καιρούς είχαν συμπορευτεί με την κομμουνιστική αριστερά στις διάφορες εκδοχές του Λαϊκού Μετώπου. Πολλοί επέλεξαν να αντισταθμίσουν την προηγούμενη διαδρομή τους μέσω της εκδήλωσης ενός ενεργητικού αντικομμουνισμού- ο Βλαβιανός δεν ανήκε σε αυτήν την κατηγορία, παρότι είχε εκφράσει την απογοήτευση και τη διαφωνία του από τη στάση των κομμουνιστών. Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 προσπάθησε να αποκτήσει

Reemergence of Anti-Communism in the United States After World War II» στο Ragnhild Fiebig-von Hase και Ursula Lehmkuhl (επιμ.), *Enemy Images in American History*, Προβιντενς, Berghahn Books, 1997, σ. 301-336. Για τις εξελίξεις στις κοινότητες συνολικότερα, Κιτρορέφ, «Οι Ελληνοαμερικανοί 1940-1952» στο Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, σ. 159-181.

⁴⁶ Λώρενς Γουίτνερ, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα, 1943-1949*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Βάνιας, 1991, σ. 206-215.

⁴⁷ Ο *Ελεύθερος Τύπος* κυκλοφόρησε, ως εβδομαδιαία εφημερίδα, στη Νέα Υόρκη από το 1943 έως το 1947. Στην έκδοσή του συμμετείχαν ο εφοπλιστής Βασίλειος Χανιώτης, ο δημοσιογράφος Πολύμερος Μοσχοβίτης (με θητεία πριν τον πόλεμο στο *Ελληνικόν Μέλλον των Αθηνών*) και ο Δημήτριος Καλλιμάχος. Ο *Ελεύθερος Τύπος* κατήγγειλε τις δράσεις του Ε.Α.Μ. και τις ελληνοαμερικανικές επιτροπές με ιδιαίτερα σκληρούς χαρακτηρισμούς από την πρώτη στιγμή της έκδοσής του.

την αμερικανική υπηκοότητα η αίτησή του αρχικά απορρίφθηκε παρότι δίδασκε στο New York University, συμμετείχε στη διοίκηση ποικίλων υπεράνω υποψίας επιστημονικών σωματείων και είχε ιδρύσει έναν δυναμικό εκδοτικό οίκο βιβλίων τέχνης (Griffin Press). Οι ανακρίσεις, τα παραπεμπτικά σημειώματα, μια εκκρεμούσα μήνυση και οι αναφορές των πληροφοριοδοτών του F.B.I. αναδεικνύουν τον εκδικητικό και συστηματικό χαρακτήρα των διωκτικών μηχανισμών.⁴⁸

Η ηγεμονία του αντικομμουνισμού και του πολιτικού κομφορμισμού, οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί της μεταπολεμικής περιόδου, οι διαδοχικές κρίσεις στο Κομμουνιστικό Κόμμα και οι εξελίξεις στην Ευρώπη συντέλεσαν στην οριστική εκμηδένιση της επιρροής της ελληνοαμερικανικής αριστεράς στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Η ελληνοαμερικανική περίπτωση δεν ήταν ξεχωριστή- οι εξελίξεις στην ανατολική Ευρώπη καθόρισαν τη μοίρα των αντίστοιχων μεταναστευτικών οργανώσεων.⁴⁹ Μικροί εσωστρεφείς κύκλοι διατήρησαν δεσμούς κοινωνικότητας, δίχως ιδιαίτερη δράση. Η επανεμφάνισή τους στα κοινωνικά κινήματα της «Νέας Αριστεράς» και στις ελληνοαμερικανικές αντιδικτατορικές επιτροπές μετά το 1967 υπενθύμισε τη μακρά ιστορία του εργατικού μεταναστευτικού ριζοσπαστισμού. Η συνάντηση των ελληνοαμερικανών φοιτητών, του Νταν Γεωργακάς (Dan Georgakas), του Ζήση Παπανικόλας (Zeese Papanikolas), της Τζοάν Καρβονίδης (Joanne Karvonides-Nkosi), με τους παλαίμαχους του κομμουνιστικού κινήματος, όπως ο δραστήριος Φράνκ Σαπάσκης ή ο Χρήστος Νικολόπουλος ανταποκριτής της *Αυγής* τη δεκαετία του 1960 και του *Ριζοσπάστη* μετά το 1974, υπήρξε το πρώτο έναυσμα για την ανάδειξη της ιστορικής διαδρομής της ελληνοαμερικανικής αριστεράς.

Αποτιμώντας το «φόρο της κυριαρχίας»

Οι απόπειρες ιστοριογραφικής ανανέωσης με επίκεντρο τον μεταναστευτικό ριζοσπαστισμό δεν έχουν τροποποιήσει τους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζουν οι ελληνοαμερικανοί το παρελθόν. Μέσα στα τελευταία χρόνια η ιστορία της μετανάστευσης έχει μετατραπεί σε ένα δημοφιλές πεδίο παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων, όπως δείχνει η πυκνή κυκλοφορία λευκωμάτων και πραγματειών, κινηματογραφικών ταινιών, ηχητικών ντοκουμέντων, μουσειακών προγραμμάτων και

⁴⁸ Basil J. Vlavianos Papers, California State University, Sacramento, Special Collections and University Archives, Box 245.

⁴⁹ Βλ. για παράδειγμα Matjaz Klemencic, «American Slovenes and the Leftist Movements in the United States in the First Half of the Twentieth Century», *Journal of American Ethnic History*, 15.3 (Ανοιξη 1996), σ. 22-43.

δημοσιογραφικών ερευνών. Στην πλειονότητά τους, τα έργα αυτά επιλέγουν μεθόδους μακριά από τις αναζητήσεις και τις συνεισφορές των κοινωνικών επιστημών στην ανάδειξη της πολλαπλότητας, των αντιθέσεων και των δυναμικών της μεταναστευτικής εμπειρίας. Αντίθετα, διακρίνεται η στερεότυπη αναπαραγωγή μίας συγκεκριμένης ρητορικής και η αναπαλαίωση ενός σχήματος, σύμφωνα με το οποίο οι μετανάστες από την Ελλάδα είχαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, εργάστηκαν σκληρά και πέτυχαν, καθώς είχαν την τύχη να βρεθούν σε μία κοινωνία που αναγνώρισε και προώθησε τις ικανότητες και τις αρετές τους.

Στο οπισθόφυλλο μίας πρόσφατης έκδοσης για τους «Έλληνες στο Σικάγο» η εν λόγω συλλογιστική διατυπώνεται ως εξής: «Οι Έλληνες έφτασαν στην Αμερική με την προσδοκία ότι η ελευθερία θα επέτρεπε στις οικογένειές τους να ευημερήσουν και να επιτύχουν. Με σκληρή δουλειά, πίστη στην Ορθοδοξία και αφοσίωση στην εκπαίδευση, οι Έλληνες κατέκτησαν, στο Σικάγο και στην Αμερική, θέσεις υπευθυνότητας και επιτυχίας. Σήμερα οι ελληνοαμερικανοί κατατάσσονται ανάμεσα στις πιο πλούσιες και επιτυχημένες μεταναστευτικές κοινότητες. Οι Έλληνες αναγνώριζαν την ιστορική τους υποχρέωση να ανταποκριθούν στις προκλήσεις και τις απαιτήσεις της κλασικής Ελληνικής κληρονομιάς».⁵⁰

Η έννοια της επιτυχίας είναι κομβική στον τρόπο με τον οποίο οι ελληνοαμερικανικές κοινότητες επιλέγουν να παρουσιάσουν την ιστορική τους διαδρομή. Η προσφυγή σε αυτήν εξυπηρετεί έναν διττό στόχο: αφενός να αναβιβάσει την κοινότητα και να κατοχυρώσει τη σύγχρονη παρουσία της στην αμερικανική κοινωνία, αφετέρου να εξυμνήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες, που παρείχαν στους μετανάστες τη δυνατότητα να ευημερήσουν. Οι αντιλήψεις αυτές προφανώς δεν είναι αποκλειστικά ελληνοαμερικανικές συλλήψεις. Ο Γιώργος Αναγνώστου (Yorgos Anagnostou) ορθά εντάσσει την κυριαρχία αυτής της προσέγγισης στην ευρύτερη ηγεμονία ενός «φιλελεύθερου πολυπολιτισμικού» κλίματος. Η πολιτισμική διαφοροποίηση είναι ανεκτή και επιθυμητή, διότι ενισχύει την εικόνα μίας «ανοιχτής, πολιτισμικής δημοκρατίας», ενώ οι εκφράσεις της εθνοτικής υπερηφάνειας, «της ταυτότητας, της κληρονομιάς και της καταγωγής» γίνονται οι «ορατές και δημόσιες αποδείξεις της πολιτισμικής διαφορετικότητας».⁵¹

⁵⁰ Michael George Davros, Ph.D., *Images of America, Greeks in Chicago*, Σικάγο, Arcadia Publishing, 2009.

⁵¹ Yiorgos Anagnostou, «Model Americans, Quintessential Greeks, Ethnic Success and Assimilation in Diaspora», *Diaspora* 12.3 (2003), σ. 308.

Στην αφήγηση αυτή, τα ζητήματα που συνδέονται με την μισθωτή εργασία, τις κοινωνικές αναζητήσεις, τον μεταναστευτικό ριζοσπαστισμό και την εργατική τάξη είτε υποβαθμίζονται, είτε απογυμνώνονται από την πολιτική τους διάσταση και το συγκρουσιακό τους περιεχόμενο. Η έμφαση στην έννοια της επιτυχίας δημιουργεί ελάχιστα περιθώρια να μελετηθεί η ιστορική εμπειρία της ελληνοαμερικανικής αριστεράς και τις μισθωτής εργασίας. Η ελληνοαμερικανική αριστερά, οι ριζοσπαστικές οργανώσεις, οι «ερυθροί» και οι συνοδοιπόροι τους στην εποχή του New Deal, παραπέμπουν στην αποτυχία ενός πολιτικού και κοινωνικού οράματος. Η μισθωτή εργασία στις χαλυβουργίες, στα υφαντουργεία, στην αυτοκινητοβιομηχανία, στα εργαστήρια κατεργασίας γούνας, στις κουζίνες και στους πάγκους των εθνοτικών επιχειρήσεων, ταυτίζεται με την αποτυχία να εκμεταλλευτεί κανείς τις δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης που προσέφερε απλόχερα η αμερικανική κοινωνία σε όσους είχαν την θέληση, τη δημιουργικότητα και την αποφασιστικότητα να προοδεύσουν. Στο πνεύμα αυτό, η εντατική υπερεκμετάλλευση της μεταναστευτικής εργασίας στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα εμφανίζεται στο βαθμό που αποδεικνύει την απόσταση του ελληνοαμερικανικού παρόντος και το μέτρο της εθνοτικής επιτυχίας.

Η παρούσα εργασία επιχειρήσει να διερευνήσει τα δύο αυτά «αποτυχημένα» θέματα, προκειμένου να αναδείξει την πολυπλοκότητα της μεταναστευτικής εμπειρίας και την συσχέτιση των διεργασιών στις κοινότητες με τις αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας. Οι οργανώσεις της μεταναστευτικής αριστεράς χρησιμοποιήθηκαν ως δίαυλοι προσέγγισης της εργατικής εμπειρίας, των συλλογικών δράσεων του κόσμου της μισθωτής εργασίας και των ιδεολογικών αναζητήσεων ριζοσπαστικοποιημένων εργατικών ομάδων. Η επιλογή αυτή είχε ως συνέπεια να μην δοθεί η ανάλογη έμφαση στην λειτουργία των αμερικανικών οργανώσεων του σοσιαλιστικού και κομμουνιστικού κινήματος.

Ο αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι οι κυρίαρχες βιβλιογραφικές βεβαιότητες γύρω από τη συντηρητική κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά των μεταναστών με οδήγησαν στην αναζήτηση αποδεικτικού υλικού περί του αντιθέτου, γεγονός που απέβη σε βάρος ορισμένων πιο φιλόδοξων εμβαθύνσεων. Η ταυτόχρονη απουσία επιστημονικής έρευνας για κύρια ζητήματα της ελληνοαμερικανικής μεταναστευτικής εμπειρίας επέτεινε τις δυσκολίες και κυρίως τη δυνατότητα χρήσης ενός βασικού και αξιόπιστου πληροφοριακού σώματος. Μία περισσότερο εστιασμένη χρονικά και τοπικά αναζήτηση αρχειακών συλλογών θα μπορούσε να αναδείξει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τη λειτουργία των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, την εργατική

καθημερινότητα εκτός των χώρων παραγωγής, τα ζητήματα της παραβατικότητας και του περιθωρίου, τις σχέσεις με τους υπόλοιπους μετανάστες και τους αфроαμερικανούς, την πολιτική της αρχιεπισκοπής, το ρόλο των αστικών και εθνοτοπικών οργανώσεων στη διαχείριση της εθνοτικής διαφοροποίησης και του εξαμερικανισμού.

Η μελέτη των ελληνοαμερικανών εργατών βασίστηκε στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της μεταναστευτικής καταγωγής και της ταξικής εμπειρίας. Το ζήτημα της εθνοτικής ανομοιογένειας της αμερικανικής εργατικής τάξης, αλλά και ο εργατικός χαρακτήρας των μεταναστευτικών κοινοτήτων φανερώνουν ότι η μεταναστευτική και η ταξική διάσταση δεν διένυσαν δύο παράλληλες πορείες μέσα στο χρόνο. Η συνάντησή τους παρήγαγε σε κάθε περίπτωση διαφορετικά αποτελέσματα, διαφορετικές συμπεριφορές, εκδηλώσεις, κοινωνικές τάσεις και διεργασίες. Η διαφορετικότητα αυτή όμως δεν αναιρεί την αλληλεπίδραση. Οι ελληνοαμερικανοί εργάτες είχαν συνείδηση της κοινωνικής διαφοράς, των πολλαπλών διακρίσεων που παρήγαγε η θέση τους στην παραγωγή και η μεταναστευτική καταγωγή τους.

Οι εργατικοί αλληλοβοηθητικοί σύλλογοι, οι εργατικές διαμαρτυρίες της δεκαετίας του 1910, η παρουσία στις κομμουνιστικές οργανώσεις της δεκαετίας του 1920, οι ιδεολογικές αναζητήσεις, η συμμετοχή στις εργατικές ενώσεις και η κοινωνική συμμαχία γύρω από το New Deal στην εποχή της ύφεσης, συνιστούν παραδείγματα, όπου η συνείδηση της διαφοράς συνοδεύτηκε από συλλογικές δράσεις και διεκδικήσεις. Οι σκόρπιες αναφορές στα βάσανα της εργασίας, ο μεταναστευτικός λόγος για τους πατρώνες, τους «λογάδες» και τους μπόσηδες, αλλά και η πειθήνια στάση, η αίσθηση υποχρέωσης προς τον εργοδότη, η ταξική συνεργασία συνιστούν διαφορετικές εκδοχές εξωτερίκευσης και διαχείρισης της συνείδησης της διαφοράς, που παρήγαγε η εμπειρία της μισθωτής εργασίας.

Ο κόσμος της ελληνοαμερικανικής μισθωτής εργασίας φωτίζει την κοινωνική ανομοιογένεια των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Οι χιλιάδες εργάτες στα αστικά κέντρα, στις εθνοτικές επιχειρήσεις, στις βιοτεχνικές και βιομηχανικές μονάδες φανερώνουν ότι η μεταναστευτική εγκατάσταση δεν σήμανε το τέλος της μισθωτής εργασίας. Η αύξηση των εθνοτικών επιχειρήσεων μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου δημιούργησε νέους διαχωρισμούς, καθώς η ανάπτυξή τους βασίστηκε στην φθηνή μεταναστευτική εργασία. Στην περίοδο της κρίσης, η περιορισμένη κερδοφορία των εθνοτικών επιχειρήσεων είχε ως αποτέλεσμα οι

εργοδότες να καταφεύγουν στην περαιτέρω συμπίεση του κόστους εργασίας και στην εντατικοποίηση της παραγωγής. Η ανάπτυξη των ανασυγκροτημένων εργατικών ενώσεων στις εθνικές επιχειρήσεις αμφισβήτησε τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τα κοινά συμφέροντα ελληνοαμερικανών εργοδοτών και εργατών.

Το παράδειγμα των εργατικών ενώσεων της δεκαετίας του 1930 αναδεικνύει τους αλληλοσυμπληρούμενους τρόπους της μεταναστευτικής καταγωγής με την ταξική ενεργοποίηση. Το εργατικό κίνημα της δεκαετίας του 1930 στηρίχθηκε στην πολιτική και κοινωνική ενεργοποίηση εκατομμυρίων μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς. Στην πορεία αυτή, η ταξική συσπείρωση των μεταναστών στις εργατικές ενώσεις, συμπορεύτηκε με τη διατήρηση εθνικών οργανώσεων, εκδηλώσεων, μετωπικών πρωτοβουλιών. Οι ριζοσπαστικές εργατικές ενώσεις και τα κόμματα της αριστεράς είχαν επίγνωση της σημασίας που είχε για την πλειονότητα της εργατικής τάξης η μεταναστευτική της καταγωγή. Η διάρθρωσή τους, η λειτουργία των «εθνικών τμημάτων», των «γλωσσικών γραφείων», η ύπαρξη των «μεταναστευτικών μαζικών οργανώσεων», η κυκλοφορία των δεκάδων εφημερίδων, περιοδικών, βιβλίων σε διάφορες γλώσσες αποσκοπούσε στη διεκδίκηση ενός διαφορετικού περιεχομένου της διαδικασίας της ενσωμάτωσης, το οποίο είχε ως κύριο στοιχείο την ταξική συνειδητοποίηση.

Ο εργατικός εξαμερικανισμός στόχευε στην ομογενοποίηση της αμερικανικής εργατικής τάξης και στην αποκατάσταση των μεταναστών ως ισότιμων μελών στην αμερικανική κοινωνία, χρησιμοποιώντας την εθνική διάσταση ως ένα πρώτο σημείο συνάντησης και επικοινωνίας. Η εξέταση του λόγου και των πρακτικών του εργατικού εξαμερικανισμού αναδεικνύει την πολλαπλότητα των διαδικασιών της μεταναστευτικής ενσωμάτωσης. Οι μεταναστευτικοί μετασχηματισμοί της δεκαετίας του 1920, η απόφαση της μόνιμης εγκατάστασης και οι αλλαγές που την συνόδευαν, και οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης δημιούργησαν ένα υπερ-εθνικό πεδίο αναφοράς κοινών εμπειριών και παραστάσεων. Οι μετανάστες αναζήτησαν νέους τρόπους οργάνωσης της καθημερινότητάς τους, βίωσαν τα όρια της κοινοτικής αλληλοβοήθειας, αναζήτησαν μέσω της «οργάνωσης», της «ενότητας» και της «προόδου» μία απάντηση στις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης.

Η διερεύνηση της κοινωνικής διαφοροποίησης, της ταξικής συνειδητοποίησης και της συλλογικής διαμαρτυρίας στους ελληνοαμερικανούς εργάτες συμβάλλει στην συσχέτιση των κοινοτικών διεργασιών με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Η παρούσα εργασία προβάλλει τους τρόπους που οι

μεταναστευτικές κοινότητες δεξιώθηκαν τα πολιτικά και κοινωνικά διλήμματα της αμερικανικής κοινωνίας στην εποχή της οικονομικής ύφεσης. Με τον τρόπο αυτό, φωτίζεται η ύπαρξη αντιθετικών κοινωνικών συμφερόντων στο εσωτερικό των ίδιων των κοινοτήτων και η ανάπτυξη αντιθετικών ιδεολογικών ταυτίσεων. Ο εργατικός ριζοσπαστισμός αποτέλεσε μία διακριτή εκδοχή πολιτικοποίησης. Οι ελληνοαμερικανοί που εντάχθηκαν στις οργανώσεις επαναστατικού προσανατολισμού ήταν μερικές εκατοντάδες ή αθροιστικά κάποιες χιλιάδες- σε καμία περίπτωση ένα πλειοψηφικό ρεύμα στις τάξεις των μεταναστών. Αυτό που κυρίως όμως έχει ενδιαφέρον, είναι η παρουσία τους και η συνεισφορά τους στη δημιουργία ενός ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού κινήματος στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης. Οι εργατικές ενώσεις, η Ελληνική Δημοκρατική Ένωση, οι ελληνοαμερικανικές επιτροπές της πολεμικής περιόδου εξέφραζαν μία δυναμική ιδεών, τρόπων οργάνωσης και πολιτικών στόχων, που ανάγονταν στις αναζητήσεις της αμερικανικής κοινωνίας για την έξοδο από την ύφεση και τη διαμόρφωση μίας νέας κοινωνικής πραγματικότητας.

Το προοδευτικό κίνημα του μεσοπολέμου συγκροτήθηκε πάνω στην επιδίωξη άμεσων στόχων, δίχως να έχει ξεκάθαρους προσανατολισμούς για την κοινωνική αλλαγή που ευαγγελιζόταν. Η παρουσία του στην αμερικανική πολιτική σκηνή εξανεμίστηκε μέσα στις νέες συνθήκες που διαμόρφωσε η μεταπολεμική πραγματικότητα των κοινωνικών μετασχηματισμών, των αντικομμουνιστικών διώξεων και της συντηρητικής ηγεμονίας. Ο αμερικανικός καπιταλισμός επιβίωσε από την κρίση του 1929 χάρη στην οικονομική και κοινωνική σταθεροποίηση που προσέφερε το New Deal και επανέκαμψε μέσα από τις καταστροφές και τις οδύνες του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ορισμένοι ερευνητές, στη συγκυρία της νέας ριζοσπαστικοποίησης της δεκαετίας του 1960, αναζήτησαν τις ρίζες της μεταπολεμικής ενίσχυσης του αμερικανικού καπιταλισμού στον κατευναστικό ρόλο του New Deal, στις ανεπάρκειες του Κομμουνιστικού Κόμματος, στην υποχωρητικότητα των Λαϊκών Μετώπων.

Στην εξέλιξη του χρόνου, όταν η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 ενίσχυσε την συντηρητική κυριαρχία στην πολιτική ζωή των Ηνωμένων Πολιτειών, η ατμόσφαιρα της εποχής του New Deal, των προοδευτικών διεκδικήσεων και των εργατικών αγώνων, προβλήθηκε σαν ένας απολεσθείς παράδεισος. Η μετατόπιση αυτή, διδακτική για την σύνδεση της ιστοριογραφικής πράξης με την τρέχουσα πολιτική συγκυρία, περιγράφει ταυτόχρονα την εναγώνια προσπάθεια των ιστορικών

να αναζητήσουν στο παρελθόν ένα «μυθικό όραμα αντίστασης και προόδου».⁵² Η εικόνα αυτή είναι ημιτελής αν δεν ολοκληρωθεί με την επισήμανση της ήττας του εργατικού κινήματος, των επαναστατικών οργανώσεων, των μειοψηφικών πρωτοποριών. Όχι για να αποφανθούμε για την αποτυχία τους ή να νομιμοποιήσουμε τις σημερινές μας επιλογές στο επίπεδο της πολιτικής πράξης, αλλά για να έχουμε μία σαφή υπόμνηση της «δομής και του φόρου της κυριαρχίας», της ισχύος των δυνάμεων του αστισμού στον δυτικό κόσμο, τους τρόπους με τους οποίους ο αμερικανικός καπιταλισμός κατάφερε να ενσωματώσει την εργατική διαμαρτυρία και τον μεταναστευτικό ριζοσπαστισμό.

⁵² Ράσελ Τζακόμπυ, *Διαλεκτική της ήττας, περιγράμματα του Δυτικού μαρξισμού*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2009, σ. 27. Βλ. και τις οξυδερκείς επισημάνσεις της Aileen S. Kraditor, «American Radical Historians on their Heritage», *Past and Present* 56 (Αύγουστος 1972), σ. 136-153.

Αρχειακές Συλλογές

Tamiment Library & Robert F. Wagner Labor Archives, Νέα Υόρκη

John Poulos Collection

Abraham Lincoln Brigades Papers

Library of Congress, Ουάσιγκτον

Records of the Communist Party USA

National Archives and Records Administration

Αναφορές της πρεσβείας των Η.Π.Α. στην Αθήνα (1930-1939)

California State University, Sacramento,

Special Collections and University Archives, Σακραμέντο

Basil J. Vlavianos Papers

Michalis Savvides Papers [στο κείμενο, Αρχείο Μιχάλη Σαββίδη] (υπό παραχώρηση)

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα

Αρχείο Νίκου Γιαννιού

Αρχείο Θράσου Καστανάκη

Αρχείο Θεολόγου Νικολούδη

Αρχείο Νικολάου Τσερέπη

Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα

Συλλογή Σταύρου Καλλέργη

Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

Εφημερίδες και Περιοδικά

Αποδελτιώθηκαν:

Bulletin of the Greek American Committee for National Unity, Νέα Υόρκη, 1944-1946

The Class Struggle, Νέα Υόρκη, 1917

The Communist, (Communist Party of America), Σικάγο, 1919-1921

Industrial Pioneer, Σικάγο, 1921-1923

Labor Defender, Νέα Υόρκη, 1927-1936

Labor Information Bulletin, Νέα Υόρκη, 1937-1939

The Party Organizer, Νέα Υόρκη, 1927-1938

Revolutionary Age, Νέα Υόρκη, 1929-1932

Ατλαντίς, Νέα Υόρκη, 1934-1935

Εμπρός, Σικάγο και Νέα Υόρκη, 1925-1927, 1931, 1937-1938

Κομμουνιστής, (Αριστερή Κομμουνιστική Αντιπολίτευση), Νέα Υόρκη, 1931

Ο Δημοκράτης, Παρίσι, 1937

Ελληνοαμερικανικό Βήμα, Νέα Υόρκη, 1944-1946

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1929-1936

Εργάτης Θαλάσσης, Νέα Υόρκη, 1944-1946

Έρευνα, Αθήνα, 1911-1913

Κοινωνία, Αθήνα, 1919

Νέοι Πρωτοπόροι, Αθήνα, 1931-1936

Οικονομική Επιθεώρησης, Αθήνα, 1888-1889

Οργάνωσις, Σινσινάτι και Νέα Υόρκη, 1917 και 1923-1924

Πρωτοπόρος, Νέα Υόρκη, 1935-1937

Φωνή του Εργάτου, Νέα Υόρκη, 1919-1923

Μεμονωμένες αναφορές:

Daily Worker, The International Socialist Review, The Militant, The Nation, The New International, The New York Times, The Worker.

Δελτίον των Φιλελευθέρων, Η Ελληνική, Εμπρός (Αθήνα), Κοινοτικός Φάρος Μηνιαίος Εικονογραφημένος Εθνικός Κήρυξ, Ριζοσπάστης, Ο Νέος Ριζοσπάστης, Σκριπ, Σοσιαλισμός.

Κοβερνητικές πηγές

Στατιστικές:

Statistical Abstract of the United States, 1931, Fifty-Third Number, Ουάσινγκτον, Government Printing Office, Washington, 1931.

Statistical Abstract of the United States 1933, Ουάσινγκτον, Government Printing Office, 1933.

Statistical Abstract of the United States 1951, Ουάσινγκτον, Bureau of the Census, 1951.

Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970, Part 1, Ουάσιγκτον, U.S. Department of Commerce, 1975.

Επιτροπή Διερεύνησης Αντι-Αμερικανικών Ενεργειών:

Testimony of Walter S. Steele Regarding Communist Activity in the United States, Hearings Before the Committee on Un-American Activities, July 21, 1947, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1947.

Communist Activities among Aliens and National Groups, Hearings Before the Subcommittee on Immigration and Naturalization, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1949.

Committee on Un-American Activities, *Guide to Subversive Organizations and Publications*, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1951.

Hearings Before the Committee on Un-American Activities 14-15 March, 1957, Ουάσιγκτον, Government Printing Office, 1957.

National Labor Relations Board:

National Labor Relations Board, «In the Matter of the *National Herald* Inc. and Hellenic Typographical Union, no. 817 International Typographers Union. Case No.C-946 Decided November 16 1938».

National Labor Relations Board, «In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and United Shoe Workers of America, Joint Council no. 15 (CIO). In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and Associated Shoe Workers, Inc. Cases nos. R-1837 and R-1838, respectively. Decided June 6, 1940».

- «Certification of Representatives. National Labor Relations Board, ‘In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and United Shoe Workers of America, Joint Council no. 15 (CIO)’. In the matter of Chris Laganas Shoe Co. and Associated Shoe Workers, Inc. Cases Nos. R-1837 and R-1838»,

National Labor Relations Board, «In the Matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee. Case No. C-184. Decided October 18, 1938».

- «In the matter of Republic Steel Corporation and Steel Workers Organizing Committee, Local Unions No. 1033 and No. 1303 (Formerly Amalgamated Association of Iron, Steel & Tin Workers of North America, Lodges No. 1033 and No. 1303, through Steel Workers Organizing Committee), affiliated with

the Congress of Industrial Organizations. Case No. C-1883. Decided August 12, 1941».

National Labor Relations Board, «In the Matter of Weirton Steel Company and Steel Workers Organizing Committee. Cases Nos. C-1184 and R-1229. Decided June 25, 1941».

National Labor Relations Board, «In the Matter of United Fur Manufacturers Association, Inc and American Federation of Fur Workers Local, 22358, Case No. R-3085. Decided August 19, 1942».

Ελληνόγλωσσες Σοσιαλιστικές

και Κομμουνιστικές Εκδόσεις στις Η.Π.Α. (κατά χρονολογική σειρά)

Πλάτων Δρακούλης, *Η κοινωνία του μέλλοντος, αναδημοσίευσις εκ του Άρδην*, Νέα Υόρκη, τύποις εκδοτικών καταστημάτων Divry, 1916.

Clyde J. Croubaugh, *Ο προλετάριος δια μέσου των αιώνων*, Σινσινάτι, μετάφρασις και έκδοσις «Οργανώσεως», 191[7;].

Λέον Τρότσκυ, *Ο πόλεμος και οι Μπολσεβίκοι*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1918.

Δανιήλ Ντι Λεόν, *Βιομηχανική ενότης*, Νέα Υόρκη, εκτυπωθείσα δαπάνη της «Οργανώσεως» τύποις Divry, 1920.

Δανιήλ Δε Λεόν, *Σοσιαλιστική ανοικοδόμησις της κοινωνίας, η βιομηχανική ψήφος*, Νέα Υόρκη, έκδοσις «Οργανώσεως», δαπάνη των εν Λύνν και Ντετρόιτ ελληνικών τμημάτων του Σοσ[ιαλιστικού] Εργ[ατικού] Κόμματος, τύποις Divry, 1920.

Alexandra Kollontay, *Η οικογένεια και το κομμουνιστικό πολίτευμα*, Νέα Υόρκη, έκδοσις εκδοτικού τμήματος Ε[λληνικής] Σ[οσιαλιστικής] Έ[νωσης], 1920.

Νικολαΐ Λένιν, *Κράτος και επανάστασις*, Νέα Υόρκη, εκδοτικό τμήμα Ελληνικής Ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος Αμερικής, 1923.

Eugene Sue, *Ο αργυρός σταυρός ή ο ξυλουργός της Ναζαρέτ- διήγημα της Ιερουσαλήμ*, Νέα Υόρκη, έκδοσις δαπάνη «Οργανώσεως», τύποις καταστημάτων Divry, 1923.

Τι είναι το I.W.W., αι αρχαί, οι σκοποί, οι μέθοδοί του, Σικάγο, χ.ε., [1923;].

William Montgomery Brown, *Κομμουνισμός και Χριστιανισμός, ανάλυση και αντιπαραβολή τους από την άποψη του Μαρξ και του Δαρβίνου*, Νέα Υόρκη, εκδοτικό τμήμα της Ελληνικής Ομοσπονδίας του Εργατικού Κόμματος της Αμερικής, τυπογραφείο Ήπειρος, 192[3;].

- Ιάκωβος Καζαβής, *Ο σοσιαλισμός έρχεται*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1924.
- Καταστατικόν του Εργατικού Κόμματος της Αμερικής και εσωτερικοί κανονισμοί της Ελληνικής Ομοσπονδίας*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1924.
- Α. Λοζόφοσκυ, *Ο Λένιν, ο μέγας στρατηγός του πολέμου των τάξεων*, Σικάγο, Greek Workers' Press, 1924.
- Γιάννης Γέναρ, *Για το ψωμί και για τη λευτεριά*, Σικάγο, Greek Workers' Press Inc., 192[5;].
- Καρλ Μαρξ, *Η κριτική του προγράμματος του Γκόθα και επιστολή του Συνδέσμου των Κομμουνιστών εις τα εν Γερμανία μέλη του*, Σικάγο, Greek Workers' Press Inc., 192[7;].
- Κώστας Παρορίτης, *Οι Δύο Δρόμοι*, Σικάγο, Greek Workers' Press, 1927.
- Ζαν Βαβύ, *Τρία μαθήματα κοινωνιολογίας: τάξεις, ισότης, κράτος*, Νέα Υόρκη, Greek Workers' Press, 192[8;].
- Δανιήλ Ντι Λεόν *Το φλέγον ζήτημα της επαγγελματικής ενότητος, αγόρευσις απαγγελθείσα εν Νιούαρκ, την 21^η Απριλίου 1904*, Νέα Υόρκη, Labor News Co., 1928.
- Δανιήλ Ντι Λεόν, *Μεταρρυθμίσεις ή επανάστασις;*, Νέα Υόρκη, Labor News Co., 1930, δεύτερη έκδοση.
- Ολόκληρη η έκθεση του Γιώργη Ντιμιτρώφ στο 7^ο παγκόσμιο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς*, Νέα Υόρκη, έκδοση «Εμπρός», 1936.
- Ελληνικός Εργατικός Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος Νέας Υόρκης «Σπάρτακος», *Έλληνες Εθελονταί εις την Ισπανίαν. Αναμνηστικόν Λεύκωμα*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 193[7;].
- Καταστατικόν του Συνδέσμου Προστασίας Ελλήνων Μεταναστών*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1937.
- Demetrius Christophorides, *A New American Problem in the Light of Nazi Aggression*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1939.
- Hewlett Johnson, *Η σοβιετική δύναμις*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune, 1943.
- Steve Leondopoulos, *Greece Fights for Freedom*, Νέα Υόρκη, Greek-American Labor Committee, 1944.
- Βασίλη Γκρόσμαν, *Λαός που δεν πεθαίνει*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune, 1945.
- Leland Stowe και Constantine Poulos, *Challenge to Freedom, the Story of what Happened in Greece*, Νέα Υόρκη, Greek American Council, 1945.

Stelios Pistolakis, *The Truth about Greece*, Νέα Υόρκη, Greek-American Committee for National Unity, 1944.

EAM, White Book, Νέα Υόρκη, Greek-American Council, 1945.

Γιάννης Κορδάτος, *Τα σημερινά προβλήματα του ελληνικού λαού*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune, 1945.

Εισήγησις του Νίκου Ζαχαριάδη, γενικού γραμματέως του Κομμουνιστικού Κόμματος, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune Publishing Department, 1945.

Νίκος Ζαχαριάδης, *Ο αληθινός Παλαμάς*, Νέα Υόρκη, Ελληνοαμερικανικό Βήμα, 1945.

Τρεις μήνες του Κώστα Καραγιώργη στην Αμερική, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune Publishing Department, 1945.

Terror in Greece! Bloody Act of Fake Elections, Νέα Υόρκη, Greek-American Council, 1946.

Tyranny and Terror, the Betrayal of Greece, Νέα Υόρκη, Greek-American Council, 1946.

Βάσος Γεωργίου, *Η εξαθλίωση του λαού και ο πλούτος της χώρας*, Νέα Υόρκη, Greek-American Tribune, 1946.

Π. Ρούσσο, *Περισσότερο φως στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού λαού*, Νέα Υόρκη, 1947.

The Youth of Greece is Fighting for Freedom, Independence and Democracy, Νέα Υόρκη, American Youth for the Youth of Greece, 1948.

Βιβλιογραφία

ABBOTT Grace, «A Study of the Greeks in Chicago», *The American Journal of Sociology* 15.3 (Νοέμβριος 1909), σ. 379-393.

ABRAHAM Joseph L., «State regulation of foreign banks», *Fordham Law Review* 9 (1940), σ. 343-361.

ADELSTEIN Richard P., «‘The Nation as an Economic Unit’. Keynes, Roosevelt and the Managerial Ideal», *The Journal of American History* 78.1 (Ιούνιος, 1991), σ. 160-187.

ALESSIOS Alison B., *The Greek Immigrant and his Reading*, Σικάγο, American Library Association, 1926.

ALEXANDER Robert και Jay Lovestone, *The Right Opposition: The Lovestoneites and the International Communist Opposition of the 1930s*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1981.

American Civil Liberties Union, *Land of the Pilgrims Pride. 1932-1933*, χ.ε., 1933.

The American Labor Year Book, 1919-1920, Νέα Υόρκη, Rand School of Social Science, 1921.

The American Labor Yearbook 1921-1922, The Rand School of Social Science, 1923.

The American Labor Year Book 1927, Rand Book Store, 1927.

ANAGNOSTOU Yiorgos, «Model Americans, Quintessential Greeks, Ethnic Success and Assimilation in Diaspora», *Diaspora* 12.3 (2003), σ. 279-327.

- «Forget the Past, Remember the Ancestors! Moredrinity, ‘Whiteness’, American Hellenism and the Politics of Memory in Early Greek America», *Journal of Modern Greek Studies* 22 (2004), σ. 25-71.

ANTONIOU Mary, «Welfare Activities Among the Greek People in Los Angeles» διπλωματική εργασία, University of South California, 1939.

ANDERSON Perry, «Communist Party History», στο Raphael Samuel (επιμ.), *People’s History and Socialist Theory*, Λονδίνο, Routledge, 1981, σ. 145-156.

AUERBACH Jerold S. (επιμ.), *American Labor, the Twentieth Century*, Ιντιανάπολις και Νέα Υόρκη, The Bobbs-Merrill Co., 1969.

- «The LaFollette Committee. Labor and Civil Liberties in the New Deal», *The Journal of American History* 51.3 (Δεκέμβριος 1964) σ. 439-459.

ΑΒΔΕΛΑ Έφη, «Η κοινωνική τάξη στη σύγχρονη ιστοριογραφία: από το οικονομικό δεδομένο στην πολιτισμική κατασκευή», *Τα Ιστορικά* 22 (Ιούνιος 1995), σ. 173-204.

ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ Χριστίνα, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1986.

ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ Μανώλης, *Η Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής και η συμβολή της στην απελευθέρωση της Δωδεκανήσου*, Δωδεκανησιακό Συμβούλιο Αμερικής, 1987.

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ Ανδρέας Μιχ. (επιμ.), *Η ελληνική μετανάστευσις, μελέται των δευτεροετών φοιτητών*, Αθήνα, Τυπογραφείον Παναγ. Α. Πετράκου, 1917.

ΑΞΕΛΟΣ Λουκάς (επιμ.), *Γ. Σκληρού, Έργα*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1977.

BALK Helen H., «Economic Contributions of the Greeks to the United States», *Economic Geography* 19.3 (Ιούλιος 1943), σ. 270-275.

BARRETT James, «Americanization from the Bottom up. Immigration and the Remaking of the Working Class in the United States, 1880-1930», *The Journal of American History* 79.3 (Δεκέμβριος 1992) σ. 996-1020.

BECKMAN Theodore N., «Large versus small business after the war», *The American Economic Review* 34.1 (Μάρτιος 1944), σ. 94-106.

BELL Daniel, *Marxian Socialism in the United States*, Ίθακα, Cornell University Press, 1996.

BERKOWITZ Edward και Kim McQuaid, «Businessman and Bureaucrat. The Evolution of the American Social Welfare System, 1900-1940», *The Journal of Economic History* 38.1 (Μάρτιος 1978), σ. 120-142.

BERNSTEIN Irving, «The Growth of American Unions», *The American Economic Review* 44.3 (Ιούνιος 1954), σ. 301-318.

- *A Caring Society. The New Deal, the Worker, and the Great Depression*, Βοστώνη, Houghton Mifflin Company, 1985.

BLEWETT Mary H., *Surviving Hard Times, the Working People of Lowell*, Λόουελ, Lowell Museum, 1982.

BODNAR John, *Immigration and Industrialization, Ethnicity in an American Mill Town, 1870 -1940*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1984.

- *The Transplanted. A History of Immigrants in Urban America*, Μπλούμινγκτον, Indiana University Press, 1985.

BOGARDUS Emory S., *Immigration and Race Attitudes*, Βοστώνη και Νέα Υόρκη, D.C. Heath and Company, 1928.

BORKENEAU Franz, *World Communism. A History of the Communist International*, Ανν Άρμπορ, University of Michigan Press, 1962.

BRINKLEY Alan, «The Problem of American Conservatism», *American Historical Review* 99.2 (1994), σ. 409-429.

BROCK William R., «From New Deal to New Liberalism», *Review in American History* 23.4 (Δεκέμβριος 1995), σ.710-715.

BRODY David, *Steel Workers in America. The Nonunion Era*, Κέιμπριτζ, Harvard University Press, 1960.

- *In Labor's Cause, Main Themes on the History of the American Worker*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1993.
- *Labor in Crisis, the Steel Strike of 1919*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1987.

- «The Old Labor History and the New. In Search of the American Working Class», στο Daniel J. Leab (επιμ.), *The Labor History Reader*, University of Illinois Press, 1985, σ. 1-27.

BROOKS Robert R.R., *When Labor Organizes*, Νιού Χέιβεν, Yale University Press, 1937.

- *As Steel Goes...Unionism in a Basic Industry*, Νιού Χέιβεν, Yale University Press, 1940.

BROWDER, Earl, *What is Communism*, Νέα Υόρκη, The Vanguard Press, 1936.

- *The Democratic Front. For Jobs, Security, Democracy and Peace*, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1938.
- *The People's Front*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1938.

BUHLE Paul, *Marxism in the United States. Remapping the History of the American Left*, Λονδίνο, Verso, 1991.

- και Dan Georgakas (επιμ.), *The Immigrant Left in the United States*, Νέα Υόρκη, State University of New York Press, 1996.
- και Frank Girard «Socialist Labor Party» στο *Encyclopedia of the American Left*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1998, σ. 760-766.

BYRNE Harriet A., *Employment in Hotels and Restaurants*, Ουάσιγκτον, United States Government Printing Office, 1936.

BARAN Paul και Paul Sweezy, *Μονοπωλιακός καπιταλισμός: ανατομία του ιμπεριαλισμού*, Αθήνα, Gutenberg, 1973.

ΒΑΛΑΚΟΣ Δημοσθένης, *Τραγούδια της ξενιτειάς*, Νέα Υόρκη, D. C. Divry, 1912.

ΒΑΛΑΩΡΑΣ Βασίλειος, *Ο ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, Αθήνα, χ.ε., 1937.

BENTOYPA Λίνα, *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα, Μνήμων, 1994.

CALOMIRIS Angela, *Red Masquerade, Undercover for the F.B.I.*, Φιλαδέλφεια J. P. Lippincott, 1950.

CANNISTRARO Philip V. και Gerald Meyer (επιμ.), *The Lost World of Italian American Radicalism. Politics, Labor and Culture*, Γουέσπορτ, Praeger, 2003.

CANNON James P., *Writings and Speeches, 1928-1931, the Left Opposition in the United States, 1928-1931*, Νέα Υόρκη, Monad Press, 1981.

- *The History of American Trotskyism, 1928-38, Report of a Participant*, Νέα Υόρκη, Pathfinder, 1995.
- CARDEN Ron, «The Trial and Deposal of Bishop William Montgomery Brown, 1921-1925», *Ohio History* 114 (2007), σ. 132-150.
- CARNEGIE Andrew, *Triumphant Democracy or Fifty Years March of the Republic*, Νέα Υόρκη, C. Scribner's Sons, 1887.
- CARR Edward, *The New Society*, Βοστώνη, Beacon Press, 1961
- *Twilight of the Comintern, 1930-1935*, Νέα Υόρκη, Pantheon Books, 1982.
- CAUTE David, *The Great Fear, the Anti-Communist Purge Under Truman and Eisenhower*, Νέα Υόρκη, Simon and Schuster, 1978.
- CASAVIS J. N. (επιμ.), *A Symposium on the Dodecanese Protesting Italian Occupations*, Νέα Υόρκη, Dodecanesian League of America, 1938.
- CHOUKAS Michael «Greek Americans» στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Roucek (επιμ.), *Our Racial and National Minorities. Their History, Contribution and Present Problems*, Νέα Υόρκη, Prentice Hall, Inc., 1937, σ. 339-357.
- COBBLE Dorothy Sue, *Dishing it Out. Waitresses and Their Unions in the Twentieth Century*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1991.
- «Organizing the Postindustrial Work Force: Lessons from the History of Waitress Unionism», *Industrial and Labor Relations Review* 44.3 (Απρίλιος, 1991), σ. 419-436.
- COHEN Andrew Wender, *The Racketeer's Progress. Chicago and the Struggle for the Modern American Economy, 1900-1940*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2004.
- COHEN Lizabeth, *Making a New Deal: Industrial Workers in Chicago. 1919-1939*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1990.
- «The class experience of mass consumption. Workers as consumers in interwar America», στο Daniel Miller, (επιμ.), *Consumption, Critical Concepts in the Social Sciences*, Λονδίνο, Routledge, 2001, σ. 195-218.
- Committee for Industrial Organization, *Industrial Unionism, the Vital Problem of Organized Labor*, C.I.O., 1935
- Commonwealth of Massachusetts- The Director of the Bureau of Statistics, *Forty-third Annual Report on the Statistics of Labor for the year 1912*, Βοστώνη, Wright & Potter Printing Co., χ.χ.

Communist Political Association, *The Path to Peace, Progress and Prosperity, Proceedings of the Constitutional Convention of the Communist Political Association*, Communist Political Association, Νέα Υόρκη, 1944.

CONONELOS Louis James, *In Search of Gold Paved Streets, Greek Immigrant Labor in the Far West, 1900-1920*, Νέα Υόρκη, A.M.S Press Inc., 1989.

CONSTANT Constance M., *Austin Lunch. Greek-American Recollections*, Ρίβερ Βέιλ, Cosmos Publishing, 2005.

CONSTANTINOUS Stavros T., «Ethnic Residential Shifts, the Greek Population of Akron, Ohio 1930-2005», *GeoJournal*, 68 (2007), σ. 253-265.

CONTOPOULOS Michael, *The Greek Community of New York City, Early Years to 1910*, Νέα Υόρκη, Aristide D. Caratzas Publisher, 1992.

CONZEN Kathleen Neils, David A. Gerber, Ewa Morawska, George E. Pozzetta και Rudolph J. Vecoli, «The Invention of Ethnicity. A Perspective from the U.S.A.», *Journal of American Ethnic History* 12 (Φθινόπωρο 1992), σ. 3-41.

COWIE Jeferson, «Introduction. The Conservative Turn in Postwar United States Working-Class History», *International Labor and Working-Class History* 74 (Φθινόπωρο 2008), σ. 70-75.

- και Nick Salvatore, «The Long Exception. Rethinking the Place of the New Deal in American History», *International Labor and Working-Class History* 74, (Φθινόπωρο 2008), σ. 3-32.

Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, *Γεια σου περήφανη κι αθάνατη εργατιά! Μια διαδρομή στο εργατικό-κοινωνικό τραγούδι*, Αθήνα, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων, Αθήνα, 2000.

ΓΚΑΛΜΠΡΕΪΘ Τ. Κένεθ, *Το μεγάλο κραχ του 1929*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 2000.

ΓΟΥΪΤΝΕΡ Λώρενς, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα, 1943-1949*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1991.

DAMERON Kenneth, «Retailing under the N.R.A.», *The Journal of Business of the University of Chicago* 8.1 (Ιανουάριος 1935), σ. 1-26 και 8.2 (Απρίλιος 1935), σ. 188-212.

DAVIS Mike, *Prisoners of the American Dream, Politics and Economy in the History of the US Working Class*, Λονδίνο, Verso, 1986.

DAVROS Michael, *Images of America, Greeks in Chicago*, Σικάγο, Arcadia Publishing, 2009.

DEGRAS Jane, (επιμ.), *The Communist International, 1919-1943, Documents, Volume II, 1923-1948, Volume III, 1929-1943*, Λονδίνο, Frank Cass & Co. Ltd., 1971.

DERBER Milton, «Growth and Expansion», στο Milton Derber και Edwin Young (επιμ.), *Labor and the New Deal*, Μάντισον, University of Wisconsin Press, 1957, σ. 1-45.

DIMITROV Georgi, *The Working Class against Fascism*, Martin Lawrence, 1935.

DINNERSTEIN Leonard και David M. Reimers, *Ethnic Americans, a History of Immigration and Assimilation*, Νέα Υόρκη, New York University Press, 1977.

Dog Days: James P. Cannon vs. Max Shachtman in the Communist League of America, 1931- 1933, Νέα Υόρκη, Prometheus Research Library, 2002.

DRAPER Theodore, *The Roots of American Communism*, Νέα Υόρκη, Viking Press, 1957.

- *American Communism and Soviet Russia. The Formative Period*, Νέα Υόρκη, The Viking Press, 1963.

DREYFUS Philip J., «The I.W.W. and the Limits of Inter-Ethnic Organizing. Red Whites and Greeks in Grays Harbor, Washington, 1912», *Labor History* 38.4 (Φθινόπωρο 1997), σ. 450-470.

DUBOFSKY Melvyn, *We Shall Be All, a History of The Industrial Workers of the World*, Σικάγο, Quadrangle Books, 1969.

- *Industrialism and the American Worker, 1865-1920*, Άρλινγκτον Χάιτς, AHM. Publ. Co., 1985.

DUCLOS Jacques, «On the Dissolution of the Communist Party of the United States» στο William Z. Foster, *Marxism-Leninism vs. Revisionism*, Νέα Υόρκη, New Century Publishers, 1946, σ. 21-35.

DUFFY Susan, *American Labor on Stage. Dramatic Interpretations of the Steel and Textile Industries in the 1930s*, Γουέστπορτ ,Greenwood Press, 1996.

ELASH Frontino Daniel, «Greek American Communists and the San Francisco General Strike of 1934», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 33.1 (2007), σ. 23-38.

ELEY Geoff, *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850-2000*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2002.

ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ Άγγελος Γ., *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, Κ.Κ.Ε και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1976.

Οι Έλληνες εν Αμερική, η ελληνική παροικία Lowell, Mass, Λόουελ, Εκ του Τυπογραφείου «Η Πατρίς», χ.χ., [1917-1920].

Το έργο της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετίαν 1928-1932. Τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι πραγματοποίησε, Αθήνα, «Τύποις Πυρσού», 1932.

FAIRCHILD Henry Pratt, *Greek Immigration to the United States*, Νιού Χέιβεν, Yale University Press, 1911.

FEARON Peter, *War, Prosperity and Depression. The U.S. Economy 1917-1945*, Οξφόρδη, Philip Allan, 1987.

Federal Writers Project, *Philadelphia. A Guide to the Nation's Birthplace*, Telegraph Press, Φιλαδέλφεια, 1937.

FINE Sidney, *Sitdown. The General Motors Strike of 1936-1937*, Ανν Άρμπορ, University of Michigan Press, 1969.

FLYNN Elizabeth Gurley, *The Rebel Girl: An Autobiography-My First Life (1906-1926)*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1973.

FONER Philip S., *The Fur and Leather Workers Union. A Story of Dramatic Struggles and Achievements*, Νέα Υόρκη, Nordan Press, 1950.

- *History of the Labor Movement in the United States, vol. 4, The Industrial Workers of the World*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1965.

FOSTER William Z., *The Great Steel Strike and Its Lessons*, B. W. Νέα Υόρκη, Huebsch, Inc, 1920.

- *William Z. Foster, Selected Writings. American Trade Unionism. Principles and Organization. Strategy and Tactics*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1947.
- *History of the Communist Party of the United States*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1968.

The Founding of the Socialist Workers Party. Minutes and Resolutions, 1938-1939, Νέα Υόρκη, Monad Press, 1982.

FRANGOS Steve, «Marika Papagika and the Transformations in Modern Greek Music», *Journal of the Hellenic Diaspora* 20.1 (1994), σ. 43-63.

FRASER Steve και Gary Gerstle (επιμ.), *The Rise and Fall of the New Deal Order, 1930-1980*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1989.

FREEMAN Joshua, «Delivering the Goods. Industrial Unionism during World War II», *Labor History* 19 (Φθινόπωρο 1978), σ. 570-593

FREEMAN Joshua, «The Persistence and Demise of Ethnic Union Locals in New York City after World War II», *Journal of American Ethnic History*, 26.3 (Άνοιξη 2007), σ. 5-22.

FRIED Albert, *Communism in America, a History in Documents*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, 1997.

GABACCIA Donna, «Women of the Mass Migrations. From Minority to Majority, 1820-1930» στο Dirk Hoerder και Leslie Page Moch (επιμ.), *European Migrants, Global and Local Perspectives*, Βοστώνη, Northeastern University Press, 1996, σ. 90-111.

GABIN Nancy, «Women Workers and the UAW in the Post-World War II Period, 1945-1954», *Labor History* 21 (Χειμώνας 1979-1980), σ. 5-30.

GALENSON Walter, *The CIO challenge to the AFL, a History of the American Labor Movement 1935-1941*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1960.

GARRATY, John A., «The New Deal, National Socialism and the Great Depression», *The American Historical Review* 78.4 (Οκτώβριος 1973) σ.907-944.

GEORGAKAS Dan, «The Greeks in America», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1987), σ. 5-54.

- «A Response to Charles C. Moskos», », *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1987), σ. 63-72.
- «Demosthenes Nikas: Labor Radical», στο Dan Georgakas και Charles S. Moskos (επιμ.), *New Directions in Greek American Studies*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 1991, σ. 95-110.
- «Greek American Radicalism: The Twentieth Century», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 20 (1994) 7-33.
- *My Detroit. Growing Up Greek and American in Motor City*, Νέα Υόρκη, Pella Publishing Company, 2006.

GERSTLE Gary, *Working-Class Americanism: The Politics of Labor in a Textile City, 1914-1960*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1989.

- «The Protean Character of American Liberalism», *The American Historical Review*, 99.4 (Οκτώβριος 1994) σ. 1043-1073.

GILJE Paul A., *Rioting in America*, Μπλούμινγκτον, Indiana University Press, 1996.

GINGER Ann F. και David Christiano (επιμ.), *The Cold War Against Labor*, Μπέρκλεϋ, Meiklejohn Civil Liberties Institute, 1987.

GIRARD Frank, και Ben Perry, *The Socialist Labor Party, 1876-1991, a Short History*, Φιλαδέλφεια, Livra Books, 1993.

GITLOW Benjamin, *Confess. The Truth about American Communism*, Νέα Υόρκη, E. P. Dutton & Co., 1940.

- *The Whole of their Lives. Communism in America: A Personal History and Intimate Portrayal of its Leaders*, Νέα Υόρκη, Charles Scribner's Sons, 1948.

GLAZER Nathan, *The Social Basis of American Communism*, Γουέσπορτ, Greenwood Press Publishers, 1974.

GOBEL Thomas, «Becoming American: Ethnic Workers and the Rise of the CIO», στο George E. Pozzetta (επιμ.), *Unions and Immigrants. Organization and Struggle*, Νέα Υόρκη, Garland Publishing, 1991, σ. 173-198.

GOLD Ben, *Memoirs*, Νέα Υόρκη, William Howard Publishers, 1984.

GOLDFIELD Michael, «Worker Insurgency, Radical Organization and New Deal Labor Legislation», *The American Political Science Review*, 83. 4 (Δεκέμβριος 1989), σ. 1257-1282.

GORDON Max, «The Communists and the Drive to Organize Steel, 1936», στο Melvyn Dubofsky και Stephen Burwood, *The Great Depression and the New Deal-Labor*, Νέα Υόρκη, Garland Publishing, 1990, σ. 180-191.

GREEN James R., *The World of the Worker. Labor in Twentieth-Century America*, Νέα Υόρκη, Hill and Wang, 1980.

GREEN Nancy L., «Time and the Study of Assimilation», *Rethinking History* 10.2 (Ιούνιος 2006), σ. 239-258.

GREENE Julie, *Pure and Simple Politics, the American Federation of Labor and Political Activism, 1881-1917*, Κέιμπριτζ, Cambridge University Press, 1998.

GREENSTONE David J., *Labor in American Politics*, Νέα Υόρκη, Alfred A. Knopf, 1969.

GUTMAN Herbert G., «Work, Culture and Society in Industrializing America, 1815-1919», *American Historical Review* 78 (1973), σ. 531-587.

- *Power and Culture, Essays on the American Working Class*, Νέα Υόρκη, Pantheon Books, 1987.

GREEN Nancy L., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004.

HALPERN Rick και Jonathan Morris, *American Exceptionalism? US Working-Class Formation in an International Context*, Νέα Υόρκη, Palgrave- McMillan, 1997.

HAMBY Alonzo L., «The Vital Center, the Fair Deal and the Quest for a Liberal Political Economy», *The American Historical Review* 77.3 (Ιούνιος 1972), σ. 653-678.

HANDLIN Oscar, *The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People*, Grosset & Dunlap, 1951.

HASLAM Jonathan, «The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935», *The Historical Journal* 22.3 (Σεπτέμβριος 1979), σ. 673-691.

HAYNES John Earl και Harvey Klehr, «The Historiography of American Communism, an Unsettled Field», *Labour History Review* 68.1 (2003), σ. 61-78.

- «Poison or Cancer? Stalinism and American Communism», *American Communist History* 2.2 (2003), σ. 183-190.

- και Harvey Klehr, «The CPUSA Reports to the Comintern: 1941», *American Communist History* 4.1 (2005), σ. 21-60.

HEMINGWAY Ernest, *In Our Time*, Παρίσι, Three Mountains Press, 1924.

HENNEN John, «E. T. Weir, Employee Representation and the Dimensions of Social Control: Weirton Steel, 1933-1937», *Labor Studies Journal* 26.3 (Φθινόπωρο 2001) σ. 25-49.

HENRETTA James A., «The Study of Social Mobility. Ideological Assumptions and Conceptual Bias», *Labor History* 18.2 (1977) σ. 165-178.

HIGHAM John, *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism 1860-1925*, Νέα Υόρκη, Atheneum, 1978.

HOERDER Dirk και Christiane Harzig, *The Immigrant Labor Press in North America, 1840s-1970s. An Annotated Bibliography*, Νέα Υόρκη, Greenwood Press, 1987.

HOERR John P., *And the Wolf Finally Came. The Decline of the American Steel Industry*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1988.

HOOVER Edgar, *Masters of Deceit, the Story of Communism in America and How to Fight It*, Νέα Υόρκη, Henry Holt and Company, 1958.

HOOVER Herbert, *Campaign Speeches of 1932*, Γκάρντεν Σίτυ, Doubleday, 1933.

HOROWITZ Morris A., *The New York Hotel Industry. A Labor Relations Study*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1960.

HOWE Irving και Lewis Coser, *The American Communist Party, a Critical History*, Νέα Υόρκη, Frederic Praeger, 1962.

HOBSBAWM Eric J., «Σαράντα χρόνια κυβερνήσεων Λαϊκού Μετώπου», *Κομμουνιστική Θεωρία και Πολιτική* 13 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1976).

HOBSBAWM Eric J., *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1996.

HOBSBAWM Eric J., *Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000.

HOBSBAWM Eric J., *Η εποχή των άκρων, ο σύντομος εικοστός αιώνας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002.

JENKS Jeremiah W. και W. Jett Lauck, *The Immigration Problem, a Study of American Conditions and Needs*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο, Funk & Wagnalls Company, 1926.

JONES Maldyn A., *The Limits of Liberty. American History 1607-1992*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1995.

JOSEPHSON Matthew, *Union House, Union Bar. The History of the Hotel and Restaurant Employees and Bartenders International Union AFL-CIO*, Νέα Υόρκη, Random House, 1956.

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Μιχ. Ι., *Η μοίρα του μετανάστου, έμμετρον ελληνο-αμερικανικόν διήγημα*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1915.

KAMP Joseph Peter, *Join the CIO and Help Build a Soviet America*, Νιου Χέιβεν, Constitutional Educational League, 1937.

KAMPELMAN Max, *The Communist Party vs. the CIO. A Study in Power Politics*, Νέα Υόρκη, Frederick A. Praeger, 1957.

KARAS Nicholas V., *Greek Immigrant Chronicles. The Alpha and the Omega*, Λόουελ, Meteora Press, 1989.

KARVONIDES-NKOSI Joanna, «Greek Immigrants in the Fur Manufacturing Industry in New York City, 1887 to 1943. Class and Ethnicity in the Workplace», διδακτορική διατριβή, City University of New York, 1991.

KAZAL Russell A., «Revisiting Assimilation. The Rise, Fall and Reappraisal of a Concept in American Ethnic History», *The American Historical Review*, 100.2 (Απρίλιος 1995), σ. 437-471.

KEERAN Roger, *The Communist Party and the Auto Workers Unions*, Μπλούμινγκτον, Indiana University Press, 1980.

- «The International Workers Order and the Origins of the CIO», *Labor History* 30.3 (1989), σ. 385-408.
- «The Communist Influence on American Labor», στο Michael Brown, Randy Martin, Frank Rosengarten και George Snedeker (επιμ.), *New Studies in the Politics and Culture of U.S. Communism*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1993, σ. 163-197.
- «National Groups and the Popular Front. The Case of the International Workers Order», *Journal of American Ethnic History* 14.3 (Άνοιξη, 1995) σ. 23-29.

KIMELDORF Howard, *Battling for American Labor. Wobblies, Craft Workers and the Making of the Union Movement*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1999.

KINDLEBERGER Charles P., *The World in Depression, 1929-1939*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1986.

KING Carol και Isidore Englander, *Memorandum for Peter Harisiades*, Νέα Υόρκη American Committee for the Protection of Foreign Born, 1947.

KIPNIS Ira, *The American Socialist Movement 1897-1912*, Νέα Υόρκη, Greenwood Press, 1968.

KITROEFF Alexandros, «The Moskos-Georgakas Debate. A Rejoinder», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1987), σ. 73-78.

KIVISTO Peter, «The Decline of the Finnish American Left, 1925-1945», *International Migration Review*, 17.1 (Άνοιξη, 1983) σ. 65-94.

KLEHR Harvey, *The Heyday of American Communism: The Depression Decade*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1984.

- και John E. Haynes, *The American Communist Movement, Storming Heaven Itself*, Νέα Υόρκη, Twayne Publishers, 1992.

KLEMENCIC Matjaz, «American Slovenes and the Leftist Movements in the United States in the First Half of the Twentieth Century», *Journal of American Ethnic History*, 15.3 (Ανοιξη 1996), σ. 22-43.

KORNBLUH Joyce L., *Rebel Voices, an I.W.W. Anthology*, Άνν Άρμπορ, University of Michigan Press, 1964.

KOSTIAINEN Auvo, «For or Against Americanization? The Case of the Finnish Immigrant Radicals», στο Dirk Hoerder (επιμ.), *American Labor and Immigration History, 1877-1920s, Recent European Research*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1983, σ. 259-275.

KOVEL Joel *Red Hunting in the Promised Land. Anticommunism and the Making of America*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1994.

KRADITOR Aileen S., «American Radical Historians on their Heritage», *Past and Present* 56 (Αύγουστος 1972), σ. 136-153.

KEYNES John Maynard, *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2001.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ Δημήτριος, *Πώς και διατί θριαμβεύουν οι Αμερικάνοι. Το πνεύμα, οι αρχαί και ο ηθικός κώδικς των αμερικανικών επιχειρήσεων*, Νέα Υόρκη, «Εκ των καταστημάτων του 'Εθνικού Κήρυκος'», 1934.

ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ Γιώργος, *Εθνοτικές γεωγραφίες. Κοινωνικό-πολιτισμικές ταυτίσεις μιας μετανάστευσης*, Αθήνα, Κατάρτι, 2008.

ΚΑΝΟΥΤΑΣ Σεραφείμ, *Ελληνο-Αμερικανικός Οδηγός*, Νέα Υόρκη, Phoenix Printing Company, 1909.

ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ Κωστής, «Απόπειρες συγκρότησης του ελληνικού Λαϊκού Μετώπου: η Δημοκρατική Ένωση Ελλήνων Γαλλίας», *Αρχειοτάξιο* 10 (Ιούνιος 2008) σ. 37-53.

Καταστατικόν Πανελληνίου Ενώσεως εν Βοστώνη, [Νέα Υόρκη], Τύποις Χρωμο-Τυπογραφείου «Ο Κόσμος», 1910.

ΚΑΤΣΟΡΙΔΑΣ Δημήτρης και Κώστας Παλούκης, «Λίγα λόγια για την ελληνόφωνη εφημερίδα *Κομμουνιστής* της αριστερής αντιπολίτευσης του Κ.Κ.Η.Π.Α. τη δεκαετία του 1930», *Τα Νέα του ΕΛΙΑ* 62 (2003), σ. 27-31.

ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ Γ., *Ο κ. Γ. Καφαντάρης προς τον Ελληνικόν Λαόν*, Παρίσι, Imprimerie Durant, 1938.

ΚΙΤΡΟΕΦ Αλέξανδρος, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α1, Βιβλιόραμα, 2000, σ. 123-171.

- «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος, 1922-1940*, τ. Β1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002, σ. 361-391.
- «Οι Ελληνοαμερικανοί 1940-1952», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Ανασυγκρότηση- Εμφύλιος- Παλινόρθωση 1945-1952*, τ. Δ2, Αθήνα, Βιβλιόραμα 2009, σ. 159-181.

ΚΛΑΟΥΝΤΙΝ Φερνάντο, *Η κρίση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Από την Κομιντέρν στην Κομινφόρμ. Η κρίση της Κομμουνιστικής Διεθνούς*, Αθήνα, Γράμματα, 1981.

Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, *Το Κ.Κ.Ε. Επίσημα Κείμενα. Τόμος τέταρτος*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή., 1975.

ΚΡΙΚΟΣ Αλέξανδρος, *Η θέσις του ελληνισμού εν Αμερική, ελληνισμός - αμερικανική κοινωνία - κατεύθυνσις αυτού*, Αθήνα, Τύποις αδελφών Μπλαζουδάκη, 1915.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ Ν. Γ., *Εθνική οδοιπορία εις την Αμερικην 1918-1919*, Αθήνα, Τύποις Π. Γ. Μακρή, 1924.

ΚΩΣΤΗΣ Κώστας, *Οι τράπεζες και η κρίση, 1929-1932*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1986.

- και Γιώργος Κωστελένος, *Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1914-1940*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2003.

Labor Research Association, *Labor Fact Book 5*, Νέα Υόρκη, International Publishers, 1941.

LAGUMINA Salvatore J., «The New Deal, the Immigrants and Congressman Vito Marcantonio», *International Migration Review* 4.2 (Άνοιξη, 1970), σ. 57-75.

LANDIS Arthur H., *The Abraham Lincoln Brigade*, Νέα Υόρκη, The Citadel Press, 1967.

LAZONICK William, *Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001.

LEAB Daniel J., «United We Eat. The Creation and Organization of the Unemployed Councils in 1930», *Labor History* 8 (1967), σ. 300-315.

- (επιμ.), *The Labor History Reader*, Ουρμπάνα και Σικάγο, University of Illinois Press, 1985.

LEBER George J., *The History of the Order of AHEPA, 1922-1972, Including the Greeks in the New World and Immigration to the United States*, Ουάσιγκτον, The Order of AHEPA, 1972.

LEBHAR Godfrey M., *Chain Stores in America, 1859-1950*, Chain Store Publishing Corporation, 1952.

LEITER Robert D., «The Fur Workers Union», *Industrial and Labor Relations Review* 3.2 (Ιανουάριος 1950) σ. 163-186.

LEUCHTENBERG William E., *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940*, Νέα Υόρκη, Harper Torch books, 1963.

LEVENSTEIN Harvey, *Communism, anti-Communism and the C.I.O.*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, 1981.

LEVINSON Edward, *Labor on the March*, Ίθακα, ILR Press, (1938), 1995.

LICHNENSTEIN Nelson, «Ambiguous Legacy. The Union Security Problem During World War II», *Labor History* 18.2 (1977), σ. 214-238

LIPSET Seymour Martin και Gary Marks, *It Didn't Happen Here: Why Socialism Failed in the United States*, Νέα Υόρκη, W.W. Norton & Company, 2000.

LIPSITZ George, *Rainbow at Midnight, Labor and Culture in the 40s*, Ουρμπάνα, Illinois University Press, 1994.

ΛΑΛΙΩΤΟΥ Ιωάννα, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό, η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα, Πόλις, 2006.

ΛΕΝΙΝ Β.Ι., *Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματός μας*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2002.

- *Απαντα*, τομ. 9, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1980.

- *Απαντα*, τομ. 24, Σύγχρονη Εποχή, 1980.

ΛΙΑΚΟΣ Αντώνης, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1993.

ΛΙΑΤΑ Ευτυχία, *Γενικό Ευρετήριο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1980.

ΛΥΚΟΥΔΗΣ Εμμανουήλ, *Οι μετανάσται*, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1903.

MAGIL A.B. και Joseph North, *Steve Katovis, Life and Death of a Worker*, Νέα Υόρκη International Pamphlets, 1930.

MASSEY Aron, «Paternalism and Struggle at Weirton Steel Corporation», στο Jay Gattrell και Neil Reid (επιμ.), *Enterprising Worlds. A Geographic Perspective on Economics, Environments and Ethics*, Ντόρντεχτ (Ολλανδία), Springer, 2006, σ. 191-199.

McELVAINE Robert S., *The Great Depression. America, 1929-1941*, Νέα Υόρκη, Times Books, 1993.

- (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, 2004.

McKENNEY Ruth, *Industrial Valley*, Γουέσπορτ, Greenwood Press, (1939), 1968.

McLEAN Nancy, «Getting New Deal History Wrong», *International Labor and Working-Class History* 74, (Φθινόπωρο 2008), σ. 49-55.

MEYER Gerald, «Italian Americans and the American Communist Party» στο Philip V. Cannistraro και Gerald Meyer (επιμ.), *The Lost World of Italian American Radicalism. Politics, Labor and Culture*, Γουέσπορτ, Praeger, 2003, σ. 225-228.

MEYER Stephen, «Adapting the Immigrant to the Line, Americanization in the Ford Factory, 1914-1921», *Journal of Social History* 14.1 (1980), σ. 67-82.

- *The Five Dollar Day. Labor Management and Social Control in the Ford Motor Company, 1908-1921*, Όλμπαν, State University of New York Press, 1981.

MILLER Sally M., *Race, Ethnicity and Gender in Twentieth-Century American Socialism*, Νέα Υόρκη, Garland Publishing, 1996.

MILTON David, *The Politics of U.S. Labor: From the Great Depression to the New Deal*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1982.

MOGGRIDGE Donald (επιμ.), *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Activities 1931-1939. World Crises and Policies in Britain and America*, τ. 21., Λονδίνο και Νέα Υόρκη, MacMillan και Cambridge University Press, 1982.

MONTGOMERY David, «Nationalism, American Patriotism and Class Consciousness among Immigrant Workers in the United States in the Epoch of World War I», στο Dirk Hoerder, (επιμ.), *Struggle a Hard Battle, Essays on Working-Class Immigrants*, Ντεκάμπ, Northern Illinois University Press, 1986, σ. 327-350.

- *The Fall of the House of Labor, the Workplace, the State and American Labor Activism, 1865-1925*, Νέα Υόρκη, Cambridge University Press, 1987.

MORAWSKA Ewa, «The Sociology and Historiography of Immigration» στο Virginia Yans-McLaughlin (επιμ.), *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1990, σ. 187-238.

- «In Defense of the Assimilation Model», *Journal of American Ethnic History* 13.2 (Χειμώνας 1994), σ. 76-88.

MOSKOS Charles C., «Georgakas on Greek Americans. A Response», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (Ανοιξη-Καλοκαίρι 1987), σ. 55-62.

- *Greek-Americans, Struggle and Success*, Νιου Μπρούνσγουικ, Transaction Publishers, 1989.
- «Greek American Studies», στο Spyros D. Orfanos, (επιμ.) *Reading Greek America. Studies in the Experience of Greeks in the United States*, New York, Pella Publishing Company, 2002, σ. 23-62.

MURPHY Paul (επιμ.), *A Historical Record of American Constitutional Development*, Νέα Υόρκη, Alfred A. Knopf, 1958.

ΜΑΛΑΦΟΥΡΗΣ Μπάμπης, *Έλληνες της Αμερικής, 1528-1948*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1948.

MAZOWER Mark, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002.

ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ Γεώργιος Ν., *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία, φως στα παρασκήνια*, Αθήνα, Εκδόσεις Αθ. Χριστάκη, 1999.

ΜΠΕΡΝΣΤΙΝ Ουόλτερ, *Μνήμες από τη Μαύρη Λίστα, η λαίλαπα του Μακαρθισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1996.

NASH Gary B. και Julie Roy Jeffrey (επιμ.), *The American People. Creating a Nation and a Society. Volume Two: Since 1865*, Νέα Υόρκη, Pearson- Longman, 2004.

NAISON Mark D., «The Rent Strikes in New York», *Radical America* 1.2 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1967), σ. 13-16.

NELSON Bruce, *Workers on the Waterfront, Seamen, Longshoremen and Unionism in the 1930s*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1990.

NELSON Daniel, «The CIO at Bay. Labor Militancy and Politics in Akron 1936-1938», *The Journal of American History* 71.3 (Δεκέμβριος 1984), σ. 565-586.

NELSON Steve, James Barrett, Rob Ruck, *Steve Nelson. American Radical*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1981.

ΝΟΥΤΣΟΣ Παναγιώτης, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 έως το 1974. Οι σοσιαλιστές διανοούμενοι και η πολιτική λειτουργία της πρώιμης κοινωνικής κριτικής (1875-1907)*, Αθήνα, Γνώση, 1990.

- *Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ*, Αθήνα, Γνώση, 1992.
- *Η εδραίωση του 'μαρξισμού-λενινισμού' και οι αποκλίνοσες ή οι ετερογενείς επεξεργασίες (1926-1955)*, Αθήνα, Γνώση, 1993.
- *Από το κοινωνικόν μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ*, Αθήνα, Γνώση, 1994.

ΝΤΙΜΙΤΡΩΦ [ΔΗΜΗΤΡΩΦ] Γκεόργκι, *Η επίθεση του φασισμού και τα καθήκοντα της Κομμουνιστικής Διεθνούς στον αγώνα για την ενότητα της εργατικής τάξης ενάντια στον φασισμό*, Αθήνα, χ.ε., [1935].

OESTREICHER Richard, «Urban Working-Class Political Behavior and Theories of American Electoral Politics, 1870-1940», *The Journal of American History*, 74.7 (Μάρτιος 1988), σ. 1257-1286.

OLNEY Martha L., «Avoiding default. The role of credit in the consumption collapse of 1930», *The Quarterly Journal of Economics* 114.1 (Φεβρουάριος 1999), σ. 319-335.

OTTANELLI, Fraser M. «If Fascism Comes to America We Will Push it Back into the Ocean», στο Donna R. Gabaccia και Fraser M. Ottanelli (επιμ.) *Italian Workers of the World. Labor Migration and the Formation of Multiethnic States*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 2001, σ. 178-195.

PALMER Bryan D., «Rethinking the Historiography of United States Communism», *American Communist History* 2.2 (2003), σ. 139-175.

PAPACOSMA Victor, «The Greek press in America», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 5.4 (Χειμώνας 1979), σ. 45-61.

PAPAIOANNOU George, *The Odyssey of Hellenism in America*, Θεσσαλονίκη, Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1985.

- PAPANIKOLAS Helen, «The Great Bingham Strike of 1912 and expulsion of the Padrone», *Utah Historical Quarterly*, 38 (Χειμώνας 1968), σ. 121-133.
- PAPANIKOLAS Zeese, *Buried Unsung, Louis Tikas and the Ludlow Massacre*, Λίνκολν, University of Nebraska Press, 1991.
- PARKER Margaret Terrell, *Lowell. A Study of Industrial Development*, Νέα Υόρκη, The Macmillan Company, 1940.
- PATTERSON James T., «A Conservative Coalition Forms in Congress, 1933-1939», *The Journal of American History*, 4 (Μάρτιος 1966) σ. 757-772.
- PATTERSON James T., *Grand Expectations, the United States, 1945-1974*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 1996.
- PECK Gunther W., *Reinventing Free Labor. Padrones and Immigrant Workers in the North American West, 1880-1930*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2000.
- PETERSON Florence, *Handbook of Labor Unions*, Ουάσιγκτον, American Council on Public Affairs, 1944.
- PETMEZAS Socrates D., «Diverse Responses to Agricultural Income Crisis in a South-Eastern European Economy. Transatlantic Emigration from Greece (1894-1924)», στο Societa degli Storici Italiani- Istituto Italiano per gli Studi Filosofici, *Fra Spazio e Tempo, Studi in Onore di Luigi de Rosa, Il Novecento*, Νάπολη, Edizioni Scientifiche Italiane, 1995, σ. 427-487.
- PETRAKIS Harry Mark , *Reflections. A Writer's Life, a Writer's Work*, Σικάγο, Lake View Press, 1983.
- PHILBRICK Herbert, *I Led 3 Lives, Citizen, "Communist", Counterspy*, Νέα Υόρκη, Grosset & Dunlap, 1952.
- PHILLIOU Christine, «Greek Local 70 of the International Fur and Leather Workers' Union. 1925-1966: Crossing the Lines», διπλωματική εργασία, New York University, 1994.
- POLITIS M. J., «Greek-Americans» στο Francis J. Brown και Joseph Slabey Roucek (επιμ.), *One America. The History, Contributions and Present Problems of Our Racial and National Minorities*, Νέα Υόρκη, Prentice-Hall, Inc., 1946, σ. 242-256.
- POST Louis Freeland, *The Deportation Delirium of Nineteen-Twenty, a Personal Narrative of an Historic Official Experience*, Σικάγο, C. H. Kerr, 1923.
- POWERS George, *Cradle of Unionism, Monongahela Valley, Pa*, Σικάγο, Ιντιάνα, Figueroa Printers, Inc., 1972.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης, «Έλληνες εθελοντές στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο», *Ιστορικά* 27 (Δεκέμβριος 1997) σ. 379-390.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γιάννης, «Η μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας- 1923). Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλυτρωτική πολιτική του ελληνικού κράτους», διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008.

ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ Άγγελος, *Αναμνήσεις, από τη ζωή του ελληνισμού της Καλιφόρνιας*, Άγιος Φραγκίσκος, χ.ε., 1960.

ΠΕΠΕΛΑΣΗ Μίνογλου Ιωάννα, «Ο Βενιζέλος και το ξένο κεφάλαιο (1918-1932)» στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, *Συμπόσιο για τον Ελευθέριο Βενιζέλο*, Αθήνα, Γνώση, 1988, σ. 145-168.

ΠΕΤΜΕΖΑΣ Σωκράτης, «Δημογραφία. Η δημογραφική συγκυρία: η δεύτερη φάση της διαδικασίας 'Δημογραφικής Μετάβασης' και η Υπερατλαντική Μετανάστευση», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α1, Βιβλιόραμα 2000, σ. 41-51.

ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ Νίκος, *Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμετώπη στον φασισμό*, Θεμέλιο, 2006.

Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος, 1928-1978, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1978.

RABINOWITZ Victor, *Unrepentant Leftist. A Lawyer's Memoir*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1996.

RADOSH Ronald, «The Myth of the New Deal» στο Ronald Radosh και Murray Rothbard (επιμ.) *A New History of Leviathan. Essays on the Rise of the American Corporate State*, Νέα Υόρκη, E. P. Dutton & Co., 1972, σ. 146-187.

Recent History of the Labor Movement in the United States 1918-1939, Μόσχα, Progress Publishers, 1977.

RENSHAW Patrick, *The Wobblies, the Story of Syndicalism in the United States*, Γκάρντεν Σίτυ, Doubleday, 1967.

Resolutions of the Ninth Convention of the Communist Party, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1936.

ROEDIGER David, *The Wages of Whiteness. Race and the Making of the American Working Class*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Verso, 1991.

- *Working Toward Whiteness: How America's Immigrants Became White. The Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 2005.

ROMERO Frederico, *The United States and the European Trade Union Movement, 1944-1951*, The University of North Carolina Press, 1992.

ROMPAPAS Ioannis, *The Story of my Life*, Νέα Υόρκη, Rabelais Press, 1914.

ROSE Jonathan, *The Intellectual Life of the British Working Classes*, Νιου Χέιβεν, Yale University Press, 2001.

ROSENMAN Samuel, (επιμ.), *The Public Papers of Franklin D. Roosevelt, the Year of Crisis, 1933*, τ. 2., Νέα Υόρκη, Random House, 1938.

ROSENSTONE Robert, «The Men of the Abraham Lincoln Brigade», *The Journal of American History* 54.2 (Σεπτέμβριος 1967), σ. 327-338.

ROSENZWEIG Roy, «Organizing the Unemployed. The Early Years of the Great Depression, 1929-1933», *Radical America* 10.4 (Ιούλιος-Αύγουστος 1976), σ. 37-60.

ROSSWURM Steve (επιμ.), *The CIO's Left-Led Unions*, Νιου Μπρούνσγουικ, Rutgers University Press, 1992.

ROTHERMUND Dietmar, *The Global Impact of the Great Depression, 1929-1939*, Νέα Υόρκη, Routledge, 1996.

RUDOLPH Frederic, «The American Liberty League, 1934-1940», *The American Historical Review* 56.1 (Οκτώβριος, 1950), σ. 19-33.

SALOUTOS Theodore, *Farmer Movements in the South, 1865-1933*, University of California Press, 1960.

- *The Greeks in the United States*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 1964.
- «The Greek Orthodox Church in the United States and Assimilation», *International Migration Review* 7.4 (Χειμώνας 1973), σ. 395-407.

SAMUEL Raphael, *The Lost World of British Communism*, Λονδίνο, Verso, 2006.

SAPOSS David J., *Communism in American Unions*, Γουέστπορτ, Greenwood Press, (1959), 1979.

SCHLESINGER Arthur M., Jr. *The Vital Center, Our Purposes and Perils on the Tightrope of American Liberalism*, Κέμπριτζ, The Riverside Press, 1962

- *The Crisis of the Old Order, 1919-1933*, Βοστώνη, Houghton Mifflin Company, 2002.

- *The Age of Roosevelt: The Politics of Upheaval, 1935-1936*, Νέα Υόρκη, Mariner Books, 2003.
- *The Coming of the New Deal, 1933-1935*, Βοστώνη, Houghton Mifflin Company, 2003.

SCHNEIDER David M., *The Workers (Communist) Party and American Trade Unions*, Βαλτιμόρη, John Hopkins Press, 1928.

SCHRECKER Ellen, «Immigration and Internal Security, Political Deportations During the McCarthy Era», *Science & Society* 60.4 (Χειμώνας 1996-1997), σ. 393-426.

SHANNON David A., *The Socialist Party of America, a History*, Νέα Υόρκη, Quadrangle Paperbacks, 1967.

SHERMAN John W., *A Communist Front at Mid-Century, the American Committee for Protection of Foreign Born, 1933-1959*, Γουέσπορτ, Prager, 2001.

SIMON John, «American Labor Party», στο Robert S. McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, τ. 1, 2004, σ. 37-38.

SKOCPOL Theda και Kenneth Finegold, «Explaining New Deal Labor Policy», *The American Political Science Review*, 84.4 (Δεκέμβριος 1990), σ. 1297-1304.

SOMBART Werner, *Why is there No Socialism in the United States*, Νέα Υόρκη MacMillan, (1906), 1976.

SPOTTSWOOD Richard, *Ethnic Music on Records, a Discography of Ethnic Recordings Produced in the United States, 1893-1942, Volume 3, Eastern Europe*, Ουρμπάνα, University of Illinois Press, 1990,

Stalin's Speeches on the American Communist Party: Delivered in the American Commission of the Presidium of the Executive Committee of the Communist International, May 6, 1929 and in the Presidium of the Executive Committee of the Communist International in the American Question, May 14th, 1929, Central Committee of the Communist Party U.S.A., 1931.

STAROBIN Joseph , *American Communism in Crisis, 1943-1957*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1975.

STEIN Rose M., «The National Relations Board in U.S.A.», *The Economic Journal* 48.192 (Δεκέμβριος, 1938), σ. 685-694.

STRICKER Frank, «Affluence for Whom? Another Look at Prosperity and the Working Classes in the 1920s» στο Daniel J. Leab (επιμ.), *The Labor History Reader*, Ουρμπάνα και Σικάγο, University of Illinois Press, 1985, σ. 288-316.

SWEENEY Vincent D., *The United Steelworkers of America: Twenty Years Later, 1936-1956*, χ.τ., USWA, 1956.

SMITH Merritt Roe, David Montgomery, Charles Raw (επιμ.), *Οι μάστορες, ο εργατικός έλεγχος πριν τον φορντισμό*, Αθήνα, Λέσχη Κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα, 2007.

ΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ-Οικονομίδου Μαρία, *Οι Έλληνες της Αμερικής όπως τους είδα*, Νέα Υόρκη, Τύποις Καταστημάτων D.C. Divry, 1916.

ΣΤΑΛΙΝ Ι., *Ζητήματα Λενινισμού*, χ.ε., χ.χ.

ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Ελευθέριος, *Τα παρασκήνια του Κ.Κ.Ε. από της ιδρύσεώς του μέχρι του συμμοριοπόλεμου*, Αθήνα, χ.ε., 1953.

ΣΤΕΛΛΑΚΗΣ Λεωνίδας Ν., *Γλυκοκολοκύθα*, Νέα Υόρκη, Έκδοσις «Καμπάνας», 1924.

ΣΤΙΝΑΣ Άγις, *Αναμνήσεις. Εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης*, Αθήνα, Ύψιλον, 1985.

TAFT Philip, *Organized Labor in American History*, Νέα Υόρκη, Harper & Row Publisher, 1964.

Thesis and Resolutions for the Seventh National Convention of the Communist Party of the USA, by Central Committee Plenum, March 31- April 4, 1930, Νέα Υόρκη, Workers Library Publishers, 1930.

THOMPSON Edward, «The Peculiarities of the English», *Socialist Register* 2 (1965), σ. 311-362.

- *The Making of the English Working Class*, Λονδίνο, Penguin Books, 1980.

TINDALL George Brown και David E. Shi, *America, a Narrative History*, Νέα Υόρκη, W. W. Norton, 1989.

TOZIS John, *The Truth about the Conflict Between the Furriers Joint Council of New York and the Greek Fur Workers Union Local 70*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1936.

- *Communist Betrayals, Criminal Frame-Ups and Other Anti-Labor Practices Exposed! An Open Letter to Ben Gold.*, Νέα Υόρκη, χ.ε., 1940.

TREUDLEY Mary Bosworth, «Formal Organization and the Americanization Process, with Special Reference to the Greeks of Boston», *American Sociological Review* 14.1 (Φεβρουάριος 1949), σ. 44-53.

TRUMAN Harry, *1945. Year of Decisions*, Λονδίνο, Hodder and Stoughton, 1955

ΤΖΑΚΟΜΠΥ Ράσελ, *Διαλεκτική της ήττας, περιγράμματα του Δυτικού μαρξισμού*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2009.

ΤΖΟΟΥΝΣ Μάνα, *Αυτοβιογραφία*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1981.

ΤΣΕΡΜΕΓΚΑΣ Στέφανος και Λευτέρης Τσιρμιράκης, *No Pasaran. Έλληνες αντιφασίστες εθελοντές στην Ισπανία*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1987.

VALAMVANOS George, «A Life-Long Sojourn in the Aegean. A Tribute to Kaldis», *Journal of the Hellenic Diaspora* 6.2 (1979) σ. 89-93.

VARANO Charles S., *Forced Choices. Class, Community and Worker Ownership*, Νέα Υόρκη, State University of New York Press, 1999.

VECOLI Rudolph J., «Contadini in Chicago. A Critique of the *Uprooted*», *Journal of American History* 51 (1964) σ. 404-417.

VLACHOS Evangelos C., *The Assimilation of Greeks in the United States, with Special Reference to the Greek Community of Anderson, Indiana*, Αθήνα, National Centre of Social Researches, 1968.

VLANTON Elias, «The O.S.S. and Greek-Americans, an Introduction», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 9.1 (1982), σ. 31-41.

- «Documents. The O.S.S. and Greek-Americans», *Journal of the Hellenic Diaspora* 9.3 (1982), σ. 65-109.

ΦΟΣΤΕΡ Ουίλιαμ Ζ, *Ιστορία των Τριών Διεθνών, το σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα από το 1848 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Γνώσεις, 1975.

WALD Alan M., *The New York Intellectuals, the Rise and Decline of the Anti-Stalinist Left from the 1930s to the 1980s*, Τσάπελ Χιλ, University of North Carolina Press, 1987.

WALKER Natalie, «Chicago Housing Conditions. Greeks and Italians in the Neighborhood of Hull House», *The American Journal of Sociology* 21.3 (Νοέμβριος 1915), σ. 285-316.

WALTZER Kenneth, «The Party and the Polling Place. American Communism and an American Labor Party in the 1930s», *Radical History Review* 23 (1980), σ. 104-129.

WARE Clarissa, *The American Foreign-Born Workers*, Νέα Υόρκη, Workers Party, 1923.

WECTER Dixon, *The Age of the Great Depression. 1929-1941*, Νέα Υόρκη, The MacMillan Company, 1948.

WEISS Richard , «Ethnicity and Reform. Minorities and the Ambience of the Depression Years», *The Journal of American History* 66. 3 (Δεκέμβριος, 1979), σ. 566-585.

WICKER Elmus Wicker, «Banking Panics (1930-1933)», στο Robert S. McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, τ. 1, 2004, σ. 88-93.

WICKHAM Chris (επιμ.), *Marxist History-writing for the Twenty-first Century*, Oxford University Press, 2008.

WILFORD Hugh, *The Mighty Wurlitzer, how the CIA Played America*, Κέμπριτζ, Harvard University Press, 2008.

WILLIAMS Vernon J., Jr. «Race and Ethnic Relations», στο Robert S. McElvaine (επιμ.), *Encyclopedia of the Great Depression*, Νέα Υόρκη, MacMillan Reference USA, τ. 2, 2004, σ. 789-792.

ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ Χρήστος, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.

- (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α1, Αθήνα, Βιβλιόραμα 2000.
- (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος, 1922-1940*, τ. Β1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002.
- «Η πορεία της Ευρώπης προς τον πόλεμο», στο Χρήστος Χατζηωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή-Αντίσταση*, τ. Γ1, Βιβλιόραμα, 2007, σ. 9-47.

- (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Ανασυγκρότηση- Εμφύλιος- Παλινόρθωση 1945-1952*, τ. Δ2, Αθήνα, Βιβλιόραμα 2009.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ Δημήτριος, *Η Ελληνική Δημοκρατία ως ιστορικόν δίδαγμα και ως σύγχρονος κοινωνική ανάγκη*, Νέα Υόρκη, «Εκδοτικό κατάστημα Εθνικού Κήρυκος», 1924.

YAVIS Constantine, «Propaganda in the Greek-American Community (21/4/1944)», *Journal of the Hellenic Diaspora* 14.1-2 (1987), σ. 105-129.

ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Μιχάλης, «Σύγχρονες ερμηνείες της κρίσης του 1929. Επισκόπηση της βιβλιογραφίας» στο *Οι λειτουργίες του κράτους σε περίοδο κρίσης. Θεωρία και ελληνική εμπειρία*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1994, σ. 79-97.

ZERVAKIS Peter, «The Greek Lobby and the Reemergence of Anti-Communism in the United States After World War II» στο Ragnhild Fiebig-von Hase και Ursula Lehmkuhl (επιμ.), *Enemy Images in American History*, Προβιντενς, Berghahn Books, 1997, σ. 301-336.

ZIEGER Robert H., *The CIO, 1935-1955*, Τσάπελ Χιλ, University of North Carolina Press, 1995.

ZUKIN Sharon, *Landscapes of Power. From Detroit to Disney World*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 1993.

ZUMOFF Jacob, «The Americanization of the American Communist Party in the Early 1920s», *Cercles* 19 (2009), σ. 183-195.